

**ΠΑΝΤΕΙΟΝ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ
ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ
ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ**

ΣΧΟΛΗ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΤΜΗΜΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

Από τις κοινωνικές υπηρεσίες στις κοινωνικές επιχειρήσεις. Ο ρόλος της τοπικής αυτοδιοίκησης στην ανάπτυξη κοινωνικών επιχειρήσεων με σκοπό την ένταξη στην αγορά εργασίας και την κοινωνική ενσωμάτωση ευπαθών κοινωνικών ομάδων.

ΔΙΔΑΚΤΟΡΙΚΗ ΔΙΑΤΡΙΒΗ

Τσιλίκης Χρήστος

Τριμελής συμβουλευτική επιτροπή:

Καθηγητής Μωυσίδης Αντώνης

Επ.Καθηγητής Δημουλάς Κωνσταντίνος

Επ. Καθηγήτρια Μητροσύλη Μαρία

Αθήνα, Δεκέμβριος, 2016

Copyright © Τσιλίκης Χρήστος, 2016.

Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος. All rights reserved.

Απαγορεύεται η αντιγραφή, αποθήκευση και διανομή της παρούσας διατριβής, εξ ολοκλήρου ή τμήματος αυτής, για εμπορικό σκοπό. Επιτρέπεται η ανατύπωση, αποθήκευση και διανομή για σκοπό μη κερδοσκοπικό, εκπαιδευτικής ή ερευνητικής φύσης, υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή προέλευσης και να διατηρείται το παρόν μήνυμα. Ερωτήματα που αφορούν τη χρήση της διατριβής για κερδοσκοπικό σκοπό πρέπει να απευθύνονται προς τον συγγραφέα.

Η έγκριση διδακτορικής διατριβής από το Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών δε δηλώνει αποδοχή των γνώμων του συγγραφέα.

ΑΦΙΕΡΩΣΗ

*«Σε αυτούς που εξακολουθούν να αγωνίζονται για
έναν διαφορετικό, αλληλέγγυο κόσμο, κηρύσσοντας τη
δική τους επανάσταση κόντρα στο σύστημα, πιστοί
στις ιδέες τους σε πείσμα των καιρών».*

ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ

ALMP (Active labour market policies): Ενεργητικές πολιτικές για την αγορά εργασίας

AOIP (Association des ouvriers en instruments de precision): Ένωση Εργαζομένων Χειριστών Εργαλείων Ακριβείας

CECOP (Comité Europeo De Cooperativas De Producción): Ευρωπαϊκή Επιτροπή Παραγωγικών Συνεταιρισμών

CEFEC (Social Firms Europe): Συνομοσπονδία Κοινωνικών Εταιριών Ευρώπης

CEP-CMAF (European Standing Conference of Co-operatives, Mutual Societies, Associations and Foundations): Ευρωπαϊκή Μόνιμη Σύνοδος των Συνεταιρισμών, Αμοιβαίων Κοινωνιών, Ενώσεων και Ιδρυμάτων

CIRIEC (Centre International de Recherches et d'Information sur l'Economie Publique) : Διεθνές Κέντρο Έρευνας και Πληροφόρησης για τη Δημόσια, Κοινωνική και Συνεταιριστική Οικονομία

CLG (Companies Limited by Guarantee): Εταιρία Περιορισμένης Ευθύνης με εγγύηση

CoP (Commission on Poverty): Επιτροπή για τη φτώχεια

ELEXIES: Ερευνητικό πρόγραμμα του EMES για την καταπολέμηση του κοινωνικού αποκλεισμού μέσα από την κοινωνικο-οικονομική ένταξη των κοινωνικών επιχειρήσεων

EMES (European Research Network for Social Enterprise) :Ευρωπαϊκό Ερευνητικό Δίκτυο για τις Κοινωνικές Επιχειρήσεις

ENSIE (European Network of Social Integration Enterprises): Ευρωπαϊκό Δίκτυο Επιχειρήσεων Κοινωνικής Ένταξης

E.C. (European Commission): Ευρωπαϊκή Επιτροπή

EUROSTAT (European Statistics): Ευρωπαϊκή Στατιστική Υπηρεσία

I&PS (Industrial & Provident Societies): Βιομηχανικές Εταιρίες Πρόνοιας

ILO (International Labour Organization): Διεθνής Οργάνωση Εργασίας

MS (Multi-Stakeholder): Πολύ-συμμετοχικός

NACTE (National Council for Technical Education): Εθνικό Συμβούλιο για την Τεχνική Εκπαίδευση

OECD (Organization for Economic Cooperation and Development) :Οργανισμός Οικονομικής Συνεργασίας & Ανάπτυξης

PASE (Public Policies and Social Enterprises): Δημόσιες Πολιτικές και Κοινωνικές Επιχειρήσεις

PERSE (Performance of Social Enterprises) :Ερευνητικό πρόγραμμα του EMES για την κοινωνικό-οικονομική απόδοση των κοινωνικών επιχειρήσεων

QCA (Qualitative comparative analysis): Ποιοτική συγκριτική ανάλυση

REVES (Réseau Européen des Villes et Régions de l'Economie Sociale): Ευρωπαϊκό Δίκτυο Πόλεων και Περιφερειών για την Κοινωνική Οικονομία

SS (Single-Stakeholder): Μόνο-μετοχικός

WISE (Work Integration Social Enterprise): Κοινωνικές Επιχειρήσεις Εργασιακής Ένταξης

A.M.K.E.: Αστική Μη Κερδοσκοπική Εταιρία

ΑΕΠ: Ακαθάριστο Εθνικό Προϊόν

ΑμεΑ: Άτομα με Αναπηρία

ΔΥΕΚΟ: Δίκτυο Υποστήριξης Επιχειρήσεων Κοινωνικής Οικονομίας

Ε.Ε.: Ευρωπαϊκή Ένωση

Ε.Κ.Κ.Ε. : Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών

Ε.Τ.Ε.: Εταιρική Κοινωνική Ευθύνη

Ε.Υ ΚΕΚΟ: Ειδική Υπηρεσία για την Κοινωνική Ένταξη και την Κοινωνική Οικονομία

ΕΚΤ: Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα

ΕΟΚΕ: Ευρωπαϊκή Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή

ΕΣΟΛ: Εθνικό Σύστημα Οικονομικών Λογαριασμών

ΕΣΠΑ: Εθνικό Στρατηγικό Πλαίσιο Αναφοράς

Κ.Ε.Ε.Ε. :Κοινωνική Επιχείρηση Εργασιακής Ένταξης

Κ.Κ.Ε: Κομμουνιστικό Κόμμα Ελλάδας

Κ.Ο.: Κοινωνική Οικονομία

ΚΕΔΕ: Κεντρική Ένωση Δήμων Ελλάδας

ΚΕΚΑΝΑΜ: Κέντρο Επαγγελματικής Κατάρτισης Νομαρχιακής Αυτοδιοίκησης Μαγνησίας

ΚΟΙ.Σ.Π.Ε. :Κοινωνικός Συνεταιρισμός Περιορισμένης Ευθύνης

ΚΟΙΝ.ΣΕ.Π.: Κοινωνική Συνεταιριστική Επιχείρηση

Μ.Κ.Ο. :Μη Κερδοσκοπικές Οργανώσεις

Ν.Π.Δ.Δ. :Νομικό Πρόσωπο Δημοσίου Δικαίου

Ο.Α.Ε.Δ. :Οργανισμός Απασχόλησης Εργατικού Δυναμικού

Ο.Τ.Α. :Οργανισμός Τοπικής Αυτοδιοίκησης

ΟΟΣΑ: Οργανισμός Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης

Π.Α.Σ.Ε.Γ.Ε.Σ. :Πανελλήνια Συνομοσπονδία Ενώσεων Γεωργικών Συνεταιρισμών

Π.Δ. Προεδρικό Διάταγμα

ΠΟΕ ΟΤΑ: Πανελλήνια Ομοσπονδία Εργαζομένων Οργανισμών Τοπικής Αυτοδιοίκησης

ΣΚΛΕ:Σύνδεσμος Κοινωνικών Λειτουργών Ελλάδος

Τ.Α.: Τοπική Αυτοδιοίκηση

ΤΟΠΕΚΟ: Τοπικές δράσεις κοινωνικής ένταξης για ευάλωτες ομάδες

ΤΟΠΣΑ: Τοπικά Σχέδια για την Απασχόληση

ΦΕΚ: Φύλλο Εφημερίδας της Κυβερνήσεως

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Για την εκπόνηση της συγκεκριμένης έρευνας συνέβαλαν πλήθος ανθρώπων που με τις γνώσεις, την επίβλεψη, την ενθάρρυνση, την υποστήριξη και την ψυχολογική συμπαράσταση συνέδραμαν –με τον έναν ή τον άλλον τρόπο- στο να ολοκληρωθεί το συναρπαστικό και συνάμα επίπονο ταξίδι της συγγραφής.

Αρχικά, θα ήθελα να εκφράσω τις ειλικρινείς μου ευχαριστίες στον Καθηγητή μου κ. Μουσίδη Αντώνη για την αμέριστη βοήθεια και καθοδήγηση που μου προσέφερε σε όλα τα στάδια της διεξαγωγής της έρευνας ενώ μου απέδειξε περίτρανα το πόσο σημαντικό είναι να αναπτύσσεται μια ειλικρινής και ουσιαστική σχέση μεταξύ του φοιτητή και του καθηγητή. Οι υποδείξεις του υπήρξαν καταλυτικές για την πληρέστερη αντιμετώπιση του θέματος της διδακτορικής μου διατριβής και οι γνώσεις του επάνω στο θέμα ανεξάντλητες.

Θα ήθελα παράλληλα να ευχαριστήσω τον Λέκτορα κ. Δημουλά Κωνσταντίνο και την Επίκουρη Καθηγήτρια κ. Μητροσύλη Μαρία μέλη της τριμελούς συμβουλευτικής Επιτροπής μου οι οποίοι με την επιστημονική τους αρτιότητα και τη διάθεσή τους να συνεισφέρουν με τις γνώσεις τους ανταποκρίθηκαν άμεσα σε κάθε αίτημά μου για υποστήριξη και αρωγή σε όλα τα στάδια εκπόνησης της διατριβής. Επίσης, ευχαριστώ τα μέλη της επταμελούς Εξεταστικής Επιτροπής που με τίμησαν με την παρουσία τους.

Θα ήθελα επίσης να ευχαριστήσω όλο το προσωπικό του τμήματος Κοινωνικής Πολιτικής και γενικότερα του Πάντειου Πανεπιστημίου για την άψογη και επαγγελματική συνεργασία που είχαμε τα τελευταία πέντε χρόνια. Επίσης, θα ήθελα να εκφράσω τις ειλικρινείς μου ευχαριστίες σε όλους τους εκπροσώπους των Κοινωνικών Επιχειρήσεων Εργασιακής Ένταξης που δέχτηκαν να λάβουν μέρος στην έρευνά μου, με φιλοξένησαν στις δομές τους και είχαμε μια καταπληκτική συνεργασία και ανταλλαγή απόψεων.

Τέλος ευχαριστώ την μητέρα μου Δόμνα, τον πατέρα μου Ανδρέα και την αδερφή μου Γεωργία που με στήριξαν όλα αυτά τα δύσκολα χρόνια για την ολοκλήρωση αυτής της εργασίας.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΑΦΙΕΡΩΣΗ.....	3
ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ.....	4
ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ	8
ΠΙΝΑΚΕΣ.....	14
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑΤΑ	15
ΓΡΑΦΗΜΑΤΑ.....	16
ΕΙΚΟΝΕΣ	18
ΠΕΡΙΛΗΨΗ	19
ABSTRACT	20
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1 ΕΙΣΑΓΩΓΗ	21
ΜΕΡΟΣ Α - ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ, ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΙΣ ΕΡΓΑΣΙΑΚΗΣ ΕΝΤΑΞΗΣ & ΤΟΠΙΚΗ ΑΥΤΟΔΙΟΙΚΗΣΗ.....	30
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2 ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΑΔΡΟΜΗ	30
2.1 Εισαγωγή.....	31
2.2 Κοινωνική οικονομία και φιλελεύθερη παράδοση.....	35
2.3 Οι επιδράσεις της Χριστιανοσοσιαλιστικής παράδοσης.....	39
2.4 Επιστημονικός Σοσιαλισμός και Αναρχισμός	41
2.5 Κοινωνική Οικονομία και Οικονομική Επιστήμη	46
2.6 Κοινωνική Οικονομία και Κράτος Πρόνοιας	49
2.7 Η επαναφορά του όρου «Κοινωνική Οικονομία» και η απόσυρση του Κράτους Πρόνοιας.....	52
2.8 Σύνοψη κεφαλαίου	56
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3 ΣΥΓΧΡΟΝΑ ΕΝΝΟΙΟΛΟΓΙΚΑ ΖΗΤΗΜΑΤΑ ΚΑΙ ΣΗΜΑΣΙΑ ΤΟΥ ΤΟΜΕΑ.	58
3.1 Το ζήτημα του ορισμού	59
3.2 Το ζήτημα της οριοθέτησης	63
3.3 Η Σημασία του Τομέα	67
3.4 Κοινωνική Οικονομία, Αλληλέγγυα Οικονομία και Μη Κερδοσκοπικός Τομέας	73
3.5 Σύνοψη κεφαλαίου	76
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4 – ΟΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΙΣ ΕΡΓΑΣΙΑΚΗΣ ΕΝΤΑΞΗΣ (Κ.Ε.Ε.Ε.)	78
4.1 Έννοια της Κοινωνικής Επιχείρησης.....	79
4.1.1 Η αμερικανική προσέγγιση	79
4.1.1.1 Η Σχολή του επιτευχθέντος εισοδήματος.....	79
4.1.1.2 Η Σχολή της κοινωνικής καινοτομίας	80

4.1.2 Η ευρωπαϊκή προσέγγιση	81
4.2 Κοινωνικές Συνεταιριστικές Επιχειρήσεις Ένταξης και κύριοι τύποι εργασιακής ένταξης	84
4.2.1 Μεταβατική Απασχόληση.....	84
4.2.2 Μόνιμες αυτοχρηματοδοτούμενες θέσεις εργασίας	84
4.2.3 Επαγγελματική ένταξη μέσω μόνιμων επιδοτήσεων	85
4.2.4 Κοινωνικοποίηση μέσω της παραγωγικής δραστηριότητας	86
4.3 Κυριότερες Μελέτες που αφορούν στις Κοινωνικές Επιχειρήσεις Εργασιακής Ένταξης (Κ.Ε.Ε.Ε.).....	89
4.3.1 Το ερευνητικό πρόγραμμα PERSE	89
4.3.1.1 Το δείγμα.....	90
4.3.1.2 Τα συμπεράσματα.....	92
4.3.2 Το ερευνητικό πρόγραμμα ELEXIES.....	95
4.3.2.1 Το δείγμα.....	97
4.3.2.2 Τα συμπεράσματα.....	98
4.4 Οι Κοινωνικές Επιχειρήσεις Εργασιακής Ένταξης στην Ευρώπη. Επιλεγμένα παραδείγματα ευρωπαϊκών χωρών.....	100
4.4.1 Ηνωμένο Βασίλειο.....	101
4.4.2 Ισπανία.....	105
4.4.3 Πορτογαλία	109
4.4.4 Ιταλία	110
4.4.5 Ιρλανδία	113
4.4.6 Γερμανία	117
4.4.7 Φιλανδία.....	121
4.4.8 Δανία.....	124
4.4.9 Σουηδία.....	128
4.4.10 Συμπεράσματα από τη μελέτη των επιλεγμένων παραδειγμάτων	132
4.5 Σύνοψη κεφαλαίου	134
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5 - ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΚΑΙ ΤΟΠΙΚΗ ΑΥΤΟΔΙΟΙΚΗΣΗ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ.....	136
5.1 Κοινωνική Οικονομία στην Ελλάδα - Ιστορική Αναδρομή.....	137
5.1.1 Η συνεταιριστική και κοινοτική παράδοση στην Ελλάδα.	137
5.1.2 Κοινοτισμός, η εξέλιξη του όρου	141
5.1.4 Κοινοτισμός στην Ελλάδα. Συνδέσεις με την Κοινωνική Οικονομία και την Τοπική Αυτοδιοίκηση.....	146
5.1.5 Η «Κοινή Συντροφιά και Αδελφότητα των Αμπελακίων», η πρώτη Κοινωνική Συνεταιριστική Επιχείρηση στην Ελλάδα;	151

5.2 Η Τοπική Αυτοδιοίκηση ως προνομιακός χώρος ανάπτυξης της Κοινωνικής Οικονομίας.....	152
5.2.1 Τοπική Αυτοδιοίκηση και Κοινωνική Οικονομία: Απασχόληση, Ανεργία & Κοινωνικός Αποκλεισμός.....	162
5.2.2 Δυσκολίες και Εμπόδια.....	172
5.2.3 Φορείς Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας και Κοινωνικές Επιχειρήσεις στην Ελλάδα. Προβλήματα του τομέα	175
5.3 Η Θεσμοθέτηση του τομέα στην Ελλάδα.....	180
5.3.3. Ο Ν.2716/1999	180
5.3.1 Ο Ν.4019/2011	183
5.3.2 Ο Ν.4430/2016	191
5.4 Σύνοψη κεφαλαίου	198
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6 - ΠΕΔΙΟ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ	200
6.1 Μεθοδολογία και Τεχνικές	201
6.2 Επιλογή Ερευνητικής Μεθόδου	202
6.2.1 Διαφορές μεταξύ ποιοτικής και ποσοτικής έρευνας.....	202
6.2.2 Πότε είναι κατάλληλη η διεξαγωγή μιας ποιοτικής έρευνας	205
6.2.3 Η ποιοτική και η ποσοτική έρευνα ως αντικείμενα κριτικής.....	206
6.3 Ο ρόλος του ερευνητή στην ποιοτική έρευνα	207
6.4 Τα στάδια της έρευνας	208
6.4.1 Στάδιο 1ο : Αιτιολόγηση της αναγκαιότητας της έρευνας -αντικείμενο-σκοπιμότητα - υποθέσεις εργασίας - ερωτήματα	208
6.4.1.1 Αντικείμενο	208
6.4.1.2 Σκοπιμότητα και στόχοι της έρευνας	210
6.4.1.3 Κύριες υποθέσεις εργασίας	212
6.4.1.4 Τα Προσδοκώμενα Αποτελέσματα και η Σημασία τους.....	218
6.4.1.5 Πρωτοτυπία της προτεινόμενης Διατριβής	218
6.4.2 Στάδιο 2ο : Η επιλογή των περιπτώσεων του δείγματος	220
6.4.2.1Το δείγμα	220
6.4.2.2 Η επιλογή του δείγματος. Προβληματισμοί και παρατηρήσεις	221
6.4.2.3 Φάσεις στην επιλογή του δείγματος.....	223
6.4.3 Στάδιο 3ο: Η συλλογή των δεδομένων	225
6.4.3.1 Οι Συνεντεύξεις	226
6.4.3.2 Δεοντολογία που διέπει τις συνεντεύξεις	229
6.4.3.3 Η μελέτη περιπτώσεων.....	229
6.4.4 Στάδιο 4ο : Η ανάλυση των δεδομένων	234

6.4.5 Στάδιο 5ο : Η διατύπωση των θεωρητικών συμπερασμάτων.....	235
6.5 Η Ποιοτική Συγκριτική Ανάλυση (QCA)	235
ΜΕΡΟΣ Β ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΕΡΕΥΝΑΣ ΠΕΔΙΟΥ	247
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7 ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΤΩΝ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ ΕΡΓΑΣΙΑΚΗΣ ΈΝΤΑΞΗΣ (Κ.Ε.Ε.Ε.).....	247
7.1 Εισαγωγικές παρατηρήσεις	248
7.2 Παραγωγή προϊόντων ή/και παροχή υπηρεσιών	255
7.3 Βαθμός αυτονομίας.....	260
7.4 Ανάλυση οικονομικού ρίσκου	263
7.5 Βαθμός αμειβόμενης εργασίας	264
7.6 Σκοπός.....	265
7.7 Πρωτοβουλία σύστασης.....	267
7.8 Δικαίωμα ψήφου και διαδικασία λήψης αποφάσεων	270
7.9 Συμμετοχή στη διοίκηση.....	270
7.10 Διανομή κερδών	271
7.11 Σύνοψη Αποτελεσμάτων	272
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 8 ΟΙ ΣΤΟΧΟΙ ΤΩΝ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ ΕΡΓΑΣΙΑΚΗΣ ΈΝΤΑΞΗΣ (Κ.Ε.Ε.Ε.)	274
8.1 Οι στόχοι των Κ.Ε.Ε.Ε.	275
8.2 Σύνοψη αποτελεσμάτων	281
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 9 ΠΟΛΥΕΤΑΙΡΙΚΟΤΗΤΑ	282
9.1 Ιδρυτικά μέλη.....	283
9.3 Επιρροή στη διαμόρφωση των αποφάσεων	285
9.3 Επιρροή στις δραστηριότητες.....	287
9.4 Σύνοψη αποτελεσμάτων	289
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 10 Η ΕΞΑΣΦΑΛΙΣΗ ΠΟΡΩΝ.....	290
10.1 Πηγές χρηματοδότησης.....	291
10.2 Σύνοψη αποτελεσμάτων.....	299
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 11 ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΙΣ ΕΡΓΑΣΙΑΚΗΣ ΈΝΤΑΞΗΣ (Κ.Ε.Ε.Ε.) ΚΑΙ ΤΟΠΙΚΗ ΑΥΤΟΔΙΟΙΚΗΣΗ.....	302
11.1 Βαθμός στήριξης από την Τοπική Αυτοδιοίκηση	303
11.2 Ανάπτυξη συνεργασιών.....	311
11.2.1 Τομείς συνεργασίας.....	314
11.2.2 Αξιολόγηση σχέσεων με την Τ.Α.	316
11.2.3 Λόγοι για τη μη ανάπτυξη σχέσεων μεταξύ Κ.Ε.Ε.Ε. και Τ.Α.	318

11.3 Τρόποι προσέγγισης και αντιμετώπισης των Κ.Ε.Ε.Ε. από την Τ.Α.	321
11.4 Επιρροή Τ.Α. στην επίτευξη των οικονομικο-κοινωνικών στόχων της επιχείρησης	325
11.5 Ο ρόλος της Τ.Α. στην εύρεση, εντοπισμό, επιλογή ή υπόδειξη ωφελουμένων.....	328
11.5 Η συμμετοχή της Τ.Α. στη διοίκηση των Κοινωνικών Επιχειρήσεων Ένταξης.....	329
11.6 Η Οικονομική στήριξη των Κ.Ε.Ε.Ε.....	330
11.7 Ενημέρωση των Κ.Ε.Ε.Ε. για την πολιτική του Δήμου ή της Περιφέρειας	332
11.8 Σύνοψη Αποτελεσμάτων.....	334
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 12 ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ ΕΡΕΥΝΑΣ	336
Βιβλιογραφία.....	351
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΑ.....	367
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Ι	368
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΙΙ	375
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΙΙΙ	391

ΠΙΝΑΚΕΣ

ΠΙΝΑΚΑΣ 1 Αποδοχή της έννοιας «κοινωνική οικονομία» σε εθνικό επίπεδο	68
ΠΙΝΑΚΑΣ 2 Έμμισθη απασχόληση σε συνεταιρισμούς, αλληλασφαλιστικές εταιρείες και ενώσεις στην Ε.Ε. (2009-2010)	70
ΠΙΝΑΚΑΣ 3 Έμμισθη απασχόληση στο πλαίσιο της κοινωνικής οικονομίας συγκρινόμενη με το σύνολο της έμμισθης απασχόλησης στην ΕΕ (2009-2010), σε χιλιάδες.	71
ΠΙΝΑΚΑΣ 4 Εννοιολογικές προσεγγίσεις του τρίτου τομέα	74
ΠΙΝΑΚΑΣ 5 Νομική αναγνώριση της κοινωνικής οικονομίας ή του καθεστώτος των κοινωνικών επιχειρήσεων	82
ΠΙΝΑΚΑΣ 6 Κοινωνικές Επιχειρήσεις Εργασιακής Ένταξης (Κ.Ε.Ε.Ε.) και τύποι εργασιακής ένταξης	87
ΠΙΝΑΚΑΣ 7 Εθελοντές στην ΕΕ, 2011	132
ΠΙΝΑΚΑΣ 8 Ποσοστό απασχόλησης, ηλικιακή ομάδα 15-64 για τα έτη 2006-2015	164
ΠΙΝΑΚΑΣ 9 Δείκτες ανεργίας στην Ε.Ε. (2006-2015).....	167
ΠΙΝΑΚΑΣ 10 Δείκτες κοινωνικού αποκλεισμού στην Ε.Ε. των 28 (2009-2014)	169
ΠΙΝΑΚΑΣ 11 Υποθέσεις Εργασίας, Στόχοι & Εργαλεία/Μέθοδοι	216
ΠΙΝΑΚΑΣ 12 Πίνακας αλήθειας κατά RAGIN	239
ΠΙΝΑΚΑΣ 13 Δραστηριότητες Φορέων έρευνας	256
ΠΙΝΑΚΑΣ 14 Δραστηριότητες Κοινωνικών Επιχειρήσεων Ένταξης στην έρευνά .	258
ΠΙΝΑΚΑΣ 15 Κατανομή Ιδρυτικών μελών σε Κοιν.Σ.Επ. & Κοι.Σ.Π.Ε.	269
ΠΙΝΑΚΑΣ 16 Στόχοι φορέων του δείγματος.....	275
ΠΙΝΑΚΑΣ 17 Κύρια Επιδίωξη από τη δραστηριοποίηση του φορέα (Συγκεντρωτικός Πίνακας).....	277
ΠΙΝΑΚΑΣ 18 Κύρια επιδίωξη από τη δραστηριοποίηση του φορέα (Συγκριτικός Πίνακας).....	279
ΠΙΝΑΚΑΣ 19 Πηγές Χρηματοδότησης (Εγχρήματες & Αχρήματες)	296
ΠΙΝΑΚΑΣ 20 Βαθμός στήριξης από την Τοπική Αυτοδιοίκηση (Ανάλυση κατά τύπο φορέα)	304

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑΤΑ

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 1 Οι ιδεολογικές προσεγγίσεις της εποχής του 19ου αιώνα που κατά τον Desroche επέδρασαν καταλυτικά στην διαμόρφωση των διαφορετικών ερμηνειών της Κοινωνικής Οικονομίας.....	35
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 2 Προσεγγίσεις της έννοιας της Κοινωνικής Οικονομίας κατά τον 19ο αιώνα.....	49
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 3 Κατηγορίες Κοινωνικών Επιχειρήσεων - Θεσμική-Νομική Προσέγγιση	62
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 4 Χωροθέτηση της Κοινωνικής Οικονομίας	64
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 5 Η Κοινωνική Οικονομία στο σύνολο της οικονομίας	66
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 6 Κατηγορίες Κοινωνικών Επιχειρήσεων Ένταξης στο Ηνωμένο Βασίλειο κατά Spear & Aiken (Aiken, 2005).....	102
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 7 Προσέγγιση στην επιλογή δείγματος.....	255

ΓΡΑΦΗΜΑΤΑ

ΓΡΑΦΗΜΑ 1 Ποσοστό πληθυσμού σε κίνδυνο φτώχειας ή σε κοινωνικό αποκλεισμό: 2005, 2008 - 2015	171
ΓΡΑΦΗΜΑ 2 Κατηγοριοποίηση φορέων ένταξης (Αττική).....	248
ΓΡΑΦΗΜΑ 3 Συνεντεύξεις και δείγμα	249
ΓΡΑΦΗΜΑ 4 Κύριος αγοραστής προϊόντων/υπηρεσιών επιχείρησης	250
ΓΡΑΦΗΜΑ 5 Κατηγορίες απασχολούμενων	252
ΓΡΑΦΗΜΑ 6 Προγράμματα απασχόλησης της επιχείρησης και τύπος εργασιακής ένταξης.....	253
ΓΡΑΦΗΜΑ 7 Ωφελιμότητα από απασχόληση.....	267
ΓΡΑΦΗΜΑ 8 Ιδρυτικά Μέλη.....	268
ΓΡΑΦΗΜΑ 9 Κύρια επιδίωξη από τη δραστηριοποίηση του φορέα.....	278
ΓΡΑΦΗΜΑ 10 Κύρια επιδίωξη από τη δραστηριοποίηση του φορέα (Συγκριτικό γράφημα).....	280
ΓΡΑΦΗΜΑ 11 Ιδρυτικά Μέλη – Κατηγορίες (Συνολικά).....	283
ΓΡΑΦΗΜΑ 12 Ιδρυτικά Μέλη ανά κατηγορία φορέα.....	284
ΓΡΑΦΗΜΑ 13 Επιρροή στη διαμόρφωση των αποφάσεων	285
ΓΡΑΦΗΜΑ 14 Επιρροή στη διαμόρφωση των αποφάσεων ανά κατηγορία φορέα	286
ΓΡΑΦΗΜΑ 15 Επιρροή στις δραστηριότητες του φορέα.....	288
ΓΡΑΦΗΜΑ 16 Επιρροή στις δραστηριότητες του φορέα (Συγκριτικό Γράφημα) ...	289
ΓΡΑΦΗΜΑ 17 Πηγές χρηματοδότησης.....	293
ΓΡΑΦΗΜΑ 18 Πηγές χρηματοδότησης ανά τύπο φορέα (Συγκριτικό Γράφημα) ...	295
ΓΡΑΦΗΜΑ 19 Βαρύτητα που αποδίδεται σε κάθε πηγή Χρηματοδότησης (1η επιλογή).....	300
ΓΡΑΦΗΜΑ 20 Βαρύτητα που αποδίδεται σε κάθε πηγή Χρηματοδότησης ανά τύπο Κοινωνικής Επιχείρησης (1η επιλογή)	301
ΓΡΑΦΗΜΑ 21 Βαθμός στήριξης από την Τοπική Αυτοδιοίκηση	303
ΓΡΑΦΗΜΑ 22 Τομείς στους οποίους η Τ.Α. θα πρέπει να στηρίζει τις Κοινωνικές Επιχειρήσεις Εργασιακής Ένταξης (Κ.Ε.Ε.Ε.)	306
ΓΡΑΦΗΜΑ 23 Τομείς στους οποίους η Τ.Α. θα πρέπει να στηρίζει τις Κοινωνικές Επιχειρήσεις Εργασιακής Ένταξης (Κ.Ε.Ε.Ε.) (Συγκριτικό Γράφημα)	310
ΓΡΑΦΗΜΑ 24 Επαφή με την Τοπική Αυτοδιοίκηση	312

ΓΡΑΦΗΜΑ 25 Συνεργασία με την Τοπική Αυτοδιοίκηση (επίσημη, όχι απλή επαφή)	313
ΓΡΑΦΗΜΑ 26 Τομείς συνεργασίας μεταξύ Κοινωνικών Επιχειρήσεων Ένταξης και Τ.Α.	315
ΓΡΑΦΗΜΑ 27 Αξιολόγηση σχέσεων με την Τοπική Αυτοδιοίκηση (Σύνολο δείγματος)	317
ΓΡΑΦΗΜΑ 28 Αξιολόγηση σχέσεων με την Τοπική Αυτοδιοίκηση) μόνο όσες έχουν επισήμως συνεργαστεί)	318
ΓΡΑΦΗΜΑ 29 Λόγοι μη-ανάπτυξης σχέσεων με την Τ.Α.	319
ΓΡΑΦΗΜΑ 30 Τρόπος προσέγγισης με την Τ.Α.	322
ΓΡΑΦΗΜΑ 31 Επαφές (άτομα) από τον χώρο της Τ.Α.	324
ΓΡΑΦΗΜΑ 32 Τρόπος συνεργασίας	325
ΓΡΑΦΗΜΑ 33 Επιρροή Τ.Α. στην επίτευξη των οικονομικο-κοινωνικών στόχων της επιχείρησης	326
ΓΡΑΦΗΜΑ 34 Άσκηση επιρροής Τ.Α. στους κοινωνικο - οικονομικούς στόχους της επιχείρησης. Θετικός ή αρνητικός παράγοντας;	327
ΓΡΑΦΗΜΑ 35 Άσκηση επιρροής Τ.Α. στους κοινωνικο - οικονομικούς στόχους της επιχείρησης. Θετικός ή αρνητικός παράγοντας; (Συγκριτικό γράφημα)	328
ΓΡΑΦΗΜΑ 36 Συμμετοχή Τοπικής Αυτοδιοίκησης στην εύρεση, εντοπισμό, επιλογή ή υπόδειξη ωφελούμενων που ενδέχεται να απασχοληθούν στην επιχείρησή	329
ΓΡΑΦΗΜΑ 37 Θα πρέπει να συμμετέχει ενεργά στα διοικητικά σχήματα των Κοινωνικών Επιχειρήσεων Ένταξης;	330
ΓΡΑΦΗΜΑ 38 Η Τοπική Αυτοδιοίκηση θα πρέπει να στηρίζει οικονομικά (άμεσα ή έμμεσα) τις Κοινωνικές Επιχειρήσεις Εργασιακής Ένταξης (Κ.Ε.Ε.Ε.)	331
ΓΡΑΦΗΜΑ 39 Σε ποιο βαθμό πιστεύετε πως η Τοπική Αυτοδιοίκηση θα πρέπει να συμμετέχει ενεργά στην οικονομική ενίσχυση των Κοινωνικών Επιχειρήσεων Ένταξης;	332
ΓΡΑΦΗΜΑ 40 Ενημέρωση για πολιτική του Δήμου σε σχέση με τις Κοινωνικές Επιχειρήσεις και την Κοινωνική Οικονομία	333

ΕΙΚΟΝΕΣ

ΕΙΚΟΝΑ 4 σχέση των Κοινωνικών Επιχειρήσεων με τους υπόλοιπους φορείς της Κοινωνικής Οικονομίας.....	65
ΕΙΚΟΝΑ 11 - Εξέλιξη επιχορηγήσεων (2009 – 2013).....	155

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Ο στόχος της παρούσας διατριβής είναι να αποτυπώσει τον ρόλο της Τοπικής Αυτοδιοίκησης στην ανάπτυξη των Κοινωνικών Επιχειρήσεων Εργασιακής Ένταξης (Κ.Ε.Ε.Ε).

Στο πρώτο μέρος αποσαφηνίζονται κεντρικής σημασίας έννοιες που αφορούν στην Κοινωνική Οικονομία και τις Κ.Ε.Ε.Ε. ενώ διερευνάται η σχέση μεταξύ Τοπικής Αυτοδιοίκησης και Κοινωνικής Οικονομίας. Επισημαίνουμε τους φορείς που χαρακτηρίζονται ως Κοινωνικές Επιχειρήσεις στην Ελλάδα και κινούμενοι αφαιρετικά εντοπίζουμε εκείνους που δραστηριοποιούνται στον **τομέα της ένταξης**. Καταλήγουμε στο συμπέρασμα ότι οι Κοινωνικοί Συνεταιρισμοί Περιορισμένης Ευθύνης (Κοι.Σ.Π.Ε.) και οι Κοινωνικές Συνεταιριστικές Επιχειρήσεις (Κοιν.Σ.Επ.) αποτελούν τις κατεξοχήν δομές εργασιακής ένταξης στη χώρα μας.

Διενεργούμε ποιοτικές συνεντεύξεις σε δέκα Κ.Ε.Ε.Ε. στην περιφέρεια Αττικής. Οι Κοι.Σ.Π.Ε. και οι Κοιν.Σ.Επ. αναλύονται αρχικά ως προς τα επιμέρους χαρακτηριστικά τους ενώ παράλληλα εξετάζονται οι στόχοι, η δομή και η χρηματοδότησή τους. Τέλος, αξιοποιώντας την προηγηθείσα ανάλυση προχωράμε ένα βήμα παραπέρα στην εξέταση του βαθμού στήριξης των φορέων από την Τοπική Αυτοδιοίκηση, τους τομείς συνεργασίας, την αξιολόγηση των σχέσεων, την επιρροή, τον ρόλο, τη συμμετοχή στη διοίκηση, τη χάραξη πολιτικής και την οικονομική στήριξη.

Διαπιστώνεται ότι οι φορείς ένταξης που έλαβαν μέρος στην έρευνα πληρούν σε σημαντικό ποσοστό τα κριτήρια του EMES ενώ αποτελούν πολύ-συμμετοχικά σχήματα, διαθέτουν πολλαπλούς στόχους και εξασφαλίζουν τη χρηματοδότησή τους μέσω ενός μίγματος πόρων. Επισημάνθηκε η απουσία –από πλευράς Τοπικής Αυτοδιοίκησης- στρατηγικού σχεδιασμού στήριξης, ενίσχυσης και ανάπτυξης των Κ.Ε.Ε.Ε. Αν και διαπιστώθηκαν περιπτώσεις όπου Δήμοι προσφέρουν δημοτικούς χώρους, υλικοτεχνική υποδομή ή και συμβουλευτική υποστήριξη προς τις Κ.Ε.Ε.Ε., αυτές κρίνονται ως αποσπασματικές και σε καμία περίπτωση δεν εντάσσονται σε έναν γενικότερο σχεδιασμό από την πλευρά του Δήμου, της Περιφέρειας ή του Κράτους. Η Τοπική Αυτοδιοίκηση δε συμμετέχει –έμμεσα ή άμεσα- στην απορρόφηση/απασχόληση των ωφελουμένων των φορέων.

ABSTRACT

This dissertation aims at discussing the role of Local Government in the development of Work Integration Social Enterprises (W.I.S.E.s).

Part I elaborates on the key principles of Social Economy and W.I.S.E.s while investigating the connection between the former and Local Government. Moreover, organizations describe as Social Enterprises in Greece are listed and those that are active in the field of work inclusion are analyzed. Eventually, it is concluded upon that **Koispe** and **Koinsep** are the per excellence vehicles of work integration in our country.

Qualitative interviews are conducted in ten W.I.S.E.s.. First, the main features of **Koispe** and **Koinsep** are pointed out, then the objectives, the setup and the financing are analyzed and, last, by capitalizing on the aforementioned, we examine the extent to which Local Government agencies are supportive of them as well as cooperation fields, relations and connection between and amongst them, influences, roles, involvement and participation in the management thereof, policy-making and economic support.

It turns out that those work inclusion organizations taking part in our study fulfill, to a significant degree, EMES criteria; they are multi-structure organizations, have **multiple roles** and secure funds via mix of recourses. There is lack of strategic planning support on the part of Local Government and the same goes for helping rather W.I.S.E.s grow and develop. Although there are certain cases where municipalities provide W.I.S.E.s with fixed assets, infrastructure and/or consulting services, this is nonetheless fragmentary and no way is it part of a fully-fledged plan drafted by either Municipalities, Regional authorities or the State. Local Government is not involved, be it directly or otherwise, in employing the beneficiaries of W.I.S.E.s.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1 ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Το **αντικείμενο** της παρούσας διατριβής είναι οι Κοινωνικές Επιχειρήσεις Εργασιακής Ένταξης (Κ.Ε.Ε.Ε.) με έμφαση στο ρόλο της Τοπικής Αυτοδιοίκησης στη στήριξη και ανάπτυξή τους. **Αφορμή** για την επιλογή της συγκεκριμένης θεματολογίας αποτέλεσε η ενασχόλησή μου με το χώρο των Κοινωνικών Επιχειρήσεων και την Τοπική Αυτοδιοίκηση το 2001 στο Ηνωμένο Βασίλειο στα πλαίσια της πρακτικής άσκησης του μεταπτυχιακού μου προγράμματος. Ωστόσο, δεν ήταν αυτή η μόνη αφορμή. Η οικονομική κρίση στην Ελλάδα, το ελάχιστο ερευνητικό ενδιαφέρον για τις Κ.Ε.Ε.Ε. πριν το 2010 καθώς και η πεποίθησή μου ότι η κοινωνική οικονομία μπορεί να συμβάλει στην ενίσχυση της απασχόλησης και στην αντιμετώπιση της ανεργίας αποτέλεσαν σημαντικούς παράγοντες που έδρασαν καταλυτικά στην επιλογή μου να μελετήσω τον τομέα. Το **ενδιαφέρον** για τις Κ.Ε.Ε.Ε. δημιουργήθηκε κατά την εκπόνηση –από πλευράς μου- της μελέτης για την Κοινωνική Οικονομία στο πλαίσιο του Ευρωπαϊκού Προγράμματος Equal, «Γυναικεία επιχειρηματικότητα & διαπεριφερειακό σύστημα υποστήριξης στην Κοινωνική Οικονομία» το 2003 ενώ όσο πλησιάζουμε τα χρόνια της κρίσης η ενασχόληση με τους φορείς ένταξης γίνεται εντονότερη.

Οι ερευνητικές στοχεύσεις της παρούσας μελέτης διαμορφώθηκαν μέσα από την συστηματική σπουδή της ελληνικής και διεθνούς βιβλιογραφίας η οποία οδήγησε στο συμπέρασμα ότι το πεδίο της Κοινωνικής Οικονομίας χαρακτηρίζεται από μία εγγενή ασάφεια και πολυπλοκότητα τόσο όσον αφορά ζητήματα εννοιολογικών προσδιορισμών όσο και πρακτικότερα ζητήματα όπως αυτό του τρόπου αποτελεσματικής θεσμοθέτησης και στήριξης των πρωτοβουλιών που εντάσσονται σε αυτή. Ειδικότερα για την Ελλάδα διαπιστώθηκε ότι ο τομέας δεν είναι ανεπτυγμένος και οι γνώσεις μας για αυτόν –τόσο σε ερευνητικό όσο και σε επίπεδο πρακτικών και εργαλείων- είναι ελλιπείς.

Επίσης, εξετάζοντας τη διεθνή βιβλιογραφία διαπιστώθηκε ότι οι Κ.Ε.Ε.Ε. σε πολλές χώρες στηρίζονται σημαντικά από το κεντρικό κράτος και την Τοπική Αυτοδιοίκηση. Με αυτό το σκεπτικό και με βάση τα παραπάνω ερεθίσματα, η παρούσα μελέτη επιχειρεί να διαπιστώσει ποιοι φορείς στην Ελλάδα αποτελούν Κ.Ε.Ε.Ε., ποια τα χαρακτηριστικά τους, με ποιον τρόπο δραστηριοποιούνται, σε τι βαθμό εμπλέκεται –αν εμπλέκεται- η Τοπική Αυτοδιοίκηση σε αυτή τους την δραστηριοποίηση και τελικά ποιος ενδεχομένως είναι ο ρόλος της τελευταίας στην ανάπτυξη των φορέων αυτών.

Η συνεισφορά της παρούσας διατριβής σε θεωρητικό και εμπειρικό επίπεδο έγκειται στο ότι επιχειρεί να μελετήσει τις Κ.Ε.Ε.Ε. και τη σχέση που αναπτύσσουν με την Τ.Α. ένα πεδίο έρευνας στο οποίο η σχετική βιβλιογραφία στη χώρα μας είναι φτωχή ενώ δεν υπάρχουν διεθνείς μελέτες που να έχουν συμπεριλάβει στο δείγμα τους ελληνικές Κ.Ε.Ε.Ε.. Ως εκ τούτου το πεδίο είναι αχαρτογράφητο ενώ οι γνώσεις μας για τις Κ.Ε.Ε.Ε. στην Ελλάδα ελάχιστες. Μέσα από ανάλυση των δομικών χαρακτηριστικών και του τρόπου δραστηριοποίησης των Κ.Ε.Ε.Ε. στην αγορά διαπιστώνονται σημαντικά στοιχεία για το ρόλο και τη συνεισφορά της Τ.Α. στην ανάπτυξη και λειτουργία τους.

Στόχος της μελέτης είναι να συμβάλει στην κατανόηση της δυναμικής που πιθανόν έχει αναπτυχθεί από τη μεριά της αυτοδιοίκησης μέσω της ενίσχυσης δομών της Κοινωνικής Οικονομίας. Συμβάλλει επίσης στην αποτύπωση της έως τώρα εμπειρίας των φορέων που συνεργάζονται με την αυτοδιοίκηση καθώς και τις προθέσεις των Κοινωνικών Επιχειρήσεων Ένταξης ως προς την περαιτέρω ανάπτυξη ή μη της συνεργασίας τους με τους δήμους.

Ο βασικός προβληματισμός αφορά στο κατά πόσον η Τοπική Αυτοδιοίκηση μπορεί να ενισχύσει την εργασιακή ενσωμάτωση και κοινωνική ένταξη ευπαθών κοινωνικών ομάδων μέσω της ανάπτυξης Κοινωνικών Επιχειρήσεων, και εφόσον μπορεί, τότε με ποιους τρόπους συμβαίνει αυτό. Ένα ακόμα σημείο που πρέπει να επισημανθεί είναι η οπτική γωνία εξέτασης των υποκειμένων της προτεινόμενης διδακτορικής διατριβής. Η μελέτη δεν επιχειρεί μια απλή καταγραφή των χαρακτηριστικών των Κοινωνικών Επιχειρήσεων Ένταξης στην Ελλάδα αλλά, μέσω της μελέτης περιπτώσεων, εξετάζει το ρόλο της Τοπικής Αυτοδιοίκησης στην ανάπτυξη αυτού του είδους κοινωνικών επιχειρήσεων.

Η παρούσα διατριβή βασίστηκε τόσο σε πρωτογενή όσο και σε δευτερογενή έρευνα. Ειδικότερα, το πρώτο μέρος της διατριβής στηρίχθηκε αποκλειστικά σε διεθνή και ελληνική επιστημονική βιβλιογραφία, ενώ το δεύτερο μέρος σε βιβλιογραφική έρευνα και σε έρευνα πεδίου με διεξαγωγή ποιοτικών συνεντεύξεων. Αποσαφηνίστηκε αρχικά το εννοιολογικό πλαίσιο ενώ έπειτα από μελέτη των διαθέσιμων ορισμών υιοθετήθηκε η προσέγγιση του οργανισμού EMES ως η πλέον γενικά αποδεκτή σε ευρωπαϊκό επίπεδο. Για να απαντηθούν τα ερωτήματα που θέτει η έρευνα και για να προχωρήσουμε στην εμπειρική διερεύνηση επιλέχθηκε το δείγμα

με βάση τη στρατηγική της «σκόπιμης δειγματοληψίας». Επιλέχθηκαν οι Κοινωνικές Συνεταιριστικές Επιχειρήσεις (Κοιν.Σ.Επ.) και οι Κοινωνικοί Συνεταιρισμοί Περιορισμένης Ευθύνης (Κοι.Σ.Π.Ε) ως οι κατ' εξοχήν θεσμοθετημένοι φορείς εργασιακής ένταξης στην Ελλάδα.

Για την πληρέστερη κατανόηση των διεργασιών που συνέβαλαν στη διαμόρφωση της σύγχρονης έννοιας της Κοινωνικής Οικονομίας επιχειρούμε μια ιστορική αναδρομή στο Κεφάλαιο 2 της διατριβής. Αναφερόμαστε στις σημαντικότερες παραδόσεις που άφησαν το ιδεολογικό τους αποτύπωμά στην εξέλιξη του όρου κατά τον 18^ο αιώνα όπως η φιλελεύθερη, η χριστιανοσοσιαλιστική και αυτή του επιστημονικού σοσιαλισμού. Διαπιστώνουμε τις -πολλές φορές- αντικρουόμενες προσεγγίσεις καθώς και τις διαφορετικές οπτικές γωνίες και αναγνώσεις της έννοιας. Αναλύουμε το γεγονός ότι οι προσεγγίσεις αυτές κατά βάση διαμορφώνονται με γνώμονα τις πολιτικές και ιδεολογικές προσλαμβάνουσες της κάθε προσέγγισης. Εντοπίζουμε τις κοινές καταβολές των συνεργατικών μορφών οργάνωσης του 19^{ου} αιώνα και της Κοινωνικής Οικονομίας ενώ αναζητούμε τους λόγους περιορισμού της χρήσης του όρου κατά τον 20^ο αιώνα με την ανάπτυξη του κράτους πρόνοιας και τελικά την επανεμφάνισή του με την απόσυρση του τελευταίου.

Έχοντας μια εικόνα ως προς την εξελικτική πορεία της έννοιας της Κοινωνικής Οικονομίας και διαθέτοντας ήδη μια τεκμηριωμένη αποτύπωση των ιδεολογικο-πολιτικών συνιστωσών που επέδρασαν στη διαμόρφωση αυτής, προχωράμε στην προσπάθεια ορισμού της. Όπως γίνεται εύκολα αντιληπτό, λόγω των σύνθετων και πολυποίκιλων παραγόντων που συν-διαμορφώνουν τον τρόπο με τον οποίο αντιλαμβάνονται διαφορετικές κοινωνίες, με διαφορετικό κοινωνικο-οικονομικό και ιδεολογικό υπόβαθρο τον όρο Κοινωνική Οικονομία είναι εξαιρετικά δύσκολο να βρεθεί ένας ορισμός ο οποίος να είναι καθολικά αποδεκτός. Παρόλα αυτά, στο Κεφάλαιο 3 διατυπώνουμε τον ορισμό του EMES ο οποίος θεωρείται ως ο επικρατέστερος σε ευρωπαϊκό επίπεδο και τον οποίο υιοθετούμε στην παρούσα διατριβή. Εξετάζουμε τα επιμέρους χαρακτηριστικά του και τεκμηριώνουμε την απόφασή μας να τον υιοθετήσουμε έναντι των υπολοίπων. Στο κεφάλαιο αυτό, εκτός από τον ορισμό μας απασχολεί και το ζήτημα της χωροθέτησης δηλαδή της αποτύπωσης του πεδίου εκείνου όπου ο Τομέας αναπτύσσεται και «συνδιαλέγεται» με τους υπόλοιπους οικονομικούς «πόλους». Καταλήγουμε στο συμπέρασμα ότι η Κοινωνική Οικονομία εντοπίζεται ανάμεσα στα Δημόσια Οικονομικά και την Οικονομία της αγοράς ενώ αναπτύσσει μια «διαλεκτικού τύπου» σχέση με τις τοπικές

κοινότητες. Επίσης, γίνεται ιδιαίτερη αναφορά στη σημασία του τομέα με στατιστικά στοιχεία που αφορούν κυρίως στην Ευρώπη ενώ εξετάζουμε κριτικά τις λοιπές παρεμφερείς προς την Κοινωνική Οικονομία προσεγγίσεις.

Αφ' ης στιγμής έχουμε τεκμηριώσει και αποσαφηνίσει τους βασικούς εννοιολογικούς προσδιορισμούς που αφορούν στην έννοια της Κοινωνικής Οικονομίας, στο Κεφάλαιο 4 επικεντρωνόμαστε στις έννοιες της Κοινωνικής Επιχείρησης και της Κοινωνικής Επιχείρησης Εργασιακής Ένταξης προσεγγίζοντας εγγύτερα το ειδικό μας ερευνητικό ενδιαφέρον. Εντοπίζονται δύο κύριες προσεγγίσεις ως προς τις παραπάνω έννοιες, η αμερικανική και η ευρωπαϊκή οι οποίες παρουσιάζονται συνοπτικά. Θέλοντας να ενισχύσουμε το θεωρητικό υπόβαθρο της διατριβής παρουσιάζουμε τις τρεις βασικές έρευνες που έχουν διεξαχθεί σε ευρωπαϊκό επίπεδο και αφορούν στις Κ.Ε.Ε.Ε. Τέλος, μελετούμε μια σειρά επιλεγμένων παραδειγμάτων από ευρωπαϊκές χώρες και διαπιστώνουμε σημαντικές συγκλίσεις και αποκλίσεις ανάμεσα στις αγγλοσαξωνικές, τις μεσογειακές και τις χώρες με ανεπτυγμένο κράτος πρόνοιας ενώ διακρίνουμε τον σημαντικό ρόλο που διαδραματίζει η Τ.Α. σε όλα τα παραπάνω παραδείγματα.

Έχοντας διαπιστώσει τον σημαντικό ρόλο της Τ.Α. στην ανάπτυξη των Κ.Ε.Ε.Ε. στην Ευρώπη προχωράμε στην ανάλυση της καταστάσεως όσον αφορά στην Ελλάδα. Το Κεφάλαιο 5 αναφέρεται στη συνεταιριστική και κοινοτική παράδοση της χώρας μας και αναλύονται σε αυτό οι συγκλίσεις των παραπάνω παραδόσεων με την σύγχρονη έννοια της Κοινωνικής Οικονομίας. Διαπιστώνεται ότι από πολύ παλιά εντοπίζονται συλλογικού τύπου μορφώματα που παραπέμπουν σε φορείς οι οποίοι ανήκουν στον ευρύτερο χώρο της Κοινωνικής Οικονομίας. Οι κοινότητες αναμφισβήτητα υπήρξαν αυτοδιοικητικοί φορείς ανάπτυξης, πυρήνες κοινωνικής αλληλεγγύης, πρόνοιας και πολιτισμού και η Τ.Α. μπορεί να αντλήσει –ακόμη και σήμερα- διδάγματα από την εμπειρία του παρελθόντος. Κάνουμε μια σύντομη αναφορά στην πρώτη ίσως θεσμοθετημένη Κ.Ε.Ε.Ε. στην Ελλάδα, την «Κοινή συντροφιά και αιδεφότητα των Αμπελακίων» και εξετάζουμε τη σχέση μεταξύ τοπικής ανάπτυξης και Κοινωνικής Οικονομίας. Επικεντρωνόμαστε σε θέματα Τοπικής Αυτοδιοίκησης δίνοντας ιδιαίτερη έμφαση στην μεταρρύθμιση του Καλλικράτη και τα προβλήματα που αυτή έχει επιφέρει. Επίσης, επισημαίνουμε τις προκλήσεις που καλείται η Τ.Α. να αντιμετωπίσει όπως τα ζητήματα που αφορούν στην ανεργία, στην απασχόληση και στον κοινωνικό αποκλεισμό ενώ παράλληλα διερευνούμε τη σχέση της Τοπικής Αυτοδιοίκησης με τους φορείς της Κοινωνικής

Οικονομίας. Τέλος, παραθέτουμε μια σειρά ερευνών που έχουν γίνει στη χώρα μας για τις Κοινωνικές Επιχειρήσεις καθώς επίσης τους νόμους που αφορούν στον τομέα της Κοινωνικής Οικονομίας στην Ελλάδα. Παρουσιάζουμε και αναλύουμε με κριτική ματιά τα βασικά τους σημεία.

Στο Κεφάλαιο 6 διατυπώνουμε την πρόθεσή μας να μελετήσουμε το πεδίο των Κ.Ε.Ε.Ε. στην Ελλάδα ακολουθώντας μια συγκεκριμένη και αυστηρή μεθοδολογική στρατηγική. Με βάση τα κριτήρια που απορρέουν από τη διεθνή βιβλιογραφία και με γνώμονα τον ορισμό του οργανισμού EMES οριοθετούμε τις Κ.Ε.Ε.Ε. και τεκμηριώνουμε την άποψή μας για την επιλογή μόνο των Κοιν.Σ.Επ. και των Κοι.Σ.Π.Ε. ως αντιπροσωπευτικών φορέων Κ.Ε.Ε.Ε. Να υπογραμμίσουμε ότι μια ακόμα ιδιαιτερότητα της έρευνάς μας είναι ότι δεν υιοθετούμε άκριτα τις υποθέσεις εργασίας που έχουν ακολουθήσει διεθνείς συγκριτικές έρευνες για τις Κ.Ε.Ε.Ε. στην Ευρώπη αλλά ξεκινούμε από μηδενική βάση αφ' ης στιγμής δεν υπάρχουν διαθέσιμα στοιχεία από έρευνες στην Ελλάδα που να τεκμηριώνουν τις παραπάνω υποθέσεις εργασίας.

Αναλύουμε τη μεθοδολογία που ακολουθούμε, παραθέτουμε αναλυτικά τα στάδια της έρευνάς μας, αιτιολογούμε την αναγκαιότητα της έρευνας, το αντικείμενο και τη σκοπιμότητα ενώ διατυπώνουμε τις υποθέσεις εργασίας και τα επιμέρους ερωτήματά μας. Αναλύουμε τα προσδοκώμενα αποτελέσματα και τη σημασία τους, περιγράφουμε τον τρόπο με τον οποίο επιλέξαμε το δείγμα καθώς και τον λόγο που αποφασίσαμε να διεξάγουμε ποιοτικές συνεντεύξεις μέσω της μελέτης περιπτώσεων. Επίσης, τεκμηριώνουμε την επιλογή μας να αξιοποιήσουμε την ποιοτική συγκριτική ανάλυση (QCA) και για αυτό αναλύουμε τους λόγους που οδήγησαν σε αυτή την επιλογή μας ενώ παρουσιάζουμε τις μεταβλητές και τον τρόπο εργασίας μας.

Στο Κεφάλαιο 7 παρουσιάζουμε τα ευρήματα της έρευνάς μας όσον αφορά τα χαρακτηριστικά των Κ.Ε.Ε.Ε. του δείγματος. Διαπιστώνουμε ότι στη συντριπτική πλειοψηφία τους οι φορείς πληρούν τα κριτήρια του EMES για τις κοινωνικές επιχειρήσεις. Αναλύουμε σε βάθος τα ποιοτικά δεδομένα και κατηγοριοποιούμε τα αποτελέσματα ανά κατηγορία/τύπο Κ.Ε.Ε.Ε. Εξετάζουμε το εάν η Τ.Α. συμβάλει με κάποιον τρόπο στη διαμόρφωση των επιμέρους χαρακτηριστικών. Συμπεραίνουμε ότι οι Κοι.Σ.Π.Ε., λόγω της εμπειρίας και της πολυετούς, επί συναπτά έτη, δραστηριοποίησής τους, αναζήτησαν και αναζητούν διαρκώς νέες αγορές, επιχειρούν να εισέλθουν σε νέους κλάδους και αποπειράονται συνδυασμούς ποικίλων τομέων δραστηριοποίησης, ώστε να δημιουργήσουν ένα χαρτοφυλάκιο προσφερόμενων

υπηρεσιών και προϊόντων που θα εξασφαλίζει τη βιωσιμότητα και προφανώς την κερδοφορία τους. Αντιστοίχως, οι Κοιν.Σ.Επ. παρουσιάζουν κάποιου είδους ανελαστικότητα, ως προς τα παραπάνω χαρακτηριστικά, η οποία εμηνεύεται από την επιχειρηματική απειρία και την έλλειψη ικανής πελατειακής βάσης που θα εξασφάλιζε έστω εκείνες τις αξιοποιήσιμες πληροφορίες οι οποίες θα βοηθούσαν να διαφανεί τι άλλο θα μπορούσαν να παράσχουν στην αγορά και έτσι να επεκτείνουν και τις δράσεις τους.

Στο Κεφάλαιο 8 εξετάζονται οι στόχοι των ελληνικών Κ.Ε.Ε.Ε. που έλαβαν μέρος στην έρευνά μας. Διερευνάται ο πολυσυμμετοχικός χαρακτήρας και η ύπαρξη ενός μείγματος στόχων στην λειτουργία τους, χαρακτηριστικό γνώρισμα των αντίστοιχων ευρωπαϊκών φορέων ένταξης. Μελετούμε τη φύση των στόχων, τον αριθμό τους καθώς και την βαρύτητα που αποδίδεται στον κάθε έναν ξεχωριστά. Διερευνούμε την άσκηση επιρροής από τη μεριά της Τ.Α. στη διαμόρφωση των στόχων. Διαπιστώνουμε ποια είναι η κύρια επιδίωξη των φορέων και κατηγοριοποιούμε τις απαντήσεις ούτως ώστε να διαπιστώσουμε εάν υπάρχουν σημαντικές αποκλίσεις μεταξύ Κοι.Σ.Πε. και Κοιν.Σ.Επ.

Στο Κεφάλαιο 9 παραθέτουμε τα ευρήματα της έρευνάς μας όσον αφορά την ύπαρξη πολλών υποκειμένων τα οποία επηρεάζουν τη δραστηριότητα του οργανισμού, χαρακτηριστικό στοιχείο όλων των οργανισμών υπό το πρίσμα των ανοικτών συστημάτων. Αναλύονται τα δεδομένα που αφορούν στα ιδρυτικά μέλη και εντοπίζονται τα υποκείμενα εκείνα που ασκούν μεγαλύτερη επιρροή στη διαμόρφωση των αποφάσεων και στις δραστηριότητες του φορέα. Όλα τα δεδομένα που προκύπτουν κατηγοριοποιούνται με βάση τον τύπο φορέα και εξετάζονται οι ενδεχόμενες συγκλίσεις και αποκλίσεις ενώ σκιαγραφούμε τον ρόλο που ενδεχομένως διαδραματίζει η Τοπική Αυτοδιοίκηση στη διαμόρφωση των αποφάσεων των Κ.Ε.Ε.Ε..

Στο Κεφάλαιο 10 διερευνώνται οι τρόποι εξασφάλισης των πόρων των Κ.Ε.Ε.Ε. Διατυπώνουμε τις μεθοδολογικές δυσκολίες, μερικές εκ των οποίων απορρέουν από τη δυσκολία αξιολόγησης της έμμεσης βοήθειας υπό όρους νομισματικούς, ιδίως στις περιπτώσεις εκείνες στις οποίες η βοήθεια αυτή αποκτά μορφή εξαίρεσης από τη φορολογία και την καταβολή κοινωνικών εισφορών δεδομένης της πολυπλοκότητας κάποιων εθνικών μηχανισμών. Εξετάζουμε τις πηγές χρηματοδότησης των Κ.Ε.Ε.Ε., τις αναλύουμε και κατηγοριοποιούμε τα ευρήματά μας με βάση τον τύπο φορέα ενώ εξετάζονται για μία ακόμα φορά ενδεχόμενες συγκλίσεις και αποκλίσεις.

Διερευνούμε και σε αυτή την περίπτωση τον ρόλο της Τ.Α. στη χρηματοδότηση των φορέων.

Στο Κεφάλαιο 11 αναλύουμε τα ευρήματα της έρευνας που σχετίζονται αποκλειστικά με τον βαθμό στήριξης των Κ.Ε.Ε.Ε. από την Τ.Α. Παραθέτουμε τους τομείς στους οποίους οι φορείς θεωρούν ότι η Τ.Α. τους στηρίζει καθώς και αυτούς που θα ήθελαν περαιτέρω αρωγή. Αναλύουμε τις περιπτώσεις στις οποίες αναπτύσσονται συνεργασίες, τους τρόπους προσέγγισης, τις μορφές συνεργασίας και τους τομείς. Παραθέτουμε τα στοιχεία που αφορούν την αξιολόγηση από τις Κ.Ε.Ε.Ε. των σχέσεων με την Τ.Α. ενώ επισημαίνουμε τους λόγους για τους οποίους δεν αναπτύχθηκαν σχέσεις. Επίσης, εξετάζουμε με ποια άτομα γίνεται η επαφή ενώ διερευνάται η επιρροή της Τ.Α. στην επίτευξη των οικονομικο-κοινωνικών στόχων των φορέων. Εξετάζουμε τον ρόλο της Τ.Α. στην εύρεση, εντοπισμό, επιλογή ή υπόδειξη ωφελουμένων, τη συμμετοχή της Τ.Α. στη διοίκηση των Κ.Ε.Ε.Ε., την οικονομική στήριξη από τους Δήμους και την πολιτική της Τ.Α. όσον αφορά την ανάπτυξη της Κοινωνικής Επιχειρηματικότητας.

Στο Κεφάλαιο 12, τα ευρήματα αξιολογούνται και αντιπαραβάλλονται με συμπεράσματα αντιστοίχων ερευνών. Διαπιστώνονται σημαντικές συγκλίσεις και αποκλίσεις ενώ επισημαίνονται τα στοιχεία εκείνα που αποτελούν νέα γνώση σε εθνικό και ευρωπαϊκό επίπεδο. Όπως ήδη έχει επισημανθεί, λόγω του γεγονότος ότι το πεδίο των Κ.Ε.Ε.Ε. είναι σχεδόν αχαρτογράφητο στην Ελλάδα τα συμπεράσματα της έρευνας αποτελούν σημαντικό υλικό τόσο για την περαιτέρω έρευνα στη χώρα μας όσο και σε ευρωπαϊκό επίπεδο.

Τα συμπεράσματα της παρούσας διατριβής αποτελούν υλικό προς αξιοποίηση τόσο σε επίπεδο δημοσίων πολιτικών όσο και σε επίπεδο Τοπικής Αυτοδιοίκησης, στη χάραξη στρατηγικών για την ενίσχυση της απασχόλησης και την αντιμετώπιση της ανεργίας και του κοινωνικού αποκλεισμού. Η βιβλιογραφική ανασκόπηση της διατριβής και συγκεκριμένα η ενότητα που αφορά σε επιλεγμένα ευρωπαϊκά παραδείγματα, δύναται να χρησιμοποιηθεί ως οδηγός που προσφέρει συμπυκνωμένη γνώση σχετικά με τις πολιτικές που εφαρμόζονται σε ευρωπαϊκό επίπεδο (τόσο σε αυτοδιοικητικό όσο και σε επίπεδο κεντρικής εξουσίας) για την τόνωση και ανάπτυξη της Κοινωνικής Επιχειρηματικότητας. Τα ευρήματα δε, συνιστούν χρήσιμο υλικό για την Τ.Α. η οποία έχει την ευκαιρία να τα αξιοποιήσει στην προσπάθειά της να ενισχύσει το ρόλο της στην ανάπτυξη της Κοινωνικής Οικονομίας σε τοπικό επίπεδο.

Η έρευνα πραγματοποιήθηκε σε μια περίοδο πολύ σημαντικών εξελίξεων όσον αφορά την Κοινωνική Οικονομία στην Ελλάδα. Η έναρξη της σχεδόν συνέπεσε με τη θεσμοθέτηση της Κοινωνικής Οικονομίας στη χώρα με τον Ν.4019/2011. Μεσολάβησαν πέντε χρόνια εφαρμογής του νόμου με τα προβλήματα που ήδη αναφέραμε. Η έρευνα ολοκληρώνεται επίσης με την ψήφιση ενός νέου νόμου του Ν.4430/2016. Ένας βασικός περιορισμός της εν λόγω έρευνας είναι ότι δεν έχουμε στοιχεία για τον τρόπο και τον βαθμό εφαρμογής του νέου νόμου. Ένας ακόμα περιορισμός απορρέει από το ότι το αντικείμενο της έρευνας αποτελούν οι θεσμοθετημένες Κ.Ε.Ε.Ε. και έτσι αποκλείονται από αυτή συλλογικότητες που ενδέχεται να συμβάλλουν στην απασχόληση ατόμων από ευπαθείς ομάδες και οι οποίες ανήκουν στην μη-θεσμική ή /άτυπη κοινωνική οικονομία.

Ένας βασικός προβληματισμός που γεννάται έπειτα από την ολοκλήρωση της έρευνας είναι το κατά πόσο οδεύουμε προς μια Κοινωνική Οικονομία της Αγοράς και σε τι βαθμό τελικά απομακρυνόμαστε από τις αρχές της Συνεργατικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας. Μήπως οδηγούμαστε όλο και περισσότερο προς μια εργαλειοποίηση των Κοινωνικών Επιχειρήσεων και των φορέων που ανήκουν στη θεσμοθετημένη Κοινωνική Οικονομία; Ειδικότερα οι Κ.Ε.Ε.Ε. μπορούν ή και πρέπει να μείνουν εκτός της εργαλειοποίησης; Από τη μία μεριά όλες οι έρευνες τείνουν να καταλήξουν στο ότι οι Κ.Ε.Ε.Ε. συμβάλλουν αποφασιστικά στην απασχόληση μεγάλου αριθμού ωφελουμένων. Από την άλλη μεριά με την πάροδο των ετών παρουσιάζουν πολύ υψηλά ποσοστά ισομορφισμού και έτσι αλλοιώνεται έως έναν βαθμό ο «από τα κάτω» χαρακτήρας τους. Παρόλα αυτά, οι Κ.Ε.Ε.Ε. αποτελούν στις περισσότερες χώρες βασικά «εργαλεία» στα πλαίσια ενεργητικών πολιτικών απασχόλησης. Μήπως τελικά όντως οδεύουμε προς μία αντικατάσταση των κοινωνικών δομών από κοινωνικές επιχειρήσεις στο άμεσο μέλλον; Μήπως αυτό για το οποίο δέχθηκε τόση κριτική ο Ν.4019/2011 –δηλαδή ο κίνδυνος να γίνει «δούρειος ίππος» για τις κοινωνικές δομές-, γεγονός που τελικά δεν προκύπτει από την έρευνά μας, γίνει σταδιακά και αναπόφευκτα στη χώρα μας ελέω κρίσης; Τα ερωτήματα αυτά θα απασχολήσουν σίγουρα τη μελλοντική έρευνα.

**ΜΕΡΟΣ Α - ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ, ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΙΣ
ΕΡΓΑΣΙΑΚΗΣ ΕΝΤΑΞΗΣ & ΤΟΠΙΚΗ ΑΥΤΟΔΙΟΙΚΗΣΗ**

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2 ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΑΔΡΟΜΗ

2.1 Εισαγωγή

Η έννοια της Κοινωνικής Οικονομίας, ως νοητική σύλληψη και οργανωτικό μόρφωμα, δεν είναι καινούρια. (Virjan, 2012) (Meldgaard, 2010). Εντάσσεται στο ευρύτερο πλαίσιο των αλληλέγγυων μορφών κοινωνικής και οικονομικής οργάνωσης και πράξης στην ιστορία των ανθρώπινων κοινωνιών. Χαρακτηρίζεται από συνέπεια και αξιοσημείωτη περιοδικότητα, εμφανίζοντας ιδιαίτερα ενισχυμένο ρόλο σε περιόδους κρίσης.

Τα τελευταία 20 χρόνια μάλιστα, η Κοινωνική Οικονομία μετεξελίχθηκε σε ένα είδος παγκόσμιου κινήματος σε μια προσπάθεια να αντιμετωπιστούν όσο πιο αποτελεσματικά γίνεται οι αρνητικές συνέπειες των συνεχόμενων κρίσεων υιοθετώντας μια ευρεία θεώρηση μιας πλουραλιστικής και χωρίς αποκλεισμούς οικονομίας η οποία θα λειτουργεί σε ένα σταθερό αναπτυξιακό πλαίσιο. (Neamtan, 2009).

Θεμελιώνεται ως επί τω πλείστον στην ιδέα της ελεύθερης σύμπραξης πολιτών ανεξαρτήτως του εάν πρόκειται για καταναλωτές, παραγωγούς, επενδυτές ή χρήστες μιας μεγάλης γκάμας υπηρεσιών. (Defourny J. D., 2009) Επηρέασε βαθιά τα διάφορα κοινωνικά και οικονομικά συστήματα, μέσω των κυρίως τοπικού χαρακτήρα καινοτόμων πρωτοβουλιών οι οποίες σε πολλές περιπτώσεις προήλθαν ή έλαβαν κινηματικό χαρακτήρα και σχεδόν πάντοτε συνοδεύονταν από μια έντονη ιδεολογικο-πολιτική ή και θρησκευτική φόρτιση.

Οι ρίζες του φαινομένου της Κοινωνικής Οικονομίας εντοπίζονται στα βάθη των αιώνων πολύ πριν την εμφάνιση της βιομηχανικής παραγωγής και του καπιταλισμού. Αξίες οι οποίες έχουν στηλιτεύσει και διαμορφώσει σε πολύ μεγάλο βαθμό την έννοια της Κοινωνικής Οικονομίας όπως αυτές της κοινοτικής συνεργασίας και της αλληλοβοήθειας (Μπέρτι, 2004) υπήρξαν κατά τον Κροπότκιν κινητήριοι δυνάμεις των ανθρώπινων κοινωνιών και χαρακτηρίζουν τις τελευταίες από την σύστασή τους έως και σήμερα. Θα μπορούσε δηλαδή κανείς να υποστηρίξει ότι κατά μία έννοια η έμφυτη ανάγκη του ανθρώπου για συνεργασία και αλληλοβοήθεια αποτέλεσε την αφορμή για την ανάπτυξη συνεργατικών και αλληλέγγυων μορφών οικονομικο-κοινωνικής οργάνωσης που εντάσσονται στη σφαίρα της Κοινωνικής Οικονομίας.

Χαρακτηριστικά (τυπικών ή άτυπων) μορφωμάτων που ανήκουν στην τελευταία συναντάμε επίσης και σε πρακτικές και μοντέλα όπως αυτό του δώρου ή της ανταλλαγής (Νικολόπουλος & Καπογιάννης, Εισαγωγή στην Κοινωνική και Αλληλέγγυα Οικονομία. Το μετέωρο βήμα μιας δυνατότητας, 2012) ή σε συστήματα ιδεών όπως αυτά του Κοινοτισμού, Ελευθεριακού Κοινοτισμού, Ουτοπικού Σοσιαλισμού κ.α.

Μια μερίδα μελετητών και υποστηρικτών της Κοινωνικής Οικονομίας βλέπει σε αυτή μια άλλη μορφή οργάνωσης των ανθρωπίνων κοινωνιών και μια διαφορετική προσέγγιση εννοιών όπως αυτή του κέρδους και της εργασίας ενώ άλλοι θεωρούν την Κοινωνική Οικονομία ως ένα κίνημα, σκοπός του οποίου θα πρέπει να είναι η πτώση του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής και οργάνωσης μέσω της επανάστασης, της αυτοδιαχείρισης και της αυτο-οργάνωσης.

Είναι τόσες πολλές οι συνιστώσες και οι οπτικές που κανείς μπορεί να μελετήσει για να προσεγγίσει το φαινόμενο «Κοινωνική Οικονομία» όσες περίπου είναι και οι σημαντικότερες ιδεολογικοπολιτικές προσεγγίσεις. Δεν είναι τυχαίο ότι όλοι –ανεξαρτήτως πολιτικών κατευθύνσεων- αποδέχονται ότι όντως υπάρχει αυτό που ονομάζουμε «Κοινωνική Οικονομία», με τη διαφορά πως ο καθένας μεταφράζει τον όρο σύμφωνα με τα δικά του «πιστεύω» τα οποία προφανώς ταιριάζουν καλύτερα στη δική του πολιτική ή ιδεολογική κατεύθυνση.

Ως εκ τούτου, η Κοινωνική Οικονομία σήμαινε κάτι τελείως διαφορετικό για έναν Φιλελεύθερο απ' ό,τι για έναν Σοσιαλιστή του 18-19^{ου} αιώνα, όπως επίσης το ίδιο ισχύει ακόμα και σήμερα ανάμεσα στα κόμματα της δεξιάς και στα κόμματα της αριστεράς. Παρόλα αυτά όμως, όλοι συμφωνούν πως αυτό που ονομάζουμε «Κοινωνική Οικονομία» πράγματι υφίσταται και μπορεί να δώσει λύσεις στα καθημερινά κοινωνικά προβλήματα.

Το πολιτικό και θεωρητικό όμως φορτίο που κουβαλάει ο όρος δεν εξαντλείται εδώ. Η έννοια φαίνεται να χαρακτηρίζεται από πολυσυλλεκτικότητα και διαμορφώνεται υιοθετώντας βασικά στοιχεία του σκληρού πυρήνα σημαντικών πολιτικών και στις περισσότερες των περιπτώσεων αντίρροπων θεωριών. Την Κοινωνική Οικονομία κάλλιστα μπορεί να την επικαλεστεί (σε μια ακραία της ίσως μορφή) ένας αναρχικός μια και σε αυτή βλέπει να εμπεριέχονται σημαντικότερα στοιχεία του ιδεολογικού του αποτυπώματος, όπως αυτά της αυτοδιαχείρισης και της

αυτό-οργάνωσης που απαντώνται στις άτυπες μορφές φορέων που ανήκουν στην Κοινωνική Οικονομία. Ένας σοσιαλιστής βλέπει σε αυτήν να πραγματώνονται έννοιες όπως συνεργατισμός, αλληλοβοήθεια, ελεύθερη συμμετοχή, δημοκρατική αρχή, ένας ουτοπικός οραματίζεται μέσω αυτής μια νέα «Ικαρία», έναν άλλο τρόπο ζωής και οργάνωσης και ένας φιλελεύθερος την αντιμετωπίζει ως ένα βασικό εργαλείο που θα βγάλει το καπιταλιστικό σύστημα από τη συστημική κρίση θεωρώντας αυτήν την πλέον ενδεδειγμένη εναλλακτική απάντηση στα κενά που αφήνει η σταδιακή απόσυρση του Κράτους Πρόνοιας.

Σε τελική ανάλυση, κάθε οικονομικό φαινόμενο το οποίο έχει και κάποια κοινωνική διάσταση και κάθε κοινωνικό φαινόμενο που έχει κάποια οικονομική διάσταση θα μπορούσε να θεωρηθεί μέρος της Κοινωνικής Οικονομίας.

Από όποια σκοπιά και αν το δει κανείς, είναι γεγονός πως συλλογικότητες (θρησκευτικές αδελφότητες, συντεχνίες κλπ) που προσομοιάζουν με αυτές που σήμερα εντάσσουμε στην Κοινωνική Οικονομία υπήρχαν ήδη στην αρχαία Αίγυπτο, Ελλάδα και Ρώμη και σκοπό είχαν είτε την εξασφάλιση μιας αξιοπρεπούς ταφής είτε αποτελούσαν πολιτικοποιημένους φορείς με σκοπό την προάσπιση των συντεχνιακών συμφερόντων των μελών τους. (Defourny J. D., 2009)

Με την πτώση της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας, παρατηρείται μια ραγδαία αύξηση των ενώσεων, που ανήκαν κυρίως σε μοναστήρια, αποτελώντας την πρώτη ίσως μορφή συνεργατισμού στην Ευρώπη. Οι πρώτες συντεχνίες εντοπίζονται στις γερμανικές και αγγλοσαξονικές χώρες κατά τον 9^ο αιώνα ενώ η ίδρυση των πρώτων αδελφοτήτων χρονολογείται τον 11^ο αιώνα.

Κατά τον Μεσαίωνα ιδρύονται ενώσεις κάθε μορφής (αδελφότητες, συντεχνίες, εμπορικές ενώσεις κλπ). Μάλιστα, το φαινόμενο παρατηρείται σε παγκόσμιο επίπεδο και σε χώρες με σημαντικές πολιτιστικές και κοινωνικό-πολιτικές διαφορές, όπως Κίνα, Ινδία, Μουσουλμανικές χώρες, Αφρική και Λατινική Αμερική.

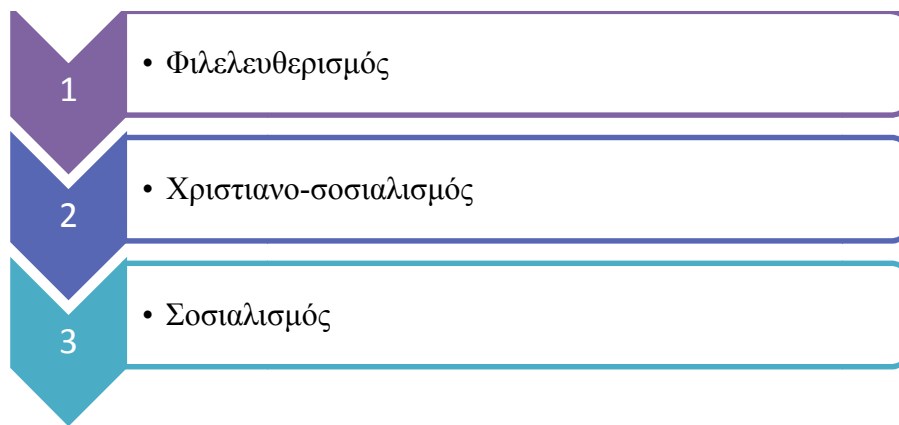
Αυτό που πρέπει να υπογραμμιστεί είναι ότι παρά την φαινομενική «άνθιση» των ενώσεων εντούτοις αυτές ελέγχονταν και λειτουργούσαν κάτω από την αυστηρή εποπτεία ισχυρών φορέων, όπως η εκκλησία ή το κράτος, και αποτελούσαν συνεπώς περισσότερο κρατικά ή εκκλησιαστικά ιδρύματα παρά ανεξάρτητους,

αυτοδιοίκητους, δημοκρατικούς, με ελευθερία συμμετοχής και δημοκρατική διοίκηση οργανισμούς.

Και ενώ οι ζυμώσεις γύρω από την προσπάθεια διαμόρφωσης της έννοιας της Κοινωνικής Οικονομίας (στην πλέον σύγχρονη μορφή της) χρονολογούνται τον 17^ο αιώνα (Defourny J. and Develtere, 1999), οι μελετητές του τομέα τείνουν να συμφωνήσουν ότι η εμφάνιση του όρου «Κοινωνική Οικονομία» προέρχεται από τη Γαλλία του 19^{ου} αιώνα και τον Charles Dunoyer (Virjan, 2012) (CIRIEC, THE SOCIAL ECONOMY IN THE EUROPEAN UNION, Summary of the Report drawn up for the European Economic and Social Committee by the International Centre of Research and Information on the Public, Social and Cooperative Economy (CIRIEC), 2007) (Westlund, 2003)

Θα μπορούσε κανείς να υποστηρίξει, πως ιστορικά, στην πιο σύγχρονη εκδοχή της, η Κοινωνική Οικονομία αναδύεται ως απάντηση στα οικονομικά αδιέξοδα, ένα είδος αναχώματος για τις ευάλωτες ομάδες πληθυσμών απέναντι στον αδηφάγο οικονομικό ιμπεριαλισμό αλλά συνάμα, παραδοσιακώς, εμπεριέχει και την εσωτερική ανάγκη του ανθρώπου για συνεργασία, ομαδική προσπάθεια και εργασία, αναπόσπαστα χαρακτηριστικά της ανθρώπινης φύσης.

Την αυγή του 19^{ου} αιώνα, ο όρος Κοινωνική Οικονομία επιδέχονταν πολλές και διαφορετικές ερμηνείες. Ο Henri Desroche κατέληξε στο συμπέρασμα ότι όλες οι παραπάνω ερμηνείες, με τον έναν ή τον άλλο τρόπο συνδέονταν άμεσα με τρεις σημαντικές ιδεολογικές παραδόσεις της εποχής, τον **Φιλελευθερισμό**, τον **Χριστιανο-σοσιαλισμό** και τον **σοσιαλισμό** (Desroche H. , 1983). Οι περισσότερες συνέκλιναν στο ότι η Κοινωνική Οικονομία αποτελεί ούτε λίγο ούτε πολύ, έναν άλλον τρόπο ή καλύτερα μια πιο βελτιωμένη-ολοκληρωμένη έκδοση των κλασικών οικονομικών.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 1 Οι ιδεολογικές προσεγγίσεις της εποχής του 19ου αιώνα που κατά τον Desroche επέδρασαν καταλυτικά στην διαμόρφωση των διαφορετικών ερμηνειών της Κοινωνικής Οικονομίας

Θα μπορούσαμε να υποστηρίξουμε πως η τελευταία αντιμετωπίζεται ως μία προέκταση ή ίσως και μία αντίρροπη δύναμη που αντιτίθονταν στην βιομηχανοποιημένη οικονομία, η οποία αγνοεί τις συνθήκες διαβίωσης της εργατικής τάξης.

Ο όρος Κοινωνική Οικονομία, καθιερώνεται σιγά-σιγά διεθνώς και ως έννοια αντιπροσωπεύει τις συλλογικές εκείνες μορφές οργάνωσης που αποσκοπούν στην βελτίωση των συνθηκών διαβίωσης της εργατικής τάξης, στην ανάδειξη των μετασχηματισμών, δίνουν έμφαση αρχικά στην πατρωνία (1867), έπειτα στις εργατικές ενώσεις (1889) και τελικά στην ενίσχυση των θεσμών για την κοινωνική πρόοδο (1900).

2.2 Κοινωνική οικονομία και φιλελεύθερη παράδοση

Μελετώντας τη διαθέσιμη βιβλιογραφία διαπιστώνει κανείς ότι η έννοια της Κοινωνικής Οικονομίας διαμορφώνεται άλλοτε απέναντι, άλλοτε παράλληλα και άλλοτε ανεξάρτητα από αυτή των κλασικών οικονομικών. Μάλιστα όσο προχωράμε προς τον 20^ο αιώνα η έννοια, ενώ τα προηγούμενα χρόνια αμφιταλαντεύεται και δοκιμάζει τις αντοχές της στη σκιά βασικών τομέων της οικονομίας (Ιδιωτικός και Δημόσιος Τομέας), όχι μόνο επιβιώνει ως μορφή οργάνωσης αλλά διαμορφώνει και έναν διακριτό τομέα, τον Τρίτο Τομέα για τον οποίο θα μιλήσουμε αργότερα.

Ο André Gueslin παρατηρεί ότι ορισμένοι οικονομολόγοι, δεν διστάζουν να κάνουν χρήση του όρου Κοινωνική Οικονομία, πολύ νωρίς, σε μία εποχή που η

έννοια της διαφέρει ελάχιστα από αυτή της κλασικής οικονομικής θεωρίας (Gueslin, *L'invention de l'économie sociale*, 1998). Κατά το 19^ο αιώνα, «οι φιλελεύθεροι θεωρητικοί ακολουθούν ιδεολογικά την παράδοση της Πολιτικής Οικονομίας, όπως την ανέπτυξε θεμελίωσανο Lock και ο Saw». (ΕΚΔΔ)

Το 1830, ο φιλελεύθερος Charles Dunoyer, ο οποίος θεωρείται και πατέρας του όρου της Κοινωνικής Οικονομίας, εκδίδει το έργο «Πραγματεία Περί της Κοινωνικής Οικονομίας», στο οποίο υποστηρίζει ότι έχει καταλήξει σε έναν πληρέστερο ορισμό του τι ονομάζουμε παραγωγικά μέσα. Ασκεί εντονότατη κριτική στον M. Say και τον Adam Smith λέγοντας ότι το μεγάλο τους σφάλμα ήταν ότι συμπεριέλαβαν στις θεωρίες τους μόνο τα στοιχεία που αφορούσαν στο εμπράγματο κομμάτι της οικονομίας (οικονομικά μέσα και οικονομικές ανάγκες).

Δηλαδή, καυτηριάζει το γεγονός ότι δεν συμπεριέλαβαν όλα εκείνα τα χαρακτηριστικά που αφορούσαν στο κομμάτι όπου η παρουσία του χρήματος δεν ήταν εμφανής (Dunoyer, 1830). Με απλά λόγια, υποστηρίζει ότι δεν έδωσαν βάση στον τρόπο με τον οποίο θα πραγματοποιεί η ικανοποίηση όχι μόνο των οικονομικών αλλά και των κοινωνικών αναγκών των ανθρώπων, τις οποίες και ο ίδιος συμπεριλαμβάνει στη θεωρία του. Η Κοινωνική Οικονομία καθιστά επιβεβλημένη την περαιτέρω μελέτη του πώς συγκεντρώνεται ο πλούτος (τόσο ο οικονομικός όσο και αυτός που παράγεται ατομικά από τα μέλη των κοινοτήτων), αλλά και ποιοι είναι οι νόμοι βάσει των οποίων γίνεται κάτι τέτοιο (Dunoyer, 1830).

Η ιδέα της καθιέρωσης της Κοινωνικής Οικονομίας ως προέκτασης της οικονομικής θεωρίας, διευρύνοντας το πεδίο ανάλυσης της και δίνοντας απαντήσεις σε ανάγκες και επιθυμίες, επηρεάζεται κυρίως από την ωφελιμιστική προσέγγιση¹ του John Stuart Mill [1889] η οποία επηρέασε βαθιά και τις αντιλήψεις του Dunoyer για τον «Κοινωνικό πλούτο».

Ο Mill είχε ήδη θέσει στο προσκήνιο τη σημασία της «κοινωνικής συναίνεσης» και της «παραγωγικής κατανάλωσης» (productive consumption) (υγεία, εκπαίδευση,

¹ Ο ωφελιμισμός (αγγλικά: Utilitarianism, από τα λατ. utilis= χρήσιμο, ωφέλιμο) είναι ένα από τα λεγόμενα «συνεπειοκρατικά» (consequentialist) συστήματα ηθικής, σύμφωνα με τα οποία κριτήριο της ηθικής ορθότητας μιας πράξης είναι οι συνέπειες της πράξης. Σύμφωνα με τους ωφελιμιστές φιλοσόφους σκοπός των πράξεων μας πρέπει να είναι η μεγαλύτερη κατά το δυνατόν ωφέλεια για το μεγαλύτερο κατά το δυνατόν αριθμό ατόμων. Όπου 'ωφέλεια' εννοούμε κυρίως την ευημερία. Ο ωφελιμισμός είναι η ορθολογική, και η πιο διαδεδομένη και σημαντική, εκδοχή της συνεπειοκρατίας. Άλλες εκδοχές είναι η «εγωιστική» συνεπειοκρατία (ηθικός κανόνας θεωρείται η ωφέλεια του εαυτού) και η αλτρουιστική συνεπειοκρατία (ηθικός κανόνας θεωρείται η ωφέλεια των άλλων).

πολιτισμός), η οποία, ενώ καλύπτει σημαντικές ανάγκες των ανθρώπων, συμβάλλει ταυτόχρονα στον συλλογικό πλουτισμό (Mill J.-S. , 1848).

Κοινή συνισταμένη των θεωρήσεων των δύο στοχαστών είναι ότι αποδέχονται την σημασία των μη-οικονομικών παραγόντων στην διαμόρφωση συνθηκών οικονομικοκοινωνικής συναίνεσης. Παράγοντες (μη οικονομικοί) όπως τα έθιμα, οι παραδόσεις, οι πεποιθήσεις κ.α. διαδραματίζουν καθοριστικό ρόλο στον διαφορετικό τρόπο με τον οποίο χώρες ή κοινότητες αντιμετωπίζουν πρακτικά τις διάφορες οικονομικοκοινωνικές προκλήσεις παρά το γεγονός ότι όλοι (ανεξαρτήτως μεγέθους κοινότητας, επιμέρους οικονομικών χαρακτηριστικών) έχουν ως στόχο τον πλουτισμό.

Οι απράγματες/αχρήματες λειτουργίες ενισχύουν την ηθικότητα και την ελευθερία για τους φιλελευθέρους. Πιο συγκεκριμένα, ο Dupoyet πιστεύει ότι ο «πλούτος των κοινωνιών», το «κοινωνικό κεφάλαιο» που παράγεται στους κόλπους των κοινωνιών (το οποίο περιλαμβάνει όλες τις παραπάνω λειτουργίες), συμβάλλει στην επίτευξη καλής υγείας, ευημερίας, υγιεινής ζωής, διεγείρει τη νοημοσύνη, ενισχύει τη θέληση, προάγει τα ήθη και τις καλές αστικές συνήθειες, δηλαδή όλα εκείνα τα πρότυπα ηθικής και ελευθερίας της έκφρασης και της εκπαίδευσης που απαιτούνται για όλες τις οικονομικές λειτουργίες.

Σε αυτό το επίπεδο, αυτές οι ιδέες έρχονται κοντά με εκείνες του Μάλθους, δεδομένου ότι η εργατική τάξη πρέπει να ανασυνταχθεί μέσα από το έργο, τις προοπτικές και τα χρηστά ήθη. Είναι συνεπώς στο ίδιο στρατόπεδο με τους φιλελεύθερους, οι οποίοι ευνοούν τις συνεργασίες μεταξύ εργαζομένων και αφεντικών, όπου η ελεύθερη και εθελοντική σύμπραξη (σύμφωνα με τον Φρεντερίκ Μπαστιά (Bastiat, Oeuvres complètes, Tome sixième, 1864) συμφωνεί με την παράδοση που ξεκίνησε ο John Stuart Mill για την κοινωνική αξία και την οικονομία του συνεργατισμού.

Ο συνεργατισμός είναι αυτός που ευνοεί την αρχή της κοινωνικής δικαιοσύνης και αποτελεί τον πιο χαρακτηριστικό τύπο οργάνωσης προς το συμφέρον όλων. Ο συνεργατισμός θα αντικαταστήσει σταδιακά την μισθωτή εργασία, (Mill J.-S. , 1848) (Vienney C. , Vers une analyse économique du secteur coopératif, 1960)

Ο συνεργατισμός (η ιδέα του «συνεταιρισμού εργοδοτών-εργαζομένων») έχει ιδιαίτερα οικονομικά οφέλη, διότι οδηγεί στην δραστική μείωση των μεσαζόντων (την οποία και κατέκρινε ο Mill) και διαδραματίζει σημαντικό ρόλο

στην κοινωνική πρόοδο μέσα από την ηθικοποίηση και τον έλεγχο των εργατικών τάξεων. Ο συνεργατισμός κατά τον Mill αποτελεί τον πιο κοντινό θεωρητικά συνδυασμό, ο οποίος μπορεί να επιφέρει την κοινωνική δικαιοσύνη και την κάλυψη των οικονομικών συμφερόντων όλων των πλευρών». (Vienney C. , *Vers une analyse économique du secteur coopératif*, 1960)

Η σχέση των φιλελεύθερων αυτών θεωριών με την Κοινωνική Οικονομία είναι παραπάνω από εμφανής. Η Κοινωνική Οικονομία εισήγαγε την κοινωνική πρακτική υπό μορφή πατρωνίας ιδρύοντας εταιρείες αλληλοβοήθειας (εντός των συνδικάτων), τον έλεγχο των οποίων είχαν επιφανείς πολίτες και ενθαρρύνοντας τη συμμετοχή των εργατών στα κέρδη προσφέροντας περιθώριο βελτίωσης των συνθηκών διαβίωσης τους μέσω της δημιουργίας ενός κοινωνικού περιβάλλοντος έντονου πατερναλισμού (εργατικές κατοικίες, αυτο-διαχειριζόμενοι κήποι, φροντίδα για τα παιδιά). (Vienney C. , *Vers une analyse économique du secteur coopératif*, 1960)

Όσον αφορά την πρακτική του ορισμού του πλαισίου των σχέσεων εργοδότη-εργαζομένου, που επιδοκιμάζει ο Le Play στο πεδίο της πιστωτικής συνεργασίας, οι φιλελεύθεροι συνέβαλαν σημαντικά στη δημιουργία του τομέα της Κοινωνικής Οικονομίας με την υιοθέτηση του Ιταλικού μοντέλου των Λαϊκών Τραπεζών (People's Banks) (*Banques Populaires*) (Gueslin, *L'invention de l'économie sociale*, 1998).

Οι απόψεις των Mill και Dunoyer αντικατοπτρίζουν σε έναν πολύ μεγάλο βαθμό την ανησυχία τους για τις άθλιες συνθήκες διαβίωσης της εργατικής τάξης, οι οποίες θα μπορούσαν να οδηγήσουν σε μελλοντικές κοινωνικές αναταραχές. Δεν είναι τυχαίο ότι κεντρικό πυρήνα των θεωριών τους αποτέλεσαν η ανάγκη και σημασία της εκπαίδευσης αφού και μέσω αυτών πίστευαν ότι θα μπορούσε να επιτευχθεί ένας συγκερασμός ανάμεσα στις συνθήκες ζωής των εργατών και του νέου πλαισίου που διαμόρφωνε η σύγχρονη οικονομική πραγματικότητα.

Η Κοινωνική Οικονομία αντιμετωπιζόταν περισσότερο ως παρακλάδι της Πολιτικής Οικονομίας. Επρόκειτο περισσότερο για μία ηθικοπλαστική διαδικασία που μέσω των Ενώσεων και των Σωματείων σκοπό είχε να ελέγχει σε μεγάλο βαθμό τις κοινωνικές αξίες που αναπαρήγαγε το κοινωνικό σύνολο.

Οι ιδέες του Mills περί συνεταιρισμών μεταξύ εργαζομένων και εργοδοτών αντιμετωπίζονται από τους σύγχρονους οικονομολόγους ως πρόχειρες και ανεφάρμοστες μιας και οι δύο πλευρές θα ήταν αδύνατο να βρουν κοινό πεδίο και να

συμβιβαστούν, αλλά και αν ακόμα αυτό συνέβαινε σίγουρα η ζυγαριά θα έγερνε κατά πολύ προς το συμφέρον των τελευταίων. (Φίλιας, 2002)

2.3 Οι επιδράσεις της Χριστιανοσοσιαλιστικής παράδοσης

Λίγα χρόνια αργότερα, παρατηρείται η διαμόρφωση ενός μεταρρυθμιστικού ιδεολογικού ρεύματος, βασιζόμενου στην Χριστιανο-Σοσιαλδημοκρατική παράδοση. Εμπνευσμένο κυρίως από τις απόψεις του Saint-Simon, το ιδεολογικό αυτό ρεύμα ονομάστηκε Συνεργατισμός. Σημαντικοί εκφραστές του υπήρξαν οι Philippe Buchez (1796-1865), Auguste Ott (1814-1903) και Louis Blanc (1811-1882).

Οι Συνεργατιστές θα υπερασπιστούν την ιδέα της ένωσης των εργαζομένων (ομοιοεπαγγελματικοί συνεταιρισμοί) ενώ παράλληλα αποδέχονται και τη σημασία της εκπαίδευσης και κατάρτισης. Αναγνωρίζουν το δικαίωμα στην εργασία ως σημαντικό εργαλείο στον αγώνα ενάντια στην πενία και καταγγέλλουν τις αρνητικές συνέπειες του ανταγωνισμού. Για αυτούς ο ανταγωνισμός (που αποτελεί την θεωρητική βάση της κλασσικής οικονομικής θεωρίας) είναι υπεύθυνος για την κατάσταση στην οποία βρίσκεται η εργατική τάξη. Υποστηρίζουν ότι οι «ομοιοεπαγγελματικοί συνεταιρισμοί» τελικώς αποτελούν τη μόνη λύση που πρέπει να ενισχυθεί και αναπτυχθεί στα πλαίσια της Κοινωνικής Οικονομίας.

Οι Auguste Ott και Philippe Buchez εκφράζουν την διαφωνία τους προς τους «συνεταιρισμούς των εργοδοτών» του Mill. Αντιπροτείνουν την ίδρυση μόνο «εργατικών συνεταιρισμών». Κατά αυτούς, η εργατική τάξη υποφέρει και θυσιάζεται στο βωμό του ανταγωνισμού των παραγωγών, οι οποίοι είναι η αιτία όλων των δεινών της. (Demoustier, 2001)

Οι Συνεργατιστές αντιτίθενται ανοιχτά στο διαχωρισμό των επιστημών. Διαφωνούν επίσης ανοικτά με την ανάδειξη της πολιτικής επιστήμης ως διακριτού επιστημονικού πεδίου. (Ott, 1851). Ειδικότερα, ο Auguste Ott καταγγέλλει την εξίσωση της σημασίας των φυσικών νόμων με αυτούς που συνδέονται με την ηθική και τον ίδιο τον άνθρωπο.

Κατά τον Ott, η διαφορά ανάμεσα στις φυσικές επιστήμες και στις κοινωνικές έγκειται στο γεγονός ότι οι φυσικοί νόμοι είναι συγκεκριμένοι και προκαθορισμένοι σε αντίθεση με τον άνθρωπο που είναι ελεύθερος και η συμπεριφορά του σε καμία

περίπτωση δεν μπορεί να θεωρηθεί δεδομένη. Από την άλλη μεριά, όπως σημειώνει εμφατικά, οι επιπτώσεις των φυσικών νόμων είναι ανεξάρτητες σε σημαντικό μεγάλο βαθμό μεταξύ τους ενώ οι πράξεις και οι ενέργειες του ανθρώπου -εντός των ορίων των κοινοτήτων που ο ίδιος συστήνει- στενά συνδεδεμένες μεταξύ τους.

Εν κατακλείδι, εάν οι φυσικές δυνάμεις μπορούσαν να επιφέρουν κάποιου είδους τάξη και ισορροπία στην οικονομία, αυτό θα προϋπόθετε ότι ο άνθρωπος δεν είναι ελεύθερος. Η εμπειρική παρατήρηση των επιβλαβών επιπτώσεων του ανταγωνισμού, ως παράγοντα εμφάνισης κρίσεων και στρεβλώσεων στην παραγωγή και την κατανάλωση, οδηγεί τους οπαδούς του συνεργατισμού στην ανοιχτή αμφισβήτηση της θεωρίας του Say. Ο νόμος του Say κατά τον Auguste Ott (Ott, 1851) δεν είναι τίποτα παραπάνω από ένα τυχαίο γεγονός. Επομένως, η αυτόματη ρύθμιση της αγοράς πρέπει να αντικατασταθεί από την κοινωνική πρόβλεψη.

Οι Χριστιανοσοσιαλιστές υποστηρίζουν ότι από την λειτουργία των συνεταιρισμών παράγεται ένα «κοινό οικονομικό κεφάλαιο», το οποίο και αποτελεί «κτήμα» και «κατάκτηση» των εργαζομένων οι οποίοι έχουν κάθε δικαίωμα να το αξιοποιήσουν οι ίδιοι για δική τους χρήση και σκοπούς. Τα έσοδα δε διανέμονται σε μετόχους αλλά αντίθετα αξιοποιούνται για έργα κοινωνικού σκοπού. Παρατηρούμε λοιπόν, την περίοδο αυτή, να διαμορφώνονται σχετικά γρήγορα σημαντικές συνεταιριστικές αξίες που θα αποτελέσουν μετέπειτα ακρογωνιαίους λίθους στην οικοδόμηση της συνεταιριστικής οργάνωσης.

Τονίζουν επίσης ότι η ίδρυση συνεταιρισμών οδηγεί τόσο στη βελτίωση της οικονομικής κατάστασης των εργατών όσο και στην ηθική ανάταξη τους, μια και τους επιτρέπει να μη νοιώθουν πια αίσθημα κατωτερότητας απέναντι στους εργοδότες. Στον Buschez ανήκει η ιδέα για την ίδρυση της «Τράπεζας των Φτωχών» ενώ αυτός πρώτος τόνισε τη σημασία της δικτύωσης των συνεταιρισμών.

Οι προτάσεις-θεωρήσεις που αναπτύχθηκαν μέσα από την Χριστιανοσοσιαλιστική παράδοση βρήκαν σε μεγάλο βαθμό πεδίο πολιτικής εφαρμογής (ειδικά οι ιδέες του Buschez στη Γαλλία). Ειδικότερα στη Γαλλία, το 1851 ψηφίζεται νόμος για το «δικαίωμα του συνεταιρίζεσθαι», ο οποίος καταργεί το νόμο Le chapellier του 1791. Η πολιτική αυτή συνδέεται με την ανάπτυξη των πολιτικών πόλεων και την παρέμβαση του Γαλλικού κράτους στην ανάπτυξη της εθνικής

βιομηχανίας ενώ το επίσημο κράτος επιδοτεί την ίδρυση τριακοσίων εργατικών συνεταιρισμών.

Οι ιδέες τόσο του Buschez όσο και του Ott απηχούν την έντονη δυσπιστία τους απέναντι στην πολιτική του κεφαλαίου. Οι εργατικοί συνεταιρισμοί για τους Χριστιανοσοσιαλιστές είναι το όχημα που όχι μόνο διασφαλίζει τις δημοκρατικές αρχές, εξασφαλίζει το υψηλό φρόνημα της εργατικής τάξης αλλά και αποτελεί μοχλό ανάπτυξης και τεχνολογικής διάχυσης ο οποίος οδηγεί στην ανάπτυξη της βιομηχανικής παραγωγής. (Gide C. , 1924)

Το μοντέλο που προτείνουν βασίζεται σε δύο θεμελιώδη συστατικά. Την εξασφάλιση του γενικού συμφέροντος έναντι του ισχυρού ιδιωτικού, που το κράτος ενισχύει μέσω της προώθησης και ενίσχυσης των συνεταιρισμών, και της εκπαίδευσης η οποία «διασφαλίζει και αναπτύσσει την πνευματική ικανότητα των εργατών». (Demoustrier, 1999)

Γεγονός είναι πάντως πως γρήγορα εγκαταλείφθηκε στην πράξη η ιδέα ότι τα συνδικάτα μπορούν να διαμορφώνουν δίκτυα συνεταιρισμών λόγω «ενδο-συνεταιρικών ανταγωνισμών, έλλειψης δια-συνεταιρικής αυτόνομης και αλληλέγγυας κουλτούρας, καθώς και αδυναμίας περιορισμού και ελέγχου της κρατικής παρέμβασης στα των συνεταιρισμών». (Desroche H. , 1998)

2.4 Επιστημονικός Σοσιαλισμός και Αναρχισμός

Το κίνημα του «Επιστημονικού Σοσιαλισμού²» απορρίπτει και εγκαταλείπει σταδιακά τον όρο Κοινωνική Οικονομία. Στην θέση της μελετά και εξετάζει πιο συγκεκριμένες δομές συνεργατικής οργάνωσης, και κάνει λόγο για σαφή διάκριση και διαφοροποίηση μεταξύ «συνεταιριστικών επιχειρήσεων» και «πολιτικών ενώσεων».

² Ο όρος έρχεται σε αντίθεση με τον όρο «ουτοπικός σοσιαλισμός» και αποδίδεται στον Friedrich Engels ο οποίος τον υιοθέτησε πρώτη φορά. Εδράζεται στην επιστημονική μέθοδο και ο θεωρητικός του πυρήνας διαμορφώνεται στη βάση της εμπειρικής παρατήρησης η οποία αποτελεί απαραίτητο εργαλείο για την ανάπτυξή του. Πρόκειται για μια μέθοδο που αποσκοπεί στην κατανόηση και την πρόβλεψη των κοινωνικών και οικονομικών φαινομένων μέσω της εξέτασης της ιστορικής τους εξέλιξης -με της χρήσης της επιστημονικής μεθόδου-, μέσω της οποίας προβλέπει πιθανά αποτελέσματα και μελλοντικές εξελίξεις.

Είναι γνωστή η διαφωνία μεταξύ Marx και Proudhon όσον αφορά τη δύναμη της χειραφέτησης των εργατικών ενώσεων. Για τον Marx οι πολιτικές ενώσεις, και μόνον αυτές, μπορούν να πετύχουν κάτι τέτοιο. Πως θα επιτευχθεί αυτό; Στηρίζοντας ενεργά τον πολιτικό αγώνα, δίνοντας έμφαση στην πολιτική διάσταση των εργατικών κινήμάτων. Ο Marx όμως δεν αρκείται στα παραπάνω. Συνεχίζει λέγοντας ότι η «συνεργασία» συνάδει μεν με την οικονομία της εργασίας αλλά οι πειραματισμοί όχι μόνο δεν αρκούν αλλά ούτε και οδηγούν πουθενά ενώ θέτουν το εργατικό κίνημα σε άμεσο κίνδυνο που το απομακρύνει από τον απώτερό του στόχο.

Σήμερα ξαναδιαβάζοντας τον Marx, ως διανοητή μιας οικονομίας διαχείρισης της εργασίας και υπέρμαχο των συνεταιρισμών των εργαζομένων (Texier, 2002), είναι απαραίτητο να δείξουμε τη δέουσα προσοχή στις αμφίσημες αναφορές που κάνει στην «πολιτική οικονομία της εργατικής τάξης».

Στην εναρκτήρια ομιλία του στην Διεθνή Ένωση Εργατών (International Workers Association) ο Marx χαιρετίζει το «συνεργατικό κίνημα» ως «μεγάλη νίκη των οικονομικών της εργασίας επί των οικονομικών της ιδιοκτησίας (φέουδων)». Προκρίνει την εγκαθίδρυση ενός «Συνεταιριστικού Δημοκρατικού Συστήματος» μεταξύ των εργατών. Εντός του συστήματος όλοι οι εργάτες θα είναι ισότιμα μέλη (αρχή της ισότητας) και θα ασκούν ελεύθερα το δικαίωμα του συνεταιρίζεσθαι. (Lowitt, 1962) Προβάλλει όμως και δύο βασικές επικρίσεις που χρίζουν ιδιαίτερης προσοχής.

Όσον αφορά στο πρώτο σημείο, ο Marx υποστηρίζει ότι αυτού του είδους η συνεργασία (η συνεργατική) δεν φαίνεται να έχει τη δυνατότητα και την απαραίτητη εγγενή δυναμική που θα μπορούσε να στηρίξει την αυτο-διεύρυνσή της καθώς τα οικονομικά των εργατών είναι εκ των πραγμάτων εξαιρετικά περιορισμένα. (Η αποταμίευση των συνεταιρισμών για την οποία μιλούν οι συνεργατιστές είναι για τον Marx τόσο ισχνή που σε καμία περίπτωση δεν μπορεί να αποτελέσει την ασφαλιστική εκείνη δικλείδα που θα προστατεύσει τους συνεταιρισμούς, και συνεπώς τα μέλη των συνεταιρισμών, από τους οικονομικοκοινωνικούς κινδύνους και προκλήσεις της αγοράς τους οποίους αναπόφευκτα θα κληθούν να αντιμετωπίσουν).

Λέει χαρακτηριστικά ότι το συνεργατικό κίνημα είναι «πολύ αδύναμο για να μεταμορφώσει από μόνο του την καπιταλιστική κοινωνία» ή να «ανακόψει την γεωμετρική άνθιση του μονοπωλίου. (Marx, OEuvres, Tome I, Paris, Gallimard, La

Pléiade, 1963) Επίσης, υποστηρίζει ότι η συνεργατική δράση δεν αποτελεί αποτελεσματικό μέσο «απελευθέρωσης των μαζών, ούτε καν μειώνει στο ελάχιστο το άγχος της μιζέριας».

Αναφορικά με το δεύτερο σημείο που ο Μαρξ επικρίνει, αναφέρει ότι οι παραγωγικοί συνεταιρισμοί που δημιουργούνται σε μια καπιταλιστική κοινωνία δεν μπορούν να πετύχουν αλλά και ούτε να παρουσιαστούν ως την οριστική μορφή της συνεργατικής εργασίας: «στην πραγματικότητα βλέποντας την δομή τους βλέπουμε και όλα τα μειονεκτήματα του υπάρχοντος συστήματος» (Marx, *Le Capital*, Livre Troisième, Tome II, Paris, Editions Sociales, 1959).

Στην καλύτερη περίπτωση αποτελούν «ένα σημείο καμπής μεταξύ του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής και της συνεργατικής παραγωγής» της μετακαπιταλιστικής κοινωνίας.

Ωστόσο οι δύο αυτές επιφυλάξεις-επικρίσεις δεν μειώνουν την σημασία της: «χωρίς να αποτελούν το κύριο ή αποκλειστικό μέσο δράσης των εργαζομένων, η ιδέα της συνεργασίας είναι κατά την άποψη του Marx αλληλένδετη με το τέλος μιας τέτοιας δράσης: τη δημιουργία ενός «ρεπουμπλικανικού συστήματος του συνεταιρίζεσθαι ελευθέρων και ισότιμων παραγωγών» (Lowitt, 1962)

Ο Proudhon, από την άλλη μεριά, υπήρξε υπέρμαχος της κοινωνικής επιστήμης η οποία βρισκόταν υπό διαμόρφωση την περίοδο εκείνη. Διαφωνεί κάθετα με την παραπάνω ανάλυση ξεκινώντας από τη βάση της δημιουργίας μιας κοινωνικής επιστήμης ως «συμφωνίας μεταξύ λογικής και κοινωνικής πρακτικής» το τέλος της οποίας αποτελεί εχέγγυο της ανθρώπινης προσωπικότητας. (Neurisse, 1983).

Αυτή η κοινωνική επιστήμη βασίζεται σε μια «πρωτότυπη αντίληψη περί «δικαιοσύνης». Μέσω της κοινωνικής, ηθικής και προσωπικής πρακτικής καθίσταται μια ιδεο-ρεαλιστική διαδικασία μιας μόνιμης επανάστασης» (Bancal, 1987). Όλα αυτά ο Proudhon τα βλέπει υπό το πρίσμα της κοινωνικής δικαιοσύνης μέσω της διαδοχικής επίτευξης της συναίνεσης μεταξύ διαφόρων «οικονομικών αντιφάσεων».

Με τον όρο «οικονομικές αντιφάσεις» ο Proudhon εννοεί τα διαφορετικά οικονομικά συμφέροντα μεταξύ «καταναλωτών και εργαζομένων» (‘Κοινωνία Αμοιβαίας Ωφέλειας’ κατά τον Proudhon) τα συμφέροντα των οποίων θα εκπροσωπούνται από Συνομοσπονδίες, το συντονισμό των οποίων θα έχει η

«Τράπεζα Ανταλλαγής». Σκοπός της τράπεζας θα είναι να παράσχει οικονομική και τεχνολογική υποστήριξη και στις δύο πλευρές μέσω ανταλλαγής τεχνογνωσίας.

Ο Proudhon, που έδωσε στον Marx αφορμή για την θεωρία του περί εκμετάλλευσης, καταδικάζει «το δικαίωμα στη «σχολάζουσα κληρονομιά» που επέτρεπε η καπιταλιστική ιδιοκτησία και η οποία έδινε το δικαίωμα στον κάτοχο να αφαιρέσει την αξία που παράγει η συλλογική εργασία. (Proudhon P. , 1840)

Απαλείφοντας τους περιττούς ενδιάμεσους οι αλληλοβοηθητικές κοινότητες είναι οι μόνες που εκπροσωπούν τα συμφέροντα και των καταναλωτών και των παραγωγών, σύμφωνα πάντα με τον Proudhon. Μία κοινή ομοσπονδία θα επέτρεπε την διαιτησία σε περίπτωση οποιασδήποτε απόκλισης ή σύγκρουσης συμφερόντων. Μια ένωση «παραγωγών-καταναλωτών» θα εποπτεύει τη συνεργατική οργάνωση υπηρεσιών (εμπόριο, στέγαση, ασφάλειες, καταναλωτική πίστη) και τη μη-κρατική διαχείριση της οικονομικής κοινωνίας.

Η διαχείριση λοιπόν με τη σειρά της θα βασίζεται στην εφαρμογή συστημάτων αμοιβαιότητας, καταναλωτικής πίστης και ανταλλαγών με την ίδρυση μιας «Λαϊκής Τράπεζας», ή αλλιώς «ανταλλακτικής τράπεζας», η οποία θα καταργήσει τα έντοκα δάνεια³ και θα προωθήσει την «λύση του κοινωνικού προβλήματος». (Proudhon P. , 1953)

Σε αυτό το πλαίσιο, στην αλλαγή του αιώνα κυριαρχεί ο μεταρρυθμιστικός ρόλος της Κοινωνικής Οικονομίας και των ενώσεων των εργαζομένων. Ήδη από τα μέσα του 19ου αιώνα οι Διεθνείς εκθέσεις είχαν εισάγει τη θεματολογία της Κοινωνικής Οικονομίας ξεκινώντας από την Οικιακή Οικονομία και φτάνοντας στην πατρωνία, κατόπιν στις ενώσεις εργαζομένων και τέλος στην κρατική ρύθμιση. «Πρώτος ο Frederic Le Play είχε την ιδέα να εισάγει την Κοινωνική Οικονομία στις Διεθνείς Εκθέσεις ξεκινώντας με την έκθεση του 1855» (Desroche H. , 1983) ενώ το 1872 εκδίδει το έργο του «Η Κοινωνία της Κοινωνικής Οικονομίας». (Νασιούλας, 2010)

Ο Le Play υποστηρίζει την ίδρυση συνεταιρισμών μεταξύ των ίδιων των εργοδοτών. Στο έργο του «Η Κοινωνία της Κοινωνικής Οικονομίας» εντάσσει στη σφαίρα της Κοινωνικής Οικονομίας όλα τα κινήματα που αντικείμενό τους έχουν την

³ Ο τόκος απαγορεύονταν επίσης στο μεσαίωνα αλλά και το μουσουλμανικό κόσμο.

βελτίωση των φυσικών και ηθικών συνθηκών, την ενδυνάμωση της θρησκευτικής πίστης, την αγροτική ανάπτυξη, την οικονομική ενίσχυση των μελών τους.

Το 1889 οπαδοί του Le Play, όπως οι Léon Say και Emile Cheysson, οργάνωσαν την παρουσίαση της Κοινωνικής Οικονομίας στην Ελβετική Εταιρεία Κοινωνικής Οικονομίας. Την εισήγηση όμως έγραψε ένας ρεπουμπλικάνος, ο Alfred Picard, ο οποίος ήταν μάλλον υπέρ των ενώσεων εργαζομένων (αν και ο Leon Say θεωρούσε τις ενώσεις αυτές ως μέσο πάλης κατά «του κρατικού σοσιαλισμού» (Desroche H. , 1991) «Ήταν εμφανώς αναγκαίο να στραφεί η προσοχή του κοινού σε όλους τους θεσμούς που δημιούργησαν τα αφεντικά, οι εργάτες, το κράτος, οι πόλεις όπως και ο ιδιωτικός τομέας με στόχο να υπάρχουν αμοιβαία οφέλη, οικονομίες και ευημερία, ηθική και σωματική».

Ξεχωριστά από τις «κοινωνικές προσπάθειες» που επιχείρησαν να ενισχύσουν την ευημερία των εργαζομένων μέσω των οικονομικών προβλέψεων, διάφορα κινήματα βάσισαν τις προσπάθειές τους στη μείωση του κόστους ζωής και του κόστους παραγωγής (όπως «το κίνημα για την μείωση του κόστους ζωής και του κόστους παραγωγής της βαμβακοβιομηχανίας) ή ασχολήθηκαν με την ηθική και προληπτική δράση εντός ενός νοικοκυριού όπως και με ζητήματα υγιεινής, θεσμούς πατρωνίας και τέλος «με τον κρατικό σοσιαλισμό» σε συνάφεια με ατομικές πρωτοβουλίες (Desroche H. , 1991).

Όπως μπορεί εύκολα κανείς να διαπιστώσει, μέχρι αυτό το σημείο και πριν την αλλαγή του αιώνα, η χρήση του όρου Κοινωνική Οικονομία φέρει περισσότερο στον πυρήνα της το βάρος της κριτικής απέναντι στην αγορά και την κλασσική οικονομική θεωρία, στην οποία η ηθική δεν φαίνεται να έχει μέχρι στιγμής κάποια σημαντική θέση⁴.

Τα εργατικά κινήματα επηρεάστηκαν κυρίως από την ιδέα των «πολιτικών ενώσεων» του Marx, ενώ απέρριψαν τους «καταναλωτικούς συνεταιρισμούς» του Proudhon οι οποίοι θεωρήθηκαν περισσότερο «οχυρό των Φιλελευθέρων κατά του Σοσιαλισμού». (Demoustrier, 1999)

⁴ Αυτό δεν ισχύει για τον Λε Πλέρ που προώθησε την πατρωνία στο πλαίσιο της οικονομίας της αγοράς

2.5 Κοινωνική Οικονομία και Οικονομική Επιστήμη

Η αλλαγή του αιώνα σύμφωνα με τον Claude Vienney (2000) αποτέλεσε σημαντική στιγμή γιατί, από εκείνο το σημείο και μετά, παγιώνεται ο ορισμός της ακαδημαϊκής Κοινωνικής Οικονομίας (ιδίως μετά τον Leon Walras) ως ανάλυσης πεδίων δραστηριοτήτων και κατηγοριών φορέων, η μελέτη των οποίων απαιτεί διεπιστημονικό σχεδιασμό της οικονομικής επιστήμης, της νομικής και της κοινωνιολογίας «λόγω των θεσμικών τους ιδιαιτεροτήτων, των αναφορών στην κοινωνική δικαιοσύνη ή στην έλλειψη συνάφειας με τις εξηγήσεις που βασίζονταν αποκλειστικά στην αγορά» (Vienney C. , "Qu'est ce que l'économie sociale?", 2000).

Η Κοινωνική Οικονομία συνεπώς περιλαμβάνει την Οικονομία της Εργασίας, την Υγεία, την Παιδεία κλπ. Αυτή η σημασία εδραιώθηκε στον ακαδημαϊκό κόσμο ταυτοχρόνως με την παγίωση μια ειδικότερης ανάλυσης του συνεργατικού τομέα ως διακριτού πεδίου έρευνας.

Ήδη από το 1896 ο Leon Walras όρισε την Κοινωνική Οικονομία, στο έργο του «Studies in social economics», ως την «εθελουσία αναδιανομή πλούτου με βάση το κριτήριο του 'δικαίου'». Επιπροσθέτως, την διαφοροποίησε ανοιχτά από τη φυσική παραγωγή βάσει της αμιγούς οικονομικής με μια ιδιαιτερότητα: επέτρεπε σε όσους προσέφεραν έργο, στους καταναλωτές ή και τους μικρούς επενδυτές, να γίνουν καπιταλιστές (κεφαλαιούχοι). (Demoustier, 2001) Με ποιον τρόπο; Μέσω ενός ατομικού ή συλλογικού αποταμιευτικού προγράμματος. Ο ρόλος του κράτους στην αναδιανομή του πλούτου κατά τον Walras είναι κυρίαρχος μέσω της δημοσιονομικής του στρατηγικής οπότε και αποκτά τον έλεγχο της λειτουργίας των συνεταιρισμών σε όλα τα επίπεδα μέσω του παραπάνω συλλογικού πλάνου.

Απαριθμούνται 3 κατηγορίες ενώσεων της εργατικής τάξης:

- Καταναλωτικές ενώσεις της εργατικής τάξης (Συνεταιρισμοί Καταναλωτών-Εργατών): σε αυτές το κοινωνικό κεφάλαιο σχηματίζεται με τη διαδοχική είσπραξη των μισθολογικών πλεονασμάτων από τους εταίρους.
- Παραγωγικές ενώσεις μικρομεσαίων επιχειρήσεων: η ένωση επιτρέπει την ύπαρξη ισότιμων επιχειρηματιών-εργαζομένων στην διοίκηση.

- Πιστωτικές ενώσεις: σε αυτές ένας εργάτης μπορεί δυνητικά να μετατραπεί σε κεφαλαιούχο μέσω της παρακράτησης μέρους του μισθού του ως εισφοράς.

Το εργατικό κίνημα θα πρέπει να επανενώσει τα μέλη του. Αυτά, ως συλλογικοί επιχειρηματίες, έχουν το δικαίωμα να αποφασίσουν για το κοινό τους μέλλον σεβόμενοι την δημοκρατική αρχή «ένα μέλος-μία ψήφος». Η αρχή του ανταγωνισμού παραμένει ο κανόνας και το μέγεθος της εταιρείας πρέπει να παραμένει μικρό διότι η αρχή της συνεργασίας ισχύει μόνο στο πλαίσιο μικρομεσαίων επιχειρήσεων.

Για τον Walras το συνεργατικό κίνημα δεν ανταποκρίνεται καθόλου στο πρόβλημα της κοινωνικής δικαιοσύνης. Στα χνάρια του John Stuart Mill, ο οποίος τάχθηκε κατά κάθε μορφής αυτόνομης αντίληψης περί συνεργασίας, ο Walras διακηρύσσει πως θα πρέπει να λάβουμε υπόψιν «τις αρχές Οικονομικής Θεωρίας» για να δούμε το κίνημα ως μορφή ελεύθερης και εθελουσίας ένωσης μακριά από μεμονωμένες πρωτοβουλίες. Ενθαρρύνοντας τους παρόχους υπηρεσιών της αγοράς και την είσοδο των εργατών στην «τάξη των ιδιοκτητών» οι ενώσεις της εργατικής τάξης κάνουν απλώς «ό,τι λέει η πολιτική οικονομία» (Walras L. , 1865).

Στο πεδίο της παραγωγής και των ανταλλαγών συνδυάζεται η κοινωνική πρόοδος με την κοινωνική και την ηθική, καθώς «εκπληρώνουν το σημαντικό οικονομικό τους ρόλο ο οποίος δεν έγκειται στην απαλλαγή από το κεφάλαιο αλλά στο να γίνουν όλοι καπιταλιστές, επιτυγχάνοντας ταυτοχρόνως και τον εξίσου σημαντικό ηθικό ρόλο που συνδέεται με την εισαγωγή της δημοκρατίας στον παραγωγικό μηχανισμό, ανοίγοντας δρόμο πρόσβασης στο επιχειρείν, στο πραγματικό σχολείο της ενεργού πολιτικής». (Walras L. , 1898) Θα πρέπει λοιπόν να δει κανείς (στις συνεταιριστικές ενώσεις) ως την τελευταία λέξη, την υπέρτατη προσπάθεια και την οριστική επιτυχία της ατομικής πρωτοβουλίας (Walras L. , 1896).

Ο Charles Gide διαφοροποιείται από τον Leon Walras (Desroche H. , 1993) και προτείνει έναν ορισμό της κοοπερατίβας ως πλαισίου σύγκλισης των διαφορετικών συμφερόντων στο όνομα μια υπέρτατης αρχής δικαιοσύνης (θεωρία της δίκαιης τιμής). Οι καταναλωτές που δημιουργούν κοοπερατίβες προασπίζονται σθεναρά τα συμφέροντά τους που επιπλέον περιπλέκονται, και εδώ ακριβώς έγκειται και η δύναμή τους, με τα γενικότερα συμφέροντα της επιχείρησης. (Gide C. , 1926)

Η κοοπερατίβα επομένως επιτρέπει την μεταμόρφωση των *διαμαχών μεταξύ ανθρώπων* σε *διαμάχες εντός του κάθε ανθρώπου* δημιουργώντας έτσι μια βάση αλληλεγγύης την οποία δεν παρατηρεί ο Gide αλλά επιθυμεί. (Vienney C. , *Vers une analyse économique du secteur coopératif*, 1960) Θεωρεί ότι το συνεργατικό πεδίο (κοοπερατίβα) είναι πιο πιθανό να διευκολύνει την ειρηνική επίλυση των διαφορών. (Gide C. , 1924)

Στην παγκόσμια έκθεση του 1900 ο Charles Gide ήταν ο εισηγητής για το 6^ο τμήμα περί της κοινωνικής οικονομίας στο Ανάκτορο Κοινωνικής Οικονομίας. «Σε αυτόν ανήκει η πρώτη ταξινόμηση των συστατικών οργανισμών της Κοινωνικής Οικονομίας». (Νασσιούλας, 2010) Θεωρητικώς ο Gide στρέφεται στον ορισμό του Walras Μετά όμως από αυτόν τον κανονιστικό ορισμό προχωρεί σε μια πολύ πραγματιστική περιγραφή που συγκλίνει περισσότερο προς την κατεύθυνση της «μελέτης όλων των προσπαθειών με στόχο τη βελτίωση της ανθρώπινης κατάστασης».

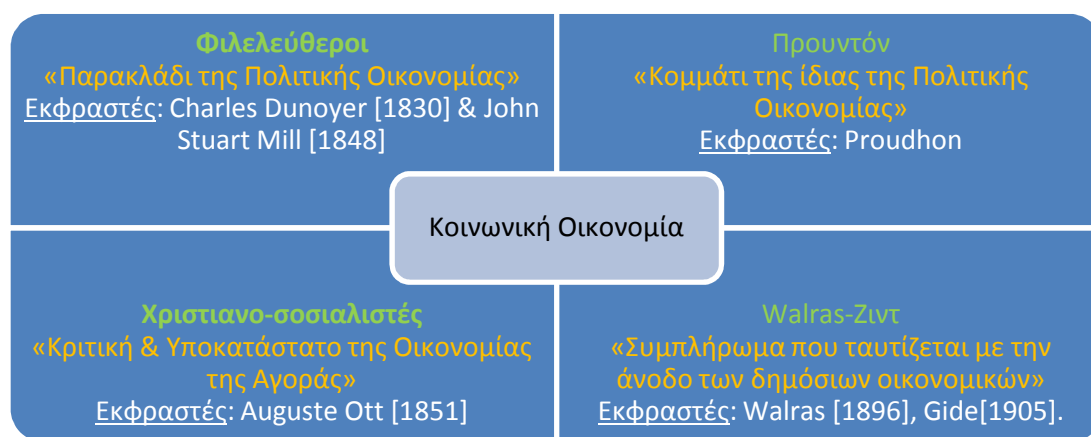
Η έννοια του συνεταιρίζεσθαι που χρησιμοποιεί ο Gide καλύπτει «απείρως πολυσχιδείς τύπους οι οποίοι κάθε άλλο παρά γνωστοί είναι» (Draperi, 1998). Και αυτός είναι ο λόγος που ο Gide, στις διαφορετικές εκδόσεις της εισήγησής του, προοδευτικά εγκαταλείπει τον όρο Κοινωνική Οικονομία και παύει να χρησιμοποιεί την έκφραση «το ανεπιβεβαίωτο που ασφαλώς θα μπορούσε να οδηγήσει σε παρανόηση». (Αναδημοσιεύτηκε πολλές φορές με τίτλο Φορείς Κοινωνικής Προόδου (Institutions of Social Progress) (Penin, 1990)).

Από όλους αυτούς τους φορείς, το δημόσιο, μέσω των κοινωνικών και οικονομικών του παρεμβάσεων οι οποίες έλαβαν την μορφή της κοινωνικής οικονομίας υπό τον φορντισμό (Demoustier, 2001), που περιέγραψε αναλυτικά η Γαλλική Κανονιστική Σχολή (French Regulation School) (Saillard, 2002), κατόπιν έτυχε αυξημένης αναγνώρισης ως ένας από τους καθοριστικούς παράγοντες κοινωνικής προόδου.

Όπως εύκολα κανείς συμπεραίνει, οι θεωρίες των Walras και Gide όχι μόνο επηρέασαν και διαμόρφωσαν σε πολύ μεγάλο βαθμό την σύγχρονη έννοια της Κοινωνικής Οικονομίας αλλά καθιέρωσαν επίσης στην ακαδημαϊκή κοινότητα τον όρο, δίνοντας την απαραίτητη ώθηση για την περαιτέρω μελέτη της. Και οι δυο τους αποδέχτηκαν τον κυρίαρχο ρόλο του οικονομικού ανταγωνισμού αλλά τόνισαν ότι οι

συνεταιρισμοί, με τους κατάλληλους χειρισμούς, μπορούν να προσδώσουν στα μέλη τους την δυνατότητα, δρώντας εντός του καπιταλιστικού συστήματος, να γίνουν όλοι κεφαλαιούχοι (Warlas, 1992), ενώ κυρίως ο Gide τόνισε την σημασία της ανταγωνιστικότητας των συνεταιρισμών για την ευημερία των μελών τους. (Vienney C. , "Qu'est ce que l'économie sociale?", 2000)

Στο παρακάτω σχήμα συνοψίζουμε τις κύριες θεωρητικές προσεγγίσεις γύρω από την έννοια της Κοινωνικής Οικονομίας κατά τον 19^ο αιώνα.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 2 Προσεγγίσεις της έννοιας της Κοινωνικής Οικονομίας κατά τον 19ο αιώνα.

2.6 Κοινωνική Οικονομία και Κράτος Πρόνοιας

Η Κοινωνική Οικονομία ως επιστήμη, μετά την κρίση της δεκαετίας του 1930 στρέφεται κυρίως στην ανάπτυξη «ομοιοεπαγγελματικών συνεταιρισμών». Για πρώτη φορά εντοπίζονται κοινά χαρακτηριστικά των οργανισμών που ανήκουν στην σφαίρα της Κοινωνικής Οικονομίας, όμως ο όρος μετά τον Gide πάει να χρησιμοποιείται. Μια πληθώρα διαφορετικών όρων χρησιμοποιούνται από τα συνεχώς αυξανόμενα ιδεολογικά ρεύματα που στρέφουν τα πυρά τους κατά της παραδοσιακής πολιτικής οικονομίας. Ο όρος «Κοινωνική Οικονομία» χρησιμοποιείται περισσότερο για να προσδιορίσει τους τομείς των οποίων η μελέτη απαιτεί τον συνδυασμό οικονομικών, νομικών και κοινωνιολογικών μεθόδων ανάλυσης. (Vienney C. , 2008)

Υπεύθυνος για θέματα συνεργασίας στα πλαίσια του Διεθνούς Οργανισμού Εργασίας (ILO), ο Fauquet είναι περισσότερο πραγματιστής παρά δογματικός. Αναπτύσσει μια διαδικασία που μοιάζει με την προσέγγιση του Gide, καθώς και αυτός θέλει να εντάξει στο σύστημά του «τον άνθρωπο ως σύνολο» και ο τίτλος του

βιβλίου του είναι χαρακτηριστικός στην κατεύθυνση αυτή: «Δοκίμιο περί της θέσεως του ανθρώπου στους συνεργατικούς θεσμούς και περί της θέσεώς τους στην οικονομία».

Αυτή του η πρόταση αφορά την απαιτούμενη ενότητα που θα πρέπει να χαρακτηρίζει την οικονομική και την κοινωνική έκφανση της συνεργατικής εμπειρίας: «Η καπιταλιστική οικονομία, η βασισμένη στην αγορά (...) σιγά-σιγά αποσυνέδεσε το οικονομικό από το κοινωνικό σκέλος δίνοντας έτσι πρόσφορο έδαφος στη σκληρή πραγματικότητα που λειτούργησε ως πρότυπο για τις αφηρημένες εκφράσεις των οικονομολόγων. Αντιστρόφως, οι συνεργατικοί θεσμοί, δίνοντας στους εταίρους το ρόλο που ο πωλητής είχε αφαιρέσει, ενσωματώνουν εκ νέου το οικονομικό σκέλος στο κοινωνικό». (Fauquet G. , 1935).

Επιπλέον, κάνει τη διάκριση μεταξύ κοοπερατίβων και ενώσεων της εργατικής τάξης, δίνοντας περισσότερη έμφαση στην οικονομική δραστηριότητα παρά στην πολιτική δράση: λόγω προελεύσεως, λόγω παρελθόντος, λόγω των κοινωνικών τάξεων όπου γεννήθηκαν και αναπτύχθηκαν, οι συνεργατικοί θεσμοί συνδέονται με κάθε είδους ένωση εργαζομένων. Προς όφελος των ίδιων κατηγοριών, ακόμα και με ίδιες μεθόδους, έρχονται να μεταφράσουν παρόμοια προσπάθεια άμυνας, ανάκαμψης και χειραφέτησης. Αυτό που τις διακρίνει σε σχέση με οποιαδήποτε άλλη μορφή δράσης και ένωσης εργαζομένων είναι ότι επιδιώκουν το στόχο τους χρησιμοποιώντας μια οργανωμένη οικονομική δραστηριότητα βασιζόμενες στα μέσα που διαθέτει η εταιρεία. (Fauquet G. , 1948).

Παρά την απόσταση που συχνά φέρνει αντιμέτωπες διαφορετικές μορφές κοοπερατίβων, συμφώνως προς τους τομείς δραστηριότητάς τους αλλά κυρίως δεδομένης της φύσεως των μελών τους, ο Fauquet υποστηρίζει την ενότητα της συνεργασίας δείχνοντας, από πλευράς της εξυπηρέτησης και της διττής ποιότητας, πως από τη μια η κοοπερατίβα αποτελεί επιχείρηση στην υπηρεσία των μελών της και όχι κερδοσκοπική εταιρεία χάριν των μετόχων της και από την άλλη πως το μέλος μιας ένωσης είναι ταυτοχρόνως μέλος της συνεργατικής ένωσης (κοοπερατίβας) αλλά και χρήστης της συνεργατικής επιχείρησης. Και εδώ βρίσκεται η πηγή των κανόνων των αδιαίρετων πόρων, της ισότητας μεταξύ των μελών ως βάσεως της δημοκρατικής λειτουργίας και της αναλογικότητας στη μεμονωμένη αναδιανομή του πλεονάσματος.

Κρατώντας αποστάσεις από τον συνεργατισμό των σκαπανέων του Rochdale, αλλά και από τον Gide της συνεργατικής περιόδου (τα τρία βήματα της δημιουργίας μιας οικονομίας πλήρως συνεργατικής) (Gide C. , 1910), ο Georges Fauquet επιχειρηματολογεί υπέρ των τομέων (μιας έννοιας που χρησιμοποιείται «για την διευκόλυνση ενός απλοποιημένου σχήματος» (Fauquet G. , 1935).

Ο συνεργατικός τομέας μοιράζεται την οικονομική δραστηριότητα με τον ιδιωτικό, μικρές, αγροτικές ή χειροτεχνικές επιχειρήσεις), το δημόσιο τομέα και τον κερδοσκοπικό. Και αν και επεκτείνεται προς τον ιδιωτικό, ο συνεργατικός τομέας διατηρεί με αυτούς τους δύο τομείς σχέσεις διαφορετικού είδους: «με τον κερδοσκοπικό έχει σχέση ανταγωνιστική και διαπάλης, που όμως δεν αποκλείει τις εμπορικές σχέσεις από τον πυρήνα των εθνικών οικονομιών ή της διεθνούς αγοράς, ενώ με το δημόσιο διατηρεί μια σχέση περίπλοκη και πολυσχιδή αναλόγως προς τον βαθμό ανάπτυξης των συνεργατικών φορέων αλλά και αναλόγως προς τις πολιτικές και οικονομικές κατευθύνσεις και τον προσανατολισμό κάθε κράτους» (Fauquet G. , 1935).

Σε αυτό το πλαίσιο, ο συνεργατικός τομέας μπορεί μόνο να διεκδικήσει την ανάπτυξη στα πρώτα και τα τελευταία στάδια της οικονομίας, να προστατεύσει την ανεξαρτησία των μικρών ομάδων (αγροτικών, χειροτεχνικών και οικιακών παραγωγών) και όχι τα κεντρικά στάδια της μεταμόρφωσης των αγαθών όπου και ανθεί ο καπιταλισμός.

Για το λόγο αυτό ο Fauquet ζητεί την κρατική στήριξη, την οποία δε θεωρεί καλά προσαρμοσμένη στην άμεση διαχείριση των οικονομικών δραστηριοτήτων αλλά η οποία από μόνη της μπορεί να περιορίσει την έκταση του καπιταλισμού μέσω πολιτικών ευνοϊκών προς τις κοοπερατίβες.

Ο Fauquet μετατράπηκε σε έναν από τους ιδρυτές του συνεργατικού κινήματος μέσω της ίδιας της Διεθνούς Συμμαχίας Κοοπερατίβων (International Cooperative Alliance) (W.P.Watkins, 1986). Μεταπολεμικά οι απόψεις του επιβεβαιώθηκαν εκτενώς: η νομοθεσία του 1947 σηματοδότησε την ενότητα της συνεργατικής επιχείρησης, πέραν των όποιων ειδικών καθεστώτων, αλλά χρειάστηκε να περιμένουμε ως το 1968 οπότε τα διάφορα συνεργατικά κινήματα ενώθηκαν και σχημάτισαν την Groupement National de la Coopération, δηλ. την Εθνική Ένωση Συνεργατικών Ομοσπονδιών της Γαλλίας. Οι κοοπερατίβες των καταναλωτών, των

αγροτών και οι καινούριες πιστωτικές коοπερατίβες αναπτύχθηκαν για να προασπίσουν τις μικρές ομάδες γεωργών, καταναλωτών και τις αποταμιεύσεις των νοικοκυριών.

Από την άλλη, ο αριθμός των коοπερατίβων εργαζομένων δεν αυξήθηκε σημαντικά (600 μεταξύ 1910-1970) ενώ το μέγεθός τους αυξήθηκε (η μεγαλύτερη коοπερατίβα στην Ευρώπη AOIP (Association des ouvriers en instruments de précision [ένωση εργατών - χειριστών εργαλείων ακριβείας]) είχε μέχρι και 4000 μέλη-εργαζόμενους στην μηχανική τηλεφώνια, οι οποίοι εργάζονταν ως υπάλληλοι (ανάδοχοι;) συνεργαζόμενοι με το Υπ. Επικοινωνιών) (Demoustier, 2001).

Και έτσι παρατηρούμε ότι ταυτοχρόνως με την ένταξη των коοπερατίβων, αλληλοβοηθητικών κοινοτήτων και των ενώσεων στις οικονομικές, βιομηχανικές και κοινωνικές πολιτικές, ο όρος Κοινωνική Οικονομία προοδευτικά ταυτίζεται με ένα πεδίο ανάλυσης το οποίο αφορά ειδικά τα οικονομικά της Πρόνοιας ακόμα και όταν η οικονομική ανάλυση αυτών των οργανισμών τελικά αναπτύσσει τα δικά της εργαλεία τόσο σε συνέχεια της κυρίαρχης οικονομικής ανάλυσης (Gide) όσο και ερχόμενη σε ρήξη με αυτή (Fauquet).

2.7 Η επαναφορά του όρου «Κοινωνική Οικονομία» και η απόσυρση του Κράτους Πρόνοιας

Κατά τον 20ο αιώνα, ο όρος Κοινωνική Οικονομία αντικαθίσταται από όρους όπως Εναλλακτική Οικονομία⁵, Οικονομία της Αλληλεγγύης (ή αλλιώς «Αλληλέγγυα Οικονομία⁶») [Économie de solidarité], Σολινταρισμός (Ζιντ [1924]), Συνεταιριστική Οικονομία [Économie Coopérative] (Charles Ζιντ, Bernard Lavergne,

⁵ Η «εναλλακτική οικονομία» συνδέθηκε περισσότερο με τις έννοιες της «αυτοδιαχείρισης», «αλληλεγγύης» και «αυτονομίας» επηρεάστηκε βαθιά από τα γεγονότα και τις εξελίξεις που ακολούθησαν τον Μάη του 1968 στη Γαλλία (CIRIEC, 2007), και στράφηκε περισσότερο στην οικολογία, την ευημερία της τοπικής κοινωνίας καθώς επίσης πρότεινε εναλλακτικούς τρόπους εργασίας και ζωής εν γένει (Μητροσύλη, 2007).

⁶ Η Αλληλέγγυα Οικονομία αρθρώνεται επάνω σε δύο βασικές αρχές: Σε πρώτο επίπεδο αποσκοπεί στην επικαιροποίηση των πρακτικών αμοιβαιότητας στο πλαίσιο της Οικονομικής Οργάνωσης. (οι στόχοι αμοιβαιότητας κατηγοριοποιούνται σε δύο διακριτά επίπεδα, στους οικονομικούς στόχους και τους στόχους κοινωνικής δικαιοσύνης). Σε δεύτερο επίπεδο δίνει έμφαση στην προώθηση μιας νέας «πολιτοφροσύνης μέσω της δημιουργίας μικρο-δημόσιων ή κοινών χώρων εγγύτητας γύρω από κοινούς στόχους κοινωνικότητας» (Νικολόπουλος & Καπογιάννης, 2012) (που προέρχονται από τα κάτω και δεν έχουν επιδίωξη το κέρδος) Η σημαντική της διαφορά σε σχέση με την Κοινωνική Οικονομία είναι ότι επιδιώκει την αναδιανομή του δημόσιου πλούτου ενώ παράλληλα στηρίζει τον αγώνα για άμβλυνση των κοινωνικών ανισοτήτων που ο καπιταλιστικός τρόπος οργάνωσης επιφέρει.

Georges Fauquet [1935]), ή και Νέα Οικονομία [Économie nouvelle] και ο όρος σταδιακά αποκτά τη σημερινή του σημασία.

Η ανάπτυξη του Κράτους Πρόνοιας οδήγησε στον περιορισμό της χρήσης του όρου Κοινωνική Οικονομία. Από το 1970 και μετά ο όρος Κοινωνική Οικονομία κάνει δυναμικά την επανεμφάνισή του. Το 1989 η Ευρωπαϊκή Επιτροπή εκδίδει το έγγραφο «Επιχειρήσεις στον τομέα της Κοινωνικής Οικονομίας: μια αγορά χωρίς σύνορα για την Ευρώπη». Οργανώνει επίσης το πρώτο συνέδριο Κοινωνικής Οικονομίας αλλά αναλαμβάνει και πρωτοβουλία για τη σύσταση μονάδας Κοινωνικής Οικονομίας.

Το 1977 ξεκινά το πιλοτικό πρόγραμμα «Τρίτο Σύστημα και Απασχόληση» και λειτουργεί Intergroup για την Κοινωνική Οικονομία στην Ε.Ε. από το 1990. Από το 1988 λειτουργεί η Ευρωπαϊκή Μόνιμη Σύνοδος των Συνεταιρισμών, Αμοιβαίων Κοινωνιών, Ενώσεων και Ιδρυμάτων (CEP-CMAF), η οποία το 2008 μετονομάστηκε σε Social Economy Europe. Κεντρικός μηχανισμός στήριξης της Κοινωνικής Οικονομίας είναι, για την Ε.Ε., το πρόγραμμα Equal ενώ η αναγνώριση της Κοινωνικής Οικονομίας με οικονομικο-λογιστικούς όρους παραμένει ακόμα και σήμερα σημαντικό εργαλείο και πρόκληση για την Ε.Ε.

Το 1999 διοργανώνεται με πρωτοβουλία της Ευρωπαϊκής Οικονομικής και Κοινωνικής Επιτροπής (ΕΟΚΕ) διάσκεψη με τη συμμετοχή μελών που ανήκουν στην ευρύτερη κοινωνία των πολιτών και υπογραμμίζεται η δυναμική των Κοινωνικών Επιχειρήσεων. Μάλιστα, η Κοινωνική Οικονομία ως τομέας που μπορεί να συμβάλλει αποφασιστικά στον εκσυγχρονισμό των ευρωπαϊκών συστημάτων πρόνοιας και στην επίλυση τοπικών κοινωνικο-οικονομικών προβλημάτων. Η ΕΟΚΕ εκπροσωπεί το σύνολο των Κοινωνικών Επιχειρήσεων που εδρεύουν στην Ε.Ε.

Το 2003 το Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, σε μια προσπάθεια να προσφέρει αρωγή και στήριξη στους συνεταιρισμούς τόσο σε εθνικό όσο και σε διακρατικό επίπεδο εξέδωσε κανονισμό περί του καταστατικού της ευρωπαϊκής συνεταιριστικής εταιρείας. Έναν χρόνο αργότερα, το 2004, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή εκδίδει «Ανακοίνωση για την προώθηση των συνεταιριστικών εταιρειών στην Ευρώπη» και εφιστά την προσοχή των οργάνων της Ε.Ε. για διεξοδικότερη μελέτη των χαρακτηριστικών των προς ένταξη χωρών ούτως ώστε να δίδεται μεγαλύτερη έμφαση σε περιπτώσεις χωρών που τα συνεταιριστικά εγχειρήματα δεν είναι

ανεπτυγμένα. Το 2006 το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο εκδίδει μια αναφορά με τίτλο «Ένα ευρωπαϊκό κοινωνικό μοντέλο για το μέλλον», στην οποία η Κοινωνική Οικονομία αναγνωρίζεται ως ο Τρίτος Πυλώνας του ευρωπαϊκού κοινωνικού μοντέλου.

Η Ε.Ε. μέσω του Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Ταμείου και του Ευρωπαϊκού Ταμείου Περιφερειακής Ανάπτυξης υποστηρίζει ενεργά τις τοπικές αλλά και ευρύτερες πρωτοβουλίες που εντάσσονται στη σφαίρα της Κοινωνικής Οικονομίας. Για τα δύο αυτά ταμεία, η προώθηση της κοινωνικής επιχειρηματικότητας αποτελεί σημαντική προτεραιότητα.

Μια σημαντική δράση ενίσχυσης και διάδοσης της κοινωνικής επιχειρηματικότητας ξεκίνησε το 2011 με πρωτοβουλία της Ε.Ε. και ονομάστηκε Social Business Initiative (SBI). Ο κύριος στόχος του SBI είναι η δημιουργία ενός ευνοϊκού περιβάλλοντος για την ανάπτυξη νέων υγιών και βιώσιμων Κοινωνικών Επιχειρήσεων μέσα στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή προτρέπει τα Κράτη-Μέλη να δημιουργούν σε εθνικό επίπεδο συνθήκες κατάλληλες για την ανάπτυξη της Κοινωνικής Οικονομίας, να αναπτύσσουν στρατηγικά σχέδια προώθησης της κοινωνικής επιχειρηματικότητας καθώς και να αξιοποιούν τα διαρθρωτικά ταμεία για να επιτύχουν τους παραπάνω στόχους. Επιπροσθέτως, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή προτείνει τη σύσταση ενός ταμείου (στο πλαίσιο του προγράμματος για την κοινωνική αλλαγή και την καινοτομία για τα έτη 2014-2020) που θα χρηματοδοτεί τις ανάγκες των νεοφυών κοινωνικών επιχειρήσεων παρέχοντας κεφάλαια και καταμερισμό των οικονομικών κινδύνων.

Σήμερα υπάρχουν πολλές οργανώσεις που ασχολούνται με τον τομέα της Κοινωνικής Οικονομίας. Οι κυριότεροι εκπρόσωποι των συνεταιριστικών οργανώσεων είναι: το EUROCOOP⁷ (European Community of Consumer Cooperatives), το CECODHAS⁸ (European Liaison Committee for Social Housing),

⁷ Πρόκειται για την Ευρωπαϊκή Κοινότητα Συνεταιρισμών Καταναλωτών, μέλη της οποίας αποτελούν οι εθνικές οργανώσεις καταναλωτών συνεταιρισμών από 19 ευρωπαϊκές χώρες. Ιδρύθηκε το 1957 και αποτελεί την πρώτη πανευρωπαϊκή συνεταιριστική ένωση. Σήμερα, εκπροσωπεί πάνω από 4.500 τοπικούς και περιφερειακούς συνεταιρισμούς και περισσότερους από 32 εκατομμύρια καταναλωτές στην Ευρώπη.

⁸ Πρόκειται για το Ευρωπαϊκό Δίκτυο για την προώθηση αξιοπρεπούς στέγασης για όλους. Αποτελείται από 46 περιφερειακές και εθνικές ομοσπονδίες που αντιπροσωπεύουν από κοινού πάνω από 39.000 δημόσιες, εθελοντικές και κοινωνικές επιχειρήσεις στέγασης σε 19 χώρες. Παρέχει πάνω από 21 εκατομμύρια σπίτια σε όλη την Ευρωπαϊκή Ένωση.

το CECOP⁹ (European Confederation of Workers' Cooperatives, Social Cooperatives and Participative Enterprises), το COGECA (General Confederation of Agricultural Cooperatives), το GEBC (European Cooperative Banking Group) και το UEPS (European Union of Social Pharmacies). Οι σημαντικότερες οργανώσεις που εκπροσωπούν τα αλληλοβοηθητικά ταμεία είναι: το AIM (International Association of Mutual Societies) και το AMICE¹⁰ (Association of Mutual Insurers and Insurance Cooperatives in Europe). Τους κυριότερους εκπροσώπους ενώσεων αποτελούν: το CEDAG¹¹ (European Council of Associations of General Interest), η EFC¹² (European Foundation Centre) και η European Platform of Social NGOs¹³ ενώ σημαντικότερος εκπρόσωπος των Κοινωνικών Επιχειρήσεων στο σύνολό τους έχει αναδειχθεί το CEFEC¹⁴ (Social Firms Europe, the Confederation of European Social Firms, Employment).

Επίσης, να σημειωθεί ότι τα τελευταία χρόνια έχουν δημιουργηθεί πολύ αξιόλογα δίκτυα στα οποία συμμετέχουν δημόσιοι φορείς (π.χ. Δήμοι) και οργανώσεις για την προώθηση της Κοινωνικής Οικονομίας όπως το ESMED¹⁵ (Ευρώ-Μεσογειακό Δίκτυο Κοινωνικής Οικονομίας), το δίκτυο REVES¹⁶

⁹ Είναι η Ευρωπαϊκή Συνομοσπονδία Συνεταιρισμών που δραστηριοποιούνται στον κλάδο της βιομηχανίας και των υπηρεσιών. Ιδρύθηκε το 1979 στο Μάντσεστερ. Αριθμεί 26 μέλη σε 15 ευρωπαϊκές χώρες, συμπεριλαμβανομένων των οργανώσεων για την προώθηση των συνεταιρισμών καθώς και εθνικές συνομοσπονδίες ή ομοσπονδίες συνεταιρισμών και εκπροσωπεί 50.000 επιχειρήσεις που απασχολούν 1,3 εκατομμύρια εργαζόμενους.

¹⁰ Πρόκειται για τον Σύνδεσμο ασφαλιστών αλληλοβοηθητικών ταμείων και Συνεταιρισμών στην Ευρώπη, δημιουργήθηκε τον Ιανουάριο του 2008 και κύριος σκοπός του είναι η εκπροσώπηση των αλληλοβοηθητικών και συνεταιριστικών επιχειρήσεων στην Ευρώπη Παρέχει μια πλατφόρμα που δίνει τη δυνατότητα στα μέλη του να συνδυάσουν πόρους και τεχνογνωσία, να ανταλλάξουν εμπειρίες πέρα από τα εθνικά σύνορα και να συζητήσουν για τα βασικά ζητήματα και τις ανησυχίες τους σχετικά με τις σχεδιαζόμενες νομοθετικές και ρυθμιστικές αλλαγές και εξελίξεις.

¹¹ Η κύρια αποστολή του CEDAG είναι να υπερασπιστεί και να προωθήσει τα συμφέροντα των Μ.Κ.Ο. στην Ευρώπη καθώς και να στηρίξει την κοινωνία των πολιτών .

¹² Πρόκειται για μια πλατφόρμα για την υπεράσπιση της θεσμικής φιλανθρωπίας, με έμφαση στην Ευρώπη αλλά και διεθνώς.

¹³ Πρόκειται για το μεγαλύτερο δίκτυο για τα δικαιώματα στην Ευρώπη καθώς και τις οργανώσεις της κοινωνίας των πολιτών που δραστηριοποιούνται στον κοινωνικό τομέα.

¹⁴ Σκοπός του είναι η προώθηση του μοντέλου της κοινωνικής επιχείρησης και των κοινωνικών συνεταιρισμών σε ευρωπαϊκό, εθνικό και περιφερειακό επίπεδο, η συλλογή δεδομένων και της απαραίτητης τεκμηρίωσης για την ενίσχυση της κοινωνικής επιχειρηματικότητας, η διευκόλυνση της δικτύωσης και της ανταλλαγής βέλτιστων πρακτικών μεταξύ των μελών, η ανταλλαγή εμπειριών και δεξιοτήτων μεταξύ των μελών, η ενθάρρυνση περαιτέρω έρευνας για τις κοινωνικές επιχειρήσεις και η ενίσχυση των συναλλαγών μεταξύ κοινωνικών επιχειρήσεων.

¹⁵ Το ESMED αποτελείται από τις εθνικές κοινωνικές οικονομίες και ή συνεταιριστικές επιχειρήσεις της Πορτογαλίας, της Γαλλίας, της Ισπανίας, της Ιταλίας, του Μαρόκου και της Τυνησίας

¹⁶ Το REVES είναι η μοναδική ευρωπαϊκή οργάνωση που βασίζεται στην εταιρική σχέση μεταξύ των τοπικών και περιφερειακών αρχών και των τοπικών οργανώσεων της κοινωνικής οικονομίας.

(Ευρωπαϊκό Δίκτυο Πόλεων και Περιφερειών για την Κοινωνική Οικονομία), το δίκτυο ENSIE¹⁷ (Ευρωπαϊκό Δίκτυο για τις κοινωνικές επιχειρήσεις Κοινωνικής Ένταξης) και το δίκτυο FEDES¹⁸ (Ευρωπαϊκή Ομοσπονδία των εργοδοτών Κοινωνικής οικονομίας).

2.8 Σύνοψη κεφαλαίου

Ανά τους αιώνες, η έννοια της Κοινωνικής Οικονομίας δέχεται σημαντικές επιρροές από τις διάφορες οικονομικό-πολιτικές προσεγγίσεις που επηρεάζουν σε μεγαλύτερο ή μικρότερο βαθμό τον τρόπο με τον οποίο αντιλαμβανόμαστε τα οικονομικά και κοινωνικά φαινόμενα. Σημαντικές ιδεολογικές παραδόσεις όπως η φιλελεύθερη και η χριστιανοσοσιαλιστική διαμορφώνουν έως έναν βαθμό την έννοια της Κοινωνικής Οικονομίας στις αρχές του 18^{ου} αιώνα. Τον ίδιο αιώνα, οι υπέρμαχοι του επιστημονικού σοσιαλισμού εγκαταλείπουν τη χρήση του όρου ενώ οι αναρχικοί με κύριο πρεσβευτή τον Proudhon μιλούν για συστήματα αμοιβαιότητας, ενώσεις και αλληλοβοηθητικές κοινότητες. Σε κάθε περίπτωση και μέχρι την αλλαγή του αιώνα, η έννοια της Κοινωνικής Οικονομίας χρησιμοποιείται κυρίως ως κριτική απέναντι στην αγορά και δεν νοείται ως διακριτός χώρος.

Με την αλλαγή του αιώνα και την ανάπτυξη του συνεργατικού τομέα ως ακαδημαϊκού πεδίου, η έννοια της Κοινωνικής Οικονομίας αρχίζει να αποκτά ένα πιο αποκρυσταλλωμένο εννοιολογικό πλαίσιο. Συν-διαμορφώνεται και έτερο-προσδιορίζεται σε έναν μεγάλο βαθμό από το συνεργατικό κίνημα. Στα πλαίσια της ανάδυσης των συνεργατικών μορφών οργάνωσης, ιδιαίτερη έμφαση αποδίδεται στην εισαγωγή της δημοκρατίας στον παραγωγικό μηχανισμό και στην επίτευξη κοινωνικής προόδου μέσω της ηθικής και κοινωνικά υπεύθυνης ηθικής.

Μετά την κρίση του 1930, το κέντρο βάρος των συνεργατικών εγχειρημάτων μετατοπίζεται από την αμιγώς πολιτική διάσταση στην οικονομική. Ο συνεργατικός

¹⁷ Το Ευρωπαϊκό Δίκτυο Κοινωνικής Ένταξης Επιχειρήσεων (ENSIE) ιδρύθηκε επίσημα στην Μπριζ (Βέλγιο) στις 11 Μαΐου 2001. Η για αρκετά χρόνια ανταλλαγή πληροφοριών και καλών πρακτικών μεταξύ των εθνικών δικτύων για τις επιχειρήσεις κοινωνικής ένταξης κατέστησαν δυνατό τον εντοπισμό ενός κοινού παρανομαστή των αρχών που διέπουν αυτές τις πρωτοβουλίες στις διάφορες χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Η ENSIE έχει ως κύριο στόχο της την εκπροσώπηση, τη ανάπτυξη και διατήρηση των δικτύων και των ομοσπονδιών των Κοινωνικών Επιχειρήσεων Εργασιακής Ένταξης.

¹⁸ Η FEDES στοχεύει στην προώθηση της συζήτησης των θεμάτων της οικονομικής και κοινωνικής ανάπτυξης και την ενίσχυση των αποφάσεων των οικονομικών παραγόντων και του κράτους. Δίνει έμφαση στη μελέτη και την έρευνα των οικονομικών πολιτικών και των επιπτώσεών τους στην ανάπτυξη και την ενίσχυση της δημοκρατίας.

τομέας γίνεται αντιληπτός ως διακριτός τομέας, ανταγωνιστικός προς τον ιδιωτικό. Ο όρος Κοινωνική Οικονομία σταδιακά ταυτίζεται με ένα πεδίο ανάλυσης το οποίο αφορά ειδικά τα δημόσια οικονομικά και πιο συγκεκριμένα τα οικονομικά της Πρόνοιας.

Κατά τον 20^ο αιώνα περιορίζεται για μία ακόμα φορά η χρήση του όρου ενώ μετά το 1970 και την απόσυρση του Κράτους Πρόνοιας έρχεται ξανά στο προσκήνιο και αποκτά τη σημερινή του σημασία. Από το 1988 και έπειτα η Ε.Ε. αναγνωρίζει τη σημασία του τομέα και αναλαμβάνει σημαντικές θεσμικές και οργανωτικές πρωτοβουλίες για την στήριξη και ανάπτυξη της Κοινωνικής Οικονομίας ενώ ιδρύονται πολλοί οργανισμοί, ενώσεις και δίκτυα για την καλύτερη εκπροσώπηση των φορέων της Κοινωνικής Οικονομίας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3 ΣΥΓΧΡΟΝΑ ΕΝΝΟΙΟΛΟΓΙΚΑ ΖΗΤΗΜΑΤΑ ΚΑΙ ΣΗΜΑΣΙΑ ΤΟΥ ΤΟΜΕΑ.

3.1 Το ζήτημα του ορισμού

Η ανάλυση της γαλλικής-ευρωπαϊκής και της αγγλοσαξονικής επιστημονικής βιβλιογραφίας που προηγήθηκε μας δίνει μια εικόνα ως προς τις υπάρχουσες ετυμολογικές προσεγγίσεις της έννοιας της «Κοινωνικής Οικονομίας». Όλες συνδέονται άμεσα ή έμμεσα με την εκάστοτε κρατούσα αντίληψη της εποχής για την οικονομική θεωρία. Ακόμα και στις μέρες μας όμως απουσιάζει ένας κοινά αποδεκτός ορισμός της έννοιας, γεγονός που δυσχεραίνει πολύ τη θεμελίωση ενός θεωρητικού υποβάθρου από την πλευρά του μελετητή.

Οι περισσότερες μελέτες καταλήγουν στο συμπέρασμα ότι είναι εξαιρετικά δύσκολο να βρεθεί ένας κοινά αποδεκτός ορισμός αφού τόσο η έννοια όσο και ο ρόλος της Κοινωνικής Οικονομίας είναι στενά συνδεδεμένα, όχι μόνο με την κρατούσα αντίληψη για τα οικονομικά φαινόμενα που προαναφέραμε αλλά επιπροσθέτως με συγκεκριμένους τοπικούς, ιστορικούς, θεσμικούς και ιδεολογικο-πολιτικούς παράγοντες οι οποίοι τις περισσότερες φορές προσδίδουν διακριτά, επιμέρους χαρακτηριστικά στην έννοια.

Το γεγονός αυτό, παρότι δεν αλλοιώνει το χαρακτήρα, τη σημασία και τον ρόλο της Κοινωνικής Οικονομίας στον επιστημονικό, ακαδημαϊκό και πολιτικό κόσμο, εντούτοις προκαλεί σημαντικές δυσλειτουργίες σε κάθε προσπάθεια συστηματικής ανάλυσης του τομέα και θέτει επιτακτικά το ζήτημα εξεύρεσης ενός καθολικού, επίκαιρου, σαφούς και εφαρμόσιμου ορισμού.

Δύο ορισμοί θεωρούνται ως γενικά αποδεκτοί στην Ευρώπη. Ο ένας έχει διατυπωθεί από το CIRIEC και ο άλλος από το EMES. Οι δύο ορισμοί ουσιαστικά ταυτίζονται στα επιμέρους δομικά τους στοιχεία με τη διαφορά ότι αυτός του EMES διατυπώνεται με βάση το διαχωρισμό των χαρακτηριστικών των Κοινωνικών Επιχειρήσεων σε δύο μεγάλες διακριτές κατηγορίες.

Ο ορισμός που έχει διατυπώσει το CIRIEC συγκεντρώνει μεγάλη συναίνεση στον Ευρωπαϊκό χώρο. Προσφέρει τη δυνατότητα σαφούς εννοιολογικής οριοθέτησης (και με οικονομικούς όρους) του τομέα γιατί πρόκειται για το μόνο ορισμό που ακολουθεί τα Εθνικά Λογιστικά Συστήματα των κρατών-μελών. Αυτό σημαίνει ότι, με γνώμονα τον ορισμό του CIRIEC, μπορούμε να κατηγοριοποιήσουμε

τους φορείς που ανήκουν στην Κοινωνική Οικονομία με βάση το Ευρωπαϊκό Σύστημα Οικονομικών Λογαριασμών (ΕΣΟΛ 1995) που εφαρμόζεται υποχρεωτικά από όλα τα κράτη-μέλη. Επίσης, η εφαρμογή του ΕΣΟΛ δίνει τη δυνατότητα σύγκρισης και κατηγοριοποίησης των τύπων κοινωνικών επιχειρήσεων στην Ευρώπη, πράγμα δύσκολο με βάση τους λοιπούς ορισμούς οι οποίοι εμφανίζονται πιο θεωρητικοί και αφηρημένοι, συντελεί στην αποσαφήνιση του δείγματος της έρευνας και αποτυπώνει με σαφήνεια τα επιμέρους χαρακτηριστικά των φορέων που ανήκουν στον Τομέα.

Σύμφωνα με αυτόν "Κοινωνική Οικονομία είναι το σύνολο των ιδιωτικών, τυπικά συγκροτημένων επιχειρήσεων, με αυτονομία αποφάσεων και ελευθερία συμμετοχής, που έχουν δημιουργηθεί για την εξυπηρέτηση των αναγκών των μελών τους μέσα από την αγορά, παράγοντας αγαθά και παρέχοντας υπηρεσίες, ασφάλεια και χρηματοδότηση και όπου η παραγωγή των αποφάσεων και κάθε διανομή των κερδών ή των πλεονασμάτων μεταξύ των μελών, δε συνδέονται άμεσα με το κεφάλαιο ή τις συνδρομές από μέρους των μελών, κάθε ένα από τα οποία έχει και μία ψήφο. Η Κοινωνική Οικονομία επίσης περιλαμβάνει ιδιωτικούς, τυπικά συγκροτημένους οργανισμούς με αυτονομία αποφάσεων και ελευθερία συμμετοχής, που παράγουν μη αγοραίες υπηρεσίες για τα νοικοκυριά και τα όποια πλεονάσματα των οποίων δεν μπορούν να περιέλθουν στην κατοχή των οικονομικών παραγόντων που τους δημιουργούν, τους ελέγχουν ή τους χρηματοδοτούν" (CIRIEC,2007,20).

Αναλύοντας τον ορισμό στα επιμέρους στοιχεία του διακρίνουμε τα συστατικά που χαρακτηρίζουν την λειτουργία των Κοινωνικών Επιχειρήσεων.

Πρόκειται λοιπόν για Ιδιωτικές (εκτός του άμεσου κρατικού ελέγχου), τυπικά συγκροτημένες επιχειρήσεις (νομικά πρόσωπα ή ενώσεις προσώπων), με αυτονομία αποφάσεων (αυτοδιοίκητες, ανεξάρτητες, ορίζουν δικές τους διοικήσεις), με ελευθερία συμμετοχής (ανοικτές σε νέα μέλη). Επιπλέον, έχουν δημιουργηθεί για την εξυπηρέτηση των αναγκών των μελών τους (προτεραιότητα στην κάλυψη των αναγκών των ίδιων των μελών και δευτερευόντως το κέρδος), δραστηριοποιούνται εντός της αγοράς (με όρους αγοράς, οι δραστηριότητές τους ενέχουν επιχειρηματικό ρίσκο), παράγουν αγαθά και παρέχουν υπηρεσίες (καλύπτουν ένα ευρύ φάσμα αγοραίων και μη δραστηριοτήτων), η παραγωγή των αποφάσεων και κάθε διανομή των κερδών ή των πλεονασμάτων μεταξύ των μελών δε συνδέονται άμεσα με το

κεφάλαιο ή τις συνδρομές από μέρους των μελών (δεν υπάρχουν πλειοψηφικά πακέτα όπως στις κλασσικές επιχειρήσεις), κάθε μέλος = μία ψήφος (επικρατεί η αρχή της δημοκρατίας) και δύνανται να παράγουν και μη αγοραίες υπηρεσίες.

Ο παραπάνω ορισμός όχι μόνο οριοθετεί το χώρο της Κοινωνικής Οικονομίας, αλλά ταυτόχρονα αποτυπώνει με σαφήνεια τα κριτήρια των επιχειρήσεων που δραστηριοποιούνται εντός αυτού και καλούνται Κοινωνικές Επιχειρήσεις. Ο ορισμός του CIRIEC εμπεριέχει τις βασικές αρχές που διαμόρφωσαν την Κοινωνική Οικονομία τον 19^ο και 20^ο αιώνα και συνεχίζουν ακόμη και σήμερα:

- 1) Ελεύθερη συμμετοχή
- 2) Δημοκρατική διοίκηση: «ένα πρόσωπο, μια ψήφος»
- 3) Δίκαιη (περιορισμένη) διανομή του πλεονάσματος
- 4) Αδιαίρετο, ολικώς ή μερικώς, του ιδίου κεφαλαίου
- 5) Αλληλεγγύη
- 6) Προβάδισμα του ατόμου έναντι του κεφαλαίου
- 7) Ανεξαρτησία απέναντι στο κράτος ή σε κάθε δημόσια συλλογικότητα.

Ο Οργανισμός EMES –όπως προείπαμε- διατύπωσε τον δικό του ορισμό για την Κοινωνική Οικονομία και τα χαρακτηριστικά των φορέων που τη συνθέτουν. Ο ορισμός του ταυτίζεται με τον ορισμό του CIRIEC ενώ διακρίνει δύο βασικές διαστάσεις λειτουργία των Κοινωνικών Επιχειρήσεων:

1. Την Επιχειρηματική & Οικονομική Διάσταση
2. Την Κοινωνική Διάσταση¹⁹

Η Επιχειρηματική και η Οικονομική Διάσταση μιας κοινωνικής επιχείρησης καλύπτεται από τα εξής κριτήρια:

1. Συνεχής δραστηριοποίηση σε παραγωγή προϊόντων ή και παροχή υπηρεσιών
2. Υψηλός βαθμός αυτονομίας
3. Σημαντικό επίπεδο οικονομικού ρίσκου

¹⁹ L' Emergence des Entreprises Sociales en Europe», 1996-1999

4. Ελάχιστος βαθμός αμειβόμενης εργασίας

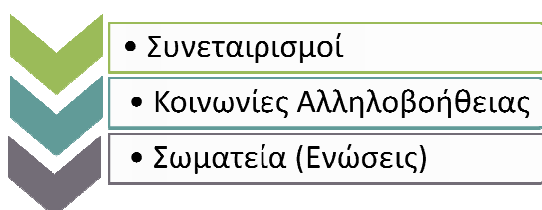
Η **Κοινωνική Διάσταση** χαρακτηρίζεται από:

1. Σαφή σκοπό προς όφελος της κοινωνίας
2. Πρωτοβουλία που προωθείται από ομάδα πολιτών
3. Μια μερίδα – μια ψήφος
4. Συμμετοχική φύση που εμπλέκει και τα επωφελούμενα άτομα
5. Περιορισμένη διανομή κερδών

Και οι δύο ορισμοί μας δίνουν μια πρώτη εικόνα σχετικά με τα κριτήρια που διέπουν τη λειτουργία των Κοινωνικών Επιχειρήσεων. Καταστήσαμε σαφές ότι ο όρος «Κοινωνική Επιχείρηση» δεν ταυτίζεται με τον όρο «Κοινωνική Οικονομία», μιας και δεν έχουν όλοι οι φορείς του τομέα όλα τα χαρακτηριστικά των Κοινωνικών Επιχειρήσεων. Ποιές λοιπόν επιχειρήσεις ανήκουν στην Κοινωνική Οικονομία;

Μία πρώτη γενική κατηγοριοποίηση (που ισχύει στις περισσότερες βιομηχανικά ανεπτυγμένες χώρες) μπορεί να γίνει μελετώντας τις δύο κύριες θεωρητικές προσεγγίσεις που αφορούν στον Τομέα: τη Θεσμική-Νομική και την Κανονιστική.

Σύμφωνα με την πρώτη, οι επιχειρήσεις και οι οργανισμοί της Κοινωνικής Οικονομίας μπορούν να ομαδοποιηθούν σε τρεις μεγάλες κατηγορίες: α) συνεταιριστικές επιχειρήσεις, β) «Κοινωνίες αλληλοβοήθειας» και γ) σωματεία ή οργανισμοί («Ενώσεις»).

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 3 Κατηγορίες Κοινωνικών Επιχειρήσεων - Θεσμική-Νομική Προσέγγιση

Σύμφωνα με την δεύτερη προσέγγιση, η κοινωνική οικονομία περιλαμβάνει οικονομικές δραστηριότητες που αναλαμβάνονται από επιχειρήσεις και οργανισμούς,

κυρίως συνεταιρισμούς, κοινωνίες αλληλοβοήθειας και σωματεία (ενώσεις), η στάση των οποίων διέπεται από τις ακόλουθες αρχές:

1. Σκοπό έχουν κυρίως την παροχή υπηρεσιών προς τα μέλη τους ή την κοινωνία, και όχι πρωτίστως την επιδίωξη κέρδους
2. Έχουν ανεξάρτητη διοίκηση
3. Εφαρμόζουν δημοκρατική διαδικασία λήψης αποφάσεων
4. Αποδίδουν προτεραιότητα στα άτομα και την εργασία έναντι του κεφαλαίου κατά τη διανομή του εισοδήματος.

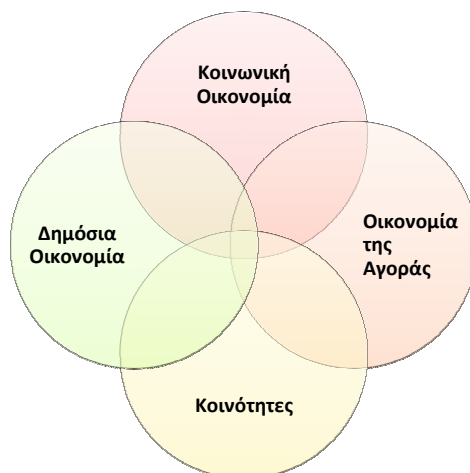
Ο Ορισμός του EMES λόγω της ξεκάθαρης διάκρισης των χαρακτηριστικών των Κοινωνικών Επιχειρήσεων υιοθετείται στην ανάλυση της έρευνάς μας χωρίς αυτό να σημαίνει ότι παραγνωρίζουμε την αξία του ορισμού του CIRIEC. Συμβάλλει σε μεγαλύτερο βαθμό στην κατηγοριοποίηση των χαρακτηριστικών των ελληνικών Κοινωνικών Επιχειρήσεων Εργασιακής Ένταξης με πιο ξεκάθαρο και κατανοητό τρόπο ενώ η διάκριση των διαστάσεων μας δίνει τη δυνατότητα για μια πιο ολιστική προσέγγιση στην ανάλυσή μας.

3.2 Το ζήτημα της οριοθέτησης

Ένα άλλο ζήτημα που τίθεται, όσον αφορά την έννοια της Κοινωνικής Οικονομίας, είναι αυτό της οριοθέτησης. Με λίγα λόγια, πρέπει να απαντηθεί με βάση την παραδοσιακή οικονομική αντίληψη (διχοτόμηση δράσεων των ιδιωτικών κερδοσκοπικών επιχειρήσεων από την μία και του κράτους από την άλλη) το πού εντοπίζονται οι φορείς που δραστηριοποιούνται εντός αυτής, ποιοι είναι οι στόχοι που επιδιώκουν, ποια η φύση των αγαθών και από πού προέρχεται η χρηματοδότησή τους.

Και σε αυτή την περίπτωση, τόσο ο ορισμός του EMES όσο και του CIRIEC απαντούν στα τρία παραπάνω ερωτήματα. Στόχος είναι να εξυπηρετήσουν τις ανάγκες των μελών τους, να μπορούν να παράγουν αγαθά ή υπηρεσίες, αγοραία ή μη, και η χρηματοδότησή τους να προέρχεται από τα ίδια τους τα πλεονάσματα.

Ο χώρος της Κοινωνικής Οικονομίας μπορεί να αποτυπωθεί στο παρακάτω διάγραμμα Ven²⁰.

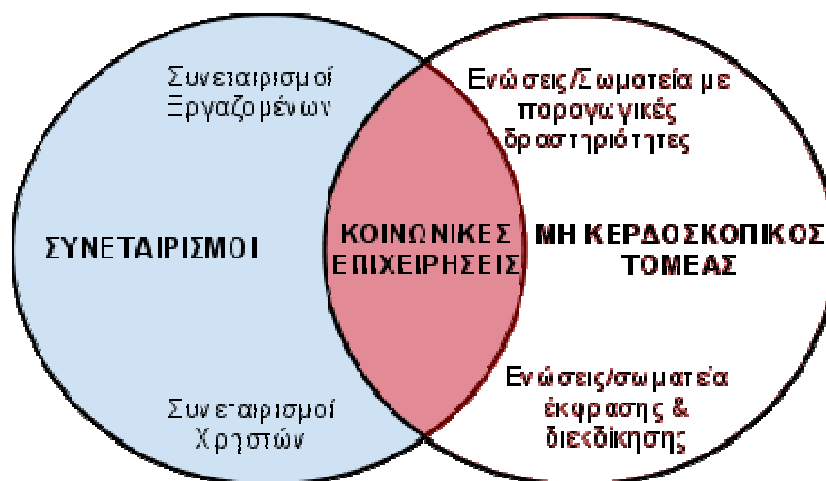
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 4 Χωροθέτηση της Κοινωνικής Οικονομίας

Πηγή: «Η Κοινωνική Οικονομία της Ελλάδος και το Κοινωνικό της Κεφάλαιο», Νασιούλας Ιωάννης, σελ.135, Εκδόσεις Ορθός Λόγος, 2010. Πρόσβαση:12/05/2014

Πριν προχωρήσουμε περαιτέρω στην ανάλυσή μας πρέπει να καταστεί σαφές το γεγονός ότι η έννοια της κοινωνικής επιχείρησης δεν ταυτίζεται με την έννοια της κοινωνικής και αλληλέγγυας οικονομίας και ότι "διαμορφώνεται σταδιακά ως έννοια *είδους προς γένος*" (Μητροσύλη, 2007). Ο Defourny παρουσιάζει τη σχέση των Κοινωνικών Επιχειρήσεων με τους υπόλοιπους φορείς της Κοινωνικής Οικονομίας στο παρακάτω σχήμα²¹:

²⁰ "Η Κοινωνική Οικονομία της Ελλάδος και το Κοινωνικό της Κεφάλαιο", Νασιούλας Ιωάννης, Εκδόσεις Ορθός Λόγος, 2010

²¹ "Social Enterprise In An Enlarged Europe: Concept And Realities", Jacques DEFURNY, EMES European Research Network

ΕΙΚΟΝΑ 1 Σχέση των Κοινωνικών Επιχειρήσεων με τους υπόλοιπους φορείς της Κοινωνικής Οικονομίας

Το σχήμα τοποθετεί τις Κοινωνικές Επιχειρήσεις ανάμεσα στους παραδοσιακούς Συνεταιρισμούς και τους Μη-Κερδοσκοπικούς Οργανισμούς (ΜΚΟ). Το βασικό σημείο διάκρισης των συγκεκριμένων φορέων της Κοινωνικής Οικονομίας, στο οποίο στηρίζεται η παραπάνω σχηματοποίηση, είναι ότι οι συνεταιρισμοί προβλέπουν διανομή των κερδών στα μέλη, οι ΜΚΟ δεν προβλέπουν διανομή κερδών ενώ οι Κοινωνικές Επιχειρήσεις μπορούν να διανείμουν ποσοστό των κερδών αλλά προέχει η εξυπηρέτηση των αναγκών των μελών τους.

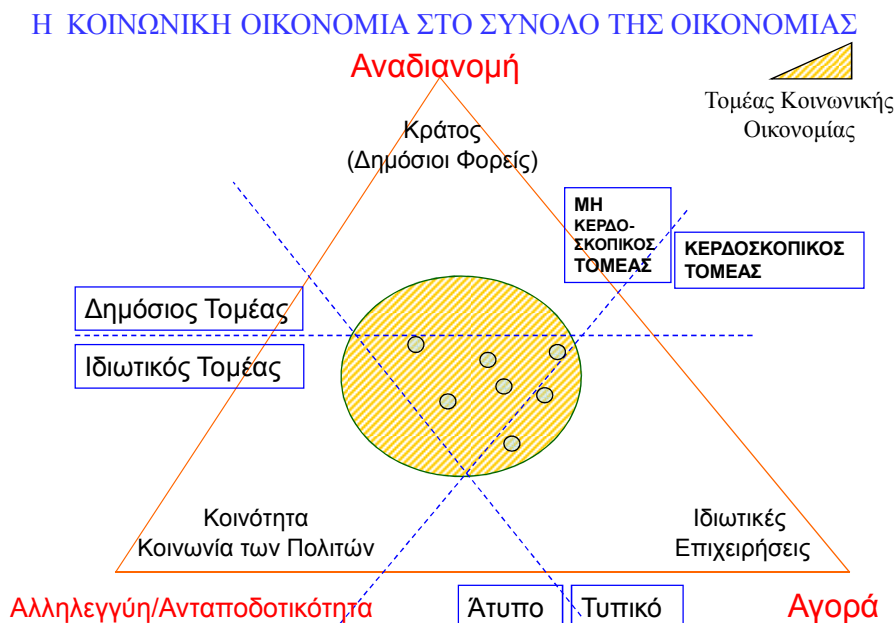
Ο Τομέας της Κοινωνικής Οικονομίας, ο Τρίτος τομέας (δηλαδή ο Τομέας που εντοπίζεται μεταξύ ιδιωτικού και δημόσιου τομέα), διακρίνεται μεταξύ του θεσμοθετημένου και του άτυπου. Όταν μιλάμε για θεσμοθετημένο, εννοούμε όλους εκείνους τους φορείς η λειτουργία των οποίων διέπεται από ένα σαφές νομοθετικό πλαίσιο και η δομή τους βασίζεται σε κάποιου είδους καταστατικό, δηλαδή έχουν νομική υπόσταση, σύμφωνα με την οποία δραστηριοποιούνται. «Εδώ, συχνά ‘παρεμβατικό’ ρόλο παίζει το κράτος –υπό την έννοια της παραχώρησης σ’ αυτές τις οργανώσεις κλασικών αρμοδιοτήτων του, όπως είναι η πρόνοια, επανένταξη κ.λπ. Το κράτος λοιπόν χρησιμοποιεί πολλές φορές ως βραχίονα αυτές τις οργανώσεις»²² καθώς στις περισσότερες των περιπτώσεων πρόκειται για πρωτοβουλίες που ξεκινούν από τα πάνω, κεντρικά, ως εργαλείο του κράτους για την επίτευξη

²² Τάκης Νικολόπουλος, «Η Οικονομία της Αλληλεγγύης», Αφιέρωμα in.gr, <http://reviews.in.gr/diafora/socialeconomy/article/?aid=1231127639>

συγκεκριμένων κοινωνικών, ως επί τω πλείστον, σκοπών. Χαρακτηριστικά παραδείγματα φορέων που ανήκουν στην θεσμοθετημένη Κοινωνική Οικονομία είναι οι συνεταιρισμοί, τα αλληλοβοηθητικά ταμεία και οι ενώσεις. Με άλλα λόγια, οι Κοινωνικές Συνεταιριστικές Επιχειρήσεις του Ν.4019/2011 ανήκουν στην θεσμοθετημένη Κοινωνική Οικονομία.

Στο άτυπο κομμάτι μπορούμε να συμπεριλάβουμε όλες εκείνες τις πρωτοβουλίες πολιτών που ξεκινούν από τα κάτω, έχουν κυρίως κινηματικό χαρακτήρα, δεν έχουν απαραίτητα καταστατικό ούτε και νομική υπόσταση και είναι κατά το μεγαλύτερο βαθμό -εάν όχι πλήρως- ανεξάρτητες και αυτόνομες από την Κεντρική Εξουσία, χωρίς να αποκλείεται η ιδεολογική τους ταύτιση με συγκεκριμένους πολιτικούς χώρους. Χαρακτηριστικό, πρόσφατο, παράδειγμα αποτελεί το κίνημα της πατάτας, το οποίο αναπτύχθηκε από πολίτες χωρίς καμία κρατική συμμετοχή.

Ο παραπάνω διαχωρισμός είναι βασικός για την όποια προσπάθεια οριοθέτησης του χώρου, και ειδικότερα του θεσμοθετημένου αποτυπώνεται δε πολύ παραστατικά στο ακόλουθο Διάγραμμα 4.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 5 Η Κοινωνική Οικονομία στο σύνολο της οικονομίας

Πηγή: «Προοπτικές Απασχόλησης στον τομέα της Κοινωνικής Οικονομίας», Χρυσάκης Μανώλης, Παρουσίαση στο μάθημα «Εφαρμογές στην Απασχόληση» στο Τμήμα Κοινωνικής

3.3 Η Σημασία του Τομέα

Η συμβολή του τομέα στην οικονομία και την απασχόληση είναι αδιαμφισβήτητη και τα αριθμητικά στοιχεία που έχουμε στη διάθεσή μας εντυπωσιακά. Ενδεικτικά αναφέρουμε ότι σύμφωνα με το REVES ο τομέας της Κοινωνικής Οικονομίας στη Γαλλία αντιπροσωπεύει το 12% του ΑΕΠ και απασχολεί το 12% του εργατικού της δυναμικού, ενώ στην Ισπανία το 14% του ΑΕΠ και το 18% του εργατικού δυναμικού. Στην Ιταλία οι κοινωνικοί συνεταιρισμοί έχουν φτάσει τους 7000, απασχολούν 223.000 άτομα με μισθωτή σχέση εργασίας, 31.000 εθελοντές και τα ακαθάριστα έσοδά τους υπερβαίνουν τα 5 δις ευρώ.

Η Ευρωπαϊκή Ένωση (Ε.Ε.) από το τέλος της δεκαετίας του 80 ξεκινά μια προσπάθεια αναγνώρισης και θεσμοθέτησης του τομέα. Το 1989 εκδίδει το έγγραφο επικοινωνίας με τίτλο "Επιχειρήσεις στον τομέα της Κοινωνικής Οικονομίας: μια αγορά χωρίς σύνορα για την Ευρώπη". Η χρονιά αυτή αποτελεί το βασικότερο σταθμό για την αναγνώριση της Κοινωνικής Οικονομίας στον Ευρωπαϊκό χώρο. Από εκεί και πέρα έχουμε το Πρώτο Ευρωπαϊκό Συνέδριο για την Κοινωνική Οικονομία στο Παρίσι, τη σύσταση της Μονάδας Κοινωνικής Οικονομίας της Γενικής Γραμματείας Επιχειρήσεων, τη Γενική Γραμματεία Κοινωνικών Υποθέσεων κλπ. Το 1997 η Σύνοδος Κορυφής του Λουξεμβούργου αναγνωρίζει τη δυναμική του τομέα και ξεκινά το πρόγραμμα "Τρίτο Σύστημα και Απασχόληση".

Το 1990 λειτουργεί Intergroup για την Κοινωνική Οικονομία σε επίπεδο Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και σχετικά γρήγορα η Κοινωνική Οικονομία καθορίζεται ως ο τρίτος πυλώνας του ευρωπαϊκού κοινωνικού μοντέλου. Από το 1998 λειτουργεί η Ευρωπαϊκή Μόνιμη Σύνοδος των Συνεταιρισμών, Αμοιβαίων Κοινωνιών, Ενώσεων και ιδρυμάτων (CEP-CMAF) που το 2008 μετονομάστηκε σε Social Economy Europe.

Με τη ρύθμιση για τα Ευρωπαϊκά Καταστατικά Συνεταιρισμών, Αμοιβαιοτήτων και Ενώσεων καταβάλλεται μία πρώτη, σοβαρή, προσπάθεια δημιουργίας ενός ενιαίου τύπου κοινωνικής επιχείρησης. Επίσης θεσπίζεται ως κεντρικός μηχανισμός στήριξης της Κοινωνικής Οικονομίας και της Κοινωνικής

Επιχειρηματικότητας το EQUAL, το οποίο έχει να επιδείξει αξιόλογο έργο σε πανευρωπαϊκό επίπεδο.

Αναφορικά με την κατάσταση στην Ευρώπη, χαρακτηριστικά είναι τα συμπεράσματα έρευνας που διενεργήθηκε από το CIRIEC το 2007 και τα οποία αποτυπώνονται στους παρακάτω πίνακες.

Στον Πίνακα 1 αποτυπώνεται ο βαθμός αποδοχής της έννοιας «κοινωνική οικονομία» στα ευρωπαϊκά κράτη. Η κλίμακα βαθμολόγησης περιλαμβάνει «ένα αστέρι» (*) το οποίο αντιπροσωπεύει μικρή αποδοχή σε εθνικό επίπεδο, «δύο αστέρια» (**) που αντιπροσωπεύουν μια μέση τιμή στο βαθμό αποδοχής (ικανοποιητική αποδοχή) και «τρία αστέρια» (***) που αντιπροσωπεύουν μεγάλη αποδοχή.

ΠΙΝΑΚΑΣ 1 Αποδοχή της έννοιας «κοινωνική οικονομία» σε εθνικό επίπεδο

	Από τις δημόσιες αρχές	Από επιχειρήσεις της Κοινωνικής οικονομίας	Από τον ακαδημαϊκό/επιστημονικό κόσμο
Αυστρία	*	**	**
Βέλγιο	**	***	**
Βουλγαρία	**	**	**
Κύπρος	**	**	**
Τσεχική Δημοκρατία	*	**	**
Δανία	**	**	**
Εσθονία	**	*	*
Φινλανδία	**	**	**
Γαλλία	**	***	**
Γερμανία	*	**	**
Ελλάδα	**	**	***
Ουγγαρία	*	**	*
Ιρλανδία	**	***	**
Ιταλία	**	**	**
Λετονία	*	**	**

Λιθουανία	**	*	*
Λουξεμβούργο	**	**	**
Μάλτα	**	*	**
Κάτω Χώρες	*	*	*
Πολωνία	**	**	**
Πορτογαλία	***	***	**
Ρουμανία	*	*	*
Σλοβακία	*	*	*
Σλοβενία	*	**	**
Ισπανία	***	***	***
Σουηδία	**	**	*
Ηνωμένο Βασίλειο	*	**	**
Υπό προσχώρηση και υποψήφιες χώρες			
Κροατία	*	*	*
Ισλανδία	**	**	**

Πηγή: CIRIEC. (2012). Study on the situation of the Social Economy in the European Union and candidate countries. European Economic and Social Committee, Πρόσβαση:5/12/2016

Σύμφωνα με τον Πίνακα 1, η αποδοχή της έννοιας «κοινωνική οικονομία» στη χώρα μας είναι ικανοποιητική τόσο από τις δημόσιες αρχές όσο και από τις επιχειρήσεις που δραστηριοποιούνται στον τομέα της Κοινωνικής Οικονομίας ενώ ο ακαδημαϊκός και επιστημονικός κόσμος παρουσιάζει πολύ υψηλή αποδοχή του όρου. Σε σχέση με τις υπόλοιπες χώρες στην Ευρωπαϊκή Ένωση, μπορούμε να υποστηρίξουμε ότι η χώρα μας βρίσκεται περίπου στο μέσο όρο όσον αφορά την αποδοχή του όρου από τις δημόσιες αρχές και τις επιχειρήσεις της Κοινωνικής Οικονομίας γεγονός ενθαρρυντικό εάν αναλογιστεί κανείς ότι ο τομέας θεσμοθετήθηκε σχετικά αργά στην Ελλάδα. Το σημαντικότερο όμως συμπέρασμα που βγάζει κανείς μελετώντας τον παραπάνω πίνακα είναι ότι ο ακαδημαϊκός και επιστημονικός κόσμος της χώρας όχι μόνο αποδέχονται σε σημαντικότερο βαθμό τον όρο αλλά μαζί με την Ισπανία είναι οι δύο χώρες που συγκεντρώνουν την υψηλότερη βαθμολογία.

Ο Πίνακας 2 μας δίνει μια εικόνα όσον αφορά το σύνολο των ατόμων που απασχολούνται ως έμμισθο προσωπικό σε συνεταιρισμούς, αλληλασφαλιστικές εταιρείες και ενώσεις στη χώρα μας και στις υπόλοιπες χώρες της ευρωπαϊκής ένωσης. Στην Ελλάδα απασχολούνται 117.123 άτομα με έμμισθη σχέση απασχόλησης, αριθμός σχετικά μικρός σε σχέση με άλλες χώρες με αντίστοιχο πληθυσμό όπως π.χ. την Πορτογαλία στην οποία απασχολούνται 140.000 περίπου περισσότερα άτομα.

ΠΙΝΑΚΑΣ 2 Έμμισθη απασχόληση σε συνεταιρισμούς, αλληλασφαλιστικές εταιρείες και ενώσεις στην Ε.Ε. (2009-2010)

Χώρα	Συνεταιρισμοί	Αλληλασφαλιστικές εταιρείες	Ενώσεις	ΣΥΝΟΛΟ
Αυστρία	61.999	1.416	170.113	233.528
Βέλγιο	13.547	11.974	437.020	462.541
Βουλγαρία	41.300	ά.α.	80.000	121.300
Κύπρος	5.067	ά.α.	ά.α.	5.067
Τσεχική Δημοκρατία	58.178	5.679	96.229	160.086
Δανία	70.757	4.072	120.657	195.486
Εσθονία	9.850	ά.α.	28.000	37.850
Φινλανδία	94.100	8.500	84.600	187.200
Γαλλία	320.822	128.710	1.869.012	2.318.544
Γερμανία	830.258	86.497	1.541.829	2.458.584
Ελλάδα	14.983	1.140	101.000	117.123
Ουγγαρία	85.682	6.676	85.852	178.210
Ιρλανδία	43.328	650	54.757	98.735
Ιταλία	1.128.381	ά.α.	1.099.629	2.228.010
Λετονία	440	ά.α.	ά.α.	440
Λιθουανία	8.971	ά.α.	ά.α.	8.971
Λουξεμβούργο	1.933	ά.α.	14.181	16.114
Μάλτα	250	ά.α.	1.427	1.677
Κάτω Χώρες	184.053	2.860	669.121	856.054

Πολωνία	400.000	2.800	190.000	592.800
Πορτογαλία	51.391	5.500	194.207	251.098

Πηγή: CIRIEC. (2012). Study on the situation of the Social Economy in the European Union and candidate countries. European Economic and Social Committee, Πρόσβαση:5/12/2016

*Τα στοιχεία των Αλληλοβοηθητικών Ταμείων ενσωματώνονται σε αυτά των συνεταιρισμών για την Ιταλία όσο και σε εκείνα των Ενώσεων στην Πορτογαλία.

Ο Πίνακας 3 παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον και αποτυπώνει την έμμιση απασχόληση στο πλαίσιο της κοινωνικής οικονομίας συγκρινόμενη με το σύνολο της έμμισης απασχόλησης στην ΕΕ (2009-2010). Η χώρα μας εμφανίζεται πολύ χαμηλά στην λίστα των χωρών της Ε.Ε. με ποσοστό μόλις 2.67%. Εάν συγκρίνουμε και πάλι τα ποσοστά της Ελλάδας σε σχέση με αυτά της Πορτογαλίας (με αντίστοιχο πληθυσμό) η τελευταία εμφανίζει διπλάσιο ποσοστό δείγμα του ότι ο τομέας έχει μεγάλα περιθώρια ανάπτυξης στη χώρα.

ΠΙΝΑΚΑΣ 3 Έμμιση απασχόληση στο πλαίσιο της κοινωνικής οικονομίας συγκρινόμενη με το σύνολο της έμμισης απασχόλησης στην ΕΕ (2009-2010), σε χιλιάδες.

Χώρα	Απασχόληση στο πλαίσιο της ΚΟ	Συνολική απασχόληση	%
Αυστρία	233,53	4.096,30	5,70%
Βέλγιο	462,54	4.488,70	10,30%
Βουλγαρία	121,3	3.052,80	3,97%
Κύπρος	5,07	385,1	1,32%
Τσεχική Δημοκρατία	160,09	4.885,20	3,28%
Δανία	195,49	2.706,10	7,22%
Εσθονία	37,85	570,9	6,63%
Φινλανδία	187,2	2.447,50	7,65%
Γαλλία	2.318,54	25.692,30	9,02%
Γερμανία	2.458,58	38.737,80	6,35%
Ελλάδα	117,12	4.388,60	2,67%

Ουγγαρία	178,21	3.781,20	4,71%
Ιρλανδία	98,74	1.847,80	5,34%
Ιταλία	2.228,01	22.872,30	9,74%
Λετονία	0,44	940,9	0,05%
Λιθουανία	8,97	1.343,70	0,67%
Λουξεμβούργο	16,11	220,8	7,30%
Μάλτα	1,68	164,2	1,02%
Κάτω Χώρες	856,05	8.370,20	10,23%
Πολωνία	592,8	15.960,50	3,71%
Πορτογαλία	251,1	4.978,20	5,04%
Ρουμανία	163,35	9.239,40	1,77%
Σλοβακία	44,91	2.317,50	1,94%
Σλοβενία	7,09	966	0,73%
Ισπανία	1.243,15	18.456,50	6,74%
Σουηδία	507,21	4.545,80	11,16%
Ηνωμένο Βασίλειο	1.633,00	28.941,50	5,64%
Υπό προσχώρηση και υποψήφιες χώρες			
Κροατία	9,08	1.541,20	0,59%
Ισλανδία	0,22	165,8	0,13%
ΣΥΝΟΛΟ ΕΕ-15	12.806,37	172.790,40	7,41%
ΣΥΝΟΛΟ ΕΕ-27	14.128,13	216.397,80	6,53%

Πηγή: CIRIEC. (2012). Study on the situation of the Social Economy in the European Union and candidate countries. European Economic and Social Committee, Πρόσβαση:5/12/2016

*Ενεργός πληθυσμός ηλικίας 16–65 ετών, Eurostat, 2010.

Επιχειρώντας να συνοψίσουμε τα συμπεράσματα από την προηγηθείσα ανάλυση των πινάκων είναι εμφανές ότι η συμβολή της κοινωνικής οικονομίας στην Ευρώπη είναι πολύ σημαντική, τόσο σε όρους ανθρωπίνου δυναμικού όσο και σε οικονομικούς όρους, με πάνω από 11 εκατομμύρια μισθωτούς οι οποίοι ισοδυναμούν με περί το 6% του ενεργού πληθυσμού της Ένωσης. Τα μεγέθη αυτά υπογραμμίζουν το γεγονός ότι η Κοινωνική Οικονομία είναι μια πραγματικότητα που δεν μπορεί και

δεν πρέπει να αγνοείται από την κοινωνία και τους θεσμούς της. Το δεύτερο συμπέρασμα είναι ότι η κοινωνική οικονομία είναι σχετικά περιορισμένη στα νέα κράτη-μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης, με ελάχιστες εξαιρέσεις.

Να θυμίσουμε ότι η ίδια η Ευρωπαϊκή Ένωση δίνει ιδιαίτερη βαρύτητα στον τομέα της Κοινωνικής Οικονομίας ενώ θεωρεί ότι το Τρίτο Σύστημα διαδραματίζει τριπλό ρόλο:

1. Κοινωνικό ρόλο, με την έννοια ότι ανταποκρίνεται σε προβλήματα παλιά και καινούργια συγχρόνως, στα οποία δεν υπάρχουν λύσεις, και συμβάλλει στην προώθηση της ευημερίας της κοινότητας.
2. Σημαντικό ρόλο στα θέματα της απασχόλησης: νέες ευκαιρίες απασχόλησης έχουν δημιουργηθεί σ' αυτόν τον τομέα.
3. Ρόλο πολιτικό, δημοκρατικό, που συμβάλλει στην ενεργό συμμετοχή των πολιτών στα κοινά μειώνοντας έτσι την απόσταση μεταξύ κοινωνίας και θεσμών.

3.4 Κοινωνική Οικονομία, Αλληλέγγυα Οικονομία και Μη Κερδοσκοπικός Τομέας

Μελετώντας κανείς τη βιβλιογραφία για την Κοινωνική και Αλληλέγγυα Οικονομία διαπιστώνει ότι υπάρχουν και άλλες θεωρητικές προσεγγίσεις που σχετίζονται άμεσα ή έμμεσα με τον τομέα όπως ο Μη Κερδοσκοπικός Τομέας και η Αλληλέγγυα Οικονομία. Θα επιχειρήσουμε να παρουσιάσουμε συνοπτικά τα κυριότερα σημεία των παραπάνω προσεγγίσεων.

Σε γενικές γραμμές ο όρος Μη Κερδοσκοπικός Τομέας χρησιμοποιείται κυρίως στις αγγλοσαξονικές χώρες και συνδέεται στενά με την φιλανθρωπία και τον εθελοντισμό που αναπτύχθηκαν κυρίως στις Η.Π.Α. και το Ηνωμένο Βασίλειο. Ο όρος Αλληλέγγυα Οικονομία εντοπίζεται σε χώρες της Λατινικής Αμερικής ενώ διαμορφώθηκε με βάση τις έντονες επιρροές των ριζοσπαστικών κινημάτων που αναπτύχθηκαν στις χώρες αυτές (κινήματα αυτοδιαχείρισης). Ο όρος Κοινωνική Οικονομία, συναντάται ως επί το πλείστον στην Ευρώπη ενώ η σύνδεσή του με το συνεταιριστικό κίνημα στην ευρωπαϊκή ήπειρο είναι παραπάνω από εμφανής.

Τα τελευταία χρόνια παρατηρείται μια προσπάθεια σύγκλισης των βασικών σημείων των παραπάνω εννοιολογικών προσεγγίσεων (κυρίως ανάμεσα στην

Κοινωνική Οικονομία και την Αλληλέγγυα Οικονομία) και ανταλλαγής πρακτικών και καλών παραδειγμάτων –σε επιστημονικό και ακαδημαϊκό επίπεδο- μεταξύ των χωρών-κύριων εκπροσώπων αυτών. Για παράδειγμα στη Γαλλία χρησιμοποιείται ολοένα και ευρύτερα ο όρος Κοινωνική και Αλληλέγγυα Οικονομία, όρος που υιοθετήθηκε και στον πρόσφατο νόμο για την Κοινωνική και Αλληλέγγυα Οικονομία που ψηφίστηκε στη χώρα μας.

Η προσέγγιση του Μη κερδοσκοπικού τομέα παρουσιάζει σε αρκετά σημεία σημαντικές συγκλίσεις με αυτή της Κοινωνικής Οικονομίας. Για παράδειγμα και οι δύο προσεγγίσεις προϋποθέτουν την ύπαρξη «θεσμικής μορφής (διακριτή νομική μορφή) και της ιδιωτικής πρωτοβουλίας (δηλαδή ότι δεν ανήκουν στο δημόσιο τομέα) -ρητά στην περίπτωση του μη κερδοσκοπικού τομέα, άρρητα στην περίπτωση των επιχειρήσεων της κοινωνικής οικονομίας- ενώ επίσης η αναφορά στην ανεξαρτησία των φορέων του μη κερδοσκοπικού τομέα προσομοιάζει το κριτήριο αυτόνομης διοίκησης της προσέγγισης της κοινωνικής οικονομίας». (Αδάμ, 2012)

Ωστόσο, παρατηρούνται και σημαντικές αποκλίσεις ανάμεσα στις δύο προσεγγίσεις. Η σημαντικότερη ίσως είναι ότι με βάση την προσέγγιση του Μη Κερδοσκοπικού Τομέα, δεν περιλαμβάνονται σε αυτόν οι Συνεταιρισμοί διότι διανέμουν κέρδη. Επίσης, η προσέγγιση του Μη κερδοσκοπικού τομέα επικεντρώνεται στην εθελοντική συμμετοχή και στη μη διανομή των κερδών ενώ η προσέγγιση της Κοινωνικής Οικονομίας μετατοπίζει την βαρύτητα στον τρόπο διοίκησης των φορέων που ανήκουν σε αυτήν. Τα βασικά σημεία που συνθέτουν τις κύριες εννοιολογικές προσεγγίσεις που συνδέονται με τον Τρίτο Τομέα παρουσιάζονται συνοπτικά στον Πίνακα 1.

ΠΙΝΑΚΑΣ 4 Εννοιολογικές προσεγγίσεις του τρίτου τομέα

Έννοια	Αλληλέγγυα Οικονομία	Κοινωνική Οικονομία	Μη Κερδοσκοπικός Τομέας
Ορισμός	Οικονομικές δραστηριότητες με μια διττή στόχευση:	Οικονομικές δραστηριότητες που διεξάγονται από επιχειρήσεις,	Μη Κερδοσκοπικές Οργανώσεις με τα ακόλουθα

	Οικονομική, διότι επιχειρούν να δημιουργήσουν οικονομικές σχέσεις με βάση την αμοιβαιότητα σε συνδυασμό με πόρους από την αγορά και την αναδιανομή του κράτους. Πολιτική, διότι επιχειρούν να δημιουργήσουν και να διατηρήσουν αυτόνομους δημόσιους χώρους όπου συζητούνται σκοποί και μέσα.	κυρίως συνεταιρισμούς, ενώσεις και κοινωνίες αλληλοβοήθειας και εμφορούνται από τις ακόλουθες αρχές: Προτεραιότητα στις υπηρεσίες προς τα μέλη και την κοινότητα και όχι στο κέρδος. Αυτόνομη διοίκηση. Δημοκρατική διαδικασία λήψης αποφάσεων. Προβάδισμα στα μέλη και την εργασία έναντι του κεφαλαίου στη διανομή των κερδών.	χαρακτηριστικά: Θεσμική μορφή (νομικό πρόσωπο). Διάκριση από το κράτος και τους φορείς του (ιδιωτικές). Αυτοδιοίκηση (κανόνες και διαδικασία λήψης αποφάσεων). Απαγόρευση διανομής κερδών. Εθελοντισμός (σύνθεση Δ.Σ., εθελοντική εργασία).
Πηγή	Moulaert & Ailenei (2005), Laville (2003), Laville et al (2007)	Defourny & Develtere (1999) Defourny (2001), Monzon & Chavez (2008)	Weisbord (1975), Ben Ner and Van Hoomissen (1991) Hansmann (1987) Rose-Ackerman (1996), Salamon & Anheier (1998, 2006), Salamon et al (2000)

Φορέας	CRIDA: Κέντρο Έρευνας και Πληροφόρησης για τη Δημοκρατία και την Αυτονομία Grassroot Economic Organising: Οικονομικές οργανώσεις βάσης Solidarity Economy Net Δίκτυο Αλληλέγγυας Οικονομίας RILESS-Δίκτυο Λατινοαμερικάνων ερευνητών για την Κοινωνική και Αλληλέγγυα Οικονομία	EMES-Ευρωπαϊκό Ερευνητικό Δίκτυο για την Κοινωνική Οικονομία CEP-CMAF: Εκπρόσωπος σε επίπεδο Ε.Ε. που το 2008 μετονομάστηκε σε Social Economy Europe-Κοινωνική Οικονομία Ευρώπη	John Hopkins Συγκριτικό Πρόγραμμα για τον Μη Κερδοσκοπικό Τομέα

Πηγή: Σοφία Αδάμ (2012) Κοινωνική Οικονομία, Εργασιακή Ένταξη & Κοινωνικός Αποκλεισμός: Η εμπειρία των Κοι.Σ.Π.Ε. στην Ελλάδα, Διδακτορική Διατριβή, Τμήμα Κοινωνικής Διοίκησης, Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης, σελ.33, Πρόσβαση:4/5/2016 Στην παρούσα μελέτη υιοθετούμε την προσέγγιση της Κοινωνικής Οικονομίας διότι αυτή έχει επικρατήσει στην ευρωπαϊκή ήπειρο και αναγνωρίζεται ευρέως από τους θεσμούς και τα κέντρα διοίκησης της Ε.Ε. Επίσης, η συγκεκριμένη προσέγγιση συμπεριλαμβάνει όλους τους συνεταιριστικού τύπου φορείς οι οποίοι αποτελούν σημαντικό κομμάτι της Κοινωνικής Οικονομίας στην Ευρώπη σε αντίθεση με την προσέγγιση του Μη Κερδοσκοπικού Τομέα.

3.5 Σύνοψη κεφαλαίου

Λόγω των σύνθετων και πολυποίκιλων παραγόντων που συν-διαμορφώνουν τον τρόπο με τον οποίο αντιλαμβάνονται διαφορετικές κοινωνίες, με διαφορετικό κοινωνικο-οικονομικό και ιδεολογικό υπόβαθρο τον όρο Κοινωνική Οικονομία είναι εξαιρετικά δύσκολο να βρεθεί ένας ορισμός ο οποίος να είναι καθολικά αποδεκτός. Παρόλα αυτά, οι ορισμοί του EMES και του CIRIEC θεωρούνται ως οι δύο επικρατέστεροι αφ' ης στιγμής εμπεριέχουν όλες τις ιδιαίτερες εννοιολογικές πτυχές που εμπεριέχει ο όρος. Στην παρούσα διατριβή, υιοθετείται ο ορισμός που έχει διατυπώσει το EMES.

Ένα ακόμα σημαντικό ζήτημα που έχει απασχολήσει επί σειρά ετών τους ερευνητές του χώρου είναι αυτό της χωροθέτησης δηλαδή της αποτύπωσης του πεδίου εκείνου όπου ο Τομέας αναπτύσσεται και «συνδιαλέγεται» με τους υπόλοιπους οικονομικο-κοινωνικούς «πόλους». Σε γενικές γραμμές αποδεχόμαστε ότι η Κοινωνική Οικονομία τοποθετείται ανάμεσα στα Δημόσια Οικονομικά και την Οικονομία της αγοράς ενώ αναπτύσσει μια «διαλεκτικού τύπου» σχέση με τις τοπικές κοινότητες. Οι Κοινωνικές Επιχειρήσεις με τη σειρά τους τοποθετούνται ανάμεσα στους Συνεταιρισμούς και τους Μη Κερδοσκοπικούς Οργανισμούς. Τέλος, με βάση τη βιβλιογραφία, η Κοινωνική Οικονομία διακρίνεται στην Θεσμική ή Επίσημη και την Άτυπη ή Ανεπίσημη.

Η σημασία του τομέα της Κοινωνικής Οικονομίας είναι αδιαμφισβήτητη και για αυτό το λόγο η Ευρωπαϊκή Ένωση (Ε.Ε.) από το τέλος της δεκαετίας του 80 ξεκινά μια προσπάθεια αναγνώρισης και θεσμοθέτησης του τομέα. Η Κοινωνική Οικονομία ως έννοια είναι αποδεκτή σε σημαντικό βαθμό σε εθνικό επίπεδο ανάμεσα στα κράτη-μέλη της Ε.Ε. καθώς επίσης και στη χώρα μας. Η συμβολή της Κοινωνικής Οικονομίας στην Ευρώπη είναι πολύ σημαντική, τόσο σε όρους ανθρωπίνου δυναμικού όσο και σε οικονομικούς, με πάνω από 11 εκατομμύρια μισθωτούς οι οποίοι ισοδυναμούν με περί το 6% του ενεργού πληθυσμού της Ένωσης.

Από τη μελέτη της ξένης και ελληνικής βιβλιογραφίας εντοπίζεται η ύπαρξη παρεμφερών –προς αυτή της Κοινωνικής Οικονομίας- θεωρητικών προσεγγίσεων όπως αυτές του Μη Κερδοσκοπικού Τομέα και της Αλληλέγγυας Οικονομίας ενώ τα τελευταία χρόνια παρατηρείται μια προσπάθεια σύγκλισης των βασικών σημείων των παραπάνω εννοιολογικών προσεγγίσεων

**ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4 – ΟΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΙΣ ΕΡΓΑΣΙΑΚΗΣ
ΕΝΤΑΞΗΣ (Κ.Ε.Ε.Ε.)**

4.1 Έννοια της Κοινωνικής Επιχείρησης

Μέχρι τις αρχές του 1990, οι έννοιες Κοινωνική Επιχείρηση, Κοινωνική Επιχειρηματικότητα και Κοινωνικός Επιχειρηματίας ήταν σχεδόν άγνωστες. Τα τελευταία είκοσι όμως χρόνια έχουν αποκτήσει μία αξιοσημείωτη δυναμική και διάδοση τόσο στην Ευρώπη όσο και στην Αμερική (Davister, Defourny, & Gregoire, 2004).

4.1.1 Η αμερικανική προσέγγιση

Στην Αμερική η έννοια της Κοινωνικής Επιχείρησης άρχισε να χρησιμοποιείται στις αρχές του 1990. Το γεγονός που αποτελεί ορόσημο στην εξέλιξη του όρου είναι αναμφισβήτητα η πρωτοβουλία «Social Enterprise Initiative» που ανέλαβε το Πανεπιστήμιο του Χάρβαρντ. Κατόπιν παρόμοιες πρωτοβουλίες ανέλαβαν και πολλά άλλα αμερικανικά πανεπιστήμια όπως Columbia, Berkeley, Duke, Yale, New York καθώς και πλήθος ιδρυμάτων με σκοπό την ενημέρωση, στήριξη και εκπαίδευση Κοινωνικών Επιχειρηματιών και των Κοινωνικών Επιχειρήσεων αντίστοιχα.

Οι Defourny και Nyssens (2010), ακολουθώντας και επεκτείνοντας μία διάκριση που πρώτοι οι Dees και Anderson το 2006 (Dees & Anderson, 2006) υιοθέτησαν εντοπίζουν την ύπαρξη δύο διακριτών σχολών σκέψης: τη σχολή του επιτευχθέντος εισοδήματος και τη σχολή της κοινωνικής καινοτομίας (Defourny & Nyssens, 2010).

4.1.1.1 Η Σχολή του επιτευχθέντος εισοδήματος

Αρχικά, η σχολή του **επιτευχθέντος εισοδήματος** επικεντρώθηκε στην ανάλυση και ανάπτυξη των στρατηγικών που οι μη-κυβερνητικοί οργανισμοί θα μπορούσαν να υιοθετήσουν έτσι ώστε να επιτύχουν τους κοινωνικούς τους σκοπούς (Skloot, 1987) (Young & Salamon, 2002). Η Κοινωνική Επιχείρηση θεωρήθηκε πολύ καλός, καινοτόμος και αποδοτικός τρόπος ή και μέσο (περισσότερο μάλλον υπό όρους μάρκετινγκ) που θα αντιμετώπιζε σε μεγάλο βαθμό το πρόβλημα των μη-κυβερνητικών οργανώσεων σε σχέση με την πρόσβασή τους σε κρατικές επιδοτήσεις και ιδιωτικές ενισχύσεις, η οποία γίνονταν ολοένα και δυσκολότερη (Kerlin, 2006).

Σε δεύτερη φάση (δεύτερη γενιά), παρατηρήθηκε μία τάση επέκτασης των κριτηρίων των Κοινωνικών Επιχειρήσεων που είχε ως αποτέλεσμα να αντιμετωπιστούν ως τέτοιες πολλές επιχειρήσεις, κερδοσκοπικές ή μη, εφόσον αυτές ασκούσαν εμπορικές δραστηριότητες για την επίτευξη των κοινωνικών τους στόχων (Austin, Leonard, Reficco, & Wei-Skillern, 2006). Δόθηκε ιδιαίτερη έμφαση στην σημασία της υιοθέτησης πρακτικών μάνατζμεντ, που χρησιμοποιούνται ως επί το πλείστον στις ιδιωτικές-κερδοσκοπικές επιχειρήσεις, και στην εφαρμογή τους στις Κοινωνικές Επιχειρήσεις (Emerson, 2006). Μεγάλος αριθμός πρωτοβουλιών που εισήχθησαν από ιδιωτικές επιχειρήσεις, όπως χορηγίες και άλλου τύπου καινοτόμες ιδέες, θεωρήθηκε πως αποτελούν μέρος των στρατηγικών «Εταιρικής Κοινωνικής Ευθύνης». Πολλά πανεπιστήμια στην Αμερική αντιμετώπισαν την τελευταία ως έννοια ταυτόσημη με την Κοινωνική Επιχειρηματικότητα (Nyssens, Defourny, Gardin, & Laville, Work integration social enterprises and public policy: an analysis of the European situation, 2012).

Οι Nyssens και συνεργάτες (Nyssens, Defourny, Gardin, & Laville, Work integration social enterprises and public policy: an analysis of the European situation, 2012) εντάσσουν σε αυτή την σχολή σκέψης και την έννοια της «Κοινωνικής Εταιρείας» (Social Business) που ο Yunus (Yunus, 2010) πρώτος εισήγαγε για να περιγράψει όλες εκείνες τις επιχειρήσεις, ανεξαρτήτως νομικής μορφής, οι οποίες καλύπτουν τις χρηματοδοτικές τους ανάγκες μέσα από την αγορά και επαν-επενδύουν τα κέρδη τους σε ποσοστό 100%.

4.1.1.2 Η Σχολή της κοινωνικής καινοτομίας

Η δεύτερη σχολή σκέψης, την οποία στήριξε με ιδιαίτερη θερμότητα ο οργανισμός Ashoka, δίνει μεγαλύτερη έμφαση στην κοινωνική καινοτομία, στο προφίλ του κοινωνικού επιχειρηματία και στη δυνατότητά του να ανταποκριθεί στις κοινωνικές ανάγκες με νέα καινοτόμα προϊόντα ή υπηρεσίες. Με λίγα λόγια, το βάρος μετατοπίζεται στη συστημική φύση της καινοτομίας και όχι τόσο στους πόρους και τις πρακτικές που χρησιμοποιούνται. Ο Dees (1998:4) αναφέρει χαρακτηριστικά πως ο κοινωνικός επιχειρηματίας είναι εκείνος που αναλαμβάνει ρόλο φορέα της αλλαγής που θα δημιουργήσει και θα συντηρήσει την κοινωνική αξία, αναγνωρίζοντας και αξιοποιώντας ευκαιρίες με στόχο την επίτευξη των κοινωνικών επιδιώξεων της επιχείρησης, τη συνεχή καινοτομία, την προσαρμογή και μάθηση λειτουργώντας με

τόλμη, χωρίς να περιορίζεται από τους ήδη διαθέσιμους πόρους και τελικά επιδεικνύοντας αυξημένη αίσθηση ευθύνης απέναντι στο κοινωνικό σύνολο που υπηρετούν και το δεδομένο αποτέλεσμα που παράγουν (Dees J. G., 1998).

Ο Emerson (Emerson, 2006) υπογράμμισε την ανάγκη συγκερασμού των δύο παραπάνω σχολών σκέψης και τη δημιουργία ενός κοινού ορισμού για την κοινωνική επιχειρηματικότητα βασισμένου σε τέσσερα κριτήρια: η επιδίωξη κοινωνικού αποτελέσματος, κοινωνική καινοτομία, δραστηριοποίηση εντός της αγοράς, η υιοθέτηση μεθόδων μánατζμεντ, ανεξαρτήτως της νομικής μορφής της επιχείρησης, κερδοσκοπικής ή μη, ιδιωτικής ή δημόσιας.

4.1.2 Η ευρωπαϊκή προσέγγιση

Σε θεσμικό επίπεδο, ο νόμος του 1991 για τους «Κοινωνικούς Συνεταιρισμούς» στην Ιταλία υπήρξε σημείο καμπής για την αναγνώριση και διάδοση του όρου στην Ευρώπη. Σύμφωνα με τον προαναφερθέντα νόμο, αναγνωρίζονταν ως Κοινωνικός Συνεταιρισμός κάθε συνεταιρισμός ο οποίος δεν είχε ως κύριο σκοπό την αποκλειστική εξυπηρέτηση του επιδιώξεων των μελών του αλλά περισσότερο είχε ως στόχο το γενικό καλό της κοινότητας εντός της οποίας δραστηριοποιείται μέσω της προώθησης και ενίσχυσης του κοινωνικού κεφαλαίου και της κοινωνικής ένταξης των πολιτών.

Οι στόχοι επιτυγχάνονται μέσω: ii) της παροχής υπηρεσιών υγείας και εκπαίδευσης και ii) της ανάπτυξης πολλαπλών δραστηριοτήτων (αγροτικών, βιομηχανικών, εμπορικών ή/και παροχής υπηρεσιών) με σκοπό την ένταξη ευπαθών ομάδων ατόμων στην αγορά εργασίας. Έτσι, στην Ιταλία διαμορφώνονται δύο τύποι συνεταιρισμών: οι Τύπου Α, οι οποίοι προσφέρουν κοινωνικές και εκπαιδευτικές υπηρεσίες καθώς και υπηρεσίες υγείας, και οι Τύπου Β που ειδικεύονται στην κοινωνική ένταξη των μελών τους μέσω της παραγωγικής διαδικασίας. Οι Τύπου Α προσομοιάζουν περισσότερο με τους εργατικούς συνεταιρισμούς ενώ οι Τύπου Β οφείλουν να απασχολούν τουλάχιστον 30% άτομα προερχόμενα από ευπαθείς κοινωνικές ομάδες προκειμένου να νοούνται ως Κοινωνικοί Συνεταιρισμοί.

Έκτοτε (με την ψήφιση του νόμου στην Ιταλία) και τη θεσμική πια αναγνώριση των κοινωνικών συνεταιρισμών, οι φορείς αυτού του τύπου γνώρισαν σημαντική ανάπτυξη και διάδοση στην Ευρώπη. Παρατηρήθηκε μία τάση ίδρυσης

κοινωνικών συνεταιριστικών επιχειρήσεων με σκοπό την αντιμετώπιση των σοβαρών κοινωνικο-οικονομικών αναγκών των μελών τους, αφού ήταν εμφανής η αδυναμία της αγοράς και του κράτους να ανταποκριθούν επαρκώς σε αυτές τις ανάγκες.

Τα τελευταία είκοσι χρόνια πάνω από 11 ευρωπαϊκές χώρες (μεταξύ αυτών και η Ελλάδα) εισήγαγαν νόμους ή ανέπτυξαν νομικά πλαίσια για τη δημιουργία ευνοϊκότερων συνθηκών, τον καλύτερο έλεγχο, την ακριβή καταγραφή, τη βελτίωση των χρηματοδοτικών σχημάτων που αφορούν στις Κοινωνικές Συνεταιριστικές Επιχειρήσεις. Οι κυβερνήσεις αναγνώρισαν τον ρόλο που μπορούν να διαδραματίσουν οι τελευταίες στην οικονομία καθώς και την ικανότητα που επιδεικνύουν στην κάλυψη σοβαρών κοινωνικών αναγκών (Roelants, 2009).

ΠΙΝΑΚΑΣ 5 Νομική αναγνώριση της κοινωνικής οικονομίας ή του καθεστώτος των κοινωνικών επιχειρήσεων

Χώρα	Νόμος	Ονομασία νόμου / σχεδίου νόμου
Ισπανία	NAI	Κοινωνική οικονομία (2011)
Ελλάδα	NAI	Κοινωνική οικονομία και κοινωνική επιχειρηματικότητα (2011) Κοινωνική και Αλληλέγγυα Οικονομία (2016)
Βέλγιο (Βαλονία)	NAI	Κοινωνική οικονομία (2008, περιφερειακό διάταγμα)
Φινλανδία	NAI	Κοινωνικές επιχειρήσεις (2003)
Λιθουανία	NAI	Κοινωνικές επιχειρήσεις (2004)
Ιταλία	NAI	Κοινωνικές επιχειρήσεις (2005)
Σλοβενία	NAI	Κοινωνικές επιχειρήσεις (2011)
Πορτογαλία	Σχέδιο νόμου	Κοινωνική οικονομία (2012)
Πολωνία	Σχέδιο νόμου	Κοινωνική οικονομία (2012)
Κάτω Χώρες	Σχέδιο νόμου	Κοινωνικές επιχειρήσεις (2012)

Ρουμανία	Σχέδιο νόμου	Κοινωνικές επιχειρήσεις (2012)
Γαλλία	Σχέδιο νόμου	Οικονομία της αλληλεγγύης (απορρίφθηκε)

Πηγή: (CIRIEC, Η Κοινωνική Οικονομία στην Ευρώπη, 2012), Πρόσβαση:5/12/2016 [(Τροποποιήθηκε με την προσθήκη του 4430/2016)]

Συνέπεια των ανωτέρω ήταν να δημιουργηθούν νέες νομικές, θεσμικά κατοχυρωμένες, μορφές επιχειρήσεων στις περισσότερες χώρες της Ευρώπης, οι οποίες διακρίνονται σε δύο κύριες κατηγορίες: σε αυτές που ενσωματώνουν και αναφέρουν σαφώς στον τίτλο τους τον συνεταιριστικό χαρακτήρα τους όπως λ.χ. οι κοινωνικοί συνεταιρισμοί της Πολωνίας ή οι κοινωνικοί συνεταιρισμοί συλλογικού ενδιαφέροντος στη Γαλλία, και σε εκείνες που αναγνωρίζουν μεν τη συνεταιριστική φύση των πρωτοβουλιών, δεν την ενσωματώνουν όμως στον τίτλο τους, όπως λ.χ. Community Interest Companies στο Ηνωμένο Βασίλειο ή Επιχειρήσεις Κοινωνικού Σκοπού στο Βέλγιο (Nyssens, Defourny, Gardin, & Laville, Work integration social enterprises and public policy: an analysis of the European situation, 2012).

Μία πολύ διαδεδομένη κατηγορία Κοινωνικών Επιχειρήσεων είναι οι Κοινωνικές Επιχειρήσεις Εργασιακής Ένταξης. Η Nyssens (Nyssens M. , 2006), επιχειρώντας να διατυπώσει έναν όσο το δυνατόν σαφέστερο ορισμό που να περιγράφει τις Κ.Ε.Ε.Ε. σημειώνει ότι πρόκειται για φορείς που έχουν ως προτεραιότητα και βασικό σκοπό σύστασης και δραστηριοποίησης την εργασιακή ένταξη ευπαθών ομάδων πληθυσμού.

Η Συνομοσπονδία Κοινωνικών Εταιριών Ευρώπης (CEFEC, 2007) διατύπωσε έναν ορισμό που αποτελείται από 6 βασικά σημεία, ο οποίος αφορά κυρίως στις Κοινωνικές Εταιρίες (Social Firms), όμως καλύπτει τα χαρακτηριστικά των Κ.Ε.Ε.Ε. στο σύνολό τους. Για την Συνομοσπονδία Κοινωνικών Εταιριών Ευρώπης οι Κοινωνικές Επιχειρήσεις Εργασιακής Ένταξης (Κ.Ε.Ε.Ε.) συστήνονται για να προωθήσουν την απασχόληση ατόμων με αναπηρίες στην αγορά εργασίας (ή και μειονεκτούντα άτομα), βασίζουν το κοινωνικό τους έργο στην παραγωγή αγαθών και υπηρεσιών (το 50% του εισοδήματος πρέπει να προέρχεται από εμπορική δραστηριότητα), τουλάχιστον το 30% των απασχολουμένων θα πρέπει να ανήκει

στην κατηγορία μειονεκτούντων ατόμων ή ατόμων με αναπηρίες, κάθε απασχολούμενος αμείβεται με βάση το μισθό που επικρατεί στην αγορά ή με βάση το είδος της εργασίας και σε καμία περίπτωση με βάση την παραγωγική ικανότητά του, προσφέρουν ίσες ευκαιρίες για απασχόληση σε όλους (μειονεκτούντες ή μη) και όλοι οι απασχολούμενοι έχουν τα ίδια εργασιακά δικαιώματα και υποχρεώσεις. Τα παραπάνω ποσοστά ενδέχεται να διαφέρουν σε κάποιες χώρες και συνήθως παρουσιάζουν μία μικρή απόκλιση 5%-10% ειδικά όσον αφορά το ποσοστό των απασχολούμενων.

4.2 Κοινωνικές Συνεταιριστικές Επιχειρήσεις Ένταξης και κύριοι τύποι εργασιακής ένταξης

Σύμφωνα με το PERSE, υπάρχουν τέσσερις διαφορετικοί τύποι ένταξης που χαρακτηρίζουν τις Κοινωνικές Επιχειρήσεις Εργασιακής Ένταξης (Κ.Ε.Ε.Ε.) στην Ευρώπη και οι οποίοι αναλύονται παρακάτω:

4.2.1 Μεταβατική Απασχόληση

Η Μεταβατική Απασχόληση επικεντρώνεται στο να προσφέρει στην ομάδα-στόχο εργασιακή εμπειρία (μεταβατική απασχόληση), ή επαγγελματική κατάρτιση εντός επιχειρήσεων, με στόχο την ενσωμάτωση αυτών των μειονεκτούντων εργαζομένων στην αγορά εργασίας. Έτσι, για παράδειγμα, μέσα από την παραγωγική εργασία και την προσαρμοσμένη στις ατομικές ανάγκες θεωρητική κατάρτιση, προσφέρουν στους εκπαιδευόμενους τους τη δυνατότητα βελτίωσης των προσωπικών, κοινωνικών και επαγγελματικών τους δεξιοτήτων, δηλαδή αυξάνουν τις πιθανότητες απασχόλησής τους στην αγορά εργασίας. Χαρακτηριστικά παραδείγματα αποτελούν οι επιχειρήσεις που προσφέρουν on-the-job εκπαίδευση εντός επιχειρήσεων στο Βέλγιο ή οι επιχειρήσεις ένταξης στην Πορτογαλία (Davister, Defourny, & Gregoire, 2004).

4.2.2 Μόνιμες αυτοχρηματοδοτούμενες θέσεις εργασίας

Αυτού του τύπου τα WISEs στοχεύουν στη δημιουργία θέσεων εργασίας, σταθερών και οικονομικά βιώσιμων, *μεσοπρόθεσμα*, για τα άτομα που μειονεκτούν στην αγορά εργασίας. Οι επιχειρήσεις αυτού του τύπου βασίζονται σε *δημόσιες*

επιδοτήσεις, οι οποίες χορηγούνται σε πρώτη φάση ώστε να αντισταθμιστεί η μειωμένη παραγωγικότητα της ομάδας-στόχου και της επιχείρησης στο σύνολό της. Οι επιδοτήσεις αυτές είναι συχνά *προσωρινού χαρακτήρα* και μειώνονται σταδιακά έως ότου η επιχείρηση καταστεί ανταγωνιστική. Μετά από το στάδιο της επιδοτούμενης εργασίας, τα WISEs πρέπει να εξασφαλίσουν μισθούς για τους εργαζομένους τους μέσω ιδίων πόρων, δηλ. μέσω της παραγωγικής διαδικασίας εντός της αγοράς) (Davister, Defourny, & Gregoire, 2004).

Χαρακτηριστικό παράδειγμα τέτοιου τύπου επιχειρήσεων αποτελούν οι επιχειρήσεις μακροπρόθεσμης εργασιακής ένταξης στη Γαλλία, οι οποίες προσφέρουν εργασία μακράς διάρκειας σε ανέργους ώστε να τους επιτρέψουν να αποκτήσουν κοινωνική και επαγγελματική αυτονομία. Ομοίως οι Κ.Ε.Ε.Ε. σε Γερμανία και Ηνωμένο Βασίλειο δημιουργούν βιώσιμες θέσεις εργασίας για τους υπό ένταξη εργαζόμενους. Σε όλες τις παραπάνω Κ.Ε.Ε.Ε. η χρηματοδότηση εξασφαλίζεται κυρίως από τους πόρους της αγοράς, οι οποίοι προέρχονται από την πώληση των αγαθών και των υπηρεσιών που παράγονται από τις ίδιες τις επιχειρήσεις. Στις περιπτώσεις που παρέχονται δημόσιες επιδοτήσεις, αυτές φθίνουν με την πάροδο του χρόνου ή χορηγούνται για συγκεκριμένους ειδικούς σκοπούς, όπως εκπαιδευτές, προσωπικό καθοδήγησης κ.λ.π (Davister, Defourny, & Gregoire, 2004).

4.2.3 Επαγγελματική ένταξη μέσω μόνιμων επιδοτήσεων

Ένας αριθμός WISEs απευθύνονται στις ευπαθείς κοινωνικές ομάδες, των οποίων η ένταξη στην αγορά εργασίας είναι δύσκολη εάν όχι ακατόρθωτη μεσοπρόθεσμα. Για το λόγο αυτό προσφέρουν σταθερές θέσεις εργασίας οι οποίες επιδοτούνται σε μόνιμη βάση από το δημόσιο. Πολλές φορές μάλιστα, οι θέσεις αυτές έχουν τον χαρακτήρα «προστατευμένων θέσεων εργασίας» (χαρακτηριστικό παράδειγμα τέτοιου τύπου ένταξης αποτελούν τα «προστατευμένα εργαστήρια» στην Πορτογαλία, την Ιρλανδία και τη Σουηδία και οι «Adapted Work Enterprises» στο Βέλγιο) με την έννοια ότι δε διέπονται από τα χαρακτηριστικά της ανοικτής αγοράς εργασίας αλλά είναι, κατά μία έννοια, εγγυημένης απασχόλησης.

Πρόκειται κυρίως για Κ.Ε.Ε.Ε. που απασχολούν, ως επί τω πλείστον, εργαζόμενους με αναπηρία ή/και με σοβαρά κοινωνικο-οικονομικά προβλήματα. Τα

οφέλη για τους εργαζόμενους είναι πολλαπλά. Πρωτίστως κοινωνικοποιούνται μέσω της εργασίας και αποκτούν κάποιες επαγγελματικές δεξιότητες. Ωστόσο ελάχιστοι θα καταφέρουν να εργαστούν στην ανοικτή αγορά εργασίας (Davister, Defourny, & Gregoire, 2004).

4.2.4 Κοινωνικοποίηση μέσω της παραγωγικής δραστηριότητας

Στην τελευταία αυτή κατηγορία ο στόχος δεν είναι –κυρίως- η επαγγελματική ένταξη στην ανοικτή αγορά εργασίας, αλλά μάλλον η επανακοινωνικοποίηση ατόμων που ανήκουν στις ομάδες-στόχους μέσω της κοινωνικής επαφής, της τήρησης των κανόνων και ενός πιο «δομημένου» τρόπου ζωής. Η δραστηριότητα είναι έτσι «ημι-επίσημη», υπό την έννοια ότι δε ρυθμίζεται από ένα πραγματικό νομικό καθεστώς ή κάποια σύμβαση εργασίας. Σε αυτά τα WISE's εργάζονται κυρίως άτομα με σοβαρά κοινωνικά προβλήματα (αλκοολικοί, ναρκομανείς, πρώην κατάδικοι, κλπ.) και άτομα με σοβαρή σωματική ή ψυχική αναπηρία.

Υπάρχουν δύο χαρακτηριστικοί τύποι WISE's που ανήκουν σε αυτή την κατηγορία: πρώτον, τα κέντρα για την προσαρμογή στην εργασιακή ζωή στη Γαλλία, των οποίων στόχος δεν είναι η εξασφάλιση ορισμένου επιπέδου παραγωγικότητας, αλλά πρώτα απ' όλα η «επανα – κοινωνικοποίηση μέσα από το έργο» ατόμων με ψυχολογικά και κοινωνικά προβλήματα. Ομοίως, τα WISEs με δραστηριότητες ανακύκλωσης στο Βέλγιο προσλαμβάνουν άτομα με σοβαρά κοινωνικά προβλήματα ώστε να εργαστούν στη συλλογή και ανακύκλωση των αποβλήτων, με σκοπό την εξασφάλιση ορισμένου επιπέδου κοινωνικής και επαγγελματικής αυτονομίας. Τέλος, τα επαγγελματικά κέντρα στην Ισπανία συνδυάζουν κοινωνικές και προσωπικές υπηρεσίες σε άτομα με σοβαρή αναπηρία.

ΠΙΝΑΚΑΣ 6 Κοινωνικές Επιχειρήσεις Εργασιακής Ένταξης (Κ.Ε.Ε.Ε.) και τύποι εργασιακής ένταξης

Τύπος Ένταξης	Παραδείγματα
Μεταβατική Απασχόληση	-Επιχειρήσεις Εργασιακής Εκπαίδευσης (Βέλγιο) -Επιχειρήσεις Ένταξης (Πορτογαλία)
Αυτο-χρηματοδοτούμενες θέσεις εργασίας	-Επιχειρήσεις μακροπρόθεσμης εργασιακής ένταξης (Γαλλία) -Κοινωνικές Επιχειρήσεις (Γερμανία, Ηνωμένο Βασίλειο)
Επαγγελματική ένταξη μέσω μόνιμων επιδοτήσεων	-Προστατευμένα Εργαστήρια (Πορτογαλία, Σουηδία, Ιρλανδία) - Adapted work enterprises (Βέλγιο)
Κοινωνικοποίηση μέσω της παραγωγικής δραστηριότητας	-Κέντρα Προσαρμογής στον Εργασιακό Βίο (Γαλλία) -WISEs ανακύκλωσης (Βέλγιο) -Επαγγελματικά Κέντρα (Ισπανία)

Παρατηρούμε, ότι στις Κ.Ε.Ε.Ε. στην Ευρώπη υπάρχει άμεση σχέση ανάμεσα στην κατηγορία ωφελουμένων και στον τύπο προσφερόμενης εργασιακής ένταξης. Πρόκειται για έναν σημαντικό παράγοντα που εκτός ότι ρυθμίζει τον τρόπο σχεδιασμού των δραστηριοτήτων ένταξης από την πλευρά του φορέα επιπλέον περιορίζει κατά ένα μεγάλο ποσοστό τη σύνθεση των εργαζομένων στις Κ.Ε.Ε.Ε. Η σύνδεση αυτή, όντας λειτουργική και αποτελεσματική δεν παρατηρείται στις ελληνικές Κ.Ε.Ε.Ε.(για τις οποίες θα μιλήσουμε σε επόμενα κεφάλαια), ούτε γίνεται κάποια σχετική αναφορά στην εθνική νομοθεσία.

4.3 Κυριότερες Μελέτες που αφορούν στις Κοινωνικές Επιχειρήσεις Εργασιακής Ένταξης (Κ.Ε.Ε.Ε.)

4.3.1 Το ερευνητικό πρόγραμμα PERSE

Ένας σημαντικός περιοριστικός παράγοντας στην μελέτη των Κοινωνικών Επιχειρήσεων Ένταξης στην Ευρώπη είναι ότι τα διαθέσιμα στοιχεία έχουν κυρίως ποσοτικό χαρακτήρα (αριθμός επιχειρήσεων, αριθμός ατόμων που απασχολούν, οικονομικά στοιχεία) και λιγότερο ποιοτικό (περιγραφή θέσεων εργασίας, χρονικό διάστημα απασχόλησης, αποτελεσματικότητα, πόροι, πηγές χρηματοδότησης, δραστηριότητες κλπ). Υπάρχουν ελάχιστες πληροφορίες ως προς το πώς αυτές οι επιχειρήσεις λειτουργούν (υπό όρους διοίκησης και λήψης αποφάσεων), πώς συνδυάζουν τους παραγωγικούς πόρους και τι είδους απασχόληση προσφέρουν τελικώς.

Μία πρώτη προσέγγιση γύρω από τα ποιοτικά χαρακτηριστικά των Κοινωνικών Επιχειρήσεων Ένταξης επιχειρήθηκε στο βιβλίο του Ερευνητικού Δικτύου EMES «Η ανάδυση της Κοινωνικής Επιχείρησης» (The Emergence of Social Enterprise) των Borzaga και Defourny μόλις το 2001. Οι συγγραφείς επιχείρησαν να αποτυπώσουν τις σημαντικότερες εξελίξεις που αφορούσαν τις Κοινωνικές Επιχειρήσεις στον ευρωπαϊκό χώρο. Η σημαντικότερη όμως συμβολή τους συνίσταται στη διατύπωση μιας αρχικής θεώρησης γύρω από το τι είναι μια Κοινωνική Επιχείρηση. Πιο συγκεκριμένα, οι δύο συγγραφείς υποστηρίζουν πως μια τυπική Κοινωνική Επιχείρηση έχει «πολλαπλούς στόχους», διοικείται από πολυσυμμετοχικά σχήματα και κάνει χρήση πολλαπλών πόρων.

Ο κύριος στόχος του ερευνητικού προγράμματος PERSE υπήρξε η περαιτέρω ανάπτυξη του παραπάνω θεωρητικού σχήματος μέσω της συγκριτικής ανάλυσης 160 Κοινωνικών Επιχειρήσεων στην Ευρώπη. Για το σκοπό αυτό επιλέχθηκε η μελέτη των Κοινωνικών Επιχειρήσεων Ένταξης, οι οποίες αποτελούν εμβληματικό εμπειρικό πεδίο και ίσως το αντιπροσωπευτικότερο δείγμα Κοινωνικών Επιχειρήσεων στην Ευρώπη. Επιχειρήθηκε λοιπόν μια εις βάθος ανάλυση του πεδίου δράσης των Κοινωνικών Επιχειρήσεων Ένταξης όπου εξετάστηκαν κυρίως τρεις βασικοί παράγοντες: α) ο τρόπος με τον οποίο κινητοποιούν τους πόρους, β) ο τρόπος με τον οποίο διοικούνται και γ) η δυνατότητα σχεδιασμού κοινωνικών πολιτικών από κοινού

με άλλους φορείς (συνεργασία τοπικών ή κρατικών αρχών με τις κοινωνικές επιχειρήσεις).

Το πρόγραμμα έδωσε ιδιαίτερη βαρύτητα στη θεωρητική εξέταση και τεκμηρίωση των παρακάτω βασικών παραγόντων που επηρεάζουν σημαντικά τη λειτουργία, την αποδοτικότητα και τη βιωσιμότητα των Κοινωνικών Επιχειρήσεων Ένταξης. Πρωτίστως εξέτασε τον τρόπο κινητοποίησης και εξεύρεσης πόρων επιχειρώντας να απαντήσει στα ακόλουθα ερωτήματα: i) η επιχείρηση παράγει και προωθεί τα προϊόντα/υπηρεσίες της στην αγορά; ii) στηρίζεται στην δημόσια χρηματοδότηση; iii) η χρηματοδότηση προέρχεται από τη φορολόγηση; iv) απευθύνεται στην φιλανθρωπία; στις εθελοντικές προσφορές;

Ανέλυσε επίσης το σύνθετο συνδυασμό στόχων που θέτουν οι Κοινωνικές Επιχειρήσεις ώστε να στηρίζουν τη δραστηριότητά τους: i) οι στόχοι συνδέονται με την κοινότητα εντός της οποίας δραστηριοποιείται η επιχείρηση; ii) με τον επιχειρηματικό προσανατολισμό της επιχείρησης; iii) χαρακτηρίζονται από πολιτικά κίνητρα; iv) η λειτουργία αυτού του τύπου επιχειρήσεων επηρεάζεται –και πόσο– από τον σύνθετο «πολυ(συ)μετοχικό» χαρακτήρα της.

Το τρίτο επίπεδο ανάλυσης αφορούσε τη δυναμική των Κοινωνικών Επιχειρήσεων Ένταξης, οι εκπρόσωποι των οποίων βρίσκονται σε συνεχή διάδραση ή και διαπραγμάτευση με τους υπεύθυνους σχεδίασης προγραμμάτων κοινωνικής πολιτικής. Ως εκ τούτου επιχειρήθηκε να αναλυθεί ο βαθμός στον οποίο οι Κοινωνικές Επιχειρήσεις Εργασιακής Ένταξης (Κ.Ε.Ε.Ε.), όντας κομμάτι των προγραμμάτων κοινωνικής πολιτικής εμφανίζουν σημάδια «ισομορφισμού» (isomorphism), εμπορικού²³ (commercial isomorphism) ή μη-εμπορικού²⁴ (non-commercial isomorphism).

4.3.1.1 Το δείγμα

Το δείγμα περιελάμβανε 160 ενεργές Κοινωνικές Επιχειρήσεις Εργασιακής Ένταξης (Κ.Ε.Ε.Ε.) οι οποίες δραστηριοποιούνται σε ένα ευρύτατο φάσμα τομέων,

²³ Ο εμπορικός ισομορφισμός συνδέεται με την τάση της Κοινωνικής Επιχείρησης να ενταχθεί και να αφομοιωθεί από την ελεύθερη αγορά.

²⁴ Ο μη-εμπορικός ισομορφισμός συνδέεται με την τάση της Κοινωνικής Επιχείρησης να ενσωματωθεί πλήρως στο πλαίσιο άσκησης Κοινωνικής Πολιτικής και να μετατραπεί σε όργανο άσκησης αυτής.

από την παροχή δημοσίων αγαθών όπως διαχείριση δημοσίων χώρων μέχρι παιδική φροντίδα, φροντίδα ηλικιωμένων, καταστήματα με μεταχειρισμένα ρούχα τα οποία απευθύνονται σε άτομα που βρίσκονται σε ανάγκη, παροχή γευμάτων, υπηρεσίες μεταφορών και συγκοινωνιών για άτομα με περιορισμένη κινητικότητα κ.α. Ο χαρακτήρας των παραπάνω φορέων όπως αναφέρεται στην έκθεση του PERSE είναι διττός μιας και, εκτός από την εξασφάλιση εργασίας που προσφέρουν σε άτομα τα οποία είναι αποκλεισμένα από την αγορά εργασίας, επιπλέον, συμβάλλουν στην παραγωγή οιονεί-δημοσίων αγαθών ((quasi)-public goods).

Οι ερευνητές εντόπισαν 44 διαφορετικούς τύπους Κοινωνικών Επιχειρήσεων Εργασιακής Ένταξης οι οποίες υιοθετούν πλήθος διαφορετικών μοντέλων εργασιακής ένταξης με σκοπό την αντιμετώπιση προβλημάτων όπως μακροχρόνια ανεργία και αποκλεισμός από την αγορά εργασίας μειονεκτούντων ατόμων.

Η έρευνα διέκρινε 4 κύριες ομάδες Κοινωνικών Επιχειρήσεων Ένταξης.

1. Η πρώτη περιελάμβανε τις επιχειρήσεις που δραστηριοποιούνται μέσω εξασφάλισης μόνιμων επιδοτήσεων. Πρόκειται κυρίως για παλαιάς κοπής Κοινωνικές Επιχειρήσεις Εργασιακής Ένταξης (Κ.Ε.Ε.Ε.) οι οποίες δραστηριοποιούνται σε όλες τις ευρωπαϊκές χώρες έχοντας ως κύριο σκοπό την εξασφάλιση κάποιας μορφής απασχόλησης στις ²⁵ειδικές ομάδες πληθυσμού. Δεν συμπεριλήφθηκαν στο δείγμα οι Κοινωνικές Επιχειρήσεις που απασχολούν άτομα με αναπηρίες καθώς θεωρήθηκε πως αυτές οι πρωτοβουλίες, στο σύνολό τους, αποτελούν διακριτό πεδίο. Συμπεριλήφθηκαν όμως επιχειρήσεις που απασχολούν τόσο άτομα από ειδικές ομάδες όσο και άτομα με αναπηρίες καθώς η διάκριση μεταξύ των δύο κατηγοριών ήταν από δύσκολη έως αδύνατη. Για αυτό το λόγο οι ανωτέρω Κοινωνικές Επιχειρήσεις συμπεριλαμβάνονται στο δείγμα της έρευνας.
2. Η δεύτερη ομάδα Κοινωνικών Επιχειρήσεων Ένταξης στο δείγμα της έρευνας περιελάμβανε φορείς που προσέφεραν κυρίως μόνιμες αυτοχρηματοδοτούμενες θέσεις εργασίας σε άτομα που αποκλεισμένα από την αγορά εργασίας. Οι επιχειρήσεις αυτού του τύπου, μολονότι

²⁵ Υιοθετώ τον όρο «Ειδικές Ομάδες Πληθυσμού» όπως αναφέρεται στον Ν.4019/2011. Είναι πιο γενικός και δεν περιλαμβάνει τις «Ευπαθείς Ομάδες Πληθυσμού», οι οποίες δεν αποτέλεσαν ομάδα-στόχο της έρευνας.

έχουν πρόσβαση σε κάποια μορφή χρηματοδότησης στο ξεκίνημά τους, ανεξαρτητοποιούνται παρά ταύτα σε σχετικά σύντομο χρονικό διάστημα και στη συνέχεια δραστηριοποιούνται ως κερδοσκοπικού χαρακτήρα επιχειρήσεις. Η χρηματοδότηση ουσιαστικά εξασφαλίζεται με στόχο να μπορέσει η επιχείρηση να σταθεί στα πόδια της για κάποιο χρονικό διάστημα ενώ μόλις γίνει ανταγωνιστική επιχειρεί εντός της αγοράς με τους ίδιους οικονομικούς όρους με τους οποίους δραστηριοποιείται μια καθαρά κερδοσκοπικού χαρακτήρα επιχείρηση (με ίδια μέσα) καθώς επίσης είναι υποχρεωμένη να πληρώνει τους προς-ένταξη εργαζόμενους της από τα κεφάλαιά της.

3. Ένα τρίτος τύπος επιχειρήσεων αποτελείται από Κοινωνικές Επιχειρήσεις Εργασιακής Ένταξης (Κ.Ε.Ε.Ε.) που σκοπό έχουν να επανα-κοινωνικοποιήσουν τους ωφελουμένους μέσω της παραγωγικής διαδικασίας. Απευθύνονται σε άτομα με σοβαρά ψυχο-κοινωνικά προβλήματα ή σε άτομα με ειδικές ανάγκες και ουσιαστικά δεν προσφέρουν εργασία με τη στενή έννοια του όρου αλλά μάλλον προστατευόμενη απασχόληση. Δηλαδή δεν προσφέρουν κάποιου είδους σύμβαση εργασίας αλλά εναλλακτικά διαθέτουν προς τους ωφελούμενους τους τρόφιμα ή διαμονή, σε αντάλλαγμα για την εργασία τους.
4. Ο τέταρτος τύπος, ο οποίος είναι και ο κυρίαρχος ανάμεσα στις Κοινωνικές Επιχειρήσεις Εργασιακής Ένταξης (Κ.Ε.Ε.Ε.) του δείγματος της έρευνας, περιλαμβάνει τις επιχειρήσεις εκείνες που προσφέρουν μεταβατική απασχόληση ή πρακτική άσκηση. Οι πρωτοβουλίες αυτού του τύπου, μολονότι όλες έχουν ως κοινό στόχο να βοηθήσουν τους ωφελούμενους να βρουν μια θέση στην αγορά εργασίας, εμφανίζουν μεγάλες και αξιοσημείωτες διαφορές ως προς τα μέσα που χρησιμοποιούν για να επιτύχουν τον στόχο τους αυτό.

4.3.1.2 Τα συμπεράσματα

Ένα από τα πρώτα συμπεράσματα, τα οποία εξήχθησαν από την έρευνα που διενήργησε το PERSE, είναι το γεγονός ότι αποτελεί εξαιρετικά δύσκολο εγχείρημα η ταξινόμηση των Κοινωνικών Επιχειρήσεων Ένταξης στις 4 κύριες ομάδες που

προαναφέραμε κυρίως διότι οι επιχειρήσεις αυτές ακολουθούν διαφορετικές πρακτικές για την επίτευξη των στόχων τους.

Αναφορικά με τα γενικά χαρακτηριστικά των εργαζομένων στις Κοινωνικές Επιχειρήσεις Εργασιακής Ένταξης (Κ.Ε.Ε.Ε.), ένα πρώτο συμπέρασμα είναι ότι τα άτομα που απασχολούνται στις επιχειρήσεις αυτές, είναι σε σημαντικό βαθμό και ποικιλοτρόπως μειονεκτούντα, δηλαδή πρόκειται για άτομα αποκλεισμένα από την αγορά εργασίας (άνεργοι) αλλά επιπροσθέτως -στις περισσότερες των περιπτώσεων- βρίσκονται επίσης και στο κοινωνικό περιθώριο, διαθέτουν χαμηλό επίπεδο εκπαίδευσης και αντιμετωπίζουν ενδο-οικογενειακά προβλήματα. Η ομάδα στόχος του PERSE αποδείχθηκε εξαιρετικά ετερογενής και ουσιαστικά θα μπορούσε να διακριθεί σε διαφορετικές υπο-ομάδες, με τα άτομα που συνιστούν αυτές (τις υπο-ομάδες) να αντιμετωπίζουν διαφορετικές καταστάσεις και προκλήσεις στην αγορά εργασίας.

Αναφορικά με την εργασιακή πορεία και την εξέλιξη των ατόμων που απασχολούνται στις Κοινωνικές Επιχειρήσεις Εργασιακής Ένταξης (Κ.Ε.Ε.Ε.), η πλειονότητα (54,3%) σε σύνολο 949 εργαζομένων που συνέθεταν το δείγμα απασχολούνται ακόμη στις επιχειρήσεις (2 χρόνια μετά την έναρξη του προγράμματος απασχόλησής τους), κάποιοι άλλοι που εγκατέλειψαν το πρόγραμμα βρήκαν νέα εργασία σε κάποιον άλλον φορέα, ενώ οι υπόλοιποι που ολοκλήρωσαν επιτυχώς το πρόγραμμα ενίσχυσαν σημαντικά τις επαγγελματικές τους δεξιότητες καθώς και την αυτονομία τους.

Τα άτομα που απασχολούνται στις Κοινωνικές Επιχειρήσεις Εργασιακής Ένταξης (Κ.Ε.Ε.Ε.) του δείγματος αύξησαν τα εισοδήματά τους και την αυτονομία τους χάρη στο πρόγραμμα που ακολουθήθηκε. Το ανθρώπινο κεφάλαιο (Human Capital) ενισχύθηκε σε μεγαλύτερο βαθμό για όσους εξακολουθούν να εργάζονται και λιγότερο σε όσους εγκατέλειψαν ενώ οι επαγγελματικές δεξιότητες ενισχύθηκαν τόσο σε αυτούς που εξακολουθούν να εργάζονται όσο και σε εκείνους που αποχώρησαν.

Επίσης διαπιστώθηκαν σημαντικές διαφορές ανάμεσα στις Κοινωνικές Επιχειρήσεις Εργασιακής Ένταξης (Κ.Ε.Ε.Ε.) του δείγματος, ειδικά όσον αφορά τους τύπους του προγράμματος εργασιακής ένταξης. Στις επιχειρήσεις οι οποίες προσφέρουν προγράμματα που εδράζονται σε εργασία ορισμένου χρόνου, οι

εργαζόμενοι με τη λήξη των προγραμμάτων πρέπει να φύγουν ενώ σε αυτές που προσφέρουν μόνιμες θέσεις απασχόλησης είναι πολύ σύνηθες να παραμένουν και να συνεχίζουν να εργάζονται σε αυτές.

Η έρευνα του PERSE διαπίστωσε επίσης σημαντικές συνάφειες μεταξύ προγραμμάτων ένταξης και δημοσίων φορέων και πολιτικών. Μάλιστα διαπιστώθηκε ότι το προφίλ των εργαζομένων και η μετέπειτα εργασιακή τους εξέλιξη (κατά πόσον θα παραμείνουν ή θα εγκαταλείψουν αφού παρακολουθήσουν επιτυχώς ή θα αποχωρήσουν) δε συνδέεται ευθέως με τους τύπους (αυτούς καθ' αυτούς) των προγραμμάτων που υιοθετεί η Κοινωνική Επιχείρηση. Ο κύριος παράγοντας που συνδέεται άμεσα με την εργασιακή πορεία των εργαζομένων είναι το πρόγραμμα ένταξης που εφαρμόζει η επίσημη αρχή (υπουργείο ή τοπική αυτοδιοίκηση) και όχι τόσο το ίδιο το πρόγραμμα που εφαρμόζεται από την επιχείρηση. Επίσης σημαντικό παράγοντα αποτελεί η στοχοθέτηση της πολιτικής ένταξης, δηλαδή σε ποιες συγκεκριμένα ομάδες εργαζομένων αποβλέπει.

Επισημάνθηκε επίσης αυξημένος συσχετισμός μεταξύ των συστημάτων πρόνοιας και των Κοινωνικών Συνεταιριστικών Επιχειρήσεων. Συγκεκριμένα, οι ροές των εργαζομένων που απασχολούνται στις Κοινωνικές Επιχειρήσεις επηρεάζονται εντόνως από την σχέση των επιχειρήσεων αυτών με υπηρεσίες σε τοπικό επίπεδο. Τα διαφορετικά συστήματα κοινωνικής πρόνοιας αντικατοπτρίζονται στις διαφορετικές πολιτικές που ακολουθούνται από χώρα σε χώρα αναφορικά με τα μειονεκτούντα άτομα. Σε μερικές χώρες οι Κοινωνικές Επιχειρήσεις Εργασιακής Ένταξης (Κ.Ε.Ε.Ε.) συνιστούν εργαλείο πολιτικής για την αγορά εργασίας (λ.χ. Γερμανία ή Μεγάλη Βρετανία) ενώ σε άλλες οι Κοινωνικές Επιχειρήσεις Εργασιακής Ένταξης (Κ.Ε.Ε.Ε.) αποτελούν σημαντικούς φορείς στην άσκηση Κοινωνικής Πολιτικής (βλ. Ιταλία).

Οι Κοινωνικοί Συνεταιρισμοί στην Ιταλία συγκεκριμένα απασχολούν κυρίως άτομα με κοινωνικά προβλήματα. Τα άτομα αυτά προωθούνται προς τις Κοινωνικές Επιχειρήσεις Εργασιακής Ένταξης (Κ.Ε.Ε.Ε.) μέσω των κοινωνικών υπηρεσιών. Η περίπτωση της Ισπανίας είναι πολύ ενδιαφέρουσα αλλά και μοναδική αφού ως κύριο κανάλι εισόδου λειτουργεί η σύσταση άλλων μη-κερδοσκοπικών οργανώσεων (37,3%). Στην Ισπανία φαίνεται να υπάρχει ιδιαίτερα υψηλό επίπεδο συνεργασίας Κοινωνικών Επιχειρήσεων Ένταξης και Μη Κερδοσκοπικών Οργανώσεων που αγωνίζονται κατά της φτώχειας, των ουσιοεξαρτήσεων κ.λπ.

Η επιτυχία της ένταξης στην αγορά εργασίας μπορεί να εκτιμηθεί με διαφορετικούς τρόπους. Σε ορισμένες περιπτώσεις αυτό καθίσταται ιδιαίτερα δύσκολο αφού της στιγμής τα αποτελέσματα και οι εκτιμήσεις ανάμεσα σε δύο Κοινωνικές Επιχειρήσεις, με κατά τα λοιπά ίδια χαρακτηριστικά και προγράμματα, μπορεί να διαφέρουν σε σημαντικό βαθμό. Υπάρχουν περιπτώσεις επιχειρήσεων των οποίων κύριο στόχο αποτελεί η παροχή μιας προσωρινής εναλλακτικής λύσης σε άτομα που βρίσκονται σε ανάγκη, ενώ σε άλλες περιπτώσεις στόχος είναι η επανένταξη στην κοινωνία και την αγορά εργασίας.

Οι περισσότερες Κοινωνικές Επιχειρήσεις Εργασιακής Ένταξης (Κ.Ε.Ε.Ε.) δεν επικεντρώνονται μόνο στην επανένταξη στην αγορά εργασίας αλλά δίνουν επίσης έμφαση στην προσωπική ανάπτυξη. Οι Κοινωνικές Επιχειρήσεις Εργασιακής Ένταξης (Κ.Ε.Ε.Ε.) επιδιώκουν τόσο την εξασφάλιση εργασιακών ευκαιριών για τους μειονεκτούντες (κοινωνικός σκοπός) όσο και την οικονομική βιωσιμότητα της επιχείρησης (επιχειρηματικός σκοπός). Αυτό, κατά τους ερευνητές του PERSE, εξηγεί την πλήρη συμμετοχή των WISEs σε ενεργητικές πολιτικές για την αγορά και δικαιολογεί σημαντική οικονομική στήριξη από τις δημόσιες αρχές που είναι επιφορτισμένες με την διαμόρφωση και υλοποίηση πολιτικών για την αγορά εργασίας.

4.3.2 Το ερευνητικό πρόγραμμα ELEXIES

Σκοπός του ELEXIES υπήρξε η καταγραφή των διαφόρων ειδών Κοινωνικών Επιχειρήσεων Ένταξης (WISEs) σε 12 χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Αποτέλεσε σημαντική προσπάθεια εντοπισμού και περιγραφής των κύριων χαρακτηριστικών αυτών των κοινωνικών επιχειρήσεων, αποτύπωσης των διάφορων τύπων εργασιακής ένταξης που παρέχουν, των μεγεθών τους, καθώς και του τρόπου με τον οποίον αναπτύχθηκαν και ενισχύονται. Απώτερος στόχος του έργου ήταν να δημιουργηθεί μια βάση δεδομένων προσβάσιμη από το διαδίκτυο.

Η μελέτη πραγματοποιήθηκε με χρήση του ορισμού του δικτύου EMES της κοινωνικής επιχείρησης ως κοινού σημείου αναφοράς και κατευθυντήριας γραμμής προκειμένου για τον προσδιορισμό των κοινωνικών επιχειρήσεων που τελικώς συμπεριελήφθησαν στη μελέτη. Ο ορισμός του EMES (όπως άλλωστε αναλύσαμε

στην προηγούμενη ενότητα) βασίζεται σε κριτήρια, οικονομικά και κοινωνικά (C. Borzaga & J. Defourny., 2001).

Σύμφωνα με το δίκτυο EMES, οι Κοινωνικές Επιχειρήσεις είναι Μη Κερδοσκοπικοί Οργανισμοί που παρέχουν αγαθά και υπηρεσίες τα οποία έχουν άμεση σχέση με τον αποκλειστικό τους σκοπό που δεν είναι άλλος από την εξυπηρέτηση της κοινότητας εντός της οποίας δραστηριοποιούνται. Η δραστηριοποίησή τους εδράζεται στη συλλογική δυναμική που προσδίδει η συμμετοχή πολλών και διαφορετικών εταίρων στα διοικητικά τους όργανα (Defourny J. &., 2008).

Τέσσερις βασικές συνιστώσες συνθέτουν τα **οικονομικά και επιχειρηματικά χαρακτηριστικά** των Κοινωνικών Επιχειρήσεων στο σύνολό τους. Σύμφωνα με το EMES πρόκειται για τα εξής:

1. συνεχής δραστηριότητα παραγωγής αγαθών και/ή υπηρεσιών
2. ανεπτυγμένος βαθμός αυτονομίας,
3. σημασία ανάληψης οικονομικού ρίσκου και
4. ελάχιστος βαθμός ανταποδοτικής απασχόλησης

Προκειμένου να συμπεριληφθούν και οι κοινωνικές συνιστώσες της δραστηριοποίησης των Κοινωνικών Επιχειρήσεων, επισημαίνονται και πέντε κοινωνικές συνιστώσες:

1. **Σαφής στόχος παροχής υπηρεσίας στην κοινότητα.** Η Κοινωνική Επιχείρηση δραστηριοποιείται -τουλάχιστον αρχικώς- εντός των ορίων κοινότητας με απώτερο σκοπό της την παροχή αγαθών και υπηρεσιών προς την τοπική κοινωνία.
2. **Πρωτοβουλία προερχόμενη από ομάδα πολιτών.** Οι κάτοικοι της τοπικής κοινότητας είναι αυτοί που αποφασίζουν συλλογικά για την ίδρυση της επιχείρησης καθώς και για το αντικείμενό της. Είθισται να λέγεται πως πρόκειται για πρωτοβουλία ‘από τα κάτω’ και όχι από οποιουδήποτε τύπου Κεντρική Εξουσία. Πρόκειται για ένα πολύ λεπτό σημείο στον ορισμό των Κοινωνικών Επιχειρήσεων. Μία επιχείρηση που ιδρύθηκε με βάση νομοθετική πρωτοβουλία της Κεντρικής Διοίκησης είναι άραγε Κοινωνική Επιχείρηση; Πότε μια πρωτοβουλία ορίζεται ως «από τα κάτω» κλπ.;

3. **Αποφασιστική εξουσία που στηρίζεται στην αρχή «ένα μέλος, μια φωνή» και όχι στην κατοχή κεφαλαίου.** Κάθε μέλος έχει δικαίωμα ψήφου. Δεν υπάρχει μετοχικό κεφάλαιο, ούτε μεγαλομέτοχος. Σε αντίθεση με τις παραδοσιακές μορφές επιχειρήσεων του ιδιωτικού τομέα, η εξουσία ασκείται συλλογικά, με βάση τις αρχές της δημοκρατίας και της ισονομίας.

4. **Συμμετοχική δημοκρατική δυναμική.** Όπως ήδη ειπώθηκε, οι αποφάσεις λαμβάνονται συμμετοχικά και όλα τα μέλη είναι ίσα μεταξύ τους.

5. **Περιορισμός της διανομής των κερδών.** Μέρος των κερδών επανεπενδύεται, ένα άλλο μέρος διατηρείται ως αποθεματικό και άλλο χρησιμοποιείται για την κάλυψη μισθολογικών αναγκών.

4.3.2.1 Το δείγμα

Το δείγμα περιελάμβανε Κοινωνικές Επιχειρήσεις προερχόμενες από 12 ευρωπαϊκές χώρες. Συγκεκριμένα στην έρευνα πήραν μέρος Αυστρία, Βέλγιο, Φιλανδία, Γαλλία, Γερμανία, Ιρλανδία, Ιταλία, Λουξεμβούργο, Πορτογαλία, Ισπανία, Σουηδία και Ηνωμένο Βασίλειο ενώ δεν συμμετείχαν η Ολλανδία, η Ελλάδα και η Δανία. Η προσέγγιση που υιοθετήθηκε αφορούσε σε πρώτη φάση την αποσαφήνιση του εννοιολογικού πλαισίου γύρω από τις έννοιες της Κοινωνικής Επιχείρησης και της Εργασιακής Ένταξης και σε δεύτερο στάδιο την προπαρασκευή για τις απαραίτητες υποδομές που απαιτούνται με στόχο τη συλλογή δεδομένων. Μετά τη φάση της συλλογής δεδομένων, οι ερευνητές θα επέλεγαν συγκεκριμένες περιπτώσιολογικές μελέτες για να κάνουν τις απαραίτητες συγκρίσεις μεταξύ επιχειρήσεων, τόσο υπό όρους καινοτομίας όσο και με όρους καλών πρακτικών.

Πιο συγκεκριμένα στόχοι της έρευνας –όπως αυτοί ορίζονται σε αυτήν- ήταν:

- Να αποτυπωθούν οι διάφοροι τύποι Κοινωνικών Επιχειρήσεων που δραστηριοποιούνται στο πεδίο της Εργασιακής Ένταξης σε ευρωπαϊκό επίπεδο αλλά και να γίνει μία πρώτη προσέγγιση του αριθμού τους, των χαρακτηριστικών τους, του νομικού πλαισίου που διέπει τη λειτουργία τους, των υποστηρικτικών μηχανισμών και των σχέσεών τους με κεντρικές πολιτικές. Με λίγα λόγια, σκοπός των ερευνητών

ήταν να δημιουργήσουν μία ευρωπαϊκή ηλεκτρονική βάση δεδομένων μέσω μίας πλατφόρμας η οποία θα είναι προσβάσιμη μέσω διαδικτύου.

- Να προσδιορισθούν τα καινοτόμα εκείνα χαρακτηριστικά των επιτυχημένων παραδειγμάτων Κοινωνικών Επιχειρήσεων Ένταξης, είτε πρόκειται για το νομικό καθεστώς που διέπει την λειτουργία τους, είτε για το μείγμα εκμετάλλευσης των διαθέσιμων πόρων (δημόσιο, αγορά, κοινωνικό κεφάλαιο), όπως και τα κανάλια πρόσβασης στις αγορές, ζητήματα ανταγωνισμού, κοινωνικές ρήτρες, υποστηρικτικές δομές, ομάδες-στόχοι και ο ρόλος του κράτους.
- Να διερευνηθούν παραδείγματα επιχειρήσεων από τις χώρες του δείγματος με βάση τα κριτήρια που προαναφέρθηκαν (καινοτομία και λοιπά χαρακτηριστικά) και να εντοπιστούν καλές πρακτικές οι οποίες θα είναι επίσης προσβάσιμες μέσω του διαδικτύου.
- Να συζητηθούν και να διαδοθούν οι καλές πρακτικές μέσω σεμιναρίων που διεξήχθησαν σε Βέλγιο, Γαλλία και Σουηδία.
- Να διασφαλισθεί ότι τόσο η βάση δεδομένων όσο και οι περιπτωσιολογικές μελέτες θα είναι προσβάσιμες μέσω διαδικτύου καθώς και μέσω δημοσιεύσεων και εκδόσεων έντυπου υλικού.

Τέλος, να σημειώσουμε ότι η έρευνα διεξήχθη με τη συνεργασία 2 σημαντικών ευρωπαϊκών δικτύων (EMES και ENSIE) και της Ομοσπονδίας των Εργαζομένων σε Συνεταιρισμούς και Κοινωνικές Επιχειρήσεις (CECOP).

4.3.2.2 Τα συμπεράσματα

Οι ερευνητές του ELEXIES διαπίστωσαν ότι οι Κοινωνικές Επιχειρήσεις που δραστηριοποιούνται στην ένταξη ατόμων με αναπηρίες εμφανίστηκαν αρκετά χρόνια πριν από τους υπόλοιπους τύπους Κοινωνικών Επιχειρήσεων Ένταξης. Χαρακτηριστικά είναι τα παραδείγματα του Βελγίου, στο οποίο δραστηριοποιούνται Κοινωνικές Επιχειρήσεις Εργασιακής Ένταξης (Κ.Ε.Ε.Ε.) ατόμων με αναπηρίες ήδη από τη δεκαετία του 1960, της Φιλανδίας (δεκαετία του 70), της Πορτογαλίας (δεκαετία του 80) ή της Ισπανίας (δεκαετία του 80).

Κομβικής σημασίας ζήτημα στην εξέλιξη και στη διαμόρφωση των Κοινωνικών Επιχειρήσεων Ένταξης στις διάφορες χώρες του δείγματος αποτελεί η

σημαντική απόκλιση που παρατηρείται στο εθνικό πλαίσιο και στις διαφορετικές εθνικές πολιτικές σχετικά με τις συνθήκες που επικρατούν στην αγορά εργασίας κάθε χώρας. Έτσι, διαπιστώνουμε σημαντικές αποκλίσεις στα επιμέρους χαρακτηριστικά των Κοινωνικών Επιχειρήσεων Ένταξης σε χώρες που αντιμετωπίζουν υψηλή δομική ανεργία για περισσότερα από 20 χρόνια, όπως η Γαλλία, η Ισπανία και το Βέλγιο, και διαφορετικά επιμέρους χαρακτηριστικά σε Αγγλία και Λουξεμβούργο, χώρες οι οποίες εμφανίζουν χαμηλά ποσοστά ανεργίας (της τάξεως του 3%). Ακόμα ένα παράδειγμα χώρας που διαφέρει σημαντικά από τις υπόλοιπες αποτελεί η Γερμανία, λόγω της επανένωσης Ανατολικής και Δυτικής Γερμανίας τη δεκαετία του 1990.

Η έρευνα κατέληξε στην διαμόρφωση τριών κατηγοριών Κοινωνικών Επιχειρήσεων όσων αφορά την νομική και θεσμική τους αναγνώριση.

1. Υπάρχουν τύποι Κοινωνικών Επιχειρήσεων με δικό τους θεσμικό πλαίσιο που επικεντρώνουν τις δραστηριότητές τους αποκλειστικά στην εργασιακή ένταξη. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελούν οι Κοινωνικοί Συνεταιρισμοί τύπου B στην Ιταλία.
2. Υπάρχουν επίσης Κοινωνικές Επιχειρήσεις που, παρά το γεγονός ότι ασχολούνται αποκλειστικά με την εργασιακή ένταξη, εντούτοις δεν απολαμβάνουν κάποιο ολοκληρωμένο και συγκεκριμένο θεσμικό πλαίσιο και ως εκ τούτου δραστηριοποιούνται με διάφορες άλλες νομικές μορφές οι οποίες χρησιμοποιούνται και από επιχειρήσεις εκτός κλάδου. Χαρακτηριστικά παραδείγματα εντοπίζουμε σε Ιρλανδία, Πορτογαλία, Γαλλία, Βέλγιο, Φιλανδία.
3. Τέλος, υπάρχουν επίσης Κοινωνικές Επιχειρήσεις, χωρίς δικό τους θεσμικό πλαίσιο, που δεν ασχολούνται με την εργασιακή ένταξη (εργατικοί συνεταιρισμοί Μεγάλης Βρετανίας).

Παρότι η έρευνα σκόνταφτε συνεχώς στην έλλειψη στοιχείων, κατέληξε πάντως σε κάποια άξια λόγου συμπεράσματα, όπως λ.χ. ότι σε πολλές χώρες δραστηριοποιούνται πολλοί διαφορετικοί τύποι Κοινωνικών Επιχειρήσεων ενώ σε άλλες ελάχιστοι. Ως κύρια αιτία εντοπίστηκε η ύπαρξη ή μη συγκεκριμένης συνεκτικής πολιτικής γύρω από τον τομέα της Κοινωνικής Οικονομίας και των Κοινωνικών Επιχειρήσεων και την ύπαρξη ή μη ενός διαμορφωμένου νομικού πλαισίου που διέπει τη λειτουργία φορέων του τομέα. Επίσης αξιόλογη αναδείχθηκε

η ύπαρξη διαφορετικών χαρακτηριστικών μεταξύ χωρών και περιφερειών καθώς και ο βαθμός αυτονομίας.

Η έρευνα επίσης κατέληξε στο συμπέρασμα πως φαίνεται να υπάρχουν διαφορετικά επίπεδα ωριμότητας και ανάπτυξης μεταξύ των κρατών του δείγματος με αποτέλεσμα κάποιες χώρες να έχουν παλαιότερες, καλύτερα ανεπτυγμένες και εγκαθιδρυμένες πρωτοβουλίες σε σχέση με άλλες. Ενδιαφέρον στοιχείο αποτελεί το γεγονός ότι οι Κοινωνικές Επιχειρήσεις Εργασιακής Ένταξης (Κ.Ε.Ε.Ε.) για άτομα με αναπηρίες προηγήθηκαν στις περισσότερες των περιπτώσεων και αναπτύχθηκαν πρώτες σε σχέση με τις υπόλοιπες Κοινωνικές Επιχειρήσεις.

Το νομικό πλαίσιο που διέπει τη λειτουργία των παραπάνω πρωτοβουλιών ποικίλει θεαματικά από χώρα σε χώρα. Η Ιταλία αποτελεί ιδιαίτερος χαρακτηριστικό παράδειγμα αφού παρέχει πλήρη αναγνώριση της νομικής μορφής του Κοινωνικού Συνεταιρισμού συνοδεύοντάς την με ένα υποστηρικτικό πλαίσιο πολιτικών. Στις περισσότερες χώρες οι Κοινωνικές Συνεταιριστικές Επιχειρήσεις δραστηριοποιούνται έχοντας συγκεκριμένες νομικές μορφές, τις οποίες χρησιμοποιούν και άλλοι φορείς που ανήκουν στην Κοινωνική Οικονομία όπως για παράδειγμα οι Συνεταιρισμοί ή οι Μη Κερδοσκοπικές Οργανώσεις. Υπάρχουν όμως και εκείνες οι περιπτώσεις όπου οι Κοινωνικές Συνεταιριστικές Επιχειρήσεις δραστηριοποιούνται υπό μορφή αμιγώς εμπορική (π.χ. οι γαλλικές entreprises d'insertion).

4.4 Οι Κοινωνικές Επιχειρήσεις Εργασιακής Ένταξης στην Ευρώπη. Επιλεγμένα παραδείγματα ευρωπαϊκών χωρών

Ακολουθεί συνοπτική παρουσίαση των Κοινωνικών Επιχειρήσεων Εργασιακής Ένταξης επιλεγμένων ευρωπαϊκών χωρών. Η λογική της παρακάτω ανάλυσης έχει κυρίως να κάνει με την προσπάθεια αποτύπωσης των χαρακτηριστικών των επιχειρήσεων αυτού του τύπου σε χώρες που παρουσιάζουν σημαντικές διαφορές μεταξύ τους τόσο σε όρους οικονομίας όσο και ιστορικών καταβολών, παράδοσης στην ίδρυση φορέων που ανήκουν στην Κοινωνική Οικονομία, Κοινωνικού Κεφαλαίου και βαθμού ανάπτυξης του Κράτους Πρόνοιας και των Ενεργητικών Πολιτικών Απασχόλησης.

Ο σκοπός μας είναι πρωτίστως ο εντοπισμός ομοιοτήτων και διαφορών όσον αφορά τους τύπους, τις νομικές μορφές και τις πολιτικές των υπό μελέτη χωρών αναφορικά με τις Κοινωνικές Επιχειρήσεις Εργασιακής Ένταξης (Κ.Ε.Ε.Ε.). Επιλέχθηκαν για το σκοπό αυτό συνολικά εννέα αντιπροσωπευτικές χώρες για τις οποίες διαθέτουμε επαρκή στοιχεία αφ ης στιγμής όλες έλαβαν μέρος στις προαναφερθείσες μελέτες. Πιο συγκεκριμένα, η ανάλυση που ακολουθεί περιλαμβάνει τρεις μεσογειακές χώρες (Ισπανία, Ιταλία, Πορτογαλία), τρεις χώρες με ανεπτυγμένο Κράτος Πρόνοιας (Σουηδία, Φιλανδία, Δανία), δύο αγγλοσαξωνικές (Ιρλανδία, Ηνωμένο Βασίλειο) και η Γερμανία.

4.4.1 Ηνωμένο Βασίλειο

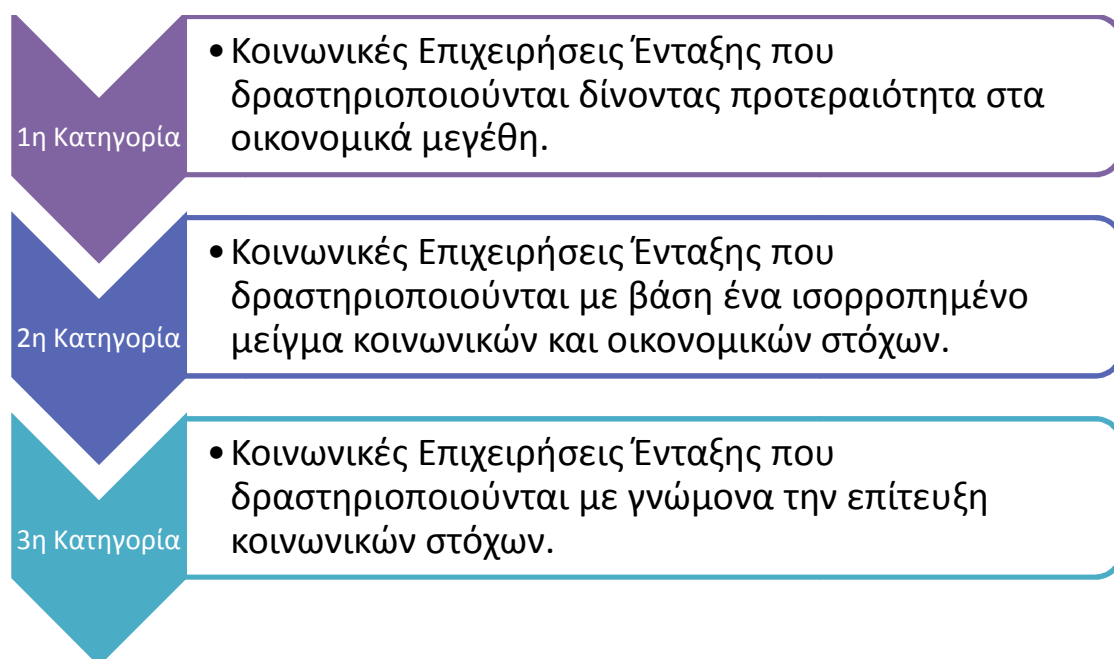
Χαρακτηριστικό της οικονομίας και της διάρθρωσης της αγοράς εργασίας του Ηνωμένου Βασιλείου είναι τα πολύ χαμηλά ποσοστά ανεργίας που παρουσιάζει σε σχέση με τις υπόλοιπες βιομηχανικές χώρες (περίπου 5,2%). Ως εκ τούτου, διαχρονικά, οι εκάστοτε κυβερνήσεις της χώρας έδωσαν προτεραιότητα στην ανάπτυξη προγραμμάτων απασχόλησης κυρίως ατόμων με αναπηρία (των οποίων τα ποσοστά αποκλεισμού από την αγορά εργασίας παρέμεναν υψηλά) έναντι γενικότερων προγραμμάτων ένταξης ατόμων από άλλες ευπαθείς κοινωνικές ομάδες.

Το Ηνωμένο Βασίλειο έχει μακρά παράδοση στο χώρο της Κοινωνικής Οικονομίας. Στη χώρα αυτή δραστηριοποιούνται επιχειρήσεις σε σημαντικά πεδία της εργασιακής ένταξης όπως εργατικοί συνεταιρισμοί, κοινοτικές επιχειρήσεις (community businesses), Κοινωνικές Επιχειρήσεις, ενδιάμεσοι φορείς που προσφέρουν μεταβατική απασχόληση, οιονεί κρατικές κοινωνικές επιχειρήσεις, εθελοντικές οργανώσεις κ.α.

Το κύριο πεδίο δραστηριοποίησης των WISEs στο Ηνωμένο Βασίλειο αποτελεί καταρχήν η ανακύκλωση και ακολουθούν οι τεχνολογίες της πληροφορίας, η φροντίδα παιδιών και οι συγκοινωνίες. Σε όλες τις παραπάνω περιπτώσεις το δημόσιο και η τοπική αυτοδιοίκηση διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο είτε ως προμηθευτές είτε ως πελάτες. Ειδικά στην περίπτωση των επιχειρήσεων που δραστηριοποιούνται στην ανακύκλωση, είναι πολύ συχνό το φαινόμενο να συνάπτονται συμβάσεις με την Τοπική Αυτοδιοίκηση χωρίς ωστόσο να απουσιάζουν οι περιπτώσεις απευθείας διάθεσης προϊόντων στην αγορά.

Σημαντικό επίσης στοιχείο αποτελεί το γεγονός ότι πολλές Κοινωνικές Επιχειρήσεις Εργασιακής Ένταξης (Κ.Ε.Ε.Ε.) (κυρίως αυτές που εισήλθαν πρώτες στην αγορά προϊόντων ή υπηρεσιών) κατάφεραν να δημιουργήσουν «υγιείς» σχέσεις με τους πελάτες, γεγονός που με τη σειρά του προσέδωσε μεγαλύτερη προστιθέμενη αξία στο προσφερόμενο προϊόν ή την υπηρεσία και έτσι σημαντικός αριθμός αυτών, παρότι ξεκίνησαν ως εθελοντικές οργανώσεις, γρήγορα μετατράπηκαν σε δημοτικές ή ιδιωτικές επιχειρήσεις. Χαρακτηριστικό παράδειγμα Κοινωνικής Επιχείρησης που μετατράπηκε σε δημοτική αποτελεί η ECT.

Σύμφωνα με τους Spear και Aiken, οι Κοινωνικές Επιχειρήσεις Εργασιακής Ένταξης (Κ.Ε.Ε.Ε.) στο Ηνωμένο Βασίλειο –ως προς τους στόχους τους- μπορούν να ομαδοποιηθούν σε 3 γενικές κατηγορίες: σε αυτές που προσδίδουν μέγιστη σημασία και παραμένουν προσηλωμένες στα οικονομικά αποτελέσματα με σκοπό να πετύχουν τους κοινωνικούς τους στόχους, σε αυτές που επικεντρώνονται κυρίως στην ποιότητα και τις αρχές τους ακολουθώντας μια ισορροπημένη διαχείριση οικονομικών και κοινωνικών στόχων και σε αυτές που έχουν ως κύριο μέλημά τους την επίτευξη των κοινωνικών –κατά προτεραιότητα- στόχων τους.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 6 Κατηγορίες Κοινωνικών Επιχειρήσεων Ένταξης στο Ηνωμένο Βασίλειο κατά Spear & Aiken (Aiken, 2005)

(Το διάγραμμα κατασκευάστηκε με βάση την ανάλυση των Spear & Aiken στο Aiken, M. & Spear, R. (2005) "Work Integration Social Enterprises in the United Kingdom", Working

Με βάση τη διάρθρωση των εργαζομένων που εργάζονται στις Κοινωνικές Επιχειρήσεις στο Ηνωμένο Βασίλειο, διακρίνουμε τρεις κυρίως τύπους φορέων: αυτούς που απασχολούν μεγάλο αριθμό ατόμων όπως οι ενδιαμέσοι οργανισμοί, αυτούς που απασχολούν μεγάλο αριθμό ατόμων προερχόμενων από ευπαθείς κοινωνικές ομάδες παράλληλα με αξιόλογο αριθμό μισθωτών (κυρίως στην παραγωγική διαδικασία) και εκείνες τις μικρές επιχειρήσεις που απασχολούν μεν μικρό αριθμό εργαζομένων αλλά με μόνιμες συμβάσεις έργου. Σημαντικοί επίσης παράγοντες διάκρισης των ανωτέρω επιχειρήσεων είναι η διάρκεια των συμβάσεων (αορίστου ή εποχιακού) και ο τύπος εργασιακής εκπαίδευσης (επίσημη και ανεπίσημη).

Σε θεσμικό επίπεδο οι Κοινωνικές Επιχειρήσεις στο Ηνωμένο Βασίλειο είναι κυρίως Companies Limited by Guarantee (CLG) ή Industrial & Provident Societies (I&PS) και μεγάλο ποσοστό αυτών (τα δύο τρίτα του συνόλου) χαρακτηρίζεται από πολύ-συμμετοχικές δομές (multi-stakeholder (MS) structures) ενώ μικρότερο σε μονο-συμμετοχικές (single-stakeholder (SS)). Οι αποφάσεις λαμβάνονται με βάση την αρχή «ένα μέλος-μία ψήφος», ωστόσο υπάρχουν εξαιρέσεις σε αυτόν τον κανόνα.

Σε σημαντικό παράγοντα αναδεικνύεται και ο τρόπος με τον οποίο επιλέγονται τα μέλη του διοικητικού συμβουλίου (με αρχαιρεσίες ή με ανάθεση) καθώς και το κατά πόσον πρόκειται για πολυμετοχικές δομές (multi-stakeholder (MS) structures), και λιγότερο αν πρόκειται για ατομικές δομές (single-stakeholder (SS) organizations). Τα μέλη του Διοικητικού Συμβουλίου είναι κυρίως εργαζόμενοι που ανήκουν στο μόνιμο προσωπικό (37%) και λιγότερο στελέχη του τρίτου τομέα (17%) ενώ τόσο οι εκπρόσωποι του ιδιωτικού τομέα (27%) όσο και οι εκπρόσωποι κρατικών οργανισμών (23%) επηρεάζουν σε μεγάλο βαθμό τις αποφάσεις της διοίκησης.

Δύο πολύ ενδιαφέροντα στοιχεία που αφορούν στην Αγγλία σε σχέση με την Κοινωνική της Οικονομία είναι ότι, πρώτον, δεν υπάρχει θεσμικό πλαίσιο που να διέπει τη σύσταση και λειτουργία των Κοινωνικών Επιχειρήσεων (ή των φορέων που ασχολούνται με την εργασιακή ένταξη γενικότερα) αλλά και το γεγονός πως, επίσης, μολονότι η χρήση του όρου είναι εξαιρετικά διαδεδομένη, ακόμα και τώρα η έννοια δεν είναι ξεκάθαρη στους περισσότερους. Παρά την εμφανή απουσία θεσμικού

πλαίσιου πάντως, οι φορείς που μπορούν να χαρακτηριστούν Κοινωνικές Επιχειρήσεις Εργασιακής Ένταξης (Κ.Ε.Ε.Ε.) εντοπίζονται γύρω από συγκεκριμένες νομικές μορφές, όπως αυτές των Επιχειρήσεων Περιορισμένης Ευθύνης και των Κοινωνιών Πρόνοιας.

Τα όρια μεταξύ των διαφορετικών τύπων Κοινωνικών Επιχειρήσεων Ένταξης είναι τις περισσότερες φορές δυσδιάκριτα. Υπάρχουν επιχειρήσεις που δραστηριοποιούνται αποκλειστικά με στόχο την εργασιακή ένταξη ενώ άλλες δεν την έχουν καν στις προτεραιότητές τους. Ο ρόλος των εθελοντών, παρότι σημαντικός, στις μεγάλες Κοινωνικές Επιχειρήσεις Εργασιακής Ένταξης (Κ.Ε.Ε.Ε.) φαίνεται να φθίνει και περιορίζεται στη συμμετοχή των εθελοντών σε Διοικητικά Συμβούλια ως απλά μέλη.

Η δικτύωση των Κοινωνικών Επιχειρήσεων Ένταξης στο Ηνωμένο Βασίλειο βρίσκεται σε υψηλό επίπεδο με τις εν λόγω επιχειρήσεις να εμπλέκονται σε ευρύ φάσμα δικτύων και κοινών ομάδων, γεγονός το οποίο έχει πολλαπλές επιπτώσεις στον τρόπο λειτουργίας τους και στη λήψη αποφάσεων. Ο βαθμός συμμετοχής καθώς και η βαρύτητα που αποδίδεται στην αναγκαιότητα ανάπτυξης δικτύων από τους ίδιους τους φορείς, διαφέρει σημαντικά. Η δικτύωση επιδιώκεται είτε για να εξασφαλιστεί χρηματοδότηση για το μέλλον, είτε για να αναπτυχθεί περαιτέρω εξειδίκευση γύρω από το παραγόμενο προϊόν ή υπηρεσία, είτε για ισχυροποίηση θέσης και της επιρροής που ο φορέας ασκεί, είτε για εκπαιδευτικούς λόγους, ή τέλος με σκοπό τη δημιουργία συμμαχιών.

Σε πολλές περιπτώσεις δημιουργούνται δίκτυα αμοιβαιότητας μεταξύ φορέων, είτε με σκοπό την αλληλοβοήθεια και την υποστήριξη, είτε για να ενισχυθούν ευρύτερες προσπάθειες και πρωτοβουλίες σε εθνικό επίπεδο. Συχνά επίσης πολλοί φορείς ανήκουν σε μεγαλύτερη μητρική οργάνωση ή και ομοσπονδία, δημιουργώντας μεταξύ τους δίκτυα και επιτυγχάνοντας σημαντικές οικονομίες κλίμακας.

Οι Κοινωνικές Επιχειρήσεις Εργασιακής Ένταξης (Κ.Ε.Ε.Ε.) στη Μεγάλη Βρετανία συνεργάζονται, ή επιδιώκουν τη συνεργασία, με διάφορους δημόσιους φορείς, οι σχέσεις αυτές ωστόσο δεν είναι πάντοτε αρμονικές, όπως κατέδειξε η έρευνα του PERSE. Οι εν λόγω σχέσεις θα μπορούσαν να συνοψιστούν σε δύο κατηγορίες αφού εμφανίζονται είτε ως υποστηρικτικές είτε ως συγκρουσιακές. Ενδιαφέρον στοιχείο στην προκειμένη περίπτωση αποτελεί το είδος της σχέσης που

τελικά αναπτύσσεται μεταξύ των Κοινωνικών Επιχειρήσεων και των δημοσίων φορέων και που επηρεάζεται ελάχιστα από τον τομέα δραστηριοποίησης της επιχείρησης. Είναι λογικό όμως ότι οι φορείς που δραστηριοποιούνται στην κοινωνική και εργασιακή ένταξη να αναπτύσσουν πιο στενές σχέσεις με το δημόσιο λόγω των επιδοτήσεων ενώ οι φορείς που έχουν καθαρά εμπορικό χαρακτήρα, τείνουν να αναπτύσσουν πιο χαλαρές σχέσεις (Spear, 2001).

Στο Ηνωμένο Βασίλειο, οι Κοινωνικές Επιχειρήσεις Εργασιακής Ένταξης (Κ.Ε.Ε.Ε.) αναπτύσσουν «επιχειρηματικές σχέσεις» με το δημόσιο τομέα, ο οποίος λειτουργεί ως ανάδοχος για υπηρεσίες που έχουν να κάνουν λ.χ. με διαχείριση αποβλήτων, φροντίδα παιδιών ή ανάθεση οικοδομικών εργασιών και εργασίες διαμόρφωσης πρασίνου. Σε ορισμένες περιπτώσεις, επιχειρηματικές σχέσεις αναπτύσσονται και με άλλες Κοινωνικές Επιχειρήσεις. Επιπλέον οι περισσότερες έχουν αναπτύξει και επιχειρηματικές σχέσεις με τον ιδιωτικό τομέα. Σε γενικές γραμμές, οι ιδιωτικές επιχειρήσεις και οι πελάτες των Κοινωνικών Επιχειρήσεων μπορούν να είναι υποστηρικτές, συνεργάτες, αγοραστές ή λήπτες.

4.4.2 Ισπανία

Η Ισπανία διέρχεται εδώ και μερικά έτη ένα σημαντικό, σε έκταση και ένταση, οικονομικό μετασχηματισμό, με τις πολιτικές τοπικής οικονομικής ανάπτυξης να αποσκοπούν πρωτίστως στην εξασφάλιση θέσεων εργασίας εν μέσω των μεγάλων αλλαγών που λαμβάνουν χώρα στο νέο περιβάλλον αγοράς εργασίας, το οποίο διαμορφώνει ο παραπάνω μετασχηματισμός.

Αρχικώς οι πολιτικές για την αντιμετώπιση της ανεργίας, θα μπορούσε κανείς να υποστηρίξει, χαρακτηρίζονταν από ατολμία και είχαν ως γνώμονα την προσπάθεια προσαρμογής των βασικών χαρακτηριστικών του εργατικού δυναμικού στις απαιτήσεις της αγοράς. Μετά το 1990 παρατηρείται μια στροφή προς πιο αποφασιστικές πολιτικές που είχαν ως στόχο την ανάπτυξη μακροπρόθεσμων στρατηγικών και αποτελεσματικότερων προσεγγίσεων που εστίαζαν περισσότερο στην τοπική ανάπτυξη. Η εστίαση στην τοπική ανάπτυξη δεν είναι καθόλου τυχαία αφού της στιγμής η Κοινωνία των Πολιτών στην Ισπανία ανέλαβε πρωτοβουλίες και υιοθέτησε εναλλακτικές λύσεις, οι οποίες με τη σειρά τους προσέφεραν ικανοποιητικές λύσεις στη μάχη κατά της ανεργίας.

Οι Συνεταιρισμοί και οι επιχειρήσεις που ανήκαν στους ίδιους τους εργαζομένους τους είναι δύο χαρακτηριστικά παραδείγματα της παραπάνω επιτυχημένης πρωτοβουλίας της Κοινωνίας των Πολιτών της Ισπανίας. Έδωσαν μάλιστα ένα ηχηρό μήνυμα στις κυβερνήσεις καθιστώντας εμφανές το γεγονός πως μικρές, τοπικού χαρακτήρα, επιχειρήσεις, μπορούν να προσφέρουν θέσεις εργασίας σε τέτοιο βαθμό που να καταπολεμούν αποτελεσματικά την ανεργία σε αντίθεση με τα πολυδιαφημιζόμενα αλλά αναποτελεσματικά κρατικά προγράμματα.

Οι κυβερνήσεις, ειδικά μετά το 1985, αντιλήφθηκαν ότι έπρεπε να δοθεί μεγαλύτερη έμφαση στην ανάπτυξη πολιτικών για την δημιουργία θέσεων εργασίας σε τοπικό επίπεδο και το δύσκολο ρόλο για το σκοπό αυτό ανέλαβαν οι τοπικές και περιφερειακές αρχές. Εκείνη την περίοδο ενισχύθηκαν οι φωνές για ανάπτυξη τοπικών στρατηγικών, κυρίως για την ενεργοποίηση της δυναμικής των τοπικών κοινωνιών και την αξιοποίηση των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών κάθε πόλης ή περιφέρειας. Η προσέγγιση αυτή αποτέλεσε μια ολιστική, κατά βάση, στρατηγική αφού επιχειρούσε να συγκεράσει παράλληλα οικονομικές, κοινωνικές και πολιτιστικές προκλήσεις.

Οι ενεργητικές αυτές πολιτικές αποδείχθηκαν αποτελεσματικές στην πράξη, με ιδιαίτερη δυναμική, από τη μια, στην αντιμετώπιση της δομικής ανεργίας και στην μείωση των διακρίσεων λόγω φύλου και στις ηλικίας. Από την άλλη, επικεντρώνονται στη δημιουργία θέσεων εργασίας και στην ανάπτυξη δικτύων και συνεργασιών μεταξύ των επιχειρήσεων σε τοπικό επίπεδο.

Τα τελευταία 20 - 25 χρόνια ο Τρίτος Τομέας στην Ισπανία γνωρίζει ιδιαίτερη άνθιση. Οι Κοινωνικές Επιχειρήσεις Εργασιακής Ένταξης (Κ.Ε.Ε.Ε.) επικεντρώνουν τις δράσεις τους κυρίως στους τομείς της εκπαίδευσης και της προώθησης στην αγορά εργασίας ατόμων που ανήκουν στις ευπαθείς κοινωνικές ομάδες, και πιο συγκεκριμένα ανέργων οι οποίοι αντιμετωπίζουν το φάσμα του μόνιμου αποκλεισμού από την αγορά εργασίας.

Οι πρώτες Κοινωνικές Επιχειρήσεις Εργασιακής Ένταξης (Κ.Ε.Ε.Ε.) συστήθηκαν τη δεκαετία του 1980. Οι ιδρυτές τους προέρχονταν ως επί τω πλείστον από τις τοπικές κοινωνίες (σε επίπεδο γειτονιάς) και από φορείς που ελέγχονταν από την εκκλησία. Στην αρχή είχαν ανεπίσημο χαρακτήρα, δε στηρίζονταν από το επίσημο κράτος, δε διέθεταν καμία νομική υπόσταση και έφεραν ιδιαίτερα έντονο το

στοιχείο του εθελοντισμού. Σκοπός τους ήταν η αναζήτηση και εύρεση εργασίας για ανθρώπους με χαμηλά επίπεδα εργασιακής εξειδίκευσης και γενικότερα μακροχρόνια άνεργους. Αυτή ήταν και η καινοτομία που χαρακτήρισε τις Κοινωνικές Επιχειρήσεις Εργασιακής Ένταξης (Κ.Ε.Ε.Ε.) στην Ισπανία, το γεγονός δηλαδή ότι μέσω των δικτύων και της εκπαίδευσης σε πραγματικό εργασιακό περιβάλλον ήταν σε θέση να αντιμετωπίσουν σε σημαντικό βαθμό το ζήτημα της απασχολησιμότητας, ζήτημα που απασχολούσε χρόνια τις εκάστοτε κυβερνήσεις οι οποίες όμως αδυνατούσαν να βρουν αξιοπρεπείς λύσεις.

Με τον καιρό, οι Κοινωνικές Επιχειρήσεις Εργασιακής Ένταξης (Κ.Ε.Ε.Ε.), με δεδομένες τις επιτυχίες τους στη μάχη κατά του κοινωνικού αποκλεισμού και του αποκλεισμού από την αγορά εργασίας, κέρδισαν το σεβασμό και την αναγνώριση τόσο των τοπικών κοινωνιών όσο και των τοπικών αρχόντων, οι οποίοι θέλησαν να τις αναδείξουν ως καλές πρακτικές για την αντιμετώπιση της ανεργίας εξ ου και τις επιχορήγησαν ή συνεργάστηκαν ευθέως μαζί τους. Στην Ισπανία αυτή τη στιγμή υπάρχουν περίπου 149 Κοινωνικές Επιχειρήσεις Εργασιακής Ένταξης (Κ.Ε.Ε.Ε.) μολονότι δεν υφίσταται ούτε μητρώο Κοινωνικών Επιχειρήσεων Ένταξης αλλά ούτε και κάποια θεσμοθετημένη νομική μορφή για αυτές. Είναι πάντως γεγονός ότι οι περισσότερες επιχειρήσεις αυτού του τύπου είναι λίγες και αρκετά νέες.

Όσον αφορά την πρόσβαση των Κοινωνικών Επιχειρήσεων Ένταξης της Ισπανίας σε άμεσες επιχορηγήσεις, θα πρέπει να τονιστεί ότι σε γενικές γραμμές στερούνται αυτής της δυνατότητας. Το μόνο που διαθέτουν είναι έμμεση πρόσβαση.

Θα μπορούσαμε να διακρίνουμε τις Κοινωνικές Επιχειρήσεις Εργασιακής Ένταξης (Κ.Ε.Ε.Ε.) στην Ισπανία σε δύο μεγάλες κατηγορίες: στις επιχειρήσεις «ενδιάμεσου τύπου» και τις «επιχειρήσεις αυτό-απασχόλησης». Οι πρώτες επικεντρώνονται κυρίως στην κοινωνική ένταξη μέσω της εργασίας ενώ οι δεύτερες αποτελούν τελικούς εργοδότες. Αποτελούν φορείς με πολλαπλούς στόχους, αν και κύριο μέλημά τους είναι η κοινωνική ένταξη μέσω της εργασίας εκείνων των ατόμων που εμφανίζουν ιδιαίτερα χαμηλά ποσοστά απασχολησιμότητας και δραστηριοποιούνται κυρίως σε τομείς όπως αστικά απόβλητα, κατασκευές, εκπαίδευση και κατάρτιση, εμπορία μεταχειρισμένων ρούχων, επιπλοποιία και υπηρεσίες καθαριότητας.

Η συνεταιριστική αρχή του «ένα μέλος-μία ψήφος» αποτελεί το βασικό χαρακτηριστικό της διοίκησης και της διαδικασίας λήψης αποφάσεων σε αυτές τις Κοινωνικές Επιχειρήσεις Εργασιακής Ένταξης (Κ.Ε.Ε.Ε.). Οι αποφάσεις λαμβάνονται από κοινού. Ένα χαρακτηριστικό το οποίο διακρίνει τις Κοινωνικές Επιχειρήσεις Εργασιακής Ένταξης (Κ.Ε.Ε.Ε.) της Ισπανίας από τις υπόλοιπες στην Ευρώπη είναι ότι κατά ένα μεγάλο ποσοστό αποτελούν μονο-συμμετοχικούς οργανισμούς σε αντίθεση με την πλειοψηφία των αντίστοιχων επιχειρήσεων στον ευρωπαϊκό χώρο, οι οποίες συνιστούν πολύ-συμμετοχικούς οργανισμούς. Στην περίπτωση των μονο-συμμετοχικών φορέων διακρίνουμε τρεις βασικούς τύπους: αυτούς στους οποίους συμμετέχουν μόνο εργάτες, αυτούς στους οποίους συμμετέχει μόνο η Εκκλησία (Caritas) και εκείνους στους οποίους συμμετέχουν οργανώσεις ή ομάδες πολιτών. Σε κάθε περίπτωση πρέπει να υπογραμμιστεί ο εξέχων ρόλος που διαδραματίζει το προσωπικό στη λειτουργία των Κοινωνικών Επιχειρήσεων Ένταξης στην Ισπανία.

Οι Κοινωνικές Επιχειρήσεις Εργασιακής Ένταξης (Κ.Ε.Ε.Ε.) της χώρας συμμετέχουν τόσο σε εθνικά δίκτυα που αφορούν στην ένταξη όσο και σε άλλα γενικότερα δίκτυα που αφορούν στους οργανισμούς της Κοινωνικής Οικονομίας. Όπως ήδη αναφέρθηκε, η σχέση με το δημόσιο καθώς και με την Τοπική Αυτοδιοίκηση έχει περισσότερο να κάνει με την συνεργασία μεταξύ τους, όσον αφορά την διαδικασία αλλά και την πρόοδο των υπό ένταξη ατόμων, όμως οι δημόσιοι φορείς δεν αποτελούν αγορά για τις Κοινωνικές Επιχειρήσεις. Οι τελευταίες είναι μάλιστα αποκλεισμένες από δημόσιες συμβάσεις για την παροχή υπηρεσιών, μιας και συνήθως μόνο οι μεγάλες επιχειρήσεις μπορούν να κερδίσουν τους διαγωνισμούς ανάθεσης καθώς μόνο αυτές μπορούν να αναλάβουν να προσφέρουν μεγάλο όγκο υπηρεσιών με πολύ χαμηλό κόστος.

Υπάρχει εμφανής σχέση μεταξύ της ανάγκης για εθελοντική εργασία και του είδους της παραγωγικής δραστηριότητας, με τις προνοιακού και εκπαιδευτικού τύπου δραστηριότητες να επιζητούν τη συμμετοχή εθελοντών καθώς και δωρεών σε πολύ μεγαλύτερο ποσοστό από ό,τι οι «αγοραίες», οι οποίες στηρίζονται ως επί το πλείστον δικούς τους πόρους. Να σημειωθεί εδώ ότι οι φορείς που δημιουργήθηκαν από ομάδες πολιτών φαίνεται πως στρέφονται ταχύτερα προς την επιχειρηματική διαχείριση του οργανισμού τους.

Οι περισσότερες Κοινωνικές Επιχειρήσεις Εργασιακής Ένταξης (Κ.Ε.Ε.Ε.) στην Ισπανία εμφανίζουν ολοένα και υψηλότερη κερδοφορία. Οι πηγές εισοδήματος τους προέρχονται κυρίως από τις πωλήσεις αγαθών και υπηρεσιών (75,7%), από επιδοτήσεις (18,7%) και από δώρα, δωρεές, προσφορές κλπ (5,6%).

Οι κύριοι πελάτες των Κοινωνικών Επιχειρήσεων είναι ο δημόσιος τομέας (38%), ο ιδιωτικός τομέας (33,8%), ιδιώτες (23,4%) και φορείς του Τρίτου Τομέα (4,5%). Ενδιαφέρον στοιχείο αποτελεί το γεγονός ότι οι φορείς που έχουν ως πελάτες ιδιώτες εμφανίζουν λιγότερα εισοδήματα σε σχέση με αυτούς που έχουν ως πελάτη το δημόσιο. Να σημειωθεί ότι το προαναφερθέν 38% του δημοσίου τομέα αφορά κυρίως υπηρεσίες προς την Τοπική Αυτοδιοίκηση (25,2%) και τις περιφέρειες (12,5%).

Τέλος αξίζει να αναφερθεί ότι οι περισσότεροι ωφελούμενοι βρίσκουν εργασία στις Κοινωνικές Επιχειρήσεις Εργασιακής Ένταξης (Κ.Ε.Ε.Ε.) μέσω άλλων οργανισμών του Τρίτου Τομέα, και δη μέσω Μη Κυβερνητικών Οργανώσεων ή μέσω Οργανώσεων για την καταπολέμηση της φτώχειας. Ως δεύτερο βασικότερο κανάλι πρόσβασης αναδεικνύονται οι τοπικές κοινωνικές υπηρεσίες. Τρίτο κανάλι αποτελούν λοιπές Κοινωνικές Επιχειρήσεις Εργασιακής Ένταξης (Κ.Ε.Ε.Ε.).

4.4.3 Πορτογαλία

Μέχρι το 2000 η αγορά εργασίας της Πορτογαλίας χαρακτηριζόταν από έντονη οικονομική ανάπτυξη και ενίσχυση της απασχόλησης. Από το 2001 και έπειτα η οικονομική ανάπτυξη έδωσε τη θέση της στην ύφεση και τα ποσοστά ανεργίας σταδιακά εκτινάχθηκαν. Η ανεργία των γυναικών δε υπήρξε σταθερά πιο έντονη σε σχέση με αυτήν των αντρών, γεγονός που κατέστησε τις γυναίκες ιδιαιτέρως ευάλωτες στις έντονες διακυμάνσεις του δείκτη απασχόλησης.

Οι διαστάσεις της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού καθώς και η κατάσταση των «απασχολούμενων φτωχών» στην Πορτογαλία δείχνουν ότι το φάσμα του κινδύνου της φτώχειας δεν αντιμετωπίζεται απλώς με την απασχόληση (Perista & Nogueira, 2006). Το 2001 το 20% του πληθυσμού βρισκόταν στα όρια της φτώχειας ενώ το 15% στο όριο της μόνιμης φτώχειας. Το σύστημα κοινωνικής ασφάλισης της Πορτογαλίας πραγματοποιείται μέσω συνεργιών και αλληλο-υποστηρικτικών μηχανισμών μεταξύ δημοσίου τομέα (κυρίως φορέων της Τοπικής Αυτοδιοίκησης), Μη Κυβερνητικών Οργανισμών και του Μη Κερδοσκοπικού Τομέα.

Η Εθνική Στρατηγική για την αντιμετώπιση της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού αποτέλεσε την αφορμή για τη γέννηση των Κοινωνικών Επιχειρήσεων Εργασιακής Ένταξης στην Πορτογαλία. Πιο συγκεκριμένα το πρόγραμμα «Κοινωνική Αγορά Εργασίας» το οποίο έθετε σε προτεραιότητα την ενίσχυση της απασχόλησης των ατόμων με κοινωνικά προβλήματα ή τις ευπαθείς ομάδες, όπως άτομα με αναπηρίες, μακροχρόνια άνεργοι, πρώην χρήστες ουσιών ή νέους που αναζητούσαν εργασία για πρώτη φορά.

Ο ρόλος της Κοινωνικής Οικονομίας ως διακριτού τομέα αναδείχτηκε σημαντικός τόσο στο Εθνικό Σχέδιο Δράσης για την απασχόληση (2002) όσο και στο Εθνικό Σχέδιο Δράσης για την Ένταξη (2001-2003). Ειδικότερα, στο πρόγραμμα «Κοινωνική Αγορά Εργασίας» (Social Employment Market) υπήρχαν δράσεις για την στήριξη και την ανάπτυξη επιχειρήσεων ένταξης που κάλλιστα μπορούν να θεωρηθούν ως οι πρώτες, δειλές, σύγχρονες προσπάθειες διαμόρφωσης της Κοινωνικής Επιχειρηματικότητας στην Πορτογαλία.

Υπάρχουν δύο κύριοι τύποι Κοινωνικών Επιχειρήσεων Ένταξης δηλ. οι φορείς που προσφέρουν «Προστατευμένη απασχόληση» και οι επιχειρήσεις που επικεντρώνονται στην ένταξη. Είναι πάντως γεγονός ότι οι περισσότερες πρωτοβουλίες που ανήκουν στον Τρίτο Τομέα της Πορτογαλίας δεν πληρούν τα κριτήρια του EMES, ούτε τον ορισμό του δικτύου για τις Κοινωνικές Επιχειρήσεις Εργασιακής Ένταξης (Κ.Ε.Ε.Ε.).

Η πλειοψηφία των ωφελούμενων που απασχολούνται σε Κοινωνικές Επιχειρήσεις Εργασιακής Ένταξης (Κ.Ε.Ε.Ε.) είναι γυναίκες και έφηβοι ηλικίας 25-44 ετών. Στις περισσότερες των περιπτώσεων οι επιχειρήσεις ένταξης απασχολούν άτομα με χαμηλό εκπαιδευτικό επίπεδο.

4.4.4 Ιταλία

Η δεκαετία του 1990 υπήρξε για την Ιταλία περίοδος υψηλής ανεργίας, θύματα της οποίας ήταν κυρίως οι γυναίκες και οι μακροχρόνια άνεργοι. Η χώρα μάλιστα, ειδικά στο Νότο, αντιμετώπισε ακόμα πιο οξυμένα τα παραπάνω φαινόμενα, σε τέτοιο βαθμό μάλιστα που σε πολλές περιπτώσεις τα ποσοστά της ήταν υπερδιπλάσια του κοινοτικού μέσου όρου. Η ένταση του φαινομένου κορυφώθηκε την περίοδο 1992-1994 ενώ τα πρώτα θετικά σημάδια ανάκαμψης παρατηρήθηκαν το

1995 και κορυφώθηκαν στο τέλος του 2001. Η θετική αυτή εξέλιξη οφείλεται κυρίως σε νέες ευέλικτες μορφές εργασίας οι οποίες εισήχθησαν όπως λ.χ. η μερική απασχόληση και η πρακτική άσκηση. Επίσης δόθηκαν οικονομικά κίνητρα για την ενίσχυση της απασχόλησης ενώ παρατηρήθηκε αύξηση της γυναικείας απασχόλησης και ανάπτυξη στις περιφέρειες του Νότου.

Το 2001 η ανεργία δεν ξεπερνούσε το 10%, για πρώτη φορά μετά το 1995. Ένα πολύ ενδιαφέρον στοιχείο για την Ιταλία είναι η γεωγραφική κλιμάκωση ως προς τα ποσοστά ανεργίας στο Βορρά, στο Νότο και στο κέντρο της επικράτειας. Όπως αναφέρθηκε ήδη, οι διαφορές Βορρά - Νότου είναι εντυπωσιακές. Αυτό βέβαια εξηγείται καθότι ο Βορράς διαθέτει βαριά βιομηχανία και είναι γενικότερα πιο ανεπτυγμένος σε σχέση με το «φτωχό» Νότο. Το δίπολο ανεπτυγμένου Βορρά – υπανάπτυκτου Νότου αποτυπώνεται και στην κατάσταση της αγοράς εργασίας. Ενδεικτικά αναφέρουμε ότι το 2000 ενώ μεσοσταθμικά το εθνικό ποσοστό ανεργίας ανερχόταν σε 10,6%, στο Βορρά άγγιζε μόλις το 4,7%, στην Κεντρική Ιταλία μετά βίας το 8,3% ενώ στον Νότο είχε αγγίξει στο 21%!

Οι διαφορές αυτές οδήγησαν και σε ετερογενείς προσεγγίσεις στις πολιτικές για την αγορά εργασίας, οι οποίες επικεντρώθηκαν κυρίως στην προώθηση της απασχόλησης των ανέργων σε μεγάλες βιομηχανίες. Το τρίπτυχο επάνω στο οποίο βασίστηκαν οι πολιτικές για τα εργασιακά στην Ιταλία ήταν α) συγκράτηση μισθών β) μεγαλύτερη ελαστικότητα στην αγορά εργασίας (γνωστή και ως *collaborazioni coordinate e Continuative*) και γ) μετάβαση από παθητικές σε ενεργητικές πολιτικές (με συμβάσεις μαθητείας, αναμόρφωση της απασχόλησης σε δημόσιους φορείς επιτρέποντας σε ιδιωτικές επιχειρήσεις να προσφέρουν υπηρεσίες παροχής εργασίας (*Labour Agencies*), επιδοτήσεις σε επιχειρήσεις που απασχολούν μακροχρόνια ανέργους, ενίσχυση της επαγγελματικής κατάρτισης) (Carlo Borzaga, 2002).

Όσον αφορά την απασχόληση ατόμων με αναπηρίες, ο Νόμος 68/1999, ο οποίος ήρθε να αντικαταστήσει τον αναχρονιστικό Νόμο 482/1968, εισήγαγε μερικά ιδιαίτερος καινοτόμα στοιχεία όπως: α) την αρχή της στοχευμένης απασχόλησης (*collocamento mirato*), μεγαλύτερη αυτονομία και ελαστικότητα στους περιφερειακούς μηχανισμούς που είναι επιφορτισμένοι με την εκπαίδευση και την εργασιακή ένταξη και γ) τη σύσταση ειδικού ταμείου, στο οποίο έχουν πρόσβαση

όλες οι περιφέρειες ξεχωριστά, με σκοπό την υλοποίηση μέτρων διευκόλυνσης της ένταξης των ατόμων με αναπηρία στην αγορά εργασίας (Borzaga & Loss, 2002).

Οι πρώτες επιχειρήσεις που δραστηριοποιούνται αποκλειστικά στην κοινωνική και εργασιακή ένταξη εμφανίζονται στην Ιταλία στα τέλη του 1980 (Defourny & Nyssens, *Social enterprise in Europe: At the crossroads of market, public policies and third sector*, 2010) και σε αυτό συνετέλεσαν τρεις βασικοί παράγοντες. Πρώτον, η συστηματική -επί δεκαετίες- προσπάθεια από-ιδρυματοποίησης (ειδικά για τα άτομα με νοητική υστέρηση), σε συνδυασμό με την αυξανόμενη ζήτηση/απαίτηση για εργασιακή ένταξη ατόμων με αναπηρίες και τέλος, ο νόμος 482/68 που υπήρξε ιδιαίτερα ευνοϊκός και υποστηρικτικός προς τα άτομα με αναπηρίες. Αποτέλεσμα όλων των παραπάνω διεργασιών ήταν η δημιουργία επιχειρήσεων που διέφεραν από τα «Προστατευμένα Εργαστήρια» (τα οποία αποτελούσαν πολύ διαδεδομένη πρακτική στην Ευρώπη εκείνη την εποχή) κυρίως διότι στην προκειμένη περίπτωση τα ποσοστά των ατόμων με αναπηρίες ήταν σχετικά μικρά. Όλες σχεδόν οι νέες αυτές επιχειρήσεις υιοθέτησαν τις συνεταιριστικές αρχές και έφεραν έντονο το στοιχείο της τοπικότητας. Έπειτα από μερικά χρόνια ψηφίζεται ο νόμος 381/1991 (*Disciplina delle cooperative sociali*), ο οποίος διακρίνει δύο κύριους τύπους Κοινωνικών Συνεταιρισμών: τους Κοινωνικούς Συνεταιρισμούς Τύπου Α που προσφέρουν υπηρεσίες κοινωνικές, ψυχικής υγείας και εκπαίδευσης και τους Συνεταιρισμούς Τύπου Β που προσφέρουν υπηρεσίες εργασιακής ένταξης για μειονεκτούντα άτομα. Ενδιαφέρον στοιχείο αποτελεί το γεγονός ότι οι Ιταλοί αναφερόμενοι στους «Κοινωνικούς Συνεταιρισμούς» τους αποκαλούν με τον όρο «l'impresa sociale» δηλαδή «Κοινωνική Επιχείρηση» (CECOP, 2009).

Έχει σημασία (και ειδικά προκειμένου να κάνουμε μια σύγκριση με τον δικό μας νόμο 4019/2011) να επισημάνουμε την τυπολογία που χρησιμοποιεί ο συγκεκριμένος ιταλικός νόμος προσδιορίζοντας στους μειονεκτούντες. Ορίζει πως αυτοί ανήκουν στις εξής κατηγορίες: άτομα με σωματική ή διανοητική αναπηρία, τοξικομανείς, αλκοολικοί, ανήλικοι προερχόμενοι από οικογένειες με σοβαρά κοινωνικο-οικονομικά προβλήματα και κρατούμενοι με περιοριστικούς όρους (Carlo Borzaga, 2002). Η αναπηρία, σύμφωνα με το νόμο, βεβαιώνεται από φορέα του δημοσίου ή της Τοπικής Αυτοδιοίκησης, η γνωμάτευση επανεξετάζεται σε τακτά χρονικά διαστήματα, με εξαίρεση τις μη-αναστρέψιμες περιπτώσεις και ορίζεται ρητά

πως στους Κοινωνικούς Συνεταιρισμούς Τύπου Β το 30% επί του συνόλου των εργαζομένων πρέπει να προέρχεται από μειονεκτούσες ομάδες. Ο νόμος προβλέπει απαλλαγή καταβολής εισφορών κοινωνικής ασφάλισης για όλους τους εργαζόμενους που απασχολούνται σε μειονεκτική θέση, εφόσον η αναπηρία είναι πιστοποιημένη από τη δημόσια διοίκηση.

4.4.5 Ιρλανδία

Η Ιρλανδία κατέχει μια ξεχωριστή πρωτιά μεταξύ των υπολοίπων ευρωπαϊκών χωρών. Γνώρισε ραγδαία οικονομική ανάπτυξη ενώ υπήρξε μια από τις φτωχότερες χώρες της Ευρώπης τη δεκαετία του 90. Στο τέλος της δεκαετίας του 80 ήταν αναμφισβήτητα μια οικονομία σε κρίση (Philip J. O'Connell., 1999). Αυτό που κατάφερε όμως είναι μοναδικό. Μέσα σε πέντε μόνον χρόνια μείωσε την ανεργία της σε επίπεδα κάτω από τον ευρωπαϊκό μέσο όρο, αύξησε κατακόρυφα την κατανάλωση, με το κατά κεφαλήν ΑΕΠ της να πλησιάζει το αντίστοιχο άλλων παραδοσιακά ισχυρών οικονομιών στην Ευρώπη, και ενίσχυσε σε σημαντικό βαθμό την απασχόληση (Patricia O'Hara, 2003). Η Ιρλανδία εναρμόνισε και εκσυγχρόνισε την διοίκησή καταφέροντας να ανταπεξέλθει ικανοποιητικά στις συνεχώς μεταβαλλόμενες συνθήκες, τις προκλήσεις και τις απαιτήσεις του διεθνούς ανταγωνισμού. Επιχειρώντας να αποτυπώσουμε τη ραγδαία ανάπτυξη που γνώρισε τη δεκαετία του 90 κάνοντας αναφορά σε αριθμητικά μεγέθη διαπιστώνουμε πως μεταξύ 1990 και 2000 οι εργαζόμενοι, τα αυτοκίνητα και ο όγκος των οικιακών απορριμμάτων αυξήθηκε κατά 50% ενώ οι εξαγωγές εξαπλασιάστηκαν (O'Hara & O'Shaughnessy, 2004).

Ο όρος «Κοινωνική Οικονομία» χρησιμοποιείται στην Ιρλανδία από την δεκαετία της μεγάλης ανάπτυξης (1990) μολονότι η έννοια της «Κοινωνικής Επιχείρησης Ένταξης» δεν απαντάται συνήθως. Παρόλα αυτά, στα μέσα της ίδιας δεκαετίας πρωτοξεκίνησε η συζήτηση γύρω από το ενδεχόμενο ενίσχυσης της Κοινωνικής Οικονομίας, κυρίως ως εργαλείου για την αντιμετώπιση της μακροχρόνιας ανεργίας καθώς και την ένταξη ευπαθών ομάδων στην αγορά εργασίας (National Economic & Social Forum, 1997), (National AntiPoverty Strategy, 1997), (Partnership for Local Action Network, 1997).

Τρεις κύριοι τύποι Κοινωνικών Επιχειρήσεων απαντώνται στην Ιρλανδία την περίοδο αυτή: οι «Κοινοτικές Επιχειρήσεις» (Community Businesses), οι κοινωνικές επιχειρήσεις ελλιπούς ζήτησης (deficient demand social enterprises) και οι επιχειρήσεις που βασίζονται στην υπογραφή συμβάσεων με τον δημόσιο τομέα. Η Ιρλανδία, στην προσπάθειά της να αντιμετωπίσει την υψηλή ανεργία -ειδικά στα μεγάλα αστικά κέντρα, σχεδίασε πακέτο εξειδικευμένων μέτρων, τοπικού κυρίως χαρακτήρα, που περιελάμβανε πρωτοβουλίες οι οποίες ευνοούσαν την ανάπτυξη Κοινωνικών Επιχειρήσεων Ένταξης. Η βασική προτεραιότητα των προγραμμάτων αυτών ήταν να ανασχεθεί η μακροχρόνια ανεργία και για αυτό το λόγο σχεδόν όλες οι παραπάνω πρωτοβουλίες είχαν χαρακτηριστικά ένταξης, τόσο κοινωνικής όσο και ένταξης ή επανένταξης στην αγορά εργασίας.

Σε γενικές γραμμές αυτοί που ωφελήθηκαν από τη ραγδαία ανάπτυξη που συντελέστηκε την περίοδο 1993-1999 στην Ιρλανδία ήταν οι γυναίκες (O'Hara, 2004) και όσοι είχαν υψηλή εκπαιδευτική κατάρτιση ενώ ως χαμένοι θα μπορούσαν να χαρακτηριστούν αυτοί που δε διέθεταν τις απαραίτητες δεξιότητες και την εκπαίδευση την οποία απαιτούσαν οι νέες σύγχρονες θέσεις εργασίας που δημιουργούνταν τη νέα εκείνη εποχή οικονομικής άνθισης. Πάντως, θα πρέπει να σημειωθεί ότι η συστηματική και αποτελεσματική αντιμετώπιση της μακροχρόνιας ανεργίας δεν οφείλονταν αποκλειστικώς στην ιλιγγιώδη ανάπτυξη των οικονομικών μεγεθών. Σημαντικό μερίδιο της επιτυχίας κατέχουν τα ενεργητικά προγράμματα απασχόλησης (ALMP), τα οποία ήταν προγράμματα επιδοτούμενης απασχόλησης με περισσότερο γνωστά ίσως το Community Employment, το Job Initiative και το πιο πρόσφατο Social Economy Programme.

Συνοπτικά, το Community Employment αποτέλεσε ολοκληρωμένο πρόγραμμα ενεργού παρέμβασης αφ' ης στιγμής παρέχει εκπαίδευση, ανάπτυξη δεξιοτήτων και εργασιακή εμπειρία σε μακροχρόνια ανέργους αλλά και σε λοιπές ευπαθείς κοινωνικές ομάδες. Πρόκειται για πολύ μεγάλης έκτασης πρόγραμμα, στο οποίο οι συμμετέχοντες το 1997 ανέρχονταν στους 39.100. Σημαντικό για την έρευνά μας στοιχείο: αν και το 1994 η Τοπική Αυτοδιοίκηση συμμετείχε σε μεγάλο βαθμό σε αυτά τα προγράμματα, στην πορεία των χρόνων μείωσε σχεδόν στο μισό τη συμμετοχή της. Οι άλλοι εταίροι ήταν εθελοντικοί φορείς, σχολεία και φορείς του δημοσίου.

Όπως προαναφέρθηκε, ο αριθμός των ενεργών προγραμμάτων ακολούθησε φθίνουσα πορεία μέσα στην πενταετία της ανάπτυξης. Χαρακτηριστικά να σημειώσουμε ότι ενώ το 1994 υλοποιούνταν 3.300 Community Employment προγράμματα, το 1997 έτρεχαν μόλις 2.500. Αντιστοίχως ο αριθμός των ωφελουμένων είχε μειωθεί ως το 1998 κατά 34%, με την πτωτική πορεία να συνεχίζεται και τα επόμενα χρόνια (Patricia O'Hara, 2003).

Το Job Initiative Scheme ξεκίνησε το 1998 ως πρόγραμμα που προσέφερε 3ετή εργασιακή εμπειρία σε άτομα που βρίσκονταν εκτός αγοράς εργασίας για 5 και πλέον έτη. Το πρόγραμμα ήρθε ως απάντηση στα εξαιρετικά υψηλά ποσοστά μακροχρόνια ανέργων που παρατηρήθηκαν από τα μέσα του 1980 έως τα μέσα του 1990. Δύο χρόνια πριν την έναρξη του προγράμματος, το 1996, το 11,8% του εργατικού δυναμικού στην Ιρλανδία ήταν άνεργο με το 60% αυτών στην ανεργία για περισσότερο από ένα χρόνο. Τα ποσοστά αυτά μάλιστα ήταν τα υψηλότερα στην Ευρώπη (Philip J. O'Connell., 1999). Κύριος στόχος επομένως του προγράμματος ήταν η προώθηση στην αγορά εργασίας των μακροχρόνια ανέργων οι οποίοι αποκτούσαν εμπειρία απασχολούμενοι συνήθως σε Μη Κερδοσκοπικούς Οργανισμούς.

Το National Social Economy Programme ξεκίνησε το 1999 με σκοπό την στήριξη των Κοινωνικών Επιχειρήσεων που είχαν εμφανή «επιχειρηματικό» προσανατολισμό και διαχείριση. Για να συμμετάσχει στο πρόγραμμα μια Κοινωνική Επιχείρηση θα έπρεπε να παρουσιάζει έσοδα από την πώληση αγαθών και υπηρεσιών επί τουλάχιστον 3 χρόνια. Ο χαρακτήρας αρωγής του προγράμματος προς τις Κοινωνικές Επιχειρήσεις Εργασιακής Ένταξης (K.E.E.E.) είναι διττός. Από τη μία επιδοτούσε την επιχείρηση επί τριετία (με την προϋπόθεση αυτή να απασχολεί μακροχρόνια ανέργους) και ταυτοχρόνως συνέδραμε το επιχειρηματικό πλάνο.

Στην Ιρλανδία εντοπίζουμε τους εξής τύπους Κοινωνικών Επιχειρήσεων Ένταξης: τα «Προστατευμένα Εργαστήρια» (**Sheltered Employment**), τα **Local Development WISE**, τα **Social Economy WISEs**.

Τα «Προστατευμένα Εργαστήρια» (**Sheltered Employment**) παρέχουν εκπαίδευση στον χώρο εργασίας (on the job training) προσφέροντας προσωρινές ή και μόνιμου χαρακτήρα ευκαιρίες απασχόλησης σε άτομα που έχουν δηλώσει κάποιου είδους αναπηρία. Υπολογίζεται ότι το 1997 περί τα 7.900 άτομα εργάζονταν

σε 215 «Προστατευμένα Εργαστήρια» (National Advisory Committee on Training and Employment (NACTE), 1997). Οι κύριες δραστηριότητες των Κοινωνικών Επιχειρήσεων Ένταξης, που δημιουργήθηκαν μέσω του προγράμματος των «Προστατευμένων Εργαστηρίων», είναι η συναρμολόγηση ηλεκτρικών-ηλεκτρονικών συσκευών, η κεραμική, η επιπλοποιία, η εστίαση και η ξυλογλυπτική. Η ένταξη στην αγορά εργασίας δεν αποτελούσε αναγκαστικά αυτοσκοπό των εργαστηρίων ενώ οι πηγές χρηματοδότησης ποικίλουν. Επίσης, σημαντικός είναι ο ρόλος των εθελοντών.

Τα **Local Development WISEs** πρωτοεμφανίζονται στα μέσα του 1990 και έχουν έντονο τοπικό χαρακτήρα. Αποτελούν προϊόν ενός εθνικού πλαισίου που σκοπό είχε να αντιμετωπίσει τοπικού χαρακτήρα προβλήματα, τα οποία άπτονταν τόσο του τοπικού αναπτυξιακού μοντέλου όσο και της αγοράς εργασίας. Χαρακτηριστικό είναι ότι οι πρωτοβουλίες τοπικού χαρακτήρα της Ιρλανδίας δεν έκαναν χρήση του πλαισίου της Κοινωνικής Οικονομίας (O'Shaughnessy, 2006).

Κύριο μέλημα των **Local Development WISEs** είναι η παροχή υπηρεσιών σε επίπεδο κοινότητας και η δημιουργία ευκαιριών κατάρτισης και επανένταξης στην αγορά εργασίας για τους μακροχρόνια ανέργους και άλλες μειονεκτούσες ομάδες, όπως μονογονεϊκές οικογένειες και άτομα με αναπηρία (O'Hara, 2004). Η επιτυχία των **Local Development WISEs** εδράζεται τόσο στην παράδοση της Ιρλανδίας σε πρωτοβουλίες τοπικού χαρακτήρα και του εθελοντισμού αλλά και στην έμφαση της κυβέρνησης στις τοπικές κοινωνίες. Τα **Local Development WISEs** ανταποκρίνονται σαφώς στις τοπικές ανάγκες και εδώ -σε αντίθεση με τα «Προστατευμένα Εργαστήρια» (Sheltered Employment)- η προώθηση στην ανοιχτή αγορά εργασίας αποτελεί αναμενόμενο αποτέλεσμα για εκείνους που εργάζονται στην επιχείρηση ανεξαρτήτως εάν πρόσφατες έρευνες έδειξαν ότι οι ευκαιρίες απασχόλησης για τους συμμετέχοντες δεν βελτιώθηκαν ουσιαστικά (Denny, 2000).

Τα **Social Economy WISEs** συνδέονται άμεσα με το Εθνικό Πρόγραμμα για την Κοινωνική Οικονομία. Το Πρόγραμμα προβλέπει ότι τα **Social Economy WISEs** πρέπει να έχουν τουλάχιστον 3 εργαζομένους προκειμένου να επωφεληθούν από το πλαίσιο του Εθνικού Προγράμματος Κοινωνικής Οικονομίας (Patricia O'Hara, 2003), πρέπει να καταθέσουν λεπτομερές επιχειρηματικό σχέδιο και υπόκεινται σε τακτική επανεξέταση και έλεγχο. Επιπλέον, τα εν λόγω WISEs πρέπει να καταθέσουν

επαρκή τεκμηρίωση για τη συμβολή τους στην αναγέννηση της περιοχής, την ενεργό συμμετοχή των εργαζομένων στη διαχείριση της επιχείρησης αλλά και να αποτυπώσουν τη θετική συνεισφορά τους στην προσωπική και την κοινωνική ζωή των εργαζομένων στο WISE. Οι εθελοντές διαδραματίζουν εδώ σημαντικό στρατηγικό ρόλο, αναπτύσσουν ιδιαίτερες σχέσεις με φορείς υγείας και με την Τοπική Αυτοδιοίκηση. Η εργασία είναι προσωρινή και διαρκεί από 1 έως 3 χρόνια. Προσφέρονται υπηρεσίες όπως διαχείριση αποβλήτων, μεταφορές, φροντίδα ηλικιωμένων και παιδιών, ανακαινίσεις κατοικιών αλλά και δημόσιων υπηρεσιών. Οι συμβάσεις με δημόσιους φορείς αποτελούν σημαντική πηγή εισοδήματος για αυτόν τον τύπο Κοινωνικών Επιχειρήσεων Ένταξης.

4.4.6 Γερμανία

Για αρκετά χρόνια, η ανεργία αποτέλεσε για τη Γερμανία το σοβαρότερο κοινωνικό ζήτημα (Schulz, 2005). Η κατάσταση στην αγορά εργασίας άλλαξε ριζικά στις αρχές του 1990 λόγω της επανένωσης Ανατολικής και Δυτικής Γερμανίας (Roger Spear., 2010). Παρά τις προσπάθειες της κυβέρνησης το 2001-2003 η ανεργία παρέμεινε σε πολύ υψηλά ποσοστά. Οι διαδοχικές κυβερνήσεις, στην προσπάθειά τους να καταπολεμήσουν την μακροχρόνια ανεργία, ενίσχυσαν μη κερδοσκοπικούς χαρακτήρα οργανισμούς οι οποίοι δραστηριοποιούνταν στην ανάπτυξη προγραμμάτων ένταξης στην αγορά εργασίας (Ingo Bode, 2004). Οι οργανισμοί αυτοί αποτελούν τους προγόνους των γερμανικών Κοινωνικών Επιχειρήσεων Ένταξης (Bode, Evers, & Andreas Schulz., 2004).

Στη Γερμανία, οι δύο επίσημοι θεσμοί που είναι επιφορτισμένοι με την χάραξη πολιτικών για την αγορά εργασίας είναι το Ομοσπονδιακό Γραφείο Εργασίας (Federal Labour Office) και η Τοπική Αυτοδιοίκηση και με αυτούς τους θεσμούς συνεργάζονται οι περισσότερες Κοινωνικές Επιχειρήσεις Εργασιακής Ένταξης (K.E.E.E.) ((CoP), 2005). Το Ομοσπονδιακό Γραφείο Εργασίας ανέλαβε τριπλό ρόλο: αποζημιώνει καταβάλλοντας επιδόματα σε άτομα τα οποία απώλεσαν την εργασία τους, επαναπροωθεί στην αγορά εργασίας τους ανέργους ενώ χρηματοδοτεί δράσεις και προγράμματα με στόχο την επανένταξη αποκλεισμένων ατόμων στην αγορά εργασίας. Τα προγράμματα αυτά συνήθως αναλαμβάνουν είτε Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις είτε Ιδιωτικοί Φορείς. Πρέπει να υπογραμμιστεί ότι αν και το Ομοσπονδιακό Γραφείο Εργασίας αποτελεί θεσμό άμεσα συνδεδεμένο με και

εξαρτημένο από την πολιτική της Ομοσπονδιακής Κυβέρνησης, εντούτοις διαθέτει αρκετά Τοπικά Γραφεία τα οποία υπό προϋποθέσεις δύναται ασκήσουν κάποιου είδους επιρροή στις εφαρμοζόμενες κεντρικές πολιτικές. Να υπογραμμιστεί επίσης ότι στη Γερμανία οι Κοινωνικές Επιχειρήσεις που ιδρύονται από οργανισμούς πρόνοιας βασίζονται κυρίως σε κρατικές επιδοτήσεις και επιχορηγήσεις (Roger Spear, 2005).

Η Τοπική Αυτοδιοίκηση, από την άλλη μεριά, καλύπτει τις περιπτώσεις όπου άνεργοι χωρίς πρόσβαση σε επίδομα ζητούν βοήθεια. Σε γενικές γραμμές οι Κοινωνικές Επιχειρήσεις που ανήκουν στην Τοπική Αυτοδιοίκηση αναπτύχθηκαν και ενισχύθηκαν τα τελευταία 20 χρόνια (Walwei U. & Werner H., 1997). Υπάρχει μια πληθώρα οργανισμών που συνεργάζονται στενά με την Τοπική Αυτοδιοίκηση σε θέματα που αφορούν αγορά εργασίας και εργασιακή ένταξη (Schulz, 2005). Οι δήμοι καλύπτουν το κόστος μέσω ποσών που εισπράττουν ως δημοτικά τέλη με σκοπό την διατήρηση ενός κοινωνικού ταμείου και την κατάρτιση ενός κοινωνικού προϋπολογισμού. Στην προσπάθειά τους να αντιμετωπίσουν τη συνεχώς αυξανόμενη ζήτηση για βοήθεια, οι τοπικές αρχές ξεκίνησαν να αναπτύσσουν προγράμματα εκπαίδευσης και θέλοντας να προσφέρουν πιο ενεργητικές πολιτικές εναρμόνισαν τα προγράμματα αυτά ευθυγραμμίζοντάς τα με τον κεντρικό σχεδιασμό του Ομοσπονδιακού Γραφείου Εργασίας και των κατά τόπους γραφείων του.

Η προαναφερθείσα προσπάθεια υλοποιήθηκε μέσω σύστασης υπο-οργανισμών, οι οποίοι ανέλαβαν την εφαρμογή των προγραμμάτων εργασιακής ένταξης. Τα προγράμματα αυτά αποδείχθηκαν πολύ αποτελεσματικά στην πράξη και η συνεργασία μεταξύ Δήμων και τοπικών γραφείων του Ομοσπονδιακού Γραφείου Εργασίας διευρύνθηκε. Με την πάροδο των ετών οι δύο αυτοί θεσμοί ανέπτυξαν ένα μίγμα πολλαπλών χρηματοδοτικών πηγών και εργαλείων και ως εκ τούτου μια Κοινωνική Επιχείρηση Ένταξης σήμερα έχει τη δυνατότητα να διεκδικεί χρηματοδότηση όχι μόνο από τους δύο παραπάνω θεσμούς αλλά και από χρηματοδοτικά ταμεία, τα οποία αναπτύχθηκαν παράλληλα σε περιφερειακό επίπεδο.

Τα προγράμματα ένταξης διαπνέονται από πνεύμα εξατομικευμένης παρέμβασης, δηλαδή δημιουργίας ενός αναλυτικού προφίλ (profiling) του ανέργου, το οποίο συνθέτουν στοιχεία και πληροφορίες για την εκπαίδευση που έχει λάβει μέχρι προϋπηρεσία, εμπειρία και αποκτηθείσες δεξιότητες. Σκοπός της δημιουργίας

του εξατομικευμένου προφίλ κάθε άνεργου χωριστά είναι η όσο το δυνατόν ακριβέστερη εκτίμηση του βαθμού απασχολησιμότητάς του. Η σύνδεση πάντως μεταξύ της εξατομικευμένης παρέμβασης και της επαναπροώθησης στην αγορά εργασίας παρουσιάζεται παρόλα αυτά συχνά προβληματική. Σε πολλές περιπτώσεις, απασχολούνται άτομα σε άσχετες θέσεις. Υπογράφονται τα λεγόμενα «συμβόλαια ένταξης», τα οποία προβλέπουν με λεπτομέρειες τις υποχρεώσεις και δικαιώματα των δύο πλευρών. Ενδιαφέρουσα πτυχή της παραπάνω πολιτικής αποτελεί το γεγονός πως, εφόσον ο άνεργος αρνηθεί να καταλάβει την προτεινόμενη ως κατάλληλη θέση, τα διοικητικά όργανα διατηρούν το δικαίωμα να μειώσουν το ύψος των κοινωνικών παροχών.

Ένα εξίσου ενδιαφέρον στοιχείο που αφορά τη Γερμανία είναι το γεγονός πως παρότι το Ομοσπονδιακό Γραφείο Εργασίας επικεντρώνεται στην «τοποθέτηση» των ανέργων στις κατάλληλες θέσεις, η Τοπική Αυτοδιοίκηση υιοθετεί μια πιο ευρεία προσέγγιση. Καταβάλλεται προσπάθεια να συγκεραστούν οι κοινωνικές, εργασιακές, αστικές και οικονομικές πολιτικές με σκοπό να βρεθούν ικανοποιητικές λύσεις για τους δήμους (Bode, Evers, & Andreas Schulz., 2004). Αυτό, για την Τοπική Αυτοδιοίκηση, σημαίνει αναζήτηση νέων τρόπων ανάπτυξης, τόσο οικονομικής όσο και αστικής, ενώ καθίσταται κεντρικής σημασίας το ζήτημα της αναζωογόνησης των τοπικών οικονομιών. Ένα από τα σημαντικότερα και χαρακτηριστικότερα προγράμματα αυτού του τύπου είναι το “Social City”, το οποίο εφαρμόζεται σε περιοχές με υψηλή ανεργία και σοβαρά κοινωνικο-οικονομικά προβλήματα και που μέσω της δικτύωσης μεταξύ δήμων επιδιώκει την ανάπτυξη συνεργιών και καλών πρακτικών. Ιδιαίτερη σημασία δίδεται στον ρόλο των Μη Κερδοσκοπικών Οργανισμών, οι οποίοι καθίστανται σημαντικοί εταίροι του προγράμματος.

Συχνά, δημόσιοι φορείς αναθέτουν δράσεις όπως αυτές της «εξατομικευμένης παρέμβασης» και της «τοποθέτησης», σε ιδιωτικές, κερδοσκοπικές επιχειρήσεις, δημιουργώντας συνθήκες ανταγωνισμού μεταξύ Κοινωνικών Επιχειρήσεων και φορέων του ιδιωτικού τομέα.

Οι παραπάνω στρατηγικές πολιτικές που έχει υιοθετήσει το κράτος έχουν σημαντικές επιπτώσεις στη λειτουργία των Κοινωνικών Επιχειρήσεων Ένταξης που δραστηριοποιούνται στη Γερμανία. Η έμφαση στην «τοποθέτηση» των ανέργων προκάλεσε σε επιχειρήσεις που προσφέρουν «κοινωνικά» αγαθά ή υπηρεσίες μέσω

επιδοτούμενης σοβαρά προβλήματα επιβίωσης. Με καθαρά ποσοτικά κριτήρια, για να επιβιώσει μια Κοινωνική Επιχείρηση Ένταξης, πρέπει να «τοποθετεί» όσο το δυνατόν μεγαλύτερο αριθμό ανέργων.

Το παραπάνω δεδομένο όμως έχει σημαντικές επιπτώσεις και στην διοίκηση των φορέων αυτών για τον απλούστατο λόγο ότι οι πολιτικές απασχόλησης που περιγράψαμε οδηγούν στην επιλογή (από πλευράς φορέα) κατηγοριών ανέργων που μπορούν να τοποθετηθούν εύκολα και γρήγορα (*cream-skimming*) αφήνοντας εκτός ομάδες με σοβαρές κοινωνικο-οικονομικές δυσχέρειες.

Ως προς τους τύπους εργασιακής ένταξης που προσφέρουν οι Κοινωνικές Επιχειρήσεις Ένταξης στη Γερμανία, θα μπορούσαμε να τους διακρίνουμε σε 4 κύριες κατηγορίες. Η πρώτη περιλαμβάνει τους οργανισμούς που ανήκουν στην Τοπική Αυτοδιοίκηση και στηρίζονται κυρίως στις επιδοτήσεις επιδιώκοντας τη μείωση του κοινωνικού προϋπολογισμού των δήμων (για κοινωνικές παροχές), αναζητούν πρόσθετες χρηματοοικονομικές πηγές και επιχειρούν να νομιμοποιήσουν μια σειρά νέων δραστηριοτήτων, ξέχωρα από τις παραδοσιακές των δήμων (Walwei, 1997; Helbig, 2001). Η δεύτερη κατηγορία περιλαμβάνει όλες εκείνες τις επιχειρήσεις ένταξης που προήλθαν από πρωτοβουλίες τοπικών γραφείων οργανισμών πρόνοιας, που όπως είναι αναμενόμενο διατηρούσαν στενές σχέσεις με τις δημόσιες αρχές, πράγμα που περιόριζε αρκετά τη φύση των πρωτοβουλιών που αναλάμβαναν. Η τρίτη κατηγορία περιλαμβάνει μια σειρά πρωτοβουλιών που ξεκίνησαν από τοπικού χαρακτήρα κινήματα και οργανισμούς με κύριο σκοπό την αντιμετώπιση τοπικών ζητημάτων μέσω ενός μίγματος εθελοντισμού, έμμισθης εργασίας και καινοτόμων υπηρεσιών. Τέλος, η κατηγορία εκείνη των φορέων που ίσως πλησιάζουν περισσότερο τον πυρήνα της έννοιας Κοινωνική Επιχείρηση είναι τα λεγόμενα «*Sozialbetriebe*» που είναι «κανονικές», ιδιωτικές επιχειρήσεις οι οποίες απασχολούν άτομα από ευπαθείς κοινωνικές ομάδες με σκοπό κυρίως τη μακροχρόνια απασχόλησή τους (Ingo Bode, 2004). Ενδιαφέρον στοιχείο αποτελεί η μη-συμμετοχή όλων των δήμων σε προγράμματα απασχόλησης ενώ οι όποιες επιδοτήσεις προς αυτούς τους φορείς έχουν μειωθεί δραστικά με απώτερο σκοπό την πλήρη «ιδιωτικοποίησή» τους. Θεωρούνται περισσότερο μη-συμβατικές επιχειρήσεις, ιδιαίτερα ευαισθητοποιημένες σε θέματα απασχολησιμότητας (Bode, Evers, & Andreas Schulz., 2004). Να σημειωθεί ότι στη Γερμανία λειτουργούν πολλά και διάφορων τύπων προστατευμένα εργαστήρια, τα οποία απασχολούν άτομα με

αναπηρίες αλλά δεν θεωρούνται Κοινωνικές Επιχειρήσεις. Επίσης, δεν υπάρχει καθολικά αποδεκτή ερμηνεία του τι ακριβώς σημαίνει Κοινωνική Οικονομία και Κοινωνική Επιχείρηση (PASE, 2010).

4.4.7 Φιλανδία

Η Φιλανδία αποτελεί μια ενδιαφέρουσα περίπτωση όσον αφορά την ανάδυση και εξέλιξη των Κοινωνικών Επιχειρήσεων Ένταξης. Η χώρα διαθέτει βαριά βιομηχανία, αντιμετώπισε τις προηγούμενες δεκαετίες ένα ιδιαίτερα ισχυρό μεταναστευτικό ρεύμα προς το εξωτερικό (ειδικότερα μέχρι το 1970 και κυρίως προς τη Σουηδία) ενώ χαρακτηρίζεται από μια καλά σχεδιασμένη κοινωνική πολιτική και γενικότερα από ένα ιδιαιτέρως οργανωμένο κράτος πρόνοιας (Pattiniemi P. , 2007). Οι Φιλανδοί αντιμετώπισαν με ξεχωριστό τρόπο τις προκλήσεις της αγοράς εργασίας. Η ιδιαιτερότητά τους έγκειται στο ότι οι πολιτικές για την αγορά εργασίας αντιμετωπίστηκαν ως μέρος της οικονομικής και εκπαιδευτικής πολιτικής. Οι δύο βασικοί φορείς διαμόρφωσης πολιτικών για την αγορά εργασίας είναι το κράτος, που σχεδιάζει τις πολιτικές για την απασχόληση σε πρώτο επίπεδο, και το Υπουργείο Εργασίας, που διαθέτει Γραφεία Ευρέσεως Εργασίας σε όλους σχεδόν τους Δήμους της χώρας (Pattiniemi P. , 2007).

Το 1980 η Φιλανδία διέρχεται μια ιδιαίτερα αρνητική οικονομική συγκυρία με αποτέλεσμα την αποδιοργάνωση της αγοράς εργασίας και την εκτίναξη της ανεργίας το 1994. Η δεκαετία του 1990 θεωρείται πολύ σημαντική για την μετέπειτα διαμόρφωση των εργασιακών στη Φιλανδία. Αναπτύσσονται πιο ευέλικτες συνθήκες απασχόλησης, υιοθετούνται πιο ενεργητικές στρατηγικές, όπως σεμινάρια επαγγελματικής κατάρτισης και ενισχύονται οι επιχειρήσεις εκείνες που μπορούν να απασχολήσουν (κυρίως) μακροχρόνια ανέργους.

Σήμερα, παρά τα μέτρα που έχει πάρει η Φιλανδία για την ενίσχυση της αγοράς εργασίας και την αντιμετώπιση της ανεργίας, υπάρχει ένας ισχυρός πυρήνας δομικής ανεργίας που αγγίζει τους 180 χιλιάδες πολίτες, ενώ παράλληλα 90 χιλιάδες άτομα με αναπηρία αναζητούν εργασία σε μία χώρα που, πρέπει να υπογραμμιστεί ότι, έχει μόλις 5 εκατομμύρια πληθυσμό (Pattiniemi P. , 2007).

Πριν τη δεκαετία του 90, οι μόνες Κοινωνικές Επιχειρήσεις Εργασιακής Ένταξης (Κ.Ε.Ε.Ε.) που υπήρχαν στην χώρα ήταν οι Συνεταιριστικές Κοινωνικές

Επιχειρήσεις, οι οποίες απασχολούσαν κυρίως άτομα με ειδικές ανάγκες και υποστηρίζονταν κατά βάση από τις αντίστοιχες ενώσεις και ομοσπονδίες της χώρας. Η κρίση όμως του 1990, εκτός από την εκτίναξη της ανεργίας, δημιούργησε και τις κατάλληλες συνθήκες για τη θέσπιση νέων μορφών συνεταιριστικών επιχειρήσεων και ως απόρροια των ανωτέρω εξελίξεων έχουμε την ίδρυση των Εργατικών Συνεταιρισμών. Παράλληλα έκαναν την εμφάνισή τους τα «Κέντρα Εργασίας», τα οποία ενώ στην αρχή αποσκοπούσαν στην απασχόληση ατόμων με αναπηρίες, στη συνέχεια εξελίχθηκαν και διεύρυναν τον χαρακτήρα τους.

Η Φιλανδία αριθμούσε 300 Εργατικούς Συνεταιρισμούς που απασχολούσαν 3000 ανέργους στο τέλος της δεκαετίας του 90. Οι τελευταίοι, έκαναν την εμφάνισή τους ως απάντηση στην αδυναμία των Γραφείων Εργασίας να αντιμετωπίσουν τη μαζική ανεργία που έπληξε τη χώρα εκείνο το διάστημα. Πάγια πολιτική τους ήταν να μισθώνουν τα μέλη τους ως εργατικό προσωπικό σε άλλες επιχειρήσεις ενώ προσέφεραν και επαγγελματικά αυτοχρηματοδοτούμενα σεμινάρια. Οι εργατικοί συνεταιρισμοί, αν και ξεκίνησαν στα μεγάλα αστικά κέντρα, έχουν εξαπλωθεί σε όλη την επικράτεια συνιστούν πολύ-συμμετοχικά σχήματα στα οποία συμμετέχουν τοπικές εμπορικές ενώσεις, σε αρκετές περιπτώσεις τοπικές τράπεζες ή δήμοι (Pattiniemi P. , 2007).

Οι Εργατικοί Συνεταιρισμοί στη Φιλανδία ιδρύθηκαν ως επί το πλείστον από μακροχρόνια ανέργους 36-45 ετών. Ενδιαφέρον στοιχείο αποτελεί το γεγονός ότι σχεδόν ένας στους δύο ιδρυτές Εργατικών Συνεταιρισμών ήταν γυναίκες. Μέχρι το 1995, οι κυβερνήσεις, αντιλαμβανόμενες την συνεχώς αυξανόμενη δυναμική των φορέων που δραστηριοποιούνταν στον τομέα της απασχόλησης και αποτιμώντας θετικά την συνεισφορά τους στην αντιμετώπιση της μακροχρόνιας ανεργίας, αναπτύσσουν πλέγμα επιχορηγήσεων για τη σύσταση Εργατικών Συνεταιρισμών (Pättiniemi P. , 2006). Στις περισσότερες περιπτώσεις λειτουργούν αρμονικά, σε συνεργασία με τα Γραφεία Ευρέσεων Εργασίας, άλλες επιχειρήσεις και τους Δήμους, επιδιώκοντας να αντιμετωπίσουν, βρίσκοντας από κοινού λύσεις, τα υψηλά ποσοστά ανεργίας. Οι Εργατικοί Συνεταιρισμοί αποτελούν κυρίως φορείς μεταβατικής απασχόλησης και αυτή τη στιγμή υπάρχουν περίπου 200 που απασχολούν στη Φιλανδία 2.500 άτομα ετησίως.

Τα «Κέντρα Εργασίας» εμφανίστηκαν για πρώτη φορά στη χώρα το 1890. Τις δεκαετίες του 1970 και του 80 ενισχύθηκαν και απασχολούσαν ολοένα και περισσότερα άτομα. Μέχρι το 1970 οι Δήμοι ή οργανισμοί που ανήκαν στο δημόσιο (με ελάχιστες εξαιρέσεις) κατείχαν και διοικούσαν τα «Κέντρα Εργασίας». Όπως ήταν αναμενόμενο, η κρίση του 1990 επηρέασε και αυτά τα «Κέντρα Εργασίας» με συνέπεια πολλά από τα άτομα που απασχολούνταν σε αυτούς να μείνουν ουσιαστικά χωρίς αντικείμενο. Το ιδιαίτερος ανταγωνιστικό περιβάλλον που διαμορφώθηκε μετά την κρίση οδήγησε τα «Κέντρα Εργασίας» σε ριζική μετατόπιση της στοχοθέτησης των ομάδων που απασχολούσαν. Επιλέχθηκαν κυρίως οι μακροχρόνια άνεργοι, και όχι π.χ. άτομα με νοητική υστέρηση, διότι μπορούσαν να απορροφηθούν πολύ πιο εύκολα στην πρωτογενή αγορά εργασίας. Παράλληλα, οι αλλαγές στη νομοθεσία εξάλειψαν βασικά κίνητρα για την απασχόληση μειονεκτούντων ατόμων που απασχολούνταν επί χρόνια στα «Κέντρα Εργασίας».

Με την πάροδο των ετών, τα «Κέντρα Εργασίας» μετατράπηκαν σε ιδιωτικούς φορείς, εξέλιξη που οδήγησε και στην επιδίωξη της αύξησης της παραγωγικότητας μέσω της εργασίας. Σιγά σιγά τα «Κέντρα Εργασίας» που ανέπτυξαν ιδιαίτερη επιχειρηματικότητα ονομάστηκαν Κοινωνικές Επιχειρήσεις και ανέπτυξαν κάποιου είδους διεθνής συνεργασίες. Πολλά, ιδιωτικοποιήθηκαν μέσω ιδρυμάτων που ανήκαν στην Τοπική Αυτοδιοίκηση και ανέπτυξαν σαφώς μεγαλύτερη αυτονομία. Υπολογίζεται ότι 10 νέες Κοινωνικές Επιχειρήσεις αναπτύχθηκαν μέσω των παραδοσιακών «Κέντρων Εργασίας».

Στη Φιλανδία διακρίνουμε 5 είδη Κοινωνικών Επιχειρήσεων Ένταξης (προστατευμένα εργαστήρια, επιχειρήσεις που ανήκουν σε οργανώσεις για την προστασία των ατόμων με αναπηρίες, εργαστήρια για νέους άνεργους, εργατικοί συνεταιρισμοί, κοινωνικοί συνεταιρισμοί για άτομα με αναπηρίες), πάντως μόνο οι δυο τελευταίες μορφές έχουν ιδιωτικό χαρακτήρα και πληρούν τα κριτήρια του EMES (Pekka Pattiniemi & Niina Immonen, 2010). Οι επιχειρήσεις που ανήκουν σε οργανώσεις για την προστασία ατόμων με αναπηρίες - λόγω της μακράς ιστορίας τους- αποτελούν τους παραδοσιακούς φορείς ένταξης ενώ οι Συνεταιριστικές Επιχειρήσεις αποτελούν πιο σύγχρονες μορφές. Στην πρώτη κατηγορία εντάσσονται τα «Κέντρα Εργασίας» για τα οποία έγινε λόγος νωρίτερα αλλά και οι επιχειρήσεις εκείνες που ανήκουν σε ενώσεις για άτομα με αναπηρίες. Στη δεύτερη κατηγορία

μπορούμε να εντάξουμε τους Εργατικούς Συνεταιρισμούς και τους Συνεταιρισμούς για άτομα με αναπηρίες (Pattiniemi P. , 2007).

Το Φιλανδικό μοντέλο Κοινωνικών Επιχειρήσεων Ένταξης έχει επηρεαστεί από τους συνεταιρισμούς τύπου B της Ιταλίας καθώς και από τις Κοινωνικές Επιχειρήσεις του Ηνωμένου Βασιλείου (Grönberg, 2013). Οι Κοινωνικές Επιχειρήσεις Εργασιακής Ένταξης (Κ.Ε.Ε.Ε.) στη Φιλανδία προσφέρουν, τόσο μόνιμου χαρακτήρα όσο και ορισμένου χρόνου, θέσεις εργασίας. Πρόκειται στην πλειονότητά τους για πολύ-συμμετοχικές επιχειρήσεις που έχουν ως βασικούς μετόχους ομοσπονδίες και φορείς του Τρίτου Τομέα. Η τοπικότητα αποτελεί ιδιαίτερο χαρακτηριστικό γνώρισμα των Επιχειρήσεων Ένταξης στη χώρα. Σχεδόν όλοι αυτοί οι φορείς δραστηριοποιούνται σε τοπικό επίπεδο και οι σχέσεις που αναπτύσσονται με τις τοπικές κοινωνίες (πολίτες, επιχειρήσεις, δημόσιους φορείς) είναι ιδιαίτερα ισχυρές και ευεργετικές. Κύριος στόχος της δραστηριοποίησής τους είναι η ένταξη των μελών τους στην αγορά εργασίας (Pekka Pattiniemi & Niina Immonen, 2010). Ως εκ τούτου, οι δικτύωση των Κοινωνικών Επιχειρήσεων Ένταξης διαδραματίζει σημαντικό ρόλο και αποτελεί βασική συνιστώσα της λειτουργίας τους.

Σε γενικές γραμμές οι Κοινωνικές Επιχειρήσεις Εργασιακής Ένταξης (Κ.Ε.Ε.Ε.) στη Φιλανδία είναι κερδοφόρες και απασχολούν στη συντριπτική πλειονότητά τους ελάχιστους εργαζομένους (δύο με τρεις) (Pättiniemi P. , 2008). Οι φιλανδικές Κοινωνικές Επιχειρήσεις έχουν καθαρά παραγωγικό προσανατολισμό και το μεγαλύτερο μέρος των εσόδων τους προέρχεται από την αγορά (Pattiniemi P. , 2006). Οι επιχορηγήσεις δεν παίζουν σημαντικό ρόλο (Defourny & (eds.), Social Enterprise in Europe: Recent Trends and Developments, 2001) . Ο εθελοντισμός είναι ιδιαίτερα σημαντικός στους Εργατικούς Συνεταιρισμούς ενώ τα «Κέντρα Εργασίας» στηρίζονται κυρίως σε επιχορηγήσεις και δωρεές. Ιδιαίτερη εξάρτηση από τις δωρεές εμφανίζουν οι Συνεταιρισμοί για τα άτομα με αναπηρίες. Τα εισοδήματα των Κοινωνικών Επιχειρήσεων Ένταξης της χώρας προέρχονται κατά μεγάλο ποσοστό από πωλήσεις, με κύριους πελάτες ιδιωτικές επιχειρήσεις και ιδιώτες.

4.4.8 Δανία

Στη Δανία, ο όρος «Κοινωνική Επιχείρηση» (social virksomhed) είναι ακόμη νέος (Defourny & (eds.), Social Enterprise in Europe: Recent Trends and

Developments, 2001) και χρησιμοποιείται περισσότερο προκειμένου να περιγράψει το σύνολο των πολιτικών που αφορούν στην αγορά εργασίας, οι οποίες έχουν ως στόχο την εμφύσηση της κοινωνικής ευθύνης στις "κανονικές" ιδιωτικές επιχειρήσεις. Ο όρος σπανίως χρησιμοποιείται ως έννοια που συνδυάζει κοινωνικές / οικονομικές και συμμετοχικές δραστηριότητες στο πλαίσιο της κοινωνικής οικονομίας (Linda Lundgaard Andersen and Lars Hulgård, 2008). Αναφέρεται κατά κόρον στην ευαισθητοποίηση και τη διάθεση κάποιων μικρομεσαίων επιχειρήσεων να απασχολήσουν ανέργους, ούτως ώστε οι τελευταίοι να επανενταχθούν στην αγορά εργασίας.

Ο όρος Κοινωνική Οικονομία χρησιμοποιείται κυρίως στις συζητήσεις που αφορούν στην κοινωνική συνοχή (Hulgård L. & Bisballe T., 2004) και υπάρχουν σοβαρές ενδείξεις ότι η συγκεκριμένη χώρα υστερεί έναντι άλλων ευρωπαϊκών στην χάραξη προγραμμάτων και πολιτικών για την ενίσχυση της Κοινωνικής Οικονομίας και την Κοινωνική Επιχειρηματικότητα στις μέρες μας (Hulgård, 2008). Αξίζει να σημειωθεί ότι δεν υπάρχει νομικός όρος ή αποκλειστική νομική μορφή για τις Κοινωνικές Επιχειρήσεις στη Δανία (European Commission, 2014).

Η μελέτη του PERSE για τις Κοινωνικές Επιχειρήσεις Εργασιακής Ένταξης (K.E.E.E.) ανέδειξε στη Δανία μια σειρά αιτίων, στα οποία αποδίδεται η έλλειψη ενδιαφέροντος θεσμικών φορέων της χώρας για τη βαθύτερη κατανόηση και ενίσχυση του ρόλου της κοινωνικής οικονομίας και των κοινωνικών επιχειρήσεων, όπως τα εξής: i) η έλλειψη νομικού πλαισίου για τους κοινωνικούς συνεταιρισμούς, πρόβλημα που δεν εντοπίζεται αποκλειστικά στη Δανία αλλά αποτελεί χαρακτηριστικό γνώρισμα των περισσότερων ευρωπαϊκών χωρών (C. Borzaga, 2003), ii) η έννοια της Κοινωνικής Οικονομίας συνήθως συγχέεται με τη δράση των οργανώσεων της κοινωνίας των πολιτών, iii) ευρεία δυσπιστία εκφράζεται κυρίως από εκπροσώπους του «Κοινωνικού Τομέα» (Social Sector) που ισχυρίζονται ότι η Κοινωνική Οικονομία συνδυάζει στοιχεία εντελώς ανταγωνιστικά μεταξύ τους, τα οποία δεν μπορούν να συνδυαστούν στην πραγματικότητα, και οι έννοιες «Οικονομία» και «Κοινωνία-Κοινωνικό» είναι εντελώς ασύμβατες και οξύμωρες και iv) επικρατεί η αντίληψη πως οι Κοινωνικές Επιχειρήσεις μπορούν να συνδράμουν χώρες όπου το κράτος πρόνοιας δεν είναι τόσο αναπτυγμένο όσο στις Σκανδιναβικές χώρες ενώ τις τελευταίες δεν έχουν ουσιαστικό ρόλο και συμβολή. Στις παραπάνω αιτίες θα πρέπει να προστεθεί το γεγονός ότι ο εθελοντισμός είναι ιδιαίτερα

διαδεδομένος στη Δανία, και μάλιστα πολύ περισσότερο σε σχέση με τη Γερμανία, το Βέλγιο την Ιρλανδία και άλλες ευρωπαϊκές χώρες (Gaskin K. a., 1995) (Hodgkinson, 2003) (Salamon, 2004) (Dekker, 2005).

Παρόλα αυτά, η μελέτη ανέδειξε το σημαντικότερο ρόλο που διαδραμάτισαν και διαδραματίζουν οι Κοινωνικές Επιχειρήσεις στη Δανία τόσο σε σχέση με την ιστορική διαμόρφωση του φημισμένου κράτους πρόνοιας όσο και στις πιο πρόσφατες προσπάθειες εκσυγχρονισμού στρατηγικών προνοιακών πολιτικών.

Στη Δανία οι Κοινωνικές Επιχειρήσεις ιδρύονται κατά κόρον από φορείς του Τρίτου Τομέα αλλά και από φορείς τοπικού χαρακτήρα (Linda Lundgaard Andersen and Lars Hulgård, 2008) ενώ η συμβολή του ιδιωτικού τομέα είναι σαφώς περιορισμένη (Hulgård, 2008). Οι Κοινωνικές Επιχειρήσεις στη Δανία έχουν μεν συνεταιριστική φύση και χαρακτήρα, εντούτοις η νομική μορφή του συνεταιρισμού δεν είναι ιδιαίτερα διαδεδομένη. Επισημώς αποτελούν αυτόνομους οργανισμούς, στην πράξη όμως υφίστανται ισχυρές πιέσεις από κρατικούς φορείς οι οποίοι σε μεγάλο βαθμό επηρεάζουν τους στόχους της επιχείρησης. Αξίζει επίσης να σημειωθεί ότι δεν υπάρχουν χρηματοδοτικές ενισχύσεις για την ίδρυση Κοινωνικών Επιχειρήσεων στη Δανία (European Commission, 2014).

Το 46% των Κοινωνικών Επιχειρήσεων Ένταξης στη Δανία (περίπου 9000) είναι Ιδιωτικοί Οργανισμοί (Self-owning institutions), το 31% Ιδρύματα, το 15% Σύλλογοι (Registered Associations) ενώ μόλις το 8% Εταιρείες Περιορισμένης Ευθύνης (Limited Companies) (Hulgård, 2008). Το υψηλό ποσοστό των Ιδιωτικών Οργανισμών δικαιολογείται από την ευρεία γκάμα φορέων που εντάσσονται στη συγκεκριμένη κατηγορία και περιλαμβάνει επιχειρήσεις που ασχολούνται με τον πολιτισμό, την προστασία του περιβάλλοντος, την εκπαίδευση, την παροχή προνοιακών υπηρεσιών όπως ημερήσια φροντίδα, την εργασιακή ένταξη, την επανένταξη, παιδικούς σταθμούς, νηπιαγωγεία, ξενώνες, κέντρα έκτακτης ανάγκης, αλλά και παροχή φθηνών γευμάτων κ.α.. Αυτή τη στιγμή λειτουργούν με 14 διαφορετικές νομικές μορφές!

Σε γενικές γραμμές οι Κοινωνικές επιχειρήσεις στη Δανία διακρίνονται ως προς την τυπολογία τους με βάση με την εταιρική τους σύνθεση, τη νομική μορφή και την αγορά-στόχο σε i) Ιδιόκτητους Οργανισμούς, έχοντες στενούς δεσμούς με το Δημόσιο Τομέα, ii) Ιδρύματα και Ενώσεις, δηλαδή φορείς που ανήκουν στον Τρίτο

Τομέα, και σε iii) Ιδιωτικές Επιχειρήσεις. Παρά το γεγονός ότι οι Κοινωνικές Επιχειρήσεις της χώρας αποτελούν μονο-εταιρικά σχήματα ως προς την ιδιοκτησία, εντούτοις στην πράξη αποτελούν πολύ-συμμετοχικά και πολύ-εταιρικά σχήματα στη λήψη αποφάσεων (Hulgard, 2008).

Παρά το γεγονός ότι, σύμφωνα με τους ίδιους τους φορείς, οι πολίτες ή κάποιες ομάδες πολιτών είναι αυτοί που ανέλαβαν την πρωτοβουλία ίδρυσης των Κοινωνικών Επιχειρήσεων Ένταξης στη Δανία, εντούτοις αποδεικνύεται ότι οι πολίτες αυτοί, με τον έναν ή τον άλλο τρόπο, σχετίζονται άμεσα ή έμμεσα με τοπικούς οργανισμούς, ομάδες ή φορείς του δημοσίου. Όσον αφορά δε τη σύνθεση του διοικητικού συμβουλίου των φορέων, αντιπροσωπεύονται όλοι οι τύποι των μετόχων, με κυριότερους αυτούς που ανήκουν στο Δημόσιο ή τον Τρίτο Τομέα (Hulgard, 2008). Ο βαθμός επιρροής των εκπροσώπων (μόνιμων εργαζομένων) του ίδιου του φορέα καθώς και των εκπροσώπων που ανήκουν στο Δημόσιο, τόσο στη διοίκηση (διοικητικό συμβούλιο) όσο και στις δραστηριότητες του φορέα, είναι σημαντικός.

Οι Κοινωνικές Επιχειρήσεις Εργασιακής Ένταξης (Κ.Ε.Ε.Ε.) στη Δανία έχουν ως στόχο πρωτίστως την Εργασιακή και Κοινωνική Ένταξη ενώ δευτερευόντως την παραγωγή προϊόντων και υπηρεσιών. Προσφέρουν κυρίως επαγγελματική κατάρτιση και αναπτύσσουν προγράμματα με μεγαλύτερη επιτυχία σε σχέση με αυτά που αναπτύσσει –κατά μόνας- η τοπική αυτοδιοίκηση ή το κράτος.

Η έρευνα του PERSE έδειξε ότι οι δανέζικες επιχειρήσεις ένταξης έχουν πολλαπλούς στόχους. Πιο συγκεκριμένα συνδυάζουν στόχους που αφορούν σε κοινωνική ένταξη, εργασιακή ένταξη, ατομική και σε αρκετές περιπτώσεις συλλογική χειραφέτηση, παραγωγή προϊόντων και υπηρεσιών και lobbying (Hulgard, 2008). Όπως αναμένεται οι δύο πιο σημαντικοί στόχοι είναι η εργασιακή και η κοινωνική ένταξη.

Τα WISE's στην Δανία εξαρτώνται σε μεγάλο βαθμό από επιδοτήσεις προερχόμενες από το δημόσιο τομέα και από την προσφορά προγραμμάτων εργασιακής και κοινωνικής ένταξης προς δημόσιους φορείς. Ωστόσο υπάρχουν σοβαρές αποκλίσεις, τόσο στη διάρθρωση των πόρων όσο και στο βαθμό δέσμευσής τους στην παραγωγή αγαθών και υπηρεσιών.

Στην πλειοψηφία τους αξιοποιούν πόρους που προέρχονται από τρεις βασικές πηγές: τα έσοδα από την πώληση υπηρεσιών, τις επιδοτήσεις και τις μη-χρηματικές εισφορές, όπως η εθελοντική εργασία. Οι πόροι και η αξιοποίησή αυτών συνδέονται άμεσα με τον τομέα δραστηριοποίησης ενώ παρατηρείται τάση διεύρυνσης, κατά το δυνατόν περισσότερο, του συγκεκριμένου μίγματος πόρων.

Είναι χαρακτηριστικό ότι συντριπτικό ποσοστό (70%) των συνολικών εσόδων των Κοινωνικών Επιχειρήσεων Ένταξης στη Δανία προέρχεται από κρατικές επιδοτήσεις και υπηρεσίες ένταξης προς δημόσιους φορείς. Ένα μικρότερο ποσοστό (20%) προέρχεται από υπηρεσίες και αγαθά που προσφέρονται σε ιδιώτες, κυρίως σε εστίαση, υπηρεσίες προς ξενοδοχεία και εμπόριο, ενώ ελάχιστο συγκριτικώς ποσοστό, της τάξεως του 7%, προέρχεται από φορείς του Τρίτου Τομέα.

Κύριος «πελάτης» των Κοινωνικών Επιχειρήσεων Ένταξης στη Δανία είναι το δημόσιο. Οι επιδοτήσεις προς τις επιχειρήσεις προέρχονται είτε από την Ευρωπαϊκή Ένωση, είτε από Εθνικά προγράμματα, ή από Περιφερειακά προγράμματα, ή από Τοπικά προγράμματα. Μέρος των εσόδων προέρχεται από δωρεές και εισφορές που προσφέρονται από ευρύ φάσμα ιδιωτικών και φορέων του Τρίτου Τομέα.

Οι Κοινωνικές Επιχειρήσεις Εργασιακής Ένταξης (Κ.Ε.Ε.Ε.) στη Δανία δίνουν μεγάλη σημασία στην Δικτύωση και για αυτό το λόγο υφίστανται μεγάλα δίκτυα που υποστηρίζουν τις Κοινωνικές Επιχειρήσεις, με κυριότερα το Δίκτυο Κοινωνικών Επιχειρήσεων και το Kooperationen (European Commission, 2014). Η δικτύωση αποτελεί αποφασιστικό παράγοντα στην ανάπτυξη του οργανισμού τους. Όσον αφορά τα Οικονομικά και Κοινωνικά κριτήρια του EMES, τα δανέζικα Wisers φαίνεται να τα πληρούν σε πολύ μεγάλο βαθμό μολονότι είναι δύσκολο να διαπιστώσει κανείς την αυστηρή, ή όχι, ύπαρξή τους χωρίς να έχει μελετήσει τα κοινωνικό-οικονομικά χαρακτηριστικά του περιβάλλοντος εντός του οποίου δραστηριοποιείται η επιχείρηση (Hulgard, 2008).

4.4.9 Σουηδία

Η Σουηδία έχει καθιερωθεί ως χαρακτηριστικό παράδειγμα κράτους πρόνοιας που βασίζεται σε έναν διευρυμένο δημόσιο τομέα, με υψηλή φορολόγηση, και καθολικές υπηρεσίες κοινωνικής πρόνοιας (Nordfeldt & Ola Segnestam Larsson, 2003). Τα τελευταία χρόνια ωστόσο παρατηρείται μια τάση μείωσης τόσο του

μεγέθους όσο και του παρεμβατικού ρόλου του δημοσίου, το οποίο μέχρι πρόσφατα αναλάμβανε το σύνολο των υπηρεσιών κοινωνικής πρόνοιας. Στη Σουηδία σήμερα, η Τοπική Αυτοδιοίκηση είναι ο κύριος πάροχος υπηρεσιών Κοινωνικής Πρόνοιας (Stefan Fölster & Johan Kreicbergs, 2014).

Από τη δεκαετία του '90 και έπειτα, υιοθετήθηκαν μια σειρά μεταρρυθμίσεων, στόχος των οποίων ήταν η εισαγωγή του προνοιακού πλουραλισμού στον τομέα και η επαναχάραξη των ορίων μεταξύ των τομέων αρμοδιότητας των δύο επιπέδων της τοπικής αυτοδιοίκησης, καθώς και μεταξύ αυτών και του κράτους (Stryjan, 2002). Στο τέλος της ίδιας δεκαετίας ο Τρίτος Τομέας –στο σύνολό του- αναδύεται ως μία στρατηγική αύξησης της απασχόλησης (Olsson, Nordfeldt, & Kendall, 2005). Αξίζει να σημειωθεί ότι η Σουηδία εμφανίζει σχετικά υψηλά ποσοστά εθελοντικής εργασίας σε σχέση με την πλειονότητα των δυτικών χωρών (Gaskin K. /., 1995). Επίσης, οι δραστηριότητες που εντάσσονται στην σφαίρα της Κοινωνικής Οικονομίας νοούνται ως εκείνες που σκοπό έχουν να «αφήσουν» κάτι «καλό» στην κοινωνία και όχι πρωτίστως το κέρδος (Arbetsgruppen om den sociala ekonomin och dess utveckling, 1999).

Από το 1990 και έπειτα, οι Δήμοι στη Σουηδία, έχουν αναλάβει πρωταγωνιστικό ρόλο στην εφαρμογή διαφόρων τύπων προγραμμάτων ένταξης (Nordfeldt & Ola Segnestam Larsson, 2003). Τα προγράμματα αυτά σχεδιάζονται από τους ίδιους τους Δήμους και είναι προσαρμοσμένα στις τοπικές ανάγκες και πόρους. Τα προγράμματα αυτά συχνά λειτουργούν για περιορισμένο χρονικό διάστημα (Thorén, 2009).

Νέες πρωτοβουλίες και λύσεις που αφορούν στην εργασιακή ένταξη χρηματοδοτούνται συνήθως από τοπικές συμπράξεις μεταξύ φορέων που ανήκουν τόσο στον ιδιωτικό όσο και στον δημόσιο τομέα. Αυτές οι τοπικές συμπράξεις ποικίλλουν σε μεγάλο βαθμό. Το ίδιο συμβαίνει και με τον τρόπο λειτουργίας και οργάνωσης των επιχειρήσεων που δημιουργούνται μέσω των τελευταίων όπως επίσης και με τον αριθμό των απασχολούμενων (Cecor, 2009).

Οι δύο πιο διαδεδομένοι τύποι επιχειρήσεων που δραστηριοποιούνται στον τομέα της Ένταξης είναι οι «**Κοινωνικοί Συνεταιρισμοί Εργασίας**» (Social Work Co-operatives) και οι «**Επιχειρήσεις Κοινοτικής Ανάπτυξης**» (Community Development Enterprises).

Και οι δύο παραπάνω τύποι Κοινωνικών Επιχειρήσεων βασίζονται στο συνεταιριστικό μοντέλο και συστήνονται με σκοπό την εξυπηρέτηση των αναγκών

των μελών τους. Παρόλα αυτά, εμφανίζουν μια σημαντική διαφοροποίηση ως προς τα χαρακτηριστικά των ιδρυτικών τους μελών. Οι «**Κοινωνικοί Συνεταιρισμοί Εργασίας**» (Social Work Co-operatives) ιδρύονται αποκλειστικά από/ για ομάδες αποκλεισμένων ατόμων, ενώ οι «**Επιχειρήσεις Κοινοτικής Ανάπτυξης**» (Community Development Enterprises) απευθύνονται σε ολόκληρη την τοπική κοινωνία/κοινότητα. Η ένταξη των περιθωριοποιημένων ατόμων στην κοινότητα αποτελεί πολύ απλά στοιχείο ενός γενικότερου στρατηγικού πλάνου για την ανάπτυξη της κοινότητας.

Οι «Κοινωνικοί Συνεταιρισμοί Εργασίας» (Social Work Co-operatives) είναι συνεταιρισμοί που συστήνονται με σκοπό να εξασφαλίσουν την ένταξη των τελευταίων στην αγορά εργασίας. Στόχος είναι η δημιουργία ενός χώρου εργασίας εντός του οποίου θα αξιοποιούνται οι ικανότητες των μελών και μέσω της συμμετοχής τους στις δραστηριότητες του συνεταιρισμού θα δημιουργούνται κατάλληλες συνθήκες για την εργασιακή τους ενσωμάτωση (Stryjan, 2002).

Ένα ενδιαφέρον στοιχείο που αφορά στους «**Κοινωνικούς Συνεταιρισμούς Εργασίας**» της Σουηδίας είναι ότι αποτέλεσαν προϊόν της ψυχιατρικής μεταρρύθμισης (το 1989 στη Σουηδία), ακριβώς όπως συνέβει και στη χώρα μας. Ιδρυτικά μέλη αποτέλεσαν το νοσηλευτικό προσωπικό, ασθενείς, πρώην ασθενείς αλλά και φορείς της Τοπικής Αυτοδιοίκησης (Stryjan Yohanan & Laurelii Eva, 2008). Η ανάπτυξή τους ενισχύθηκε ιδιαίτερα τη δεκαετία του 90 αφ ης στιγμής δημιουργήθηκαν νέα χρηματοδοτικά εργαλεία.

Επί του παρόντος, λειτουργούν περίπου 90 «**Κοινωνικοί Συνεταιρισμοί Εργασίας**», με συνολικό κύκλο εργασιών περίπου 6.000.000€. Παρέχουν εργασία σε περίπου 1.400 άτομα 500 εκ των οποίων απασχολούνται είτε με κανονικές συμβάσεις εργασίας ή σε προγράμματα κατάρτισης. Οι συνεταιρισμοί προσφέρουν επίσης προγράμματα πρακτικής άσκησης, μαθητείας και κατάρτισης, σε ορισμένες περιπτώσεις δε, συνεργάζονται απ' ευθείας με την Εθνική Ασφαλιστική Υπηρεσία ή την Εθνική Υπηρεσία Απασχόλησης. Το 2000 δημιουργήθηκε η εθνική οργάνωση, Skoopi.

Οι «Επιχειρήσεις Κοινοτικής Ανάπτυξης» (Lokala Gemenskapsföretag , ή LG) είναι ένα σχετικά νέο μοντέλο κοινωνικών επιχειρήσεων που συνδυάζουν την ανάπτυξη της κοινότητας με τη δημιουργία θέσεων εργασίας και την ένταξη των μακροχρόνιων ανέργων στην κοινότητα (Stryjan Yohanan & Laurelii Eva, 2008). Το

μοντέλο των «Επιχειρήσεων Κοινοτικής Ανάπτυξης» είναι εμπνευσμένο από τις κοινοτικές επιχειρήσεις στη Σκωτία.

Οι «Επιχειρήσεις Κοινοτικής Ανάπτυξης» δραστηριοποιούνται κυρίως εντός κοινοτήτων όπου η ανάπτυξη των υπηρεσιών κοινωνικής πρόνοιας και εργασίας συνδέεται στενά με την επιβίωση της κοινότητας. Ο εκτιμώμενος συνολικός κύκλος εργασιών των «Επιχειρήσεων Κοινοτικής Ανάπτυξης» ανέρχεται σε περίπου 1.000.000€ (Stryjan, 2002). Σε τοπικό επίπεδο λειτουργούν «Κέντρα Απασχόλησης» ενώ οι Δήμοι έχουν αναλάβει το σύνολο σχεδόν των προνοιακών δομών μέσω «Τοπικών καταστημάτων».

Ένα χαρακτηριστικό και επιτυχημένο παράδειγμα συνεργασίας της Τοπικής Αυτοδιοίκησης και άλλων φορέων αποτελεί ο συνεταιρισμός Krami. Ο Krami ιδρύθηκε το 1980 στην πόλη του Μάλμο και σκοπό του έχει την εξεύρεση αποτελεσματικών στρατηγικών για την απασχόληση άνεργων πρώην παραβατών (OECD LEED 10th Annual Meeting, 2014). Στον συνεταιρισμό εκτός από τους Δήμους (Κοινωνικές Υπηρεσίες) συμμετέχει η Αρχή Σωφρονισμού και Επιτήρησης και η Δημόσια Υπηρεσία Απασχόλησης της Σουηδίας. Κάθε ένας από τους παραπάνω φορείς, παραχωρεί από έναν εργαζόμενο του σε κάθε Krami. Έτσι, το μικρότερο Krami διαθέτει κατ' ελάχιστο 3 εργαζομένους. Σήμερα, λειτουργούν 24 διαφορετικά Krami σε διάφορα δημοτικά διαμερίσματα. Το 50% των ωφελουμένων βρίσκουν εργασία και απασχολούνται τελικά μόνιμα. Τα Krami, χρηματοδοτούνται από κοινού από τους τρεις φορείς.

Άλλο επιτυχημένο παράδειγμα είναι το Porten, στον Δήμο Partille της Περιφέρειας του Γκέτεμποργκ. Ο σκοπός του είναι να προσφέρει δραστηριότητες σε νέους ηλικίας 16-20 ετών οι οποίοι δεν έχουν ολοκληρώσει τον κύκλο της ανώτερης δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης. Κάθε δήμος στη Σουηδία είναι επιφορτισμένος με την καταγραφή όλων των νέων που εγκαταλείπουν το εκπαιδευτικό σύστημα. Για τις ανάγκες του προγράμματος οργανώνονται διεπιστημονικές ομάδες που κάνουν συναντήσεις με νέους που ανήκουν στον συγκεκριμένο Δήμο. Ο απώτερος σκοπός μπορεί να είναι η χρηματοδότηση μιας ιδέας, πρακτική εργασία, παρακολούθηση μαθημάτων ή και η ολοκλήρωση τελικά των σπουδών. Ο φορέας συγχρηματοδοτείται από το Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο (50%) καθώς και από Δημόσια/Δημοτική χρηματοδότηση)

4.4.10 Συμπεράσματα από τη μελέτη των επιλεγμένων παραδειγμάτων

Από την παραπάνω ανάλυση συμπεραίνουμε ότι οι αγγλοσαξωνικές χώρες επικεντρώνουν τις δράσεις τους περισσότερο στην επαγγελματική και κοινωνική ένταξη ατόμων με αναπηρίες και λιγότερο σε άτομα αποκλεισμένα από την αγορά εργασίας όπως π.χ. άνεργοι. Το γεγονός αυτό ερμηνεύεται κυρίως λόγω των χαμηλών ποσοστών ανεργίας που παρουσιάζουν οι χώρες αυτές. Διαπιστώνεται επίσης, ο ενισχυμένος ρόλος τόσο του κράτους όσο και της Τοπικής Αυτοδιοίκησης στη χάραξη και υλοποίηση πολιτικών που αφορούν στην ένταξη.

Οι μεσογειακές χώρες από την άλλη μεριά, εμφανίζουν πολύ υψηλά ποσοστά ανεργίας και άρα είναι λογικό να αναμένουμε να επικεντρώνονται στην υλοποίηση δράσεων που αφορούν κυρίως σε ανέργους. Οι Κοινωνικές Επιχειρήσεις έχουν πρόσβαση σε επιχορηγήσεις ενώ ο ρόλος του κράτους είναι περιορισμένος μεν, δε χάνει όμως τον ρυθμιστικό του χαρακτήρα δε. Παρόλα αυτά, ο ρόλος της Τοπικής Αυτοδιοίκησης κρίνεται ως σημαντικός κυρίως όσον αφορά στην ανάπτυξη και υλοποίηση ενεργών πολιτικών ένταξης. Πάντως, σε σύγκριση με άλλες ευρωπαϊκές χώρες, τα ποσοστά εθελοντών επί του ενήλικου πληθυσμού στις μεσογειακές χώρες είναι πολύ μικρά με μόνη ίσως εξαίρεση την Ιταλία (βλ. Πίνακα 4).

ΠΙΝΑΚΑΣ 7 Εθελοντές στην ΕΕ, 2011

Χώρα	% επί του ενήλικου πληθυσμού	Αριθμός εθελοντών
Αυστρία	37%	2.638.255
Βέλγιο	26%	2.341.994
Βουλγαρία	12%	784.501
Κύπρος	23%	153.531
Τσεχική Δημοκρατία	23%	2.072.862
Δανία	43%	1.949.371
Εσθονία	30%	341.166
Φινλανδία	39%	1.740.611
Γαλλία	24%	12.646.908
Γερμανία	34%	24.065.072

Ελλάδα	14%	1.355.390
Ουγγαρία	22%	1.878.243
Ιρλανδία	32%	1.124.535
Ιταλία	26%	13.484.222
Λετονία	22%	426.628
Λιθουανία	24%	679.138
Λουξεμβούργο	35%	144.534
Μάλτα	16%	55.975
Κάτω Χώρες	57%	7.787.384
Πολωνία	9%	2.914.610
Πορτογαλία	12%	1.082.532
Ρουμανία	14%	2.549.410
Σλοβακία	29%	1.332.145
Σλοβενία	34%	598.298
Ισπανία	15%	5.867.518
Σουηδία	21%	1.636.160
Ηνωμένο Βασίλειο	23%	11.774.457
Υπό προσχώρηση και υποψήφιες χώρες		
Κροατία	ά.α.	ά.α.
Ισλανδία	ά.α.	ά.α.

Πηγή: Ευρωβαρόμετρο/Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο 75.2: Εθελοντική εργασία. Σελ.7

Πρόσβαση: 01/12/2016

Η Γερμανία έχει δημιουργήσει συνθήκες τέτοιες ώστε το δημόσιο, η Τοπική Αυτοδιοίκηση και τα κατά τόπους γραφεία απασχόλησης να συνεργάζονται με σκοπό την ενίσχυση της απασχόλησης και την αντιμετώπιση του κοινωνικού αποκλεισμού. Η Γερμανία αποτελεί χαρακτηριστικό παράδειγμα εργαλειοποίησης των Κοινωνικών Επιχειρήσεων και της πλήρους ενσωμάτωσης της Κοινωνικής Οικονομίας στο οικονομικό σύστημα. Κατηγορείται δε για μετάλλαξη της Κοινωνικής Οικονομίας σε Κοινωνική Οικονομία της αγοράς δηλαδή ενός τομέα που αφενός, *«παραπέμπει στην κλασική κοινωνική οικονομία και, αφετέρου, δημιουργεί την εντύπωση ότι η κοινωνική οικονομία είναι αναπόσπαστο μέρος του συστήματος της οικονομίας αγοράς (και του ανταγωνισμού), δημιουργώντας τεχνητά τον συνειρμό ότι σήμερα τουλάχιστον δεν*

νοείται κοινωνική οικονομία εκτός αυτού του συστήματος». (Νικολόπουλος & Καπογιάννης, Κοινωνική οικονομία της αλληλεγγύης ή της αγοράς;, 2011) Όπως κανείς περιμένει, ο ρόλος της Τοπικής Αυτοδιοίκησης στη Γερμανία είναι σημαντικός ενώ οι Κοινωνικές Επιχειρήσεις διαθέτουν πρόσβαση σε κρατικές επιχορηγήσεις.

Οι χώρες με ανεπτυγμένο κράτος πρόνοιας επικεντρώνουν τις προσπάθειές τους σε δράσεις κυρίως για ανέργους και άτομα με αναπηρίες (Φιλανδία, Δανία), οι Κοινωνικές Επιχειρήσεις σε κάποιες περιπτώσεις δεν έχουν πρόσβαση σε επιχορηγήσεις (Φιλανδία) ενώ σε άλλες χώρες (Δανία) διαθέτουν σημαντική πρόσβαση ενώ σε όλες η Τοπική Αυτοδιοίκηση παίζει κομβικό ρόλο (Φιλανδία, Δανία, πρωταγωνιστικός στη Σουηδία).

4.5 Σύνοψη κεφαλαίου

Οι έννοιες της Κοινωνικής Επιχείρησης και της Κοινωνικής Επιχειρηματικότητας είναι σύγχρονες και απαντώνται στη βιβλιογραφία από την τελευταία δεκαετία του 20^{ου} αιώνα και έπειτα. Εντοπίζονται δύο κύριες προσεγγίσεις ως προς τις παραπάνω έννοιες, η αμερικανική και η ευρωπαϊκή. Ως προς την πρώτη διακρίνουμε δύο σχολές, τη σχολή του επιτευχθέντος εισοδήματος η οποία δίνει έμφαση στις πρακτικές μάνατζμεντ και τις στρατηγικές μάρκετινγκ που μπορούν να εφαρμοστούν στις Κοινωνικές Επιχειρήσεις και στη σχολή της κοινωνικής καινοτομίας η οποία επικεντρώνεται στην κοινωνική καινοτομία και στις δυνατότητες του κοινωνικού επιχειρηματία να ανταποκριθεί στις κοινωνικές επιταγές με νέα καινοτόμα προϊόντα και υπηρεσίες. Η ευρωπαϊκή προσέγγιση επικεντρώνεται κυρίως στη συνεταιριστική φύση των Κοινωνικών Επιχειρήσεων.

Μια πολύ σημαντική κατηγορία Κοινωνικών Επιχειρήσεων αποτελούν οι Κοινωνικές Επιχειρήσεις Ένταξης (Κ.Ε.Ε.Ε.) Σύμφωνα με το PERSE, υπάρχουν τέσσερις διαφορετικοί τύποι ένταξης που προσφέρουν οι Κ.Ε.Ε.Ε., μεταβατική, μόνιμες αυτοχρηματοδοτούμενες θέσεις εργασίας, επαγγελματική ένταξη μέσω μόνιμων επιδοτήσεων και κοινωνικοποίηση μέσω της παραγωγικής δραστηριότητας. Οι δύο κυριότερες μελέτες που αφορούν στις Κοινωνικές Επιχειρήσεις Ένταξης είναι αυτές του PERSE και του ELEXIES.

Μελετώντας μια σειρά επιλεγμένων παραδειγμάτων από ευρωπαϊκές χώρες, διαπιστώνουμε ότι οι αγγλοσαξωνικές χώρες επικεντρώνουν τις δράσεις τους

περισσότερο στην επαγγελματική και κοινωνική ένταξη ατόμων με αναπηρίες και λιγότερο σε άτομα αποκλεισμένα από την αγορά εργασίας ενώ οι μεσογειακές χώρες εστιάζουν στην υλοποίηση δράσεων που αφορούν κυρίως σε ανέργους. Ο ρόλος της Τοπικής Αυτοδιοίκησης είναι εξίσου σημαντικός και στις δύο περιπτώσεις. Η Γερμανία αποτελεί ιδιαίτερο παράδειγμα εργαλειοποίησης των Κοινωνικών Επιχειρήσεων και της πλήρους ενσωμάτωσης της Κοινωνικής Οικονομίας στο οικονομικό σύστημα σε σημείο να κατηγορείται για μετάλλαξη της Κοινωνικής Οικονομίας σε Κοινωνική Οικονομία της αγοράς. Στην περίπτωση της Γερμανίας, κεντρικό κράτος, τοπικά γραφεία απασχόλησης και Τοπική Αυτοδιοίκηση συνιστούν ένα τρίγωνο που συμβάλει στην αξιοποίηση πόρων και πρακτικών προς όφελος των τοπικών κοινωνιών. Τέλος, οι χώρες με ανεπτυγμένο κράτος πρόνοιας επικεντρώνουν τις προσπάθειές τους σε δράσεις κυρίως για ανέργους και άτομα με αναπηρίες

**ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5 - ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΚΑΙ ΤΟΠΙΚΗ
ΑΥΤΟΔΙΟΙΚΗΣΗ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ**

5.1 Κοινωνική Οικονομία στην Ελλάδα - Ιστορική Αναδρομή

5.1.1 Η συνεταιριστική και κοινοτική παράδοση στην Ελλάδα.

Σε αυτή την πρώτη ενότητα επιχειρείται μια σύντομη ιστορική αναδρομή στην ανάπτυξη συνεργατικών και αλληλέγγυων μορφωμάτων με ιδιαίτερη έμφαση στην στενή σχέση των αρχών του Κοινοτισμού με τις αντίστοιχες αρχές της Κοινωνικής Οικονομίας, παρουσιάζεται η κατάσταση της Κοινωνικής Οικονομίας στη χώρα μας, γίνεται αναφορά στο Συνεταιριστικό Κίνημα, την άνθιση και την παρακμή του και επιχειρείται σύντομη αναφορά σε φορείς, που αναπτύχθηκαν με πρωτοβουλία της Τοπικής Αυτοδιοίκησης στα πλαίσια ευρωπαϊκών προγραμμάτων, και οι οποίοι έχουν κοινά στοιχεία με αντίστοιχους φορείς που ανήκουν στην Κοινωνική Οικονομία. Η έμφαση επικεντρώνεται κυρίως σε φορείς που, με τον έναν ή τον άλλον τρόπο, δραστηριοποιούνταν ως επί το πλείστον στην ένταξη ευπαθών κοινωνικών ομάδων στην αγορά εργασίας.

Με βάση τα διαθέσιμα στατιστικά στοιχεία που παραθέσαμε στην ενότητα για την Κοινωνική Οικονομία στην Ευρώπη γίνεται σαφές ότι ο εν λόγω τομέας δεν είναι ιδιαίτερα ανεπτυγμένος στην Ελλάδα,, ((Μητροσύλη, 2007), (Κεσετζοπούλου, 2004), (Πατρώνης, 2003), (Χρυσάκης Μ. & Ζιώμας Δ. & Καραμητοπούλου Ν. & Χατζαντώνης Δ., 2002), (Νασιούλας, 2010)). Σημαντικές πτυχές της Κοινωνικής Οικονομίας παρουσιάζονται ισχνές έναντι των αντίστοιχων των άλλων χωρών της Ευρώπης αν και τα τελευταία χρόνια εντοπίζεται μία γενικότερη αντιστροφή αυτής της τάσης.

Το κοινωνικό κεφάλαιο λ.χ. το οποίο θεωρείται ότι «αποτελεί το συγκριτικό πλεονέκτημα της Κοινωνικής Οικονομίας σε σχέση τόσο με το Δημόσιο Τομέα όσο και με τον Ιδιωτικό-Κερδοσκοπικό Τομέα της οικονομίας» (Ζιώμας, 2013) εμφανίζεται αποδυναμωμένο, με μια πολύ σημαντική μετατόπιση των ποιοτικών χαρακτηριστικών του (Καραμέτου & Αποστολόπουλος, 2011), παρά το γεγονός ότι τα συνεργατικά εγχειρήματα που αναπτύχθηκαν στη χώρα μας ανά τους αιώνες δημιούργησαν σημαντικά αποθέματα κοινωνικού κεφαλαίου. (Nasioulas, 2012) Η εθελοντική εργασία επίσης εμφανίζεται περιορισμένη καθώς η κοινωνία των πολιτών παρουσιάζεται «σχεδόν ανύπαρκτη, με πολύ αδύναμη δομή και περιορισμένη επίδραση στην κοινωνία εν γένει» ((Sotiropoulos D. & Karamagioli E., 2006) ενώ η

τελευταία καθώς και ο συνεταιριστικός κλάδος δεν φαίνεται να έχουν αρθρωθεί με το στιβαρό τρόπο που συναντούμε αλλού στην Ευρώπη» (Νασιούλας, 2010) παρά το γεγονός ότι η συνεταιριστική παράδοση της χώρας μας είναι ίσως η παλαιότερη στην Ευρώπη.

Θα πρέπει ωστόσο να υπογραμμίσουμε το γεγονός ότι σε αντιδιαστολή με την εμπειρία των ευρωπαϊκών χωρών της Δύσης οι οποίες εμφάνισαν αλματώδη ανάπτυξη των κοινωνικών κινημάτων τις δεκαετίες του 1960 και '70, η Ελλάδα την ίδια περίοδο εισέρχονταν στην δικτατορία και άρα οι συνθήκες δεν ευνοούσαν τέτοιου είδους κοινωνικούς πειραματισμούς (Adam, Social exclusion and work integration: Social cooperatives for people with mental health problems in Greece, 2008). Παράλληλα πρέπει να υπογραμμιστεί η ιδιαιτερότητα της χώρας αναφορικά με το ρόλο των άτυπων προνοιακών δικτύων, όπως η οικογένεια και η εκκλησία οι οποίες έχουν διαδραματίσει ιδιαίτερο ρόλο κυρίως σε σχέση με την εξέλιξη του κράτους πρόνοιας. Η ανάπτυξη άλλωστε του τελευταίου στη χώρα μας δεν έφτασε ποτέ στα επίπεδα των άλλων Κρατών-μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΚΕΚΑΝΑΜ, 2004) κάτι που σίγουρα μετατόπισε τον άξονα παροχής προνοιακών υπηρεσιών περισσότερο προς τα άτυπα δίκτυα, κυρίως στην οικογένεια, και λιγότερο στις συλλογικές μορφές οργάνωσης, οι οποίες ούτως ή άλλως παρουσιάζονται αποδυναμωμένες.

Παρόλα αυτά πρόσφατες έρευνες επισημαίνουν ότι η ανωτέρω κατάσταση αρχίζει να διαφοροποιείται καθώς σημειώνεται ένα «*νέο κύμα ανάδυσης της κοινωνίας πολιτών*» ενώ η πλειοψηφία των φορέων (τυπικών και άτυπων) εντοπίζει σημαντική αύξηση των εθελοντών και της εθελοντικής εργασίας (Μπουρίκος & Δημήτρης Α. Σωτηρόπουλος, 2014). Όσον αφορά πάντως τις Κοινωνικές Επιχειρήσεις και το κατά πόσον αυτές είναι γνωστές στη χώρα μας, είναι γεγονός πως στην Ελλάδα το ευρύ κοινό δεν έχει ξεκάθαρη εικόνα για τη λειτουργία και το σκοπό των Κοινωνικών Επιχειρήσεων (Heckl, 2007).

Μια παράδοση που διέπει τον τομέα της Κοινωνικής Οικονομίας στην Ελλάδα, όπως και στην υπόλοιπη Ευρώπη, είναι άμεσα συνδεδεμένη με τους συνεταιρισμούς που συστήθηκαν στη χώρα σε διάφορες χρονικές περιόδους. Στη σύγχρονη εκδοχή τους, οι ελληνικές κοινωνικές επιχειρήσεις έχουν ως κοινό χαρακτηριστικό τη συνεργατικότητα, η οποία στο πρόσφατο παρελθόν πραγματοποιήθηκε μέσω κυρίως των

γυναικείων αγροτουριστικών συνεταιρισμών (Νικολάου, 2014) καθώς και από τους ειδικού σκοπού αστικούς συνεταιρισμούς ειδικών ομάδων αποκλεισμένων, κυρίως ψυχικά ασθενών (Ζιώμας, 2013).

Ωστόσο, θα πρέπει να υπογραμμίσουμε ότι η χώρα μας διαθέτει πλουσιότητα παράδοση κοινοτικών και συνεργατικών εγχειρημάτων με ρίζες στα κλασσικά χρόνια καθώς κατά την αρχαιότητα υπήρχαν μορφώματα που σήμερα παραπέμπουν σε φορείς οι οποίοι θα μπορούσαν να ενταχθούν στον ευρύτερο χώρο της Κοινωνικής Οικονομίας, όπως οι συντεχνίες και οι θρησκευτικές αδερφότητες. Ο κοινοτισμός τόσο των κλασσικών χρόνων όσο και ο σύγχρονος ελληνικός κοινοτισμός αποτελούν χαρακτηριστικά παραδείγματα πολιτειακής (στην πρώτη περίπτωση) και κοινωνικο-οικονομικής οργάνωσης (στη δεύτερη περίπτωση), συνδέονται στενά με τις αρχές της Κοινωνικής Οικονομίας και αποτελούν παράλληλα τοπικές αυτοδιοικητικές πρωτοβουλίες μιας ουσιαστικά αποκεντρωμένης αμεσοδημοκρατικής διοίκησης. Κατά την τουρκοκρατία αναπτύχθηκε έντονα «ο κοινοτικός βίος και εμφανίστηκε η αλληλεγγύη σύμφωνα και με τις μεταβλητές της τοπικότητας και της εθνικής κουλτούρας» (Antoniou, 2013). Μάλιστα διαμορφώθηκαν σημαντικά δίκτυα με το εξωτερικό μέσω εμπορικών συναλλαγών με πολλές χώρες της Ευρώπης παρά το γεγονός ότι η χώρα βρισκονταν υπό τον Οθωμανικό ζυγό (στον κοινοτισμό γίνεται ειδική μνεία παρακάτω).

Παράλληλα, η συνεταιριστική παράδοση της χώρας είναι τόσο πλούσια που προκαλεί πραγματικά εντύπωση το πόσο αποτελεσματικώς ενσωματώνεται στην καθημερινή ζωή και παράδοση του τόπου. Σε πολλές περιοχές της Ελλάδας, πολύ πριν τον 18^ο αιώνα, συναντούμε τοπικής –ως επι τω πλείστον– εμβέλειας «πρωτόγονες» μορφές συνεταιριστικής οργάνωσης που αφορούσαν στη διαχείριση του ζωικού κεφαλαίου ή της πρωτογενούς παραγωγής με διάφορες ονομασίες όπως «συντεχνία», «συνάφι», «τσελιγκάτο», «μητάτο»²⁶, «σεμπριές»²⁷, «παραδιάρικα»,

²⁶ «Εποχιακές κατοικίες των βοσκών του Ψηλορείτη που στεγάζουν τις γαλακτοκομικές τους δραστηριότητες. Συνήθως είναι συγκεντρωμένα κατά ομάδες οικογενειών σε αρκετή απόσταση μεταξύ τους. Πολλές φορές αποτελούν συγκροτήματα με άλλους βοηθητικούς χώρους. Ετυμολογικά η ονομασία αυτών των αρχέγονων ξερολιθικών κατασκευών με θόλο εκφορικού συστήματος, προέρχεται από τη λατινική λέξη METATUM που σήμαινε «στρατιωτικό κατάλυμα». Η λέξη πέρασε στους βυζαντινούς με την έννοια του προσωρινού καταλύματος και σχεδόν με την ίδια ερμηνεία διατηρείται σήμερα στην Κρήτη» (Πετράκης, 2014).

²⁷ «Πολλοί, που δεν μπορούσαν, για διάφορους λόγους, να καλλιεργήσουν οι ίδιοι τα κτήματά τους, τα μίσθωναν σε άλλους. Αυτοί ήταν, συνήθως, αρχόντοι με τεράστιες περιουσίες, εμποροκτηματίες της Χώρας, γεωργοί που λείπανε από τις εστίες τους, γεωργοί που δεν επαρκούσαν να

«κονάκια» και «κοινάτα» (Κρήτη) (Nasioulas, 2012). Το 18^ο αιώνα εμφανίζονται οι πρώτες ομοσπονδίες, όπως αυτή στα Χάσικα και η αντίστοιχη των Μαδεμοχωρίων, καθώς και οι συνεταιριστικές των ψαράδων στην Αγχίαλο και τη Σωζόπολη, οι συνεργατικές των σφουγγαράδων σε Αίγινα και Ύδρα αλλά και οι συνεργατικές της πλανόδιας εργασίας (Χατζημιχάλη, 1953) ενώ το 1900 ιδρύεται το «Μετοχικό Γεωργικό Ταμείο Αλληλοβοηθείας», το οποίο εξελίχθηκε σε γεωργικό συνεταιρισμό υπόδειγμα και αποτέλεσε πρότυπο για την ίδρυση συνεταιρισμών σε όλη τη χώρα (Κολιού, 1986).

Σε γενικές γραμμές, διακρίνουμε τρεις κρίσιμες περιόδους συλλογικής οργανωτικής συγκρότησης του αγροτικού κόσμου κατά το 19^ο αιώνα, οι οποίες διαμόρφωσαν κατά πολύ το μέλλον του συνεταιριστικού κινήματος στην Ελλάδα. Η μία εκτείνεται από τις αρχές του 19^{ου} αιώνα έως και το 1924 οπότε παρατηρείται «αθρόα ίδρυση αγροτικών ή γεωργικών συνεταιρισμών», η δεύτερη από το 1924 έως το 1926 όπου «εμφανίζονται και άλλες οργανωτικές εκφράσεις συλλογικής δράσης» του αγροτικού κόσμου χωρίς ωστόσο την ένταση και έκταση της προηγούμενης περιόδου και τέλος η περίοδος από το 1929 έως το 1935 που χαρακτηρίζεται από μια προσπάθεια σύνδεσης των συνεταιρισμών με τα αγροτικά κόμματα (Δ.Καπογιάννης, 2011).

Μετά το 1950 διακρίνουμε δύο υποπεριόδους: την περίοδο 1950-1974 και την περίοδο από το 1974 μέχρι σήμερα. Ο Α. Μωυσίδης (Μωυσίδης, 2011) σημειώνει ότι *«ήδη από το 1951 αρχίζουν να ιδρύονται αγροτικοί σύλλογοι»* ενώ υπάρχουν και αγροτικές ενώσεις που με τους συλλόγους καθίστανται *«βασικοί οργανωτικοί φορείς»* των αγροτών. Μετά το 1974 και τη χούντα, μπαίνουμε σε μία περίοδο αρχικά ακμής και κατόπιν παρακμής μέσα σε ένα διάστημα μόλις 15 ετών όπου το συνεταιριστικό κίνημα αναπτύσσεται σε ένα ιδιαίτερα ευνοϊκό περιβάλλον αλλά πολύ γρήγορα οι αγροτικές οργανώσεις εγκλωβίζονται σε μία άτυπου είδους ομηρία από τα κόμματα των οποίων η άσκηση επιρροής είναι τόσο σημαντική που φτάνει στα επίπεδα της χειραγώγησης (Μωυσίδης, 2011). Η αναλυτική παρουσίαση του αγροτικού και

καλλιεργήσουν τα χωράφια τους, και τέλος ορφανεμένες οικογένειες με αρκετή περιουσία, αλλά χωρίς ανθρωποδύναμη. Εκείνοι πάλι που αναλάμβαναν την καλλιέργεια ξένων κτημάτων ήταν ή φτωχοί καλλιεργητές ή πολυδύναμες φαμελιές, πολλά αδέρφια κ.λπ., που ήθελαν να καλυτερέψουν τα οικονομικά τους. Η συνεργασία αυτή λεγόταν σεμπριά και τα ενδιαφερόμενα άτομα σέμπροι. Η σεμπριά έκλεινε ή προφορικά, με λόγο, ή γραπτά με ιδιωτικό ή συμβολαιογραφικό συμφωνητικό» (Κοντομίχης, 1985)

συνεταιριστικού κινήματος ξεπερνά το σκοπό αυτού του κεφαλαίου, αποτελεί ωστόσο σημαντική πτυχή στην ιστορική εξέλιξη των συλλογικών και αλληλέγγυων εγχειρημάτων στον ελληνικό χώρο που χωρίς καμία αμφιβολία αποτελούν τις πρώτες σύγχρονες Κοινωνικές Επιχειρήσεις Εργασιακής Ένταξης (Κ.Ε.Ε.Ε.).

Η συνεταιριστική και κοινοτική παράδοση της πατρίδας μας αποτελεί την ιδιαίτερη ελληνική εκδοχή της Κοινωνικής Οικονομίας, μιας Κοινωνικής Οικονομίας βασισμένης στις τοπικές κοινωνικο-οικονομικές, περιβαλλοντικές και πολιτικές συνθήκες που χρήζει περαιτέρω μελέτης, εφόσον πρόκειται για εκδοχή που διαφοροποιείται σαφώς από την λεγόμενη Κοινωνική Οικονομία της Αγοράς καθώς προσφέρει μια πιο ολιστική-συστημική προσέγγιση. Ο κοινοτισμός αποτελεί σημαντικό παράδειγμα οργανωσιακής αυτορρύθμισης που εδράζεται σε θεμελιώδεις αρχές τις οποίες μοιράζεται από κοινού με την Κοινωνική Οικονομία (όπως αλληλεγγύη, συνεργατισμός, ισονομία, αμεσοδημοκρατία) αλλά πρόκειται επίσης για ένα αυτοδιοικητικό μοντέλο που δύναται να προσφέρει σημαντικές εμπειρίες και παραδείγματα στο σύγχρονο αυτοδιοικητικό πεδίο.

5.1.2 Κοινοτισμός, η εξέλιξη του όρου

Διαχρονικά, παρατηρούμε, τόσο στον ελληνικό χώρο όσο και σε παγκόσμιο επίπεδο, το φαινόμενο της σύστασης ενώσεων τοπικού (ως επι τω πλείστον) χαρακτήρα –σε επίπεδο συνήθως κοινότητας– οι οποίες (ενώσεις) ιδρύονται έχοντας ως κύρια επιδίωξή τους την προάσπιση του συλλογικού συμφέροντος μέσω της αλληλέγγυας οργάνωσης της παραγωγής ενώ σε γενικότερο πλαίσιο στοχεύουν στην αντιμετώπιση των άμεσων κοινωνικο-οικονομικών προβλημάτων των μελών τους. Το φαινόμενο, γνωστό ως «Κοινοτισμός», έχει τη δική του έντονη και ξεχωριστή παρουσία αλλά και συνέχεια παγκοσμίως. Οι αναφορές και συνδέσεις του κοινοτισμού τόσο με την Κοινωνική Οικονομία όσο και με τον θεσμό της Τοπικής Αυτοδιοίκησης είναι σαφείς και αναμενόμενες και αναπτύσσονται παρακάτω.

Η φιλοσοφία του Κοινοτισμού εδράζεται κυρίως στην αντίληψη ότι οι πολίτες είναι ενεργά υποκείμενα και συμμετέχουν αποφασιστικά στη διοίκηση και τη λήψη αποφάσεων μέσω αμεσοδημοκρατικών δομών και διαδικασιών, όπως για παράδειγμα οι κοινοτικές πολιτικοοικονομικές δομές και αρχές, τα δημοψηφίσματα και οι συνελεύσεις. Οι αποφάσεις λαμβάνονται με τρόπο καθολικό, από τους ίδιους τους

πολίτες, κατά δήμο, κατά περιφέρεια και κατά κράτος, μέσω των παραπάνω δημοκρατικών δομών, καθιστώντας τον ίδιο τον πολίτη βασικό παράγοντα λήψης των αποφάσεων που αφορούν στο μέλλον της κοινότητας σε μία άμεση δημοκρατία.

Ο (σύγχρονος) **κοινοτισμός**, ως θεωρητικό-ιδεολογικό ρεύμα, προέκυψε από το κλασικό έργο του γερμανού Ferdinand Tonnies “Gemeinschaft und Gesellschaft” (1887) ο οποίος διέκρινε τους δύο θεμελιώδεις κοινωνιολογικούς τύπους της προβιομηχανικής κοινότητας (Gemeinschaft) και της αστικής κοινωνίας (Gesellschaft). Στην χώρα μας ωστόσο η κοινότητα εμφανίζεται, κυρίως, ως κάποιου είδους συνέχεια της ιστορικής παράδοσης της Εκκλησίας του Δήμου, ή ακόμα ακόμα των κοινοτήτων επί τουρκοκρατίας, και λιγότερο ως απότοκος της διεθνούς συζήτησης περί Gemeinschaft (Μελετόπουλος, 2010).

Η έννοια του Κοινοτισμού παρουσιάζει μια ιδιαίτερη, εν γένει, δυναμική. Μάλιστα, η μελέτη της εγχώριας και ξένης βιβλιογραφίας μας δίνει τη δυνατότητα να διακρίνουμε τέσσερις τύπους Κοινοτισμού: τον ελληνικό κλασσικό κοινοτισμό, τον αμερικανικό κοινοτισμό (communitarianism), τον ελευθεριακό κοινοτισμό ή κομμουναλισμό και τον κοινωνιολογικό κοινοτισμό.

Αρχικώς ο Κοινοτισμός εμφανίζεται ως πολιτειακή δομή και οργάνωση για πρώτη φορά στην αρχαία Αθήνα. Δεν είναι μάλιστα λίγοι οι έλληνες συγγραφείς και υπέρμαχοι του κοινοτισμού, όπως ο Κωνσταντίνος Καραβίδας, ο Κορνήλιος Καστοριάδης και ο Θεόδωρος Ζιάκας, που συνδέουν ευθέως τη λειτουργία της άμεσης δημοκρατίας (508 π.Χ.-326 π.Χ) με τον κοινοτισμό.

Ο ελληνικός κοινοτισμός της κλασσικής περιόδου, που συμπίπτει με την άνθηση της αμεσοδημοκρατικής αρχαίας Αθήνας, αναφέρεται ουσιαστικά σε ένα σύστημα πολιτεύματος οργανωμένο με τέτοιο τρόπο ώστε οι αποφάσεις να λαμβάνονται από τους ίδιους τους πολίτες, μέσα από δημοψηφίσματα και συνελεύσεις- σε επίπεδο δήμου, κράτους ή κοινότητας. Αναγνωρίζεται η ατομική ιδιοκτησία των πολιτών όμως η οργάνωση της παραγωγής εδράζεται στην ύπαρξη αλληλέγγυων συνεταιριστικών οργανισμών χωρίς να αποκλείονται και μικρές - οικογενειακές κυρίως- ιδιωτικές επιχειρήσεις.

Ο ελληνικός κλασσικός κοινοτισμός, ο οποίος έχει ως πυρήνα της φιλοσοφίας του το συλλογικό συμφέρον υπερβαίνοντας τα στενά όρια των σύγχρονων ιδεολογικών θεωρήσεων, δίνει ιδιαίτερη έμφαση στην αυτοδιοικητική δομή της κοινότητας. Ο σύγχρονος ελληνικός κοινοτισμός, έχει επηρεαστεί σε σημαντικό βαθμό από τον κλασσικό κοινοτισμό ενώ είναι εξαιρετικά δύσκολο να εντοπίσουμε

κάποιον πολιτικό χώρο (δεξιά, κέντρο ή αριστερά) που να απηχεί τις ιδέες του κοινοτισμού στο σύνολό τους. Κάτι αντίστοιχο διακρίνουμε και στην χρήση του όρου Κοινωνική Οικονομία, τον οποίο όλοι οι πολιτικοί χώροι υιοθετούν στο πολιτικό λεξιλόγιό τους μεν, ο κάθε ένας τον αντιλαμβάνεται και χρησιμοποιεί με διαφορετικό τρόπο δε. Μία δυνητική εξήγηση για αυτό το φαινόμενο είναι ότι και οι δύο έννοιες χαρακτηρίζονται από πολυποικιλότητα ως προς τις εκφάνσεις τους, τον εννοιολογικό προσδιορισμό τους και τις καταβολές τους σε βαθμό τέτοιο που όλοι μεν τις στηρίζουν, ο κάθε ένας τις κατανοεί δε με βάση την ιδιαίτερη ιδεολογική του προσέγγιση. Είναι γεγονός πάντως, ότι σε αντίθεση τόσο με το φιλελεύθερο νεωτερικό σύστημα που έχει ως βασικό δομικό-λειτουργικό στοιχείο του το άτομο όσο και με το σοσιαλισμό που ορίζει ως βασικό του άξονα την έννοια της κοινωνίας, ο κοινοτισμός θέτει ως υπέρτατη αξία την κοινότητα, στην οποία συνυπάρχουν -σε μία διαλεκτική και όχι ανταγωνιστική σχέση- οι έννοιες του ατομικού και του συλλογικού συμφέροντος.

Ο Κοινοτισμός, μετά από μία περίοδο κάμψης, κάνει τη δυναμική επανεμφάνισή του στην Αμερική (μετά το 1950) με τους Εμιτάϊ Ετζιόνι και Michael Sandel ενώ ως έννοια απομακρύνεται από την κλασσική της θεώρηση. Η μεγαλύτερη συμβολή των δύο αυτών μεγάλων κοινοτιστών είναι ότι καταφέρνουν να επαναφέρουν τον όρο της κοινότητας στη νεωτερική δύση. Το κίνημα είναι περισσότερο γνωστό ως αμερικανικός κοινοτισμός (communitarianism) ή κομμουνιταριανισμός, επικεντρώνεται κυρίως σε ζητήματα ηθικής και ταυτότητας του σύγχρονου ατόμου και ανάγει την κοινότητα σε υπέρτατο φορέα κοινωνικοποίησης. Η χρήση του όρου της Κοινωνίας των Πολιτών, η οποία υιοθετείται κατά κόρον στις μέρες μας, οφείλεται σε μεγάλο ποσοστό στους κομμουνιταριανιστές που θεωρούσαν πως επρόκειτο για κοινωνική εκδοχή του καπιταλισμού μέσω σύστασης κοινοτήτων.

Μια άλλη μορφή κοινοτισμού, ο ελευθεριακός κοινοτισμός (ή κομμουνισμός, στη σύγχρονη εκδοχή του) κάνει την εμφάνισή του στη Γαλλία γύρω στα 1800 (ειδικότερα μετά την Κομμούνα των Παρισίων), απορρίπτει την έννοια του κράτους καθώς και αυτήν της αγοράς και συνδέεται με την αντίστοιχη έννοια της κολεκτίβας ενώ απορρίπτει την ύπαρξη ατομικής ιδιοκτησίας καθώς μοιράζεται στοιχεία κομμουνιστικών και σοσιαλιστικών θεωρήσεων. Ριζοσπαστικός και βαθιά ιδεολογικώς φορτισμένος, ο ελευθεριακός κοινοτισμός απασχόλησε πολλούς συγγραφείς και στοχαστές. Μεγάλο ενδιαφέρον παρουσιάζουν οι θέσεις

σημαντικών ελευθεριακών κοινοτιστών ως προς την προβληματική γύρω από το κράτος πρόνοιας και τις κοινωνικές υπηρεσίες, ζητήματα που παραμένουν επίκαιρα ακόμα και σήμερα.

Ο Ελευθεριακός κοινοτισμός, συνδέθηκε περισσότερο με την αναρχική θεώρηση και τους ουτοπικούς σοσιαλιστές. Πολλοί σύγχρονοι, γνωστοί στοχαστές και συγγραφείς –αναρχικοί ή μη- είδαν στον Ελευθεριακό κοινοτισμό έναν τρόπο οργάνωσης των ανθρωπίνων κοινωνιών χωρίς διαστρωματώσεις ή διακρίσεις εξουσιών αλλά οργανωμένες στη βάση της αυτονομίας, δημοκρατίας και αλληλεγγύης (και εδώ, οι συνάφειες με τον σκληρό πυρήνα της θεώρησης της Κοινωνικής Οικονομίας είναι σαφείς). Οι πλέον γνωστοί υπέρμαχοι του ελευθεριακού κοινοτισμού υπήρξαν οι Κροπότκιν, Ελιζέ Ρεκλύ, Geddes, Μάμφορντ, Howard, Goodman, Giancarlo De Carlo, John Turner, Μπούκτσιν. Ο μεγάλος αναρχικός συγγραφέας Colin Ward πίστευε ακράδαντα στην κοινωνική ανάπτυξη μέσω των «κοινοτικών στοιχείων της συνεργασίας, της αλληλοβοήθειας και της «αυτονομίας» ενώ τον διαφοροποιεί από τον Κροπότκιν η απαισιοδοξία για το ρόλο της επιστήμης και μια πιο περιορισμένη πίστη στην αναγκαιότητα, στη δυνατότητα αλλά και στην επιθυμία ακόμα μιας πολιτικής μεταβολής επαναστατικού τύπου (Μπέρτι, 2004). Μεγάλο ενδιαφέρον παρουσιάζει μάλιστα η θέση του για το Κράτος Πρόνοιας και τις Κοινωνικές Υπηρεσίες, διότι αν και οι απόψεις του αφορούσαν στην Μεγάλη Βρετανία έχουν πολλαπλές επεκτάσεις στον ευρωπαϊκό χώρο. Λέει χαρακτηριστικά ότι η ιδέα της κοινωνικής υπηρεσίας πέθανε, παραδόξως, την ίδια στιγμή που γεννήθηκε το Κράτος Πρόνοιας, αφού «το πελώριο δίκτυο των κοινωνικών και οικονομικών πρωτοβουλιών, που βασιζόταν στην αυτοστήριξη και στην αλληλοβοήθεια, δημιουργημένο εκ του μηδενός από την εργατική τάξη, κατά το τέλος του 19^{ου} αιώνα, διαλύθηκε από την εθνικοποίηση των κοινωνικών υπηρεσιών που προώθησε το Εργατικό Κόμμα».

Μάλιστα στο έργο του «The Path not Taken» υποστηρίζει ότι «στην Μεγάλη Βρετανία της βιομηχανικής επανάστασης είχαν διαμορφωθεί από τις κατώτερες τάξεις εκτενή προνοιακά δίκτυα» (Ward, 1987). Ο Ward τελικά βρίσκεται αντιμέτωπος με το κρίσιμο ερώτημα του πώς γίνεται η αριστερά σε παγκόσμιο επίπεδο να έχει «εκχωρήσει την κοινωνική επινοητικότητα μόνο στην ιδέα του κράτους». Με αυτόν τον τρόπο υποστηρίζει πως απαξιώνεται σε μεγάλο βαθμό η πολυποίκιλη και πολυεπίπεδη «αυτοδιαχειριστική παράδοση», η οποία αναπτύχθηκε

από το εργατικό κίνημα και από τις λαϊκές τάξεις, και η οποία «έσβησε ελλείψει ιδεολογικού οξυγόνου» (Μπέρτι, 2004).

«Είναι πέραν κάθε αμφισβήτησεως, ότι τον επόμενο αιώνα τα χαρακτηριστικά της κοινωνικής αλληλεγγύης και της αλληλοβοήθειας πρέπει να επανεξεταστούν, προκειμένου να δημιουργηθεί μία κοινωνία πρόνοιας πάνω στα ερείπια του κράτους πρόνοιας», σημειώνει χαρακτηριστικά. Η εναλλακτική λύση της αριστεράς απέναντι στην κρίση του κοινωνικού κράτους δεν μπορεί, λοιπόν, παρά να προέλθει από μία σύγχρονη ανάγνωση της κοινοτικής παράδοσης (του αναρχισμού): η *«κοινωνία της πρόνοιας»*, όπως την αποκαλεί ο Γουώρντ, οφείλει να είναι αποκεντρωμένη και οργανωμένη πάνω σε συνομοσπονδιακές βάσεις. *«Ο πολλαπλασιασμός των οργανώσεων αλληλοβοήθειας μεταξύ των ανέργων, των ασθενών, των περιθωριοποιημένων αποτελεί τον πιο αποτελεσματικό μοχλό για το μετασχηματισμό του κράτους πρόνοιας σε μια κοινωνία αλληλοβοήθειας, για τη δημιουργία μιας κοινοτικής αρωγής σε μια υπεύθυνη κοινότητα».* Με λίγα λόγια, ο Ward βλέπει μέσα από την ανάπτυξη της Αλληλέγγυας Οικονομίας, και την αυτοδιοικητική οργάνωση με βάση το κοινοτιστικό πρότυπο, τη λύση για την υπέρβαση της κρίσης.

Τέλος, θα πρέπει να αναφέρουμε μια ακόμα μορφή κοινοτισμού, γνωστή ως κοινωνιολογικός κοινοτισμός. Ο τελευταίος δεν έχει καμία σχέση με την πολιτειακή ή πολιτική συγκρότηση μιας κοινωνίας. Επικεντρώνεται αποκλειστικά στην τοπικής εμβέλειας οργάνωση κοινοτήτων με βάση κοινωνιολογικές, ηθικές και θρησκευτικές ταυτότητες ή διακρίσεις. Ο κοινωνιολογικός κοινοτισμός, στο ευρωπαϊκό παράδειγμα, επικράτησε να αφορά το αναγνωρισμένο δικαίωμα χωριστής εκπροσώπησης κοινωνικών ομάδων, π.χ. θρησκευτικών (μουσουλμάνων, εβραίων, ινδουιστών κλπ), οι οποίες στη συνέχεια είναι πιθανόν να συγκρουστούν.

Από την παραπάνω συνοπτική παρουσίαση των εκφάνσεων του φαινομένου του κοινοτισμού καθίσταται σαφές ότι συνδέεται σαφώς τόσο σε επίπεδο αρχών (ισονομία, δημοκρατία, αλληλεγγύη, συνεταιριστική αρχή κλπ) όσο και σε επίπεδο θεσμικής οργάνωσης (τοπικές κοινότητες, αυτοδιοικούμενες μονάδες, ανεξάρτητες) με τις έννοιες της Κοινωνικής Οικονομίας και της Τοπικής Αυτοδιοίκησης. Ο Κοινοτισμός, παρότι περιβάλλεται πολλές φορές από ένα πέπλο μύθου και υπερβολής καθώς επίσης συνιστά έννοια ιδεολογικά φορτισμένη, εντούτοις αποτελεί ένα ιστορικό παράδειγμα του τρόπου με τον οποίον οι κοινότητες μπορούν να επιτύχουν

σημαντικό βαθμό αλληλέγγυας οργάνωσης μέσω της ενίσχυσης της συνεργατικής οικονομίας με σκοπό την επίτευξη οικονομικο-κοινωνικής ανάπτυξης σε τοπικό επίπεδο.

Η συζήτηση για τον κοινοτισμό αποκτά ιδιαίτερη αξία στις μέρες μας. Παρόλα αυτά, δεν πρέπει να παραβλέπουμε ότι υφίστανται πολλά παραδείγματα κοινοτιστικών εγχειρημάτων που απέτυχαν καθότι αφομοιώθηκαν από το σύστημα και αυτά πρέπει να προβληματίζουν αλλά και να λαμβάνονται σοβαρά υπόψη σε κάθε συζήτηση ή κριτική γύρω από τον κοινοτισμό. Είναι γεγονός ότι πολλές «*πρότυπες*» χειραφετησιακές δομές, όπως αυτές του ουτοπικού σοσιαλισμού του 19ου αιώνα, αλώθηκαν από τον «*εισοδισμό*» του ευρύτερου συμφεροντολογικού πνεύματος. (Σχίζας, 2014).

5.1.4 Κοινοτισμός στην Ελλάδα. Συνδέσεις με την Κοινωνική Οικονομία και την Τοπική Αυτοδιοίκηση

Μορφές **κοινοτικού** συνεργατισμού, όπως ήδη έχει αναφερθεί στην προηγούμενη παράγραφο, εμφανίστηκαν παγκοσμίως με τη μορφή συσσωματώσεων, όπως αυτής της κοινότητας, της ζάντρουγκας, του μιν, της όμπτσινα, του αρτέλ κλπ. Αντίστοιχα αλληλέγγυα εγχειρήματα διαθέτουν βαθιές ρίζες στην ελληνική ιστορία και εμφανίζονται και στις μέρες μας, σε πείσμα νεοφιλελεύθερων πολιτικών με τις οποίες έρχονται σε πλήρη ρήξη, τόσο ως προς τον πυρήνα της φιλοσοφίας τους όσο και στα επιμέρους σημεία τους.

Ιστορικά, στην Ελλάδα ο Κοινοτισμός αναπτύσσεται ιδιαίτερα στις πόλεις-κράτη, φθίνει κατά τα Ρωμαϊκά χρόνια, γνωρίζει περιορισμένης έκτασης άνθηση κατά τη Βυζαντινή περίοδο, παραδόξως όμως ηκμάζει ιδιαίτερα κατά την περίοδο της Τουρκοκρατίας. Το 1833, και επισήμως, ο βασιλιάς Όθωνας καταργεί κάθε μορφή κοινοτισμού προκρίνοντας ένα συγκεντρωτικού τύπου ελληνικό κράτος.

Οι ενώσεις που δημιουργήθηκαν σε επίπεδο κοινοτήτων στον ελληνικό χώρο απέδειξαν ιστορικά ότι μπορούν να προσφέρουν ικανοποιητικές λύσεις στα προβλήματα τα οποία προκύπτουν και απασχολούν τις τοπικές κοινωνίες, όπως ζητήματα παιδείας, πολιτισμού, τοπικής αυτοδιοίκησης, φορολογίας, εκκλησιαστικά, φιλανθρωπίας κλπ. (Κούκος, 2010). Παρουσιάζει ωστόσο ιδιαίτερο ενδιαφέρον το γεγονός ότι οι παραπάνω «**κοινωνικές συσσωματώσεις**», που ουσιαστικά

συνιστούσαν αυτονομιστικού τοπικού χαρακτήρα ενώσεις εμφανίστηκαν τόσο σε δημοκρατικά όσο και κάτω από πανίσχυρα και δεσποτικά κράτη. Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι αυτό της Ελλάδος: μολονότι η χώρα βρισκόταν υποτελής στην πανίσχυρη οθωμανική αυτοκρατορία, εντούτοις οι κοινότητες της έζησαν μια περίοδο ανάπτυξης και ευημερίας. *«Η επιβίωση της κοινότητας ήταν εφικτή όχι μόνο χάρη στη συνειδητοποίηση του πεπερασμένου χαρακτήρα των φυσικών πόρων και την αίσθηση της συλλογικότητας αλλά και χάρη στο γεγονός ότι ο τρόπος παραγωγής χαρακτηριζόταν από τις αξίες χρήσης και οι ίδιοι οι φυσικοί πόροι (γη, δάση, νερά κ.λπ.) δεν γίνονται αντιληπτοί σαν ατομικές ιδιοκτησίες αλλά ως κοινά κτήματα, τα οποία χρησιμοποιούσε η κάθε εστιακή ομάδα με βάση τις εκάστοτε ανάγκες της»* (Καραμήτσος, 2015).

Κατά την Τουρκοκρατία ο κοινοτισμός διανύει τη χρυσή του εποχή αφού λειτουργεί ως *«κιβωτός διαφυλάξεως της πολιτιστικής μας παραδόσεως»* σ' όλους τους τομείς (Πανταζόπουλος, 1993). Ωστόσο, ήδη από τις αρχές του 16ου αιώνα, δημιουργούνται **κοινοτικές εταιρείες** σε διάφορες περιοχές, όπως σε Φιλιπούπολη, Μαδεμοχώρια, Καλαρρύτη, Συρράκο, Χίο, Κυδωνιές ενώ στην Ύδρα, στις Σπέτσες και στα Ψαρά κάθε ναύτης είχε εταιρικό μερίδιο στο πλοίο ή στο φορτίο (Κουτρούλης, 2010)

Στα καταστατικά των κοινοτήτων του 18ου και 19ου αιώνα διακρίνουμε την προσπάθεια ανάπτυξης προνοιακών και πολιτιστικών δομών. Στο Μελενίκο από τα 30 συνολικά άρθρα του Κοινοτικού Κώδικα τα 8 αφορούν προνοιακές διατάξεις υπέρ των πτωχών και τη στήριξη των «ενδεών» μαθητών ενώ στις Κυδωνιές είχε αναπτυχθεί ένα σύστημα βασισμένο σε κληρονομικά μερίσματα και γραμμάτια για τη χρηματοδότηση του θεσμού των υποτροφιών. Επίσης, η κοινοτική αλληλεγγύη εκφράζονταν πολλές φορές μέσω της στήριξης του απόδημου ελληνισμού με την ανέγερση εκπαιδευτηρίων και ιδρυμάτων που λειτουργούσαν ως φορείς κοινωνικής πολιτικής.

Οι αναφορές που προηγήθηκαν καθιστούν σαφές το γεγονός πως οι κοινότητες στην Ελλάδα δεν αποτελούσαν απλώς μια ακόμη διοικητική περιφέρεια. Ήταν κάτι πολύ παραπάνω. Ο Πανταζόπουλος, στο έργο του «Ο Ελληνικός Κοινοτισμός και η Νεοελληνική Κοινοτική Παράδοση», υπογραμμίζει ότι οι αρχές του Ελληνικού Κοινοτισμού, δηλαδή η ισότητα, η αυτάρκεια, η καλή πίστη, η αλληλεγγύη, η διαιτησία, η επιείκεια και το κοινό συμφέρον, *«αποτέλεσαν το αξιακό*

υπόβαθρο από το οποίο ο Ελληνισμός άντλησε τη δύναμη να μείνει όρθιος μέσα στις αλληλοδιάδοχες ιστορικές θύελλες από τις οποίες διήλθε» (Πανταζόπουλος, 1993).

Οι κοινότητες αναμφισβήτητα υπήρξαν αυτοδιοικητικοί φορείς ανάπτυξης, πυρήνες κοινωνικής αλληλεγγύης, πρόνοιας και πολιτισμού. Το ζήτημα λοιπόν που εύλογα προκύπτει είναι το κατά πόσον οι κοινότητες, όντας όργανα τοπικής αυτοδιοίκησης, θα μπορούσαν να ενσωματωθούν σε ένα συγκεντρωτικό πολίτευμα δημοκρατικού τύπου στις μέρες μας.

Είναι γεγονός ότι καίρια ζητήματα που σήμερα απασχολούν την τοπική αυτοδιοίκηση τείνουν να βρίσκουν λύσεις στο πλαίσιο εντός του οποίου αντιμετωπίζονταν πριν από χρόνια, σε επίπεδο κοινότητας. Για παράδειγμα, το ζήτημα της αειφορικής ανάπτυξης αποτελεί επί σειρά ετών στόχο για την τοπική αυτοδιοίκηση, σε επίπεδο κοινότητας όμως τότε αντιμετωπίζονταν τελείως διαφορετικά από ό,τι σήμερα καθώς υπερτερούσε η ανάγκη προστασίας του περιβάλλοντος και δε νοούνταν *«με τη σύγχρονη αστική και αστεακή έννοια του όρου, αλλά με την έννοια της λελογισμένης χρήσης με σκοπό τη μη εξάντληση των πόρων, από τους οποίους εξαρτάται η επιβίωση της κοινότητας»*. Γι' αυτό και μιλάμε για *«βιωματική αειφορία»* (Καραμήτσος, 2015).

Έτσι λοιπόν, είναι εύλογο να αναρωτηθεί κανείς τι ήταν αυτό που κάποτε είχαν οι κοινότητες και το οποίο λείπει σήμερα από την Τοπική Αυτοδιοίκηση προκειμένου στις μέρες μας η τελευταία να μπορέσει να σταθεί δίπλα στον πολίτη και να δώσει λύση στα προβλήματά του. Ίσως η εξήγηση είναι πιο απλή από ό,τι αρχικά φαίνεται. Ίσως κρύβεται στην αλληλεπίδραση της κοινότητας με τους ανθρώπους και το περιβάλλον, σχέση άμεση, σχέση εξάρτησης, σχέση αλληλοσεβασμού που διαγράφει και κρίνει την πορεία της κοινότητας, των ίδιων της των μελών όπως και των επόμενων γενεών στο μέλλον.

Σήμερα μέσα στις συνθήκες της μνημονιακής αποικιοποίησης καθίσταται ολοένα και πιο επιτακτική η ανάγκη υπέρβασης των εγωισμών και ενδυνάμωσης των συλλογικοτήτων σε συνδυασμό με την ανάδειξη νέων. Ο κρατισμός δείχνει να έχει εξαντλήσει τα όριά του, ο συγκεντρωτισμός στην άσκηση εξουσίας έχει αποδειχθεί ελλειμματικός και εγείρει σοβαρά ζητήματα δημοκρατικής νομιμοποίησης ενώ η κοινοτική παράδοση για πολλούς αποτελεί ενδιαφέρουσα προσέγγιση.

Η ελληνική κοινοτιστική παράδοση, όπως προείπαμε, δέχθηκε καίριο πλήγμα από τις ελληνικές διοικήσεις (επί Βαυαροκρατίας) αμέσως μετά την επανάσταση. Ο

νόμος 27/12/1833 περί Δήμων κατάφερε τη διάλυση των κοινοτήτων, δηλαδή πέτυχε ότι δεν είχε επιτευχθεί επί της ρωμαϊκής ή οθωμανικής κυριαρχίας. Οι νέες διοικητικές μονάδες διοικούνταν πια από «πάνω προς τα κάτω», δηλαδή από αιρετούς που διορίζε το κράτος, αντιστρέφοντας την «από τα κάτω» παράδοση χρόνων, γεγονός που αποτέλεσε το «ελληνικό παράδοξο». Η τοπική διοίκηση ασκούνταν πια από την κεντρική εξουσία διαρρηγνύοντας έτσι τη σχέση του τότε πολίτη με την κοινότητά του, μετατρέποντάς την με τον «*συντεχνιακό ή οικογενειοκρατικό ατομισμό*» σε υποκατάστατό της. Με τον καιρό αναπτύχθηκαν ανταγωνιστικές σχέσεις μεταξύ συντεχνιών, μιας και οι δεσμοί με την κοινότητα ολοένα και έφθιναν και, με τη σειρά της, η συγκεντρωτική κεντρική εξουσία, προκειμένου να ελέγξει την κατάσταση εφάρμοζε ολοένα και πιο απολυταρχικές και επεμβατικές πολιτικές, ιδιαιτέρως δε σε κάθε περίπτωση διεκδίκησης αιτημάτων που άπτονταν της περιφερειακής αποκέντρωσης.

Ο Ίων Δραγούμης και ο Κωνσταντίνος Καραβίδας βλέποντας τον ολοένα και επεμβατικότερο ρόλο του κράτους επανέφεραν στην πολιτική ατζέντα τις κοινότητες, με τον Δραγούμη να προτείνει τη δημιουργία ενός Ελληνικού Οργανισμού στον οποίο θα είχε ενισχυμένο ρόλο η κοινότητα και τον Καραβίδα να υποδεικνύει τον κοινοτιστικό τρόπο κοινωνικο-οικονομικής οργάνωσης ως τον μόνο που μπορεί να αξιοποιήσει τα συγκριτικά πλεονεκτήματα της χώρας.

Οι απόψεις αυτές, αφού αποτέλεσαν αντικείμενο έντονης κριτικής, τελικώς συνεισέφεραν στην διαμόρφωση του νόμου ΔΝΖ/1912 (επί Βενιζέλου), ο οποίος αποκατέστησε την κοινότητα ως διοικητική μονάδα του Ελληνικού κράτους. Εντούτοις, ο υπερσυγκεντρωτικός χαρακτήρας του κράτους ενισχύθηκε με τον καιρό, η κοινοτική παράδοση και οι θεσμοί αυτοδιοίκησης αποδυναμώθηκαν περαιτέρω και η παντοδυναμία του κεντρικού κράτους στη λήψη αποφάσεων διέλυσε και τις τελευταίες εστίες αποκέντρωσης.

Η Τοπική Αυτοδιοίκηση οφείλει να αντλήσει διδάγματα από την εμπειρία του παρελθόντος και, στα πλαίσια της προσπάθειάς της να εξεύρει λύσεις σε επείγοντα ζητήματα που αποτελούν απόρροια της κοινωνικο-οικονομικής και ανθρωπιστικής κρίσης, να προκρίνει τα συστατικά στοιχεία της κοινοτικής παράδοσης, όπως η χειραφέτηση, η αυτονομία και η αλληλεγγύη, ως υπέρτατες αξιακές αρχές στη

λειτουργία της. Το παράδειγμα των κοινοτήτων καθιστά επίκαιρο το αίτημα για ουσιαστική αποκέντρωση και αμεσοδημοκρατία σε αυτοδιοικητικό επίπεδο.

Η Τοπική Αυτοδιοίκηση, απαλλαγμένη από τις εξαρτήσεις και τις συνδέσεις με την κεντρική εξουσία, μπορεί να αναδειχθεί σε κεντρικό άξονα δημοκρατικής ανασυγκρότησης της χώρας. Η κοινοτική παράδοση, αποτελεί παράδειγμα υγιούς διάδρασης πολίτη, περιβάλλοντος και αυτοδιοίκησης, μιας διάδρασης που έχει ατονήσει εδώ και χρόνια στους δήμους και τις κοινότητες της χώρας. Ο δήμος οφείλει να μετεξελιχθεί σε συντελεστή οικονομικής, κοινωνικής, πολιτιστικής και περιβαλλοντικής ανάπτυξης, με ενεργούς πολίτες που αποφασίζουν οι ίδιοι για το μέλλον τους σε μία από «τα κάτω προς τα επάνω» διαδικασία λήψης αποφάσεων. Η αλληλεγγύη, άλλωστε, αποτελεί έννοια ταυτόσημη με την παράδοση των ελληνικών κοινοτήτων και μπορεί να αποτελέσει βάση θεμελίωσης ενός νέου κοινωνικού συμβολαίου μεταξύ Δήμου και πολίτη.

Ο κοινοτισμός και οι αρχές του ασφαλώς και δεν αποτελούν πανάκεια. Βεβαίως και δεν μπορεί κανείς να υποστηρίξει ότι μία πλήρης επιστροφή σε δομές και αξίες του παρελθόντος είναι εφικτή και σκόπιμη. Εντούτοις, ο ελληνικός κοινοτισμός αποτελεί αφορμή για προβληματισμό και συζήτηση σε ένα γενικότερο πλαίσιο το οποίο δύναται να αποτελέσει τη βάση στην προσπάθεια αναμόρφωσης της Τοπικής Αυτοδιοίκησης μέσα από συμμετοχικές και αμεσοδημοκρατικές δομές και διαδικασίες. Το ελληνικό παράδειγμα μπορεί να μας προσφέρει τα βασικά δομικά συστατικά ανάπτυξης ενός εγχώριου συστήματος οργάνωσης και διοίκησης βασισμένου στην παράδοσή μας και, το κυριότερο, δεν αποτελεί ένα ξενόφερτο σύστημα που προτείνεται και προκρίνεται από τον έλληνα νομοθέτη αυτούσιο με βάση την εμπειρία κάποιας άλλης χώρας που έχει εντελώς διαφορετικές προσλαμβάνουσες.

Ο Πανταζόπουλος καυτηριάζει αυτή την αποτυχημένη στρατηγική χρόνων σχολιάζοντας χαρακτηριστικά πως *«ο νεοέλληνας νομοθέτης, παγιδευμένος στα πλέγματα των ξένων προτύπων που φιλοδοξούσε κάθε φορά να επιβάλει στον τόπο, δεν στάθηκε ικανός να αντιληφθεί το γνήσιο λαϊκό δημοκρατικό μήνυμα του κοινοτισμού. Από άγνοια ή από ξενομανία παραγκώνισε ή παραγνώρισε το γνήσιο ελληνικό πολιτιστικό πρότυπο για χάρη ξένων ή νόθων σχημάτων»* (Πανταζόπουλος, 1993).

5.1.5 Η «Κοινή Συντροφιά και Αδελφότητα των Αμπελακίων», η πρώτη Κοινωνική Συνεταιριστική Επιχείρηση στην Ελλάδα;

Όπως είδαμε στην ενότητα που αφορά στην Κοινωνική Οικονομία, μία μεγάλη κατηγορία φορέων που ανήκουν σε αυτήν είναι οι συνεταιρισμοί οιασδήποτε μορφής και αντικειμένου. Η Κοινωνική Επιχειρηματικότητα είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με τις συνεταιριστικές αρχές. Δεν είναι καθόλου τυχαίο ότι και ο Έλληνας νομοθέτης επέλεξε τον τίτλο «Κοινωνικές Συνεταιριστικές Επιχειρήσεις» και όχι απλά «Κοινωνικές Επιχειρήσεις» όταν αναφέρεται στους θεσμικά κατοχυρωμένους φορείς που ανήκουν στον χώρο της Κοινωνικής Οικονομίας στην Ελλάδα βάσει του Ν.4019/2011. Επίσης αξίζει να σημειωθεί ότι το CIRIEC, το οποίο έχει ασχοληθεί εκτενώς με τη μελέτη των Κοινωνικών Επιχειρήσεων, υπογραμμίζει τη συνεταιριστική φύση τους, προτείνοντας ουσιαστικά αντί του όρου «Κοινωνική Οικονομία» να γίνεται η χρήση του όρου «Κοινωνική και Συνεταιριστική Οικονομία». Θα μπορούσαμε να υποστηρίξουμε –χωρίς το φόβο γενίκευσης- ότι όλοι οι φορείς που ανήκουν στην Κοινωνική Οικονομία αποτελούν κατά βάση συνεταιρισμούς.

Παρά το γεγονός ότι η σύγχρονη έννοια του συνεταιρισμού στη χώρα μας έχει ταυτιστεί με την κακοδιαχείριση εθνικών και κοινοτικών πόρων, τις πολιτικές επιρροές και την περιορισμένη κοινωνική συνεισφορά, εντούτοις οι Συνεταιρισμοί στην Ελλάδα εμφανίζονται στην αρχαιότητα. Στη νεότερη ιστορία της χώρας, σημαντικό ορόσημο και σημείο αναφοράς για το συνεταιριστικό κίνημα αποτελεί η περίπτωση των Αμπελακίων, όπου στα τέλη του 18ου αιώνα οι κάτοικοι επεξεργάζονταν κόκκινα νήματα τα οποία έβαφαν με χρωστική που παρήγαγαν από το φυτό ριζάρι και αποφάσισαν να συνεταιριστούν με στόχο να αντιμετωπίσουν τον εξωτερικό ανταγωνισμό.

Τα Αμπελάκια γρήγορα εξελίχθηκαν σε συνεταιρισμό-πρότυπο, η φήμη του οποίου ξεπέρασε τα σύνορα της χώρας. Η επιτυχία του συνεταιρισμού των Αμπελακίων, που θεωρείται ο πρώτος του είδους του στην Ευρώπη, ήταν τόσο μεγάλη που ανάγκασε τον Λένιν να σημειώσει πως στα Αμπελάκια και η τελευταία μαγείρισσα μπορούσε να κυβερνά (Κουτρούλης, 2010), θέλοντας με τον τρόπο αυτόν πρωτίστως να τονίσει ότι όλα τα μέλη ήταν ίσα με την ουσιαστική πραγμάτωση της βασικής συνεταιριστικής αρχής «ένα μέλος – μία ψήφος».

Προ της κατανομής των κερδών, των προερχομένων από την παραγωγική λειτουργία του συνεταιρισμού, βάσει σχετικής πρόβλεψης εξασφαλιζόταν πρώτα το κονδύλι αγοράς σιταριού για τους φτωχότερους των εργατών, ήτοι υπήρχε μια σαφώς προνοιακής φύσης τακτική. Επίσης, εξασφαλιζόνταν τα χρήματα για τις λειτουργικές ανάγκες της κοινότητας (νοσοκομεία, δρόμοι, σχολεία, εκκλησίες, βιβλιοθήκες, τυχόν υποχρεώσεις προς τρίτους, δάνεια κλπ). Τα κέρδη που έμεναν τελικώς διανεμόνταν μεταξύ των εργατών που ήταν ιδιοκτήτες χωραφιών βαμβακιού και των εργατών που προσέφεραν μόνο την εργασία τους (Κουτρούλης, 2010).

Η «Κοινή Συντροφιά και Αδελφότητα των Αμπελακίων» θα μπορούσε κάλλιστα να υποστηριχθεί πως αποτελεί μια από τις πρώτες μεγάλες Κοινωνικές Συνεταιριστικές Επιχειρήσεις της σύγχρονης Ελλάδας κατά τα τέλη του 18^{ου} αιώνα. Πρόκειται για συνεταιριστική επιχείρηση (με καταστατικό), δημιουργήθηκε από τα μέλη της (πέντε «συντροφίες» που εμπορεύονταν βιοτεχνικά προϊόντα), σε τοπικό επίπεδο (Νομός Λάρισας), από ανθρώπους που διέθεταν κοινούς σκοπούς και οράματα.

5.2 Η Τοπική Αυτοδιοίκηση ως προνομιακός χώρος ανάπτυξης της Κοινωνικής Οικονομίας

Η οικονομική κρίση έχει επηρεάσει αναμφιβόλως σημαντικό κομμάτι του πληθυσμού της χώρας και κυρίως, όπως άλλωστε είναι αναμενόμενο, επηρέασε πρώτα τα ασθενέστερα στρώματα της κοινωνίας. Η ιδιαίτερη ένταση με την οποία εκδηλώνεται όμως το φαινόμενο, καθώς και η πρωτοφανής διάρκεια του, έχει ως αποτέλεσμα οι δραματικές επιπτώσεις της κρίσης να διαχέονται τάχιστα -όχι μόνο στα ασθενέστερα στρώματα αλλά- σε όλο και μεγαλύτερο μέρος της κοινωνίας και τελικώς η κρίση και οι επιπλοκές της δεν είναι πλέον υπόθεση μόνον κάποιων ολίγων αλλά γίνεται υπόθεση όλων. Η αβεβαιότητα και η έλλειψη προοπτικής καθώς και το ασταθές πολιτικό σκηνικό σε συνδυασμό με την κομματική απαξίωση επιτείνουν την αγωνία των νοικοκυριών που βλέπουν την αγοραστική τους δύναμη να εξανεμίζεται δραματικά μέρα με τη μέρα.

Η παρατεταμένη ύφεση ανέρχεται σε 25% σωρευτικά και αποσαθρώνει περαιτέρω τα θεμέλια της ήδη ταλαιπωρημένης οικονομίας. Εξάλλου η εφαρμογή των όρων των μνημονίων και ο τρόπος με τον οποίο αυτή πραγματώνεται, με οριζόντιες περικοπές και δυσβάσταχτα φορο-εισπρακτικά μέτρα, μεγεθύνει σε πολύ

μεγάλο βαθμό την δυσχερή κοινωνικο-οικονομική κατάσταση και δοκιμάζει τα όρια της κοινωνικής συνοχής. Οι μεταρρυθμίσεις, παρότι απαραίτητες, εφαρμόζονται αβίαστα και άκριτα ενώ η χωρίς τέλος προσπάθεια περικοπής δαπανών οδηγεί σε τακτική υποχώρηση του Κράτους από κάθε προνοιακή λογική και «η γενικευμένη φτωχοποίηση της κοινωνίας εξακολουθεί να τέμνεται από ανισότητες που στην πιο ακραία εκδοχή τους βρίσκεται η πείνα, η έλλειψη στέγης, η στέρηση από στοιχειώδεις κοινωνικές υπηρεσίες, όπως η περίθαλψη και το σχολείο» (Πορτάλιου, 2012).

Μέσα σε όλο αυτό το αρνητικό κλίμα, η Τοπική Αυτοδιοίκηση εμφανίζεται αποδυναμωμένη και προσπαθεί να σταθεί όρθια, να δώσει αγώνα για την επιβίωσή της. Από τη μία έχει να αντιμετωπίσει την οικονομική και κοινωνική κρίση, που όπως είναι φυσικό δεν την αφήνει ανεπηρέαστη, σε όλα τα επίπεδα, και από την άλλη καλείται να αντιμετωπίσει τις επιπτώσεις της διοικητικής μεταρρύθμισης του Καλλικράτη, οι οποίες σε συνδυασμό με την οικονομική κρίση προκαλούν σοβαρές δομικές και οργανωτικές δυσλειτουργίες.

Επιχειρώντας να αποτυπώσουμε σε αριθμούς τις ραγδαίες αλλαγές που επέφερε στην Τοπική Αυτοδιοίκηση το πρόγραμμα **Καλλικράτης** αρκεί να αναφέρουμε το γεγονός πως «από τον Ιανουάριο του 2011 οι Δήμοι και οι Δήμαρχοι μειώθηκαν από 1.034 σε 325 (-69%), οι Αντιδήμαρχοι από 2.298 σε 1.498 (-35%) και οι Δημοτικοί Σύμβουλοι από 16.390 σε 9.375 (-43%)», τα Νομικά Πρόσωπα και οι Επιχειρήσεις των Δήμων από 5.880 συγχωνεύθηκαν σε 1.138 (-81%) (ΚΕΔΕ, 2012).

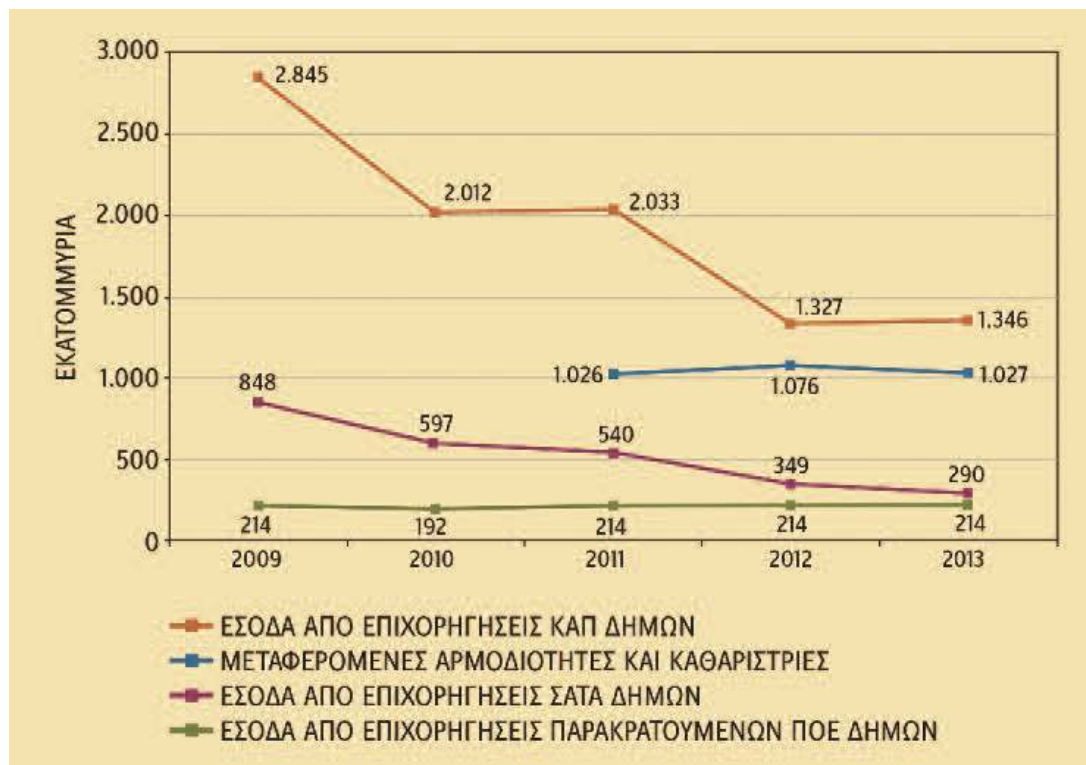
Η Διοικητική Μεταρρύθμιση που εισήγαγε ο Καλλικράτης πραγματοποιήθηκε και περιορίστηκε στην κατεύθυνση της δραστηκής περικοπής των δημόσιων κοινωνικών δαπανών και κατ' επέκταση του κοινωνικού κράτους, με υποχρηματοδότηση υπηρεσιών και έργων, που οδηγεί με μαθηματική ακρίβεια στην κατάρρευσή και υποστελέχωση κοινωνικών δομών, η οποία συμβάλλει με τη σειρά της στην οργανωτική και λειτουργική ανεπάρκεια των προσφερομένων υπηρεσιών. Ωθεί δε στην ανεργία δεκάδες χιλιάδες σημερινών εργαζομένων που εργάζονται σε δήμους και νομαρχίες με σύμβαση και εγκαταλείπει στο έλεος της διοικητικής ανεπάρκειας χιλιάδες ωφελουμένων. Ο «Καλλικράτης», ενώ θα μπορούσε να αποτελέσει υπό προϋποθέσεις ριζική μεταρρύθμιση, αποδεικνύεται ότι έρχεται να συμπληρώσει τον «Καποδίστρια» και να «αλλοιώσει την πεμπτουσία της Τ.Α., την άμεση δημοκρατία, τη λαϊκή συμμετοχή και, συνεπώς, τη λαϊκή εξουσία. Δεν είναι λίγες οι φωνές που

υποστηρίζουν ότι η Τ.Α. μετατρέπεται καθημερινώς «σε γραφειοκρατικό μηχανισμό ή μικρό κράτος, απρόσωπο και απόμακρο από τον πολίτη» (Τζόκας, 2012).

Η κριτική που ασκείται στον Καλλικράτη είναι έντονη. Υποστηρίζεται δε, από τα αριστερά κυρίως κόμματα, ότι μετατρέπει τρόπον τινά την Τ.Α. σε γραφείο εύρεσης εργασίας το οποίο προωθεί προγράμματα που διοχετεύουν στους εργοδότες φθηνό εργατικό δυναμικό σε συνεργασία με τον ΟΑΕΔ και τις σχολές μαθητείας του. Είναι αλήθεια πως ήδη κάποιοι δήμοι έχουν αναπτύξει δικά τους γραφεία απασχόλησης και ενημέρωσης ανέργων σε αυτή την κατεύθυνση ή αξιοποιούν προγράμματα στο πλαίσιο της «εκπαίδευσης» ή της απασχόλησης στην «Κοινωνική Οικονομία» (902.gr, 2014). Μάλιστα το Κ.Κ.Ε. μιλά ανοικτά για πολιτική ιδιωτικοποίησης των κοινωνικών αναγκών μέσα από την «Κοινωνική Οικονομία» και τις «Κοινωνικές Συνεταιριστικές Επιχειρήσεις» (ΚΟΙΝΣΕΠ), θέση που στηρίζει στο γεγονός ότι μεγάλος αριθμός δήμων δημιούργησαν ΚΟΙΝΣΕΠ για φύλαξη των δημοσίων κτιρίων των σχολείων, οδοκαθαρισμό ή παιδικούς σταθμούς.

Όσον αφορά τα οικονομικά τους, η επιχορήγηση των Δήμων από τον Κρατικό Προϋπολογισμό για λειτουργικές δαπάνες μειώθηκε την τριετία 2009-2012 κατά 60% και για επενδύσεις κατά 55% (ΚΕΔΕ, 2012) (Κουστοβασίλης, 2012). Με τη νέα όμως μείωση, τον Ιούλιο του 2012, της μηνιαίας απόδοσης των πόρων κατά 30%, η Τ.Α. δεν μπορεί πια να ανταποκριθεί ούτε στις στοιχειώδεις υποχρεώσεις της (μισθούς – λειτουργικές δαπάνες & εξόφληση προμηθευτών) (ΚΕΔΕ, 2012). Άρα μιλάμε για μια, αν μη τι άλλο, αποδυναμωμένη οικονομικώς Τοπική Αυτοδιοίκηση μεσούσης της χειρότερης κρίσης των τελευταίων ίσως δεκαετιών με δήμους που αδυνατούν να διατηρήσουν εν λειτουργία τις επιτυχημένες, αναγκαίες και απαιτητές από τους δημότες τους δομές, με αποτέλεσμα το κλείσιμο ή τη συρρίκνωσή τους σε σημαντικό βαθμό ενώ η εξέλιξη των επιχορηγήσεων, όπως φαίνεται άλλωστε και στον πίνακα που ακολουθεί, παρουσιάζει συνεχή πτωτική τάση.

Εξέλιξη επιχορηγήσεων (2009 – 2013)

ΕΙΚΟΝΑ 2 Εξέλιξη επιχορηγήσεων (2009 – 2013)

Σε κοινωνικό και κυρίως τοπικό επίπεδο, οι επιπτώσεις της κρίσης φαίνονται ξεκάθαρα και προξενούν έντονη ανησυχία. Το βάρος για τις Κοινωνικές Υπηρεσίες των Δήμων τείνει να γίνει δυσβάσταχτο με τις εν λόγω υπηρεσίες να αδυνατούν να εξυπηρετήσουν τον κόσμο που απευθύνεται σε αυτές. Τα άτυπα κοινωνικά δίκτυα «λειτουργούν ως αντίβαρο στην ελλειπή κρατική κοινωνική προστασία, παρόλο που οι δυνατότητές τους είναι όλο και πιο περιορισμένες, λόγω συρρίκνωσης των οικονομικών και ανθρώπινων πόρων τους» (ΕΚΚΕ, 2012).

Οι οικογένειες εξακολουθούν να επωμίζονται το κύριο βάρος των κοινωνικών και οικονομικών προβλημάτων, αν και τα τελευταία χρόνια και αυτές εμφανίζονται εμφανώς αποδυναμωμένες. «Παρόλα αυτά, σε περιπτώσεις που το άτομο δεν διαθέτει ισχυρό κοινωνικό δίκτυο, οι πιθανότητες να βρεθεί στον δρόμο αυξάνονται δραματικά» (ΕΚΚΕ, 2012). Μόλις το 2014 υπήρξε στην Ελλάδα πρόβλεψη για επίσημο δίκτυο κοινωνικής προστασίας, με σκοπό την εξασφάλιση ενός ελάχιστου εγγυημένου εισοδήματος διαβίωσης για όσους το έχουν ανάγκη.

Η φτωχοποίηση της κοινωνίας οδηγεί σε αύξηση του αριθμού των εξαρτώμενων ατόμων και στην περαιτέρω περιθωριοποίηση ευάλωτων

πληθυσμιακών ομάδων. Είναι χαρακτηριστικό ότι οι κοινωνικές υπηρεσίες των δήμων, μέσω του Συλλόγου Κοινωνικών Λειτουργών Ελλάδος με έγγραφό τους τον Οκτώβρη του 2012 προς τον υπουργό Εσωτερικών κ. Στυλιανίδη, αναφέρουν χαρακτηριστικά πως *«όλα τα διαθέσιμα εμπειρικά δεδομένα επιβεβαιώνουν τη δραματική επιδείνωση όλων των κοινωνικών δεικτών και ότι οι υπηρεσίες των δήμων αδυνατούν να ανταπεξέρθουν στις ολοένα αυξανόμενες ανάγκες για παροχή κοινωνικής φροντίδας»* (ΣΚΛΕ, 2012).

Ένας ισχυρός Τρίτος Τομέας μαζί με τις αναγκαίες μεταρρυθμίσεις, διοικητικές και φορολογικές, παρά τις δυσκολίες που αναφέρουμε παραπάνω μπορεί να συμβάλλει δυναμικά στην αύξηση της απασχόλησης, ιδιαιτέρως των ευπαθών κοινωνικά ομάδων στην περιφέρεια, στην ισόρροπη περιφερειακή ανάπτυξη καθώς και στην κοινωνική και εδαφική συνοχή, που συνολικώς αποτελούν για την Ελληνική Αυτοδιοίκηση μια Εθνική Προτεραιότητα (Μπίρμπας, 2012). Άλλωστε, η Κοινωνική Οικονομία χαρακτηρίζεται από τοπικότητα και όπως η διεθνής βιβλιογραφία προκρίνει η Τοπική Αυτοδιοίκηση δύναται να είναι εκείνος ο προνομιακός χώρος εντός του οποίου μπορούν να αναπτυχθούν πρωτοβουλίες κοινωνικού επιχειρείν.

Κυρίως, όμως, χρειάζονται οι συνέργιες των κοινωνικών δικτύων με την τοπική αυτοδιοίκηση για την αντιμετώπιση του κοινωνικού αποκλεισμού και την αξιοποίηση των ανθρώπινων πόρων σε επίπεδο πια δήμου. Η Τ.Α. πρέπει να αποτελέσει το μοχλό στήριξης και ανάπτυξης των τοπικών κοινωνικών εγχειρημάτων και να ενσωματώσει αυτές τις προσπάθειες σε στρατηγικά προγράμματα που σκοπό θα έχουν την ενίσχυση της απασχόλησης, τη μείωση της ανεργίας και την αντιμετώπιση του κοινωνικού αποκλεισμού σε επίπεδο δήμου ή περιφέρειας. Η μετατόπιση του κέντρου βάρους στην αντιμετώπιση των κοινωνικών προβλημάτων από το κεντρικό κράτος στο επίπεδο της δημοτικής ενότητας ή περιφέρειας δεν υπονοεί σε καμία περίπτωση την απόσυρση του κεντρικού σχεδιασμού από τα τοπικά σχέδια δράσης. Το αντίθετο. Τα τοπικά σχέδια δράσης θα πρέπει να πληρούν τις προϋποθέσεις και να ακολουθούν το πνεύμα της κεντρικής στρατηγικής που εκπορεύεται από την επίσημη πολιτική του κράτους για την αντιμετώπιση των ζητημάτων που απασχολούν και τους Δήμους. Έτσι, δημιουργώντας ένα πλαίσιο εφαρμογής πολιτικών, προσαρμοσμένων στις τοπικές ανάγκες, τις ιδιαιτερότητες και δυνατότητες του κάθε Δήμου, προσανατολισμένων στους στόχους που θέτει το

κεντρικό κράτος αλλά και λαμβάνοντας υπόψη τις κοινωνικο-οικονομικές παραμέτρους που συνθέτουν κάθε τοπική κοινωνία, μπορούν να αντιμετωπιστούν αποτελεσματικότερα οι ανάγκες των δημοτών.

Το γεγονός αυτό έχει ήδη γίνει αντιληπτό από πολλούς δήμους, οι οποίοι επιχειρούν να δώσουν στις πρωτοβουλίες εθελοντισμού και αλληλεγγύης θεσμικό χαρακτήρα, θέτοντας το θεμέλιο λίθο ανάπτυξης της κοινωνικής επιχειρηματικότητας και εγκαινιάζοντας μία νέα εποχή για τη συμμετοχική Δημοκρατία στην Τοπική Αυτοδιοίκηση (Βενιέρη, 2012). Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελούν οι δημοτικοί παιδικοί σταθμοί. «Η οικονομική κρίση που μαστίζει τα ελληνικά νοικοκυριά, εκτόξευσε τον αριθμό αιτήσεων στους δημοτικούς παιδικούς σταθμούς. Ενδεικτικό είναι ότι π.χ. στο Ίλιον κατατέθηκαν 1.000 αιτήσεις, εκ των οποίων ο δήμος μπορεί να εξυπηρετήσει μόνο τις μισές» (Καριμάλη, 2012).

Οι παραπάνω διαπιστώσεις αποκτούν ακόμα μεγαλύτερη βαρύτητα αν αναλογιστεί κανείς ότι οι Κοινωνικές Υπηρεσίες, και γενικότερα οι Κοινωνικές Δομές των Δήμων, αποτελούν σήμερα τους βασικούς φορείς του Δημοσίου που δραστηριοποιούνται στην παροχή πρωτοβάθμιας κοινωνικής φροντίδας κοινωνικά αδύναμων ομάδων. Και εκεί που κανείς θα ανέμενε ότι στην μετά-Καλλικράτη εποχή οι Κοινωνικές Υπηρεσίες θα ενισχύονταν σε όλα τα επίπεδα για να αντιμετωπιστούν κατάλληλα οι κοινωνικές επιπτώσεις, συνέβη ακριβώς το αντίθετο.

Η συρρίκνωση του Κράτους Πρόνοιας δεν αποτελεί βεβαίως φαινόμενο που ξεκίνησε τελευταίως, την περίοδο της κρίσης. Αποτελεί στρατηγική επιλογή που ακολουθείται συστηματικά με φιλελεύθερες πολιτικές που εφαρμόζονται εδώ και αρκετά χρόνια. Οι επιπτώσεις όμως δεν γίνονταν αισθητές αφού στο παρελθόν υπήρχε δυνατότητα κάλυψης οικονομικών αναγκών μέσω κοινοτικών κονδυλίων. Η παραπάνω διαπίστωση αποτελεί σοβαρό ατόπημα που θα βαραίνει την Τοπική Αυτοδιοίκηση ιστορικά.

Επί δεκαετίες το αντίβαρο για να μην καταρρεύσει το σύστημα ήταν η χρηματοδότησή του μέσω κοινοτικών προγραμμάτων (π.χ. «Βοήθεια στο σπίτι» κ.λπ.) ή μέσω διαφόρων κονδυλίων χωρίς μόνιμο χαρακτήρα (π.χ. προγράμματα stage, συμβασιούχοι σε θέσεις πάγιων αναγκών κ.λπ.). Ως αποτέλεσμα διαμορφώθηκε ένα *«πλέγμα κοινωνικών υπηρεσιών χωρίς σταθερή παρέμβαση στα κοινωνικά προβλήματα, βασισμένο σε συμβασιούχους υπαλλήλους, με προσωπικό που*

προσλαμβάνεται με αδιαφανείς διαδικασίες» (Πάντος, 2010). Τα αποτελέσματα, λίγο ως πολύ, υπήρξαν τα αναμενόμενα. Ευπαθείς κοινωνικές ομάδες, άνεργοι, ηλικιωμένοι, ψυχικά ασθενείς, εξαρτημένοι, άστεγοι, μετανάστες, πρόσφυγες, χρόνια πάσχοντες κ.α. βρίσκονται ξαφνικά αντιμέτωποι με τη σκληρή πραγματικότητα και αδυνατούν να καλύψουν τις βασικές τους ανάγκες μέσα από τις υπάρχουσες υποστελεχωμένες δομές.

Καθίσταται, επομένως, σαφές ότι η τρέχουσα οικονομική συγκυρία ουδόλως ευνοεί την Τοπική Αυτοδιοίκηση προς την κατεύθυνση της ενίσχυσης των δικών της Κοινωνικών Υπηρεσιών και Δομών με σκοπό την αποτελεσματική αντιμετώπιση της οικονομικό-κοινωνικής κρίσης και τη διαχείριση των επιπτώσεων αυτής σε μεγάλες ομάδες πληθυσμού.

Από τη μία, η ίδια η διοικητική μεταρρύθμιση και ο σχεδόν αυταρχικός -αν όχι ερασιτεχνικός- τρόπος εφαρμογής της σίγουρα δεν απέδωσε τα αναμενόμενα. Απέτυχε να προσδώσει νέα δυναμική και όραμα στην Τοπική Αυτοδιοίκηση αφού δεν εξασφαλίστηκαν εκ των προτέρων επαρκείς πόροι, εργαλεία καθώς και οι διοικητικοί μηχανισμοί που θα μπορούσαν να ενισχύσουν δομές και υπηρεσίες. Από την άλλη, η χρονική συγκυρία, με την οικονομική κρίση να έχει εδραιωθεί στην ελληνική πραγματικότητα, αποτελεί σημαντικό ανασταλτικό παράγοντα επιτυχίας κάθε τέτοιου εγχειρήματος.

Οι δήμοι βρίσκονται επίσης αντιμέτωποι με το ενδεχόμενο λήξης συμβάσεων εργαζομένων, σε κοινωνικές και όχι μόνο δομές, πράγμα το οποίο θα επιβαρύνει ακόμα περισσότερο την κατάσταση. Το έργο που επιτελούν κάθε άλλο παρά ευκαταφρόνητο είναι. Κάθε μέρα, σε όλη την χώρα, 75.000 ηλικιωμένοι εξυπηρετούνται από το «Πρόγραμμα Βοήθεια στο Σπίτι» μαζί με άλλους 1.500 στα Κέντρα Ημερήσιας Φροντίδας Κατάκοιτων Ηλικιωμένων. Καθημερινώς, 170.000 παιδιά φιλοξενούνται σε παιδικούς βρεφονηπιακούς σταθμούς και κέντρα δημιουργικής απασχόλησης μαζί με άλλα 3.000 σε κέντρα φροντίδας παιδιών με αναπηρία. Οι δήμοι συντηρούν 15.000 σχολικά κτίρια, 50 ωδεία, 250 πνευματικά κέντρα, 300 αθλητικά κέντρα και 105 βιβλιοθήκες. Είναι άρα προφανές πως το ενδεχόμενο μη-ανανέωσης των συμβάσεων όλων αυτών των εργαζομένων θα προκαλέσει σοβαρό έμφραγμα σε όλο το φάσμα των λειτουργιών των δήμων και θα

οδηγήσει σε παύση λειτουργίας σημαντικότερων δομών άσκησης κοινωνικής πολιτικής.

Συνάγεται από τα παραπάνω ότι η Τοπική Αυτοδιοίκηση βρίσκεται μεν σε εξαιρετικά δύσκολη θέση, απαιτείται δε να αναζητηθούν λύσεις και μάλιστα άμεσες διότι κάθε μέρα που περνάει οι ανάγκες γιγαντώνονται και τα προβλήματα πολλαπλασιάζονται. «Από τη μία η άσκηση μίας αποτελεσματικής κοινωνικής πολιτικής αποτελεί επιτακτική ανάγκη και από την άλλη, ο περιορισμός των κρατικών πόρων πρέπει να οδηγήσει στην εξεύρεση νέων μέσων και δομών για την υλοποίηση αυτού του στόχου» (Μιχαλόπουλος, 2012).

Η λύση προφανώς βρίσκεται στην ίδια την τοπική κοινωνία, στους ίδιους τους πολίτες καθόσον και οι ίδιοι αναζητούν απεγνωσμένα τρόπους αντιμετώπισης των νέων προκλήσεων. Η τοπική κοινωνία αναδεικνύεται ως νέο πεδίο, δυνητικώς πλέον πρόσφορο, για την ανάπτυξη δράσεων κοινωνικής πολιτικής με στόχο την άμβλυνση των επιπτώσεων της κρίσης. *«Την ίδια στιγμή λοιπόν, και παρά τη μειωμένη δυνατότητα των κοινωνικών υπηρεσιών του κράτους – ή ίσως εξαιτίας αυτής – κάποιοι συμπολίτες μας οργανώνονται»* (Ισμαηλίδου, Πουλιόπουλος, 2011).

Στην κατεύθυνση αυτή, οι συνέργειες της Τοπικής Αυτοδιοίκησης και των αυξανόμενων φορέων της κοινωνίας των πολιτών, διαφαίνονται ως θετικές διέξοδοι για την ανάπτυξη των νέων οργανωτικών σχημάτων παροχής κοινωνικών υπηρεσιών. Η Τοπική Αυτοδιοίκηση εξακολουθεί να έχει τη δυνατότητα να αντιμετωπίσει, έστω και μερικώς, τη συρρίκνωση των προνοιακών της υπηρεσιών, αξιοποιώντας τη λειτουργία φορέων που εντάσσονται στην Κοινωνία των Πολιτών και ενισχύοντας παραλλήλως το τοπικό Κοινωνικό Κεφάλαιο. «Στον αντίποδα λοιπόν, της αδυναμίας των θεσμών τοπικής αυτοδιοίκησης, εντοπίζουμε τις κινήσεις πολιτών της τελευταίας διετίας» (Αγγελόπουλος, 2012) και οι οποίες θα πρέπει να αξιοποιηθούν από τους Δήμους.

Πλήθος φορέων, σχημάτων και συλλογικοτήτων, λ.χ. τοπικά ανταλλακτικά συστήματα, χαριστικά παζάρια, αλληλέγγυο εμπόριο, εργασιακές κολλεκτίβες, αυτοοργανωμένοι πολυχώροι, οικοκοινότητες, οικογιορτές, πρωτοβουλίες δικτύωσης, λαϊκές συνελεύσεις, κινήματα με σκοπό την παράκαμψη μεσαζόντων, εθελοντικές οργανώσεις για παροχή φροντίδας σε ηλικιωμένους και την εκπαίδευση

(υπολογιστές, ξένες γλώσσες, μουσική), τράπεζες χρόνου κ.α., δραστηριοποιούνται πια στις τοπικές κοινότητες.

Οι Κοινωνικές Συνεταιριστικές Επιχειρήσεις (Κοιν.Σ.Επ) και ο Ν.4019/2011, παρά τις όποιες (και δεν είναι λίγες) αδυναμίες του, μπορούν να αποτελέσουν σημαντικό εργαλείο στα χέρια της Κοινωνίας των Πολιτών αλλά και της Τοπικής Αυτοδιοίκησης. Είναι πολύ σημαντικό το γεγονός πως ο ίδιος ο νόμος δίνει την δυνατότητα στις Κοιν.Σ.Επ. να προσφέρουν τις υπηρεσίες τους στους Δήμους, άρα και να συνεργαστούν με τους τελευταίους για έναν κοινό σκοπό.

Και εδώ όμως πρέπει να δοθεί ιδιαίτερη προσοχή στον τρόπο επιλογής των Κοιν.Σ.Επ. διότι υπάρχει ήδη κακό προηγούμενο με τις ΜΚΟ και την κοινωφελή εργασία. Είναι αν μη τι άλλο τραγικό, «την ίδια στιγμή που η κεντρική διοίκηση μειώνει προσωπικό και δεν ανανεώνει συμβάσεις σε εργαζόμενους που εξυπηρετούν πάγιες και διαρκείς ανάγκες (π.χ. παιδικοί σταθμοί, καθαριότητα) να δίνει την δυνατότητα να προσλαμβάνουν οι δήμοι προσωπικό, με συμβάσεις μερικών μηνών, εργαζόμενους που φέρνουν διάφορες Μ.Κ.Ο (Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις) με άγνωστες διαδικασίες επιλογής, με συμβάσεις με συνεταιρισμούς ή ιδιωτικές εταιρίες» (Κουστοβασίλης, 2012), όπου οι εργασιακές σχέσεις είναι κατά πολύ δυσμενέστερες. Ειδικότερα, το πρόγραμμα «Κοινωφελής Εργασία», όπως σημειώνει η ΠΟΕ ΟΤΑ, «είναι μια επανάληψη των stage, μέσω των οποίων εργάζονταν επί χρόνια άνθρωποι με συμβάσεις ορισμένου χρόνου στο στενό δημόσιο τομέα» (Μπράτσος, 2012).

«Σε μια περίοδο όπου η καχυποψία των πολιτών στρέφεται όχι μόνο προς τις κρατικές δομές αλλά και προς μη-κερδοσκοπικές οργανώσεις και σωματεία, αυθόρμητες πρωτοβουλίες που ξεκινούν από την κοινωνική «βάση» κερδίζουν πολύ ευκολότερα την υποστήριξη του κοινωνικού συνόλου» (Ισμαηλίδου, Πουλιόπουλος, 2011). Αλλά και οι δήμοι, από την πλευρά τους, δραστηριοποιούνται στην προσπάθειά τους να ανταποκριθούν στις νέες συνθήκες με νέες καινοτόμες κοινωνικές δράσεις. «Σ' αυτές τις δράσεις εντάσσονται οι λειτουργίες κοινωνικών παντοπωλείων και φαρμακείων, δημοτικών ιατρείων, η υιοθέτηση καλών πρακτικών όπως οι δημοτικοί λαχανόκηποι» (Localit, 2012). Στη δύσκολη αυτή συγκυρία, «τα δίκτυα αλληλεγγύης αποτελούν καταφύγια απέναντι στην απομόνωση και τη μοναξιά» (Πορτάλιου, 2012).

Πρέπει να γίνει κατανοητό πως η Τοπική Αυτοδιοίκηση δεν μπορεί από μόνη της να αναλάβει το βάρος της άσκησης Κοινωνικής Πολιτικής σε τοπικό επίπεδο χωρίς την συμπαράσταση και υποστήριξη του Κεντρικού Κράτους. Και θα πρέπει να γίνει επίσης σαφές ότι «οι αυτοδιοικητικές δομές κοινωνικής πολιτικής δε συμπληρώνουν τον ρόλο του κράτους» αλλά και ούτε το υποκαθιστούν σε καμία περίπτωση. «Ουσιαστικά αποτελούν ένα δίχτυ ασφαλείας (safety net), ένα πλέγμα προστασίας και πρόληψης απέναντι στην κοινωνική ανισότητα, την οικονομική δυσπραγία και την περιθωριοποίηση» (Χλωπτσιούδης, 2012).

Η ύπαρξη ισχυρών δομών Κοινωνικής Οικονομίας, σε συνδυασμό με ισχυρές δημόσιες κοινωνικές δομές, μπορούν να αντιμετωπίσουν αποτελεσματικά πολλά κοινωνικο-οικονομικά προβλήματα, σε περιφερειακό και τοπικό επίπεδο. Άλλωστε, πρέπει να τονίσουμε ότι, οι δομές Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας λειτουργούν συμπληρωματικώς και δεν μπορούν να αντικαταστήσουν το ισχυρό κοινωνικό κράτος, που αποτελεί προϋπόθεση αποτελεσματικής δράσης τους (Μπίρμπας, 2012). Οι αυτοδιοικητικές δομές άσκησης κοινωνικής πολιτικής έχουν τον ρόλο της διασφάλισης της αποτελεσματικής εφαρμογής των κεντρικών πολιτικών μέσω των Κοινωνικών Δομών τους. Αυτές, αποτελούν ή θα πρέπει να αποτελούν ένα δεύτερο επίπεδο ασφαλείας έτσι ώστε εκεί που οι κεντρικές πολιτικές αποτυγχάνουν ή αδυνατούν να εφαρμοστούν σε τοπικό επίπεδο, να παρέμβουν και να λειτουργούν διορθωτικά.

Οι σημερινές συνθήκες ασφαλώς κάνουν τα παραπάνω να φαντάζουν ουτοπικά. *«Η Τοπική Αυτοδιοίκηση (Τ.Α.) πρέπει να αποτελεί τον κύριο εκφραστή και το βασικό εισηγητή της κοινωνικής πολιτικής και ως εκ τούτου πρέπει να εργασθεί για τη δημιουργία ενός νέου τοπίου ανάπτυξης, αξιοποιώντας σημαντικές ευκαιρίες και δυνατότητες που προσθέτουν μεγάλο αριθμό νέων θέσεων εργασίας, είτε άμεσα, μέσα από τη δημιουργία νέων δημοτικών επιχειρηματικών όμως δραστηριοτήτων, είτε έμμεσα, μέσα από την υποστήριξη της λεγόμενης κοινωνικής επιχειρηματικότητας, της κοινωνικής και αλληλέγγυας οικονομίας»* (Μιχαλόπουλος, 2012).

Τούτο έχει μεγάλη σημασία κατά την περίοδο που διανύουμε. *«Μέχρι τώρα έχει παρατηρηθεί το φαινόμενο οι δράσεις (δήμων, Εκκλησίας και τοπικών φορέων) να είναι ασυντόνιστες»* (Χλωπτσιούδης, 2012). Δράσεις, οι οποίες ξεκινούσαν με πρωτοβουλίες των δήμων και οι οποίες είχαν τις ίδιες ομάδες-στόχους αλλά τελείως

διαφορετικά χαρακτηριστικά μεταξύ τους. Δηλαδή, δεν υπήρχε κανένας συντονισμός ή κεντρικός σχεδιασμός έτσι ώστε όλοι οι δήμοι να έχουν κοινές κοινωνικές δομές, κοινούς τρόπους αντιμετώπισης και δράσης, κοινές καλές πρακτικές ή κάποιου είδους συνεργασίες ή ακόμα και μηχανισμούς ανταλλαγής τεχνογνωσίας.

Σε κάθε περίπτωση πάντως, η πρωτοβουλία για την ανάπτυξη των όποιων δράσεων ή δομών στο μεγαλύτερο ποσοστό της ανήκε στους ίδιους τους δήμους, και όχι σε πρωτοβουλίες δημοτών. *«Στόχος, όμως, μιας κινηματικής κοινωνικής πολιτικής δεν θα πρέπει να είναι μόνο η παροδική ανακούφιση, αλλά πρωτίστως η έξοδος από το περιθώριο και η ενεργοποίηση της συμμετοχής του δημότη»* (Αγγελόπουλος, 2012). Από την τελευταία πρέπει να κρίνεται κατά πόσο είναι πετυχημένο ένα μοντέλο άσκησης Κοινωνικής Πολιτικής σε τοπικό επίπεδο ή όχι.

5.2.1 Τοπική Αυτοδιοίκηση και Κοινωνική Οικονομία: Απασχόληση, Ανεργία & Κοινωνικός Αποκλεισμός

Σε αυτή την ενότητα, γίνεται προσπάθεια αποτύπωσης των ιδιαίτερων συνθηκών εντός των οποίων καλείται η Τοπική Αυτοδιοίκηση να δράσει αποτελεσματικά προς όφελος του πολίτη και να αναπτύξει τόσο μηχανισμούς όσο και εργαλεία ώστε να αντιμετωπίσει την ιδιαίτερα έντονη ανθρωπιστική κρίση. Γίνεται συνοπτική αναφορά σε σημαντικούς κοινωνικο-οικονομικούς δείκτες, όπως αυτοί της απασχόλησης, ανεργίας και κοινωνικού αποκλεισμού. Η επιλογή των συγκεκριμένων δεικτών δεν είναι τυχαία αλλά έγινε με γνώμονα τα συμπεράσματα των ερευνών σε ευρωπαϊκό επίπεδο οι οποίες καταδεικνύουν με τον πλέον κατηγορηματικό τρόπο ότι η Κοινωνική Επιχειρηματικότητα συμβάλλει στην τόνωση της απασχόλησης, στην αντιμετώπιση του κοινωνικού αποκλεισμού και την μείωση της ανεργίας.

Οι Κοινωνικές Επιχειρήσεις Εργασιακής Ένταξης (Κ.Ε.Ε.Ε.), όπως ήδη έχει υπογραμμιστεί, συμβάλλουν αποφασιστικά στην τόνωση της απασχόλησης, στην αντιμετώπιση της ανεργίας και στην τοπική ανάπτυξη. Παρουσιάζει επομένως ιδιαίτερο ενδιαφέρον η αναφορά στους δείκτες που αφορούν στα ποσοστά απασχόλησης και ανεργίας, τόσο στην Ε.Ε. όσο και στη χώρα μας, ούτως ώστε να διαμορφώσουμε άποψη για τη θέση στην οποία βρίσκεται η Ελλάδα σε σχέση με τις υπόλοιπες χώρες της Ευρώπης, να αποτυπώσουμε την ιστορική πορεία των δεικτών στη χώρα μας κατά τα τελευταία έτη αλλά και να κατανοήσουμε τα ιδιαίτερα,

επιμέρους, χαρακτηριστικά της ελληνικής αγοράς εργασίας εντός της οποίας καλείται να δραστηριοποιηθεί μία Κοινωνική Επιχείρηση. Επιπλέον, η ανάλυση αυτή θα προσφέρει και στοιχεία γύρω από τις συνθήκες που επικρατούν στην ελληνική αγορά εργασίας, σε όρους απασχόλησης, και τα οποία πρέπει να αναλύσει, συνεκτιμήσει και τελικά να αντιμετωπίσει ή να εκμεταλλευτεί, η Τοπική Αυτοδιοίκηση ούτως ώστε να συμβάλλει στην στήριξη και ανάπτυξη Κοινωνικών Επιχειρήσεων σε τοπικό επίπεδο.

Το ποσοστό απασχόλησης, δηλαδή το ποσοστό του πληθυσμού εργάσιμης ηλικίας που απασχολείται στην αγορά, αποτελεί βασικό κοινωνικό δείκτη που υπηρετεί τους σκοπούς της ανάλυσης όταν μελετώνται οι εξελίξεις στο εσωτερικό των αγορών εργασίας. Αναμφιβόλως, με στόχο να διαμορφώσουμε μια πιο ουσιαστική και ολοκληρωμένη εικόνα για τις συνθήκες που επικρατούν στην αγορά εργασίας μιας χώρας, πρέπει να συνεκτιμηθούν όλοι οι βασικοί κοινωνικο-οικονομικοί δείκτες, ωστόσο κάτι τέτοιο ξεπερνά τις ανάγκες και το πεδίο του παρόντος κεφαλαίου. Παρά ταύτα, θα επιχειρήσουμε να προβούμε σε μια όσο το δυνατόν πιο σύντομη αλλά συνεκτική παρουσίαση των δεικτών που αφορούν απασχόληση, ανεργία και κοινωνικό αποκλεισμό σε Ελλάδα και Ευρωπαϊκή Ένωση.

Τα ποσοστά απασχόλησης στην χώρα μας, ειδικώς μετά το 2008, παρουσιάζουν μια ιδιαίτερη αναντιστοιχία σε σχέση με αυτά στην Ε.Ε. Το 2008 εμφανίζεται ως έτος-ορόσημο για την ελληνική αγορά εργασίας αφ'ης στιγμής από τότε και μέχρι σήμερα -που γράφονται αυτές οι γραμμές- τα ποσοστά απασχόλησης στη χώρα μας παρουσιάζουν εντόνως δραματική μείωση. Το 2008 το ποσοστό απασχόλησης στην Ε.Ε. άγγιζε το 65.7% (61.4% στην χώρα μας) ενώ μέχρι το 2010 σημείωσε συνολική πτώση 1,6 εκατοστιαίων μονάδων ελέω της χρηματοπιστωτικής και οικονομικής κρίσης (2,3 εκατοστιαίες μονάδες αντιστοίχως στην Ελλάδα).

Μέχρι και το 2010, επομένως, Ελλάδα και Ευρωπαϊκή Ένωση παρουσιάζουν μείωση σε όρους απασχόλησης για τα άτομα ηλικίας 15 έως 64 ετών. Η πτωτική τάση ανακόπτεται το 2011 όταν στην Ε.Ε. των 28 σημειώνεται μικρή βελτίωση (64,2%) ενώ το 2012 καθώς και το 2013 παραμένει το ποσοστό σταθερά στο 64,1%. Συνοψίζοντας, κατά την πενταετία 2008-2013, η απασχόληση στην Ε.Ε. των 28 μειώνεται κατά 1,6 εκατοστιαίες μονάδες. Ιδιαίτερα σημαντικό στοιχείο αποτελεί το γεγονός πως, μεταξύ των κρατών-μελών της ΕΕ, το ποσοστό απασχόλησης έφτασε

στα υψηλότερα επίπεδα το έτος 2013, κυμάνθηκε μεταξύ 72-74% σε Αυστρία, Δανία, Γερμανία και Κάτω Χώρες, κορυφώθηκε δε, με 74,4 % στη Σουηδία.

Από την άλλη, η απασχόληση στην Ελλάδα κατά την περίοδο 2008-2013, χαρακτηρίστηκε από σημαντική υποχώρηση η οποία μεταφράζεται σε μείωση του αριθμού των απασχολουμένων κατά 900.000! Πιο συγκεκριμένα, όπως φαίνεται και στον πίνακα της Eurostat που ακολουθεί, το ποσοστό απασχόλησης για άτομα ηλικίας 15-64 ετών στην Ελλάδα το 2008 άγγιξε το 61,4%. Σε μία πενταετία (2008-2013) από 61,4% έπεσε στο 48,8%, άρα σημειώθηκε τεράστια μείωση της απασχόλησης που άγγιξε το 12,6% (δηλαδή 8 φορές μεγαλύτερη σε σχέση με την αντίστοιχη μείωση στην Ε.Ε. των 28)!

Μάλιστα τα ποσοστά απασχόλησης των ατόμων που ανήκουν στην ηλικιακή ομάδα 20-64 μειώθηκαν ακόμα περισσότερο -κατά 15%- αγγίζοντας έτσι το ιστορικό χαμηλό του 55,3% το 2012 έναντι του 70% που ήταν ο αντίστοιχος στόχος του Εθνικού Προγράμματος Μεταρρυθμίσεων (Γούπιος, Εισήγηση στο Συνέδριο: "Κοινωνία σε κρίση, αυτοδιοίκηση σε δράση", Απασχόληση και Τοπική Αυτοδιοίκηση, 2013). Είναι κάτι παραπάνω από εμφανές ότι ενώ η Ευρώπη των 28 κατάφερε –σχετικά γρήγορα- να ανασχέσει την μείωση των ποσοστών απασχόλησης, η Ελλάδα όχι μόνο δεν πέτυχε κάτι αντίστοιχο αλλά η ετήσια πτώση κατά τα έτη 2010-2011 και 2011-2012 άγγιξε το υψηλότερο 4% και 4.3% αντίστοιχα.

Τα πρώτα σημάδια ανάκαμψης εντοπίζονται μετά το 2013. Κατά τα έτη 2014 και 2015 στην Ευρώπη των 28 η απασχόληση αυξάνεται κατά 1.5 ποσοστιαία μονάδα (σε σχέση με το 2013) και αγγίζει το 65.6%. Στην Ελλάδα, σύμφωνα με τον πίνακα της Eurostat που ακολουθεί, η απασχόληση (μιλάμε πάντα για την ηλικιακή ομάδα 15-64) αυξήθηκε κατά δύο ποσοστιαίες μονάδες και επανήλθε στα επίπεδα του 2012 δηλαδή στο 50.8% .

ΠΙΝΑΚΑΣ 8 Ποσοστό απασχόλησης, ηλικιακή ομάδα 15-64 για τα έτη 2006-2015

GEO/TIME	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Ευρωπαϊκή Ένωση (28 χώρες)	64,3	65,2	65,7	64,5	64,1	64,2	64,1	64,1	64,8	65,6
Ευρωπαϊκή Ένωση (27 χώρες)	64,4	65,3	65,8	64,5	64,2	64,2	64,2	64,2	64,9	65,7
Ευρωπαϊκή Ένωση (15 χώρες)	66,1	66,8	67,1	65,7	65,4	65,4	65,1	65,0	65,6	66,2

Χώρες ευρώ (19 χώρες)	64,5	65,5	65,8	64,4	64,0	64,1	63,7	63,4	63,9	64,5
Χώρες ευρώ (18 χώρες)	64,6	65,5	65,8	64,5	64,1	64,2	63,7	63,4	63,9	64,5
Χώρες ευρώ (17 χώρες)	64,5	65,5	65,8	64,5	64,1	64,2	63,7	63,4	63,9	64,5
Βέλγιο	61,0	62,0	62,4	61,6	62,0	61,9	61,8	61,8	61,9	61,8
Βουλγαρία	58,6	61,7	64,0	62,6	59,8	58,4	58,8	59,5	61,0	62,9
Τσεχία	65,3	66,1	66,6	65,4	65,0	65,7	66,5	67,7	69,0	70,2
Δανία	77,4	77,0	77,9	75,3	73,3	73,1	72,6	72,5	72,8	73,5
Γερμανία	67,2	69,0	70,1	70,3	71,3	72,7	73,0	73,5	73,8	74,0
Εσθονία	68,4	69,8	70,1	63,8	61,2	65,3	67,1	68,5	69,6	71,9
Ιρλανδία	68,7	69,2	67,4	61,9	59,6	58,9	58,8	60,5	61,7	63,3
Ελλάδα	60,6	60,9	61,4	60,8	59,1	55,1	50,8	48,8	49,4	50,8
Ισπανία	65,0	65,8	64,5	60,0	58,8	58,0	55,8	54,8	56,0	57,8
Γαλλία	63,7	64,3	64,9	64,1	64,0	63,9	64,0	64,0	64,2	64,3
Κροατία	55,6	59,0	60,0	59,4	57,4	55,2	53,5	52,5	54,6	55,8
Ιταλία	58,3	58,6	58,6	57,4	56,8	56,8	56,6	55,5	55,7	56,3
Κύπρος	69,6	71,0	70,9	69,0	68,9	67,6	64,6	61,7	62,1	62,7
Λετονία	65,9	68,1	68,2	60,3	58,5	60,8	63,0	65,0	66,3	68,1
Λιθουανία	63,6	65,0	64,4	59,9	57,6	60,2	62,0	63,7	65,7	67,2
Λουξεμβούργο	63,6	64,2	63,4	65,2	65,2	64,6	65,8	65,7	66,6	66,1
Ουγγαρία	57,4	57,0	56,4	55,0	54,9	55,4	56,7	58,1	61,8	63,9
Μάλτα	53,9	55,0	55,5	55,3	56,2	57,9	59,1	60,8	62,4	63,9
Ολλανδία	74,3	76,0	77,2	77,0	74,7	74,2	74,4	73,6	73,1	74,1
Αυστρία	68,6	69,9	70,8	70,3	70,8	71,1	71,4	71,4	71,1	71,1
Πολωνία	54,5	57,0	59,2	59,3	58,9	59,3	59,7	60,0	61,7	62,9
Πορτογαλία	67,6	67,6	68,0	66,1	65,3	63,8	61,4	60,6	62,6	63,9
Ρουμανία	58,8	58,8	59,0	58,6	60,2	59,3	60,2	60,1	61,0	61,4
Σλοβενία	66,6	67,8	68,6	67,5	66,2	64,4	64,1	63,3	63,9	65,2
Σλοβακία	59,4	60,7	62,3	60,2	58,8	59,3	59,7	59,9	61,0	62,7
Φιλανδία	69,3	70,3	71,1	68,7	68,1	69,0	69,4	68,9	68,7	68,5
Σουηδία	73,1	74,2	74,3	72,2	72,1	73,6	73,8	74,4	74,9	75,5
Ηνωμένο Βασίλειο	71,6	71,5	71,5	69,9	69,4	69,3	69,9	70,5	71,9	72,7

**Τροποποιημένος πίνακας για τις ανάγκες της ανάλυσής μας. Ο πρωτότυπος πίνακας αναφέρεται στα έτη 2001-2015 καθώς επίσης περιλαμβάνει και τις υπό ένταξη χώρες.

Πηγή: [http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-](http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/images/2/2f/Employment_rate%2C_age_group_20%E2%80%9364%2C_2005%E2%80%932015_%28%25%29_YB16_III.png)

[explained/images/2/2f/Employment_rate%2C_age_group_20%E2%80%9364%2C_2005%E2%80%932015_%28%25%29_YB16_III.png](http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/images/2/2f/Employment_rate%2C_age_group_20%E2%80%9364%2C_2005%E2%80%932015_%28%25%29_YB16_III.png)

Σήμερα, η χώρα μας βρίσκεται μαζί με την Κροατία στις χαμηλότερες θέσεις αναφορικά πάντα με τα ποσοστά απασχόλησης στην ηλικιακή ομάδα 15-64 ετών, δηλαδή σχεδόν 5 εκατοστιαίες μονάδες χαμηλότερα από την Ισπανία και την Ιταλία που ακολουθούν.

Σημειώνουμε ότι η Ελληνική Στατιστική Αρχή εξέδωσε Δελτίο Τύπου στις 15 Σεπτεμβρίου 2016 που αφορά στην έρευνα εργατικού δυναμικού για το Β' Τρίμηνο του 2016. Σύμφωνα με αυτό κατά το Β' Τρίμηνο του 2016 ο αριθμός των απασχολούμενων ανήλθε σε 3.702.613 άτομα. Η απασχόληση αυξήθηκε κατά 2,7% σε σχέση με το προηγούμενο τρίμηνο και κατά 2,1% σε σχέση με το Β' Τρίμηνο του 2015 αποτυπώνοντας έτσι μια μικρή πρόοδο που έχει συντελεστεί το τρέχον έτος.

Αντιστοίχως και ως προς τα ποσοστά ανεργίας, στην Ευρώπη των 28 την περίοδο 2008-2013 παρατηρείται μια αυξητική τάση (7% το 2008, 9% το 2009, 9,6% το 2010, 9,7% το 2011, 10,5% το 2012 και 10,9% το 2013) η οποία όμως προφανώς ανακόπτεται το 2014 όταν σημειώνεται μείωση κοντά στη μονάδα (0,7%) και συνεχίζει μειούμενη το 2015 (9,4%). Η ανεργία δηλαδή συνολικά στην Ευρωπαϊκή Ένωση των 28 χωρών παρουσιάζει μια σταθερή μείωση μετά το 2013 ενώ μειώθηκε συνολικά 1,5 ποσοστιαίες μονάδες από τότε και μέχρι το 2015.

Στην Ελλάδα, ενώ η τάση ακολουθεί την αντίστοιχη των υπολοίπων χωρών της ΕΕ, τα πράγματα διαφέρουν θεαματικά υπό όρους έντασης. Το 2008 το ποσοστό ανεργίας στην Ελλάδα κυμαίνονταν στο 7,8% και το 2009 αυξήθηκε κατά 1,8 ποσοστιαίες μονάδες όταν η αντίστοιχη αύξηση στην Ευρώπη των 28 ήταν κοντά στο 2%. Το 2010 είναι το έτος που η ανεργία στη χώρα μας ξεκινά την ξέφρενη πορεία της και αυξάνεται κατά 3,1 μονάδες (0,6 μεσοσταθμικά στους 28). Το 2011 κυμαίνεται πλέον στο 17,9%, σημειώνοντας σε σχέση με το προηγούμενο έτος ρεκόρ της τάξης των 5,2 εκατοστιαίων μονάδων (0,1% αντίστοιχα στους 28). Η κατάσταση επιδεινώνεται περισσότερο την ακόλουθη χρονιά, δηλαδή το 2012, οπότε σημειώνεται νέα αύξηση κατά 6,6 εκατοστιαίες μονάδες (24,5%) όταν στην Ευρώπη των 28 η αύξηση αγγίζει μόλις το 0,8%. Το 2013 η ανεργία στην Ελλάδα αυξάνεται εκ νέου προσθέτοντας ακόμα 3 μονάδες και αγγίζει πια το εντυπωσιακό 27,5%. Με άλλα λόγια, σχεδόν το 1/3 του ενεργού πληθυσμού βιώνει το φάσμα της ανεργίας. Το 2014 η ανεργία στην Ελλάδα παρέμεινε σε πολύ υψηλά επίπεδα αν και μειωμένη κατά μία ποσοστιαία μονάδα (από 27,5% έπεσε στο 26,5%). Με λίγα λόγια, και για να συνειδητοποιήσουμε καλύτερα την ένταση του προβλήματος της ανεργίας στη χώρα μας, την πενταετία 2008-2013 η ανεργία στην Ελλάδα αυξήθηκε κατά σχεδόν 20% (19,7%), ποσοστό που αποτυπώνει το μέγεθος και την ένταση των κοινωνικο-οικονομικών αλλαγών και ζυμώσεων στη χώρα. Το 2014 και το 2015 η ανεργία μειώνεται κατά 2,6 ποσοστιαίες μονάδες σχεδόν 1 μονάδα επάνω από τον ευρωπαϊκό

μέσο όρο. Η πορεία των δεικτών της ανεργίας αποτυπώνεται στον παρακάτω πίνακα της Eurostat.

ΠΙΝΑΚΑΣ 9 Δείκτες ανεργίας στην Ε.Ε. (2006-2015)

GEO/TIME	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Ευρωπαϊκή Ένωση (28 χώρες)	8,2	7,2	7	9	9,6	9,7	10,5	10,9	10,2	9,4
Ευρωπαϊκή Ένωση (27 χώρες)	8,2	7,2	7	9	9,6	9,6	10,4	10,8	10,2	9,4
Χώρες ευρώ (19 χώρες)	8,4	7,5	7,6	9,6	10,2	10,2	11,4	12	11,6	10,9
Χώρες ευρώ (18 χώρες)	8,4	7,5	7,6	9,6	10,1	10,1	11,4	12	11,6	10,9
Βέλγιο	8,3	7,5	7	7,9	8,3	7,2	7,6	8,4	8,5	8,5
Βουλγαρία	9	6,9	5,6	6,8	10,3	11,3	12,3	13	11,4	9,2
Τσεχία	7,1	5,3	4,4	6,7	7,3	6,7	7	7	6,1	5,1
Δανία	3,9	3,8	3,4	6	7,5	7,6	7,5	7	6,6	6,2
Γερμανία	10,1	8,5	7,4	7,6	7	5,8	5,4	5,2	5	4,6
Εσθονία	5,9	4,6	5,5	13,5	16,7	12,3	10	8,6	7,4	6,2
Ιρλανδία	4,5	4,7	6,4	12	13,9	14,7	14,7	13,1	11,3	9,4
Ελλάδα	9	8,4	7,8	9,6	12,7	17,9	24,5	27,5	26,5	24,9
Ισπανία	8,5	8,2	11,3	17,9	19,9	21,4	24,8	26,1	24,5	22,1
Γαλλία	8,8	8	7,4	9,1	9,3	9,2	9,8	10,3	10,3	10,4
Κροατία	11,6	9,9	8,6	9,2	11,7	13,7	16	17,3	17,3	16,3
Ιταλία	6,8	6,1	6,7	7,7	8,4	8,4	10,7	12,1	12,7	11,9
Κύπρος	4,6	3,9	3,7	5,4	6,3	7,9	11,9	15,9	16,1	15
Λετονία	7	6,1	7,7	17,5	19,5	16,2	15	11,9	10,8	9,9
Λιθουανία	5,8	4,3	5,8	13,8	17,8	15,4	13,4	11,8	10,7	9,1
Λουξεμβούργο	4,6	4,2	4,9	5,1	4,6	4,8	5,1	5,9	6	6,4
Ουγγαρία	7,5	7,4	7,8	10	11,2	11	11	10,2	7,7	6,8
Μάλτα	6,8	6,5	6	6,9	6,9	6,4	6,3	6,4	5,8	5,4
Ολλανδία	5	4,2	3,7	4,4	5	5	5,8	7,3	7,4	6,9
Αυστρία	5,3	4,9	4,1	5,3	4,8	4,6	4,9	5,4	5,6	5,7
Πολωνία	13,9	9,6	7,1	8,1	9,7	9,7	10,1	10,3	9	7,5
Πορτογαλία	8,9	9,1	8,8	10,7	12	12,9	15,8	16,4	14,1	12,6
Ρουμανία	7,2	6,4	5,6	6,5	7	7,2	6,8	7,1	6,8	6,8
Σλοβενία	6	4,9	4,4	5,9	7,3	8,2	8,9	10,1	9,7	9
Σλοβακία	13,5	11,2	9,6	12,1	14,5	13,7	14	14,2	13,2	11,5
Φιλανδία	7,7	6,9	6,4	8,2	8,4	7,8	7,7	8,2	8,7	9,4
Σουηδία	7,1	6,1	6,2	8,3	8,6	7,8	8	8	7,9	7,4
Ηνωμένο Βασίλειο	5,4	5,3	5,6	7,6	7,8	8,1	7,9	7,6	6,1	5,3

****Τροποποιημένος πίνακας για τις ανάγκες της ανάλυσής μας. Ο πρωτότυπος πίνακας αναφέρεται στα έτη 2001-2015 καθώς επίσης περιλαμβάνει και τις υπό ένταξη χώρες.**

Πηγή: Eurostat, Πρόσβαση: 16/11/2016

Σημαντική παράμετρο αποτελεί το γεγονός ότι περίπου το 30% των ανέργων έχουν συμπληρώσει πάνω από δύο χρόνια ανεργίας. Η κατάσταση της παρατεταμένης ανεργίας έχει ως συνέπεια τη δημιουργία έντονων κοινωνικών προβλημάτων, την αποδόμηση της ελληνικής κοινωνίας και την σοβαρή οικονομική επιβάρυνση των ελληνικών νοικοκυριών μια και τα τελευταία αναγκάζονται να συντηρούν οικονομικά τα άνεργα μέλη τους. Αξίζει να σημειωθεί ότι σύμφωνα με το Δελτίο Τύπου της Ελληνικής Στατιστικής Αρχής που εκδόθηκε την 15η Σεπτεμβρίου 2016 ο αριθμός των ανέργων κατά το Β' Τρίμηνο του 2016 ανήλθε σε 1.112.075. Το ποσοστό ανεργίας ήταν 23,1%, έναντι 24,9% του προηγούμενου τριμήνου και 24,6% του αντίστοιχου τριμήνου 2015. Ο αριθμός των ανέργων μειώθηκε κατά 6,9% σε σχέση με το προηγούμενο τρίμηνο και κατά 5,8% σε σχέση με το Β' Τρίμηνο του 2015 γεγονός που σηματοδοτεί μια ελαφρά αλλαγή προς το θετικότερο όσον αφορά τους δείκτες ανεργίας για το έτος 2016.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζουν και τα στοιχεία για τον κοινωνικό αποκλεισμό²⁸ στην χώρα μας. Το 2007 το 28,3% του συνολικού πληθυσμού της Ελλάδας ήταν αντιμέτωπο με τον κοινωνικό αποκλεισμό όταν στην Ευρώπη των 18 το αντίστοιχο ποσοστό ανέρχονταν σε 21,8% και στην Ευρώπη των 27 σε 24,4%. Η χώρα μας ήδη από το 2007 παρουσίαζε σημαντικά υψηλά ποσοστά, πολλώ δε μάλλον αν αναλογιστεί κανείς ότι εντονότερο πρόβλημα από εμάς (σε σύνολο 28 χωρών) είχαν μόνο η Βουλγαρία (60,7%), η Λετονία (35,1%), η Λιθουανία (28,7%), η Ουγγαρία (29,4%), η Πολωνία (34,4%) και η Ρουμανία (45,9%).

Το 2008 η Ελλάδα καταφέρνει να μειώσει ελάχιστα τα ποσοστά κοινωνικού αποκλεισμού κατά 0,2 εκατοστιαίες μονάδες ενώ παράλληλα στην Ε.Ε. των 27 η μείωση ήταν σημαντικότερη και ανέρχονταν σε 0,7 εκατοστιαίες μονάδες. Ακολουθεί ακόμα μία χρονιά μείωσης και έτσι το 2009 το ποσοστό διαμορφώνεται στο 27,6%

²⁸ Πληθυσμός σε κίνδυνο φτώχειας ή κοινωνικό αποκλεισμό: Πληθυσμός σε κίνδυνο φτώχειας ή με υλικές στερήσεις (δηλαδή πληθυσμός που στερείται τουλάχιστον 4 από έναν κατάλογο 9 αγαθών και υπηρεσιών) ή που διαβιεί σε νοικοκυριά με χαμηλή ένταση εργασίας.

ενώ το αντίστοιχο στην Ε.Ε. των 27 ανέρχεται σε 23,2%, όντας χαμηλότερο για ακόμη ένα έτος κατά 0,5 εκατοστιαίες μονάδες (βλ. Πίνακα που ακολουθεί).

Το 2010 σταθεροποιείται σε 27,7% στην Ελλάδα ενώ στην Ε.Ε. των 28 στο 23,7% και χάνει ουσιαστικά το 0,5% της μείωσης που είχε σημειωθεί την προηγούμενη χρονιά. Το 2010 μπορεί να χαρακτηριστεί ως σημαντική χρονιά τόσο για την Ευρώπη των 28 όσο και για την Ελλάδα, μιας και στην πρώτη περίπτωση ξεκινά η αντίστροφη πορεία αύξησης των ποσοστών κοινωνικού αποκλεισμού ενώ στη χώρα μας παρατηρείται μια τρελή αυξητική πορεία που έρχεται να δημιουργήσει ακόμα συνθετότερες παραμέτρους κοινωνικο-οικονομικής κρίσης.

Το 2011 τα ποσοστά των ατόμων που βιώνουν τον κοινωνικό αποκλεισμό στη χώρα μας εκτοξεύονται στο 31%, ενισχυμένα κατά 3,3 εκατοστιαίες μονάδες ενώ σχετική η αύξηση για την Ε.Ε. των 28 είναι μόλις 0,6 μονάδες. Και ενώ στην Ευρώπη η επόμενη χρονιά (2012) ταυτίζεται με αύξηση της τάξεως του 0,5%, που τουλάχιστον φαίνεται να συγκρατείται, στην Ελλάδα ο δείκτης εκτοξεύεται για άλλη μια φορά και ένα ακόμα έτος οπότε κλείνει στο 34,6% ενισχυμένος κατά 3,6%! Με λίγα λόγια, κατά τα έτη 2010-2011 και 2011-2012, τα ποσοστά κοινωνικού αποκλεισμού στην Ευρώπη των 28 ενισχύονται κατά μόλις 1,1% όταν στην χώρα μας η αντίστοιχη αύξηση αγγίζει το 6,9% με το 1/3 του πληθυσμού να αντιμετωπίζει το φάσμα του κοινωνικού αποκλεισμού!!! Αξιοσημείωτο στοιχείο αποτελεί το ότι από το 2012 έως και το 2014, ο δείκτης παραμένει σταθερός (συγκεκριμένα μειώνεται κατά 0,1% ανά έτος) στη Ε.Ε. των 28 ενώ στη χώρα μας εξακολουθεί να αυξάνεται. Μάλιστα, κατά το έτος 2013 αυξάνεται κατά 1.1 ποσοστιαία μονάδα έναντι της προηγούμενης χρονιάς και 0,3 ποσοστιαίες μονάδες το 2014 σε σχέση με το 2013.

ΠΙΝΑΚΑΣ 10 Δείκτες κοινωνικού αποκλεισμού στην Ε.Ε. των 28 (2009-2014)

	Proportion of the total population (%)						Number of persons (thousand)					
	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Ευρωπαϊκή Ένωση (28 χώρες)	:	23,8	24,3	24,7	24,6	24,5	:	118.143	121.101	123.927	122.884	122.320
Ευρωπαϊκή Ένωση (27 χώρες)	23,3	23,7	24,2	24,7	24,5	24,4	114.524	116.821	119.717	122.543	121.613	121.077
Χώρες ευρώ (18 χώρες)	21,6	21,9	22,8	23,2	23,1	23,5	70.323	71.656	74.875	76.385	75.745	77.019
Βέλγιο	20,2	20,8	21,0	21,6	20,8	21,2	2.145	2.235	2.271	2.356	2.286	2.339
Βουλγαρία	46,2	49,2	49,1	49,3	48,0	40,1	3.511	3.719	3.693	3.621	3.493	2.909
Τσεχία	14,0	14,4	15,3	15,4	14,6	14,8	1.448	1.495	1.598	1.580	1.508	1.532
Δανία	17,6	18,3	18,9	19,0	18,3	17,9	962	1.007	1.039	1.057	1.025	1.007
Γερμανία	20,0	19,7	19,9	19,6	20,3	20,6	16.217	15.962	16.074	15.909	16.212	16.508
Εσθονία	23,4	21,7	23,1	23,4	23,5	26,0	312	289	307	311	313	338
Ιρλανδία	25,7	27,3	29,4	30,0	29,5	27,4	1.150	1.220	1.319	1.378	1.358	1.265
Ελλάδα	27,6	27,7	31,0	34,6	35,7	36,0	3.007	3.031	3.403	3.795	3.904	3.885

Ισπανία	24,7	26,1	26,7	27,2	27,3	29,2	11.336	12.029	12.363	12.628	12.630	13.402
Γαλλία	18,5	19,2	19,3	19,1	18,1	18,5	11.200	11.712	11.840	11.760	11.245	11.540
Κροατία	:	31,1	32,6	32,6	29,9	29,3	:	1.322	1.384	1.384	1.271	1.243
Ιταλία	24,9	25,0	28,1	29,9	28,5	28,3	14.799	14.891	16.858	17.975	17.229	17.146
Κύπρος	23,5	24,6	24,6	27,1	27,8	27,4	188	202	207	234	240	234
Λετονία	37,9	38,2	40,1	36,2	35,1	32,7	808	798	821	731	702	645
Λιθουανία	29,6	34,0	33,1	32,5	30,8	27,3	943	1.068	1.011	975	917	804
Λουξεμβούργο	17,8	17,1	16,8	18,4	19,0	19,0	85	83	84	95	96	96
Ουγγαρία	29,6	29,9	31,5	32,4	34,8	31,1	2.924	2.948	3.093	3.188	3.388	3.035
Μάλτα	20,3	21,2	22,1	23,1	24,0	23,8	82	86	90	94	99	99
Ολλανδία	15,1	15,1	15,7	15,0	15,9	16,5	2.483	2.483	2.598	2.492	2.648	2.751
Αυστρία	19,1	18,9	19,2	18,5	18,8	19,2	1.577	1.566	1.593	1.542	1.572	1.609
Πολωνία	27,8	27,8	27,2	26,7	25,8	24,7	10.454	10.409	10.196	10.128	9.748	9.337
Πορτογαλία	24,9	25,3	24,4	25,3	27,5	27,5	2.648	2.693	2.601	2.667	2.879	2.863
Ρουμανία	43,1	41,4	40,3	41,7	40,4	40,2	9.112	8.890	8.630	8.907	8.601	8.549
Σλοβενία	17,1	18,3	19,3	19,6	20,4	20,4	339	366	386	392	410	410
Σλοβακία	19,6	20,6	20,6	20,5	19,8	18,4	1.061	1.118	1.112	1.109	1.070	960
Φινλανδία	16,9	16,9	17,9	17,2	16,0	17,3	886	890	949	916	854	927
Σουηδία	15,9	15,0	16,1	15,6	16,4	16,9	1.459	1.419	1.538	1.519	1.602	1.636
Ηνωμένο Βασίλειο	22,0	23,2	22,7	24,1	24,8	24,1	13.389	14.211	14.044	15.099	15.586	15.188

Πηγή: Eurostat, Πρόσβαση: 16/11/2016

Στις 23/6/2016 η Ελληνική Στατιστική Αρχή εξέδωσε δελτίο τύπου με τίτλο «Κίνδυνος Φτώχειας» που αφορά στην έρευνα εισοδήματος και συνθηκών διαβίωσης των νοικοκυριών για το έτος 2015 (Περίοδος αναφοράς εισοδήματος 2014). Σύμφωνα με τα στοιχεία της Αρχής (βλ. ΓΡΑΦΗΜΑ 2) το 35.7%²⁹ του πληθυσμού της χώρας βρίσκεται σε κίνδυνο φτώχειας³⁰ ή κοινωνικό αποκλεισμό ενώ το κατώφλι της φτώχειας ανέρχεται στο ποσό των 4.512 ευρώ ετησίως ανά άτομο και σε 9.475 ευρώ για νοικοκυριά με δύο ενήλικες και δύο εξαρτώμενα παιδιά ηλικίας κάτω των 14 ετών. Τα παραπάνω στοιχεία πρακτικά σημαίνουν ότι πάνω από 3.000.000 έλληνες βρίσκονται αντιμέτωποι με τον κίνδυνο της φτώχειας και τον κοινωνικό αποκλεισμό γεγονός ιδιαίτερα ανησυχητικό και χαρακτηριστικό της πολύ δύσκολης κατάστασης στην οποία έχει περιέλθει η ελληνική κοινωνία εν γένει.

²⁹ Κατά τη Eurostat το ποσοστό για το 2015 ανέρχεται σε 36% παρουσιάζοντας μια απόκλιση κατά 0.3% από τους δείκτες που εξέδωσε η Ελληνική Στατιστική Αρχή.

³⁰ Ως κίνδυνος φτώχειας μετά τις κοινωνικές μεταβιβάσεις ορίζεται το ποσοστό των ατόμων που ζουν σε νοικοκυριά, των οποίων το συνολικό ισοδύναμο διαθέσιμο εισόδημα είναι χαμηλότερο του 60% του εθνικού διάμεσου ισοδύναμου διαθέσιμου εισοδήματος.

ΓΡΑΦΗΜΑ 1 Ποσοστό πληθυσμού σε κίνδυνο φτώχειας ή σε κοινωνικό αποκλεισμό: 2005, 2008 – 2015

Πηγή: Ελληνική Στατιστική Αρχή, Δελτίο τύπου με τίτλο «Κίνδυνος Φτώχειας», Πρόσβαση: 3/11/2016

Η παραπάνω συνοπτική παράθεση και σύγκριση στατιστικών στοιχείων που αφορούν απασχόληση, ανεργία και κοινωνικό αποκλεισμό μεταξύ της Ελλάδας και των χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης αποτυπώνει με τον πλέον χαρακτηριστικό τρόπο το μέγεθος των επιπτώσεων της οικονομικής κρίσης στην Ελλάδα. Η χώρα παρουσιάζει πολύ υψηλά ποσοστά ανεργίας (σχεδόν το 1/3 του ενεργού πληθυσμού είναι άνεργοι), 8 φορές εντονότερη μείωση της απασχόλησης σε σχέση με τις λοιπές ευρωπαϊκές χώρες (διάστημα 2008-2013) με το 1/3 των Ελλήνων να αντιμετωπίζουν το φάσμα του κοινωνικού αποκλεισμού και να ζουν κάτω από το όριο της φτώχειας.

Δεδομένου ότι υφίσταται η πεποίθηση πως οι Κοινωνικές Επιχειρήσεις «εξασφαλίζουν την εργασιακή ένταξη σε άτομα αποκλεισμένα από την αγορά εργασίας» (Adam, Social exclusion and work integration: Social cooperatives for people with mental health problems in Greece, 2008) καθώς, μεταξύ άλλων, συμβάλλουν στην τοπική ανάπτυξη και δεδομένου ότι οι πολίτες απαιτούν πλέον από την Αυτοδιοίκηση να «αναλάβει ενεργό ρόλο σε θέματα ανεργίας και κοινωνικής συνοχής», η Αυτοδιοίκηση καλείται να «δράσει στρατηγικά, δηλαδή να αναλύσει, να αξιολογήσει, να θέσει προτεραιότητες, να χαράξει πολιτικές και να προγραμματίσει δράσεις που θα προωθήσουν την απασχόληση» (Γούπιος, Συνέδριο "Κοινωνία σε κρίση, αυτοδιοίκηση σε δράση", Εισήγηση θέμα : Απασχόληση και Τοπική Αυτοδιοίκηση, 2013). Η Κοινωνική Οικονομία και η ανάπτυξή της σε τοπικό επίπεδο

δημιουργούν νέες προοπτικές και προκλήσεις στην προσπάθεια της αυτοδιοίκησης να στηρίξει και να ενισχύσει πρωτοβουλίες και λύσεις που θα αντιμετωπίζουν αποτελεσματικά τις σύγχρονες προκλήσεις οι οποίες έχουν διαμορφωθεί από την κοινωνικο-οικονομική και ανθρωπιστική κρίση.

5.2.2 Δυσκολίες και Εμπόδια

Οι δήμοι καλούνται μέσα από τον Καλλικράτη να υλοποιήσουν έναν κεντρικό σχεδιασμό μέσω της διάδρασης με όλους τους κοινωνικούς φορείς και φυσικά με τις Κοινωνικές Επιχειρήσεις. Μία από τις κυριότερες προκλήσεις που καλούνται να αντιμετωπίσουν είναι το ζήτημα της βιωσιμότητας των Κοινωνικών Επιχειρήσεων μιας και ο νόμος δίνει υπέρμετρη βαρύτητα στη χρηματοδότησή τους (η οποία δεν έχει καν εξασφαλιστεί έως σήμερα) μεν, παραλείπει δε να προβλέψει τους μηχανισμούς εκείνους και τα εργαλεία που θα διασφαλίσουν τη επιθυμητή βιωσιμότητα.

Η πρόβλεψη για σύσταση διυπουργικής επιτροπής, τα μέλη της οποίας θα προέρχονται από διάφορα υπουργεία ενώ θα απουσιάζει η Τ.Α. και οι φορείς που δραστηριοποιούνται στην Κοινωνική Οικονομία, υπάρχει περίπτωση να οδηγήσει σε ανελαστικότητα στη λήψη αποφάσεων, σε καθυστερήσεις, σε έλλειψη συντονισμού και κυρίως σε αμφίβολη αποτελεσματικότητα. Ο ρόλος του ενδιαμέσου φορέα θα μπορούσε, για παράδειγμα, να ανατεθεί στην ΚΕΔΕ έτσι ώστε, τουλάχιστον, να εκπροσωπείται και η Τ.Α. σε αυτή την επιτροπή. Η ανάπτυξη δραστηριοτήτων που εντάσσονται στα πλαίσια της Κοινωνικής Οικονομίας θα πρέπει να χαρακτηρίζεται από πρωτοβουλίες που ξεκινούν «από κάτω» και για το λόγο αυτό η σύσταση της συγκεκριμένης επιτροπής δε συνάδει με τη φύση των φορέων που ανήκουν στον Τομέα.

Επίσης, σημαντικός είναι και ο κίνδυνος ανάπτυξης πελατειακών σχέσεων ως προς τον τρόπο που θα αποφασίζει η διυπουργική επιτροπή όσο και στις υπογραφές των μνημονίων συνεργασίας. Πρέπει επομένως να θεσπιστούν συγκεκριμένα κριτήρια για την υπογραφή προγραμματικών συμβάσεων που θα διασφαλίζουν απόλυτη διαφάνεια και πλήρως αποτελεσματικούς ελεγκτικούς μηχανισμούς.

Η συμμετοχή Ν.Π.Δ.Δ. στα νέα σχήματα ενέχει και κινδύνους που σε πολλές περιπτώσεις δύνανται να αμφισβητήσουν τον ίδιο τον χαρακτήρα των Κοινωνικών Επιχειρήσεων. Κίνδυνοι απορρέουν από την πελατειακή *αντίληψη* της εξυπηρέτησης των ημετέρων εντός του δήμου, υφίστανται κίνδυνοι *οικονομικής φύσεως* αναφορικά με το πώς θα γίνεται η διαχείριση των κονδυλίων, κίνδυνοι συνδέονται με το *βαθμό συμμετοχής των Ν.Π.Δ.Δ.* στη λήψη στρατηγικών αποφάσεων για το μέλλον των επιχειρήσεων και στον τρόπο διαχείρισης και διοίκησης, κίνδυνοι απορρέουν ενδεχομένως από τη δυσκολία μέτρησης του *κοινωνικού οφέλους* της δραστηριοποίησης των επιχειρήσεων και τέλος ελλοχεύουν κίνδυνοι *αλλοίωσης της φύσης των Κοινωνικών Επιχειρήσεων* μετατρέποντάς τες ίσως από πρωτοβουλίες που ξεκινούν από τη βάση, από την ίδια την κοινωνία, σε βασικό εργαλείο της Τ.Α. για εργασιακή ομηρία και εκμετάλλευση των ίδιων των δημοτών της. Ας μην ξεχνάμε πως με αυτόν τον τρόπο ένα από τα βασικά κριτήρια λειτουργίας των Κοινωνικών Επιχειρήσεων, αυτό της "ανεξαρτησίας απέναντι στο κράτος ή σε κάθε δημόσια συλλογικότητα", τίθεται υπό αμφισβήτηση.

Σημαντικό εμπόδιο στην όλη προσπάθεια αποτελεί και η δυσπιστία προς τους φορείς της Κοινωνικής Οικονομίας, η οποία επικρατεί στη χώρα μας και είναι αποτέλεσμα ελλειπών πληροφόρησης και εκπαίδευσης. Είναι επίσης σημαντικό να μην αντιμετωπιστούν τελικώς οι εργαζόμενοι στις Κοινωνικές Επιχειρήσεις ως εργαζόμενοι δεύτερης κατηγορίας έχοντες λιγότερα εργασιακά δικαιώματα σε σύγκριση με τους υπολοίπους.

Η έλλειψη πόρων αποτελεί μείζονα ανασταλτικό παράγοντα τον οποίο θα αντιμετωπίσει η Τ.Α., ειδικώς στη συγκεκριμένη χρονική συγκυρία που διανύει η Ελλάδα. Όλες οι ενέργειες σχεδιασμού, οργάνωσης, προώθησης, εκπαίδευσης στελεχών και εργαζομένων, διαχείρισης πόρων, διάθεσης υλικού, ερευνών σε τοπικό επίπεδο, ανάλυσης αναγκών, βέλτιστων πρακτικών, διατήρησης γραφείου υποστήριξης Κοινωνικών Επιχειρήσεων, ενημέρωσης του κοινού κλπ. θα πρέπει να καλυφθούν οικονομικά από τους ίδιους τους δήμους, κάτι το οποίο αποτελεί μία σημαντική πρόκληση. Σε όλες αυτές τις δράσεις χρειάζεται να γίνει η καλύτερη δυνατή αξιοποίηση εθελοντών αλλά και εργαζομένων σε Κοινωνικές Επιχειρήσεις και λοιπούς φορείς της Κοινωνικής Οικονομίας ώστε να διασφαλισθεί τελικώς η μεγαλύτερη δυνατή απόδοση με το χαμηλότερο δυνατό κόστος.

Τέλος, πολύ σημαντική στην όλη διαδικασία μπορεί να αποδειχθεί η εμπειρία που έχουν αναπτύξει πολλοί φορείς, όπως Μ.Κ.Ο., εθελοντικές οργανώσεις και οργανώσεις της κοινωνίας των πολιτών, που δραστηριοποιούνται εδώ και χρόνια και έχουν συσσωρεύσει πολύτιμη εμπειρία και τεχνογνωσία. Δεν πρέπει σε καμία περίπτωση να αντιμετωπίσουν τις Κοινωνικές Επιχειρήσεις του νόμου ως ανταγωνιστικές αλλά μάλλον πρέπει να τις δουν ως βασικούς εταίρους στο πλαίσιο της προσπάθειας ανάπτυξης του τομέα στη χώρα, για μια όσο το δυνατόν πιο στοχευμένη και αποτελεσματική δράση σε τοπικό επίπεδο.

Συνοψίζοντας, η Τ.Α. βρίσκεται αντιμέτωπη με μοναδικές προκλήσεις και καλείται - μέσω ενός σύνθετου πλέγματος αυξημένων αρμοδιοτήτων και ενός διαφορετικού τρόπου άσκησης κοινωνικής πολιτικής με έμφαση στη διαβούλευση, όπως προβλέπεται και στον Καλλικράτη, να αναπτύξει το κατάλληλο περιβάλλον ενθάρρυνσης της Κοινωνικής Επιχειρηματικότητας.

Ο νόμος για την Κοινωνική Οικονομία, παρά τα επιμέρους προβλήματα που παρουσιάζει, μπορεί να μετατραπεί σε ένα θεσμικό εργαλείο για τους Ο.Τ.Α. με σκοπό την αποτελεσματική αντιμετώπιση κοινωνικο-οικονομικών προβλημάτων σε τοπικό επίπεδο.

Οι δήμοι βρίσκονται αντιμέτωποι με μία μοναδική πρόκληση καθώς επιβάλλεται να προχωρήσουν σε ένα στρατηγικό κεντρικό σχεδιασμό που ενδεχομένως θα κληθούν να στηρίξουν και να υλοποιήσουν οι Κοινωνικές Επιχειρήσεις και οι λοιποί φορείς της Κοινωνικής Οικονομίας: καλούνται να αναπτύξουν μία «από επάνω προς τα κάτω» πολιτική η οποία όμως θα διαμορφώνεται μέσα από μία «από κάτω προς τα επάνω» ανατροφοδότηση ως αποτέλεσμα της δημοκρατικής συμμετοχής όλων των άμεσα εμπλεκόμενων στην όλη διαδικασία. Σημείο τομής αυτών των δύο αντίρροπων κατευθύνσεων μπορούν να αποτελέσουν οι Δημοτικές Επιτροπές Διαβούλευσης, στόχος των οποίων πρέπει να είναι η όσο το δυνατόν αποτελεσματικότερη άσκηση της κοινωνικής πολιτικής σε τοπικό επίπεδο.

Το μεγάλο στοίχημα για την Τ.Α. είναι το κατά πόσον θα μπορέσει να προωθήσει με τρόπο συστηματικό, αποφασιστικό και συγκροτημένο την οριζόντια συνεργασία των φορέων και μέσα από τη διαβούλευση και τις νέες δυνατότητες που ο νόμος για την Κοινωνική Οικονομία διαμορφώνει και τελικώς να δημιουργήσει τους κατάλληλους όρους που θα προάγουν την ανάπτυξη της κοινωνικής

επιχειρηματικότητας ως εγγύησης για ένα βιώσιμο και κοινωνικά λειτουργικό αστικό, και όχι μόνο, περιβάλλον.

5.2.3 Φορείς Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας και Κοινωνικές Επιχειρήσεις στην Ελλάδα. Προβλήματα του τομέα

Υπάρχουν αρκετές μελέτες στις οποίες επιχειρείται η κατηγοριοποίηση των τύπων των φορέων που δραστηριοποιούνται στον χώρο της Κοινωνικής Οικονομίας στη χώρα μας, όπως αυτή του Πανεπιστημίου της Θεσσαλίας «Μελέτη Ίδρυσης - Οργάνωσης Κεντρικού Φορέα Κοινωνικής Οικονομίας», η μελέτη του Εθνικού Ινστιτούτου Εργασίας, αυτή του Ε.Κ.Κ.Ε. για τις Κοινωνικές Επιχειρήσεις στην Ελλάδα και πολλές άλλες.

Η μελέτη του Κέντρου Επαγγελματικής Κατάρτισης και Έρευνας της Νομαρχιακής Αυτοδιοίκησης Μαγνησίας επιχειρεί μία πρωτότυπη αναλυτική κατηγοριοποίηση των φορέων στην Ελλάδα με βάση την ύπαρξη ή όχι οικονομικού αντικειμένου αλλά και τον επιχειρηματικό προσδιορισμό. Πιο συγκεκριμένα, εντοπίζει τους εξής τύπους (κατηγορίες) φορέων:

1. φορείς που ικανοποιούν τα κλασικά-παραδοσιακά κριτήρια του τρίτου τομέα (μη-κερδοσκοπικοί φορείς, δημοκρατική λήψη αποφάσεων, εθελοντισμός) χωρίς υποχρεωτικώς να έχουν άμεσο οικονομικό αντικείμενο (παραγωγή υπηρεσιών ή προϊόντων) . Πρόκειται κυρίως για Σωματεία, Αστικές Μη Κερδοσκοπικές Εταιρείες, Φιλανθρωπικά Σωματεία, Αστικούς Συνεταιρισμούς, Ομάδες Πρωτοβουλίας, Άτυπες Ενώσεις Προσώπων, Ιδρύματα, Κοινοφελή Ιδρύματα, Πολιτιστικοί και Μορφωτικοί Σύλλογοι και Μη Κυβερνητικές, Περιβαλλοντικές και Οικολογικές Οργανώσεις.

2. φορείς και εταιρικά σχήματα που αναπτύσσουν πρωτοβουλίες για την ένταξη στην απασχόληση ατόμων αποκλεισμένων από την αγορά εργασίας, υλοποιώντας δραστηριότητες με οικονομικό περιεχόμενο (προγράμματα καταπολέμησης αποκλεισμού, Horizon, Now, Youthstart, Integra, Ψυχαργός, Integra, Youthstart)

3. φορείς και εταιρικά σχήματα με σαφή προορισμό την ανάπτυξη επιχειρηματικότητας από μειονεκτικές ομάδες πληθυσμού ή σε μειονεκτικές γεωγραφικές περιοχές (Αγροτουριστικοί Συνεταιρισμοί, Αστικοί και Αγροτικοί

Συνεταιρισμοί Ειδικού Σκοπού, Κοι.Σ.Πε., Εταιρικά σχήματα των Τ.Σ.Α. και Τ.Π.Α. & Κ.Π LEADER κ.ά.)

4. οργανώσεις και δομές που δραστηριοποιούνται στην προστασία του περιβάλλοντος και του καταναλωτή όπως και φορείς που αναπτύσσουν πρωτοβουλίες για τη βελτίωση της ποιότητας ζωής και την παροχή κοινωνικών υπηρεσιών.

Είναι δεδομένο ότι υπάρχουν διάφορες προσεγγίσεις ως προς το ποιοι φορείς ανήκουν στην Κοινωνική Οικονομία στην Ελλάδα και ποιοι όχι. Υπάρχουν συγγραφείς οι οποίοι έχουν επιλέξει ευρύτερες θεωρήσεις και άλλοι πολύ πιο περιορισμένες. Η δική μας προσέγγιση τόσο όσον αφορά στο ποιες επιχειρήσεις ανήκουν στον τομέα της Κοινωνικής Οικονομίας όσο και στο ποιες από αυτές μπορούν να θεωρηθούν Κοινωνικές Επιχειρήσεις Εργασιακής Ένταξης (Κ.Ε.Ε.Ε.) αναλύεται στο κεφάλαιο της μεθοδολογίας. Ωστόσο, οι τρεις σημαντικότερες προσπάθειες αποτύπωσης των φορέων της Κοινωνικής Οικονομίας στην Ελλάδα έχουν γίνει από την Μαρία Μητροσύλη, Θεοδώρα Ντούλια και Ιωάννη Νασιούλα.

Κατά την Μητροσύλη (Μητροσύλη, 2007) οργανώσεις Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας και Κοινωνικές Επιχειρήσεις στην Ελλάδα αποτελούν:

1. Οι οργανώσεις του εθελοντισμού (μεσολάβηση των ενώσεων, σωματείων, αστικών μη κερδοσκοπικών εταιριών-ΜΚΟ αν και για τις τελευταίες αναφέρεται ότι δεν σημαίνει ότι ανήκουν de facto στις οργανώσεις της κοινωνικής οικονομίας)
2. Οι οργανώσεις της κοινωνίας των πολιτών
3. Οι μικτές οργανώσεις, εθελοντικές οργανώσεις με στοιχεία συνηγορίας (υποστήριξη ευπαθών κοινωνικών ομάδων διαμέσου και της κινητοποίησης της κοινότητας που ανήκουν) (Μητροσύλη, 2007)

Σημειώνεται δε ότι στην Κοινωνική Οικονομία μπορούν να ενταχθούν επίσης «οργανώσεις ή και εταιρικά σχήματα που αναπτύσσουν δραστηριότητες ένταξης αποκλεισμένων ομάδων του πληθυσμού στην αγορά εργασίας και έχουν οικονομικό αντικείμενο», δηλαδή κυρίως φορείς που διαμορφώθηκαν από κοινοτικά προγράμματα όπως το Horizon, Integra, Ψυχάρχως κ.α. καθώς επίσης υπό προϋποθέσεις πρωτοβουλίες όπως τα Τοπικά Σύμφωνα Απασχόλησης.

Η Ντούλια (Ντούλια Θ., 2015), υιοθετεί μια ευρύτερη προσέγγιση και παρουσιάζει ως μοντέλα Κοινωνικών Επιχειρήσεων και Φορέων Κοινωνικής Οικονομίας στην Ελλάδα τα παρακάτω:

1. Συνεταιρισμοί (Αγροτικοί και αστικοί)
2. Κοινωνικοί Συνεταιρισμοί Περιορισμένης Ευθύνης
3. Κοινωνικές Συνεταιριστικές Επιχειρήσεις
4. Αστικές Εταιρείες Μη Κερδοσκοπικού Χαρακτήρα (Α.Μ.Κ.Ε.)
5. Φορείς της Κοινωνίας των Πολιτών (Σύλλογοι-Αστικά Σωματεία και ΜΚΟ)
6. Εταιρείες Περιορισμένης Ευθύνης (που πληρούν τα κριτήρια της Κοινωνικής Οικονομίας)
7. Κοινωνική Δικαιόχρηση (Social Franchising) με τη μορφή της Εταιρείας Περιορισμένης Ευθύνης
8. Θερμοκοιτίδες Επιχειρήσεων
9. Εταιρείες Λαϊκής Βάσης
10. Ιδρύματα
11. Επιχειρήσεις Αυτοδιοίκησης

Ο δε Νασιούλας (Νασιούλας, 2010) καταλήγει στο συμπέρασμα ότι «στην ελληνική οικονομία, οργανισμοί της Κοινωνικής Οικονομίας υπάρχουν στους κατά ΕΣΟΛ 1995 τομείς S11 (Μη χρηματοδοτικές εταιρείες), S12 (Χρηματοδοτικές εταιρείες) και S15 (Μη χρηματοδοτικοί οργανισμοί που εξυπηρετούν νοικοκυριά). Σημειώνει δε ότι η πρωτότυπη καταγραφή του που βασίζεται στο Εθνικό Σύστημα Οικονομικών Λογαριασμών αποτυπώνει ικανοποιητικά την κατάσταση των φορέων που ανήκουν στην ελληνική Κοινωνική Οικονομία. Πιο συγκεκριμένα και με βάση τα παραπάνω καταλήγει στον παρακάτω διαχωρισμό:

1. S11 (Μη χρηματοδοτικές εταιρείες) στις οποίες περιλαμβάνονται:
 - a. Αστικοί συνεταιρισμοί
 - b. Οικοδομικοί συνεταιρισμοί
 - c. Αγροτικοί συνεταιρισμοί όλων των βαθμίδων
 - d. Γυναικείοι συνεταιρισμοί
2. S12 (Χρηματοδοτικές εταιρείες)
 - a. Αλληλασφαλιστικοί συνεταιρισμοί

- b. Πιστωτικοί συνεταιρισμοί
 - c. Συνεταιριστικές τράπεζες
 - d. Ταμεία Επαγγελματικής Ασφάλισης
3. S15 (Μη χρηματοδοτικοί οργανισμοί που εξυπηρετούν νοικοκυριά)
- a. Αθλητικά σωματεία και οι οικείες τους ομοσπονδίες
 - b. Φοιτητικοί σύλλογοι
 - c. Κυνηγετικά σωματεία
 - d. Φιλανθρωπικά σωματεία
 - e. Αστικές μη κερδοσκοπικές εταιρείες
 - f. Έρανοι
 - g. Κοινωφελή ιδρύματα
 - h. Ενώσεις των εργαζομένων

Και οι τρεις παραπάνω κατηγοριοποιήσεις δίνουν μια σαφή εικόνα για το ποιοι φορείς μπορούν να ενταχθούν στον Τομέα της Κοινωνικής Οικονομίας στην Ελλάδα. Παρουσιάζουν δε, μεθοδολογικές και εννοιολογικές αδυναμίες ειδικά ως προς την αποτύπωση της κατάστασης των Κοινωνικών Επιχειρήσεων Εργασιακής Ένταξης στην Ελλάδα, για τις οποίες θα μιλήσουμε εκτενέστερα στο κεφάλαιο της μεθοδολογίας.

Στην χώρα μας πολλά έργα που εντάχθηκαν στον πρώτο κύκλο του EQUAL είχαν ως ομάδα-στόχο τις Κοινωνικές Επιχειρήσεις και την προώθησή τους. Κατά τον δεύτερο κύκλο, η ΔΥΕΚΟ, ένα δίκτυο για την υποστήριξη Κοινωνικών Επιχειρήσεων, είχε ως στόχο την ανάπτυξη τέτοιου είδους επιχειρήσεων από άνεργες γυναίκες (Parlalis, 2011). Ένα άλλο συναφές εγχείρημα, στην Ελλάδα, αφορούσε την παροχή συμβουλευτικής και στήριξης στον τομέα της κοινωνικής οικονομίας ενώ σχετική πρωτοβουλία αποσκοπούσε στην αναβάθμιση των δεξιοτήτων του εργατικού δυναμικού του ιδίου τομέα μέσω της λειτουργίας σχολής κοινωνικής οικονομίας (Heckl, 2007). Στην Ελλάδα, ο πρώτος νόμος στο τομέα αυτό της οικονομίας, ήταν ο νόμος 602/1915 (Κασσαβέτης Δ., 2013).

Σήμερα στην Ελλάδα ισχύουν ο νόμος 2810/2000 για τους αγροτικούς συνεταιρισμούς, ο νόμος 1667/86 για τους αστικούς συνεταιρισμούς, ο νόμος 1667/86 σε συνδυασμό με το νόμο 2076/92 για τις συνεταιριστικές τράπεζες, το Π.Δ. 93/87 για τους οικοδομικούς συνεταιρισμούς, ο νόμος 2716/1999 άρθρο 12 για τους

Κοινωνικούς Συνεταιρισμούς Περιορισμένης Ευθύνης, ο νόμος 4019/2011 για τις Κοινωνικές Συνεταιριστικές Επιχειρήσεις και ο Κανονισμός (Ε.Ε.) 1435/2003 για τον Ευρωπαϊκό Συνεταιρισμό.

Η Κοινωνική Οικονομία αποτελεί σημαντικό πυλώνα παρέμβασης που ενισχύεται και από το ίδιο το Επιχειρησιακό Πρόγραμμα του Υπουργείου Εργασίας «Ανάπτυξη Ανθρώπινου Δυναμικού». Σε αυτό προβλέπονται διακριτές στοχευμένες παρεμβάσεις για την ανάπτυξη της Κοινωνικής Οικονομίας μέσα από το ειδικά σχεδιασμένο θεσμικό πλαίσιο και το δεσμευμένο κονδύλιο, το οποίο ανέρχεται σε περίπου 140 εκ. ευρώ, περιλαμβάνει μεταξύ άλλων δράσεις που αφορούν στην ανάπτυξη τοπικών σχεδίων για την απασχόληση, προσαρμοσμένων στις ανάγκες των τοπικών αγορών εργασίας (ΤΟΠΣΑ), και Τοπικές Δράσεις κοινωνικής ένταξης για ευάλωτες ομάδες (ΤΟΠΕΚΟ) από το Ε.Π. Ανάπτυξη του Ανθρώπινου Δυναμικού 2007-2013. Στόχος τόσο των ΤΟΠΕΚΟ είναι να «συμβάλουν στην ένταξη ή επανένταξη στην αγορά εργασίας ανέργων που ανήκουν σε ευάλωτες κοινωνικά ομάδες, μέσα από ένα ευρύ πλέγμα δράσεων που καλύπτουν συμπληρωματικά διαφορετικές ανάγκες των ωφελούμενων (ΚΕΚΟ, 2015).

Από το 1980 και μετά, ιδιαιτέρως δε τις δύο τελευταίες δεκαετίες, παρατηρείται αύξηση του αριθμού οργανώσεων και νέων δραστηριοτήτων στο χώρο της κοινωνικής και αλληλέγγυας οικονομίας. Τα τελευταία χρόνια ιδρύθηκε μεγάλος αριθμός Κοινωνικών Επιχειρήσεων στην Ελλάδα, ωστόσο το κίνητρο για τη σύστασή τους υπήρξε κυρίως η δυνατότητα χρηματοδότησης μέσω επιδοτήσεων από την Ευρωπαϊκή Ένωση (κυρίως το πρόγραμμα EQUAL) και λιγότερο η αυθόρμητη ανταπόκριση ευάλωτων ομάδων πληθυσμού (Parlalis, 2011). Ειδικότερα, η πρωτοβουλία EQUAL αποσκοπούσε να συνδράμει μια σειρά θεμάτων, όπως: α) η ενσωμάτωση και η εξομοίωση κοινωνικών ομάδων που υπόκεινται σε διακρίσεις στην αγορά εργασίας, β) η ανάπτυξη επιχειρηματικού πνεύματος σε θέματα κοινωνικής επιχειρηματικότητας, γ) η συνεχής προσαρμογή των εργαζομένων και των επιχειρήσεων στις νέες οικονομικές και τεχνικές προκλήσεις και ε) η αποφυγή του επαγγελματικού διαχωρισμού μεταξύ ανδρών και γυναικών (Νικολάου, 2014).

Οι πόροι για την **κοινωνική οικονομία** υπάρχουν και προέρχονται κατά κύριο λόγο από τα προγράμματα της Ε.Ε. που αναδεικνύουν και ενισχύουν τους κοινωνικούς και ανθρώπινους πόρους. Σημαντικότερο χρηματοδοτικό εργαλείο προς

την κατεύθυνση αυτή αποτελεί το Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο (ΕΚΤ), ένα από τα Διαρθρωτικά ταμεία της Ε.Ε. που ιδρύθηκε το 1958 για να προωθήσει την ένταξη των ανέργων και μειονεκτουσών κατηγοριών του πληθυσμού στην αγορά εργασίας μέσω χρηματοδότησης, κυρίως, δράσεων κατάρτισης. (Βενιέρη, 2012)

Ωστόσο, ο τομέας παρουσιάζει σοβαρά προβλήματα. Όπως υπογραμμίστηκε στην παρουσίαση για την εφαρμογή του προγράμματος EQUAL στο Ζάππειο το 2005, το νομικό και φορολογικό πλαίσιο στη χώρα μας, σε συνδυασμό με τις χρηματοοικονομικές δυσκολίες, αποτελούν σοβαρά εξωτερικά εμπόδια για την ανάπτυξη των Κοινωνικών Επιχειρήσεων (EQUAL, 2005). Εξειδικεύοντας περαιτέρω, ο Μπίρμπας (Μπίρμπας, 2012) εντοπίζει –και όχι μόνον- σοβαρές ελλείψεις του θεσμικού πλαισίου στην Ελλάδα, υπογραμμίζει την ανάγκη για υποστήριξη και εξασφάλιση συνέχειας των δομών που ήδη λειτουργούν, επισημαίνει την ανεπάρκεια χρηματοδότησης και την ανάγκη ύπαρξης νομοθετικού πλαισίου για τις εναλλακτικές πιστώσεις και αναφέρεται στη σημασία ίδρυσης ειδικού ταμείου εγγυοδοσίας. Αναφέρεται επίσης στην έλλειψη εξειδικευμένων στελεχών και στις ανεπαρκείς ρυθμίσεις προκειμένου για την ένταξη ατόμων με αναπηρία στις δραστηριότητες της Κοινωνικής Οικονομίας, δίνει έμφαση στις σοβαρές δυσκολίες στην δικτύωση και εκπροσώπηση του τομέα, εκφράζει την ανάγκη τόσο για τη συγκρότηση φορέα εκπροσώπησης με Περιφερειακή διάρθρωση όσο και για την εξασφάλιση προνομιακών προγραμματικών συμβάσεων προμήθειας προϊόντων και υπηρεσιών και αναφέρεται στη χρεία θέσπισης «κοινωνικών κριτηρίων» για διαγωνισμούς και συμβάσεις (αξιοποίηση Οδηγίας 18/2004 και του παράγωγου Εθνικού Δικαίου Π.Δ.60/2007).

Σημαντικό πρόβλημα εξάλλου αποτελεί η έλλειψη πιστοποίησης της κοινωνικής επιχείρησης και επομένως η απουσία ενός στοχευμένου υποστηρικτικού πλαισίου, π.χ. οικονομικής ενίσχυσης αυτών των επιχειρήσεων κυρίως στην έναρξη της λειτουργίας τους πέρα από ευρωπαϊκά προγράμματα ή μέσω αναπτυξιακού νόμου μαζί με όλες τις άλλες επιχειρήσεις (Βενιέρη, 2012).

5.3 Η θεσμοθέτηση του τομέα στην Ελλάδα

5.3.3. Ο Ν.2716/1999

Ο Ν.2716/1999 αφορά στους Κοι.Σ.Π.Ε. Ο νόμος έρχεται ουσιαστικά να καλύψει τις δυσλειτουργίες που είχαν προκύψει από τη λειτουργία των Σ.Θ.Ε.Μ.³¹ .

Σύμφωνα με τον Ν.2716/1999 οι Κοινωνικοί Συνεταιρισμοί Περιορισμένης Ευθύνης (Κοι.Σ.Π.Ε.) αποβλέπουν στην κοινωνικό-οικονομική ενσωμάτωση και επαγγελματική ένταξη των ατόμων με σοβαρά ψυχοκοινωνικά προβλήματα και συμβάλλουν στη θεραπεία τους και στην κατά το δυνατόν οικονομική τους αυτάρκεια. Οι Κοι.Σ.Π.Ε. είναι νομικά πρόσωπα ιδιωτικού δικαίου με περιορισμένη ευθύνη των μελών τους, έχουν εμπορική ιδιότητα και αποτελούν Μονάδες Ψυχικής Υγείας, οι οποίες εντάσσονται στους Τομείς Ψυχικής Υγείας. Η μέριμνα για την ανάπτυξή τους και η εποπτεία τους ανήκουν στον Υπουργό Υγείας και Πρόνοιας και ασκούνται μέσω της Διεύθυνσης Ψυχικής Υγείας.

Οι τομές που εισάγει ο Ν.2716/1999 απαριθμούνται παρακάτω:

1. Οι Κοινωνικοί Συνεταιρισμοί Περιορισμένης Ευθύνης μπορεί:
 - α) Να ιδρύουν και να διατηρούν καταστήματα πώλησης και υποκαταστήματα οπουδήποτε. β) Να συμμετέχουν σε επιχειρήσεις κοινής ωφέλειας εφόσον ή συμμετοχή αυτή επιτρέπεται από τις ειδικές κατά περίπτωση διατάξεις. Ειδικότερα, μπορεί να συμμετέχουν σε Ευρωπαϊκούς Ομίλους Οικονομικού Σκοπού (Ε.Ο.Ο.Σ.), Κοινοπραξίες, Εταιρείες Περιορισμένης Ευθύνης (Ε.Π.Ε.), Ανώνυμες Εταιρείες (Α.Ε.) και Δημοτικές Επιχειρήσεις και γ) Να συμμετέχουν σε αναπτυξιακά προγράμματα ή να συμμετέχουν με άλλες επιχειρήσεις ή εταιρείες στην πραγματοποίησή τους και να συνεργάζονται μέσω κοινοπραξιών ή προγραμματικών συμβάσεων με άλλα φυσικά ή νομικά πρόσωπα δημοσίου ή ιδιωτικού δικαίου, εταιρείες ή άλλες ενώσεις κάθε τύπου, οι οποίες έχουν ως αντικείμενο την ανάπτυξη δραστηριοτήτων, από αυτές που προβλέπονται στον παρόντα νόμο.
2. Πρόκειται για πολύ-συμμετοχικά σχήματα. Ο νόμος ορίζει ότι τουλάχιστον το 35% των μελών προέρχεται από την Κατηγορία Α (άτομα με προβλήματα ψυχικής υγείας), έως 45% από την Κατηγορία Β (επαγγελματίες ψυχικής υγείας) και μέχρι 20% από φυσικά και νομικά πρόσωπα δημοσίου ή ιδιωτικού τομέα

³¹ Συνεταιριστικές Θεραπευτικές Μονάδες

3. Τα μέλη της πρώτης κατηγορίας μπορεί να παρέχουν εργασία στους Κοι.Σ.Π.Ε, και να αμείβονται ανάλογα με την παραγωγικότητά τους και το χρόνο της εργασίας τους, όπως προβλέπεται από τον κανονισμό εσωτερικής λειτουργίας του κατά περίπτωση Κοι.Σ.Π.Ε.. Αν τα απασχολούμενα μέλη της κατηγορίας αυτής έχουν σύνταξη γήρατος ή αναπηρίας ή επίδομα πρόνοιας ή επιδόματα επανένταξης ή οποιοσδήποτε μορφής νοσήλιο ή παροχή, δεν χάνουν αυτές τις παροχές, αλλά συνεχίζουν να τις εισπράττουν ταυτόχρονα και αθροιστικά με την αμοιβή τους από το συνεταιρισμό. Αν τα απασχολούμενα μέλη της πρώτης κατηγορίας της παρ. 6 εδ. α δεν είναι ασφαλισμένα, ούτε καλύπτονται από τις διατάξεις των παραγράφων 1 και 2 του άρθρου 18 του ν.2072/1992 ασφαλίζονται από τους Κοι.Σ.Π.Ε. στους αντίστοιχους ασφαλιστικούς οργανισμούς των κλάδων τους.
4. Τα μέλη της δεύτερης κατηγορίας μπορεί να παρέχουν εργασία στους συνεταιρισμούς, με πλήρη ή μερική απασχόληση, σύμφωνα με τους όρους που προβλέπονται από το καταστατικό και τον κανονισμό εσωτερικής λειτουργίας τους. Ειδικότερα, εργαζόμενοι σε Μονάδα Ψυχικής Υγείας του Τομέα Ψυχικής Υγείας με την οποία οι συνεταιρισμοί συνεργάζονται για επιστημονικούς, εκπαιδευτικούς και θεραπευτικούς σκοπούς μπορεί να απασχολούνται παράλληλα, να μετακινούνται ή να αποσπώνται με τη συναίνεσή τους στους Κοι.Σ.Π.Ε.. Τα απασχολούμενα μέλη αυτής της κατηγορίας δεν αμείβονται από τους Κοι.Σ.Π.Ε.. Οι συνεταιρισμοί οφείλουν μόνο να καταβάλουν σε αυτά τις δαπάνες στις οποίες υποβλήθηκαν λόγω της εργασίας τους σε αυτούς.
5. Το Δ.Σ. αποτελείται από επτά (7) τακτικά μέλη και ισάριθμα αναπληρωματικά που εκλέγονται από τη Γ.Σ.. Η σύνθεση ΤΟΥ Δ.Σ. είναι η ακόλουθη: Πέντε (5) μέλη της δεύτερης και τρίτης κατηγορίας, καθώς και δύο (2) μέλη της πρώτης κατηγορίας του παρόντος άρθρου εφόσον δεν τελούν σε πλήρη στερητική δικαστική συμπαράσταση.

Από την ανωτέρω συνοπτική παρουσίαση του Ν.2716/1999 αντιλαμβανόμαστε πως πρόκειται για έναν παλιό μεν αλλά ιδιαίτερα καινοτόμο νόμο που θεσπίζει την πρώτη επίσημη μορφή Κ.Ε.Ε.Ε. στην Ελλάδα και ως εκ τούτου έχει ιδιαίτερη αξία

για τον τομέα της Κοινωνικής Οικονομίας στη χώρα μας. Οι μεταγενέστεροι 4019/2011 και 4430/2016 συμπεριέλαβαν αυτοδικαίως τους Κοι.Σ.Π.Ε. ως Κοινωνικές Επιχειρήσεις που εγγράφονται στο Μητρώο Κοινωνικών Επιχειρήσεων του Υπουργείου Εργασίας.

5.3.1 Ο Ν.4019/2011

Με το νόμο 4019/2011 για την Κοινωνική Οικονομία επιχειρείται μια πρώτη θεσμοθέτηση του χώρου. Σύμφωνα με τον νομοθέτη, «Κοινωνική Οικονομία» είναι το σύνολο των οικονομικών, επιχειρηματικών, παραγωγικών και κοινωνικών δραστηριοτήτων, οι οποίες αναλαμβάνονται από νομικά πρόσωπα ή ενώσεις προσώπων, των οποίων ο καταστατικός σκοπός είναι η επιδίωξη του συλλογικού οφέλους και η εξυπηρέτηση γενικότερων κοινωνικών συμφερόντων.

Για τις ανάγκες του Ν.4019/2011, οι Ευπαθείς Ομάδες Πληθυσμού διακρίνονται σε δύο κατηγορίες;

α) Στις «Ευάλωτες Ομάδες Πληθυσμού» ανήκουν οι ομάδες εκείνες του πληθυσμού που η ένταξη τους στην κοινωνική και οικονομική ζωή εμποδίζεται από σωματικά και ψυχικά αίτια ή λόγω παραβατικής συμπεριφοράς. Σε αυτές ανήκουν άτομα με αναπηρίες (σωματικές ή ψυχι-κές ή νοητικές ή αισθητηριακές), εξαρτημένα ή απεξαρτημένα από ουσίες άτομα, οροθετικοί, φυλακισμένοι/αποφυλακισμένοι, ανήλικοι παραβάτες.

β) Στις «Ειδικές Ομάδες Πληθυσμού» ανήκουν οι ομά-δες εκείνες του πληθυσμού οι οποίες βρίσκονται σε μει-ονεκτική θέση ως προς την ομαλή ένταξη τους στην α-γορά εργασίας, από οικονομικά, κοινωνικά και πολιτισμι-κά αίτια. Σε αυτές ανήκουν ενδεικτικά οι άνεργοι νέοι, οι άνεργες γυναίκες, οι άνεργοι άνω των πενήντα ετών, οι μακροχρόνια άνεργοι, οι αρχηγοί μονογονεϊκών οικογε-νείων και τα μέλη πολύτεκνων οικογενειών, γυναίκες θύ-ματα κακοποίησης, οι αναλφάβητοι, οι κάτοικοι απομα-κρυσμένων ορεινών και νησιωτικών περιοχών, τα άτομα με πολιτισμικές ιδιαιτερότητες, οι μετανάστες και οι πρόσφυγες.

Η παραπάνω διάκριση θεωρείται προβληματική, οπισθοδρομική και ανεδαφική μια και ουσιαστικά μετατοπίζει το πρόβλημα από κράτος και την οργάνωσή του στο ίδιο το άτομο που αντιμετωπίζει κάποιο πρόβλημα. Πιο

συγκεκριμένα, υιοθετώντας την παραπάνω διάκριση ο νομοθέτης αποδέχεται de facto το γεγονός ότι κάποιος αποκλείεται από την αγορά εργασίας διότι αντιμετωπίζει ένα συγκεκριμένο δικό του πρόβλημα και όχι διότι η οργάνωση της κοινωνίας παρουσιάζει δομικά προβλήματα τα οποία συντελούν στον κοινωνικό αποκλεισμό μεγάλων ομάδων πληθυσμού και προφανώς του ίδιου του ατόμου για το οποίο γίνεται λόγος. Και για να το θέσουμε πιο απλά με ένα παράδειγμα, το ότι μεγάλες ομάδες ενεργού πληθυσμού οδηγούνται στη μακροχρόνια ανεργία και τον κοινωνικό αποκλεισμό οφείλεται αποκλειστικά στα ίδια τα άτομα που δεν βρίσκουν εργασία ή και στην οικονομική και κοινωνική οργάνωση που μέσω των πολιτικών που εφαρμόζονται δημιουργεί συνθήκες δομικής ανεργίας και συνεχούς μείωσης των θέσεων εργασίας;

Επίσης, η διατύπωση που χρησιμοποιεί ο νομοθέτης για να περιγράψει τις «Ευάλωτες Ομάδες Πληθυσμού» συνδέει ευθέως τους οροθετικούς με την παραβατική συμπεριφορά γεγονός που δε συμβαδίζει με τη σύγχρονη βιβλιογραφία γύρω από το συγκεκριμένο ζήτημα. Συμπερασματικά, η διάκριση σε «Ευάλωτες Ομάδες Πληθυσμού» και «Ειδικές Ομάδες Πληθυσμού» θεωρείται αυθαίρετη, πρόχειρη, οπισθοδρομική, αντι-επιστημονική, χωρίς ουσιαστικό πεδίο εφαρμογής αλλά το κυριότερο δεν βοηθά στην αντιμετώπιση των συγκεκριμένων προς επίλυση ζητημάτων, σκοπό για τον οποίο και υιοθετήθηκε.

Ως φορέας Κοινωνικής Οικονομίας θεσπίζεται η Κοινωνική Συνεταιριστική Επιχείρηση (Κοιν.Σ.Επ.). Οι Κοιν.Σ.Επ. διακρίνονται σε: Κοινωνικές Συνεταιριστικές Επιχειρήσεις Ένταξης, Κοινωνικές Συνεταιριστικές Επιχειρήσεις Κοινωνικής Φροντίδας και Κοινωνικές Συνεταιριστικές Επιχειρήσεις Συλλογικού Σκοπού.

Στόχος μιας Κοιν.Σ.Επ. μπορεί να είναι:

α) η ένταξη στην οικονομική και κοινωνική ζωή των ατόμων που ανήκουν στις Ευάλωτες Ομάδες Πληθυσμού (Κοινωνικές Συνεταιριστικές Επιχειρήσεις Ένταξης),

β) η παραγωγή και παροχή προϊόντων και υπηρεσιών κοινωνικού-προνοιακού χαρακτήρα (Κοινωνικές Συνεταιριστικές Επιχειρήσεις Κοινωνικής Φροντίδας), και

γ) η προώθηση δράσεων που αφορούν στο τοπικό και συλλογικό συμφέρον, την προώθηση της απασχόλησης, την ενδυνάμωση της τοπικής ή περιφερειακής ανάπτυξης, την παραγωγή και παροχή προϊόντων και υπηρεσιών (πολιτισμός, περιβάλλον, οικολογία, εκπαίδευση, παροχές κοινής ωφέλειας, αξιοποίηση τοπικών προϊόντων, διατήρηση παραδοσιακών δραστηριοτήτων και επαγγελμάτων κ.α.) και την ενδυνάμωση και ανάπτυξη της κοινωνικής συνοχής (Κοινωνικές Συνεταιριστικές Επιχειρήσεις Συλλογικού Σκοπού).

Το κεφάλαιο της επιχείρησης διαιρείται σε συνεταιριστικές μερίδες και τα μέλη διαθέτουν τουλάχιστον από μία, η είσοδος νέων μελών είναι ελεύθερη και τα μέλη της Κοιν.Σ.Επ. μπορεί να είναι και εργαζόμενοι της. Τα κέρδη δε διανέμονται στα μέλη της, εκτός αν τα μέλη αυτά είναι και εργαζόμενοι σε αυτή ενώ τα κέρδη διανέμονται ως εξής: 5% για το σχηματισμό αποθεματικού, έως 35% στους εργαζομένους και το υπόλοιπο διατίθεται για τις δραστηριότητες της επιχείρησης και τη δημιουργία νέων θέσεων εργασίας.

Ο νομοθέτης προβλέπει οικονομικά κίνητρα και μέτρα στήριξης των Κοινωνικών Συνεταιριστικών Επιχειρήσεων, δυνατότητα ανάπτυξης Δικτύων Συνεργασίας, Συμπράξεων και σύναψης Προγραμματικών Συμφωνιών. Θεσπίζεται Γενικό Μητρώο Κοινωνικής Οικονομίας & Τμήμα Μητρώου Κοινωνικής Οικονομίας, προβλέπεται η σύναψη Δημόσιων Συμβάσεων Κοινωνικής Αναφοράς (σημ. : Δημόσιες Συμβάσεις Κοινωνικής Αναφοράς είναι αυτές στις οποίες οι αναθέτουσες αρχές στο στάδιο ανάθεσης λαμβάνουν υπόψη σημαντικές κοινωνικές πτυχές ως κριτήρια ανάθεσης).

Τρία σημεία διαμορφώνουν, σε μεγάλο βαθμό, το ρόλο και τις νέες δυνατότητες της Τοπικής Αυτοδιοίκησης στα πλαίσια του νόμου, τα οποία παραθέτουμε παρακάτω:

Πρώτον, συμμετοχή των ΟΤΑ και των ΝΠΔΔ που υπάγονται σε αυτούς δεν επιτρέπεται παρά μόνον κατόπιν εγκρίσεως του εποπτεύοντος φορέα και μόνο στην περίπτωση συμμετοχής σε Κοιν.Σ.Επ. Ένταξης. Μπορούμε να υποθέσουμε ότι πρόθεση του νομοθέτη είναι να περιορίσει την ενεργό συμμετοχή ΟΤΑ και ΝΠΔΔ, για λόγους, προφανώς ή πιθανώς, διαφάνειας με σκοπό να αντιμετωπιστούν αποτελεσματικότερα πιθανά φαινόμενα ανάπτυξης πελατειακών σχέσεων μεταξύ δήμων και φορέων.

Δεύτερον, οι Κοιν.Σ.Επ., ως συμβαλλόμενοι, δύνανται συνάπτουν προγραμματικές συμφωνίες με αντισυμβαλλόμενους το Δημόσιο ή τον ευρύτερο δημόσιο τομέα και τους οργανισμούς τοπικής αυτοδιοίκησης πρώτου και δεύτερου βαθμού. Εδώ, επιχειρείται, κατά τα φαινόμενα, η θεσμοθέτηση ενός νέου πλαισίου ανάπτυξης συμπράξεων μεταξύ Κοινωνικών Επιχειρήσεων και Ο.Τ.Α., γεγονός που δημιουργεί ενδιαφέρουσες συνθήκες ως προς τον τρόπο και το βαθμό εμπλοκής των πρώτων στα νέα αυτά σχήματα συνεργασιών.

Τρίτον, οι προγραμματικές συμφωνίες πραγματοποιούνται μέσω των *Δημοσίων Συμβάσεων Αναφοράς* που προβλέπει ο νόμος και ήδη από τη σύναψή τους οι αναθέτουσες αρχές προβλέπουν συμμετοχή φορέων της Κοινωνικής Οικονομίας στην εκτέλεσή τους. Εδώ, όμως, σημειώνεται το εξής παράδοξο: ενώ ο νόμος προσφέρει στους δήμους δυνατότητα σύμπραξης με Κοινωνικές Επιχειρήσεις, ούτε οι μεν ούτε οι δε εκπροσωπούνται στην εννεαμελή επιτροπή για την εφαρμογή του Ολοκληρωμένου Σχεδίου Ενσωμάτωσης Πολιτικών Δημοσίων Συμβάσεων Κοινωνικής Αναφοράς. Αντιθέτως, συγκροτείται πολυμελής διυπουργική επιτροπή, με εκπροσώπηση ακόμα και του Υπουργείου Άμυνας και χαρακτηριστική την απουσία των άμεσα ενδιαφερομένων.

Το παραπάνω παράδοξο ενισχύεται ακόμα περισσότερο εάν λάβουμε υπόψιν το γεγονός πως πλήθος άρθρων του Καλλικράτη (άρθρα 78, 83, 85, 96, 101, 178 & 202), και κυρίως το άρθρο 76 που θεσπίζει την Δημοτική Επιτροπή Διαβούλευσης, κινούνται προς την ακριβώς αντίθετη κατεύθυνση. Πιο συγκεκριμένα, το άρθρο 76 δημιουργεί τις προϋποθέσεις για ανάπτυξη συνεργιών μεταξύ Τ.Α. και Φορέων της Κοινωνικής Οικονομίας με τρόπο δημοκρατικό και συμμετοχικό, με απευθείας εκπροσώπηση και διαβούλευση όλων των εμπλεκόμενων φορέων της τοπικής κοινωνίας. Το άρθρο όμως για τα Ολοκληρωμένα Σχέδια Ενσωμάτωσης Πολιτικών Δημοσίων Συμβάσεων Κοινωνικής Αναφοράς του νόμου έρχεται σε αντίθεση με το πνεύμα των προηγούμενων άρθρων του Καλλικράτη αλλά και με τη γενικότερη φιλοσοφία της αποκεντρωμένης διοίκησης και της συμμετοχικής δημοκρατίας.

Ο Ν.4019/2011 έπασχε από σοβαρές αδυναμίες τις οποίες θα προσπαθήσουμε να συνοψίσουμε παρακάτω:

1. Υιοθετείται ένας γενικός, ασαφής και ανεπαρκής ορισμός της Κοινωνικής Οικονομίας ο οποίος επιδέχεται πολλών ερμηνειών ως προς το ποιοι φορείς ανήκουν σε αυτήν.
2. Περιορίζεται η δράση «από τα κάτω». Το κεντρικό κράτος μέσα από τις διατάξεις του νόμου φαίνεται να επιδιώκει να διατηρήσει υπό τον έλεγχό του την όλη διαδικασία και να κρατήσει τις κοινωνικές επιχειρήσεις και τους λοιπούς φορείς κοινωνικής οικονομίας υπό ομηρεία, δίνοντας έμφαση στις κατά αποκλειστικότητα κυβερνητικές επιτροπές ελέγχου που διορίζει.
3. Τίθεται ζήτημα βιωσιμότητας των Κοινωνικών Επιχειρήσεων καθόσον και δίνεται έμφαση κυρίως στην κρατική χρηματοδότηση (Ταμείο Κοινωνικής Οικονομίας κλπ).
4. Προωθείται μια περισσότερο αφαιρετική προσέγγιση της κοινωνικής οικονομίας με βασικό στόχο την παροχή κοινωνικών υπηρεσιών και την εργασιακή ένταξη ατόμων που ανήκουν σε ευπαθείς κοινωνικές ομάδες μέσα από τη δραστηριοποίηση των φορέων της, όμως παρακάμπτεται επιμελώς η δυνατότητα δραστηριοποίησης στο αγοραίο τμήμα. Δίνεται η εντύπωση πως η κοινωνική οικονομία δεν εισχωρεί σε αγοραίες δραστηριότητες και συνεπώς ο χαρακτήρας της αναφαίνεται ως περισσότερο υπολειμματικός σε σχέση με την οικονομία της αγοράς. Υπενθυμίζουμε τον ορισμό του CIRIEC, τον οποίον παραθέσαμε παραπάνω, σύμφωνα με τον οποίο οι κοινωνικές επιχειρήσεις "δραστηριοποιούνται εντός της αγοράς και παράγουν αγαθά και παρέχουν υπηρεσίες".
5. Χρησιμοποιείται επιμελώς η λέξη «ιδίως» στην περιγραφή των δραστηριοτήτων συλλογικού σκοπού («ιδίως οι πολιτιστικές, οι περιβαλλοντικές, οι οικολογικές δραστηριότητες, η αξιοποίηση και ανάδειξη τοπικών προϊόντων, η παροχή κοινωνικών υπηρεσιών»), χρήση της οποίας προκαλεί σύγχυση ως προς το πεδίο εφαρμογής.
6. Διακρίνονται οι ευπαθείς κοινωνικές ομάδες σε "ευάλωτες" και "ειδικές". Στις ειδικές μάλιστα εντάσσεται σχεδόν το σύνολο των ανέργων, κάτι το οποίο δημιουργεί σοβαρές παρανοήσεις διότι είναι κοινώς αποδεκτό πως οι άνεργοι στο σύνολό τους θεωρούνται ευπαθής ομάδα. Το πρόβλημα μετατοπίζεται πια σε αυτούς, ως δικό τους και δεν αναδεικνύεται ως πρόβλημα λειτουργίας της ίδιας της αγοράς και των ασκούμενων πολιτικών. Οι άνεργοι περιθωριοποιούνται, κινδυνεύουν να μετατραπούν σε μια υποδεέστερη

κατηγορία εργαζομένων με ελάχιστα εργασιακά δικαιώματα έναντι των «κανονικών εργαζομένων». Επίσης εδώ ελλοχεύει ο κίνδυνος διαμόρφωσης μιας αγοράς με εργαζομένους δύο ταχυτήτων και αντιμετωπίζεται το πρόβλημα της ανεργίας με τις γνωστές προνοιακού τύπου πρακτικές που δελνούν το πρόβλημα στη ρίζα του ούτε και δημιουργούν βιώσιμες θέσεις εργασίας.

7. Η προσέγγιση του νομοσχεδίου είναι μονοδιάστατη και ελλιπής αφού αντιλαμβάνεται την Κοινωνική Οικονομία μόνο ως «οικονομία ένταξης» των φτωχότερων στρωμάτων του πληθυσμού και καταπολέμησης της φτώχειας, αγνοώντας τον αναπτυξιακό της χαρακτήρα.
8. Παρατηρείται απουσία διαβούλευσης με τους παραδοσιακούς φορείς της Κοινωνικής Οικονομίας στην χώρα μας.
9. Η συμμετοχή των Ν.Π.Δ.Δ. ενδεχομένως αποδειχθεί ευνοϊκό πεδίο ανάπτυξης πελατειακών σχέσεων εάν δεν υπάρχουν σαφή, αντικειμενικά κριτήρια πρόσληψης ανέργων.
10. Τα ποσοστά διανομής κερδών είναι περιοριστικά και πιθανόν να μην αντανakλούν τη δυναμική και τους οικονομικούς περιορισμούς πολλών φορέων.

Μολονότι ο Ν.4019/2011 για την Κοινωνική Οικονομία παρουσίαζε σημαντικά εν γένει προβλήματα, εν τούτοις, δημιούργησε νέες δυνατότητες συνεργασίας μεταξύ Τ.Α. και Κοινωνικών Επιχειρήσεων σε ευρύ φάσμα δραστηριοτήτων, δυνατότητες τις οποίες θα επιχειρήσουμε να εξηγήσουμε παρακάτω.

Η συμμετοχή των Κοιν.Σ.Επ. Ένταξης, Κοινωνικής Φροντίδας και Συλλογικού Σκοπού στο θεσμό των προγραμματικών συμβάσεων παρουσιάζει σημαντικά πλεονεκτήματα τόσο για τις Κοινωνικές Επιχειρήσεις, οι οποίες έχουν μια μοναδική ευκαιρία να δραστηριοποιηθούν άμεσα στο πεδίο εφαρμογής των καταστατικών τους δραστηριοτήτων, όσο και για την Τ.Α. που βρίσκεται σε θέση να έχει στη διάθεσή της ανθρώπινο δυναμικό ώστε να καλύψει κενά στην άσκηση της κοινωνικής της πολιτικής, τα οποία απορρέουν από έλλειψη πόρων, κατάργηση κοινωνικών υπηρεσιών ή στελεχιακή ανεπάρκεια. Ειδικώς, ως προς τα προγράμματα ένταξης, η Τ.Α. διαθέτει ήδη εκτενή εμπειρία χάρη σε δράσεις που έχουν υλοποιηθεί έως σήμερα από την ίδια και ως εκ τούτου μπορεί να προβεί σε αποτελεσματικό στρατηγικό σχεδιασμό προγραμμάτων τα οποία θα αναλαμβάνονται εξ' ολοκλήρου

από Κοινωνικές Επιχειρήσεις ή με συμμετοχή των δήμων μέσω των δικών τους Ν.Π.Δ.Δ..

Η δυνατότητα υπογραφής συμβάσεων με Κοιν.Σ.Επ. δημιουργεί προϋποθέσεις αποτελεσματικής οριζόντιας συνεργασίας φορέων και Τ.Α. Ο ρόλος των δήμων στο κομμάτι του σχεδιασμού, της κατανομής πόρων και της υλοποίησης των προγραμμάτων κοινωνικής πολιτικής κρίνεται ιδιαίζοντως σημαντικός μιας και από όλα τα παραπάνω κρίνεται, σε μεγάλο βαθμό, η επιτυχία τους.

Με σκοπό την καλύτερη αποτύπωση της κοινωνικο-οικονομικής κατάστασης σε κάθε δήμο, κρίνεται σκόπιμη η εκπόνηση μελετών σε τοπικό επίπεδο για τη διερεύνηση των δυνατοτήτων δημιουργίας νέων θέσεων εργασίας στον τομέα της κάλυψης τοπικών κοινωνικών αναγκών όπως και της ανάπτυξης βιώσιμων οικονομικών δραστηριοτήτων (υπηρεσίες και παραγωγή) στους τομείς της κοινωνικής οικονομίας.

Οι δήμοι έχουν τη δυνατότητα συνεργασίας με τα κατά τόπους γραφεία του ΟΑΕΔ για τη στήριξη των Κοιν.Σ.Επ. Ένταξης. Αυτά τα σχήματα συνεργασίας μπορούν να επεκταθούν και μέσω της συμμετοχής εργατικών κέντρων ή άλλων κοινωνικών φορέων, αναπτύσσοντας δραστηριότητες σε τομείς όπως περιβάλλον, ποιότητα ζωής, πολιτισμός και τουρισμός. Τεχνογνωσία μπορεί να αναζητηθεί εκτός από τη χώρα μας και σε ευρωπαϊκό επίπεδο διότι οι Κοινωνικές Επιχειρήσεις Εργασιακής Ένταξης (Κ.Ε.Ε.Ε.), γνωστές ως Wisers (Work Integration Social Enterprises), έχουν αναπτυχθεί πολύ στο εξωτερικό όπου προσφέρεται τεχνογνωσία και πείρα ως προς τις καλές πρακτικές και τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά τους. Υπάρχει επίσης η δυνατότητα διαδημοτικών συνεργασιών για τη διάδοση καλών πρακτικών που έχουν εφαρμοστεί με επιτυχία σε όλη την Ελλάδα. Υπάρχουν πολλά επιτυχημένα παραδείγματα Κ.Ε.Ε.Ε. στην Ευρώπη (βλ. Κεφάλαιο 3) που συμπράττουν με την Τ.Α. προς όφελος των τοπικών κοινωνιών. Τέτοια παραδείγματα μπορούν να αποτελέσουν οδηγό για μελλοντικές συνεργασίες.

Δημιουργούνται προϋποθέσεις οργάνωσης, σε συστηματική βάση, θεματικών δράσεων σε συνεργασία με Κοινωνικές Επιχειρήσεις Συλλογικού Σκοπού που δραστηριοποιούνται σε τομείς, όπως περιβάλλον, πολιτισμός και τουρισμός, με σκοπό την τουριστική ανάπτυξη και την αξιοποίηση δήμων και περιφερειών. Διαγράφονται επίσης νέες προοπτικές για κοινή δραστηριοποίηση Ο.Τ.Α. και

Κοινωνικών Συνεταιριστικών Επιχειρήσεων ώστε να αναπτυχθούν επιμέρους μορφές τουρισμού, όπως ο αγροτουρισμός ή ο οικοτουρισμός πόλης, ο θρησκευτικός τουρισμός, ο συνεδριακός κλπ.

Οι δήμοι έχουν επίσης δυνατότητα σύμπραξης με Κοινωνικές Συνεταιριστικές Επιχειρήσεις Συλλογικού Σκοπού οι οποίες δραστηριοποιούνται στα πολιτιστικά (διοργάνωση εκδηλώσεων, φεστιβάλ, συναυλιών, γιορτών, θεατρικών παραστάσεων κλπ.), καθώς και ίδρυσης Γραφείου Υποστήριξης Κοινωνικών Επιχειρήσεων & λοιπών φορέων Κοινωνικής Οικονομίας, στο οποίο θα τηρείται βάση δεδομένων με όλους τους φορείς που δραστηριοποιούνται εντός του δήμου. Η προώθηση συνεργασίας μεταξύ Κοινωνικών Επιχειρήσεων, τόσο εντός του δήμου αλλά και διαδημοτικά, μπορεί να πραγματοποιηθεί μέσω ενδιάμεσων φορέων, όπως π.χ. της ΚΕΔΕ.

Οι Ο.Τ.Α. μπορούν, μέσω *ενημερωτικών συναντήσεων* που θα αφορούν τις δράσεις των φορέων και τις δυνατότητες συμμετοχής σε αυτούς καθώς και μέσω *διοργάνωσης συνεδρίων και ημερίδων*, να ενισχύσουν το επίπεδο πληροφόρησης και συμμετοχής σε τοπικό επίπεδο.

Άλλη μία δυνατότητα που πρέπει να εξετασθεί σοβαρά άπτεται της προώθησης της δικτύωσης αναπτυξιακών εταιριών στις οποίες συμμετέχει η Τ.Α.. Επίσης, συνιστάται η *αξιοποίηση ακινήτων* μέσω ειδικά σχεδιασμένων προγραμμάτων και η χρήση τους είτε ως κοιτίδων επιχειρηματικότητας για Κοινωνικές Συνεταιριστικές Επιχειρήσεις είτε ως *κατοικιών με πολύ χαμηλό μίσθωμα σε οικογένειες με παράλληλη θέσπιση κοινωνικών κριτηρίων*.

Δημιουργούνται οι προϋποθέσεις για συνεργασία με Κοιν.Σ.Επ. Φροντίδας για *παροχή υπηρεσιών ψυχοκοινωνικής μέριμνας* σε δημότες αλλά και σε υπηρεσίες, που ασχολούνται με τη στήριξη ευπαθών κοινωνικών ομάδων όπως αυτές ορίζονται στο νομοσχέδιο. Επιπροσθέτως, διαμορφώνονται οι κατάλληλες συνθήκες για στήριξη και ανάπτυξη αγορών τοπικών προϊόντων τα οποία θα διατίθενται απευθείας από τους παραγωγούς, ή από Κοιν.Σ.Επ. Ένταξης ή Συλλογικού Σκοπού, χωρίς μεσάζοντες.

Ενδιαφέρον παρουσιάζει και η προοπτική διερεύνησης των δυνατοτήτων ίδρυσης Ηθικών Τραπεζών ή Χρονοτραπεζών προκειμένου για τη στήριξη της

Κοινωνικής Επιχειρηματικότητας σε συνεργασία με ήδη υφιστάμενες δομές του εξωτερικού, καθώς και η σύμπραξη με Κοιν.Σ.Επ. Συλλογικού Σκοπού με σκοπό την παροχή εκπαιδευτικών υπηρεσιών μέσω σεμιναρίων σε δημότες π.χ. για την απόκτηση βασικών δεξιοτήτων χρήσης ηλεκτρονικών υπολογιστών, σεμινάρια αυτοκατανάλωσης κλπ.

5.3.2 Ο Ν.4430/2016

Ο Ν.4430/2016 έρχεται να αντικαταστήσει τον Ν.4019/2011 και να διορθώσει τις αδυναμίες του. Με τον Ν.4430/2016 επιχειρείται να δοθεί νέα δυναμική και μια ευρύτερη προσέγγιση στη θεσμοθέτηση του πεδίου της Κοινωνικής Οικονομίας στη χώρα. Ο νομοθέτης, από τον τίτλο ακόμα, επισημαίνει την παραπάνω αλλαγή και τιτλοφορεί τον νέο νόμο «Κοινωνική και Αλληλέγγυα Οικονομία και ανάπτυξη των φορέων της και άλλες διατάξεις» εισάγοντας τον όρο Αλληλέγγυα Οικονομία σε μια προσπάθεια να σηματοδοτήσει την προσπάθεια για διεύρυνση του πεδίου της νομοθετικής παρέμβασης. Η εισαγωγή του όρου της αλληλέγγυας οικονομίας αποτελεί ένα μάλλον αμφιλεγόμενο σημείο στο νέο αυτό νόμο αφ' ης στιγμής ελάχιστα την αφορά.

Με τον νέο νόμο εισάγονται και μια σειρά νέων ορισμών για την «Κοινωνική και Αλληλέγγυα Οικονομία», τη «συλλογική ωφέλεια», την «κοινωνική ωφέλεια», την «κοινωνική καινοτομία», τη «βιώσιμη ανάπτυξη», τις «Κοινωνικές υπηρεσίες γενικού συμφέροντος», την «κοινωνική ένταξη», τις «ευάλωτες και ειδικές ομάδες», τον «κοινωνικό αντίκτυπο» και το «Εργαλείο Μέτρησης Κοινωνικού Αντικτύπου». Κατά τον Ν.4430/2016 «Κοινωνική και Αλληλέγγυα Οικονομία» ορίζεται το σύνολο των οικονομικών δραστηριοτήτων που στηρίζονται σε μία εναλλακτική μορφή οργάνωσης των σχέσεων παραγωγής, διανομής, κατανάλωσης και επανεπένδυσης, βασισμένη στις αρχές της δημοκρατίας, της ισότητας, της αλληλεγγύης, της συνεργασίας, καθώς και του σεβασμού στον άνθρωπο και το περιβάλλον. Δηλαδή, υιοθετείται ένας ακόμα πιο γενικός ορισμός σε σχέση με τον 4019/2011 χωρίς να διευκρινίζεται τι εννοεί ο νομοθέτης με τον όρο «εναλλακτική μορφή οργάνωσης» ούτως ώστε να προσδιορίσει με σαφήνεια τα σχήματα τα οποία μπορούν να ενταχθούν στον τομέα.

Ανάλογα με τον ειδικότερο σκοπό τους, οι Κοιν.Σ.Επ. διακρίνονται στις εξής κατηγορίες:

α) Κοιν.Σ.Επ. Ένταξης, οι οποίες διακρίνονται σε δύο υποκατηγορίες:

αα) Κοιν.Σ.Επ. Ένταξης Ευάλωτων Ομάδων, οι οποίες επιδιώκουν την ένταξη στην οικονομική και κοινωνική ζωή, των ατόμων που ανήκουν στις Ευάλωτες Κοινωνικές Ομάδες. Ποσοστό 30% κατ' ελάχιστον των μελών και των εργαζομένων στις επιχειρήσεις αυτές ανήκουν υποχρεωτικά σε αυτές τις κατηγορίες.

αβ) Κοιν.Σ.Επ. Ένταξης Ειδικών Ομάδων, οι οποίες επιδιώκουν την ένταξη στην οικονομική και κοινωνική ζωή των ατόμων που ανήκουν στις Ειδικές Ομάδες Πληθυσμού. Ποσοστό 50% κατ' ελάχιστον των μελών και των εργαζομένων στις επιχειρήσεις αυτές ανήκουν υποχρεωτικά σε αυτές τις κατηγορίες.

αγ) Οι Κοινωνικοί Συνεταιρισμοί Περιορισμένης Ευθύνης (Κοι.Σ.Π.Ε.)

αδ) Κοιν.Σ.Επ. Συλλογικής και Κοινωνικής ωφέλειας, οι οποίες αναπτύσσουν δραστηριότητες «βιώσιμης ανάπτυξης», ή και παρέχουν «κοινωνικές υπηρεσίες γενικού ενδιαφέροντος».

Παραμένει και στον νέο νόμο ο περιορισμός των Οργανισμών Τοπικής Αυτοδιοίκησης (Ο.Τ.Α.) και των νομικών προσώπων δημοσίου δικαίου (Ν.Π.Δ.Δ.) που υπάγονται σε Ο.Τ.Α. στη συμμετοχή στα σχήματα των Κοινωνικών Επιχειρήσεων.

Οι βασικές τομές που εισάγει ο νόμος σε σχέση με τον 4019/2011 είναι οι εξής:

- Ορίζεται (από το δεύτερο χρόνο) ελάχιστη δαπάνη μισθωτής εργασίας στην περίπτωση που ο τζίρος υπερβαίνει τις 30 χιλιάδες ευρώ ετησίως. Στην περίπτωση αυτή ο φορέας έχει την υποχρέωση το 25% των εσόδων του να δαπανάται για μισθοδοτική δαπάνη.
- Μπαίνει όριο στην αναλογία εργαζομένων-μη μελών και εργαζομένων μελών. Οι εργαζόμενοι-μη μέλη του συνεταιρισμού δεν μπορεί να είναι περισσότεροι από το 40% για τις Κοιν.Σ.Επ. και από 25% για τους Συνεταιρισμούς Εργαζομένων.
- Υιοθετείται η αναλογία 3 προς 1 στην ψαλίδα ανάμεσα στον ανώτερο και κατώτερο μισθό τόσο εντός της Κοινωνικής Επιχείρησης όσο και στις

περιπτώσεις συμπράξεων. Με αυτό τον τρόπο επιτυγχάνεται σύγκλιση στις αμοιβές των φορέων.

- Διαμορφώνεται πλαίσιο για την αναγνώριση της εθελοντικής εργασίας. Πιο συγκεκριμένα, για τα μέλη η εθελοντική εργασία δεν μπορεί να υπερβαίνει τις 16 ώρες/εβδομάδα ενώ για τα μη-μέλη, η εργασία δεν πρέπει να παράγει έσοδα καθώς και επιβάλλεται η ανακοίνωσή της στον ιστότοπο της επιχείρησης.
- Θεσπίζεται πλαφόν επιστροφής κερδών στους εργαζόμενους (35%) ανεξάρτητα εάν αυτοί είναι μέλη της επιχείρησης ή όχι. Τα φυσικά πρόσωπα φορολογούνται για τα ποσά αυτά τα οποία λογίζονται ως εισοδήματα των φυσικών προσώπων δηλαδή δε φορολογείται το νομικό πρόσωπο για αυτά.
- Διευρύνεται το μέτρο της υπογραφής προγραμματικών συμβάσεων σε σχέση με τον 4019/2011. Έτσι, οι Φορείς Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας μπορούν να συνάπτουν προγραμματικές συμβάσεις για τη μελέτη και εκτέλεση έργων και προγραμμάτων κοινωνικής ωφέλειας που αναφέρονται στους καταστατικούς σκοπούς τους με αντισυμβαλλόμενους το Δημόσιο ή φορείς του ευρύτερου δημόσιου τομέα και τους Ο.Τ.Α. Η συγκεκριμένη διάταξη χρίζει ιδιαίτερης προσοχής αφ' ης στιγμής διευρύνει να μεν τις δυνατότητες συμπράξεων Κοινωνικών Επιχειρήσεων και ΟΤΑ από την άλλη όμως μεριά ανοίγει και επισήμως τον δρόμο για υποκατάσταση των κοινωνικών υπηρεσιών και δομών των δήμων από φορείς της ΚΑΛΟ.
- Οι ΟΤΑ α' και β' βαθμού, τα Ν.Π.Δ.Δ. και τα Ν.Π.Ι.Δ. φορείς της Γενικής Κυβέρνησης μπορεί να παραχωρούν με απόφαση του διοικητικού τους οργάνου τη χρήση κινητής και ακίνητης περιουσίας τους σε Φορείς Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας για την ενίσχυση δραστηριοτήτων συλλογικής και κοινωνικής ωφέλειας. Η συγκεκριμένη διάταξη κρίνεται σημαντικότερη και ικανοποιεί ένα πάγιο αίτημα των φορέων για υλικοτεχνική υποστήριξη από την πλευρά των δήμων οι οποίοι διατηρούν αναξιοποίητους χώρους και κτίρια τα οποία θα μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν. Από την άλλη μεριά, θα πρέπει να δημιουργηθεί ένα μητρώο καταγραφής των προς αξιοποίηση εγκαταστάσεων και υποδομών των δήμων έτσι ώστε να ρυθμιστούν νομικά θέματα που αφορούν διεκδικήσεις τρίτων για την ακίνητη περιουσία καθώς και να γνωρίζει εκ των προτέρων ο φορέας τι είδους πάγια

διαθέτει ο δήμος για τις Κοινωνικές Επιχειρήσεις. Επιβάλλεται να δημιουργηθεί ένα τέτοιου τύπου μητρώου και για τον πρόσθετο λόγο της διασφάλισης της διαφάνειας στην παραχώρηση κινητής και ακίνητης περιουσίας και να αποφευχθούν έτσι φαινόμενα προνομιακής μεταχείρισης φορέων με διασυνδέσεις έναντι φορέων χωρίς διασυνδέσεις. Μάλιστα, θεωρούμε ότι η παραχώρηση θα πρέπει να γίνεται με μοριοδότηση και συγκεκριμένα και αυστηρά κριτήρια επιλεξιμότητας. Μέχρι στιγμής το υπουργείο δεν έχει ρυθμίσει τα παραπάνω.

- Θεσπίζονται μέτρα για τη διαφάνεια στη λειτουργία των Κοιν.Σ.Επ. Για παράδειγμα, μέλος μιας Κοιν.Σ.Επ. δεν μπορεί να είναι μέλος και άλλων Κοιν.Σ.Επ. με ίδια δραστηριότητα, ώστε να αποτρέπεται η εκμετάλλευση των ευνοϊκών ρυθμίσεων του νόμου.
- Το ποσοστό των ακαθάριστων εσόδων μιας Κοιν.Σ.Επ. Συλλογικής και Κοινωνικής Ωφέλειας που προέρχεται από δημόσιο χρήμα δεν μπορεί να ξεπερνά το 65% των εσόδων της, με σκοπό την αποφυγή δημιουργίας κρατικοδίαιτων επιχειρήσεων, ανάπτυξης πελατειακών σχέσεων και αποφυγής φαινομένων ισομορφισμού. Το ποσοστό που έχει οριστεί κρίνεται πολύ υψηλό καθώς επίσης θα πρέπει να μας τεκμηριώσει το υπουργείο τον τρόπο υπολογισμού ή το σκεπτικό που βρίσκεται πίσω από την συγκεκριμένη ποσόστωση. Για παράδειγμα, γιατί να μην τεθεί το όριο στο 45% ούτως ώστε η επιχείρηση να αποκτήσει έναν πιο αγοραίο χαρακτήρα αλλά και να δοθεί η ευκαιρία να υπογράψουν περισσότεροι φορείς προγραμματικές συμβάσεις; Με ποιον τρόπο θα διασφαλίζεται η διαφάνεια στον τρόπο υπογραφής των προγραμματικών συμβάσεων;

Θεσπίζονται επίσης φορολογικά και ασφαλιστικά κίνητρα:

- Οι Κοιν.Σ.Επ. απαλλάσσονται κατά 100% από την υποχρέωση προκαταβολής του φόρου εισοδήματος. Η προκαταβολή του φόρου εισοδήματος αποτέλεσε σημαντικό αντικίνητρο σύστασης Κοινωνικών Επιχειρήσεων με τον Ν.4019/2011. Η συγκεκριμένη διάταξη αντιμετωπίζει ένα ακόμα σημαντικό φορολογικό ζήτημα που αντιμετωπίζουν οι φορείς της ΚΑΛΟ εδώ και πέντε χρόνια.

- Οι Κοιν.Σ.Επ. και οι Συνεταιρισμοί Εργαζομένων απαλλάσσονται από την υποχρέωση καταβολής τέλους επιτηδεύματος για τα πρώτα πέντε έτη από την έναρξη λειτουργίας, ενώ μετά την πενταετία καταβάλλουν ως τέλος επιτηδεύματος 500 ευρώ ετησίως. Η ρύθμιση αυτή έρχεται να καλύψει ένα σημαντικό κενό του προηγούμενου νόμου και αποτελεί σημαντική βοήθεια για κάθε νεοσυσταθέντα φορέα.
- Όσοι ανήκουν σε ευάλωτες ομάδες και εργάζονται σε Κοιν.Σ.Επ. ή σε Συνεταιρισμό Εργαζομένων συνεχίζουν να απολαμβάνουν όλα τα επιδόματα και τις κάθε είδους παροχές που λάμβαναν. Η συγκεκριμένη διάταξη αποτελεί ικανοποίηση ενός πάγιου αιτήματος των φορέων και κρίνεται επιβεβλημένη.
- Οι εργαζόμενοι-μέλη Συνεταιρισμού Εργαζομένων ασφαλίζονται στον ΟΑΕΕ. Αντιμετωπίζονται δηλαδή λίγο ως πολύ όπως οι εταίροι μιας ομόρρυθμης εταιρείας. Με βάση τα παραπάνω τα μέλη του Συνεταιρισμού Εργαζομένων απαλλάσσονται από κάθε άλλη παράλληλη ασφάλιση. Η συγκεκριμένη διάταξη αντιμετωπίζει τα μέλη των ενώσεων εργαζομένων ως ελεύθερους επαγγελματίες και όχι ως μέλη ένωσης μισθωτών προσώπων κάτι το οποίο προκαλεί προβληματισμό και έντονη κριτική τη στιγμή που η ασφαλιστική επιβάρυνση του συνεταιρισμού είναι τεράστια.

Δημιουργείται μία Ειδική Γραμματεία ΚΑΛΟ, μία διυπουργική Συντονιστική Επιτροπή για την Κοινωνική και Αλληλέγγυα Οικονομία και μία Εθνική Επιτροπή. Η πρώτη θα επιβλέπει τους φορείς και την εφαρμογή του νόμου, η δεύτερη θα συντονίζει οριζόντια τα συναρμόδια υπουργεία σε επίπεδο πολιτικών αποφάσεων και απαιτούμενων διοικητικών πράξεων από τα επιμέρους υπουργεία, αναφορικά με τη γνωμοδότηση στην Εθνική Στρατηγική για την Κοινωνική και Αλληλέγγυα Οικονομία, την αξιολόγηση, παρακολούθηση της εφαρμογής και επικαιροποίηση της Εθνικής Στρατηγικής για την Κοινωνική και Αλληλέγγυα Οικονομία και η τρίτη θα είναι επιφορτισμένη με την προώθηση του κοινωνικού διαλόγου για τη διαμόρφωση πολιτικών ανάπτυξης των δραστηριοτήτων Κοινωνικής Οικονομίας.

Παράλληλα προβλέπεται η δυνατότητα δικτύωσης και οικονομικής συνεργασίας των φορέων για την ενίσχυση του οικοσυστήματος της ΚΑΛΟ.

Αναφερθήκαμε ήδη στις βασικές τομές του Ν.4430/2016. Παρακάτω συνοψίζουμε τα βασικά σημεία και αδυναμίες του νέου νόμου:

1. Ο Ν.4430/2016 ασχολείται ελάχιστα με την αλληλέγγυα οικονομία παρά το γεγονός ότι ο όρος εισάγεται για πρώτη φορά από τον νομοθέτη στον τίτλο από τον οποίο φυσικά απουσίαζε στον Ν.4419/2011. Δε ρυθμίζει το πεδίο της αλληλέγγυας οικονομίας ενώ αν η πρόθεση του νομοθέτη είναι να υπονοήσει πως οι ενώσεις εργαζομένων συνιστούν από μόνες τους τον χώρο αυτόν τότε όχι μόνο αγνοεί ένα ολόκληρο διακριτό πεδίο αλλά διαπράττει σημαντικό εννοιολογικό ατόπημα. Η έννοια της αλληλέγγυας οικονομίας είναι σαφώς ευρύτερη, εμπερικλείει ποικίλα εγχειρήματα και κυρίως δεν αποτελεί απλώς περιγραφικό όρο αλλά συγκεκριμένο πεδίο εφαρμογής και επιτυχούς δραστηριοποίησης φορέων που προέρχονται από τα κάτω.
2. Ο νόμος ενώ κάνει λόγο για χρηματοδοτικά εργαλεία, εντούτοις δεν αναφέρεται σε ζητήματα βιωσιμότητας. Επικεντρώνεται στη χρηματοδότηση και παραβλέπει το γεγονός ότι οι Κοινωνικές Επιχειρήσεις θα πρέπει να δραστηριοποιούνται με όρους αγοράς δηλαδή να λειτουργούν ως ιδιωτικές επιχειρήσεις. Η εξασφάλιση χρηματοδότησης είναι σίγουρα ένα σημείο που χρίζει ιδιαίτερης προσοχής. Είναι μεν απαραίτητη αλλά δεν είναι ούτε εξασφαλισμένη ούτε σταθερή σε βάθος χρόνου. Ο νόμος προβλέπει τη σύσταση ειδικής γραμματείας και επιτροπών αλλά καμίας υπηρεσίας η οποία θα εκπαιδεύει και επιμορφώνει τα στελέχη των φορέων και γενικότερα θα εξασφαλίζει ένα υποστηρικτικό πλαίσιο για την ίδρυση βιώσιμων και υγιών δομών. Μένει να δούμε μήπως ο σχεδιασμός του υπουργείου προβλέπει την ανάθεση αυτού του έργου σε κάποια από τις νεοσύστατες επιτροπές.
3. Το πλαφόν του 65% στα εισοδήματα του φορέα από δημόσιο χρήμα είναι ναι μεν ένα μέτρο που αποτρέπει την δημιουργία κρατικοδίαιτων φορέων αλλά δεν απομακρύνει το ενδεχόμενο ανάπτυξης φαινομένων ισομορφισμού.
4. Εμπλέκει την Τ.Α. στην υπογραφή προγραμματικών συμβάσεων, στη διάθεση κινητής και ακίνητης περιουσίας και στη συμμετοχή στην Εθνική Επιτροπή για την Κοινωνική και Αλληλέγγυα Οικονομία (εκπρόσωπος Κ.Ε.Δ.Ε.) αλλά δεν παρουσιάζει ένα ολοκληρωμένο σχέδιο εφαρμογής και συμμετοχής της Τ.Α. στην ανάπτυξη της Κοινωνικής Οικονομίας. Ο συντονισμός, ο σχεδιασμός και ο έλεγχος περιορίζονται σε επίπεδο κεντρικού κράτους και δεν εξασφαλίζεται ένα αποκεντρωμένο πλαίσιο εφαρμογής σε επίπεδο δήμων το οποίο προφανώς θα επέτρεπε την μετατόπιση του κέντρου βάρους σε

τοπικό επίπεδο δηλαδή κοντά στο πεδίο δραστηριοποίησης των ίδιων των Κοινωνικών Επιχειρήσεων.

5. Η διάταξη για την εθελοντική δράση και την αναγνώριση ή μη της εθελοντικής εργασίας προκαλεί μάλλον σύγχυση. Πιο συγκεκριμένα, σύμφωνα με τον 4430/2016 ο Φορέας Κοινωνικής και Αλληλεγγύης Οικονομίας δεν έχει ασφαλιστικές υποχρεώσεις προς τα μη μέλη που λειτουργούν ως εθελοντές, εφόσον πληρούνται σωρευτικά οι παρακάτω προϋποθέσεις: α. Από την εθελοντική δράση δεν παράγονται άμεσα έσοδα για το Φορέα. β. Η δράση έχει προαποφασισθεί από το Διοικητικό Συμβούλιο ή τη Διοικούσα Επιτροπή του Φορέα. Η απόφαση, η πρόσκληση και το πρόγραμμα της δράσης που θα γίνει χρήση εθελοντών καταγράφονται σε πρακτικό, το οποίο προδημοσιεύεται στην ιστοσελίδα του Φορέα. Η συγκεκριμένη διάταξη αφήνει ανοικτό το ενδεχόμενο παρερμηνειών και εκμετάλλευσης της ανασφάλιστης εργασίας εθελοντών. Κρίνεται απαραίτητη η έκδοση ερμηνευτικής εγκυκλίου που θα αποκλείει το ενδεχόμενο της υιοθέτησης πρακτικών ανασφάλιστης εργασίας από φορείς της Κοινωνικής Οικονομίας.

Τέλος στα θετικά του νέου νόμου εντοπίζουμε τα ακόλουθα σημεία:

1. Οι Φορείς Κοινωνικής και Αλληλεγγύης Οικονομίας έχουν πρόσβαση στη χρηματοδότηση από το Ταμείο Κοινωνικής Οικονομίας, το Εθνικό Ταμείο Επιχειρηματικότητας και Ανάπτυξης.
2. Οι ΟΤΑ α' και β' βαθμού, τα Ν.Π.Δ.Δ. και τα Ν.Π.Ι.Δ. φορείς της Γενικής Κυβέρνησης μπορεί να παραχωρούν με απόφαση του διοικητικού τους οργάνου τη χρήση κινητής και ακίνητης περιουσίας τους σε Φορείς Κοινωνικής και Αλληλεγγύης Οικονομίας για την ενίσχυση δραστηριοτήτων συλλογικής και κοινωνικής ωφέλειας, όπως περιγράφονται στις παραγράφους 2 και 3 του άρθρου 2.
3. Οι Φορείς Κοινωνικής και Αλληλεγγύης Οικονομίας που ασκούν επιχειρηματική δραστηριότητα μπορεί να εντάσσονται σε προγράμματα στήριξης της επιχειρηματικότητας και σε προγράμματα του Οργανισμού Απασχόλησης Εργατικού Δυναμικού (Ο.Α.Ε.Δ.) για τη στήριξη της εργασίας.
4. Οι Φορείς Κοινωνικής και Αλληλεγγύης Οικονομίας μπορούν να συνάπτουν προγραμματικές συμβάσεις για τη μελέτη και εκτέλεση έργων και

προγραμμάτων κοινωνικής ωφέλειας που αναφέρονται στους καταστατικούς σκοπούς τους με αντισυμβαλλόμενους το Δημόσιο ή φορείς του ευρύτερου δημόσιου τομέα και τους Ο.Τ.Α. α' και β' βαθμού.

5. Οι συμβαλλόμενοι φορείς για την εκτέλεση των προγραμματικών συμβάσεων μπορεί να χρηματοδοτούνται από το Πρόγραμμα Δημοσίων Επενδύσεων μέσω προγραμμάτων συγχρηματοδοτούμενων από την Ευρωπαϊκή Ένωση ή προγραμμάτων που χρηματοδοτούνται αμιγώς από εθνικούς πόρους, τον Τακτικό Προϋπολογισμό ή άλλα εθνικά ή περιφερειακά προγράμματα, καθώς και από τους προϋπολογισμούς των συμβαλλόμενων φορέων.
6. Οι Φορείς Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας μπορεί να συμπράττουν μεταξύ τους για οικονομικούς σκοπούς.
7. Δέκα (10) τουλάχιστον Φορείς Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας μπορούν να συστήσουν Ένωση Φορέων Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας.
8. Συνιστάται Ν.Π.Ι.Δ. με την επωνυμία «Ταμείο Κοινωνικής Οικονομίας».
9. Συνιστάται Συντονιστική Επιτροπή για την Κοινωνική και Αλληλέγγυα Οικονομία

5.4 Σύνοψη κεφαλαίου

Η Κοινωνική Οικονομία στην Ελλάδα είναι άμεσα συνδεδεμένη με τους συνεταιρισμούς και το συνεταιριστικό κίνημα. Συνεργατικά και αυτοδιαχειριστικά εγχειρήματα εμφανίζονται στην πατρίδα μας από πολύ παλιά και συνήθως συνδέονταν με πολύ βασικές μορφές συνεταιριστικής οργάνωσης που αφορούσαν κυρίως στη διαχείριση του ζωικού κεφαλαίου ή της πρωτογενούς παραγωγής. Επίσης, το 18^ο αιώνα εντοπίζουμε τις πρώτες ομοσπονδίες και ενώσεις καθώς και την ίδρυση των πρώτων Ταμείων Αλληλοβοήθειας. Στις αρχές του 19^{ου} αιώνα ιδρύονται πολλοί αγροτικοί και γεωργικοί συνεταιρισμοί ενώ πριν τα μέσα του αιώνα παρατηρείται μια συστηματική προσπάθεια σύνδεσης των συνεταιριστικών εγχειρημάτων με τα αγροτικά κόμματα. Από το 1950 έως το 1974 ιδρύονται οι αγροτικοί σύλλογοι ενώ μετά το 1974 και μερικά χρόνια ακμής, μπαίνουμε σε μια περίοδο παρακμής των συνεταιρισμών.

Ωστόσο, η Ελλάδα διαθέτει επίσης πλούσια παραδείγματα πολιτειακής και οικονομικής οργάνωσης τα οποία αναπτύχθηκαν σε τοπικό επίπεδο και μερικά από

αυτά αναπτύχθηκαν σε ιδιαίτερα υψηλό βαθμό. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αυτοδιοικητικής-πολιτειακής οργάνωσης του οποίου η φιλοσοφία εδράζεται στην αλληλεγγύη, την τοπικότητα και τη συνεργατικότητα αποτελεί ο ελληνικός κοινοτισμός. Η φιλοσοφία του Κοινοτισμού εδράζεται κυρίως στην αντίληψη ότι οι πολίτες είναι ενεργά υποκείμενα και συμμετέχουν αποφασιστικά στη διοίκηση και τη λήψη αποφάσεων μέσω αμεσοδημοκρατικών δομών και διαδικασιών. Ο Κοινοτισμός συνδέεται σαφώς τόσο σε επίπεδο αρχών (ισονομία, δημοκρατία, αλληλεγγύη, συνεταιριστική αρχή κλπ) όσο και σε επίπεδο θεσμικής οργάνωσης (τοπικές κοινότητες, αυτοδιοικούμενες μονάδες, ανεξάρτητες) με τις έννοιες της Κοινωνικής Οικονομίας και της Τοπικής Αυτοδιοίκησης ενώ περιβάλλεται πολλές φορές από ένα πέπλο μύθου και υπερβολής.

Η Τοπική Αυτοδιοίκηση αποτελεί προνομιακό πεδίο για την ανάπτυξη της Κοινωνικής Οικονομίας. Τα εγχειρήματα που αναπτύσσονται στα πλαίσια της τελευταίας χαρακτηρίζονται άλλωστε από τον τοπικό τους χαρακτήρα. Αυτό το χαρακτηριστικό προσδίδει μια αμεσότητα στη σχέση Τ.Α. με τους φορείς καθώς τα μέλη των κοινωνικών επιχειρήσεων είναι ταυτόχρονα και δημότες ενώ ιδρύουν την επιχείρηση με σκοπό να αντιμετωπίσουν τις άμεσες ανάγκες τους τις οποίες προφανώς γνωρίζει ή θα έπρεπε να γνωρίζει ο ίδιος ο Δήμος. Από τη στιγμή που η Τ.Α. δεν μπορεί να καλύψει με δικούς της πόρους και μέσα τις ανάγκες των δημοτών της αυτό που προφανώς μπορεί να κάνει είναι να ενισχύσει με κάθε μέσο καθώς και να συντονίσει με κάθε κόστος αυτή την «από τα κάτω» προσπάθεια, ενέργεια η οποία θα έχει θετικά και για τις δύο πλευρές.

Τέλος, στο κεφάλαιο αυτό, γίνεται μια εκτενής αναφορά στο θεσμικό πλαίσιο που αφορά στην Κοινωνική Οικονομία στη χώρα μας ενώ επισημαίνουμε τα προβλήματα και τις προκλήσεις για την Τ.Α..

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6 - ΠΕΔΙΟ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

6.1 Μεθοδολογία και Τεχνικές

Η παρούσα μελέτη βασίστηκε τόσο σε πρωτογενή όσο και σε δευτερογενή έρευνα. Η διεξαγωγή πρωτογενούς και δευτερογενούς έρευνας θεωρείται αναγκαία στην προσπάθεια του ερευνητή να καταλήξει σε ορθά αποτελέσματα και συμπεράσματα. Η δευτερογενής έρευνα ειδικότερα συμβάλλει στην καλύτερη κατανόηση του υπό εξέταση θέματος αφού παρέχει στο μελετητή όλες εκείνες τις απαραίτητες πληροφορίες και τα στοιχεία που έχουν ήδη γραφτεί από άλλους πριν από αυτόν.

Ειδικότερα, το πρώτο μέρος της διατριβής στηρίχθηκε αποκλειστικά σε διεθνή και ελληνική επιστημονική βιβλιογραφία, ενώ το δεύτερο μέρος σε βιβλιογραφική έρευνα και σε έρευνα πεδίου με χρήση εμπειρικών παραδειγμάτων και συγκριτικών στοιχείων προερχόμενων από ευρωπαϊκά παραδείγματα.

Συγκεκριμένα στο δεύτερο μέρος, σημαντικό πρόβλημα υπήρξε η δεδομένη ανεπάρκεια της διεθνούς επιστημονικής βιβλιογραφίας για την Ελλάδα. Το πληροφοριακό υλικό αναζητήθηκε σε ελληνική και ξένη βιβλιογραφία καθώς και στους υπεύθυνους φορείς. Πιο συγκεκριμένα, το πληροφοριακό υλικό που απαιτείται για τις ανάγκες της ανάλυσης του θέματος συγκεντρώθηκε μέσα από:

- Δημοσιευμένα στατιστικά στοιχεία από την Εθνική Στατιστική Υπηρεσία, Διεθνείς και Ευρωπαϊκούς Οργανισμούς που ασχολούνται με θέματα εργασιακής ενσωμάτωσης και Κοινωνικής Οικονομίας, τη EUROSTAT, την Ευρωπαϊκή Ένωση, τον ΟΟΣΑ, Δημόσιους Φορείς και Οργανισμούς, Ιδιωτικές Εταιρείες επεξεργασίας στατιστικών στοιχείων κ.ά.
- Νομοσχέδια, Ευρωπαϊκές Μελέτες για την Κοινωνική Οικονομία και Κοινωνική Επιχειρηματικότητα ή την Τοπική Αυτοδιοίκηση, Αναπτυξιακές Μελέτες, Εκθέσεις Αξιολόγησης Προγραμμάτων, Περιφερειακά και Επιχειρησιακά Προγράμματα, Εθνικό Στρατηγικό Πλαίσιο Αναφοράς, Εκθέσεις Ανταγωνιστικότητας, Πρακτικά Αναπτυξιακών Συνεδρίων, Ανακοινώσεις, Αποφάσεις, Οδηγίες και Επίσημες Εκδόσεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής κ.ά.
- Αρθρογραφία από αξιόπιστα και εξειδικευμένα περιοδικά και εφημερίδες τοπικής, περιφερειακής, εθνικής ή διεθνούς εμβέλειας.
- Συνεντεύξεις με στελέχη αυτοδιοίκησης, στελέχη Κοινοτικών ή Κρατικών Υπηρεσιών, εκπροσώπους Κοινωνικών Επιχειρήσεων, Ερευνητές κ.ά.

Οι λόγοι που οδήγησαν στην επιλογή της παραπάνω μεθοδολογίας και των τεχνικών μεθόδων αναλύονται παρακάτω:

Αναφορικά με το πρώτο μέρος, το οποίο ασχολείται με τις Κοινωνικές Επιχειρήσεις Εργασιακής Ένταξης, θεωρήθηκε επιβεβλημένη η χρήση, κυρίως, ξένης βιβλιογραφίας λόγω της ανάπτυξης και της ωρίμανσης που παρουσιάζει ο τομέας της Κοινωνικής Οικονομίας στο εξωτερικό, και λιγότερο της ελληνικής βιβλιογραφίας, χωρίς όμως να παραβλέπεται η αξία της τελευταίας, καθώς σε μεγάλο βαθμό αντικατοπτρίζει καλύτερα τις συνθήκες και τις ιδιαιτερότητες που παρατηρούνται στον τομέα της Κοινωνικής Οικονομίας στη χώρα μας.

Το δεύτερο μέρος διαφοροποιείται ως προς το πρώτο υπό την έννοια ότι εστιάζει κυρίως στην ελληνική πραγματικότητα. Εδώ κύρια πηγή άντλησης πληροφοριών αποτελεί κυρίως η εγχώρια βιβλιογραφία (για ευνόητους λόγους) αλλά και η ευρωπαϊκή, αφού πολλές συγκριτικές μελέτες που αφορούν και στη χώρα μας έχουν εκπονηθεί από την Ε.Ε. και σχετίζονται με τον τομέα της κοινωνικής οικονομίας.

6.2 Επιλογή Ερευνητικής Μεθόδου

Όπως είναι γνωστό, οι ερευνητικές μέθοδοι διακρίνονται σε ποσοτικές και ποιοτικές: οι μεν αναλύουν την ποσότητα (συχνότητα) εμφάνισης του φαινομένου που εξετάζεται και οι δε αναφέρονται στο είδος (χαρακτήρα) του φαινομένου (Kvale, 1996). Για τις ανάγκες της παρούσας μελέτης προτιμήθηκε η διεξαγωγή ποιοτικής έρευνας έναντι της ποσοτικής. Πριν αναλύσουμε τους λόγους που οδήγησαν σε αυτή τη στρατηγική επιλογή, είναι σημαντικό να προβούμε σε μία σύντομη αναφορά στα χαρακτηριστικά, τις διαφορές και τις τεχνικές των δύο αυτών κύριων ερευνητικών μεθοδολογιών.

6.2.1 Διαφορές μεταξύ ποιοτικής και ποσοτικής έρευνας

Σε μία πρώτη ανάγνωση, η βασική διαφορά ανάμεσα στην ποιοτική και την ποσοτική ανάλυση έγκειται στο μικρό αριθμό μεταβλητών και περιπτώσεων που η πρώτη χρησιμοποιεί σε αντίθεση με την ποσοτική ανάλυση, στην οποία γίνεται χρήση πολλών μεταβλητών και περιπτώσεων (Ragin C. , 1987). Οι ερευνητές που ακολουθούν μεθόδους ποσοτικής ανάλυσης εργάζονται κατά κανόνα με ερωτήσεις κλειστού τύπου, δίνουν μικρότερη έμφαση στα διακριτά χαρακτηριστικά κάθε

στοιχείου που συμμετέχει στην έρευνα (Hyde., 2000), κάνουν χρήση μαθηματικών μοντέλων και πινάκων ενώ βασίζουν την ανάλυσή τους σε κλίμακες, στατιστικά στοιχεία και γραφήματα. Η στατιστική ανάλυση αποτελεί τον πυρήνα της ποσοτικής προσέγγισης στην έρευνα (Clarke, 1999). Από την άλλη, οι ερευνητές που επιλέγουν την διεξαγωγή ποιοτικής έρευνας γνωρίζουν ότι υιοθετούν μία μορφή έρευνας της οποίας ο χαρακτήρας είναι πρωτίστως διαγνωστικός αφ' ης στιγμής επιδιώκουν να αποκαλύψουν τους παράγοντες εκείνους που συνδιαμορφώνουν και οδηγούν σε συγκεκριμένα είδη συμπεριφοράς (Χρήστου, 1999). Οι ποιοτικές μέθοδοι επιδιώκουν την περιγραφή και ερμηνεία του «συγκεκριμένου» μέσα από μικρή ομάδα υπό μελέτη ατόμων ή περιπτώσεων (Patton, 1990). Ο όρος «ποιοτική έρευνα» περιγράφει ουσιαστικά τόσο τη μεθοδολογία (προσανατολισμός και σχεδιασμός) όσο και τις μεθόδους (τρόπος συλλογής των δεδομένων) μιας έρευνας (Greene, 1989). Η ποιοτική μέθοδος χαρακτηρίζεται από φυσικότητα (Lincoln, 1985) (έχει μια φυσιολογική ροή και κατά ένα μεγάλο βαθμό δεν είναι κατευθυνόμενη από τον ερευνητή), είναι μοναδική στο να φθάνει σε εξαιρετικό βάθος κατανόησης, εκεί που άλλες τεχνικές δεν μπορούν να φθάσουν (Walker, 1985), τα συμπεράσματά της γίνονται εύκολα κατανοητά καθώς, επίσης, ο ερευνητής δεν επιχειρεί να συμπυκνώσει τα δεδομένα σε περιλήψεις ή σε στατιστικά στοιχεία και συγκεντρωτικούς πίνακες (Ανδρεάτου, 2007).

Οι Cassel και Symon (Cassel, 1994) εντοπίζουν έξι σημεία που διαφοροποιούν τις ποιοτικές από τις ποσοτικές αναλύσεις. Όπως σημειώνουν, στις ποσοτικές μεθόδους κυριαρχούν οι αριθμοί (τα δεδομένα μεταφράζονται σε αριθμούς) σε αντίθεση με τις ποιοτικές μεθόδους όπου κυριαρχούν τα μη-αριθμητικά στοιχεία. Επίσης, οι ποσοτικοί ερευνητές κάνουν χρήση δεικτών σε αντιδιαστολή με τους ποιοτικούς ερευνητές οι οποίοι μεταχειρίζονται υποκειμενικές ερμηνείες. Οι ποιοτικές μέθοδοι χαρακτηρίζονται από μεγαλύτερη ευελιξία και εμπεριέχουν εντόνως την έννοια του απροσδόκητου, σε αντίθεση με τις ποσοτικές έρευνες στις οποίες παρατηρείται η τάση οι ερευνητές να θέλουν να προβλέψουν τα προβλήματα πριν εμφανιστούν. Ένα άλλο σημείο διαφοροποίησης έγκειται στο ό,τι η ποσοτική έρευνα είναι περισσότερο συνυφασμένη με την έννοια της «πρόβλεψης» ενώ η ποιοτική έρευνα εστιάζει περισσότερο στη διαδικασία κατανόησης. Ποιοτική έρευνα και κοινωνικό περιβάλλον συνδέονται άρρηκτα, επισημαίνουν οι Cassel και Symon, και αυτό καθιστά τις ποσοτικές μεθόδους περισσότερο ανεξάρτητες από το στενό

ερευνητικό περιβάλλον/πλαίσιο και άρα πιο γενικευμένες. Τέλος, η ποιοτική έρευνα είναι καταλληλότερη για τη παραγωγή θεωρίας σε αντίθεση με τις ποσοτικές μεθόδους που κατά κόρον συμβάλλουν στον έλεγχο θεωριών.

Από την ανωτέρω παράθεση των βασικών σημείων που διαφοροποιούν την ποιοτική από την ποσοτική έρευνα καθίσταται σαφές ότι οι διαφορές ανάμεσα στις δύο προσεγγίσεις δεν είναι απλώς τεχνικού χαρακτήρα (Bryman A. , 1988) αλλά αποτελούν βασικές δομικές –στρατηγικού χαρακτήρα- επιλογές που «διέπουν την ερευνητική διαδικασία ήδη από το στάδιο της ερωματοθεσίας και του σχεδιασμού, έως την παραγωγή και την ανάλυση των δεδομένων» (Τσιώλης, 2011). Παρότι η βασική τους διαφοροποίηση έγκειται στη χρήση, την ανάλυση και τη συλλογή των δεδομένων (Punch, 1998), ουσιαστικά αντιπροσωπεύουν διαφορετικά «επιστημολογικά πλαίσια για τη σύλληψη των εννοιών της γνώσης, της κοινωνικής πραγματικότητας και των διαδικασιών για την κατανόηση αυτών των φαινομένων» (Filstead, 1979).

Παρόλα αυτά η διάκριση μεταξύ ποιοτικών και ποσοτικών μεθόδων -σε αρκετές περιπτώσεις- δεν είναι καθόλου εμφανής (Mason, 2003) κυρίως λόγω του γεγονότος ότι οι δύο μεθοδολογίες χρησιμοποιούνται πολλές φορές παράλληλα σε μία προσπάθεια διασφάλισης της εγκυρότητας και της αποτελεσματικότητας της έρευνας. Δεν είναι σπάνιο οι δύο παραπάνω ερευνητικές μεθοδολογίες να συνδυάζονται ή και να αλληλοσυμπληρώνονται σε τέτοιο βαθμό ώστε το ένα είδος έρευνας να αξιοποιεί στοιχεία του άλλου και το αντίστροφο. Συχνά παρατηρείται η χρήση ποικίλων στρατηγικών (ποιοτικών και ποσοτικών³²) με σκοπό την αντιμετώπιση του ερευνητικού προβλήματος (Burgess, 1982) και σε μία προσπάθεια αποφυγής της μεθοδολογικής μονομέρειας στη διερεύνηση κοινωνικών φαινομένων, η οποία άλλωστε κρίνεται ανεπαρκής όσον αφορά την πολυσύνθετη και συνεχώς μεταβαλλόμενη κοινωνική πραγματικότητα (Cicourel A. , 1964) (Γέμπτος, 1987) (Κωνσταντοπούλου, 1985) (Κυριαζή, 1998) (May, 1993). Προς επίρρωση των ανωτέρω ο Bryman σημειώνει ότι η ποιοτική έρευνα συνεισφέρει τόσο στη διαμόρφωση κλιμάκων και δεικτών, που με τη σειρά τους δύναται αξιοποιηθούν από

³² Είναι πολύ σημαντικό να διευκρινιστεί ότι ο συνδυασμός ποιοτικών και ποσοτικών δεδομένων διαφέρει από το συνδυασμό των ποιοτικών και ποσοτικών μεθόδων. Τα ποσοτικά και τα ποιοτικά δεδομένα δεν προέρχονται από διάφορες μεθόδους συλλογής δεδομένων. Προέρχονται από το ίδιο ερευνητικό εργαλείο. Τα ποσοτικά και τα ποιοτικά δεδομένα συνυπάρχουν. Τα πρώτα προέρχονται από την ποσοτικοποίηση των δεύτερων (Bryman A. , 1992).

την ποσοτική έρευνα, όσο και στην εξαγωγή ποιοτικών δεδομένων, η οποία συνεισφέρει σημαντικά στην ανάλυση ποσοτικών δεδομένων (Bryman A. , 1988). Επίσης, ο ερευνητής, σε διάφορες φάσεις/στάδια και ερωτήματα της έρευνας ή και συγχρόνως, ενδέχεται να αναγκαστεί να εναλλάσσει ποιοτικούς και ποσοτικούς προσανατολισμούς λόγω του γεγονότος ότι ορισμένα ερωτήματα ενδεχομένως να μην απαντώνται επαρκώς με τη χρήση μόνο μίας εκ των δύο μεθόδων. Δεν πρέπει να αγνοούμε επιπροσθέτως το γεγονός πως εργαλεία ποσοτικών ερευνών, όπως οι δομημένες συνεντεύξεις ή τα ερωτηματολόγια, πολλές φορές περιέχουν ανοικτές ερωτήσεις οι οποίες παράγουν ποιοτικά δεδομένα.

6.2.2 Πότε είναι κατάλληλη η διεξαγωγή μιας ποιοτικής έρευνας

Σε ποιες λοιπόν περιπτώσεις ο ερευνητής προκρίνει την ποιοτική έρευνα έναντι της ποσοτικής; Ο Creswell (Creswell, 1998) δίνει σαφή εικόνα του πότε η ποιοτική μέθοδος καθίσταται καταλληλότερη από την ποσοτική. Πρώτον, αυτό συμβαίνει, υποστηρίζει ο ίδιος, όταν ο ερευνητής καλείται να απαντήσει σε ερωτήσεις όπως «πώς» ή «τι», δηλαδή όταν προσεγγίζει το φαινόμενο περιγραφικά. Δεύτερον, όταν το υπό εξέταση φαινόμενο πρέπει να διερευνηθεί εις βάθος αλλά οι μεταβλητές του δεν είναι ευδιάκριτες και γενικώς, όταν δεν υπάρχουν στοιχεία για την επεξήγηση στάσεων και συμπεριφορών ενώ καθίσταται αναγκαία η ανάπτυξη νέων θεωριών. Τρίτον, καθόσον απαιτείται μία ενδεδειγμένη και εμπειρισματομένη ανάλυση/παρουσίαση μιας θέσης σχετικής με το υπό εξέταση θέμα. Τέταρτον, εφόσον επιθυμούμε να μελετήσουμε τα άτομα στο φυσικό τους χώρο, πράγμα το οποίο επιτυγχάνεται με την μετάβαση του ερευνητή στο πεδίο μελέτης. Πέμπτον, όταν υπάρχει το ενδεχόμενο (ή ίσως και η ανάγκη) παρουσίασης των ευρημάτων υπό μορφή έκθεσης με έντονο το λογοτεχνικό ύφος, σε αφηγηματική μορφή. Έκτον, όταν υπάρχει στενότητα χρόνου και πόρων για μία εκτεταμένη συλλογή δεδομένων στο πεδίο καθώς και την ανάλυση των δεδομένων. Τέλος, όταν επιθυμούμε να δοθεί κεντρικός ρόλος στον ίδιο τον ερευνητή ως «ενεργού συμμετέχοντα, σε αντίθεση με έναν «ειδικό» που μεταβιβάζει μια άποψη στους συμμετέχοντες».

Η επιλογή της μεθόδου έρευνας συνδέεται άμεσα με το ερευνητικό θέμα και τα ερευνητικά ερωτήματα τα οποία καθορίζουν –σε σημαντικό βαθμό– τον τρόπο προσέγγισης του ερευνητή (Bryman A. , 1988) ενώ συχνά το καλύτερο αποτέλεσμα προκύπτει από τη χρησιμοποίηση συνδυασμού ποιοτικών και ποσοτικών μεθόδων

(Brannen, 1992). Πολλές φορές μάλιστα τα δεδομένα που συλλέγονται μέσω βασικών εργαλείων που χρησιμοποιούνται στην ποιοτική έρευνα, όπως οι μη δομημένες συνεντεύξεις και η συμμετοχική παρατήρηση, ποσοτικοποιούνται (Bryman A. , 1992).

Η χρήση της κάθε μεθόδου επικεντρώνεται σε συγκεκριμένους στόχους και αποτελέσματα. Με αυτή τη λογική, η ποσοτική ανάλυση οδηγεί στη συσσώρευση γνώσης γύρω από ένα σύνολο γνωστών (υπό παρατήρηση) φαινομένων και η ποσοτική συμβάλει στην προσέγγιση φαινομένων που δεν έχουν εξεταστεί ενώ συνεισφέρει στην εις βάθος κατανόηση του τι πραγματικά συμβαίνει ή αλλάζει με τρόπο που η ποσοτική ανάλυση δεν μπορεί (Ανδρεάτου, 2007).

Από τα παραπάνω, καθίσταται σαφές ότι το αντικείμενο της μελέτης αυτής που είναι οι Κοινωνικές Επιχειρήσεις Εργασιακής Ένταξης (Κ.Ε.Ε.Ε.) στην Ελλάδα και στην οποία επιχειρείται η διερεύνηση των χαρακτηριστικών των φορέων αυτών καθώς και του ρόλου της Τοπικής Αυτοδιοίκησης στην ανάπτυξή τους υπαγορεύει την χρήση ποιοτικής έρευνας. Στην δική μας περίπτωση έχουμε να κάνουμε με ένα μικρό δείγμα υπό μελέτη περιπτώσεων τις οποίες καλείται ο ερευνητής να μελετήσει εις βάθος, χωρίς την ύπαρξη εμφανών μεταβλητών και επικεντρώνοντας στα ποιοτικά χαρακτηριστικά τους.

6.2.3 Η ποιοτική και η ποσοτική έρευνα ως αντικείμενα κριτικής

Υπάρχει έντονη αμφισβήτηση και καχυποψία αναφορικά με την εγκυρότητα καθώς και την πραγματική αξία των συμπερασμάτων της ποσοτικής έρευνας. Η κριτική αυτή εδράζεται κυρίως στο γεγονός ότι η απομόνωση ορισμένων μόνο μεταβλητών, εντός ενός ιδιαιτέρως σύνθετου, υπό διερεύνηση, περιβάλλοντος δεν μπορεί παρά να αποδειχθεί ανεπαρκής, μιας και η προσπάθεια του ερευνητή να εντοπίσει συγκεκριμένες μεταβλητές, ανάμεσα στις οποίες επιχειρεί να βρει αιτιώδεις σχέσεις με χρήση στατιστικής, μπορεί να οδηγήσει μόνο σε «μαθηματικές αβεβαιότητες και πιθανολογήσεις» (Mills, 1959). Τα κοινωνικά φαινόμενα χαρακτηρίζονται από συνθετότητα, δεν μπορούν να ποσοτικοποιηθούν αλλά και ούτε να αναλυθούν με βάση στατιστικά μοντέλα, δείκτες, αριθμούς ή πίνακες.

Η ποιοτική έρευνα παρουσιάζει επίσης τους δικούς της περιορισμούς ενώ οι επικριτές της αναφέρουν μια σειρά ζητημάτων όπως το ό,τι δεν παρέχονται πάντοτε

επαρκείς αποδείξεις για τα συναγόμενα συμπεράσματα (Kurasaki, 2000), ότι η ανάλυση είναι υπερβολικά υποκειμενική (MacQueen, 1998), ενδέχεται να υπάρχει απροθυμία των ερευνητών να εισαγάγουν τη θεωρία στην ερμηνεία των στοιχείων, (Delamont, 1981) (Hammersley, 1985) (Rock, 1973) ενώ εκφράζονται ενστάσεις όσον αφορά την έκταση στην οποία τα ευρήματα της ποιοτικής έρευνας μπορούν να γενικευτούν πέρα από τα όρια της συγκεκριμένης περίπτωσης (Bryman A. , 1988). Παρόλα αυτά, όπως θα δούμε στην ανάλυση που ακολουθεί, έχουν αναπτυχθεί συγκεκριμένες στρατηγικές και μέθοδοι στην ποιοτική έρευνα που αντιμετωπίζουν σε πολύ μεγάλο βαθμό τα παραπάνω προβλήματα.

6.3 Ο ρόλος του ερευνητή στην ποιοτική έρευνα

Ο ρόλος του ερευνητή στην ποιοτική έρευνα είναι πολύ σημαντικός και αυτό υπογραμμίζεται με emphaticό τρόπο στη διαθέσιμη βιβλιογραφία. Από τη μία, ο ερευνητής έχει την ευκαιρία/δυνατότητα να κατανοήσει βαθύτερες πτυχές τόσο της προσωπικότητας όσο και των κοινωνικών επιρροών του υποκειμένου του (Παπαγεωργίου Γ., 1998). Από την άλλη, στην προσπάθειά του να καταγράψει αντικειμενικά τις παραγόμενες αφηγήσεις και τα γεγονότα, έρχεται μοιραία αντιμέτωπος με τον ίδιο του τον εαυτό³³ και για αυτό θα πρέπει να λαμβάνεται υπ' όψη η υποκειμενικότητά του, παρά τις προσπάθειες για αντικειμενική έρευνα (Peshkin, 1985). Σημαντικό ρόλο παίζει σίγουρα η προσωπικότητα και η επιστημονική κατάρτιση του ερευνητή. «Εκείνο λοιπόν που τελικά έχει βαρύτητα στις ποιοτικές μεθόδους είναι η κρίση του ερευνητή και όσων θα διαβάσουν την έρευνα (Eisner, 1991) αναφέρει χαρακτηριστικά ο Eisner ενώ ο Cicourel συμπληρώνει πως η καθημερινότητα επηρεάζει σίγουρα κατά πολύ τον ίδιο τον ερευνητή και την κρίση του (Cicourel A. V., 1964).

Ο ερευνητής, αφού συλλέξει τα δεδομένα, θα προσπαθήσει να τα ερμηνεύσει με τον καλύτερο δυνατό τρόπο αναλύοντάς τα διεξοδικά. Αυτό το πετυχαίνει σε συνδυασμό είτε με την αξιοποίηση της διαθέσιμης βιβλιογραφίας, είτε σε συνεργασία με άλλους αξιόλογους και έμπειρους επιστήμονες (Eisner, 1991).

³³ Οι Rubin και Rubin αναφέρουν χαρακτηριστικά πως υπάρχει πάντα ένα «εγώ» σε κάθε συνέντευξη το οποίο επηρεάζει σημαντικά τη διάρκεια, το περιεχόμενο και την ανάλυση της συνέντευξης (Rubin & Rubin, 1995).

Ο συνεντευκτής οφείλει να διαθέτει βαθιά γνώση του θέματος³⁴ ώστε να είναι σε θέση να διατυπώσει με τρόπο σωστό και κατανοητό τις ερωτήσεις (Bell, 1997), να δημιουργεί φιλικό κλίμα μεταξύ αυτού και του υποκειμένου (Βαβουρανάκης, 1986), να είναι διακριτικός (Briggs, 1986), να μην παρουσιάζει υπέρμετρο ζήλο «εισβολής» στη ζωή των υποκειμένων³⁵ (Talbot, 1994) και να έχει κατά νου πως οι περισσότερες ερωτήσεις προκύπτουν κατά την επικοινωνία του με το υποκείμενο (Silverman, 2000). Οφείλει να μην προσδοκά απαντήσεις σύμφωνα με το πλάνο που έχει ίσως καταστρώσει εκ των προτέρων στο μυαλό του (Cohen, 1992) ενώ δε θα πρέπει να υποτιμά τις απαντήσεις που διατυπώνει ο συνεντευξιαζόμενος (Cannell, 1968). Επίσης, σε κάθε ποιοτική έρευνα θα πρέπει να λαμβάνεται υπόψη ότι πολλές φορές παρατηρείται το φαινόμενο τα υποκείμενα να δίνουν απαντήσεις τις οποίες προσδοκά ο ερευνητής ή αυτές που θεωρούνται κοινωνικώς αποδεκτές (Kitwood, 1977).

6.4 Τα στάδια της έρευνας

Ο σχεδιασμός μια έρευνας διαδραματίζει σημαντικό ρόλο στην επιτυχημένη έκβασή της και περιλαμβάνει ένα σύνολο βημάτων με αυστηρό χρονοδιάγραμμα καθώς επίσης επιτρέπει την αυστηρή και με ακρίβεια εξέταση των υποθέσεων που έχουν διαμορφωθεί (Wesley J. Johnston, 2000).

Η παρούσα έρευνα περιλαμβάνει πέντε στάδια. Η δομή και το γενικότερο πλάνο της διαμορφώθηκαν με τέτοιο τρόπο ώστε να καλύπτονται όλα εκείνα τα βήματα που ορίζονται στην ελληνική και διεθνή βιβλιογραφία με σκοπό τη διασφάλιση της αρτιότητας και της εγκυρότητάς της. Τα στάδια της έρευνάς παρουσιάζονται αναλυτικά παρακάτω.

6.4.1 Στάδιο 1ο : Αιτιολόγηση της αναγκαιότητας της έρευνας -αντικείμενο-σκοπιμότητα - υποθέσεις εργασίας - ερωτήματα

6.4.1.1 Αντικείμενο

Κύριο αντικείμενο της παρούσας έρευνας αποτελούν οι ελληνικές Κοινωνικές Επιχειρήσεις Εργασιακής Ένταξης (Κ.Ε.Ε.Ε.) ενώ βασικός **σκοπός** της είναι να δώσει

³⁴ Ακριβώς επειδή απαιτείται ιδιαίτερο βάθος συνειδητοποίησης των θεμάτων που ανακύπτουν κατά τη διάρκεια της συνέντευξης, είναι δύσκολο ο ερευνητής να παραμείνει ουδέτερος (Rubin, 1995) (Bowman, 1984).

³⁵ Διότι τότε προκύπτουν ηθικά ζητήματα

απαντήσεις σε ερωτήματα, όπως ποιοι είναι οι στόχοι τους, ποιοι συμμετέχουν σε αυτές, ποιες είναι οι πηγές χρηματοδότησης και ποιες οι σχέσεις των Κοινωνικών Επιχειρήσεων Ένταξης με την Τοπική Αυτοδιοίκηση.

Η ελληνική βιβλιογραφία είναι περιορισμένη όσον αφορά την Κοινωνική Οικονομία ως τομέα εν γένει, πολλώ δε μάλλον σε σχέση με τις Κοινωνικές Επιχειρήσεις Εργασιακής Ένταξης (Κ.Ε.Ε.Ε.). Αντιθέτως, υπάρχει πλούσια βιβλιογραφία σε διεθνές ή ευρωπαϊκό επίπεδο. Έχουμε στη διάθεσή μας σημαντικές συγκριτικές μελέτες οι οποίες αφορούν σε Κοινωνικές Επιχειρήσεις Εργασιακής Ένταξης (Κ.Ε.Ε.Ε.) από πολλές ευρωπαϊκές χώρες. Δυστυχώς, σε καμία από αυτές δεν συμμετείχε η Ελλάδα. Οι ερευνητικές αυτές προσπάθειες είχαν ως αποτέλεσμα να δημιουργηθεί ένα συνεκτικό θεωρητικό υπόβαθρο για τους φορείς αυτούς στην Ευρώπη.

Πιο συγκεκριμένα, αναφορικά με τις Κοινωνικές Επιχειρήσεις Εργασιακής Ένταξης (Κ.Ε.Ε.Ε.), έχουν διεξαχθεί τρεις μεγάλες έρευνες που σκιαγραφούν τα χαρακτηριστικά των εν λόγω φορέων όπως και συγκεκριμένα στοιχεία για τις σχέσεις τους με την Τοπική Αυτοδιοίκηση. Η μελέτη και αξιοποίηση των συμπερασμάτων που απορρέουν από τα ευρωπαϊκά ερευνητικά προγράμματα PERSE και ELEXIES προσφέρει αξιοποιήσιμο υλικό γύρω από τη νομική μορφή, τις κατηγορίες των Κοινωνικών Επιχειρήσεων Ένταξης και τους τύπους εργασιακής ένταξης που αυτές προσφέρουν. Επιπροσθέτως, το ερευνητικό πρόγραμμα «THE SQUARES» επιχείρησε να αποτυπώσει το βαθμό εμπλοκής της Τοπικής Αυτοδιοίκησης στον τομέα της Κοινωνικής Οικονομίας στην Ευρώπη και ως εκ τούτου προσφέρει υλικό που μπορεί να αξιοποιηθεί και να αποδώσει μια εικόνα του/των τρόπων με τους οποίους εμπλέκεται η Τοπική Αυτοδιοίκηση στις μέχρι τούδε προσπάθειες ανάπτυξης και στήριξης των Κοινωνικών Επιχειρήσεων Ένταξης.

Η παρούσα έρευνα ευελπιστούμε να συνεισφέρει προς την κατεύθυνση της πληρέστερης κατανόησης των αντίστοιχων φορέων που δραστηριοποιούνται στον τομέα της ένταξης στην Ελλάδα, να εντοπίσει τις ομοιότητες και διαφορές με τους αντίστοιχους ευρωπαϊκούς -τόσο στα γενικά όσο και στα επιμέρους χαρακτηριστικά τους- αλλά επίσης προσδοκούμε να βοηθήσει στην αποτύπωση του ρόλου της Τοπικής Αυτοδιοίκησης στην ανάπτυξη Κοινωνικών Επιχειρήσεων Ένταξης στην Ελλάδα.

6.4.1.2 Σκοπιμότητα και στόχοι της έρευνας

Η Κοινωνική Επιχειρηματικότητα αναπτύσσεται -ως επί τω πλείστον- σε τοπικό επίπεδο διότι οι τοπικές κοινότητες κατέχουν ξεχωριστή θέση στην Κοινωνική Οικονομία: από τη μία, τα μέλη της κοινότητας, μέσω των συλλογικών τους εγχειρημάτων, επιχειρούν να βρουν λύσεις στα κοινωνικο-οικονομικά τους ζητήματα, ενώ, από την άλλη, οι ίδιες οι κοινότητες απορροφούν προϊόντα και υπηρεσίες των κοινωνικών επιχειρήσεων σε μία προσπάθεια ενίσχυσης της τοπικής επιχειρηματικότητας. Η κοινωνική ωφελιμότητα που παράγει η δραστηριοποίηση των συλλογικοτήτων ξεκινά από την τοπική κοινωνία και επιστρέφει πάλι σε αυτήν. Κατά μία έννοια, η τοπική κοινότητα επωφελείται διττά: αντιμετωπίζει χρόνια προβλήματα των μελών της -μέσω ενός είδους ανάπτυξης ενεργών πολιτικών απασχόλησης και εργασιακής ένταξης- αλλά και καλύπτει ανάγκες μέσω της αξιοποίησης των προϊόντων και υπηρεσιών αυτών των τοπικών φορέων.

Επεκτείνοντας τον παραπάνω συλλογισμό, οι κοινότητες αποτελούν ταυτοχρόνως τόσο «παραγωγό» όσο και «τελικό χρήστη». Με λίγα λόγια, η τοπική κοινότητα, από τη μια, εξασφαλίζει τους παραγωγικούς συντελεστές που απαιτούνται για τη λειτουργία της Κοινωνικής Επιχείρησης, τόσο υπό όρους ανθρωπίνων πόρων (τα μέλη της επιχείρησης είναι ταυτόχρονα μέλη της κοινότητας) όσο και υποδομών (η επιχείρηση χρησιμοποιεί κτίρια, γη κ.α. που ανήκουν -χωροταξικά- στην κοινότητα). Από την άλλη, η ίδια αποτελεί ταυτόχρονα και πελάτη της επιχείρησης, κάνει χρήση των υπηρεσιών ή αγοράζει τα προϊόντα της. Δε συνεισφέρει μόνον οικονομικά μέσω της χρήσης ή αγοράς των παραγόμενων προϊόντων. Κυρίως συνεισφέρει στην εξασφάλιση της βιωσιμότητας της επιχείρησης, στη διατήρηση των θέσεων εργασίας των δικών της -τελικώς- μελών, αντιμετωπίζει το πρόβλημα της ανεργίας και του κοινωνικού αποκλεισμού που βιώνουν οι ευπαθείς κοινωνικές ομάδες, οι οποίες διαβιούν εντός της, ασκεί ενεργές πολιτικές απασχόλησης, διαφυλάσσει την κοινωνική συνοχή και αναπτύσσει το κοινωνικό της κεφάλαιο. Όντας «παραγωγός» και «τελικός χρήστης», συμβάλλει τόσο στην επίτευξη των κοινωνικών στόχων των Κοινωνικών Επιχειρήσεων Ένταξης όσο και στην εξασφάλιση των απαραίτητων οικονομικών εισροών, μέσω των οποίων θα καλυφθούν οι οικονομικής φύσης απαιτήσεις.

Αρα, οι Κοινωνικές Επιχειρήσεις είναι άρρηκτα συνδεδεμένες με τις τοπικές κοινότητες και τανάπαλιν. Δεν θα ήταν υπερβολή να υποστηρίξουμε ότι οι

Κοινωνικές Επιχειρήσεις δημιουργούνται με σκοπό να προσφέρουν λύσεις στα κοινωνικο-οικονομικά ζητήματα των τοπικών κοινωνιών και άρα, υπό αυτή την έννοια, η στήριξη και ανάπτυξη των επιχειρήσεων αυτών από την ίδια την Τοπική Αυτοδιοίκηση αποτελεί ζητούμενο και στόχο, ειδικώς στις μέρες μας.

Η εμπλοκή όμως της Τοπικής Αυτοδιοίκησης στην ανάπτυξη των Κοινωνικών Επιχειρήσεων δεν έχει μελετηθεί στη χώρα μας. Με ποιον τρόπο εμπλέκεται -εάν εμπλέκεται- η Τοπική Αυτοδιοίκηση, σε ποιον βαθμό και ποιος ο ρόλος της; αυτά είναι τρία επιπλέον βασικά ζητήματα που θα επιχειρήσουμε να εξετάσουμε στην παρούσα έρευνα. Καθώς γνωρίζουμε ότι πολλές ευρωπαϊκές χώρες έχουν αναπτύξει σε σημαντικό βαθμό τον τομέα της Κοινωνικής Οικονομίας και έχουν εφαρμόσει, στην πράξη και σε μεγάλη κλίμακα, προγράμματα προώθησης και ανάπτυξης Κοινωνικών Επιχειρήσεων, αξιοποιώντας τόσο την ελληνική όσο και τη διεθνή εμπειρία, θα επιχειρηθεί η μελέτη παραδειγμάτων Κοινωνικών Επιχειρήσεων Ένταξης οι οποίες δραστηριοποιούνται στη χώρα μας.

Οι κατηγορίες πληθυσμού που αποτελούν αντικείμενο της παρούσας έρευνας είναι οι ευπαθείς κοινωνικές ομάδες, δηλαδή κοινωνικές ομάδες πληθυσμού των οποίων η συμμετοχή στην κοινωνική και οικονομική ζωή δυσχεραίνεται, είτε εξαιτίας κοινωνικών και οικονομικών προβλημάτων, είτε εξαιτίας σωματικής ή ψυχικής ή νοητικής ή αισθητηριακής αναπηρίας, ή εξαιτίας απρόβλεπτων γεγονότων τα οποία επηρεάζουν την εύρυθμη λειτουργία της τοπικής ή ευρύτερα περιφερειακής οικονομίας, αλλά και οι ομάδες εκείνες του πληθυσμού οι οποίες βρίσκονται σε μειονεκτική θέση ως προς την ομαλή ένταξή τους στην αγορά εργασίας, λόγω οικονομικών, κοινωνικών και πολιτισμικών αιτίων.

Πιο συγκεκριμένα περιλαμβάνονται: άτομα με αναπηρίες (σωματικές ή ψυχικές ή νοητικές ή αισθητηριακές), εξαρτημένα ή απεξαρτημένα από ουσίες άτομα, οροθετικοί, φυλακισμένοι/αποφυλακισμένοι, ανήλικοι παραβάτες, άνεργοι νέοι, άνεργες γυναίκες, άνεργοι άνω των πενήντα ετών, μακροχρόνια άνεργοι, αρχηγοί μονογονεϊκών οικογενειών και μέλη πολύτεκνων οικογενειών, γυναίκες θύματα κακοποίησης, αναλφάβητοι, κάτοικοι απομακρυσμένων ορεινών και νησιωτικών περιοχών, άτομα με πολιτισμικές ιδιαιτερότητες, μετανάστες, πρόσφυγες κ.α.

Στόχος της μελέτης είναι να συμβάλει στην κατανόηση της δυναμικής που τυχόν έχει αναπτυχθεί από τη μεριά της αυτοδιοίκησης μέσω της ενίσχυσης δομών της Κοινωνικής Οικονομίας. Θα συνεισφέρει επίσης στο να αποτυπώσει την έως τώρα εμπειρία των φορέων που συνεργάζονται με την αυτοδιοίκηση καθώς και τις

προθέσεις των Κοινωνικών Επιχειρήσεων Ένταξης ως προς την περαιτέρω ανάπτυξη ή μη της συνεργασίας τους με τους δήμους. Τέλος, θα συμβάλει στην αποτύπωση αποτελεσματικών μεθόδων και πρακτικών αντιμετώπισης προβλημάτων που σχετίζονται με ευπαθείς κοινωνικές ομάδες.

Ο **βασικός προβληματισμός** αφορά στο κατά πόσον η Τοπική Αυτοδιοίκηση μπορεί να ενισχύσει την εργασιακή ενσωμάτωση και κοινωνική ένταξη ευπαθών κοινωνικών ομάδων μέσω της ανάπτυξης Κοινωνικών Επιχειρήσεων, και εφόσον μπορεί, τότε με ποιους τρόπους συμβαίνει αυτό. Η μελέτη θα επιχειρήσει μια πρώτη αποτίμηση της σχέσης Τοπικής Αυτοδιοίκησης και Κοινωνικών Επιχειρήσεων Ένταξης με σκοπό να αποτυπώσει την εικόνα του ρόλου και της εμπλοκής των δήμων στις, υπό μελέτη, περιπτώσεις του δείγματος. Ένα κεντρικό ζητούμενο είναι να διαπιστωθεί κατά πόσον οι ίδιες οι Κοινωνικές Επιχειρήσεις επιζητούν την εμπλοκή ή συνεργασία των δήμων.

Εάν τα ευρήματα της έρευνας οδηγήσουν στο συμπέρασμα πως όντως υφίστανται ήδη ανεπτυγμένες συνέργειες μεταξύ φορέων και δήμων, τότε θα επιχειρηθεί η χαρτογράφηση και αποτίμηση των πρακτικών, των μεθόδων ή των πολιτικών που υιοθετούνται επιτυχώς από τις υπό μελέτη Κοινωνικές Επιχειρήσεις Εργασιακής Ένταξης (Κ.Ε.Ε.Ε.). Εάν όμως τα ευρήματα της έρευνας οδηγήσουν στο συμπέρασμα πως δεν υπάρχει συνεργασία (ή ακόμα και πρόθεση συνεργασίας) μεταξύ δήμων και Κοινωνικών Επιχειρήσεων Ένταξης, τότε θα πρέπει να εντοπιστούν οι λόγοι που έχουν οδηγήσει σε αυτό.

Ο εν λόγω βασικός προβληματισμός γεννά μια σειρά από, δευτερεύοντα μεν, βασικά δε, επιμέρους ερωτήματα, όπως:

1. Ποιοι τύποι Κοινωνικών Επιχειρήσεων Εργασιακής Ένταξης υπάρχουν στην Ελλάδα, ποια τα χαρακτηριστικά τους και τι είδους ένταξη προσφέρουν; Υπάρχει κάποια αντιστοιχία με επιχειρήσεις στην Ευρώπη;
2. Ποιο το πλαίσιο λειτουργίας και διοίκησης και ποιος ο ρόλος της Τοπικής Αυτοδιοίκησης στη διαμόρφωσή αυτού;
3. Τι προσπάθειες έχουν γίνει έως τώρα στην Ελλάδα προς την κατεύθυνση της ενίσχυσης Κοινωνικών Επιχειρήσεων με σκοπό την εργασιακή ένταξη και κοινωνική ενσωμάτωση ευπαθών κοινωνικών ομάδων;

6.4.1.3 Κύριες υποθέσεις εργασίας

Στη χώρα μας δραστηριοποιούνται φορείς που έχουν ως κύριο αντικείμενο την ένταξη ευπαθών κοινωνικών ομάδων στην αγορά εργασίας. Υποθέτουμε πως ένα ποσοστό αυτών, σε μεγαλύτερο ή μικρότερο βαθμό, πληρούν τα κριτήρια που θέτει ο καθολικά αποδεκτός ορισμός του EMES, και τον οποίο έχουμε υιοθετήσει στο θεωρητικό τμήμα της μελέτης αυτής. Αυτό σημαίνει πως κάποιοι από τους φορείς που δραστηριοποιούνται στο πεδίο της ένταξης στη χώρα μας αποτελούν Κοινωνικές Επιχειρήσεις Εργασιακής Ένταξης (Κ.Ε.Ε.Ε.) με βάση τον ευρωπαϊκό ορισμό. Στόχο της πρώτης υπόθεσης εργασίας της μελέτης μας αποτελεί η διερεύνηση των φορέων εκείνων που μπορούν να θεωρηθούν Κοινωνικές Επιχειρήσεις Εργασιακής Ένταξης (Κ.Ε.Ε.Ε.) στη χώρα μας.

Το 2001 οι Borzaga και Defourny επιχείρησαν να εντοπίσουν και να αποτυπώσουν τις πρόσφατες εξελίξεις που αφορούν τις Κοινωνικές Επιχειρήσεις στον ευρωπαϊκό χώρο. Μάλιστα διατύπωσαν ορισμό που αφορούσε έναν ιδεατό τύπο Κοινωνικής Επιχείρησης, σύμφωνα με τον οποίο οι Κοινωνικές Επιχειρήσεις αποτελούν φορείς πολλαπλών στόχων, πολυσυμμετογικών σχημάτων και πολυσυλλεκτικής χρηματοδοτικής φύσης. Το παραπάνω θεωρητικό σχήμα επιβεβαιώθηκε από το ερευνητικό πρόγραμμα PERSE, μέσω του οποίου επιχειρήθηκε η εις βάθος εξέταση των υποθέσεων εργασίας που έθεσαν ως προς τον ιδεατό τύπο οι Borzaga και Defourny.

Τρεις υποθέσεις εργασίας της έρευνάς μας κινούνται στον παραπάνω άξονα. Πιο συγκεκριμένα, υποθέτουμε ότι οι Κοινωνικές Επιχειρήσεις Εργασιακής Ένταξης (Κ.Ε.Ε.Ε.) του δείγματος αναμένεται να εμφανίζουν διάφορους στόχους, όπως κοινωνικούς, οικονομικούς, κοινωνικο-πολιτικούς κ.α.. Η αποτύπωση των στόχων που θέτουν οι Κοινωνικές Επιχειρήσεις Εργασιακής Ένταξης (Κ.Ε.Ε.Ε.) συνδέεται άμεσα με το πλαίσιο των σχέσεων και των δικτύων που αυτές αναπτύσσουν σε τοπικό επίπεδο, με την ενίσχυση του κοινωνικού κεφαλαίου καθώς και με την ύπαρξη πολιτικών στήριξης και προώθησης σε επίπεδο Τοπικής Αυτοδιοίκησης. Αυτό άλλωστε επιβεβαιώθηκε σε ευρωπαϊκό επίπεδο και αποτελεί ιδιαίτερη πρόκληση η επιβεβαίωσή του, και αν ναι, σε ποιο βαθμό, στην Ελλάδα.

Η παραπάνω υπόθεση εργασίας όμως έχει και άλλες προς διερεύνηση πτυχές. Η ύπαρξη κοινωνικο-πολιτικών στόχων συνδέεται άρρηκτα με την ανάπτυξη δικτύων μεταξύ Κοινωνικών Επιχειρήσεων και των υπόλοιπων εμπλεκόμενων φορέων,

γεγονός που μας οδηγεί εν μέρει σε εξέταση και των τρόπων ανάπτυξης του κοινωνικού κεφαλαίου. Επίσης, η ύπαρξη πολλαπλών στόχων προφανώς συνδέεται με την πολυσυμμετοχική φύση των Κοινωνικών Επιχειρήσεων και έτσι είναι ενδιαφέρον να αποσαφηνιστεί κατά πόσον και προς ποια κατεύθυνση η πολυσυμμετοχικότητα εμποδίζει ή ευνοεί την ύπαρξη πολλαπλών στόχων. Επίσης, ένα ενδιαφέρον προς απάντηση ερώτημα είναι το κατά πόσον τα ποσοστά επιτυχίας στην εκπλήρωση των στόχων συνδέονται με την ύπαρξη πολλών εμπλεκόμενων φορέων, στη διοίκηση και τη λήψη αποφάσεων, καθώς και σε ποιο βαθμό η συμμετοχή της Τοπικής Αυτοδιοίκησης στα παραπάνω σχήματα ευνοεί, ή όχι, την επίτευξη των στόχων.

Υποθέτουμε επίσης ότι οι Κοινωνικές Επιχειρήσεις Εργασιακής Ένταξης (Κ.Ε.Ε.Ε.) κινητοποιούν πόρους τόσο εντός όσο και εκτός αγοράς με σκοπό να επιτύχουν τους στόχους τους. Οι πόροι μπορεί να εξασφαλίζονται μέσω της παραγωγής αγαθών και υπηρεσιών εντός της αγοράς, μέσω κρατικών επιδοτήσεων και ενισχύσεων ή μέσω εθελοντικών προσφορών. Στόχος μας είναι όχι μόνο να εντοπίσουμε τα κανάλια εξασφάλισης πόρων αλλά και να μελετήσουμε τον τρόπο με τον οποίο πραγματώνεται αυτό. Θέλουμε επίσης να εξετάσουμε τον ρόλο που διαδραματίζει η Τοπική Αυτοδιοίκηση, κατά πόσο αυτή συμβάλλει στην οικονομική στήριξη και ανάπτυξη των Κοινωνικών Επιχειρήσεων Ένταξης και με ποιον τρόπο θα μπορούσε να συνεισφέρει περισσότερο. Είναι επίσης ενδιαφέρον να διερευνηθεί το κατά πόσον οι ίδιοι οι φορείς επιδιώκουν, ή μη, τη συμμετοχή της Τοπικής Αυτοδιοίκησης και βεβαίως για ποιο λόγο.

Οι Κοινωνικές Επιχειρήσεις δραστηριοποιούνται εντός του εκάστοτε νομοθετικού πλαισίου. Το νομοθετικό πλαίσιο τις περισσότερες φορές συνδέεται στενά με τις ιδεολογικές προσλαμβάνουσες του κυβερνώντος κόμματος. Οι δημόσιες πολιτικές στον τομέα των κοινωνικών επιχειρήσεων αποτελούν απόρροια των αλληλεπιδράσεων μεταξύ αυτών και των εκπροσώπων των δημόσιων φορέων. Η δυναμική αυτή μπορεί να οδηγήσει στην ανάπτυξη καινοτόμων συστημάτων δημόσιων πολιτικών που να εμπλέκουν ενεργά τις Κοινωνικές Επιχειρήσεις ως σημαντικούς «παράγοντες» στη διαμόρφωση και εφαρμογή ενεργών πολιτικών ένταξης. Ωστόσο, εδώ ελλοχεύει ο κίνδυνος μετατροπής των κοινωνικών επιχειρήσεων σε οχήματα ιδιωτικοποιήσεων κρατικών δομών, μεταβιβάζοντας τις προνοιακές παροχές και υπηρεσίες από το κράτος στον ιδιωτικό τομέα.

Οι βασικές υποθέσεις εργασίας, οι στόχοι και τα εργαλεία/μέθοδοι που θεμελιώνουν τη διατριβή παρουσιάζονται αναλυτικά στον παρακάτω πίνακα:

ΠΙΝΑΚΑΣ 11 Υποθέσεις Εργασίας, Στόχοι & Εργαλεία/Μέθοδοι

Υπόθεση Εργασίας	Στόχος	Εργαλεία/Μέθοδος
Υπάρχουν φορείς εργασιακής ένταξης στην Ελλάδα που θα μπορούσαν να θεωρηθούν Κοινωνικές Επιχειρήσεις Εργασιακής Ένταξης (Κ.Ε.Ε.Ε.).	Να διερευνηθεί ποιοι φορείς αποτελούν Κοινωνικές Επιχειρήσεις Εργασιακής Ένταξης (Κ.Ε.Ε.Ε.) στην Ελλάδα.	• Ελληνική και Διεθνής βιβλιογραφία • Μελέτη περιπτώσεων • Εις βάθος συνεντεύξεις
Οι Κοινωνικές Επιχειρήσεις Εργασιακής Ένταξης (Κ.Ε.Ε.Ε.) (WISEs) στην Ελλάδα διαθέτουν ένα μείγμα στόχων.	Να διαπιστωθεί κατά πόσο οι ελληνικές Κοινωνικές Επιχειρήσεις δραστηριοποιούνται με βάση πολλούς ή με βάση έναν κεντρικό στόχο.	• Μελέτη περιπτώσεων • Εις βάθος συνεντεύξεις
Οι Κοινωνικές Επιχειρήσεις Εργασιακής Ένταξης (Κ.Ε.Ε.Ε.) (WISEs) στην Ελλάδα αποτελούν πολυσυμμετοχικά σχήματα.	Να διερευνηθεί εάν οι ελληνικές Κοινωνικές Επιχειρήσεις περιλαμβάνουν στη σύνθεσή τους και άλλους μετόχους και πως αυτό επηρεάζει τον τρόπο διοίκησής τους.	• Μελέτη περιπτώσεων • Εις βάθος συνεντεύξεις
Οι Κοινωνικές Επιχειρήσεις Εργασιακής Ένταξης (Κ.Ε.Ε.Ε.) (WISEs)	Να εξεταστεί ποιες είναι οι κύριες πηγές χρηματοδότησης για τις ελληνικές	• Μελέτη περιπτώσεων • Εις βάθος συνεντεύξεις

στην Ελλάδα εξασφαλίζουν τις χρηματοδοτικές τους ανάγκες μέσω ενός μείγματος χρηματοδοτικών πόρων.	Κοινωνικές Επιχειρήσεις Εργασιακής Ένταξης (Κ.Ε.Ε.Ε.).	
Κοινωνικές Επιχειρήσεις Εργασιακής Ένταξης (Κ.Ε.Ε.Ε.) και Τοπική Αυτοδιοίκηση αναπτύσσουν σχέσεις οι οποίες δρουν καταλυτικά στη στήριξη και ανάπτυξη των πρώτων.	Με ποιους τρόπους η Τ.Α. συνεισφέρει στην ανάπτυξη ή στήριξη των Κοινωνικών Επιχειρήσεων Ένταξης; Ποιες και τι είδους σχέσεις αναπτύσσονται μεταξύ Τ.Α. και Κοινωνικών Επιχειρήσεων Ένταξης; Πώς βλέπουν οι Κοινωνικές Επιχειρήσεις Εργασιακής Ένταξης (Κ.Ε.Ε.Ε.) τον ρόλο της Τ.Α.;	• Μελέτη περιπτώσεων • Εις βάθος συνεντεύξεις

6.4.1.4 Τα Προσδοκώμενα Αποτελέσματα και η Σημασία τους

Με το πέρας της μελέτης ευελπιστούμε να

1. έχουμε στη διάθεσή μας μια εικόνα των χαρακτηριστικών των ελληνικών Κοινωνικών Επιχειρήσεων Ένταξης και τις βασικές ομοιότητες ή διαφορές τους σε σχέση με τις αντίστοιχες ευρωπαϊκές.
2. γνωρίζουμε σε τι βαθμό έχει εμπλακεί η Τοπική Αυτοδιοίκηση στην στήριξη, ανάπτυξη και διοίκηση διαφόρων σχημάτων Κοινωνικών Επιχειρήσεων Ένταξης, και ποιος ακριβώς είναι, ή θα μπορούσε να είναι, ή επιθυμούν οι ίδιοι οι φορείς να είναι, ο ρόλος της.

Η σημασία των παραπάνω προσδοκώμενων αποτελεσμάτων είναι δεδομένη μιας και θα εξαχθούν χρήσιμα συμπεράσματα ως προς τα παρακάτω:

1. Ο προσδιορισμός των ιδιαιτέρων χαρακτηριστικών των Κοινωνικών Επιχειρήσεων Ένταξης στην Ελλάδα και η σύγκρισή τους με τις αντίστοιχες ευρωπαϊκές θα βοηθήσει να εξάγουμε χρήσιμα συμπεράσματα για τις δυνατότητες και τις μελλοντικές προοπτικές τους καθώς και να εκτιμήσουμε τον βαθμό στον οποίο η Τοπική Αυτοδιοίκηση μπορεί να συμβάλει στην περαιτέρω ανάπτυξη/ενίσχυση/βελτίωσή ή εξέλιξή τους.
2. Ο προσδιορισμός του βαθμού εμπλοκής της Τοπικής Αυτοδιοίκησης έχει ιδιαίτερη σημασία αφού θα βοηθήσει να διαμορφώσουμε πληρέστερη εικόνα του πλέγματος των μεταξύ τους σχέσεων και θα οδηγήσει με μεγαλύτερη ασφάλεια προς την ανάπτυξη ενός μοντέλου δυνητικού φορέα.
3. Η μελέτη των διαφόρων τύπων Κοινωνικών Επιχειρήσεων Ένταξης θα συμβάλλει στην καλύτερη κατανόηση της φύσης και των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών αυτού του τύπου Κοινωνικών Επιχειρήσεων.

6.4.1.5 Πρωτοτυπία της προτεινόμενης Διατριβής

Η πρωτοτυπία της προτεινόμενης διδακτορικής διατριβής συνίσταται κυρίως στο γεγονός ότι μελετά την ανάπτυξη των Κοινωνικών Επιχειρήσεων, με σκοπό την ένταξη στην αγορά εργασίας και την κοινωνική ενσωμάτωση ευπαθών κοινωνικών ομάδων, σε σχέση με την Τοπική Αυτοδιοίκηση, και μάλιστα σε μία εποχή ραγδαίων αλλαγών τόσο στον Τομέα της Κοινωνικής Οικονομίας όσο και σε αυτοδιοικητικό επίπεδο.

Το πρώτο σημείο που πρέπει να υπογραμμιστεί ως προς την πρωτοτυπία της προτεινόμενης μελέτης είναι η χρονική συγκυρία της εκπόνησής της. Έχει παρέλθει μια πενταετία από τη ριζική μεταρρύθμιση που πραγματοποιήθηκε στην Τοπική Αυτοδιοίκηση μέσω της ψήφισης του Ν. 3852/2010 (ΦΕΚ 87 Α' /2010) για τη «Νέα Αρχιτεκτονική της Αυτοδιοίκησης και της Αποκεντρωμένης Διοίκησης - Πρόγραμμα Καλλικράτης». Το πεδίο της Τοπικής Αυτοδιοίκησης λοιπόν αλλάζει αλλά αυτή δεν είναι και η μόνη αλλαγή που συντελείται σε σχέση με το αντικείμενο της μελέτης.

Παράλληλα με τις νέες εξελίξεις σε αυτοδιοικητικό επίπεδο, το Υπουργείο Εργασίας με τον Νόμο για την Κοινωνική Οικονομία και την Κοινωνική Επιχειρηματικότητα έρχεται να οριοθετήσει για πρώτη φορά νομοθετικώς τον Τομέα της Κοινωνικής Οικονομίας στην Ελλάδα. Πρόκειται επομένως για την πρώτη έρευνα που επιχειρεί να μελετήσει τις Κοινωνικές Επιχειρήσεις Εργασιακής Ένταξης (Κ.Ε.Ε.Ε.) στην Ελλάδα με βάση τα νέα δεδομένα που οι παραπάνω αλλαγές εισάγουν.

Επίσης, η σημερινή κυβέρνηση έχει δηλώσει ρητά ότι πρόκειται να στηρίξει τις Κοινωνικές Επιχειρήσεις και πως η κοινωνική και αλληλέγγυα οικονομία μπορεί να διαδραματίσει σημαντικό ρόλο στην αλλαγή του παραγωγικού μοντέλου της Ελλάδας και στην κάλυψη κοινωνικών αναγκών, εφόσον υποστηριχθεί από μια συνεκτική κρατική πολιτική. Ο Αλέξης Τσίπρας μάλιστα, στη Διεθνή Έκθεση Θεσσαλονίκης, τον Σεπτέμβριο του 2015, δεσμεύτηκε για τις ακόλουθες θεσμικές μεταρρυθμίσεις που αφορούν άμεσα τον τομέα της Κοινωνικής Οικονομίας:

1. Ενοποίηση της κατακερματισμένης συνεταιριστικής νομοθεσίας στην Ελλάδα, ώστε να διευκολυνθεί η δημιουργία συνεταιριστικών εγχειρημάτων και τοπικών δικτύων κοινωνικής οικονομίας.
2. Διαμόρφωση θεσμικού πλαισίου για τη μεταβίβαση των υπό πτώχευση και των πτωχευμένων επιχειρήσεων σε συνεταιρισμούς (πρώην-) εργαζομένων, ώστε να αποκατασταθεί η παραγωγική δυναμικότητα της οικονομίας όπου υπάρχει σχέδιο βιωσιμότητας.
3. Συγκρότηση και λειτουργία Ταμείου Κοινωνικής Οικονομίας το οποίο θα αντλεί πόρους από διοικητικές κυρώσεις, δωρεές, χορηγίες και τα ευρωπαϊκά διαρθρωτικά ταμεία και θα τους διοχετεύει σε συνεργατικά σχήματα με ποικίλους τρόπους (επιδότησεις, μικροδανεισμός, κάλυψη εγγυητικών επιστολών).

Με λίγα λόγια, η χρονική συγκυρία είναι ίσως η πιο ευνοϊκή των τελευταίων χρόνων και απομένει να δούμε σε ποιο βαθμό θα υλοποιηθούν οι παραπάνω δεσμεύσεις, οι οποίες θα δώσουν σίγουρα μία μεγάλη ώθηση στον τομέα.

Η έρευνα επίσης πρωτοτυπεί ως προς το **αντικείμενο μελέτης** της. Οι Κοινωνικές Επιχειρήσεις Εργασιακής Ένταξης (Κ.Ε.Ε.Ε.), οι οποίες είναι γνωστές στο εξωτερικό ως Work Integration Social Enterprises (WISEs), δεν έχουν μελετηθεί στην Ελλάδα. Η έρευνα επιχειρεί μια συστηματική μελέτη της φύσης, του ρόλου, της λειτουργίας αυτών των επιχειρήσεων, με σκοπό να εξαχθούν χρήσιμα συμπεράσματα που θα βοηθήσουν στην ανάπτυξη των κοινωνικών επιχειρήσεων αυτού του είδους.

Ένα ακόμα σημείο που πρέπει να επισημανθεί είναι η **οπτική γωνία** εξέτασης των υποκειμένων της προτεινόμενης διδακτορικής διατριβής. Η μελέτη δεν επιχειρεί μια απλή καταγραφή των χαρακτηριστικών των Κοινωνικών Επιχειρήσεων Ένταξης στην Ελλάδα αλλά, μέσω της μελέτης περιπτώσεων, εξετάζει το ρόλο της Τοπικής Αυτοδιοίκησης στην ανάπτυξη αυτού του είδους κοινωνικών επιχειρήσεων.

6.4.2 Στάδιο 2ο : Η επιλογή των περιπτώσεων του δείγματος

6.4.2.1 Το δείγμα

Σημαντικό βήμα στο σχεδιασμό και τη διεξαγωγή κάθε ποιοτικής έρευνας αποτελεί η επιλογή ενός δείγματος από το οποίο θα μπορούν να αντληθούν χρήσιμες πληροφορίες. Αυτό μπορεί να επιτευχθεί μέσω της «σκόπιμης/στοχευμένης» (purposive) ή «κατευθυνόμενης» (purposeful) δειγματοληψίας. Βασικά χαρακτηριστικά ενός ικανοποιητικού δείγματος, σύμφωνα με τις αρχές και τους κανόνες των τεχνικών δειγματοληψίας, είναι η αντιπροσωπευτικότητα και η επάρκεια (Zhilin Yang, 2006). Συνηθίζεται να επιλέγονται ικανοποιητικοί αριθμοί περιπτώσεων μελέτης, μιας και έτσι στον ερευνητή προσφέρεται η δυνατότητα ευχερέστερης ανάπτυξης θεωρίας μέσω ανάλυσης cross-case (Perry, 1998).

Η προσεκτική και σκόπιμη επιλογή των περιπτώσεων που θα μελετηθούν (και όχι η τυχαία) είναι πολύ σημαντική και τονίζεται ιδιαίτερα στη βιβλιογραφία. Ο Patton, για παράδειγμα, εναντιώνεται στην τυχαία επιλογή των υπό μελέτη περιπτώσεων και για αυτόν το λόγο αναπτύσσει 10 στρατηγικές «σκόπιμης δειγματοληψίας» ενώ η Eisenhardt (Kathleen M. Eisenhardt, 2007) σημειώνει ότι η τυχαία επιλογή όχι μόνο δεν είναι αναγκαία αλλά, την χαρακτηρίζει και ως, ανεπιθύμητη. Έχει επομένως μεγάλη σημασία να επιλέγονται οι περιπτώσεις εκείνες

που είναι πλούσιες σε πληροφορίες και οι οποίες λόγω αυτού του γεγονότος κρίνεται σκόπιμο να μελετηθούν.

Με γνώμονα τα παραπάνω ακολουθήσαμε την στρατηγική της «σκόπιμης δειγματοληψίας». Η επιλογή των υπό μελέτη περιπτώσεων έγινε με ιδιαίτερη προσοχή ενώ δόθηκε ιδιαίτερη βαρύτητα στα «ποιοτικά χαρακτηριστικά» κάθε μιας περίπτωσης ξεχωριστά.

6.4.2.2 Η επιλογή του δείγματος. Προβληματισμοί και παρατηρήσεις

Το γεγονός ότι η παρούσα έρευνα αφορά μόνον σε φορείς ένταξης αυτομάτως περιορίζει –σε αρκετά σημαντικό βαθμό– τη φύση και τον αριθμό των επιχειρήσεων που θα μπορούσαν να συμπεριληφθούν στο δείγμα. Η ιδέα της μελέτης μόνον Κοινωνικών Επιχειρήσεων Ένταξης με τη «στενή» έννοια του ν.4019/2011 εγκαταλείφθηκε σχετικά γρήγορα, αφ' ης στιγμής μία τέτοια προοπτική περιόριζε σε πολύ μεγάλο βαθμό τον αριθμό των επιχειρήσεων στο δείγμα. Την περίοδο όπου εξετάζονταν οι προοπτικές μελέτης αποκλειστικά Κοιν.Σ.Επ. Ένταξης που είχαν καταθέσει φάκελο ή είχαν πάρει ήδη έγκριση από το υπουργείο και είχαν καταχωρηθεί επιτυχώς στο Μητρώο Κοινωνικής Οικονομίας, αυτές δεν ξεπερνούσαν τις τρεις τη στιγμή που οι αντίστοιχες Κοιν.Σ.Επ. Κοινωνικής Φροντίδας και Συλλογικού και Παραγωγικού Σκοπού ανέρχονταν συνολικώς σε 319. Ο πολύ μικρός αυτός αριθμός επιχειρήσεων όχι μόνον δεν εξασφάλιζε την επαρκή επιστημονική τεκμηρίωση και εξέταση των υποθέσεων εργασίας της έρευνας αλλά επίσης επηρέαζε αρνητικά την αντιπροσωπευτικότητα του ίδιου του δείγματος.³⁶

Το γεγονός αυτό, συνιστούσε σοβαρότατο περιοριστικό παράγοντα στην επιλογή του δείγματος, ενώ αποτέλεσε και ιδιαίτερη πηγή προβληματισμού. Η ύπαρξη ελάχιστων Κοιν.Σ.Επ. Ένταξης σε σχέση με τους άλλους δύο τύπους Κοιν.Σ.Επ. προφανώς και οφείλονταν σε λόγους οι οποίοι έπρεπε να εξεταστούν. Τα στοιχεία σε μια πρώτη ανάγνωση έδειχναν πως η ίδρυση Κοιν.Σ.Επ. Ένταξης δεν αποτελούσε ελκυστική λύση και ότι το σύνολο σχεδόν των ατόμων που ίδρυν

³⁶ Εδώ θα πρέπει να σημειώσουμε και μία μάλλον μειοψηφική τάση που επικρατεί ανάμεσα στους ερευνητές που ασχολούνται με τη μελέτη περιπτώσεων κύριος εκφραστής της οποίας είναι ο Stake ο οποίος υποστηρίζει ότι η επιλογή των υπό εξέταση περιπτώσεων θα πρέπει να γίνεται με βάση την πρόβλεψη παρεμφερών (literal replication) ή αντιθέτων (theoretical replication) αποτελεσμάτων για προβλέψιμους λόγους αποτελεσμάτων και όχι με βάση την αντιπροσωπευτικότητα (Stake, 1994).

Κοινωνικές Επιχειρήσεις στην Ελλάδα στρέφονταν –για κάποιον λόγο- σε άλλου τύπου επιχειρήσεις. Επρόκειτο προφανώς για αστοχία του νόμου ο οποίος, όπως είχε διαμορφωθεί στην τελική του μορφή, δεν προσέφερε τα απαραίτητα κίνητρα για την ίδρυση τέτοιου τύπου επιχειρήσεων. Ίσως η παραπάνω δυσλειτουργία να οφείλονταν σε κακό σχεδιασμό σε θέματα προώθησης και ενημέρωσης, ή σε άλλους λόγους που έπρεπε να διερευνηθούν αμέσως, ούτως ώστε να γίνουν το γρηγορότερο δυνατό οι απαραίτητες προτάσεις και τυχόν διορθώσεις.

Θεωρήθηκε εξ' αρχής αυτονόητο ότι το δείγμα θα έπρεπε να περιλαμβάνει έναν αριθμό Κοι.Σ.Πε. από τη στιγμή που οι τελευταίοι δραστηριοποιούνται για αρκετά χρόνια στον τομέα της ένταξης στη χώρα μας αλλά και επειδή αυτοδικαίως θεωρούνται Κοινωνικές Συνεταιριστικές Επιχειρήσεις Ένταξης βάσει του ν.4019/2011. Οι Κοι.Σ.Πε. αποτελούν μια πολύ ενδιαφέρουσα περίπτωση φορέων ένταξης διότι προέκυψαν από μια σημαντική μεταρρυθμιστική προσπάθεια – την ψυχιατρική μεταρρύθμιση, διαθέτουν ήδη αρκετά χρόνια εμπειρίας και δραστηριοποίησης στον τομέα και έχουν αναπτύξει σημαντικές σχέσεις με τις τοπικές κοινωνίες και την Αυτοδιοίκηση.

Συνοψίζοντας τα παραπάνω, αποφασίσθηκε ότι το δείγμα της έρευνας θα έπρεπε να αναζητηθεί σε φορείς που δραστηριοποιούνταν στην ένταξη και είχαν κυρίως τις νομικές μορφές των Κοι.Σ.Πε. και Κοιν.Σ.Επ., χωρίς ωστόσο να αποκλείονται οποιεσδήποτε άλλες νομικές μορφές επιχειρήσεων, υπό την προϋπόθεση ότι καλύπτουν κατά ένα μεγάλο ποσοστό τα κριτήρια του EMES και ταυτοχρόνως να προσφέρουν υπηρεσίες ένταξης. Η παραπάνω ετερόκλητη σύνθεση νομικών τύπων επιχειρήσεων συνιστά από μόνη της ιδιαίτερη πρόκληση.

Οι Κοι.Σ.Πε., από τη μία μεριά, είναι οι φορείς εκείνοι που έχουν ήδη αναπτύξει σχέσεις, δίκτυα και συνέργειες –με λίγα λόγια κοινωνικό κεφάλαιο, η λειτουργία τους επιβλήθηκε τρόπον τινά από «επάνω προς τα κάτω», καταφέρνουν να εξασφαλίζουν πόρους (κυρίως κρατικούς), έχουν δημιουργήσει κανάλια με την τοπική κοινωνία (και κατ' επέκταση, υποθέτουμε, και με την Τοπική Αυτοδιοίκηση) και σε γενικές γραμμές αποτελούν την ήδη «δοκιμασμένη στην πράξη» λύση στον τομέα της ένταξης.

Οι Κοιν.Σ.Επ. συνιστούν νέα νομική μορφή Κοινωνικής Επιχείρησης Ένταξης, μια μορφή που δεν έχει δοκιμαστεί ουσιαστικά στην πράξη και στον χρόνο, η οποία

επιβλήθηκε και αυτή από «επάνω προς τα κάτω» και καλείται να δώσει λύσεις και προοπτικές σε μια από τις εντονότερες οικονομικο-κοινωνικές και πολιτικές κρίσεις στην πρόσφατη ιστορία της χώρας. Πρόκειται για τύπο επιχείρησης που εισήχθη μέσω ενός νόμου ο οποίος δέχθηκε σημαντική κριτική από τα κόμματα κυρίως της αριστεράς (τα οποία προέβαλλαν πολλές ενστάσεις ως προς την ενδεχόμενη σχέση των Κοιν.Σ.Επ. με τη σχεδιαζόμενη απόσυρση του κράτους πρόνοιας, την κατάργηση μεγάλου αριθμού προνοιακών δομών σε δήμους και τον ρόλο που αυτές καλούνται να διαδραματίσουν στην κάλυψη των βασικών κενών και αναγκών που αυτή επιφέρει) ενώ παράλληλα ο τομέας της Κοινωνικής Οικονομίας στο σύνολό του προβλήθηκε τα τελευταία χρόνια και συνεχίζει να προβάλλεται ως βασικός πυλώνας στην προσπάθεια ενίσχυσης της απασχόλησης από τα νεοφιλελεύθερα κόμματα και την Ευρωπαϊκή Ένωση.

Τέλος, αποτέλεσε συνειδητή επιλογή η εξαίρεση από το δείγμα των άτυπων φορέων της Κοινωνικής Οικονομίας, αφ' ης στιγμής οι τελευταίοι δεν έχουν νομική υπόσταση και άρα δεν συμπεριλαμβάνονται στις ρυθμίσεις του ν.4019/2011, δεν εμφανίζουν οικονομική δραστηριότητα στην επίσημη οικονομία αλλά και λόγω του ότι ελάχιστοι εξ αυτών δραστηριοποιούνται στον τομέα της ένταξης.

6.4.2.3 Φάσεις στην επιλογή του δείγματος

Η επιλογή του δείγματος αποτέλεσε ιδιαίτερη πρόκληση και περιελάμβανε τις εξής δύο (2) φάσεις.

Σε πρώτη φάση εντοπίστηκαν οι κύριες νομικές μορφές Κοινωνικών Επιχειρήσεων στην Ελλάδα και επιλέχθηκαν εκείνες οι οποίες δραστηριοποιούνται στον τομέα της ένταξης. Όσον αφορά τον προσδιορισμό των διαφόρων τύπων Κοινωνικών Επιχειρήσεων στον ελληνικό χώρο, αξιοποιήθηκε κυρίως η υπάρχουσα ελληνική βιβλιογραφία. Η παραπάνω διαδικασία είχε ως αποτέλεσμα, όπως αναφέρθηκε στην προηγούμενη παράγραφο, να καταλήξουμε σε δύο βασικούς νομικούς τύπους επιχειρήσεων για το δείγμα μας: τις Κοιν.Σ.Επ. και τους Κοι.Σ.Π.Ε.

Με βάση την ελληνική βιβλιογραφία εντοπίσαμε επίσης φορείς που θα μπορούσαμε να θεωρήσουμε (υπό προϋποθέσεις) ως Κοινωνικές Επιχειρήσεις Εργασιακής Ένταξης (Κ.Ε.Ε.Ε.) οι οποίες ωστόσο δεν συμπεριλήφθησαν στην

έρευνα για λόγους που αναλύουμε στη συνέχεια. Πρόκειται για τους Γυναικείους Συνεταιρισμούς, τα Κέντρα Θεραπείας Εξαρτημένων Ατόμων και τα Προστατευμένα Παραγωγικά Εργαστήρια.

Οι γυναικείοι συνεταιρισμοί αποτέλεσαν ίσως την πολυπληθέστερη κατηγορία - πριν την ψήφιση του Ν.4019/2011- Κοινωνικών Επιχειρήσεων στην Ελλάδα. Πρόκειται για συνεταιρισμούς που απασχολούν γυναίκες και αναπτύχθηκαν κυρίως στην περιφέρεια ενώ προωθήθηκαν από το Υπουργείο Γεωργίας, την ΠΑ.Σ.Ε.ΓΕ.Σ. και την Αγροτική Τράπεζα μέσω εθνικών και ευρωπαϊκών προγραμμάτων. Δεν συμπεριλήφθησαν στην έρευνα μια και ο σκοπός της λειτουργίας των Γυναικείων Συνεταιρισμών είναι σαφώς επικεντρωμένος στην τοπική ανάπτυξη (ενίσχυση της απασχόλησης των γυναικών σε τοπικό επίπεδο μέσω κυρίως διάθεσης παραδοσιακών προϊόντων και όχι καθαρά αγροτικής παραγωγής) και για αυτό το λόγο ο νομοθέτης στον Ν.4019/2011 τους εντάσσει (εμμέσως) στις Κοινωνικές Συνεταιριστικές Επιχειρήσεις Συλλογικού και Παραγωγικού Σκοπού. Ως εκ τούτου, δε συνδέονται με ενεργητικές πολιτικές ένταξης. Μάλιστα ο νομοθέτης, δε συμπεριλαμβάνει καν τις γυναίκες στις ευάλωτες ομάδες πληθυσμού που απασχολούν οι Κοινωνικές Συνεταιριστικές Επιχειρήσεις Ένταξης με το σκεπτικό ότι οι τελευταίες δεν προσφέρουν αμιγώς υπηρεσίες ένταξης. Τέλος, σύμφωνα με τα κριτήρια του EMES, οι Κοινωνικές Επιχειρήσεις διακρίνονται από την πολύ-μετοχική τους φύση, χαρακτηριστικό το οποίο απουσιάζει από τους γυναικείους συνεταιρισμούς. Επίσης, εντοπίσαμε αρκετές δομές που δημιουργήθηκαν στα πλαίσια του προγράμματος EQUAL, οι οποίες θα μπορούσαν να θεωρηθούν Κοινωνικές Επιχειρήσεις Εργασιακής Ένταξης, ωστόσο από τις ελάχιστες που είχαν την έδρα τους στην περιοχή της Αττικής, αποδείχθηκε ότι καμία δεν κατάφερε να επιβιώσει μετά τη λήξη της περιόδου χρηματοδότησης και άρα δε μας απασχόλησαν περαιτέρω.

Όσον αφορά τα Κέντρα Θεραπείας Εξαρτημένων Ατόμων μελετώντας τη διαθέσιμη βιβλιογραφία διαπιστώσαμε ότι λειτουργούν κυρίως ως άτυπες δομές, επικουρούνται σε μεγάλο βαθμό από Μ.Κ.Ο., Φιλανθρωπικές Οργανώσεις, οργανισμούς που υπάγονται στην εκκλησία και διάφορους συλλόγους (όπως σύλλογοι γονέων και κηδεμόνων) και άρα δεν μπορούν να χαρακτηριστούν ως ανεξάρτητοι και αυτόνομοι φορείς, απασχολούν άτομα μόνο με σοβαρές αναπηρίες, δεν είναι προσανατολισμένες στη συνεχή παραγωγή προϊόντων και υπηρεσιών

(βαρύτητα στο θεραπευτικό κομμάτι) και τέλος απουσιάζει το κριτήριο του ελάχιστου επιπέδου αμειβόμενης απασχόλησης μια και δεν προσφέρουν τυπική εργασία.

Τέλος, τα Προστατευμένα Παραγωγικά Εργαστήρια απασχολούνται άτομα με νοητική υστέρηση, αυτισμό, βαριές σωματικές αναπηρίες, εφόσον έχουν ξεπεράσει το 20^ο έτος της ηλικίας τους και έχουν συμμετάσχει σε διετές πρόγραμμα επαγγελματικής κατάρτισης. Από την αναζήτηση που κάναμε για αυτού του τύπου τους φορείς διαπιστώσαμε ότι οι δραστηριότητές τους περιορίζονται –σχεδόν στο σύνολό τους- στην παραγωγή ειδών δώρου, ενός παραγωγικού μοντέλου που δεν εξασφαλίζει τη βιωσιμότητα καθώς και δεν προσδίδει ανταγωνιστικό πλεονέκτημα σε αυτές. Επιπροσθέτως, δεν υπάρχει ξεκάθαρο θεσμικό πλαίσιο που να διέπει τη λειτουργία τους ενώ πρόκειται περισσότερο για προνοιακού τύπου (και όχι εργασιακής ένταξης) δομές και ως εκ τούτου αποκλείστηκαν από την έρευνά μας.

Για τη διεξαγωγή των εις βάθος συνεντεύξεων, ακολουθήθηκε η μέθοδος της σκόπιμης ή θεωρητικής δειγματοληψίας, η οποία αποτελεί μια διαδικασία επιλογής υπό εξέταση ομάδων μελετών περίπτωσης με κριτήριο την σχετικότητά τους με τα ερευνητικά μας ερωτήματα, τη θεωρητική μας κατεύθυνση καθώς και το αναλυτικό και ερμηνευτικό μας πλαίσιο (Mason, 2003).

Παράλληλα, υπήρξαν επαφές με Κοιν.Σ.Επ. και Κοι.Σ.Πε. για να διαπιστωθεί κατά πόσον και ποιες από αυτές επιθυμούσαν να συμμετάσχουν στην έρευνα. Η επαφή έγινε αρχικώς με χρήση email και σε δεύτερο χρόνο με χρήση τηλεφώνου.

6.4.3 Στάδιο 3ο: Η συλλογή των δεδομένων

Θεωρούμε δεδομένο ότι κάθε μέθοδος συλλογής δεδομένων έχει τα πλεονεκτήματα και τα μειονεκτήματά της (Yang, Wang, & Su., 2006). Οι συνηθέστεροι τρόποι/τεχνικές συλλογής δεδομένων στην ποιοτική έρευνα είναι οι προσωπικές συνεντεύξεις σε βάθος, οι μελέτες περιπτώσεων, οι ομάδες εστίασης και οι ομαδικές συνεντεύξεις, η προσωπική παρατήρηση (participant observation), οι προβολικές τεχνικές η συμμετοχική παρατήρηση και η μελέτη αρχείων.

Ο πιο διαδεδομένος τρόπος συλλογής δεδομένων είναι η χρήση δύο ή και περισσότερων μεθόδων (Mason, 2003) ώστε να εξασφαλιστεί η εγκυρότητα και διασταύρωση των πηγών (Λάζος, 1998), γνωστή και ως τριγωνοποίηση (triangulation)

(Johnston, 1999), έννοια που προέρχεται από την ιδέα του «πολλαπλού λειτουργισμού» (Bryman A. , 1992). Η σημασία του τριγωνισμού υπογραμμίζεται ιδιαίτερα στη βιβλιογραφία. Τονίζεται μεταξύ άλλων ότι η τριγωνοποίηση προσθέτει επεξηγήσεις ιδιαίτερα σημαντικές για την έρευνα, οι οποίες σε διαφορετική περίπτωση θα γίνονταν άκριτα αποδεκτές (Walker, 1985) ενώ η παραπάνω ποικιλία στρατηγικών στη συλλογή πληροφοριών οδηγεί σε νέες δυνατότητες ανάλυσης του περιεχομένου των συνεντεύξεων (Atkinson P Coffey A, 2003). Υπάρχουν βεβαίως και συγγραφείς οι οποίοι θεωρούν αφελείς ισχυρισμούς συμφώνως με τους οποίους οι συνδυαστικές προσεγγίσεις αυξάνουν την εσωτερική εγκυρότητα των στοιχείων (Brannen, 1992). Εν ολίγοις πάντως έχει επικρατήσει η άποψη ότι ο τριγωνισμός συνιστά στρατηγική αιτιολόγησης και τεκμηρίωσης της γνώσης μέσω της απόκτησης πλεονάζουσας γνώσης (Denzin & Lincoln, 1994), χρησιμοποιώντας ακόμα και τα στοιχεία μιας μεθόδου που συμπληρώνει μια άλλη (Baker, 2004).

Γενικά, όπως πολύ συμπυκνωμένα αναφέρει ο Flick, έχουμε τρεις εκφράσεις εφαρμογής του τριγωνισμού: ως στρατηγικής εγκυρότητας, ως μίας προσέγγισης στη γενίκευση των διαπιστώσεων, και ως πορείας απόκτησης επιπρόσθετης γνώσης (Flick, 2002) Ο Denzin αναφέρεται σε 4 είδη τριγωνοποίησης. α) «τριγωνισμός πηγών δεδομένων» (data triangulation), β) «τριγωνισμός ερευνητών» (investigator triangulation), γ) «θεωρητικός τριγωνισμός» (theoretical triangulation) και δ) «μεθοδολογικός τριγωνισμός» (methodological triangulation) (Denzin N. , 1989). Εύκολα γίνεται αντιληπτό από την τελευταία κατηγορία ότι ευρήματα της ποιοτικής έρευνας μπορούν να ελεγχθούν έναντι της ποσοτικής στα πλαίσια της τριγωνοποίησης (Bryman A. , 1992).

Στη δική μας περίπτωση, προχωρήσαμε στη συλλογή τόσο πρωτογενών δεδομένων, (δηλαδή δεδομένων που συλλέγει ο ίδιος ο ερευνητής από ένα case αποκλειστικά για μια συγκριτική μελέτη), όσο και δευτερογενών, (δηλαδή δεδομένων που έχουν συλλέξει τρίτοι και εντοπίζει ο ερευνητής στη βιβλιογραφία) (Malhotra, Agarwal, & Peterson., 1996).

6.4.3.1 Οι Συνεντεύξεις

Η ανάλυση πραγματοποιήθηκε αξιοποιώντας ως μεθοδολογικό εργαλείο τις εις βάθος προσωπικές συνεντεύξεις και τη μελέτη περιπτώσεων.

Οι εις βάθος συνεντεύξεις συγκαταλέγονται μεταξύ των πιο διαδεδομένων μεθόδων παραγωγής δεδομένων στις κοινωνικές επιστήμες (Cohen, 1992) και ως διαδικασία περιγράφονται μάλλον ακριβέστερα όχι ως «συλλογή» δεδομένων αλλά ως «κατασκευή» ή «παραγωγή» δεδομένων (Baker, 2004). Στις συνεντεύξεις μοιραζόμαστε -σε βάθος και με λεπτομέρειες- την υποκειμενική άποψη (αφηγήσεις) του συνεντευξιαζόμενου με τρόπο όσο το δυνατόν αντικειμενικό, δίκαιο και σε συνέπεια με τη σημασία των λεγομένων του. Πρόκειται ουσιαστικά για «αλληλεπίδραση ανάμεσα στο συνεντευκτή και το συνεντευξιαζόμενο, στην οποία και οι δύο συμμετέχοντες δημιουργούν και κατασκευάζουν αφηγηματικές εκδοχές του κοινωνικού κόσμου» (Miller, 2004) ενώ παρέχεται και μια εικόνα στον ερευνητή του τι διαδραματίζεται στο μυαλό του υποκειμένου (Tuckman, 1972). Οι αφηγήσεις αυτές συμβάλλουν στην κατασκευή ενός ερμηνευτικού πλαισίου, ενός «νοητικού περιεχομένου» (Mialaret, 1997), που με τη σειρά του οδηγεί σε συμπεράσματα τα οποία φυσικά διαμορφώνονται και επηρεάζονται από τον δεδομένο κοινωνικό χώρο και χρόνο που δρουν οι ερωτώμενοι (Riessman, 1993). Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο Φίλιας (Φίλιας Β. , 1993) «η συνέντευξη είναι το αποτέλεσμα κάποιου είδους μεθοδολογικής στρατηγικής» και «η πληροφορία πραγματοποιείται μέσω δύο συνειδητοποιήσεων». Η μία ανήκει στον ερευνητή και η άλλη στο υποκείμενο. Η συνέντευξη ως μέθοδος είναι ιδιαίτερα απαιτητική και κομβικό ρόλο στην επιτυχία της παίζει ο ερευνητής, οι ερωτήσεις και ο τρόπος που αυτές θα διατυπωθούν. Για αυτό το λόγο ακόμα και τα πρώτα λεπτά της συνέντευξης είναι καθοριστικά (Kvale, 1996)».

Σύμφωνα με τον Φίλια, οι συνεντεύξεις διακρίνονται σε δομημένες, μη δομημένες, άμεσες ή έμμεσες, επαναλαμβανόμενες, κλινικές και σε βάθος (Φίλιας, 1993) ενώ η Κυριαζή προσθέτει άλλους τρεις τύπους συνεντεύξεων, την τυποποιημένη, την ελεύθερη ή μη-τυποποιημένη και την τηλεφωνική (Κυριαζή, 1998). Ειδικότερα για την εις βάθος συνέντευξη (που μας αφορά) τον πρωταγωνιστικό ρόλο διαδραματίζει ο ερωτώμενος ενώ ο ρόλος του ερευνητή είναι βοηθητικός ή και καθοδηγητικός.

Το πλεονέκτημα των εις βάθος συνεντεύξεων είναι ότι επιτρέπουν την αναλυτική διερεύνηση του υπό μελέτη προβλήματος και μπορούν να εστιάσουν σε συγκεκριμένες περιπτώσεις ενώ βασικό τους μειονέκτημα είναι ότι εξαρτώνται σε μεγάλο βαθμό από την ικανότητα του ερευνητή (Bains, 2002), μπορεί να είναι

δύσκολο –για τον τελευταίο- να εξάγει ακριβείς πληροφορίες από τις εμπειρίες των ερωτώμενων (Gubrium, 2002) αλλά και δεν είναι δυνατόν ο ερευνητής να παραμείνει ουδέτερος, απόμακρος ή συναισθηματικά αποδεδυμένος (Rubin & Rubin, 1995) (Bowman & Resch, 1984). Ένας σημαντικός επίσης κίνδυνος που αντιμετωπίζει ο ερευνητής στις συνεντεύξεις είναι ότι συχνά, στην προσπάθειά του να γενικεύσει και να παράξει θεωρία, υποσυνείδητα δεν λαμβάνει σοβαρά υπόψη του στοιχεία και σημαντικές λεπτομέρειες για την εις βάθος κατανόηση των υπό μελέτη περιπτώσεων (Aino Halinen, 2005).

Ο σχεδιασμός των συνεντεύξεων ακολούθησε συνοπτικά τα εξής στάδια: αρχικώς ορίστηκαν τα ερευνητικά προβλήματα και διατυπώθηκαν οι ερευνητικές ερωτήσεις, κατόπιν δημιουργήθηκε ένας λειτουργικός οδηγός συνέντευξης και ορίστηκαν οι θεματικές κατηγορίες που θα κάλυπταν οι ερωτήσεις ενώ στο τρίτο στάδιο πραγματοποιήθηκαν οι συνεντεύξεις. Έπειτα, στο τέταρτο στάδιο, προετοιμάστηκε το υλικό για ανάλυση, στο πέμπτο (ανάλυση) κατηγοριοποιήθηκαν οι απαντήσεις και τοποθετήθηκαν στα ερευνητικά ερωτήματα και στο έκτο (έλεγχος) ελέγχθηκε η εγκυρότητα και η αξιοπιστία και έγινε σύγκριση των αποτελεσμάτων με τη θεωρία.

Στις εις βάθος συνεντεύξεις χρησιμοποιούνται 1.ανοικτές ερωτήσεις, 2.ερωτήσεις γνώμης, 3.δομικές ερωτήσεις, 4.εισαγωγικές ερωτήσεις, 5.ερωτήσεις γέφυρα.

Οι ποιοτικές εις βάθος συνεντεύξεις της έρευνάς μας βασίστηκαν σε ανοικτές ερωτήσεις, οι οποίες περιλαμβάνονταν σε ένα δομημένο πλάνο συνέντευξης. Προηγήθηκε αναλυτικός και αυστηρός σχεδιασμός των ερωτήσεων που θα περιλαμβανόταν στη συνέντευξη, όπως περιγράφεται από τον Mason (Mason, 2003). Οι συνεντεύξεις δομήθηκαν σε δύο κύριους θεματολογικούς άξονες: α) ο πρώτος αφορούσε στα γενικά χαρακτηριστικά των Κοινωνικών Επιχειρήσεων Ένταξης όπως αριθμός εργαζομένων, τύπος προσφερόμενης εργασιακής ένταξης, βαθμός απασχολησιμότητας ωφελουμένων σε συνδυασμό με ερωτήσεις που αφορούσαν στην διατύπωση θέσεων για τη θεσμοθέτηση της Κοινωνικής Οικονομίας στην Ελλάδα, το Μητρώο Κοινωνικής Οικονομίας κλπ., και β) ο δεύτερος άξονας αφορούσε στη σχέση Τ.Α. και Κοινωνικών Επιχειρήσεων.

Τα δεδομένα που προκύπτουν από τις εις βάθος συνεντεύξεις είναι γραπτές σημειώσεις/κείμενα ή απομαγνητοφωνημένες συνομιλίες που αποτυπώνουν την ερμηνεία των φαινομένων με βάση την οπτική του συνεντευξιαζόμενου (Kvale, 1996). Και οι δύο προαναφερθείσες μέθοδοι καταγραφής της συνέντευξης θεωρούνται επαρκείς. Οι σε βάθος συνεντεύξεις διεξήχθησαν –όπου αυτό ήταν εφικτό– στο χώρο εργασίας του συνεντευξιαζόμενου και διήρκεσαν περί τη μία ώρα, όπως ορίζει στη βιβλιογραφία (Bains, 2002). Να σημειωθεί ότι δόθηκε ιδιαίτερη έμφαση στην τήρηση των κανόνων δεοντολογίας της διεθνούς κοινωνιολογικής εταιρείας.

6.4.3.2 Δεοντολογία που διέπει τις συνεντεύξεις

Η διαδικασία σχεδιασμού και λήψης συνεντεύξεων διέπεται από αυστηρό σύνολο κανόνων με σκοπό τη διασφάλιση των βασικών αρχών της επιστημονικής δεοντολογίας. Με βάση το θεμελιώδη κανόνα, οι συνεντεύξεις πρέπει να οργανώνονται αφού ο ερευνητής προσαρμοστεί στα δεδομένα του προγράμματος του ερωτώμενου (Παρασκευοπούλου-Κόλλια), όπως και έγινε στη δική μας περίπτωση. Όλες οι συνεντεύξεις πραγματοποιήθηκαν κατόπιν τηλεφωνικής επικοινωνίας με τους συνεντευξιαζόμενους και αφού πρώτα οι τελευταίοι πρότειναν την ώρα που τους εξυπηρετούσε. Πριν την έναρξη της συνέντευξης, ο ερευνητής οφείλει να συστηθεί και να γνωστοποιήσει τους σκοπούς της συνέντευξης (Bell, 1997) καθώς και να ενημερώσει για τη χρονική διάρκεια (Johnson, 1984) αυτής. Η αυστηρή τήρηση του χρονοδιαγράμματος είναι σημαντική. Στην περίπτωσή μας, οι συνεντευξιαζόμενοι ενημερώνονταν εκ των προτέρων τόσο για τους σκοπούς όσο και για τη διάρκεια της συνέντευξης, η οποία ορίστηκε στα 60 λεπτά της ώρας, ενώ σε όλες τις περιπτώσεις το χρονοδιάγραμμα τηρήθηκε αυστηρά. Οι συνεντεύξεις διεξήχθησαν πρόσωπο με πρόσωπο, σε μία απευθείας συνομιλία μεταξύ ερευνητή και συνεντευξιαζόμενου (Murray, 2003), όπως άλλωστε ορίζεται και στη βιβλιογραφία.

6.4.3.3 Η μελέτη περιπτώσεων

Συνηθίζεται να διατυπώνεται η άποψη ότι η μελέτη περιπτώσεων ενδείκνυται για την παραγωγή θεωρίας επαγωγικά³⁷ (Yin R. , 1994), εξ ου και χρησιμοποιείται ευρέως ως ερευνητική προσέγγιση στην ψυχολογία, τις κοινωνικές επιστήμες, την κοινωνιολογία, την ανθρωπολογία κ.α.. χωρίς όμως να αποκλείεται η αξιοποίησή της και στον έλεγχο θεωριών (Johnston, 1999) (Bloor & Wood, 2006). Ως μέθοδος, κατηγορήθηκε ότι δεν παρέχει ικανοποιητική βάση για γενικεύσεις (Dubois, 2002), ωστόσο στις μέρες μας γίνεται διευρυμένη χρήση της διότι έχει αποδειχτεί ότι συνδέει αποτελεσματικά τα πλούσια ποιοτικά στοιχεία με την επικρατούσα παραγωγική έρευνα (Eisenhardt & Graebner, 2007) ενώ αποκαλύπτει με τρόπο κατανοητό την αλληλεπίδραση μεταξύ του υποκειμένου και του περιβάλλοντός του, μέσω της εκ βάθρων ανάλυσης που προσφέρει (Weick, 1969). Βασικό χαρακτηριστικό είναι ότι δεν «αποσυνθέτει» το υπό εξέταση υποκείμενο σε μεταβλητές αλλά ούτε το αποσπά από το περιβάλλον του, όπως συμβαίνει σε μία έρευνα που δομείται επάνω σε έναν κεντρικό άξονα μεταβλητών (Ragin C. C., 1992). Πάντως έχει επικρατήσει η άποψη ότι όταν μια έρευνα απαιτεί βάθος και ακρίβεια (όπως στη δική μας περίπτωση) τότε η μελέτη περίπτωσης χαρακτηρίζεται ως η πιο κατάλληλη (Green & Thorogood, 2004).

Το τι ακριβώς συνιστά μία περίπτωση απασχόλησε πολλούς ερευνητές διαχρονικά. Ο Eckstein (Eckstein, 1975) για παράδειγμα διατυπώνει το ερώτημα κατά πόσον οι ψηφοφόροι μιας πολιτείας λογίζονται ως ένα ή πολλά cases. Ο Murray, θέλοντας να ξεκαθαρίσει το τοπίο, αναφέρει ότι ως περίπτωση μπορεί κάλλιστα να θεωρηθεί ένα συγκεκριμένο άτομο, μία ομάδα, ένας οργανισμός ή κάποιο/-α γεγονότα (Murray, 2003).

Στη μελέτη περιπτώσεων δίνεται η δυνατότητα στον ερευνητή να κάνει χρήση μεγάλης ποικιλίας τεχνικών –είτε ποιοτικών, είτε ποσοτικών, ή συνδυασμού αυτών– με σκοπό την ανάλυση και συγκέντρωση των δεδομένων της έρευνας (Gerring, 2007). Για την εξαγωγή θεωρητικών συμπερασμάτων είναι αναγκαία η χρήση του Συστηματικού Συσχετισμού (Systematic Combining), η οποία χαρακτηρίζεται από

³⁷ Υπάρχουν δύο διαφορετικές λογικές αναφορικά με τον έλεγχο και την παραγωγή θεωρίας. Η παραγωγική (deductive) και η επαγωγική (inductive). Όταν ο ερευνητής έχει στη διάθεσή του εμπειρικά δεδομένα τα οποία χαρακτηρίζονται από ποιότητα και ποικιλία, τότε έχει τη δυνατότητα να παράξει θεωρία η οποία θα είναι ακριβής, θα μπορεί να επαληθευτεί και θα παρουσιάζει έντονο ερευνητικό ενδιαφέρον.

ταυτόχρονη και διαδραστική χρήση θεωρίας και εμπειρικών δεδομένων (Dubois, 2002).

Μια μελέτη περίπτωσης μπορεί να ενσωματώνει αρκετές περιπτώσεις, έτσι ώστε να είναι μελέτη πολλαπλών περιπτώσεων (multiple case studies) (Gerring, 2007). Είναι αυτονόητο ότι στην έρευνα της μίας περίπτωσης (single case) ο ερευνητής βρίσκεται αντιμέτωπος με ένα σημαντικό πρόβλημα, που δεν είναι άλλο από το γεγονός ότι θεωρία και αφήγηση εμπλέκονται. Από την άλλη, στην περίπτωση έρευνας πολλαπλών περιπτώσεων, ο μελετητής όχι μόνο πρέπει να μείνει συνεπής στους εν γένει περιορισμούς αναφορικά με το χώρο αλλά καλείται να επικοινωνήσει τη θεωρία και να παρουσιάσει όλες τις αποδείξεις που στηρίζουν τη δεδομένη θεωρία.

Η διαθέσιμη βιβλιογραφία σχετικά με τη μέθοδο της μελέτης περιπτώσεων είναι πραγματικά πλουσιότατη. Η ανασκόπησή της αποκαλύπτει ποικιλία διαθέσιμων ορισμών αλλά και έντονη διαφοροποίηση μεταξύ συγγραφέων ως προς τον ιδεατό αριθμό περιπτώσεων μιας έγκυρης μελέτης. Ο Mitchell για παράδειγμα, (Mitchell, 1983), ορίζει το case study ως «μια λεπτομερή εξέταση ενός γεγονότος, το οποίο ο αναλυτής πιστεύει πως αποδεικνύει την εφαρμογή γενικά αναγνωρισμένων θεωρητικών αρχών». Ο Yin (Yin R. , 1994) ορίζει την μελέτη περιπτώσεων ως «την εμπειρική συστηματική έρευνα που μελετά ένα σύγχρονο φαινόμενο μέσα στο περιβάλλον στο οποίο αυτό δρα, όταν τα όρια μεταξύ του φαινομένου αυτού και του πλαισίου του δεν είναι ορατά και στην οποία χρησιμοποιούνται πολλαπλές πηγές αποδεικτικών στοιχείων».

Αναφορικά με τον αριθμό των περιπτώσεων που απαιτούνται σε μια έρευνα μελέτης περιπτώσεων, οι απόψεις των θεωρητικών όπως προείπαμε δίστανται. Ο Lijphart (Lijphart, 1971), για παράδειγμα, υποστηρίζει ότι μια μελέτη περιπτώσεων θα πρέπει να περιλαμβάνει μία μόνο υπό εξέταση μονάδα, διότι σε διαφορετική περίπτωση αυτή μετατρέπεται αυτόματα σε συγκριτική μελέτη. Η Eisenhardt, από την άλλη, προσδιορίζει τον ιδεατό αριθμό περιπτώσεων μεταξύ 4 και 10, επισημαίνοντας ότι εφόσον οι περιπτώσεις είναι λιγότερες από 4 τίθενται σημαντικά ζητήματα γενίκευσης και τεκμηρίωσης (Eisenhardt K. M., 1989b). Οι Miles και Huberman (Miles & Huberman., 1994) θεωρούν ότι αριθμός μεγαλύτερος από 15 (περιπτώσεις) κάνει την έρευνα δυσκίνητη ενώ ο Hedges (Hedges, 1985) θέτει ως κατώτατο όριο τις

4 ή 6 και ως ανώτατο τις 12. Γενικώς αποδεκτή είναι η άποψη πως μια έρευνα πρέπει να έχει ως αντικείμενό της το λιγότερο 2 με 4 περιπτώσεις και το πολύ 10 με 12.

Στις μελέτες περίπτωσης, και ειδικότερα στη ποιοτική συγκριτική μέθοδο, την οποία υιοθετήσαμε εμείς σε τούτη τη μελέτη, και για την οποία θα μιλήσουμε σε ειδικό κεφάλαιο παρακάτω, θεωρείται αποτελεσματικός τρόπος παρουσίασης των εμπειρικών δεδομένων η κατασκευή πινάκων, τα στοιχεία των οποίων θα αποδεικνύουν τη θεωρία.

Οι λειτουργίες των μελετών περίπτωσης συνοψίζονται σε δύο βασικές κατηγορίες (Platt, 1992): στις ρητορικές, που αναφέρονται στην ακολουθηθείσα ερευνητική μεθοδολογία, και στις λογικές, δηλαδή στο αποτέλεσμα της έρευνας.

Βασικό στοιχείο στη δημιουργία θεωρίας που απορρέει από μελέτες περίπτωσης είναι η έννοια της λογικής της επανάληψης (Eisenhardt K. M., 1989b) και βάσει της οποίας κάθε περίπτωση νοείται ως ανεξάρτητη και μοναδική αναλυτική μονάδα. Ο Yin αναφέρει χαρακτηριστικά ότι «πολλαπλές περιπτώσεις» πρέπει να λογίζονται ως «πολλαπλά πειράματα» και όχι ως «πολλοί ερωτηθέντες σε μια έρευνα» (Yin R. K., 1984).

Υπάρχουν δύο κύριες κατευθύνσεις στην μεθοδολογία της μελέτης περιπτώσεων: η μελέτη της «μοναδικής περίπτωσης» (single case research) και η μελέτη «πολλαπλών περιπτώσεων» (multiple case research). Στην πρώτη κατηγορία μελετάται ένα φαινόμενο κάτω από ακραίες συνθήκες ενώ στη δεύτερη μελετάται σύνολο περιπτώσεων συμβάλλοντας αποφασιστικά στην παραγωγή θεωρίας λόγω της μεγαλύτερης ακρίβειας, της στιβαρότερης τεκμηρίωσης και της δυνατότητας γενίκευσης. Είναι χαρακτηριστικό ότι εάν σε μία «μοναδική περίπτωση» προστεθούν ακόμη τρεις περιπτώσεις, τετραπλασιάζεται η αναλυτική ισχύς για τον ερευνητή (Eisenhardt και Brown).

Το θεωρητικό υπόβαθρο διαδραματίζει σημαντικότατο ρόλο στην μελέτη περιπτώσεων (Perry, 1998). Οι εις βάθος συνεντεύξεις ξεκινούν με αδόμητες ερωτήσεις, εντούτοις θα πρέπει να υπάρχει συγκεκριμένο πλάνο ερωτήσεων το οποίο θα εξετάζει τομείς της υπάρχουσας θεωρίας που ενδιαφέρουν τον ερευνητή. Για το λόγο αυτό στη δική μας έρευνα, ενώ οι συνεντεύξεις ήταν ανοικτές, υπήρχε πλάνο ερωτήσεων, οι οποίες εάν δεν καλύπτονταν από την ελεύθερη συζήτηση και ροή της

συνέντευξης, λειτουργούσαν ως οδηγός για την ανακατεύθυνση της συζήτησης προς τους συγκεκριμένους τομείς.

Η μέθοδος της μελέτης των περιπτώσεων χρησιμοποιεί πληθώρα πηγών δεδομένων, όπως συνεντεύξεις, αρχειοθετήσεις, εθνογραφίες και παρατηρήσεις (Eisenhardt & Graebner, 2007). Επιπροσθέτως, σημειώνεται ότι η διαδικασία της απάντησης σε ερωτήσεις που θέτει ο ερευνητής εμπεριέχει πάντα το στοιχείο του αυτοελέγχου και της «αυτό-κατεύθυνσης» (auto-driving) από τη μεριά του ερωτηθέντα (Woodside & Wilson., 2003) ενώ τα δεδομένα που προέρχονται από τη μελέτη περιπτώσεων δεν μπορούν να περιγραφούν με άκρως συνοπτικό τρόπο λόγω του ότι περιέχουν πλούσιες «ποιοτικές» λεπτομέρειες (Eisenhardt & Graebner, 2007).

Η μελέτη περιπτώσεων έχει δεχτεί έντονη κριτική από αρκετούς συγγραφείς. Οι περισσότεροι υποστηρίζουν πως βασικό μειονέκτημα των μελετών περίπτωσης αποτελεί το πρόβλημα της (στατιστικής) γενίκευσης σε ευρύτερους πληθυσμούς³⁸ (Bloor & Wood, 2006), για αυτό και ως μέθοδος παρουσιάζει περιορισμένη εξωτερική εγκυρότητα (Mitchell, 1983) (Merriam, 1988) (Ragin C. , 1987) (Creswell, 1998) (Bertaux & Thompson) καθώς και μειωμένη αναλυτική ισχύ και διεισδυτικότητα (Verschuren, 2003).

Οι υπέρμαχοι της μεθόδου, από την άλλη, υποστηρίζουν ότι η δημιουργία θεωρίας και η δοκιμασία της «ισχύος» και της «εγκυρότητας» της θεωρίας αποτελεί σαφώς μεγαλύτερη προτεραιότητα σε σχέση με τη γενίκευση (Platt, 1992) (Brannen, 1992) (Murray, 2003). Μάλιστα ο Yin προτείνει, προκειμένου να ξεπεραστεί ο σκόπελος της γενίκευσης, να χρησιμοποιείται η μέθοδος της «αναλυτικής γενίκευσης», στην οποία μία θεωρία που έχει αναπτυχθεί νωρίτερα και με την οποία θα συγκριθούν τα αποτελέσματα της μελέτης περίπτωσης χρησιμοποιείται ως οδηγός (Yin R. , 1994). Η μέθοδος της αναλυτικής γενίκευσης αξιολογήθηκε ως η καταλληλότερη για την σύγκριση των αποτελεσμάτων των δικών μας περιπτώσιολογικών μελετών, αφ' ης στιγμής οι διαθέσιμες θεωρίες που αναπτύχθηκαν σε προγενέστερες μελέτες, στις οποίες έχουμε ήδη αναφερθεί, θεωρήθηκε ότι μπορούν να αξιοποιηθούν προς αυτήν την κατεύθυνση.

³⁸ Ο Verschuren (Verschuren, 2003) αναφέρει χαρακτηριστικά ότι είναι αδύνατο να γενικεύσει κανείς τα συμπεράσματα μιας μελέτης περιπτώσεων, είτε σε όρους πλαισίου, είτε σε χρονικά σημεία, ή ακόμα και σε παρόμοιο δείγμα (πληθυσμούς).

Σε αυτήν την κατεύθυνση, σύμφωνα με τον Bonoma, η έρευνα που επικεντρώνεται στη μελέτη περιπτώσεων ακολουθεί κατά σειρά τέσσερα βήματα. Στο πρώτο βήμα (drift) ο ερευνητής οφείλει να κατανοήσει το φαινόμενο, να εξοικειωθεί με τα χαρακτηριστικά του και να αναζητήσει περαιτέρω πληροφορίες για το φαινόμενο, προερχόμενες από δευτερογενείς πηγές. Στο δεύτερο βήμα (design) ξεκινά η διαδικασία καταγραφής όπως και μια πρώτη προσπάθεια ερμηνείας των αποκλινουσών παρατηρήσεων που ο ερευνητής έχει στη διάθεσή του μέχρι τότε ενώ στο τρίτο βήμα (prediction) έχει καταλήξει στις σχεδιαζόμενες προς εξέταση γενικεύσεις και ταυτοχρόνως διαθέτει σαφή εικόνα των παραγόντων βάσει των οποίων θα γίνουν κωδικοποιήσεις και ομαδοποιήσεις. Στο τελευταίο και τέταρτο βήμα (disconfirmation), διενεργούνται πρόσθετοι έλεγχοι των γενικεύσεων και διαμορφώνει τα συμπεράσματά του (Bonoma, 1985).

6.4.4 Στάδιο 4ο : Η ανάλυση των δεδομένων

Στο στάδιο της ανάλυσης πραγματοποιείται κατηγοριοποίηση των συνεντεύξεων και αντιστοίχισή τους στα επιμέρους τμήματα της ανάλυσης, με χρήση αποσπασμάτων τους αποσκοπώντας στην τεκμηρίωση των συμπερασμάτων σχετικά με διαφορές που παρατηρούνται στις εξετασθείσες περιπτώσεις (Perry, 1998).

Υπάρχουν δύο κύριες προσεγγίσεις, οι οποίες αφορούν στο στάδιο της ανάλυσης, όπως έχουν εκφραστεί από την Roulson (Roulson, 2001). Η πρώτη αφορά στην θεματική ανάλυση (thematic analysis) και η δεύτερη την ανάλυση των συνομιλιών (conversation analysis). Στην πρώτη προσέγγιση ο ερευνητής διαμορφώνει άποψη «για τον αντικειμενικό, πραγματικό κόσμο» μέσω της συζήτησης με τον συνεντευξιζόμενο (Holstein, 1997) ενώ στη δεύτερη στοχεύει στην περιγραφή της «εν δυνάμει κοινωνικής οργάνωσης» μέσω της ανάλυσης της αλληλεπίδρασης των συμμετεχόντων κατά τη διάρκεια της συνέντευξης (Goodwin & Heritage, 1990).

Στην πλειονότητα των περιπτώσεων, τα στάδια συλλογής και ανάλυσης των δεδομένων μιας έρευνας επικαλύπτονται χρονικά (Lars Bengtsson, 1997). Όσον αφορά την αξιοπιστία της ανάλυσης δε, ο Yin υποστηρίζει την οργάνωση της έρευνας με τρόπον ώστε όλα τα συλλεχθέντα στοιχεία να συνδέονται εμφανώς με κάθε εύρημα (Yin K. , 1989). Στη δική μας περίπτωση, σε πρώτη φάση δημιουργήσαμε

κατηγορίες, στις οποίες θα μπορούσαν να ταξινομηθούν τα δεδομένα και σε δεύτερο χρόνο επεξεργαστήκαμε τα διαθέσιμα δεδομένα στις αντίστοιχες κατηγορίες. Η μεθοδολογία αυτή είναι γνωστή ως κωδικοποίηση και προτείνεται στη βιβλιογραφία από πολλούς συγγραφείς, με κυριότερους εκπροσώπους τους Miles και Huberman (Miles & Huberman., 1994), Hammersley (Hammersley, 1985), Brannen (Brannen, 1992), Howe (Howe, 1990) κ.α.

6.4.5 Στάδιο 5ο : Η διατύπωση των θεωρητικών συμπερασμάτων

Στο τελευταίο στάδιο, διατυπώθηκαν τα θεωρητικά συμπεράσματα της έρευνας, έγινε σύγκρισή τους με τα συμπεράσματα άλλων σχετικών ερευνών ενώ διαπιστώθηκε κατά πόσο οι βασικές υποθέσεις της έρευνας έχουν ή όχι επαληθευτεί.

6.5 Η Ποιοτική Συγκριτική Ανάλυση (QCA)

Στις κοινωνικές επιστήμες, όλες οι μέθοδοι ερευνών είναι κατά μία ευρύτερη έννοια συγκριτικές (Smelser, 1976). Η συγκριτική μέθοδος όμως, ως διακριτή μέθοδος, χρησιμοποιήθηκε αρχικά με σκοπό να μελετήσει διαφορές και ομοιότητες μεταξύ διαφορετικών κοινωνικών οντοτήτων (Easthope, 1974). Σχετικά γρήγορα μετατράπηκε σε κεντρικής σημασίας μέθοδο και βάση του συνόλου όλων των επιστημονικών ιδεών και μελετών, κυρίως διότι διαθέτει έναν ιδιαίτερο τρόπο να προσεγγίζει και να «μεταφράζει» (να παρατηρεί και να ερμηνεύει κατά τον (Swanson, 1971)) αποτελεσματικότερα τις περιπτώσεις σε σχέση με άλλες παραδοσιακές μεθόδους (Ragin.C., 1994).

Η λογική πίσω από τη Συγκριτική Μέθοδο θεμελιώνεται στον τρόπο με τον οποίον οι συγκριτικοί επιστήμονες διεξάγουν ποιοτικές έρευνες, δηλαδή την ανάλυση της κάθε υπό εξέταση οντότητας ως ερμηνεύσιμου συνδυασμού παραμέτρων που συνιστούν ένα αδιαίρετο σύνολο. Η ολιστική προσέγγιση που διακρίνει -σε όλα τα επίπεδά της- τη συγκριτική μέθοδο θέτει σε κάποιες περιπτώσεις σημαντικούς περιορισμούς ενώ μέσα από την ολιστικότητα μπορεί κανείς να διακρίνει τα επιμέρους στοιχεία-κλειδιά της μεθόδου. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο Ragin στο έργο του “The Comparative Method”, η συγκριτική μέθοδος χρησιμοποιείται *«για να προσδιορίσει τους διαφορετικούς συνδυασμούς συνθηκών οι οποίοι συνδέονται με συγκεκριμένα αποτελέσματα ή διαδικασίες»*. Η συγκριτική μέθοδος βασίζεται σε

«λογικές μεθόδους», το οποίο σημαίνει ότι δεν λαμβάνει υπόψη «δείγματα ή πληθυσμούς αλλά όλες τις σχετικές εκδοχές ενός υπό εξέταση φαινομένου».

Συνοπτικά, ο Ragin υποστηρίζει ότι η Συγκριτική Μέθοδος πλεονεκτεί καθαρά έναντι των στατιστικών στα παρακάτω σημεία: Πρώτον, οι στατιστικές μέθοδοι δεν είναι συνδυαστικές (combinational), δηλαδή δεν μπορεί κανείς να αντιμετωπίσει τις υπό εξέταση περιπτώσεις ως σύνολα, όπως μπορεί η Συγκριτική Μέθοδος. Δεύτερον, η χρήση και σωστή εφαρμογή της Συγκριτικής Μεθόδου έχει ως αποτέλεσμα την εξαγωγή συμπερασμάτων που ερμηνεύουν κάθε πτυχή ενός συγκεκριμένου φαινομένου. Τρίτον, η φύση της μεθόδου είναι τέτοια που δεν απαιτεί από τον ερευνητή να επιλέξει ως δείγμα υποσύνολα συγκεκριμένων πληθυσμών έτσι ώστε να μπορούν να επικυρωθούν στατιστικά και να είναι αντιπροσωπευτικά. Τέλος, η μέθοδος ωθεί τον ερευνητή να γνωρίσει καλύτερα και εις βάθος τις υπό εξέταση περιπτώσεις.

Όπως γίνεται εύκολα αντιληπτό από την προηγούμενη ανάλυση, η Συγκριτική Μέθοδος αποτελεί για την κοινωνική έρευνα μια στρατηγική η οποία επικεντρώνεται στη συγκριτική μελέτη περιπτώσεων και όχι μεταβλητών. Σε αντίθεση με τις μεθόδους που μελετούν μεταβλητές και επιδιώκουν κυρίως την εξαγωγή γενικεύσεων αναφορικά με τις σχέσεις ανάμεσα στις μεταβλητές, η Συγκριτική επιχειρεί να κατανοήσει, ή και να δώσει την δυνατότητα στον ερευνητή να ερμηνεύσει, τα διαθέσιμα δεδομένα σε μικρό αριθμό περιπτώσεων. Αποτελεί ουσιαστικά μια διαφορετική προσέγγιση της ερευνητικής διαδικασίας, η οποία έρχεται σε αντίθεση με το ρεύμα της εποχής που προκρίνει τη χρήση αμιγώς στατιστικών μεθόδων με χρήση μεταβλητών στην κοινωνική έρευνα. Ο ποιοτικός χαρακτήρας στη συγκριτική κοινωνική έρευνα είναι κεντρικής σημασίας και οι μέθοδοι που βασίζονται στη μελέτη μεταβλητών δεν αντιλαμβάνονται τις υπό εξέταση περιπτώσεις ως σύνολα.

Ένα εργαλείο που αξιοποιεί ο ερευνητής στη Συγκριτική Μέθοδο είναι η άλγεβρα του Bool. Η χρήση δυαδικής άλγεβρας στην ποιοτική έρευνα δίνει νέες δυνατότητες στην εις βάθος μελέτη μικρού αριθμού υπό εξέταση περιπτώσεων. Οι τεχνικές που χρησιμοποιούνται στη δυαδική άλγεβρα «προσφέρουν μια πιο δομημένη προσέγγιση στη κατασκευή εμπειρικών τυπολογιών», σύμφωνα με τον Charles Ragin που θεωρείται ο θεμελιωτής της μεθόδου.

Στην Ελλάδα δεν υπάρχουν διαθέσιμες έρευνες στις οποίες να καταγράφονται με τρόπο συστηματικό και αξιόπιστο στοιχεία που να αφορούν τους παράγοντες εκείνους που επιδρούν καταλυτικά στη διαμόρφωση συνεργασιών μεταξύ

Κοινωνικών Επιχειρήσεων και Τοπικής Αυτοδιοίκησης. Ως εκ τούτου, τα δεδομένα μας προέκυψαν κυρίως από τις προσωπικές απόψεις και εκτιμήσεις των εκπροσώπων των Κοινωνικών Επιχειρήσεων Ένταξης που δέχθηκαν να συμμετέχουν στην έρευνά μας και συνεπώς προτιμήθηκε η χρήση της ανάλυσης του Μπουλ έναντι αυτής των ασαφών συνόλων. Έπειτα από το στάδιο αυτό και υιοθετώντας τη μέθοδο της επαγωγής (Strauss, 1987) επιλέχθηκαν οι μεταβλητές εκείνες οι οποίες –μέσα από τις περιγραφές και την εικόνα που περιέγραψαν οι συνεντευξιαζόμενοι- αναδεικνύονται ως σημαντικές για τη σύναψη ή μη συνεργασιών μεταξύ Κοινωνικών Επιχειρήσεων Ένταξης και Τοπικής Αυτοδιοίκησης. Οι μεταβλητές αυτές ήταν:

- Η παρουσία εκπροσώπου από τον Τρίτο Τομέα στο Δ.Σ.
- Έμφαση στην ανάπτυξη προγραμμάτων εργασιακής ένταξης
- Ύπαρξη περισσότερων από 2 δραστηριότητες
- Κύριος Αγοραστής προϊόντων & Υπηρεσιών το Δημόσιο
- Παρουσία στελέχους στο Δ.Σ. με επαφές στην Τ.Α.
- Περισσότερα από 5 χρόνια δραστηριοποίησης
- Συμμετοχή σε συγχρηματοδοτούμενα προγράμματα που συμμετέχει και η Τ.Α.
- Παρουσία στελεχών εντός του Δήμου με γνώσεις για την Κ.Ο.
- Ύπαρξη πρωτοβουλιών για την ανάπτυξη της Κ.Ο.

Επιπλέον, κατά το στάδιο της διεξαγωγής των συνεντεύξεων διερευνήθηκε ο ρόλος των μεταβλητών της έμφασης στην παραγωγή προϊόντων και υπηρεσιών και της ύπαρξης χρηματοδότησης από την Περιφέρεια, οι οποίες, όμως, αποκλείστηκαν από την περαιτέρω ανάλυση Μπουλ διότι:

- Η ύπαρξη σαφούς προσανατολισμού της διοίκησης της Κοινωνικής Επιχείρησης Ένταξης στην παραγωγή προϊόντων και υπηρεσιών αναφέρθηκε σε όλες τις περιπτώσεις ως σημαντικός παράγοντας που οδηγεί στη σύναψη συνεργασιών εντούτοις αυτή η γενική μονοδιάστατη ισχύς δεν διαφοροποιεί τα αποτελέσματα των συνδυασμών των άλλων μεταβλητών και συνεπώς μπορεί να παραληφθεί από την ανάλυση Μπουλ.
- Η ύπαρξη χρηματοδότησης από την Περιφέρεια αναφέρθηκε σε όλες τις περιπτώσεις πως δεν επιδρά με κάποιο τρόπο στην αύξηση ή όχι των

πιθανοτήτων για σύναψη συνεργασιών και έτσι παραλήφθηκε επίσης από την ανάλυση του Μπουλ.

Για να ταξινομηθεί ως θετικό το αποτέλεσμα αναφορικά με την καθοριστική συμβολή στην ανάπτυξη συνεργασιών των Κοινωνικών Επιχειρήσεων Ένταξης με την Τοπική Αυτοδιοίκηση, ορίστηκαν ως κριτήρια: α) η συμφωνία όλων των ερωτώμενων ως προς τη συγκεκριμένη άποψη και β) η υπογραφή έστω μίας σύμβασης που να αφορά παροχή προϊόντων ή υπηρεσιών μεταξύ των δύο. Αντίστοιχα, ως αρνητικό αποτέλεσμα καταγράφηκαν όλες οι περιπτώσεις όπου κάποιοι από τους ερωτώμενους θεώρησαν ότι δεν οδηγούν σε συνεργασίες και όπου δεν έχει οδηγήσει σε ανάπτυξη κάποιου είδους συνεργασίας. Να σημειωθεί ότι οι παράγοντες/μεταβλητές, θεωρείται ότι είναι παρούσες ή απύουσες εφόσον δεν προκύπτει από κανέναν ερωτώμενο η έκφραση διαφορετικής άποψης.

Με βάση τις παραπάνω μεταβλητές και την προβληματική που μόλις αναλύσαμε κατασκευάστηκε ο πίνακας που ακολουθεί.

ΠΙΝΑΚΑΣ 12 Πίνακας αλήθειας κατά RAGIN

	Τύπος Φορέα[i]	Παρουσία εκπροσώπου από τον Τρίτο Τομέα στο Δ.Σ.	Έμφαση στην ανάπτυξη προγραμμάτων εργασιακής ένταξης	Περισσότερες από 2 δραστηριότητες	Κύριος Αγοραστής προϊόντων & Υπηρεσιών το Δημόσιο	Παρουσία στελεχών στο Δ.Σ. με επαφές στην Τ.Α.	Περισσότερα από 5 χρόνια δραστηριοποίησης	Συμμετοχή σε συγχρηματοδοτούμενα προγράμματα που συμμετέχει και η Τ.Α.	Παρουσία στελεχών εντός του Δήμου με γνώσεις για την Κ.Ο.	Υπαρξη πρωτοβουλιών για την ανάπτυξη της Κ.Ο.	Συνεργασία με Τ.Α.
1	ΚΟΙΝΣ ΕΠ 1	1	1	1	0	0	0	1	0	0	0
2	ΚΟΙΝΣ ΕΠ 2	0	0	0	1	0	0	0	0	1	0
3	ΚΟΙΣΠ Ε 1	1	1	1	0	0	1	0	0	0	0

4	ΚΟΙΝΣ ΕΠ 3	1	0	1	1	0	0	1	0	0	0
5	ΚΟΙΣΠ Ε 2	0	1	0	0	1	1	1	1	1	1
6	ΚΟΙΣΠ Ε 3	1	1	1	0	1	1	0	1	1	1
7	ΚΟΙΝΣ ΕΠ 4	0	1	1	1	1	0	1	1	1	1
8	ΚΟΙΝΣ ΕΠ 5	1	0	0	1	1	0	0	1	1	1
9	ΚΟΙΝΣ ΕΠ 6	1	1	1	1	1	0	0	1	0	0
10	ΚΟΙΣΠ Ε 4	1	0	0	0	1	1	1	1	1	1

Από τον πίνακα διαπιστώνουμε ότι υπάρχουν πέντε συνδυασμοί που οδηγούν σε συνεργασία με την Τοπική Αυτοδιοίκηση και πέντε συνδυασμοί που δεν οδηγούν σε συνεργασία με την Τοπική Αυτοδιοίκηση. Οι δέκα συνολικά συνδυασμοί δεν παρουσιάζουν ταυτόσημες τιμές μεταξύ τους και άρα δεν πραγματοποιήσαμε καμιά συγχώνευση.

Αναλύοντας διεξοδικότερα τους διαφορετικούς συνδυασμούς που συμβάλλουν καθοριστικά στην ανάπτυξη συνεργασιών των φορέων ένταξης με την Τοπική Αυτοδιοίκηση προκύπτει η παρακάτω εικόνα.

Α. Όταν υπάρχουν οι παρακάτω συνδυασμοί παραγόντων διευκολύνεται η ανάπτυξη συνεργασιών με την Τ.Α.:

A.1 ΣΥΝΔΥΑΣΜΟΣ (010011111)

Απουσία Εκπροσώπου από τον Τρίτο Τομέα στο Δ.Σ. και ΕΜΦΑΣΗ ΣΤΗΝ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΩΝ ΕΡΓΑΣΙΑΚΗΣ ΕΝΤΑΞΗΣ και Λιγότερες Από Δύο Δραστηριότητες και Παρουσία ΣΤΕΛΕΧΟΥΣ ΣΤΟ Δ.Σ. ΜΕ ΕΠΑΦΕΣ ΣΤΗΝ Τ.Α. και ΠΕΡΙΣΣΟΤΕΡΑ ΑΠΟ 5 ΧΡΟΝΙΑ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΠΟΙΗΣΗ και ΣΥΜΜΕΤΟΧΗ ΣΕ ΣΥΓΧΡΗΜΑΤΟΔΟΤΟΥΜΕΝΑ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΑ ΠΟΥ ΣΥΜΜΕΤΕΧΕΙ ΚΑΙ Η Τ.Α. και Παρουσία ΣΤΕΛΕΧΩΝ ΕΝΤΟΣ ΤΟΥ ΔΗΜΟΥ ΜΕ ΓΝΩΣΕΙΣ ΓΙΑ ΤΗΝ Κ.Ο. και ΑΝΑΛΗΨΗ ΠΡΩΤΟΒΟΥΛΙΩΝ ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΤΗΣ Κ.Ο. οδηγεί σε ανάπτυξη συνεργασιών με την Τ.Α.

Η

A.2 ΣΥΝΔΥΑΣΜΟΣ (111011011)

Παρουσία ΕΚΠΡΟΣΩΠΟΥ ΑΠΟ ΤΟΝ ΤΡΙΤΟ ΤΟΜΕΑ ΣΤΟ Δ.Σ. και ΕΜΦΑΣΗ ΣΤΗΝ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΩΝ ΕΡΓΑΣΙΑΚΗΣ ΕΝΤΑΞΗΣ και ΠΕΡΙΣΣΟΤΕΡΕΣ ΑΠΟ 2 ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ και Παρουσία ΣΤΕΛΕΧΟΥΣ ΣΤΟ Δ.Σ. ΜΕ ΕΠΑΦΕΣ ΣΤΗΝ Τ.Α. και ΠΕΡΙΣΣΟΤΕΡΑ ΑΠΟ 5 ΧΡΟΝΙΑ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΠΟΙΗΣΗ και Μη Συμμετοχή Σε Συγχρηματοδοτούμενα Προγράμματα Που Συμμετέχει Και Η Τ.Α. και ΠΑΡΟΥΣΙΑ ΣΤΕΛΕΧΩΝ ΕΝΤΟΣ ΤΟΥ ΔΗΜΟΥ

ΜΕ ΓΝΩΣΕΙΣ ΓΙΑ ΤΗΝ Κ.Ο. και ΑΝΑΛΗΨΗ ΠΡΩΤΟΒΟΥΛΙΩΝ ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΤΗΣ Κ.Ο. οδηγεί σε ανάπτυξη συνεργασιών με την Τ.Α.

Η

A.3 ΣΥΝΔΥΑΣΜΟΣ (0111101111)

Απουσία Εκπροσώπου από τον Τρίτο Τομέα στο Δ.Σ. και ΕΜΦΑΣΗ ΣΤΗΝ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΩΝ ΕΡΓΑΣΙΑΚΗΣ ΕΝΤΑΞΗΣ και ΠΕΡΙΣΣΟΤΕΡΕΣ ΑΠΟ 2 ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ και ΠΑΡΟΥΣΙΑ ΣΤΕΛΕΧΟΥΣ ΣΤΟ Δ.Σ. ΜΕ ΕΠΑΦΕΣ ΣΤΗΝ Τ.Α. και Λιγότερα Από 5 Χρόνια Δραστηριοποίηση και ΣΥΜΜΕΤΟΧΗ ΣΕ ΣΥΓΧΡΗΜΑΤΟΔΟΤΟΥΜΕΝΑ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΑ ΠΟΥ ΣΥΜΜΕΤΕΧΕΙ ΚΑΙ Η Τ.Α. και ΠΑΡΟΥΣΙΑ ΣΤΕΛΕΧΩΝ ΕΝΤΟΣ ΤΟΥ ΔΗΜΟΥ ΜΕ ΓΝΩΣΕΙΣ ΓΙΑ ΤΗΝ Κ.Ο. και ΑΝΑΛΗΨΗ ΠΡΩΤΟΒΟΥΛΙΩΝ ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΤΗΣ Κ.Ο. οδηγεί σε ανάπτυξη συνεργασιών με την Τ.Α.

Η

A.4 ΣΥΝΔΥΑΣΜΟΣ(1001000111)

Παρουσία ΕΚΠΡΟΣΩΠΟΥ ΑΠΟ ΤΟΝ ΤΡΙΤΟ ΤΟΜΕΑ ΣΤΟ Δ.Σ. και Μη Έμφαση Στην Ανάπτυξη Προγραμμάτων Εργασιακής Ένταξης και Λιγότερες Από Δυο Δραστηριότητες και Απουσία Στελέχους Στο Δ.Σ. Με Επαφές Στην Τ.Α. και Λιγότερα Από 5 Χρόνια Δραστηριοποίηση και Μη Συμμετοχή Σε Συγχρηματοδοτούμενα Προγράμματα Που Συμμετέχει Και Η Τ.Α. και Παρουσία ΣΤΕΛΕΧΩΝ ΕΝΤΟΣ ΤΟΥ ΔΗΜΟΥ ΜΕ ΓΝΩΣΕΙΣ ΓΙΑ ΤΗΝ Κ.Ο. και ΑΝΑΛΗΨΗ ΠΡΩΤΟΒΟΥΛΙΩΝ ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΤΗΣ Κ.Ο. οδηγεί σε ανάπτυξη συνεργασιών με την Τ.Α.

Η

A.5 ΣΥΝΔΥΑΣΜΟΣ (1000111111)

Παρουσία ΕΚΠΡΟΣΩΠΟΥ ΑΠΟ ΤΟΝ ΤΡΙΤΟ ΤΟΜΕΑ ΣΤΟ Δ.Σ. και Μη Έμφαση Στην Αναπτυξη Προγραμμάτων Εργασιακής Ενταξης και Λιγότερες Από Δυο Δραστηριότητες και Παρουσία ΣΤΕΛΕΧΟΥΣ ΣΤΟ Δ.Σ. ΜΕ ΕΠΑΦΕΣ ΣΤΗΝ Τ.Α. και ΠΕΡΙΣΣΟΤΕΡΑ ΑΠΟ 5 ΧΡΟΝΙΑ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΠΟΙΗΣΗ και ΣΥΜΜΕΤΟΧΗ ΣΕ ΣΥΓΧΡΗΜΑΤΟΔΟΤΟΥΜΕΝΑ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΑ ΠΟΥ ΣΥΜΜΕΤΕΧΕΙ ΚΑΙ Η Τ.Α. και Παρουσία ΣΤΕΛΕΧΩΝ ΕΝΤΟΣ ΤΟΥ ΔΗΜΟΥ ΜΕ ΓΝΩΣΕΙΣ ΓΙΑ ΤΗΝ Κ.Ο. και ΑΝΑΛΗΨΗ ΠΡΩΤΟΒΟΥΛΙΩΝ ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΤΗΣ Κ.Ο. οδηγεί σε ανάπτυξη συνεργασιών με την Τ.Α.

Παρατηρούμε ότι η Παρουσία ΣΤΕΛΕΧΩΝ ΕΝΤΟΣ ΤΟΥ ΔΗΜΟΥ ΜΕ ΓΝΩΣΕΙΣ ΓΙΑ ΤΗΝ Κ.Ο. και η ΑΝΑΛΗΨΗ ΠΡΩΤΟΒΟΥΛΙΩΝ ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΤΗΣ Κ.Ο. από τη μεριά της Τοπικής Αυτοδιοίκησης είναι ενεργές παράμετροι σε όλους τους συνδυασμούς. Συνεπώς ο συνδυασμός της Παρουσίας ΣΤΕΛΕΧΩΝ ΕΝΤΟΣ ΤΟΥ ΔΗΜΟΥ ΜΕ ΓΝΩΣΕΙΣ ΓΙΑ ΤΗΝ Κ.Ο. και η ΑΝΑΛΗΨΗ ΠΡΩΤΟΒΟΥΛΙΩΝ ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΤΗΣ Κ.Ο. αποτελεί την ΑΝΑΓΚΑΙΑ ΣΥΝΘΗΚΗ που οδηγεί στην ανάπτυξη συνεργασιών μεταξύ των Κοινωνικών Επιχειρήσεων Ένταξης που έλαβαν μέρος στην έρευνά μας και την Τοπική Αυτοδιοίκηση. Ως εκ τούτου, σε αυτό το συνδυασμό θα πρέπει να δοθεί προτεραιότητα προκειμένου να δημιουργηθεί ένα ευνοϊκότερο κλίμα για συνεργασίες μεταξύ φορέων ένταξης και δήμων.

Αναλύοντας διεξοδικότερα τους διαφορετικούς συνδυασμούς που δεν δείχνουν να συμβάλλουν καθοριστικά στην ανάπτυξη συνεργασιών των φορέων ένταξης με την Τοπική Αυτοδιοίκηση προκύπτει η παρακάτω εικόνα.

Β. Όταν υπάρχουν οι παρακάτω συνδυασμοί παραγόντων δεν διευκολύνεται η ανάπτυξη συνεργασιών με την Τ.Α.:

B.1 ΣΥΝΔΥΑΣΜΟΣ (1110001000)

Παρουσία ΕΚΠΡΟΣΩΠΟΥ ΑΠΟ ΤΟΝ ΤΡΙΤΟ ΤΟΜΕΑ ΣΤΟ Δ.Σ. και ΕΜΦΑΣΗ ΣΤΗΝ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΩΝ ΕΡΓΑΣΙΑΚΗΣ ΕΝΤΑΞΗΣ και ΠΕΡΙΣΣΟΤΕΡΕΣ ΑΠΟ 2 ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ και Μη Κύριος Αγοραστής Προϊόντων Και Υπηρεσιών Το Δημόσιο και Απουσία Στελέχους Στο Δ.Σ. Με Επαφές Στην Τ.Α. και Λιγότερα Από 5 Χρόνια Δραστηριοποίηση και

ΣΥΜΜΕΤΟΧΗ ΣΕ ΣΥΓΧΡΗΜΑΤΟΔΟΤΟΥΜΕΝΑ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΑ ΠΟΥ ΣΥΜΜΕΤΕΧΕΙ ΚΑΙ Η Τ.Α. και Απουσία Στελεχών Εντός Του Δήμου Με Γνώσεις Για Την Κ.Ο. και Απουσία Πρωτοβουλιών Για Την Ανάπτυξη Της Κ.Ο. δεν οδηγεί σε ανάπτυξη συνεργασιών με την Τ.Α.

Η

B.2 ΣΥΝΔΥΑΣΜΟΣ (0001000010)

Απουσία Εκπροσώπου Από Τον Τρίτο Τομέα Στο Δ.Σ. και Μη Έμφαση Στην Ανάπτυξη Προγραμμάτων Εργασιακής Ένταξης και Λιγότερες Από Δυο Δραστηριότητες και Απουσία Στελεχούς Στο Δ.Σ. Με Επαφές Στην Τ.Α. και Λιγότερα Από 5 Χρόνια Δραστηριοποίηση και Μη Συμμετοχή Σε Συγχρηματοδοτούμενα Προγράμματα Που Συμμετέχει Και Η Τ.Α. και Απουσία Στελεχών Εντός Του Δήμου Με Γνώσεις Για Την Κ.Ο. και ΑΝΑΛΗΨΗ ΠΡΩΤΟΒΟΥΛΙΩΝ ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΤΗΣ Κ.Ο. δεν οδηγεί σε ανάπτυξη συνεργασιών με την Τ.Α.

Η

B.3 ΣΥΝΔΥΑΣΜΟΣ (1110010000)

Παρουσία ΕΚΠΡΟΣΩΠΟΥ ΑΠΟ ΤΟΝ ΤΡΙΤΟ ΤΟΜΕΑ ΣΤΟ Δ.Σ. και ΕΜΦΑΣΗ ΣΤΗΝ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΩΝ ΕΡΓΑΣΙΑΚΗΣ ΕΝΤΑΞΗΣ και ΠΕΡΙΣΣΟΤΕΡΕΣ ΑΠΟ 2 ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ και Απουσία Στελεχούς Στο Δ.Σ. Με Επαφές Στην Τ.Α. και ΠΕΡΙΣΣΟΤΕΡΑ ΑΠΟ 5 ΧΡΟΝΙΑ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΠΟΙΗΣΗ και Μη Συμμετοχή Σε Συγχρηματοδοτούμενα Προγράμματα Που Συμμετέχει Και Η Τ.Α. και Απουσία Στελεχών Εντός Του Δήμου Με Γνώσεις Για Την Κ.Ο. και Απουσία Πρωτοβουλιών Για Την Ανάπτυξη Της Κ.Ο. δεν οδηγεί σε ανάπτυξη συνεργασιών με την Τ.Α.

Η

B.4 ΣΥΝΔΥΑΣΜΟΣ (1011001000)

Παρουσία ΕΚΠΡΟΣΩΠΟΥ ΑΠΟ ΤΟΝ ΤΡΙΤΟ ΤΟΜΕΑ ΣΤΟ Δ.Σ. και Μη Έμφαση Στην Ανάπτυξη Προγραμμάτων Εργασιακής Ένταξης και ΠΕΡΙΣΣΟΤΕΡΕΣ ΑΠΟ 2 ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ και Απουσία Στελεχούς Στο Δ.Σ. Με Επαφές Στην Τ.Α. και Λιγότερα Από 5 Χρόνια Δραστηριοποίηση και ΣΥΜΜΕΤΟΧΗ ΣΕ ΣΥΓΧΡΗΜΑΤΟΔΟΤΟΥΜΕΝΑ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΑ ΠΟΥ ΣΥΜΜΕΤΕΧΕΙ ΚΑΙ Η Τ.Α. και Απουσία Στελεχών Εντός Του Δήμου Με Γνώσεις Για Την Κ.Ο. και Απουσία Πρωτοβουλιών Για Την Ανάπτυξη Της Κ.Ο. δεν οδηγεί σε ανάπτυξη συνεργασιών με την Τ.Α.

Ή

B.5 ΣΥΝΔΥΑΣΜΟΣ (1111100100)

Παρουσία ΕΚΠΡΟΣΩΠΟΥ ΑΠΟ ΤΟΝ ΤΡΙΤΟ ΤΟΜΕΑ ΣΤΟ Δ.Σ. και ΕΜΦΑΣΗ ΣΤΗΝ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΩΝ ΕΡΓΑΣΙΑΚΗΣ ΕΝΤΑΞΗΣ και ΠΕΡΙΣΣΟΤΕΡΕΣ ΑΠΟ 2 ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ και ΠΑΡΟΥΣΙΑ ΣΤΕΛΕΧΟΥΣ ΣΤΟ Δ.Σ. ΜΕ ΕΠΑΦΕΣ ΣΤΗΝ Τ.Α. και Λιγότερα Από 5 Χρόνια Δραστηριοποίηση και Μη Συμμετοχή Σε Συγχρηματοδοτούμενα Προγράμματα Που Συμμετέχει Και Η Τ.Α. και ΠΑΡΟΥΣΙΑ ΣΤΕΛΕΧΩΝ ΕΝΤΟΣ ΤΟΥ ΔΗΜΟΥ ΜΕ ΓΝΩΣΕΙΣ ΓΙΑ ΤΗΝ Κ.Ο. και Απουσία Πρωτοβουλιών Για Την Ανάπτυξη Της Κ.Ο. δεν οδηγεί σε ανάπτυξη συνεργασιών με την Τ.Α.

Παρατηρούμε ότι η Παρουσία ΕΚΠΡΟΣΩΠΟΥ ΑΠΟ ΤΟΝ ΤΡΙΤΟ ΤΟΜΕΑ ΣΤΟ Δ.Σ. και η δραστηριοποίηση σε ΠΕΡΙΣΣΟΤΕΡΕΣ ΑΠΟ 2 ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ από τη μεριά φορέα είναι ενεργές παράμετροι σε όλους τους συνδυασμούς. Συνεπώς ο συνδυασμός της Παρουσίας ΕΚΠΡΟΣΩΠΟΥ ΑΠΟ ΤΟΝ ΤΡΙΤΟ ΤΟΜΕΑ ΣΤΟ Δ.Σ. και η δραστηριοποίηση σε ΠΕΡΙΣΣΟΤΕΡΕΣ ΑΠΟ 2 ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ αποτελούν την ΕΠΑΡΚΗ ΣΥΝΘΗΚΗ που δεν φαίνεται να συμβάλει καθοριστικά στην ανάπτυξη συνεργασιών μεταξύ των Κοινωνικών Επιχειρήσεων Ένταξης που έλαβαν μέρος στην έρευνά μας και την Τοπική Αυτοδιοίκηση.

Τα ερευνητικά συμπεράσματα τόσο από την ανάλυση των ποιοτικών συνεντεύξεων όσο και από τον Πίνακα Αλήθειας παρατίθενται στα κεφάλαια της ανάλυσης που ακολουθούν.

ΜΕΡΟΣ Β ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΕΡΕΥΝΑΣ ΠΕΔΙΟΥ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7 ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΤΩΝ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ ΕΡΓΑΣΙΑΚΗΣ ΎΝΤΑΞΗΣ (Κ.Ε.Ε.Ε.)

7.1 Εισαγωγικές παρατηρήσεις

Συνολικά 18 Κοινωνικές Επιχειρήσεις Εργασιακής Ένταξης (Κ.Ε.Ε.Ε.) δραστηριοποιούνται στην Αττική σύμφωνα με τα επίσημα στοιχεία του Μητρώου Κοινωνικής Οικονομίας. Από αυτές οι 7 δραστηριοποιούνται ως Κοινωνικοί Συνεταιρισμοί Περιορισμένης Ευθύνης (Κοι.Σ.Π.Ε.) και 11 ως Κοινωνικές Συνεταιριστικές Επιχειρήσεις (Κοιν.Σ.Επ.).

ΓΡΑΦΗΜΑ 2 Κατηγοριοποίηση φορέων ένταξης (Αττική)

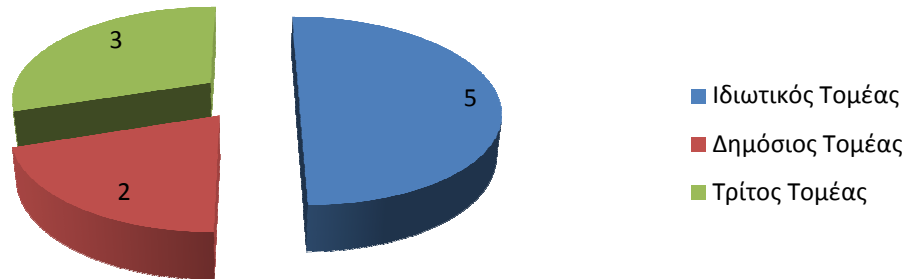
Από τις συνολικά 18 συνεταιριστικές επιχειρήσεις δέχθηκαν να συμμετέχουν στην έρευνα οι 10, οι 2 αρνήθηκαν ενώ με 4, παρότι έχουν καταθέσει στοιχεία έδρας και τηλέφωνα επικοινωνίας, δεν κατέστη δυνατή η επικοινωνία κυρίως είτε του ό,τι δεν ίσχυε η διεύθυνση και τα τηλέφωνα τους είτε διότι η επιχείρηση δεν ήταν ανοικτή. Τέλος άλλες 2 επιχειρήσεις είτε δεν είχαν εγκατασταθεί στη δηλωμένη έδρα τους είτε δεν είχαν ξεκινήσει τις δραστηριότητές τους ακόμη. Μία από τις επιχειρήσεις που δέχθηκαν να λάβουν μέρος στην έρευνα έκλεισε στην πορεία, πριν ακόμα την ολοκλήρωση της παρούσας έρευνας.

ΓΡΑΦΗΜΑ 3 Συνεντεύξεις και δείγμα

Όλες οι Κοινωνικές Επιχειρήσεις Εργασιακής Ένταξης (Κ.Ε.Ε.Ε.) που έλαβαν μέρος στην έρευνα έχουν καταθέσει φάκελο στο Μητρώο Κοινωνικής Οικονομίας. Όπως προκύπτει από την ανάλυση των συνεντεύξεων, οι δύο κύριες αγορές, στις οποίες στοχεύουν και απευθύνονται για να διαθέσουν τα προϊόντα και τις υπηρεσίες τους είναι ο ιδιωτικός τομέας (κυρίως ιδιωτικές επιχειρήσεις ή/και φυσικά πρόσωπα) και οι οργανισμοί του Τρίτου Τομέα. Πιο συγκεκριμένα, πέντε στους δέκα φορείς δήλωσαν ότι κύρια προτεραιότητά τους αποτελεί ο ιδιωτικός τομέας, ενώ τρεις στους δέκα διαθέτει τα προϊόντα του σε οργανισμούς -κυρίως- του Τρίτου Τομέα. Μόλις δύο Κοινωνικές Επιχειρήσεις Εργασιακής Ένταξης (Κ.Ε.Ε.Ε.) σημείωσαν πως το Δημόσιο αποτελεί τον κύριο αγοραστή προϊόντων και υπηρεσιών τους.

Κύριος αγοραστής προϊόντων/υπηρεσιών επιχείρησης

ΓΡΑΦΗΜΑ 4 Κύριος αγοραστής προϊόντων/υπηρεσιών επιχείρησης

Επιχειρώντας να ερμηνεύσουμε τα παραπάνω στοιχεία, που αφορούν στις επιχειρήσεις οι οποίες έλαβαν μέρος στην έρευνά, μπορούμε να σταθούμε σε δύο σημεία. Το πρώτο αφορά στη σαφή κατεύθυνση που έχει η πλειοψηφία των φορέων του δείγματός αναφορικά με τη διάθεση των προϊόντων τους στον ιδιωτικό τομέα. Αυτό, κατά τη γνώμη μας, δείχνει ότι οι Κοινωνικές Επιχειρήσεις Εργασιακής Ένταξης (Κ.Ε.Ε.Ε.) της έρευνάς λειτουργούν με αυστηρά επιχειρηματικά κριτήρια και επιχειρούν να αντλήσουν από την πραγματική οικονομία, από την ίδια την αγορά, τα κεφάλαια τους, ενώ διεκδικούν το μερίδιο της αγοράς που τους αντιστοιχεί ανταγωνιζόμενοι καθαρά κερδοσκοπικές επιχειρήσεις. Θα περίμενε κανείς ίσως η βασική προτεραιότητά τους να είναι ο δημόσιος τομέας, αφ' ης στιγμής θα αποτελούσε «σίγουρη αγορά» αλλά, από ό,τι φαίνεται, ούτε το Δημόσιο μπορεί να απορροφήσει τις υπηρεσίες και τα προϊόντα των Κοινωνικών Επιχειρήσεων Ένταξης, ούτε οι ίδιες θέτουν το Δημόσιο ως προτεραιότητα στις αγορές-στόχους. Ίσως σημαντικό ρόλο εδώ έχει διαδραματίσει η οικονομική κρίση, η οποία έχει στρέψει τους φορείς από το δημόσιο προς τον ιδιωτικό τομέα.

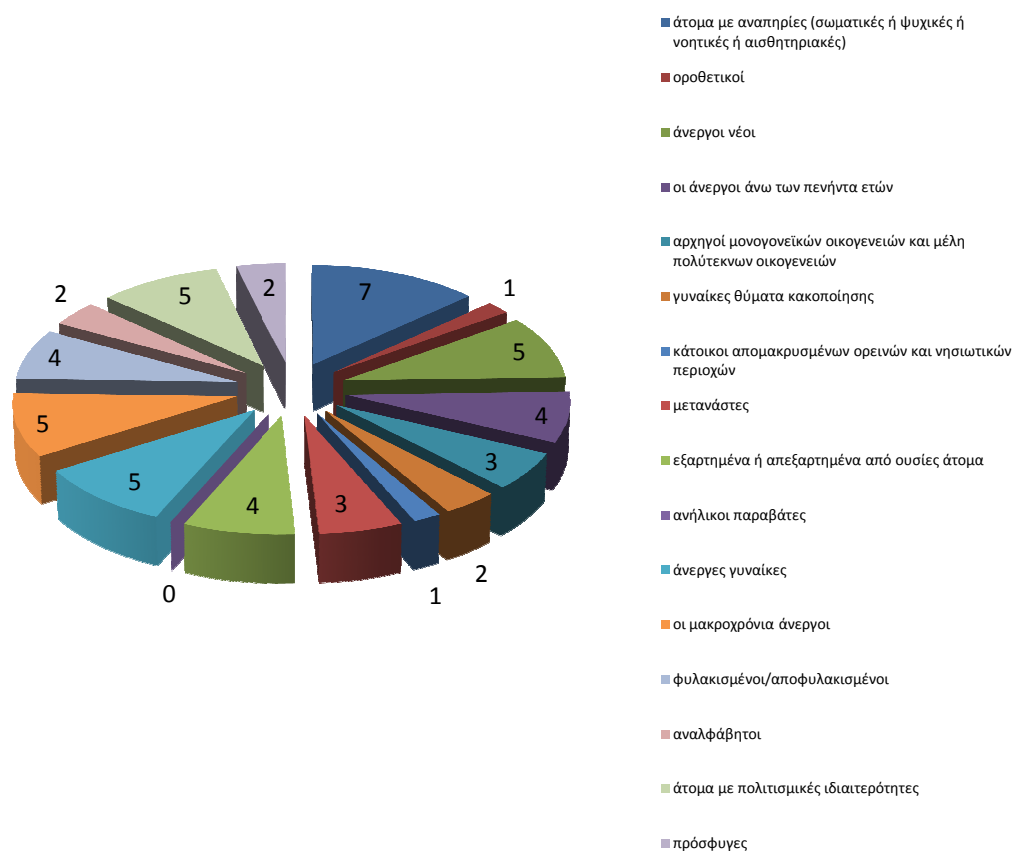
Η παραπάνω διαπίστωσή διαφοροποιείται από το συμπέρασμα στο οποίο κατέληξε η έρευνα του PERSE για τις ευρωπαϊκές Κοινωνικές Επιχειρήσεις Εργασιακής Ένταξης (Κ.Ε.Ε.Ε.) όπου διαπιστώθηκε η σταθερή προτίμησή τους στη διάθεση των προϊόντων και υπηρεσιών τους στο δημόσιο τομέα. Αξίζει βέβαια να σημειώσουμε εδώ πως παραδοσιακά οι ευρωπαϊκές Κ.Ε.Ε.Ε. συνεργάζονται στενά με το δημόσιο τομέα και την Τ.Α. από όπου –σε μεγάλο βαθμό– αντλούν σημαντικά

κεφάλαια και ως εκ τούτου έχουν αναπτύξει στενότερες σχέσεις σε σύγκριση με τις ελληνικές.

Ένα δεύτερο σημείο στο οποίο θα πρέπει να σταθούμε είναι το γεγονός ότι μια ιδιαίτερα σημαντική αγορά για τις Κοινωνικές Επιχειρήσεις Εργασιακής Ένταξης (Κ.Ε.Ε.Ε.) αποτελεί ο Τρίτος Τομέας και οι οργανισμοί του. Είναι ενθαρρυντικό να διαπιστώνουμε ότι φορείς του Τρίτου Τομέα δημιουργούν συνέργιες και εδραιώνουν με τον καιρό σχέσεις και δίκτυα τα οποία βοηθούν στην αμοιβαία εξυπηρέτηση αναγκών μέσω της πώλησης αγαθών και υπηρεσιών. Αν αναλογιστεί κανείς ότι, τόσο οι Κοι.Σ.Π.Ε. όσο και οι Κοιν.Σ.Επ., είναι φορείς σχετικά καινούριοι για τη χώρα μας, το γεγονός ότι τρεις στους δέκα φορείς απάντησε ότι κύριος αγοραστής του είναι ο Τρίτος Τομέας αποκτά ακόμα μεγαλύτερη βαρύτητα και δείχνει καθαρά ότι η συνεργασία μεταξύ των φορέων της Κοινωνικής Οικονομίας και του Τρίτου Τομέα γενικότερα έχει μια δυναμική ανάπτυξης στη χώρα μας.

Όσον αφορά τις κατηγορίες των απασχολούμενων στις Κοινωνικές Επιχειρήσεις Εργασιακής Ένταξης (Κ.Ε.Ε.Ε.) της έρευνάς μας, αυτές παρουσιάζονται αναλυτικά στο Γράφημα 5. Η κατηγορία «άτομα με αναπηρίες (σωματικές ή ψυχικές ή νοητικές ή αισθητηριακές)» αποτελεί την πιο διαδεδομένη κατηγορία (επτά στις δέκα περιπτώσεις) μεταξύ των φορέων που ερωτήθηκαν αναφορικά με το τι άτομα απασχολούν στην επιχείρησή τους. Το ανωτέρω ποσοστό διαμορφώνεται κατά ένα μεγάλο βαθμό από τους Κοι.Σ.Π.Ε. που απασχολούν ως επί το πλείστον άτομα τα οποία ανήκουν στη συγκεκριμένη ομάδα. Στη συνέχεια παρατηρούμε την ύπαρξη τεσσάρων κατηγοριών που συγκέντρωσαν τον ίδιο αριθμό απαντήσεων (πέντε σε σύνολο δέκα φορέων). Αυτές είναι: α) «άτομα με πολιτισμικές ιδιαιτερότητες», β) «μακροχρόνια άνεργοι», γ) «άνεργες γυναίκες» και δ) «άνεργοι νέοι». Σε τέσσερις δε περιπτώσεις, αναφέρθηκαν οι παρακάτω κατηγορίες απασχολούμενων: α) «φυλακισμένοι/αποφυλακισμένοι», β) «εξαρτημένα ή απεξαρτημένα από ουσίες άτομα» και γ) «άνεργοι άνω των πενήντα ετών». Από τη μελέτη του Γραφήματος 5 διαπιστώνουμε ότι οι Κοινωνικές Επιχειρήσεις Εργασιακής Ένταξης (Κ.Ε.Ε.Ε.) απασχολούν ένα πολύ ευρύ φάσμα ευάλωτων και ευπαθών ομάδων πληθυσμού, γεγονός που υπογραμμίζει τη σημασία του έργου τους και τη σημαντική συνεισφορά τους στην κοινωνική και εργασιακή ένταξη αλλά και γενικότερα στη τοπική ανάπτυξη.

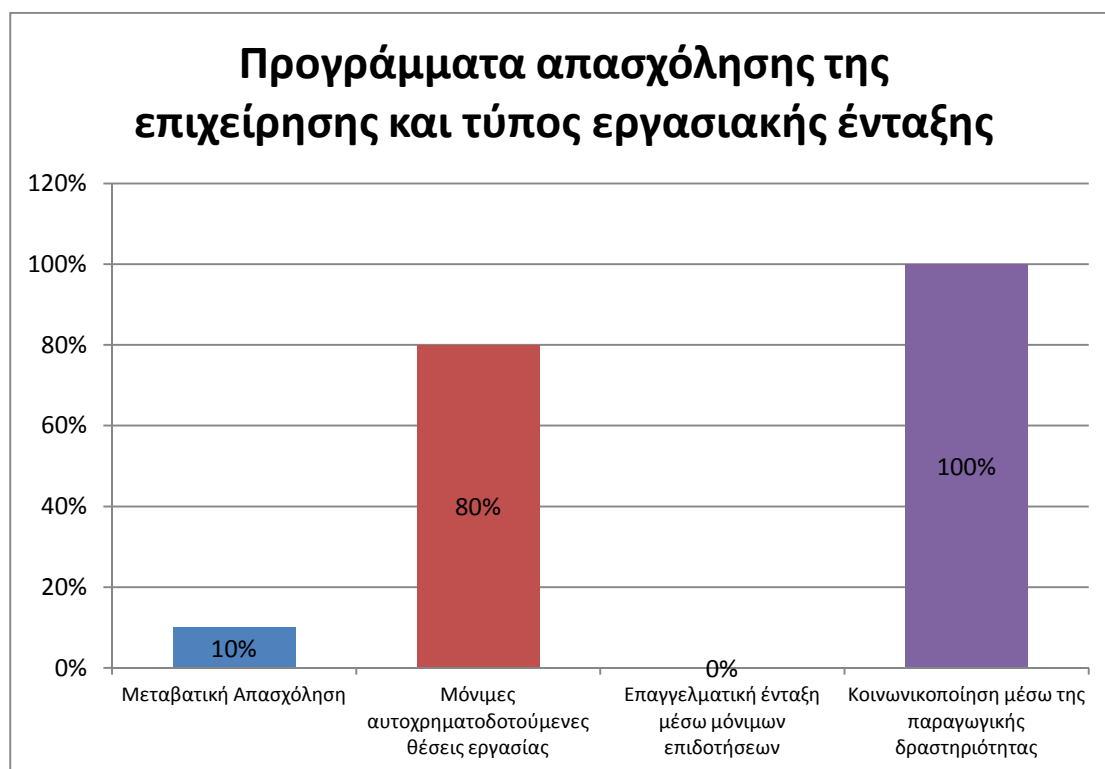
Κατηγορίες απασχολούμενων

ΓΡΑΦΗΜΑ 5 Κατηγορίες απασχολούμενων

Κλείνοντας το εισαγωγικό αυτό κομμάτι της ενότητας, έχει ιδιαίτερο ενδιαφέρον να αναφερθούμε στα προγράμματα απασχόλησης τα οποία προσφέρουν οι φορείς που έλαβαν μέρος στην έρευνα. Από την ανάλυση των συνεντεύξεων διαπιστώνουμε ότι και οι 10 φορείς προσφέρουν προγράμματα «Κοινωνικοποίησης μέσω της παραγωγικής δραστηριότητας», δηλαδή στοχεύουν στην κοινωνικοποίηση των ωφελουμένων μέσω της προσφερόμενης απασχόλησης. Σε οκτώ από τις δέκα επιχειρήσεις ο παραπάνω στόχος επιτυγχάνεται μέσω «μόνιμων αυτοχρηματοδοτούμενων θέσεων εργασίας» ενώ μόλις μία στις 10 επιχειρήσεις προσφέρει «Μεταβατική απασχόληση». Το ποσοστό της «μεταβατικής απασχόλησης» θεωρούμε πως είναι πολύ μικρό και δείχνει τον προσανατολισμό των Κοινωνικών Επιχειρήσεων Ένταξης στη χώρα μας προς μια κατεύθυνση προσφοράς

μόνιμων θέσεων εργασίας εντός του φορέα χωρίς να δίνεται ιδιαίτερο βάρος στην εκπαίδευση και την απορρόφηση εκπαιδευομένων από άλλους φορείς, πρακτικής ιδιαιτέρως δημοφιλούς σε χώρες της Ευρώπης, η οποία έχει εξάλλου αποτυπωθεί σε σχετικές έρευνες που αφορούν τις Κοινωνικές Επιχειρήσεις Εργασιακής Ένταξης (Κ.Ε.Ε.Ε.) στην Ευρώπη, όπως αυτή του PERSE.

ΓΡΑΦΗΜΑ 6 Προγράμματα απασχόλησης της επιχείρησης και τύπος εργασιακής ένταξης

Στο Γράφημα 6 συμπεριλάβαμε και τις τέσσερις πλέον διαδεδομένες κατηγορίες προγραμμάτων απασχόλησης περισσότερο προκειμένου να τονίσουμε την απουσία φορέα που να προσφέρει υπηρεσίες επαγγελματικής ένταξης μέσω μόνιμων επιδοτήσεων, πρακτικής ιδιαιτέρως δημοφιλούς στις Κοινωνικές Επιχειρήσεις Εργασιακής Ένταξης (Κ.Ε.Ε.Ε.) στην Ευρώπη. Η ερμηνεία που δίνουμε είναι ότι στην Ελλάδα δεν υπάρχουν μόνιμου τύπου επιδοτήσεις επαγγελματικής ένταξης ενώ οι όποιες, αντίστοιχου τύπου, επιδοτήσεις είναι αποσπασματικές και προσφέρονται μέσω συγχρηματοδοτούμενων προγραμμάτων, όπως λ.χ. τα ΕΣΠΑ που δεν είναι ούτε στοχευμένα για τέτοιου τύπου προγράμματα εργασιακής ένταξης, αλλά και ούτε προσφέρονται σε σταθερή βάση.

Από την παραπάνω ανάλυση διαπιστώνουμε την απουσία ανάπτυξης προγραμμάτων μεταβατικής απασχόλησης από την Τ.Α. Οι δήμοι ή οι περιφέρειες θα μπορούσαν να καταρτίσουν στρατηγικά σχέδια δράσης για την τόνωση της απασχόλησης στις τοπικές κοινωνίες σε συνεργασία με τα τοπικά γραφεία του Ο.Α.Ε.Δ. ή στα πλαίσια μιας εθνικής μεν, αποκεντρωμένης και στοχευμένης (στις τοπικές ανάγκες) δε στρατηγικής για την απασχόληση. Κάτι τέτοιο βέβαια δεν προκύπτει από την ανάλυσή μας.

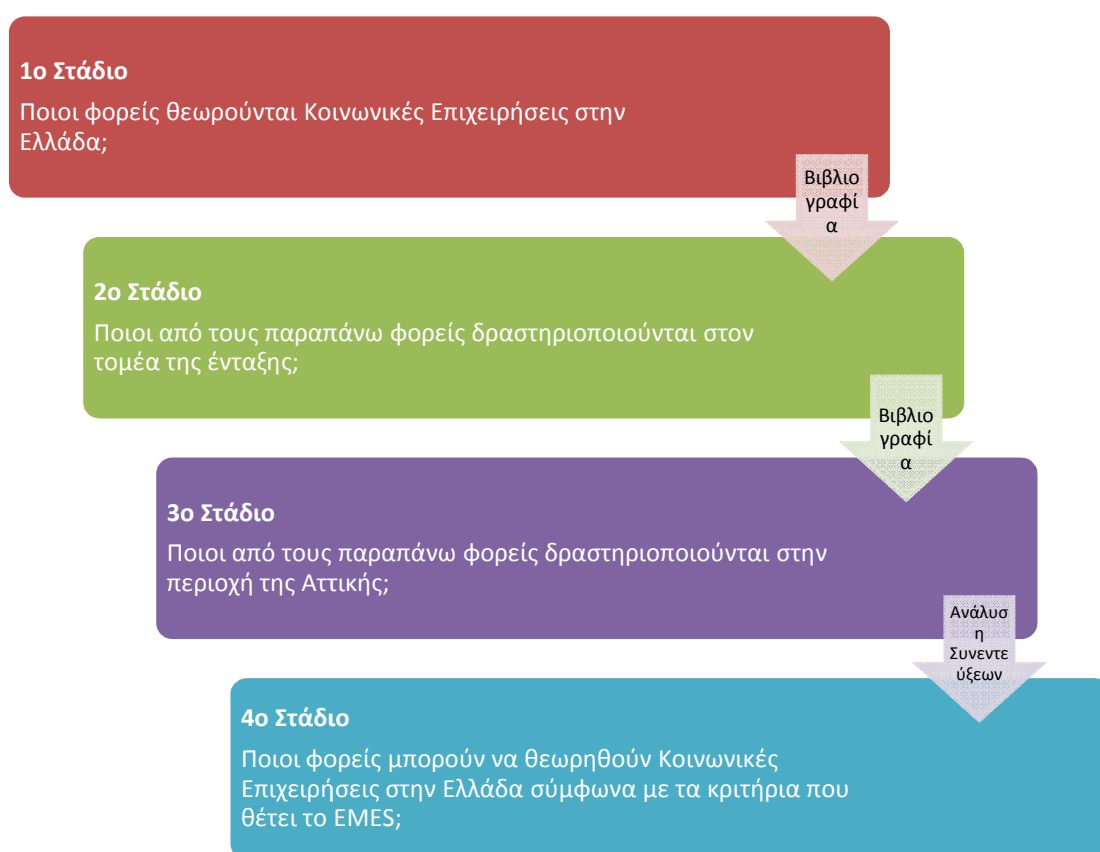
Η επαλήθευση ή όχι της πρώτης υπόθεσης εργασίας προϋποθέτει σε πρώτη φάση την κάλυψη δύο βασικών παραμέτρων που τη συνθέτουν. Η πρώτη αφορά την εξέταση των στοιχείων εκείνων που χαρακτηρίζουν τις Κοινωνικές Επιχειρήσεις και την αποτύπωση της κατάστασης που επικρατεί στη χώρα μας: με λίγα λόγια, να εξεταστεί κατά πόσον και ποιες επιχειρήσεις πληρούν τα κριτήρια του EMES και μπορούν να χαρακτηριστούν Κοινωνικές Επιχειρήσεις στην Ελλάδα. Σε δεύτερο επίπεδο, πρέπει να εξεταστεί ποιες από αυτές τις επιχειρήσεις δραστηριοποιούνται στον τομέα της ένταξης. Είναι σημαντικό να σημειώσουμε ότι τα χαρακτηριστικά που έχει διατυπώσει το EMES δεν αποτελούν κριτήρια –υπό μορφή προαπαιτούμενων- προκειμένου μια Επιχείρηση να χαρακτηριστεί Κοινωνική. Αποτελούν περισσότερο διακριτά στοιχεία των φορέων αυτών και τις περισσότερες φορές δεν απαντώνται καν στο σύνολό τους (Nyssens, Defourny, Gardin, & Laville, Work integration social enterprises and public policy: an analysis of the European situation an analysis of the European situation, 2012).

Στην πρώτη ενότητα της έρευνας αναφερθήκαμε διεξοδικά στα κριτήρια που θέτουν το EMES και το CIRIEC σχετικά με τον ιδεατό τύπο Κοινωνικής Επιχείρησης. Αναλύσαμε τους ορισμούς για τις Κοινωνικές Επιχειρήσεις, όπως τους έχουν διατυπώσει οι δύο αυτοί μεγάλοι οργανισμοί, και τεκμηριώσαμε την επιλογή μας να υιοθετήσουμε τον ορισμό του EMES ως πληρέστερο και καθολικά αποδεκτό σε ευρωπαϊκό και παγκόσμιο επίπεδο. Με βάση τα προαναφερθέντα, καταλήξαμε σε εκείνες τις επιχειρήσεις στην Ελλάδα που μπορούν να θεωρηθούν Κοινωνικές Επιχειρήσεις και καλύπτουν σε μεγάλο βαθμό τα παραπάνω κριτήρια.

Στη συνέχεια, σε δεύτερο επίπεδο, κινηθήκαμε αφαιρετικά και επιχειρήσαμε να εντοπίσουμε ποιες από αυτές τις επιχειρήσεις δραστηριοποιούνται στον τομέα της ένταξης. Εδώ, προσπαθήσαμε να βαδίσουμε σύμφωνα με το πνεύμα του Ν.4019/2011

και να εντοπίσουμε τους εν λόγω φορείς. Σε τρίτο επίπεδο, αφού καλύψαμε το θέμα των χαρακτηριστικών, προχωρήσαμε ένα βήμα πιο πέρα και καταγράψαμε όσες επιχειρήσεις δραστηριοποιούνται στην Αττική.

Η ανάλυση των συνεντεύξεων προσέφερε πληροφορίες που θα συνέδραμαν στην αξιολόγηση του βαθμού στον οποίον, και πόσο, οι Κοινωνικές Επιχειρήσεις Εργασιακής Ένταξης (Κ.Ε.Ε.Ε.) του δείγματος καλύπτουν τα κριτήρια του EMES και έτσι τελικώς να διαπιστώσουμε σε τι βαθμό οι φορείς που δραστηριοποιούνται στη χώρα μας έχουν κοινά χαρακτηριστικά με τους αντίστοιχους ευρωπαϊκούς. Η προσέγγισή μας παρουσιάζεται σχηματικά στο επόμενο γράφημα.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 7 Προσέγγιση στην επιλογή δείγματος

Ακολουθεί η ανάλυση των συνεντεύξεων στο κομμάτι που άπτεται της πρώτης υπόθεσης εργασίας. Η δομή της ανάλυσης διαμορφώθηκε έτσι ώστε κάθε παράγραφος να καλύπτει αντιστοίχως και ένα κριτήριο.

7.2 Παραγωγή προϊόντων ή/και παροχή υπηρεσιών

Οι Κοινωνικές Επιχειρήσεις, σε αντίθεση με τις περισσότερες Μη Κερδοσκοπικές Επιχειρήσεις, δε στηρίζονται αποκλειστικά σε χορηγίες, φιλανθρωπίες, χρηματοδοτήσεις ή επιδοτήσεις αλλά η επιβίωσή τους εξαρτάται κυρίως από την παραγωγή προϊόντων και την παροχή υπηρεσιών σε σταθερή βάση. Κατά αυτή την έννοια η παραγωγική δραστηριότητα αποτελεί βασικό -ή έστω έναν από τους κυριότερους παράγοντες- που εξασφαλίζουν την βιωσιμότητα μιας Κοινωνικής Επιχείρησης.

Η συνέχεια στο χρόνο -όπως αυτή εκφράζεται στα συνθετικά στοιχεία ενός ιδεατού τύπου Κοινωνικής Επιχείρησης, σύμφωνα με το EMES- συνιστά βασικό γνώρισμα φορέα που η παραγωγική του δραστηριότητα δε χαρακτηρίζεται ούτε από εποχικότητα, ούτε επηρεάζεται από τη δυνατότητα, ή μη, πρόσβασης στις -κατά καιρούς- διαθέσιμες επιδοτήσεις και χρηματοδοτήσεις. Γίνεται λόγος δηλαδή για επιχειρήσεις στις οποίες η έννοια της υγιούς επιχειρηματικότητας είναι ιδιαίτερα ανεπτυγμένη και μάλιστα εκφράζεται σε κάθε τομέα δραστηριοποίησης αυτής εντός της αγοράς.

Οι Κοινωνικές Επιχειρήσεις που συμμετείχαν στην έρευνά δραστηριοποιούνται σε ευρύ φάσμα τομέων της οικονομίας, τόσο στην παραγωγή προϊόντων όσο και στην παροχή υπηρεσιών. Στον Πίνακα 1 συνοψίσαμε τους τομείς στους οποίους δραστηριοποιούνται οι παραπάνω φορείς:

ΠΙΝΑΚΑΣ 13 Δραστηριότητες Φορέων έρευνας

	Δραστηριότητα 1	Δραστηριότητα 2	Δραστηριότητα 3	Δραστηριότητα 4	Δραστηριότητα 5
Κοιν.Σ.Επ. 1	Καφέ	Εργαστήριο	Κέντρο Τέχνης & Λόγου		
Κοιν.Σ.Επ. 1	Ανάπτυξη πλατφόρμας "Greece4all.eu"	Συμβουλευτικές & Εκπαιδευτικές Υπηρεσίες			

Κοιν.Σ.Επ. 2	Πολυχώρος/ Καφετέρια	Διοργάνωση εκδηλώσεων	Δημιουργική απασχόληση	Εμπορία Βιολογικών Προϊόντων	
Κοι.Σ.Π.Ε. 1	Πολιτιστικό καφενείο	Συνεργείο καθαρισμού	Χονδρικό εμπόριο		
Κοιν.Σ.Επ. 3	Χειροποίητες δημιουργίες				
Κοι.Σ.Π.Ε. 2	Catering	Εργαστήριο επίπλου	Υπηρεσίες καθαριότητας	Club house	Εργαστήριο χαλιών
Κοι.Σ.Π.Ε. 3	Μελισσοκομί α	Αποψίλωση/ κηποτεχνία	Υπηρεσίες καθαριότητας		
Κοιν.Σ.Επ. 4	Καθαριότητα	Δημιουργία & Συντήρηση κήπων			
Κοιν.Σ.Επ. 5	Εκπόνηση μελετών και ερευνών	Επιμορφωτικά προγράμματα	Συμβουλευτι κές υπηρεσίες	Αξιολόγηση εκπαιδευτικώ ν προγραμμάτ ων	Συμμετοχή σε δίκτυα
Κοι.Σ.Π.Ε. 4	Καθαριότητα	Καφέ (Coffee Spot)			

Ωστόσο, είναι εμφανές από τον Πίνακα 1 ότι, η συντριπτική πλειοψηφία των Κοινωνικών Επιχειρήσεων του δείγματος δραστηριοποιούνται στον τομέα των υπηρεσιών, και ορισμένες σε άλλες δραστηριότητες (Εργαστήριο, Χειροποίητες Δημιουργίες, Εργαστήριο Επίπλου, Εργαστήριο Χαλιών, Μελισσοκομία). [Να σημειωθεί ότι ο τελευταίος, κατά την περίοδο που πραγματοποιήθηκαν οι συνεντεύξεις, δεν είχε οργανώσει ούτε λειτουργήσει ακόμα την εν λόγω δραστηριότητα, η οποία βρίσκονταν απλώς στο στάδιο του σχεδιασμού. Πάντως, σε

ερώτησή μας κατά πόσον έχει, εν τω μεταξύ, ενεργοποιηθεί, μας γνωστοποιήθηκε ότι από φέτος την άνοιξη (2016) έχει πλέον ξεκινήσει].

Οι τομείς που προτιμούν να δραστηριοποιούνται τόσο οι Κοι.Σ.Π.Ε. όσο και οι Κοιν.Σ.Επ. θα μπορούσαμε να υποστηρίξουμε πως είναι αρκετά περιορισμένοι. Πιο συγκεκριμένα, οι υπηρεσίες καθαριότητας και η λειτουργία καφετέριας ή καφενείου είναι αυτές που επιλέγουν οι ελληνικές Κοινωνικές Επιχειρήσεις Εργασιακής Ένταξης (Κ.Ε.Ε.Ε.) της έρευνάς μας. Πιο συγκεκριμένα, 3 Κοι.Σ.Π.Ε. και 2 Κοιν.Σ.Επ. (πέντε στις δέκα περιπτώσεις) δραστηριοποιούνται στον τομέα της καθαριότητας (καμία όμως αποκλειστικώς σε αυτόν), ενώ επίσης 3 Κοι.Σ.Π.Ε. και 2 Κοιν.Σ.Επ. (πέντε στους δέκα και πάλι φορείς) ασχολούνται με την εστίαση (επίσης καμία αποκλειστικώς αλλά παραλλήλως προς άλλες δραστηριότητες) και συγκεκριμένα λειτουργούν καφετέρια ή καφενείο.

Σε όλες τις υπό διερεύνηση περιπτώσεις οι Κοινωνικές Επιχειρήσεις Εργασιακής Ένταξης (Κ.Ε.Ε.Ε.) προσφέρουν έστω μία υπηρεσία (στις περισσότερες περιπτώσεις δύο ή τρεις), ενώ τέσσερις στους δέκα φορείς ασχολείται και με παραγωγή προϊόντων (μία μόνο επιχείρηση δραστηριοποιείται αποκλειστικά στην παραγωγή προϊόντων). Αντιστοίχως, τέσσερις στους δέκα φορείς της έρευνάς μας ασχολείται με το εμπόριο. Τα παραπάνω ευρήματα έρχονται να συμφωνήσουν με αντίστοιχες έρευνες σε ευρωπαϊκό επίπεδο που έχουν διαπιστώσει ότι οι ευρωπαϊκές Κοινωνικές Επιχειρήσεις Εργασιακής Ένταξης (Κ.Ε.Ε.Ε.) δραστηριοποιούνται σε τουλάχιστον 2 τομείς (έρευνα PERSE).

ΠΙΝΑΚΑΣ 14 Δραστηριότητες Κοινωνικών Επιχειρήσεων Ένταξης στην έρευνά

	ΥΠΗΡΕΣΙΕΣ (Προσφέρουν έστω μία υπηρεσία)	ΠΡΟΙΟΝΤΑ (Προσφέρουν έστω ένα προϊόν)	ΕΜΠΟΡΙΟ (Έχουν έστω μία εμπορική δραστηριότητα)
Κοιν.Σ.Επ.	6	2	1
Κοι.Σ.Π.Ε.	4	2	1
	100%	40%	20%

Οι μισές (2 Κοιν.Σ.Επ. και 3 Κοι.Σ.Π.Ε.) επιχειρήσεις της έρευνας δραστηριοποιούνται σε περισσότερους από έναν κλάδους (υπηρεσίες, παραγωγή προϊόντων, εμπόριο). Εάν κάνουμε την αναγωγή σε ποσοστά επί των επιμέρους κατηγοριών του δείγματος, αν δηλαδή θεωρήσουμε ότι έχουμε δύο διακριτές κατηγορίες, Κοι.Σ.Π.Ε. και Κοιν.Σ.Επ., διαπιστώνουμε ότι τρεις στους τέσσερις Κοι.Σ.Π.Ε. συνδυάζει παραγωγή και προσφορά υπηρεσιών ή ακόμα και εμπόριο. Οι αντίστοιχες Κοιν.Σ.Επ. είναι μόλις δύο σε σύνολο έξι. Ένα ακόμα άξιο λόγου στοιχείο είναι ότι οι μισές Κοιν.Σ.Επ. προσφέρουν μόνο υπηρεσίες ενώ μόλις μία (1) παράγει μόνο προϊόντα. Δεν υπάρχει κανένας Κοι.Σ.Π.Ε. στην έρευνα που να παράγει μόνο προϊόντα ή να ασχολείται αποκλειστικά με το εμπόριο.

Τα παραπάνω στοιχεία ενισχύουν την αρχική μας πεποίθηση ότι οι Κοι.Σ.Π.Ε., λόγω της εμπειρίας και της πολυετούς, επί συναπτά έτη, δραστηριοποίησής τους, αναζητήσαν και αναζητούν διαρκώς νέες αγορές, επιχειρούν να εισέλθουν σε νέους κλάδους και αποπειρώνται συνδυασμούς ποικίλων τομέων δραστηριοποίησης, ώστε να δημιουργήσουν ένα χαρτοφυλάκιο προσφερόμενων υπηρεσιών και προϊόντων που θα εξασφαλίζει τη βιωσιμότητά τους. Αντιστοίχως, οι Κοιν.Σ.Επ. παρουσιάζουν κάποιου είδους ανελαστικότητα, ως προς τα παραπάνω χαρακτηριστικά, η οποία δικαιολογείται από την επιχειρηματική απειρία και την έλλειψη ικανής πελατειακής βάσης που θα εξασφάλιζε έστω εκείνες τις αξιοποιήσιμες πληροφορίες οι οποίες θα βοηθούσαν να διαφανεί τι άλλο θα μπορούσαν να παράσχουν στην αγορά και έτσι να επεκτείνουν και τις δράσεις τους.

Οι Κοινωνικές Επιχειρήσεις του δείγματος ασχολούνται ανελλιπώς με την παραγωγή προϊόντων και την παροχή υπηρεσιών παρουσιάζοντας μια συνέπεια και συνέχεια στο χρόνο. Είναι αξιοσημείωτο το γεγονός ότι οι φορείς επέμειναν στη δήλωσή τους πως δε συνδέουν -σε καμία περίπτωση- την προσφορά των προϊόντων ή των υπηρεσιών τους με χρηματοδότηση, ή οποιουδήποτε είδους ενίσχυση (από όπου και αν αυτή μπορεί να προέρχεται), και συνεπώς είμαστε σε θέση να υποστηρίξουμε την άποψη πως πληρούν το πρώτο αυτό κριτήριο που έχει θέσει το EMES αναφορικά με τον ιδεατό τύπο της Κοινωνικής Επιχείρησης. Παρόλα αυτά, και είναι αυτονόητο, όλες τόνισαν ότι δε θα αρνούσαν κανέναν είδους ενίσχυση αφ' ης στιγμής η συγκεκριμένη περίοδος είναι πολύ δύσκολη από οικονομικής απόψεως και άρα κάθε

είδους βοήθεια, και μάλιστα οικονομικής φύσεως, θα ήταν κάτι παραπάνω από πολύτιμη.

Αξίζει να σημειωθεί ότι οι σκοποί που αναφέρονται στο καταστατικό των Κοινωνικών Επιχειρήσεων του δείγματος απέχουν -στις περισσότερες περιπτώσεις- από τις ενεργές δραστηριότητες των φορέων. Είναι άλλωστε συνήθως, αν όχι πάγια πρακτική, να απαριθμούνται πολλοί περισσότεροι σκοποί στην κατάρτιση ενός καταστατικού ενώ στην πορεία κάποιοι από αυτούς να ατονούν λόγω της μη-εμπορικής τους αξίας ή να μην «ενεργοποιούνται» τελικώς για πολλούς και διάφορους λόγους.

7.3 Βαθμός αυτονομίας

Η σύσταση των Κοινωνικών Επιχειρήσεων απορρέει από πρωτοβουλία πολιτών οι οποίοι μέσω αυτής ευελπιστούν να αντιμετωπίσουν επείγουσες (είτε οικονομικής, είτε κοινωνικής φύσεως) ανάγκες τους. Πρόκειται για οικειοθελείς, ανεπηρέαστες, ανεξάρτητες και αυτόνομες προσπάθειες ίδρυσης μιας επιχείρησης της οποίας η διοίκηση ασκείται από τα ίδια τα μέλη. Όπως ήδη αναφέραμε παραπάνω, οι Κοινωνικές Επιχειρήσεις συνήθως, και αναλόγως με το θεσμικό πλαίσιο και την χώρα εντός της οποίας δραστηριοποιούνται, έχουν κατά το μάλλον ή ήττον κάποια πρόσβαση σε εθνικά χρηματοδοτικά εργαλεία και επιδοτήσεις. Παρόλα αυτά πρόκειται για ανεξάρτητες επιχειρήσεις οι οποίες δεν διοικούνται άμεσα ή έμμεσα από κανενός είδους κρατική αρχή ή άλλου τύπου φορέα, ιδιωτικό ή εθνικό.

Όλοι οι φορείς που συμμετείχαν στην έρευνά υπογράμμισαν πως η διοίκηση της επιχείρησής τους ασκείται από τους ίδιους με τρόπο αυτόνομο και ανεξάρτητο, χωρίς παρεμβάσεις και επιρροές από παράγοντες εκτός του φορέα. Μάλιστα, σε όλες τις περιπτώσεις, υπογραμμίστηκε η ανάγκη για πρόσβαση σε χρηματοδότηση χωρίς όμως αυτό να σημαίνει -σε καμία περίπτωση- κανενός είδους υποχώρηση σε βάρος της διασφάλισης του υψηλού βαθμού αυτονομίας.

Κατά τη διάρκεια των συνεντεύξεων επιχειρήθηκε η επαλήθευση της παραπάνω θέσης διερευνώντας τη σύνδεση/σχέση των επιχειρήσεων αυτών με άλλους «Τρίτους Φορείς». Αυτό που διαπιστώθηκε, μέσω της παραπάνω στρατηγικής, είναι ότι οι πέντε στις έξι Κοιν.Σ.Επ. της έρευνας δημιουργήθηκαν μέσω Αναπτυξιακής Σύμπραξης και πιο συγκεκριμένα η ίδρυσή τους υπήρξε προϊόν προγραμμάτων

κατάρτισης που εντάσσονται στις πρωτοβουλίες των Τοπικών Συμφώνων Απασχόλησης (ΤΟΠΣΑ). Εδώ εγείρονται αυτόματα δύο σημαντικά ζητήματα που έχουν να κάνουν με την αυτονομία και την από-τα-κάτω πρωτοβουλία σύστασης φορέα: σε τι βαθμό μια Αναπτυξιακή Σύμπραξη ή οποιοσδήποτε «Τρίτος Φορέας» επηρεάζει τη διοίκηση και τη λειτουργία μιας Κοινωνικής Επιχείρησης η οποία ιδρύεται ουσιαστικά με δική του πρωτοβουλία, ή για να το θέσουμε καλύτερα, με πρόγραμμα στο οποίο είναι επικεφαλής η Αναπτυξιακή και η οποία δεσμεύεται ουσιαστικά για την ίδρυση (στο τέλος του προγράμματος) μιας Κοιν.Σ.Επ. από μερίδα ωφελουμένων; Επίσης: πόσο πιθανόν είναι ένας «Τρίτος Φορέας» (όχι απαραίτητα μια Αναπτυξιακή Σύμπραξη αλλά π.χ. ένα φιλανθρωπικό μη-κερδοσκοπικό σωματείο), εφόσον έχει παραχωρήσει πόρους στην Κοινωνική Επιχείρηση, να επιχειρήσει να εμπλακεί ή να επηρεάσει στρατηγικές αποφάσεις της πρώτης και πώς μπορεί να διασφαλιστεί ότι δε θα συμβεί κάτι τέτοιο σε αντίστοιχα προγράμματα; Σε τελευταία ανάλυση: πότε αλλοιώνεται ή υποβαθμίζεται ο υψηλός βαθμός αυτονομίας μιας Κοινωνικής Επιχείρησης Ένταξης;

Τα παραπάνω ερωτήματα προφανώς και δεν μπορούν να απαντηθούν σε όλη τους την έκταση, ή σε βάθος, από τη δική μας έρευνα, μιας και κάτι τέτοιο δεν αποτελεί αντικείμενό της. Είναι επίσης προφανές ότι κάθε φορέας μπορεί να έχει απλώς στενές, ή στενότερες, επαφές με άλλους φορείς, με συνέπεια οι αποφάσεις καθώς και ο τρόπος της διοίκησης να επηρεάζονται σε μεγαλύτερο ή μικρότερο βαθμό από τη συνεργασία με αυτές. Κάτι τέτοιο όμως, κατά τη γνώμη μας, δεν αποτελεί αιτία απώλειας του υψηλού βαθμού αυτονομίας του φορέα, αφού ο ίδιος εξακολουθεί να λαμβάνει τις αποφάσεις του ανεξαρτήτως από το αν επηρεάζεται έμμεσα από τον οποιοδήποτε τρίτο φορέα. Αυτό που σίγουρα ενδιαφέρει (και προφανώς αποτελεί τον πυρήνα και την έννοια του συγκεκριμένου χαρακτηριστικού, όπως αυτό έχει εκφραστεί από το EMES) είναι το κατά πόσον κάποιος άλλος φορέας εμπλέκεται άμεσα στη διοίκηση και τη λήψη αποφάσεων της Κοινωνικής Επιχείρησης.

Με βάση το ανωτέρω σκεπτικό θεωρήσαμε πως έπρεπε να διερευνηθεί εις βάθος αυτού του είδους η σχέση και να εκτιμηθεί κατά πόσον ο τρίτος φορέας διαδραματίζει άμεσο και αποφασιστικό ρόλο στη διοίκηση, και γενικά σε κάθε σημαντική επιχειρηματική πτυχή της επιχείρησης. Αυτό που διαπιστώθηκε είναι ότι σε πολύ μεγάλο ποσοστό οι Κοινωνικές Συνεταιριστικές Επιχειρήσεις του δείγματος

συμβουλευόνται τρίτους φορείς αλλά και δρομολογούν τις αποφάσεις τους σύμφωνα με τις συστάσεις που λαμβάνουν από αυτούς. Ως «τρίτος φορέας» αναφέρθηκε, στις περισσότερες περιπτώσεις, η Αναπτυξιακή Σύμπραξη που συμμετείχε στο πρόγραμμα για την ίδρυση των Κοινωνικών Συνεταιριστικών Επιχειρήσεων Ένταξης ενώ σε μία περίπτωση αναφέρθηκε Μη Κερδοσκοπικός Οργανισμός, γεγονός που αποδεικνύει τη στενή σχέση που αποκτούν οι ανωτέρω φορείς μεταξύ τους. Παρόλα αυτά, μια τέτοιου είδους σχέση δεν μπορούμε να πούμε ότι επιδρά άμεσα στη διοίκηση των επιχειρήσεων αφού η Αναπτυξιακή Σύμπραξη δε συμμετέχει στο Διοικητικό Συμβούλιο του φορέα (άμεσα και ως νομικό πρόσωπο) αλλά και ο ρόλος της περιορίζεται σε επίπεδο συμβουλευτικής. Διαπιστώθηκαν επίσης περιπτώσεις στις οποίες ο «τρίτος φορέας» έχει παραχωρήσει χώρους, υλικοτεχνική υποδομή και λοιπούς πόρους σε τέτοιο βαθμό που να υφίσταται (ενδεχομένως) κίνδυνος έμμεσου επηρεασμού των αποφάσεων της διοίκησης.

Ένα ακόμα σοβαρό θέμα, σχετικό με το ζήτημα της αυτονομίας, είναι αυτό της χρηματοδότησης. Οι περισσότερες Κοιν.Σ.Επ. δε χρηματοδοτούνται από κάποιο πρόγραμμα ή επιδότηση ή δεν έχουν πρόσβαση σε τέτοιου είδους ενίσχυση. Ο Ν.4019/2011 προβλέπει τη σύσταση Ταμείου Κοινωνικής Οικονομίας, το οποίο όμως δεν είχε ιδρυθεί μέχρι την ημέρα που γράφονταν αυτές οι γραμμές. Επίσης είχε δοθεί η διαβεβαίωση ότι οι Κοιν.Σ.Επ. θα έχουν πρόσβαση σε μικρο-πιστώσεις αλλά ούτε και εδώ είχαμε κάποια εξέλιξη, τουλάχιστον μέχρι την περίοδο που έλαβαν χώρα οι συνεντεύξεις³⁹. Οι Κοι.Σ.Π.Ε. από την άλλη φαίνεται να διαθέτουν ευκολότερη πρόσβαση σε ευρωπαϊκά κυρίως προγράμματα. Οι Κοι.Σ.Π.Ε. ήδη έλαβαν χρηματοδότηση για τη σύστασή τους και, φαίνεται πως λόγω του γεγονότος ότι λειτουργούν πολύ περισσότερα χρόνια από ό,τι οι Κοιν.Σ.Επ., έχουν βρει τρόπους πρόσβασης, διαθέτουν την απαιτούμενη τεχνογνωσία όπως και την ανάλογη εμπειρία και δικτύωση για την αναζήτηση τέτοιων πόρων όπως και την κατάρτιση των απαιτητικών φακέλων που υποβάλλονται με στόχο την εξασφάλισή τους υπό μορφή χρηματοδοτήσεων.

Θα μπορούσαμε να υποστηρίξουμε με σχετική ασφάλεια ότι οι Κοι.Σ.Π.Ε. οφείλουν σε πολύ σημαντικό βαθμό την ύπαρξή τους σε ευρωπαϊκές χρηματοδοτήσεις, μέσω των οποίων και συστάθηκαν. Από εκεί και πέρα πάντως,

³⁹ Παρόλα αυτά υπάρχει σε διαβούλευση νέο σχέδιο νόμου που προβλέπει τη λειτουργία Ταμείου Κοινωνικής Οικονομίας.

συμμετέχουν σε εθνικά, αλλά κυρίως σε ευρωπαϊκά ή συγχρηματοδοτούμενα, προγράμματα ενώ δεν εδράζουν -αποκλειστικά- την επιβίωσή τους σε αυτά, οπότε δε θεωρούμε πως το γεγονός αυτό επηρεάζει σε ουσιαστικό βαθμό την αυτονομία τους. Οι Κοιν.Σ.Επ., όπως αναφέρθηκε νωρίτερα, δεν έχουν καμία πρόσβαση σε χρηματοδότηση και συνεπώς δεν υφίσταται ζήτημα αυτονομίας για αυτούς.

7.4 Ανάλυση οικονομικού ρίσκου

Η πρωτοβουλία ίδρυσης μιας Κοινωνικής Επιχείρησης ενέχει οικονομικό ρίσκο, που σημαίνει ότι τα άτομα τα οποία αναλαμβάνουν μια τέτοια πρωτοβουλία συνειδητοποιούν εξ αρχής πως η επιχείρηση πρόκειται να δραστηριοποιηθεί με όρους αγοράς, δηλαδή αναλαμβάνουν -από κοινού- ένα σημαντικό οικονομικό/επιχειρηματικό κίνδυνο. Η επιβίωση της επιχείρησης εξαρτάται από τις προσπάθειες των μελών της, όπως και τη δυνατότητα και ικανότητά τους να ανταπεξέλθουν στις επιχειρηματικές δυσκολίες αποκτώντας ταυτοχρόνως πρόσβαση σε επαρκείς και κατάλληλους πόρους.

Οι φορείς του δείγματος επεσήμαναν πως αποτελούν καθαρά ιδιωτικές επιχειρήσεις που επιδιώκουν το κέρδος, πάντοτε με κοινωνικό πρόσημο. Από την ανάλυση των συνεντεύξεων μπορεί κανείς να υποστηρίξει ότι οι Κοινωνικές Επιχειρήσεις Εργασιακής Ένταξης (Κ.Ε.Ε.Ε.) αναλαμβάνουν ένα σημαντικό επίπεδο οικονομικού ρίσκου. Η συνεχής άλλωστε αναζήτηση νέων αγορών και η ακατάπαυστη προσπάθεια για παροχή νέων καινοτόμων υπηρεσιών και ιδεών, που προϋποθέτει την επένδυση σημαντικών κεφαλαίων και τη διάθεση πόρων της επιχείρησης, αποδεικνύει τον παραπάνω ισχυρισμό. Όλοι οι φορείς υπογράμμισαν την ανάγκη ανάπτυξης ενός πλαισίου προστασίας που θα «θωρακίζει» τις Κοινωνικές Επιχειρήσεις Εργασιακής Ένταξης (Κ.Ε.Ε.Ε.) από τις διακυμάνσεις της αγοράς αλλά και από τον ανταγωνισμό, ο οποίος μάλιστα σε περιόδους κρίσης γίνεται ολοένα εντονότερος και σκληρότερος.

Επίσης, υπογραμμίστηκε η ανάγκη για πρόσβαση σε ειδικά σχεδιασμένα χρηματοδοτικά εργαλεία όπως οι μικρο-πιστώσεις, οπότε να μπορεί η Κοινωνική Επιχείρηση να αιτηθεί χρηματοδότησης, κάτι που -σε άλλη περίπτωση- θα ήταν πολύ δύσκολο να εξασφαλισθεί μέσω τραπεζής. Οι Κοινωνικές Επιχειρήσεις Εργασιακής Ένταξης (Κ.Ε.Ε.Ε.) στην Ελλάδα αντιμετωπίζονται και από το ίδιο το κράτος ως

καθαρά ιδιωτικές επιχειρήσεις χωρίς ουσιαστικές φοροελαφρύνσεις, ή κίνητρα π.χ. για την ίδρυση και λειτουργία τους. Παρά τις εξαγγελίες για ευνοϊκό φορολογικό πλαίσιο τελικώς κυριάρχησε -ελέω κρίσης- η ανάγκη μεγιστοποίησης των κρατικών εσόδων και έτσι όλοι οι παραπάνω σχεδιασμοί και οι προεκλογικές δεσμεύσεις εγκαταλείφθηκαν τάχιστα (χαρακτηριστική είναι η περίπτωση των Κοιν.Σ.Επ.)⁴⁰.

Το γεγονός ότι οι Κοι.Σ.Π.Ε. χρηματοδοτήθηκαν στην αρχή της πορείας τους δεν αναιρεί ούτε μειώνει την ύπαρξη σημαντικού επιπέδου οικονομικού ρίσκου από μεριάς τους. Άλλωστε είναι πολλά τα παραδείγματα ευρωπαϊκών Κοινωνικών Επιχειρήσεων Ένταξης που επίσης χρηματοδοτήθηκαν με επιδότηση πρώτης εγκατάστασης και κάλυψης παγίων και μισθολογικού κόστους για τον πρώτο χρόνο λειτουργίας τους ενώ εν συνεχεία συνέχισαν τη δράση τους ως καθαρά ανεξάρτητες και αυτόνομες επιχειρηματικές μονάδες.

7.5 Βαθμός αμειβόμενης εργασίας

Χαρακτηριστικό γνώρισμα των Κοινωνικών Επιχειρήσεων είναι ότι συνδυάζουν -όπως και οι ΜΚΟ- τη μισθωτή με την άμισθη εθελοντική εργασία. Παρόλα αυτά, σύμφωνα με τους ορισμούς τόσο του CIRIEC όσο και του EMES, αυτού του τύπου οι επιχειρήσεις έχουν ένα ελάχιστο επίπεδο μισθωτής απασχόλησης. Από τις συνεντεύξεις αποδεικνύεται ότι οι ελληνικές Κοινωνικές Συνεταιριστικές Επιχειρήσεις Ένταξης, παρά το γεγονός ότι βασίζουν ένα μικρό (σε σχέση με αντίστοιχες ευρωπαϊκές) κομμάτι των δραστηριοτήτων τους στον εθελοντισμό, εντούτοις, διατηρούν ένα ελάχιστο επίπεδο αμειβόμενης εργασίας.

Οι περισσότερες Κοιν.Σ.Επ. ξεκινούν τις δράσεις τους συνήθως με μόνιμο προσωπικό και μόνον. Θα ανέμενε ίσως κανείς ως πιο λογική -από οικονομικής απόψεως- την έναρξη της δραστηριοποίησής τους με εθελοντές, τουλάχιστον μέχρι να δημιουργήσουν κάποια πελατολόγια, αλλά κάτι τέτοιο δεν επιβεβαιώνεται από την έρευνά. Τέσσερις στους δέκα φορείς δήλωσε ότι έχει έναν, ή κανέναν, εθελοντή να απασχολείται σε έστω ημι-μόνιμη βάση στο φορέα και πως συστηματικά

⁴⁰ Ο πιο πρόσφατος Ν.4430/2016 απαλλάσσει τις Κοιν.Σ.Επ. από την καταβολή τέλους επιτηδεύματος τα πρώτα 5 χρόνια. Επίσης, σύμφωνα με τον ίδιο νόμο οι εργαζόμενοι στους Συνεταιρισμούς Εργαζομένων και στις Κοιν.Σ.Επ., οι οποίοι ανήκουν στις Ευάλωτες Ομάδες Πληθυσμού και λαμβάνουν επίδομα πρόνοιας ή επιδόματα επανένταξης ή οποιασδήποτε μορφής νοσήλιο ή παροχή ή σύνταξη ως έμμεσα ασφαλισμένοι, συνεχίζουν να εισπράττουν τις παροχές αυτές ταυτόχρονα με την αμοιβή τους από την Κοιν.Σ.Επ. ή το Συνεταιρισμό Εργαζομένων.

απασχολείται μόνον ο πυρήνας των ιδρυτικών στελεχών. Βεβαίως να σημειωθεί ότι, στις περισσότερες των περιπτώσεων (επτά στις δέκα), αρκετοί άνθρωποι έχουν εργαστεί για την ίδρυση και την αρχική λειτουργία του φορέα αμισθί αλλά εδώ, για το συγκεκριμένο χαρακτηριστικό, αναφερόμαστε σε εθελοντική εργασία στην παραγωγική, καθημερινή κυρίως, πράξη. Αυτό που διαφάνηκε από την έρευνα είναι ότι όσο μεγαλύτερη είναι η Κοιν.Σ.Επ. τόσο περισσότεροι είναι οι εθελοντές που απασχολεί, είτε σε μόνιμη βάση είτε ευκαιριακά.

Ως προς τους Κοι.Σ.Π.Ε., το συμπέρασμα που εξάγεται από την διαδικασία των συνεντεύξεων είναι ότι βασίζονται σε μεγάλο βαθμό -σίγουρα σε πολύ μεγαλύτερο βαθμό από τις Κοιν.Σ.Επ.- στον εθελοντισμό, ωστόσο διατηρούν επίσης ένα ελάχιστο επίπεδο αμειβόμενης εργασίας. Γενικώς οι Κοι.Σ.Π.Ε. αποδεικνύονται περισσότερο πολυεπίπεδες, οργανωτικές, δομές, και μάλιστα σε ό,τι αφορά το μείγμα εργαζομένων (μισθωτοί και εθελοντές), κάτι το οποίο μπορεί να αποδοθεί στο γεγονός ότι πρόκειται για παλαιότερες δομές οι οποίες ασχολούνται με παραγωγική δραστηριότητα εδώ και καιρό, γνωρίζουν τόσο τα κόστη όσο και τις οικονομικές τους δυνατότητες, και έχουν επίσης δημιουργήσει τόσο το απαραίτητο κοινωνικό κεφάλαιο όσο και τα κοινωνικά δίκτυα από όπου ο φορέας μπορεί να αντλήσει άτομα τα οποία επιθυμούν να βοηθήσουν οικειοθελώς και να εργαστούν αμισθί. Σε πολλές περιπτώσεις παρατηρείται η εθελοντική (σε ευκαιριακή κυρίως βάση) απασχόληση συγγενών και φίλων των ωφελουμένων εντός των φορέων που αυτοί απασχολούνται.

Συμπερασματικά, όλες οι Κοινωνικές Επιχειρήσεις που έλαβαν μέρος στην έρευνά πληρούν το κριτήριο του ελάχιστου βαθμού αμειβόμενης εργασίας, με τους Κοι.Σ.Π.Ε. να απασχολούν σε σημαντικό βαθμό εθελοντές ενώ οι περισσότερες Κοιν.Σ.Επ. να εφαρμόζουν σε πολύ μικρότερη έκταση αυτήν την τακτική.

7.6 Σκοπός

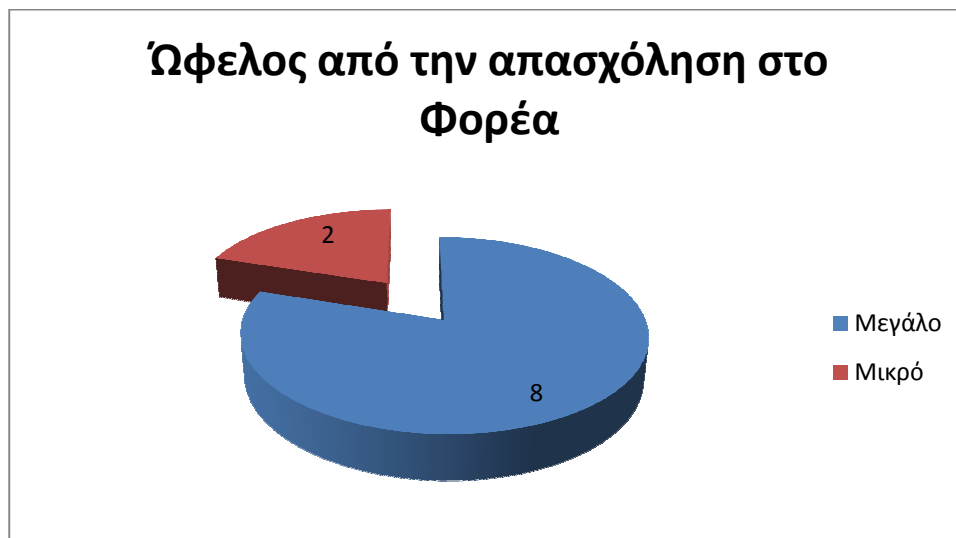
Ένας από τους στόχους που βρίσκουμε στον πυρήνα της φιλοσοφίας μιας Κοινωνικής Επιχείρησης είναι η δραστηριοποίησή της επ'ωφελεία συγκεκριμένης ομάδας πολιτών ή ακόμα και της ευρύτερης τοπικής κοινωνίας. Κατ' επέκταση, μια Κοινωνική Επιχείρηση επιθυμεί, κατά μία έννοια, να προωθήσει την ιδέα της Κοινωνικής Ευθύνης σε τοπικό επίπεδο, αλλά πρωτίστως επιδιώκει την πολυεπίπεδη κοινωνικο-οικονομική αρωγή προς τους ωφελούμενους της. Όπως είδαμε στο

εισαγωγικό σημείωμα, όλες οι επιχειρήσεις του δείγματός στοχεύουν στην κοινωνικοποίηση των μελών-εργαζομένων τους μέσω της παραγωγικής διαδικασίας ενώ αποσκοπούν και στην προσφορά μόνιμων αυτοχρηματοδοτούμενων θέσεων εργασίας.

Οι φορείς της έρευνας σημείωσαν πως θεωρούν ότι η ωφελιμότητα από την απασχόληση των ατόμων στην επιχείρησή τους είναι σημαντικότερη. Πιο συγκεκριμένα, οκτώ στις δέκα Κοινωνικές Επιχειρήσεις Ένταξης που έλαβαν μέρος στην έρευνά σημείωσαν ότι πιστεύουν πως η συνεισφορά τους (δηλ. των ιδίων των φορέων), τόσο στην ευρύτερη κοινωνία όσο και προς τα ίδια τα άτομα, είναι μεγάλη. Θεωρούν μάλιστα ότι συμβάλλουν αποφασιστικά και στην περίπτωση που οι ωφελούμενοι οι οποίοι απασχολούνται στην επιχείρηση αποφασίσουν να εργαστούν σε άλλον φορέα (μεταβατική απασχόληση), αφ' ης στιγμής η εκπαίδευση που έχουν λάβει εντός του δικού τους φορέα και μέσω της παραγωγικής διαδικασίας θα προσφέρει στα ίδια τα άτομα όλα τα απαραίτητα εφόδια για μια ευκολότερη μετάβαση και ποιοτικότερη απασχόληση. Δύο στις δέκα φρονεί πως είναι σημαντική μεν η ωφέλεια σε ατομικό επίπεδο, μικρή δε στην περίπτωση μετάβασης σε άλλον φορέα, υπό την έννοια ότι από τη στιγμή που απασχολούνται συγκεκριμένες ομάδες ατόμων, οι οποίες ανήκουν σε ειδικές ευάλωτες και ευπαθείς κατηγορίες (πχ. άτομα με νοητική υστέρηση), δυσχεραίνεται η μετάβαση ακριβώς λόγω των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών των συγκεκριμένων ομάδων (δύσκολη προσαρμογή, ταύτιση με τον εργασιακό χώρο, στενή σχέση με εκπαιδευτή και συναδέλφους κλπ).

Γενικότερα πάντως, όπως είδαμε και στο εισαγωγικό σημείωμα παραπάνω, οι Κοινωνικές Συνεταιριστικές Επιχειρήσεις Εργασιακής Ένταξης στην Ελλάδα δεν επικεντρώνουν τις δραστηριότητές τους στη μεταβατική απασχόληση αλλά κυρίως στην προσφορά μόνιμων αυτοχρηματοδοτούμενων θέσεων εργασίας. Η πεποίθηση των ιδίων των φορέων ένταξης ότι συμβάλλουν αποφασιστικά τον τομέα της ένταξης, αλλά επίσης και στην τοπική ανάπτυξη, έχει διαπιστωθεί και σε έρευνες που πραγματοποιήθηκαν σε πανευρωπαϊκή κλίμακα, όπως αυτή του PERSE.

Το Γράφημα 7 συνοψίζει τις απαντήσεις που λάβαμε από τους φορείς κατά τη διαδικασία των συνεντεύξεων.

ΓΡΑΦΗΜΑ 7 Όφελος από απασχόληση

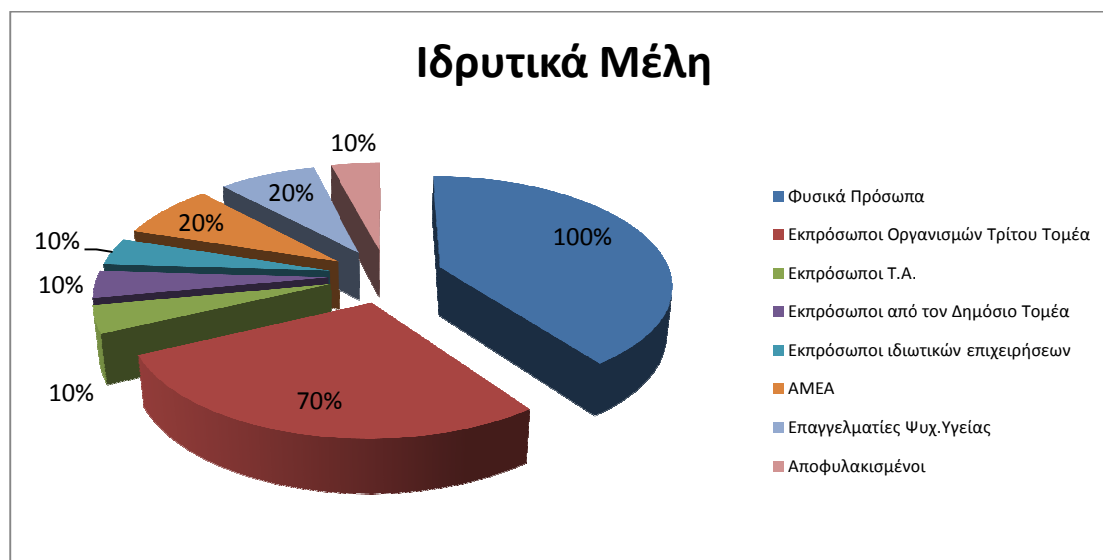
Συνοψίζοντας, η συμβολή των Κοινωνικών Επιχειρήσεων Εργασιακής Ένταξης στην Ελλάδα, στην κοινωνική και οικονομική ζωή των ωφελοούμενων τους, είναι αδιαμφισβήτητη και άρα μπορούμε να ισχυριστούμε ότι ο σκοπός τους είναι σαφώς προσανατολισμένος προς όφελος των ομάδων-στόχων τους αλλά και, κατ' επέκταση, της τοπικής κοινωνίας.

7.7 Πρωτοβουλία σύστασης

Μια Κοινωνική Επιχείρηση αντιπροσωπεύει μια συλλογικότητα ως προϊόν μιας συνεργατικής δυναμικής που αναπτύχθηκε από ομάδα πολιτών οι οποίοι ανέλαβαν την πρωτοβουλία για τη σύστασή της. Η δραστηριοποίηση της επιχειρεί την κάλυψη συγκεκριμένης ανάγκης / αναγκών ή την επίτευξη ενός στόχου (οικονομικής ή κοινωνικής φύσεως ή συνδυασμού των δύο). Η συλλογική διάσταση του εγχειρήματος θα πρέπει να διαφυλάσσεται με τέτοιο τρόπο ώστε να γίνεται σεβαστή η ανάγκη για ηγεσία ταυτοχρόνως με τις έννοιες της συνεργατικότητας και της συλλογικής ευθύνης.

Εξετάζοντας το υλικό των συνεντεύξεων και συγκεντρώνοντας τις αναφορές σχετικά με το ιστορικό της κάθε πρωτοβουλίας ξεχωριστά, αθροίζοντας δηλ. όλες εκείνες τις πληροφορίες που σχετίζονται με το πώς ξεκίνησε η ιδέα της ίδρυσης του φορέα, ποιοι ήταν εκείνοι που πρωτοστάτησαν ως ιδρυτικά μέλη κ.α., ανακαλύψαμε μερικά πολύ ενδιαφέροντα στοιχεία. Ξεκινώντας από το τελευταίο, ήτοι τα ιδρυτικά μέλη, δημιουργήσαμε ένα γράφημα με τις κατηγορίες των ιδρυτικών μελών όπως

αυτές αποκαλύπτονται στις συνεντεύξεις. Το παρακάτω γράφημα αποτυπώνει τη διασπορά των κατηγοριών στις οποίες ανήκουν τα ιδρυτικά μέλη.

ΓΡΑΦΗΜΑ 8 Ιδρυτικά Μέλη

Όπως φαίνεται από το εν λόγω γράφημα (Γράφημα 8), η Κατηγορία «Φυσικά Πρόσωπα» εκπροσωπείται και στις 10 Κοινωνικές Επιχειρήσεις Εργασιακής Ένταξης (Κ.Ε.Ε.Ε.) της έρευνας, πράγμα το οποίο σε μια πρώτη ανάγνωση επιβεβαιώνει το γεγονός ότι η ίδρυση των φορέων αυτών προέρχεται από πρωτοβουλία (και) απλών πολιτών. Στο σημείο αυτό ας διευκρινισθεί πως καταλήξαμε στην παραπάνω κατηγοριοποίηση με βάση τις απαντήσεις των ερωτώμενων και πως μερικές διακριτές κατηγορίες, όπως «Αποφυλακισμένοι», «Επαγγελματίες Ψυχικής Υγείας» και «ΑΜΕΑ», θα μπορούσαν να ενσωματωθούν -υπό προϋποθέσεις- στην Κατηγορία «Φυσικά Πρόσωπα». Παρόλα αυτά διατηρήθηκε αυτούσια προκειμένου να βοηθήσει την περαιτέρω υποδιαίρεση των κύριων κατηγοριών. Έτσι, για παράδειγμα, μας επιτρέπει να γνωρίζουμε ότι σε δύο περιπτώσεις φορέων της έρευνας άτομα που ανήκουν στην Κατηγορία «ΑΜΕΑ» αποτέλεσαν ιδρυτικά μέλη Κοινωνικής Επιχείρησης Ένταξης, ότι σε μία περίπτωση ήταν άτομα που έχουν αποφυλακιστεί, ενώ σε δύο περιπτώσεις ήταν «Επαγγελματίες Ψυχικής Υγείας». Η συντριπτική πλειοψηφία των ατόμων που ανήκουν στην τελευταία κατηγορία είναι μέλη Κοι.Σ.Π.Ε.

Ένα ακόμα ενδιαφέρον στοιχείο στο οποίο θα πρέπει να σταθούμε είναι το γεγονός ότι σε 7 στις 10 συνολικώς περιπτώσεις του δείγματος της έρευνάς, μεταξύ

των ιδρυτικών μελών έχουμε εκπροσώπους του Τρίτου Τομέα. Οι εκπρόσωποι αυτοί μπορεί να είναι άτομα τα οποία ήδη δραστηριοποιούνται (απασχολούνται ή προσφέρουν εθελοντικά την εργασία τους) σε κάποια συλλογικότητα (ΑΜΚΕ, ΜΚΟ, Κοιν.Σ.Επ., Κοι.Σ.Π.Ε., συνεταιρισμό ή οποιοδήποτε φορέα ανήκει στον ευρύτερο Τρίτο Τομέα). Το ποσοστό αυτό είναι εντυπωσιακό και αποτελεί απόδειξη του γεγονότος πως η δικτύωση φορέων του Τρίτου Τομέα αποτελεί σημαντικό παράγοντα ανάπτυξης και διεύρυνσης των δραστηριοτήτων μεταξύ Κοινωνικών Επιχειρήσεων και υπόλοιπων φορέων της Κοινωνικής Οικονομίας.⁴¹

ΠΙΝΑΚΑΣ 15 Κατανομή Ιδρυτικών μελών σε Κοιν.Σ.Επ. & Κοι.Σ.Π.Ε.

ΤΥΠΟΣ	Φυσικά Πρόσωπα		Εκπρόσωποι Οργανισμών Τρίτου Τομέα		Εκπρόσωποι Τ.Α.		Εκπρόσωποι από το Δημόσιο Τομέα		Εκπρόσωποι ιδιωτικών επιχειρήσεων	
ΚΟΙΝΣΕΠ	6	6	4	6	0	6	0	6	1	6
ΕΝΤΑΞΗΣ	100%		67%		0%		0%		17%	
ΚΟΙΣΠΕ	4	4	3	4	1	4	1	4	0	4
	100%		75%		25%		25%		0%	

Παρόλα αυτά θα πρέπει να σημειώσουμε ότι το χαρακτηριστικό της πρωτοβουλίας που προέρχεται από ομάδα πολιτών έχει κάποια σημεία τα οποία επιτάσσουν βαθύτερη ανάλυση στην περίπτωση των ελληνικών Κοινωνικών Επιχειρήσεων Ένταξης. Αυτό συμβαίνει διότι η πλειοψηφία τόσο των Κοι.Σ.Π.Ε. όσο και των Κοιν.Σ.Επ. δεν έχει ουσιαστικά ιδρυθεί έπειτα από κάποια πρωτοβουλία πολιτών παρά το γεγονός ότι τα ιδρυτικά τους μέλη είναι στη συντριπτική τους πλειοψηφία πολίτες. Ίσως στον αναγνώστη η παραπάνω θέση να προκαλεί σύγχυση και για αυτό εξηγούμε στις επόμενες γραμμές το λόγο που υποστηρίζουμε την παραπάνω θέση.

Οι Κοι.Σ.Π.Ε. αποτελούν προϊόν μιας ριζικής μεταρρύθμισης στον τομέα της ψυχικής υγείας και ιδρύθηκαν βάσει του Ν.2716/99 με σημαντική επιχορήγηση που αυτός προέβλεπε. Οι Κοιν.Σ.Επ., όπως ήδη έχουμε αναφέρει σε σχέση με το χαρακτηριστικό τους υψηλό βαθμό αυτονομίας, έχουν συσταθεί μετά την ψήφιση του Ν.4019/2011 μέσω των Τοπικών Συμφώνων Απασχόλησης (ΤΟΠ.Σ.Α.) και των

⁴¹ Να σημειωθεί ότι υπάρχει περιορισμός από τους Ν.4019/2011 και Ν.4430/2016. Πιο συγκεκριμένα, μέλος μίας Κοιν.Σ.Επ. δεν μπορεί να είναι μέλος και άλλης Κοιν.Σ.Επ. με ίδια δραστηριότητα.

Τοπικών Δράσεων Κοινωνικής Ένταξης για Ευάλωτες Ομάδες (ΤΟΠ.Ε.ΚΟ) και ως εκ τούτου δεν αποτελούν πρωτοβουλία πολιτών με την έννοια της αυθόρμητης κίνησης φυσικών προσώπων αλλά περισσότερο οφείλονται σε παρακίνηση δια εξειδικευμένων εκπαιδευτικών σεμιναρίων μέσω των οποίων προβλέπονταν η ίδρυση Κοινωνικών Επιχειρήσεων. Κατά κανόνα αφορούσαν στην επιλογή 100 ωφελουμένων εκ των οποίων οι 75 προορίζονταν για να ιδρύσουν νέα επιχείρηση (συμπεριλαμβανομένων των νέων επιστημόνων που θα κάνουν επέκταση δραστηριοτήτων), 25 θα προσληφθούν σε επιχειρήσεις, 10 θα υπογράψουν συμβάσεις απόκτησης εργασιακής εμπειρίας στον ιδιωτικό τομέα, 40 θα προετοιμαστούν για ένταξη σε άλλα προγράμματα (15 επιδοτούμενοι από ΟΑΕΔ για νέες θέσεις εργασίας και 25 επιδοτούμενοι από ΟΑΕΔ για έναρξη επιχείρησης) και 50 ωφελοούμενοι θα απασχοληθούν σε 7 Κοινωνικές Συνεταιριστικές Επιχειρήσεις είτε Συλλογικού και Παραγωγικού σκοπού είτε Κοινωνικής Φροντίδας. Με τη στενή έννοια του όρου λοιπόν, θα μπορούσαμε να σημειώσουμε ότι οι Κοινωνικές Επιχειρήσεις Εργασιακής Ένταξης (Κ.Ε.Ε.Ε.) στην Ελλάδα -στην πλειονότητά τους- προήλθαν από ένα ιδιαίτερα ευνοϊκό θεσμικό πλαίσιο (περίπτωση Κοι.Σ.Π.Ε.) ή από μια σειρά προγραμμάτων για την ενίσχυση της απασχόλησης (περίπτωση Κοιν.Σ.Επ.).

7.8 Δικαίωμα ψήφου και διαδικασία λήψης αποφάσεων

Το δικαίωμα ψήφου σε μία Κοινωνική Επιχείρηση δεν έχει να κάνει με το ποσοστό κατοχής μετοχών. Κάθε μέλος έχει δικαίωμα ψήφου. Άρα κάθε μέλος μπορεί να παίρνει μέρος στη διαδικασία λήψης αποφάσεων, σε μία ανοικτή και δημοκρατική διαδικασία. Παρά το γεγονός ότι οι κάτοχοι του κεφαλαίου είναι σημαντικοί, το δικαίωμα της απόφασης το μοιράζονται με τους υπόλοιπους μετόχους.

Όλοι ανεξαιρέτως οι φορείς που έλαβαν μέρος στην έρευνά δήλωσαν ότι τηρούν την αρχή «μία μερίδα-μία ψήφος» απαρέγκλιτα, και μάλιστα τόνισαν πως ούτως ή άλλως ο ίδιος ο νόμος τους υποχρεώνει να ακολουθούν ανοικτές και δημοκρατικές διαδικασίες κατά τη λήψη αποφάσεων.

7.9 Συμμετοχή στη διοίκηση

Αποτελεί συχνή πρακτική οι πελάτες, οι χρήστες ή οι ωφελούμενοι των υπηρεσιών της Κοινωνικής Επιχείρησης να συμμετέχουν στη λήψη αποφάσεων ή να παίρνουν μέρος στα Διοικητικά Συμβούλια. Πρόκειται για ένα πολύ σημαντικό χαρακτηριστικό αυτού του τύπου των επιχειρήσεων, οι οποίες προωθούν την συμμετοχική δημοκρατική λήψη αποφάσεων σε τοπικό επίπεδο μέσω της οικονομικής δραστηριότητας. Πρόκειται για επιχειρήσεις «ανοικτές» σε νέα μέλη τα οποία μπορούν να έχουν ενεργό συμμετοχή στη διοίκηση του φορέα. Όπως θα δούμε παρακάτω, οι φορείς Κοινωνικής Ένταξης που έλαβαν μέρος στην έρευνά μας χαρακτηρίζονται από την πολυσυμμετοχική τους φύση με τη διαδικασία λήψης αποφάσεων να χαρακτηρίζεται από το στοιχείο της ελεύθερης συμμετοχής. Ο βαθμός επιρροής στις αποφάσεις ποικίλλει - θα τον αναλύσουμε διεξοδικά παρακάτω, στην αντίστοιχη υπόθεση εργασίας.

Συνοψίζοντας τις απαντήσεις που λάβαμε από τις συνεντεύξεις είναι εμφανές ότι τα επωφελούμενα άτομα συμμετέχουν και εμπλέκονται στις διαδικασίες αποφάσεων της επιχείρησης αν και ο βαθμός επιρροής τους ποικίλλει. Επίσης, όπως θα διαπιστώσουμε πιο κάτω στην ανάλυσή, ο φορέας ενδέχεται να δέχεται επιρροές και από πρόσωπα που δεν ανήκουν στους ωφελούμενους αλλά δεν είναι ούτε καν μέλη.

7.10 Διανομή κερδών

Οι Κοινωνικές Επιχειρήσεις –ανάλογα με τη χώρα προέλευσης και την εθνική νομοθεσία- είτε μπορούν να διανείμουν κατά ένα ποσοστό (επί του συνόλου) τα κέρδη τους, είτε (σε πιο σπάνιες περιπτώσεις) απαγορεύεται ρητώς να διανείμουν κέρδη. Σκοπός του περιορισμού αυτού είναι να αποφευχθεί οποιαδήποτε συστηματική προσπάθεια μεγιστοποίησης των κερδών της επιχείρησης σε βάρος του κοινωνικού χαρακτήρα του φορέα, γεγονός το οποίο θα αλλοίωνε τη φύση και τον πραγματικό αντίκτυπο της δραστηριοποίησής της αναφορικά με τις ομάδες-στόχους.

Στην περίπτωση της δικής μας έρευνας, φαίνεται ότι όλες οι Κοινωνικές Επιχειρήσεις που δραστηριοποιούνται στον τομέα της ένταξης στην Ελλάδα διαθέτουν αυτό το χαρακτηριστικό. Τα κέρδη της Κοιν.Σ.Επ. δεν διανέμονται στα μέλη της, εκτός αν τα μέλη αυτά είναι και εργαζόμενοι σε αυτή, η διανομή των κερδών διατίθεται ποσοστιαία, ετησίως, ως ακολούθως:

- 5% για το σχηματισμό αποθεματικού
- έως 35% διανέμεται στους εργαζομένους ως κίνητρο παραγωγικότητας
- το υπόλοιπο (τουλάχιστον 60%) διατίθεται για τις δραστηριότητες της επιχείρησης και τη δημιουργία νέων θέσεων εργασίας.

7.11 Σύνοψη Αποτελεσμάτων

Συνοψίζοντας, οι Κοινωνικές Συνεταιριστικές Επιχειρήσεις Ένταξης που έλαβαν μέρος στην έρευνά πληρούν σε συντριπτικό βαθμό τα κριτήρια του EMES για τον ιδεατό τύπο Κοινωνικής Επιχείρησης.

Πιο συγκεκριμένα, από την προηγούμενη ανάλυση συμπεραίνουμε ότι οι φορείς του δείγματος δε στηρίζονται αποκλειστικά σε χορηγίες, φιλανθρωπίες, χρηματοδοτήσεις ή επιδοτήσεις αλλά η επιβίωσή τους βασίζεται κυρίως στην παραγωγή προϊόντων και την παροχή υπηρεσιών σε σταθερή βάση. Ειδικότερα οι Κοι.Σ.Π.Ε., λόγω της εμπειρίας και της πολυετούς δραστηριοποίησής τους, αναζητούν διαρκώς νέες αγορές, επιχειρούν να εισέλθουν σε νέους κλάδους και αποπειρώνται συνδυασμούς ποικίλων τομέων δραστηριοποίησης, ώστε να δημιουργήσουν ένα χαρτοφυλάκιο προσφερόμενων υπηρεσιών και προϊόντων που θα εξασφαλίζει τη βιωσιμότητα και προφανώς την κερδοφορία τους. Οι Κοιν.Σ.Επ. εμφανίζονται γενικότερα πιο ανελαστικές ως προς τον τρόπο εξεύρεσης πελατών και γενικότερα διοίκησης.

Όσον αφορά το βαθμό αυτονομίας οι φορείς τόνισαν ότι είναι ανεξάρτητοι και ανεπηρέαστοι από τρίτους φορείς ή πρόσωπα. Παρόλα αυτά, στην περίπτωση των Κοιν.Σ.Επ. διαπιστώθηκε η ύπαρξη στενών σχέσεων με Αναπτυξιακές Συμπράξεις (σε όσες περιπτώσεις η σύσταση αποτέλεσε προϊόν προγραμμάτων ΤΟΠ.Σ.Α). Ωστόσο κάτι τέτοιο δε φαίνεται να επηρεάζει τις αποφάσεις των φορέων ειδικά ως προς τον τρόπο διοίκησης.

Από την ανάλυση των συνεντεύξεων προκύπτει ότι οι Κοινωνικές Επιχειρήσεις Εργασιακής Ένταξης (Κ.Ε.Ε.Ε.) αναλαμβάνουν ένα σημαντικό επίπεδο οικονομικού ρίσκου. Αποτελούν ιδιωτικές επιχειρήσεις που επιδιώκουν το κέρδος, πάντοτε με κοινωνικό πρόσημο. Το γεγονός ότι οι Κοι.Σ.Π.Ε. χρηματοδοτήθηκαν στην αρχή της πορείας τους δεν αναιρεί ούτε μειώνει την ύπαρξη σημαντικού επιπέδου οικονομικού ρίσκου από μεριάς τους.

Όλες οι Κοινωνικές Επιχειρήσεις που έλαβαν μέρος στην έρευνά πληρούν το κριτήριο του ελάχιστου βαθμού αμειβόμενης εργασίας, με τους Κοι.Σ.Π.Ε. να απασχολούν σε σημαντικότερο βαθμό εθελοντές ενώ οι περισσότερες Κοιν.Σ.Επ. να εφαρμόζουν σε πολύ μικρότερη έκταση αυτήν την τακτική.

Από την έρευνά επίσης προκύπτει ότι η συμβολή των Κοινωνικών Επιχειρήσεων Εργασιακής Ένταξης στην Ελλάδα, στην κοινωνική και οικονομική ζωή των ωφελούμενων τους, είναι αδιαμφισβήτητη και άρα μπορούμε να ισχυριστούμε ότι ο σκοπός τους είναι σαφώς προσανατολισμένος προς όφελος των ομάδων-στόχων τους αλλά και, κατ' επέκταση, της τοπικής κοινωνίας.

Όσον αφορά την πρωτοβουλία σύστασης συμπεραίνουμε ότι οι Κοινωνικές Επιχειρήσεις Εργασιακής Ένταξης (Κ.Ε.Ε.Ε.) στην Ελλάδα -στην πλειονότητά τους- προήλθαν από ένα ιδιαίτερα ευνοϊκό θεσμικό πλαίσιο (περίπτωση Κοι.Σ.Π.Ε.) ή από μια σειρά προγραμμάτων για την ενίσχυση της απασχόλησης (περίπτωση Κοιν.Σ.Επ.). Στην πλειονότητά τους δεν προήλθαν από μια ομάδα πολιτών οι οποίοι αυθορμήτως ανέλαβαν την πρωτοβουλία για τη σύστασή της. Η Τ.Α. δεν προκύπτει να έχει κάποια άμεση σχέση με τη σύσταση των φορέων της έρευνάς μας.

Όλοι ανεξαιρέτως οι φορείς που έλαβαν μέρος στην έρευνά δήλωσαν ότι τηρούν την αρχή «μία μερίδα-μία ψήφος» απαρέγκλιτα ενώ χαρακτηρίζονται από πολυσυμμετοχική φύση. Η διαδικασία λήψης αποφάσεων εδράζεται στο στοιχείο της ελεύθερης συμμετοχής. Τέλος, οι φορείς που εξετάστηκαν πληρούν το κριτήριο της διανομής κερδών.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 8 ΟΙ ΣΤΟΧΟΙ ΤΩΝ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ ΕΡΓΑΣΙΑΚΗΣ ΎΝΤΑΞΗΣ (Κ.Ε.Ε.Ε.)

8.1 Οι στόχοι των Κ.Ε.Ε.Ε.

Η ανάλυση των συνεντεύξεων της έρευνάς επιβεβαίωσε την υπόθεση εργασίας σύμφωνα με την οποία οι Κοινωνικές Επιχειρήσεις Εργασιακής Ένταξης (Κ.Ε.Ε.Ε.) στην Ελλάδα διαθέτουν μείγμα στόχων. Αξίζει να σημειώσουμε ότι ο Evers (2001) διέκρινε τρεις κατηγορίες στόχων που απαντώνται στις Κοινωνικές Επιχειρήσεις Εργασιακής Ένταξης (Κ.Ε.Ε.Ε.) στην Ευρώπη. Η πρώτη κατηγορία αφορά στην «Ανάπτυξη προγραμμάτων Εργασιακής και Κοινωνικής Ένταξης», η δεύτερη στην «Παραγωγή Προϊόντων και Υπηρεσιών» και η τρίτη στην «Προώθηση συμφερόντων και δημόσιες σχέσεις». Αναλύσαμε το σύνολο των απαντήσεων των εκπροσώπων των φορέων που έλαβαν μέρος στην έρευνά μας και κατηγοριοποιήσαμε τις απαντήσεις σε αντιστοιχία με τις παραπάνω κατηγορίες, όπως αυτές διατυπώνονται από τον Evers.

Πιο συγκεκριμένα, η έρευνα κατέδειξε την πλήρη προσήλωση των φορέων του δείγματός μας στην «Ανάπτυξη προγραμμάτων Εργασιακής και Κοινωνικής Ένταξης» μέσα από ένα πλήθος δράσεων και πρωτοβουλιών καθώς επίσης και την «Παραγωγή Προϊόντων και Υπηρεσιών». Ο Πίνακας 16 αποδίδει την εικόνα των στόχων, σε συνολικό επίπεδο, των φορέων που έλαβαν μέρος στην έρευνα.

ΠΙΝΑΚΑΣ 16 Στόχοι φορέων του δείγματος

2η Υπόθεση Εργασίας	Ανάπτυξη προγραμμάτων Εργασιακής & Κοιν. Ένταξης	Παραγωγή Προϊόντων & Υπηρεσιών	Προώθηση συμφερόντων φορέα και δημόσιες σχέσεις
Κοιν.Σ.Επ. ΕΝΤΑΞΗΣ 1	X	X	
Κοιν.Σ.Επ. ΕΝΤΑΞΗΣ 2	X	X	
Κοι.Σ.Π.Ε. 1	X	X	X
Κοιν.Σ.Επ.	X	X	

ΕΝΤΑΞΗΣ 3			
Κοι.Σ.Π.Ε. 2	X	X	X
Κοι.Σ.Π.Ε. 3	X	X	X
Κοιν.Σ.Επ. ΕΝΤΑΞΗΣ 4	X	X	X
Κοιν.Σ.Επ. ΕΝΤΑΞΗΣ 5	X	X	X
Κοιν.Σ.Επ. ΕΝΤΑΞΗΣ 6	X	X	
Κοι.Σ.Π.Ε. 4	X	X	

Από τη μελέτη του Πίνακα 16 διαπιστώνουμε ότι όλες οι Κοινωνικές Επιχειρήσεις του δείγματος έχουν τουλάχιστον δύο στόχους. Μάλιστα στο σύνολό τους απάντησαν ότι αποσκοπούν στην εργασιακή και την κοινωνική ένταξη των ωφελούμενων τους μέσω σχεδιασμού δράσεων και προγραμμάτων που υπηρετούν με τον καλύτερο τρόπο αυτό τον σκοπό ενώ, δήλωσαν και πάλι στο σύνολό τους, κύριο στόχο τους αποτελεί η παραγωγή εκείνων των προϊόντων και υπηρεσιών τα οποία θα μπορούν να προωθηθούν με τρόπο αποτελεσματικό και ταχύ στην αγορά και έτσι να στηριχθούν άμεσα θέσεις εργασίας για τους ωφελούμενούς τους.

Στις περισσότερες περιπτώσεις οι δύο αυτές κατηγορίες αλληλεπικαλύπτονται αφού δραστηριότητες, όπως πχ. η λειτουργία εργαστηρίου τέχνης ή συνεργείου καθαρισμού, συνιστούν δράσεις που εντάσσονται σε προγράμματα κοινωνικής και εργασιακής ένταξης τα οποία προφανώς προϋποθέτουν (ως στόχο) την παραγωγή προϊόντων και υπηρεσιών. Όπως και να έχει πάντως, είναι ξεκάθαρο ότι αυτές οι δύο μεγάλες κατηγορίες μονοπωλούν -ως κεντρικής σημασίας στόχοι- το ενδιαφέρον των φορέων κοινωνικής και εργασιακής ένταξης της έρευνάς μας.

Αναφορές και δηλώσεις όπως «στόχος μας είναι η δικτύωσή μας με φορείς και οργανισμούς έτσι ώστε να προωθήσουμε τα προϊόντα μας», «επιδιώκουμε τη γνωριμία με εκπροσώπους και διευθυντές μεγάλων δημοσίων οργανισμών»,

«προωθούμε τις δημόσιες σχέσεις μας», «στόχος μας παραμένει η όσο το δυνατόν καλύτερη και αποτελεσματικότερη προώθηση των συμφερόντων του φορέα μας», «επιδιώκουμε να γνωρίσουμε όσο το δυνατόν περισσότερους υποψήφιους πελάτες είτε πρόκειται για φορείς είτε για ιδιώτες» και «κύρια επιδίωξή μας είναι η ανάπτυξη καλών σχέσεων με άλλους φορείς του Τρίτου -και όχι μόνον- τομέα» συμπεριελήφθησαν στην κατηγορία «Προώθηση συμφερόντων και δημόσιες σχέσεις». Η τελευταία αυτή κατηγορία αναφέρθηκε ως στόχος από τους μισούς συμμετέχοντες φορείς, πράγμα το οποίο δείχνει ότι δεν αποτελεί μέγιστη προτεραιότητα, ή έστω κεντρικής σημασίας επιδίωξη, για όλες τις Κοινωνικές Επιχειρήσεις Εργασιακής Ένταξης (Κ.Ε.Ε.Ε.) του δείγματός μας.

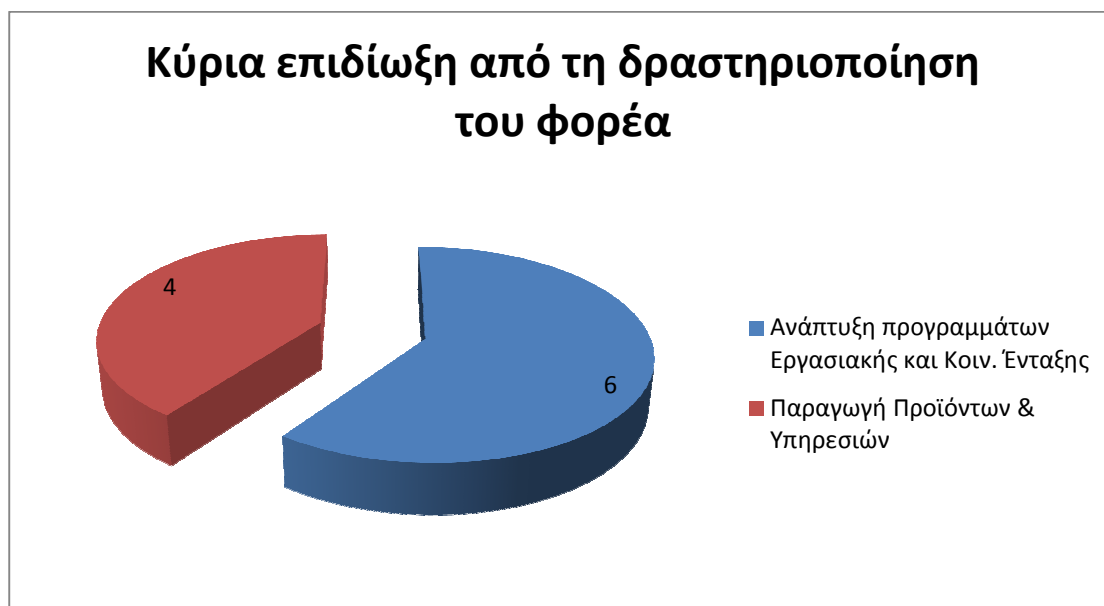
Το γεγονός ότι όλοι οι φορείς ανέφεραν ως κύριες επιδιώξεις τους τις δύο πρώτες κατηγορίες μας προβληματίσε αφού τα απόλυτα ποσοστά που συγκέντρωσαν οι παραπάνω κατηγορίες ήταν αναγκαίο να διερευνηθούν περαιτέρω. Αυτό μας ώθησε να εξετάσουμε -μέσω μιας διευκρινιστικής ερώτησης- τη βαρύτητα του κάθε στόχου, δηλαδή ποιον ακριβώς θεωρούσαν τελικώς ως πλέον σημαντικότερο, είτε επρόκειτο για δύο, είτε για τρεις. Έτσι, σε κάθε περίπτωση φορέα που μας απариθμούσε τους στόχους του, και αφού τους είχε εκφράσει όλους, ρωτήσαμε ποιός από αυτούς αποτελούσε τον κύριο στόχο, την κύρια επιδίωξη του. Η στρατηγική αυτή μας οδήγησε σε μερικά πολύ ενδιαφέροντα συμπεράσματα. Ο Πίνακας 17 δίνει μια εικόνα της κύριας επιδίωξης κάθε φορέα που πήρε μέρος στην έρευνά μας.

ΠΙΝΑΚΑΣ 17 Κύρια Επιδίωξη από τη δραστηριοποίηση του φορέα (Συγκεντρωτικός Πίνακας)

	Ανάπτυξη προγραμμάτων Εργασιακής και Κοιν. Ένταξης	Παραγωγή Προϊόντων & Υπηρεσιών
Κοιν.Σ.Επ. ΕΝΤΑΞΗΣ 1	X	
Κοιν.Σ.Επ. ΕΝΤΑΞΗΣ 2		X
Κοι.Σ.Π.Ε. 1	X	

Κοιν.Σ.Επ. ΕΝΤΑΞΗΣ 3		X
Κοι.Σ.Π.Ε. 2	X	
Κοι.Σ.Π.Ε. 3	X	
Κοιν.Σ.Επ. ΕΝΤΑΞΗΣ 4	X	
Κοιν.Σ.Επ. ΕΝΤΑΞΗΣ 5		X
Κοιν.Σ.Επ. ΕΝΤΑΞΗΣ 6	X	
Κοι.Σ.Π.Ε. 4		X

Εντύπωση προκαλεί το γεγονός ότι καμία Κοινωνική Επιχείρηση Ένταξης δεν έχει ως κύριο στόχο (δηλαδή ως 1^η επιλογή) την «Προώθηση συμφερόντων και τις δημόσιες σχέσεις» αλλά όσες ανέφεραν τη συγκεκριμένη κατηγορία ως στόχο τη θέτουν ως τρίτη και τελευταία επιλογή.

ΓΡΑΦΗΜΑ 9 Κύρια επιδίωξη από τη δραστηριοποίηση του φορέα

Έτσι λοιπόν, όπως διαπιστώνει κανείς από το Γράφημα 9, μπορούμε να υποστηρίξουμε ότι κύρια επιδίωξη των Κοινωνικών Επιχειρήσεων Ένταξης που έλαβαν μέρος στην έρευνά είναι είτε η ανάπτυξη προγραμμάτων ένταξης, είτε η παραγωγή προϊόντων και υπηρεσιών. Πιο συγκεκριμένα, έξι στους δέκα φορείς απάντησαν ότι κύρια επιδίωξή τους είναι η «Ανάπτυξη προγραμμάτων Εργασιακής και Κοινωνικής Ένταξης» ενώ τέσσερις ανέφεραν την «Παραγωγή Προϊόντων & Υπηρεσιών». Τα αντίστοιχα ποσοστά που συγκέντρωσε η έρευνα του PERSE για τις ευρωπαϊκές Κοινωνικές Επιχειρήσεις Εργασιακής Ένταξης (Κ.Ε.Ε.Ε.) δεν ξεπερνούσαν σε καμία διακριτή κατηγορία το 47% (περίπου οι μισές), ενώ κατά μέσο όρο (ανά χώρα) κυμαίνονταν κοντά στο 40%.

Προκειμένου να έχουμε σαφέστερη εικόνα των αποτελεσμάτων μας ανά τύπο φορέα και να μπορούμε να συγκρίνουμε, μέσω της ανάλυσης, τις απαντήσεις των εκπροσώπων των Κοινωνικών Επιχειρήσεων, δημιουργήσαμε τον Πίνακα 18. Μελετώντας τον εν λόγω πίνακα παρατηρούμε ότι οι Κοιν.Σ.Επ. είναι μοιρασμένες σε σχέση με τη βαρύτητα που δίνουν στην πρώτη ή τη δεύτερη κατηγορία στόχων αφού πέντε στις δέκα ανέφεραν πως έχουν ως κύρια επιδίωξή τους την «Ανάπτυξη προγραμμάτων Εργασιακής και Κοινωνικής Ένταξης» ενώ οι άλλες μισές την «Παραγωγή προϊόντων και υπηρεσιών». Αντίστοιχα, οι περισσότεροι εκπρόσωποι των Κοι.Σ.Π.Ε. (τρεις στους τέσσερις) απάντησαν ότι επιδιώκουν ως επί τω πλείστον την «Ανάπτυξη προγραμμάτων Εργασιακής και Κοινωνικής Ένταξης» ενώ μόλις ένας στους τέσσερις ανέφερε ως κύριο στόχο την «Παραγωγή προϊόντων και υπηρεσιών».

ΠΙΝΑΚΑΣ 18 Κύρια επιδίωξη από τη δραστηριοποίηση του φορέα (Συγκριτικός Πίνακας)

	Ανάπτυξη προγραμμάτων Εργασιακής και Κοιν. Ένταξης	Παραγωγή Προϊόντων & Υπηρεσιών	Προώθηση συμφερόντων και δημόσιες σχέσεις
Κοιν.Σ.Επ.	3	3	0
	50%	50%	0%
Κοι.Σ.Π.Ε.	3	1	0

	75%	25%	0%

Οπτικοποιώντας τα δεδομένα του πίνακα 7 κατασκευάσαμε το Γράφημα 10 (που ακολουθεί), το οποίο μας βοηθά κυρίως να συγκρίνουμε με τρόπο εύκολο και κατανοητό τις διαφορές που εντοπίζονται στα ποσοστά των Κοιν.Σ.Επ. και των Κοι.Σ.Π.Ε. όσον αφορά την κύρια επιδίωξη από τη δραστηριοποίηση του φορέα.

ΓΡΑΦΗΜΑ 10 Κύρια επιδίωξη από τη δραστηριοποίηση του φορέα (Συγκριτικό γράφημα)

Επιχειρήσαμε να εντοπίσουμε κάποια σύνδεση μεταξύ της κύριας επιδίωξης και της πελατειακής βάσης στην οποία απευθύνονται οι Κοινωνικές Επιχειρήσεις Εργασιακής Ένταξης (Κ.Ε.Ε.Ε.) του δείγματός. Για παράδειγμα, θα μπορούσαμε να υποθέσουμε ότι στις περιπτώσεις όπου οι φορείς στηρίζονται σε επιδοτήσεις με στόχο την ένταξη ευπαθών ομάδων πληθυσμού, η κύρια επιδίωξη του φορέα θα ήταν ο σχεδιασμός προγραμμάτων εργασιακής και κοινωνικής ένταξης ενώ στην περίπτωση που οι Κοινωνικές Επιχειρήσεις Εργασιακής Ένταξης (Κ.Ε.Ε.Ε.) που μελετούμε παρήγαγαν προϊόντα ή παρείχαν υπηρεσίες δημόσιου ή ημι-δημόσιου χαρακτήρα, τότε θα έδιναν έμφαση στην παραγωγή προϊόντων και την παροχή υπηρεσιών. Κάτι τέτοιο δεν επιβεβαιώθηκε, αλλά και ούτε βρέθηκε κάποιος σημαντικός συσχετισμός, κυρίως διότι οι φορείς, σχεδόν στο σύνολό τους, όπως θα δούμε και παρακάτω στην ανάλυσή μας, δε στηρίζονται στις επιδοτήσεις. Πάντως, εάν ίσχυε το παραπάνω σκεπτικό, τότε θα αναμέναμε οι Κοι.Σ.Π.Ε. να εμφανίσουν πολύ μεγαλύτερα

ποσοστά στην κατηγορία «Παραγωγή Προϊόντων & Υπηρεσιών» διότι έχουν αναλάβει αρκετά έργα με σύμβαση με δημόσιους φορείς. Το ίδιο φυσικά ισχύει για τις Κοιν.Σ.Επ., αν και στην συγκεκριμένη περίπτωση οι απαντήσεις είναι (όπως φαίνεται στο Γράφημα 9) μοιρασμένες.

8.2 Σύνοψη αποτελεσμάτων

Συμπερασματικά, διαπιστώνουμε ότι όντως οι Κοινωνικές Συνεταιριστικές Επιχειρήσεις Ένταξης που έλαβαν μέρος στην έρευνά, διαθέτουν ένα μίγμα στόχων. Οι στόχοι αυτοί μπορούν να ταξινομηθούν σε τουλάχιστον τρεις κατηγορίες, όπως έχουν άλλωστε αποτυπωθεί από τους Laville and Nyssens (2001): κοινωνικοί (κάλυψη οικονομικών αναγκών των ωφελούμενων αλλά και όφελος για την ίδια την τοπική κοινωνία), οικονομικοί (παραγωγή προϊόντων και προσφορά υπηρεσιών) και κοινωνικοπολιτικοί (στήριξη περιθωριοποιημένων ομάδων του πληθυσμού, εκδημοκρατισμός στη διαδικασία λήψης των αποφάσεων στο οικονομικό πεδίο κλπ.).

Από την ανάλυση συμπεραίνεται ότι οι επιχειρήσεις αυτού του τύπου συνδυάζουν στόχους όπως η εκπαίδευση και η εργασιακή ένταξη των κοινωνικά αποκλεισμένων ατόμων, η παραγωγή αγαθών και υπηρεσιών όπως επίσης την προώθηση μιας οικονομικής ανάπτυξης, που εστιάζει περισσότερο στην κοινωνική ενσωμάτωση και στην παραγωγική δραστηριότητα εντάσεως εργασίας.

Οι στόχοι των Κοινωνικών Επιχειρήσεων Ένταξης της έρευνάς μπορούν να ταξινομηθούν επίσης σύμφωνα με την κατηγοριοποίηση που εισήγαγε ο Evers (2001) αναδεικνύοντας τρεις κατηγορίες στόχων οι οποίοι απαντώνται στις Κοινωνικές Επιχειρήσεις Εργασιακής Ένταξης (Κ.Ε.Ε.Ε.) στην Ευρώπη:

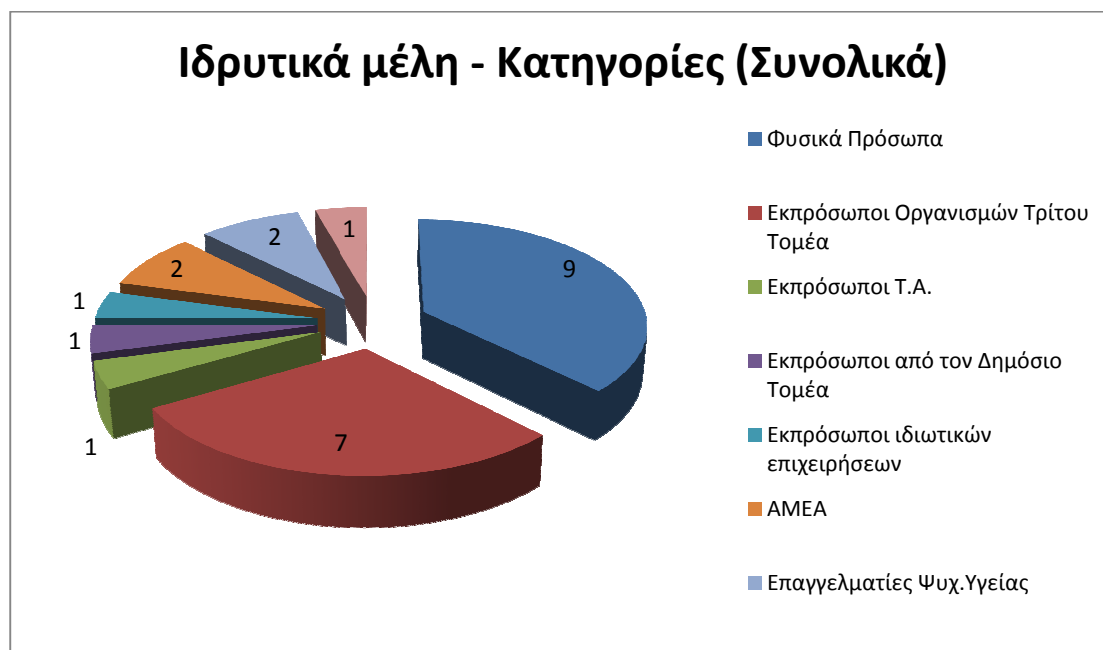
1. Ανάπτυξη προγραμμάτων Εργασιακής και Κοινωνικής Ένταξης,
2. Παραγωγή Προϊόντων και Υπηρεσιών και
3. Προώθηση συμφερόντων και δημόσιες σχέσεις.

Οι δύο πρώτες κατηγορίες μονοπωλούν τη στοχοθέτηση των φορέων της έρευνας ως προς τη βαρύτητά τους.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 9 ΠΟΛΥΕΤΑΙΡΙΚΟΤΗΤΑ

9.1 Ιδρυτικά μέλη

Εδώ να σημειωθεί πως, μετά την ολοκλήρωση της διαδικασίας των συνεντεύξεων, όλες οι απαντήσεις ομαδοποιήθηκαν και διαμορφώθηκαν συγκεκριμένες ομάδες οι οποίες εμφανίζονται στο Γράφημα 11.

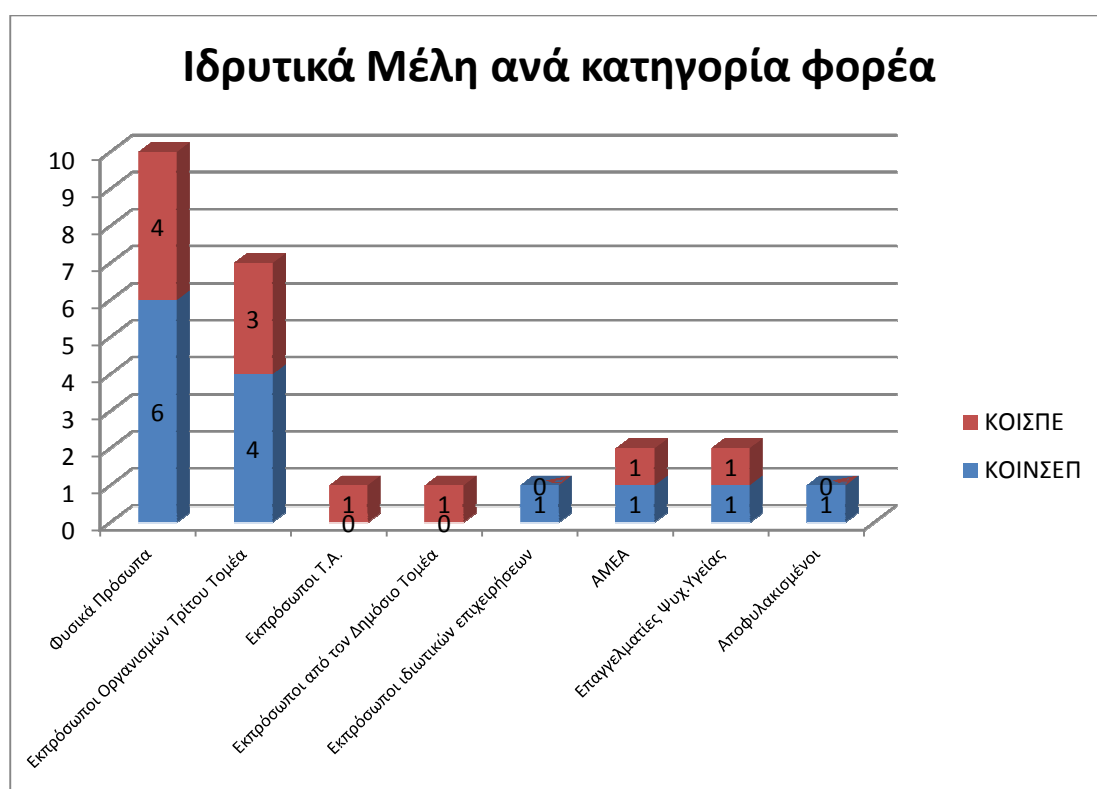

ΓΡΑΦΗΜΑ 11 Ιδρυτικά Μέλη – Κατηγορίες (Συνολικά)

Στο Γράφημα 11 διακρίνουμε δύο μεγάλες ομάδες ιδρυτικών μελών στις επιχειρήσεις που έλαβαν μέρος στην έρευνά. Σε εννέα στους δέκα φορείς ιδρυτικά μέλη αποτέλεσαν τα φυσικά πρόσωπα, τα οποία ανέλαβαν την πρωτοβουλία σύστασης του φορέα παρακινώντας και άλλους μέχρι να συγκεντρωθεί ο απαιτούμενος αριθμός ατόμων για την ίδρυση της επιχείρησης. Η δεύτερη μεγάλη κατηγορία αποτελείται από Εκπροσώπους Οργανισμών του Τρίτου Τομέα, οι οποίοι σε επτά από τους συνολικά δέκα φορείς της έρευνας αποτέλεσαν ιδρυτικά μέλη τους. Είναι προφανές ότι τα άτομα που διαθέτουν πείρα δραστηριοποίησης εντός του Τρίτου Τομέα αναλαμβάνουν ευκολότερα πρωτοβουλίες για σύσταση νέων φορέων ή συμμετέχουν ευκολότερα σε αυτούς. Υποθέτουμε πως και οι ίδιοι οι νεοσύστατοι φορείς επιδιώκουν την συμμετοχή εκπροσώπων οργανισμών του Τρίτου τομέα στο εγχείρημά τους καθώς οι σχετικές εμπειρίες, γνώσεις και γνωριμίες ενδέχεται να αποδειχτούν πολύτιμες για την υπό σύσταση επιχείρηση. Από εκεί και πέρα, οι υπόλοιπες κατηγορίες απέχουν πολύ από τις δύο πρώτες. Σε δύο περιπτώσεις ιδρυτικά

μέλη αποτελούν ΑμεΑ ενώ επίσης σε δύο αφορά σε επαγγελματίες ψυχικής υγείας. Εδώ τα ποσοστά που αφορούν στους επαγγελματίες υγείας διαμορφώνονται κατά βάση λόγω των Κοι.Σ.Π.Ε..

Η εικόνα είναι παρόμοια και ανά κατηγορία φορέα, όπως καθιστά εμφανές το Γράφημα 12. Παρόλα αυτά, είναι άξιο αναφοράς το γεγονός ότι ένας στους τέσσερις Κοι.Σ.Π.Ε. διαθέτει μεταξύ των ιδρυτικών μελών εκπρόσωπο της Τοπικής Αυτοδιοίκησης καθώς και εκπρόσωπο από το Δημόσιο Τομέα, δηλ. από κατηγορίες οι οποίες δεν εμφανίζονται στην περίπτωση των Κοιν.Σ.Επ.. Αυτό εν μέρει δικαιολογείται από το γεγονός ότι σύμφωνα με τον ν.4019/2011 η Τοπική Αυτοδιοίκηση δεν μπορεί να συμμετέχει στην ίδρυση των φορέων στην περίπτωση των Κοιν.Σ.Επ., και προφανώς το ίδιο ισχύει και για τους εκπροσώπους του δημοσίου τομέα.

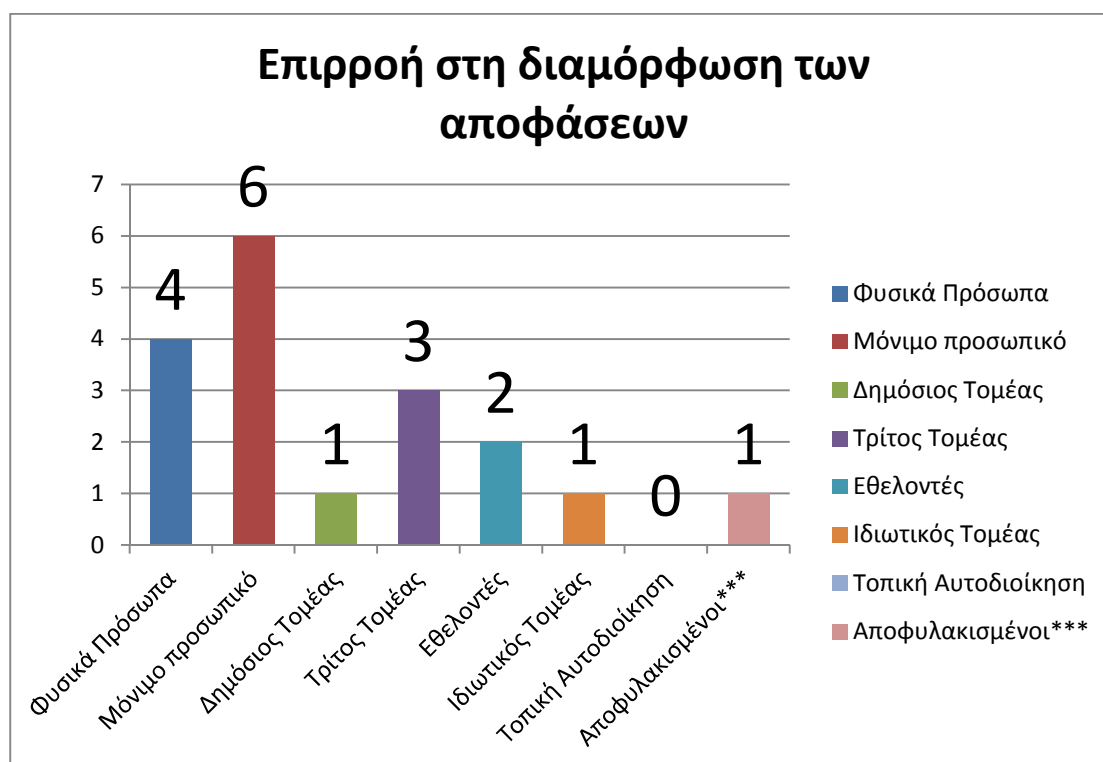
ΓΡΑΦΗΜΑ 12 Ιδρυτικά Μέλη ανά κατηγορία φορέα

Σύμφωνα με τη βιβλιογραφία, η πρακτική λειτουργία των πολυσυμμετοχικών φορέων εξαρτάται από διάφορους παράγοντες, και κατ' αρχάς από τις κατηγορίες των συμμετεχόντων που εμπλέκονται στη διαδικασία λήψης αποφάσεων (Jordan 1990), όπως και από τη φύση του μεριδίου τους, το μέγεθος και τη διάρκεια των μεριδίων

(Pestoff 1995) αλλά και το ισοζύγιο μεταξύ κινήτρων και συνεισφορών που αποτελούν συνάρτηση της συμμετοχής.

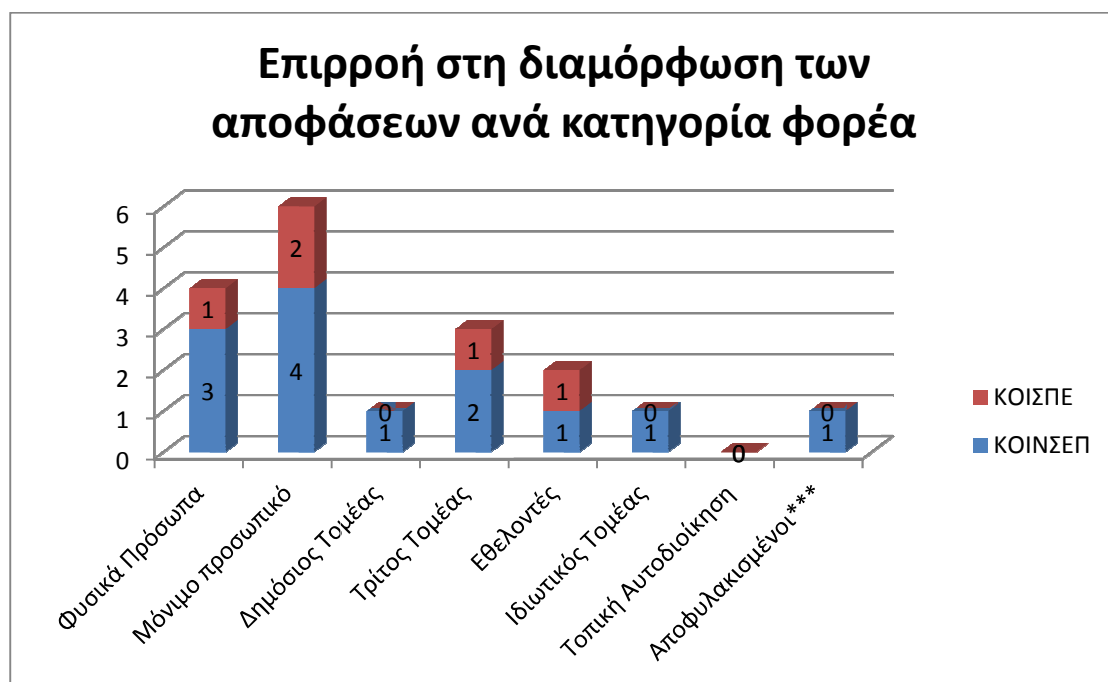
9.3 Επιρροή στη διαμόρφωση των αποφάσεων

Στο Γράφημα 13 συνοψίζουμε τα ευρήματα της έρευνάς που αφορούν στην επιρροή κάθε κατηγορίας μελών στη διαμόρφωση των αποφάσεων του φορέα. Σε έξι από τις δέκα περιπτώσεις, οι Κοινωνικές Επιχειρήσεις Εργασιακής Ένταξης της έρευνας ανέφεραν ότι το μόνιμο προσωπικό διαμορφώνει τις αποφάσεις του οργανισμού, κάτι το αναμενόμενο διότι σίγουρα το προσωπικό που εργάζεται στην επιχείρηση γνωρίζει καλύτερα τα προβλήματα και τις δυνατότητές της και έτσι μπορεί να συνεισφέρει αποφασιστικά, μέσω διατύπωσης γνώμης, σε αποφάσεις που αφορούν στη διοίκηση του φορέα. Σε τέσσερις περιπτώσεις αναφέρθηκε ότι τα Φυσικά Πρόσωπα επηρεάζουν επίσης τις αποφάσεις της επιχείρησης (να διευκρινίσουμε ότι ως ιδιώτες νοούνται όλα εκείνα τα φυσικά πρόσωπα που είναι μέλη του φορέα) ενώ σε τρεις περιπτώσεις σημειώθηκε ότι ιδιαίτερη επιρροή ασκούν εκπρόσωποι και φορείς του Τρίτου Τομέα. Επίσης σε δύο περιπτώσεις αναφέρθηκαν οι «Εθελοντές» ως κατηγορία που επηρεάζει αποφασιστικά τη λήψη αποφάσεων.

ΓΡΑΦΗΜΑ 13 Επιρροή στη διαμόρφωση των αποφάσεων

Δύο σημαντικές παρατηρήσεις μπορούμε να κάνουμε μελετώντας το Γράφημα 14, στο οποίο αποτυπώσαμε τις «ομάδες» που ασκούν επιρροή στη διαμόρφωση των αποφάσεων της επιχείρησης ανά τύπο φορέα αυτή τη φορά. Το πρώτο που συμπεραίνουμε είναι ότι οι ομάδες που ασκούν επιρροή στους Κοι.Σ.Π.Ε. είναι κατά πολύ πιο περιορισμένες (αριθμούν 4) ενώ στις Κοιν.Σ.Επ. πολύ περισσότερες (ανέρχονται σε 7). Μάλιστα άξιο λόγου είναι ότι στους Κοι.Σ.Π.Ε. απουσιάζουν, από τις ομάδες επιρροής, σημαντικές κατηγορίες όπως «Δημόσιος Τομέας», «Ιδιωτικός Τομέας», «Τοπική Αυτοδιοίκηση», λόγω προφανώς του ό,τι οι Κοι.Σ.Π.Ε. έχουν καταφέρει να ανεξαρτητοποιηθούν σε σημαντικό βαθμό, μέσω της στροφής τους προς μια πιο επιχειρηματική προσέγγιση, από παράγοντες που επηρεάζουν τις αποφάσεις τους. Οι Κοιν.Σ.Επ., από την άλλη, φαίνεται πως επηρεάζονται από πολλές ομάδες και η διαμόρφωση των αποφάσεών τους ενδεχομένως υπόκειται σε πολλούς παράγοντες⁴². Ένα δεύτερο σημείο στο οποίο οφείλουμε να σταθούμε είναι η απουσία της Τοπικής Αυτοδιοίκησης ως φορέα που ασκεί άμεση, ή έστω έμμεση, επιρροή στη διαμόρφωση των αποφάσεων τόσο των Κοι.Σ.Π.Ε. όσο και των Κοιν.Σ.Επ..

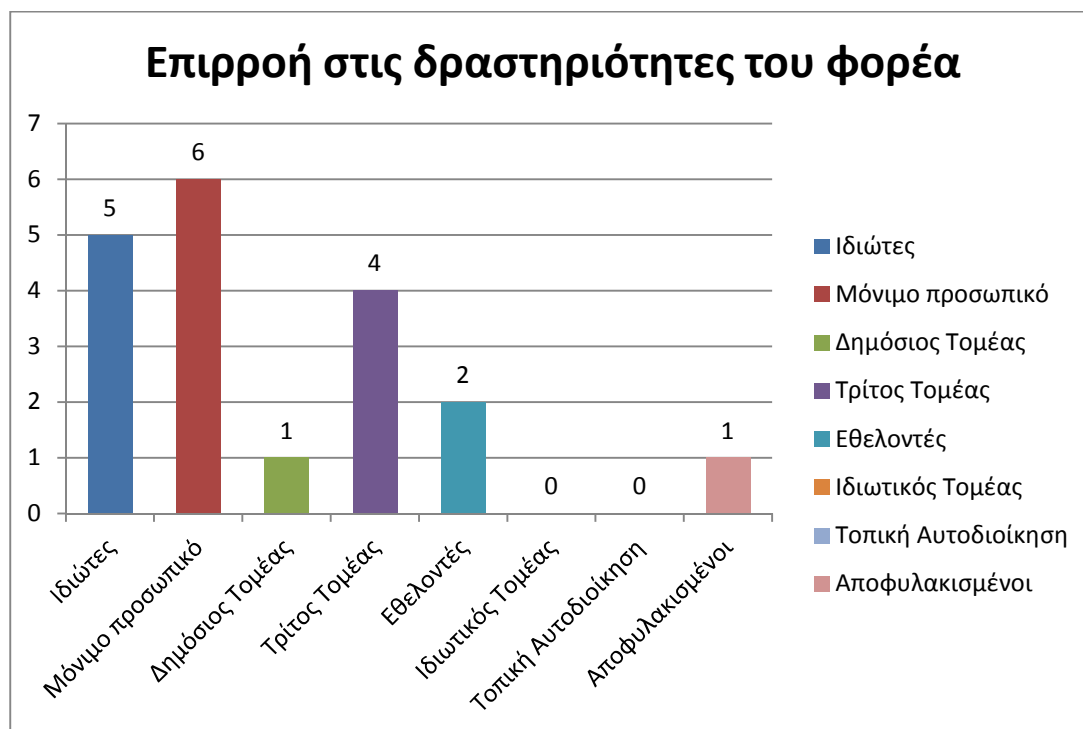
ΓΡΑΦΗΜΑ 14 Επιρροή στη διαμόρφωση των αποφάσεων ανά κατηγορία φορέα

⁴² Θα ήταν ενδιαφέρον να μελετηθεί κατά πόσο η ύπαρξη πολλών ομάδων επιρροής επιβραδύνει τη διαδικασία λήψης αποφάσεων.

Τα άτυπα στοιχεία συμμετοχής φαίνεται πως είναι ιδιαιτέρως σημαντικά στην περίπτωση των οργανισμών του Τρίτου Τομέα όπου δεν είναι ασύνηθες να εντοπίζονται ομάδες μελών που αλληλεπιδρούν εκτός του πλαισίου των συναντήσεων, συζητώντας θέματα τα οποία αφορούν το Διοικητικό Συμβούλιο χωρίς τη συμμετοχή των εμπλεκομένων οι οποίοι, αν και τυπικά συμμετέχουν στη διαδικασία λήψης αποφάσεων, παρά ταύτα, δεν συμμετέχουν ενεργά στο άτυπο δίκτυο που «κυβερνά» το φορέα (Middleton 1987). Αυτό επιβεβαίωσε και η δική μας έρευνα σε σημαντικό βαθμό. Πολλές φορές, πραγματοποιούνται και άλλες συναντήσεις, εκτός του επίσημου χώρου των συνεδριάσεων ο οποίος βρίσκεται κατά κανόνα στην έδρα της επιχείρησης. (Υπήρξαν μάλιστα περιπτώσεις Κοιν.Σ.Επ. όπου οι χώροι δεν προσφέρονταν για συναντήσεις διότι είτε ήταν μικροί είτε δεν ήταν έτοιμοι ή καταλλήλως εξοπλισμένοι την περίοδο που έγιναν οι συνεντεύξεις). Οι προαναφερθείσες, πρόσθετες, συναντήσεις αυτές δε συμπεριλαμβάνουν όλα τα μέλη του Διοικητικού Συμβουλίου αλλά μάλλον έναν πυρήνα 3-4 μελών τα οποία θεωρούνται πλέον δραστήρια και αναλαμβάνουν συνήθως πρωτοβουλίες για νέες δράσεις. Τα υπόλοιπα μέλη που δε συμμετέχουν συνήθως σε αυτές τις συναντήσεις, είτε δε διαθέτουν χρόνο, είτε δεν επιθυμούν τη συμμετοχή τους, ή έχουν «εξουσιοδοτήσει» τα πιο «δραστήρια» μέλη στις συναντήσεις αυτές. Παρατηρήθηκε και το αντίστροφο, δηλαδή άτομα που δεν είναι μέλη και δε συμμετέχουν στην επίσημη διαδικασία λήψης αποφάσεων να συμμετέχουν όμως στο άτυπο δίκτυο και διαδραματίζουν αποφασιστικό ρόλο στις άτυπες αυτές συναντήσεις.

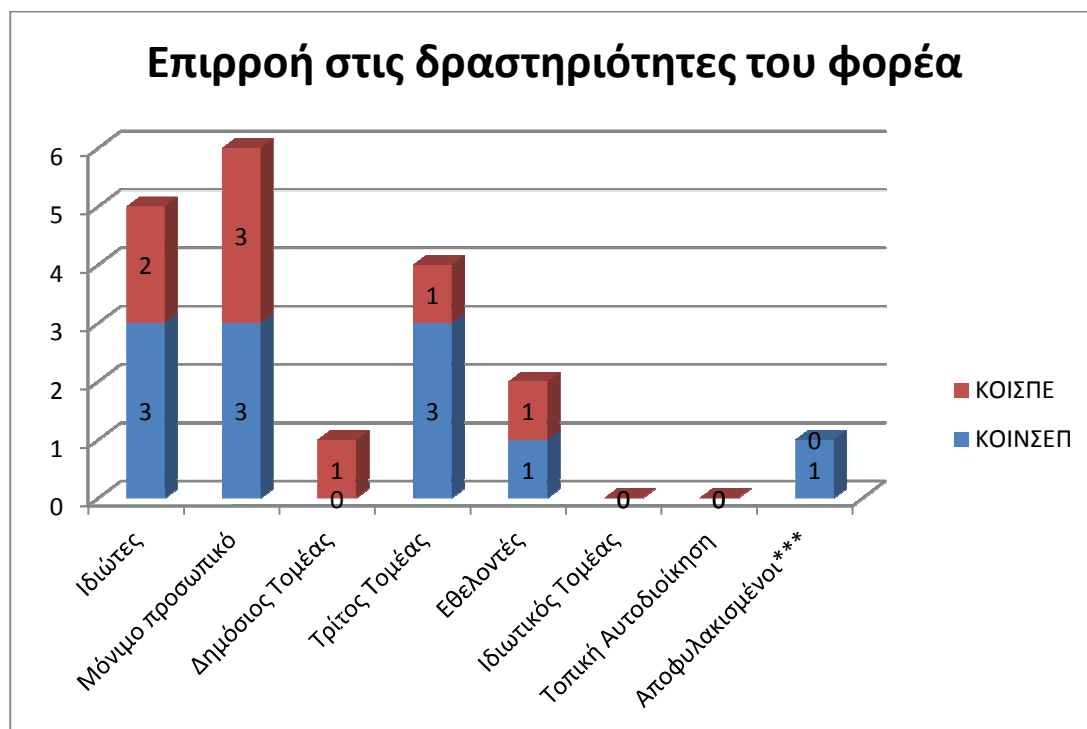
9.3 Επιρροή στις δραστηριότητες

Διακρίναμε δύο σημαντικές κατευθύνσεις επιρροών. Η μία, όπως ήδη είδαμε, αφορά στις επιρροές που ασκούνται στις αποφάσεις του φορέα. Η δεύτερη, που θα αναλύσουμε εδώ, είναι η επιρροή στις δραστηριότητες του φορέα. Σε μια πρώτη ανάγνωση δεν έχουμε σημαντικές διαφορές ανάμεσα στις κεντρικές ομάδες επιρροής και αυτές που διαπιστώσαμε στην προηγούμενη κατηγορία. Έτσι, ως βασικότερη ομάδα εμφανίζεται το «Μόνιμο προσωπικό» (έξι σε σύνολο δέκα περιπτώσεων), ακολουθούν τα «Φυσικά πρόσωπα» (πέντε στις δέκα περιπτώσεις) και ο «Τρίτος Τομέας» σε τέσσερις περιπτώσεις φορέων.

ΓΡΑΦΗΜΑ 15 Επιρροή στις δραστηριότητες του φορέα

Παρόλα αυτά επισημαίνουμε δύο σημαντικές διαφοροποιήσεις σε σχέση με τις απαντήσεις που λάβαμε στην κατηγορία που άπτεται της επιρροής σε αποφάσεις του φορέα. Πρώτον, στην περίπτωση της επιρροής στις δραστηριότητες παρουσιάζεται ενισχυμένος ο βαθμός επιρροής του Τρίτου (τέσσερις περιπτώσεις έναντι τριών) τομέα σε σχέση με την επιρροή στις αποφάσεις. Δεύτερον παρότι ο «Ιδιωτικός τομέας» συγκεντρώνει έστω ένα ισχνό ποσοστό όσον αφορά την επιρροή του στις αποφάσεις του φορέα εντούτοις συγκεντρώνει μηδενικά ποσοστά ως προς την επιρροή του στις δραστηριότητες του φορέα. Ίδια εικόνα έχουμε και για την Τοπική Αυτοδιοίκηση που εξακολουθεί να εμφανίζεται ως μη ασκούσα κανενός είδους επιρροή στις δραστηριότητες του φορέα ενώ σταθερά μικρή είναι η επιρροή που ασκεί ο Δημόσιος τομέας.

ΓΡΑΦΗΜΑ 16 Επιρροή στις δραστηριότητες του φορέα (Συγκριτικό Γράφημα)

9.4 Σύνοψη αποτελεσμάτων

Συμπερασματικά, η ανάλυση των συνεντεύξεων δείχνει ότι οι Κοινωνικές Επιχειρήσεις Εργασιακής Ένταξης (Κ.Ε.Ε.Ε.) που έλαβαν μέρος στην έρευνά αποτελούν αναμφισβήτητα πολυσυμμετοχικά σχήματα. Χαρακτηρίζονται σε μεγάλο ποσοστό από «ενσωμάτωση» συμμετεχόντων ενώ δεν απουσιάζουν και οι περιπτώσεις όπου οι εμπλεκόμενοι δεν είναι πλήρως «ενσωματωμένοι». Ιδρυτικά μέλη αποτελούν κυρίως Φυσικά πρόσωπα και εκπρόσωποι του Τρίτου Τομέα.

Το μόνιμο προσωπικό και τα φυσικά πρόσωπα ασκούν σημαντική επιρροή τόσο στις αποφάσεις όσο και στις δραστηριότητες του φορέα. Ο δημόσιος τομέας ασκεί μια ιδιαίτερα περιορισμένη επιρροή ενώ η Τοπική Αυτοδιοίκηση δεν φαίνεται να ασκεί κανενός είδους επιρροή και τυχόν εμπλοκή της, είτε στις αποφάσεις είτε στις δραστηριότητες του φορέα, αντιμετωπίζεται αρνητικά από τους ίδιους τους εκπροσώπους των Κοινωνικών Επιχειρήσεων Ένταξης.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 10 Η ΕΞΑΣΦΑΛΙΣΗ ΠΟΡΩΝ

10.1 Πηγές χρηματοδότησης

Το Γράφημα 17 προέκυψε έπειτα από την ανάλυση των απαντήσεων τις οποίες έδωσαν οι εκπρόσωποι των φορέων που συμμετείχαν στην έρευνά και αφορούσαν στις πηγές χρηματοδότησης των επιχειρήσεών τους (ως πηγές χρηματοδότησης εδώ νοούνται όλες εκείνες οι χρηματοοικονομικές ροές που εξασφαλίζει ο φορέας από κάθε πηγή, εξαιρουμένης της πώλησης προϊόντων και υπηρεσιών). Το γράφημα αποτυπώνει στο σύνολό τους τις πηγές χρηματοδότησης, δηλαδή σκιαγραφεί μια εικόνα της προέλευσης των χρηματικών ροών συνθέτοντας όλες τις απαντήσεις ενώ δεν αναφέρεται στη χρηματοδοτική κατάσταση ανά τύπο φορέα, η οποία και θα αποτυπωθεί σε άλλο γράφημα στις επόμενες παραγράφους. (Να διευκρινιστεί ότι εδώ μιλάμε για χρηματοδότηση, δηλ. το γράφημα περιορίζεται στην εγχρήματη και όχι στην αχρήματη οικονομική λειτουργία, για την οποία εξάλλου θα ακολουθήσει επίσης άλλο συναφές γράφημα.)

Με μία πρώτη ανάγνωση, διαπιστώνει κανείς ότι οι Κοινωνικές Επιχειρήσεις Εργασιακής Ένταξης του δείγματος χρηματοδοτούν τις δραστηριότητές τους μέσω διαφόρων πηγών, άρα διαθέτουν πολλαπλούς χρηματοδοτικούς πόρους. Στο μεγαλύτερο ποσοστό (έξι στις δέκα περιπτώσεις) η χρηματοδότηση προέρχεται από την Ευρωπαϊκή Ένωση- κυρίως μέσω συγχρηματοδοτούμενων προγραμμάτων. Οι επιχορηγήσεις αυτές χρηματοδοτούν κυρίως συμβάσεις εργασίας ορισμένου χρόνου ή καλύπτουν το κόστος από προσφερόμενες ευκαιρίες πρακτικής άσκησης εντός των φορέων. Ένας εξίσου σημαντικός αριθμός φορέων (πέντε στους δέκα), δήλωσε πως λαμβάνει χρηματοδότηση από το Κράτος. Πρόκειται ως επί τω πλείστον και πάλι για συγχρηματοδοτούμενα προγράμματα με υψηλότερο το ποσοστό εθνικής συμμετοχής.

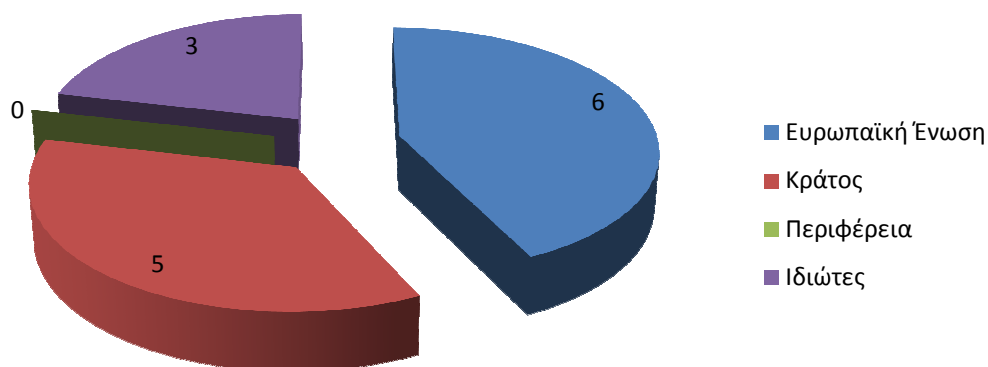
Να σημειώσουμε ότι, σε πολλές περιπτώσεις, παρατηρήθηκε σύγχυση ως προς την πηγή της χρηματοδότησης όσον αφορά αυτές τις δύο μεγάλες κατηγορίες πηγών (Ευρωπαϊκή Ένωση και Κράτος), ειδικά δε σε περιπτώσεις συγχρηματοδοτούμενων προγραμμάτων όπου και δεν ήταν ξεκάθαρη στους εκπροσώπους των φορέων η προέλευση της χρηματοδότησης. Επιχειρήσαμε -σε όλες τις περιπτώσεις- να πληροφορηθούμε το όνομα του προγράμματος χρηματοδότησης ώστε κατόπιν να αναζητήσουμε εμείς, σε δεύτερο χρόνο, την ακριβή πηγή χρηματοδότησης (αν και αυτό αποδείχτηκε ιδιαίτερα δύσκολο σε μερικές περιπτώσεις, ειδικά σε αυτές που δεν υπήρχε επαρκής πληροφόρηση). Ένα άλλο σημείο που πρέπει να αποσαφηνιστεί είναι

εκείνες οι περιπτώσεις όπου κάποιοι φορείς είχαν λάβει κατά το παρελθόν χρηματοδότηση (κυρίως από την Ε.Ε., και στη συντριπτική τους πλειοψηφία πρόκειται για Κοι.Σ.Π.Ε.) αλλά σε εμάς δεν έγινε σχετική αναφορά από το φορέα (σε δύο περιπτώσεις δεν αναφέρθηκαν ούτε σε χρηματοδοτήσεις που λαμβάνονταν κατά την περίοδο λήψης των συνεντεύξεων).

Γενικώς διαπιστώθηκε μια τάση αποφυγής κάθε λογής αναφοράς σε πηγές χρηματοδότησης και υποθέτουμε ότι τούτο συνέβη ίσως για να μη θεωρηθεί πως η ύπαρξη της επιχείρησης εξαρτάται μόνον από εξωτερική χρηματοδότηση και όχι την ίδια την παραγωγική δραστηριότητά της, ή ίσως πάλι επρόκειτο για απόπειρα αποφυγής δημιουργίας αρνητικού συνειρμού σχετικά με την κρατούσα εικόνα περί επιδοτήσεων και του τρόπου που αυτές εξασφαλίζονται.

Κλείνοντας αυτήν την παρένθεση, και συνεχίζοντας της παρουσίαση του Γραφήματος 16, παρατηρούμε ότι σε τρεις περιπτώσεις οι φορείς χρηματοδοτούνται από ιδιωτικές χορηγίες (στην περίπτωση αυτή πρόκειται για δωρεές υπό μορφή χρηματικών ποσών, χρηματικών βοηθημάτων, οικονομικών προσφορών) που προέρχονται από ιδιώτες και απευθύνονται αποκλειστικά προς τον φορέα. Τέλος, αξίζει να σημειωθεί ότι σε καμία περίπτωση δεν αναφέρθηκε η Τοπική Αυτοδιοίκηση ως πηγή χρηματοδότησης. Θα δούμε παρακάτω ότι ενώ αναφέρεται σε κάποιες περιπτώσεις η συνεισφορά της σε υλικοτεχνική υποδομή (συγκεκριμένα, παραχώρηση κτιρίων), εντούτοις δεν έχουμε καμία απολύτως αναφορά σε χρηματική βοήθεια προερχόμενη από την Τοπική Αυτοδιοίκηση με αποδέκτη οποιονδήποτε από τους φορείς του δείγματος. Αυτό προφανώς οφείλεται στο γεγονός ότι η Τοπική Αυτοδιοίκηση δεν έχει αναπτύξει προγράμματα για τη χρηματοδότηση αντίστοιχων επιχειρήσεων ενώ ο ρόλος της έχει περιοριστεί μάλλον στην παροχή υποδομών και υλικών παρά στην ενίσχυση και επιδότηση των εν λόγω δραστηριοτήτων.

Πηγές χρηματοδότησης των Κοινωνικών Επιχειρήσεων Εργασιακής Ένταξης της έρευνας (δεν περιλαμβάνονται οι πωλήσεις Αγαθών & Υπηρεσιών)

ΓΡΑΦΗΜΑ 17 Πηγές χρηματοδότησης

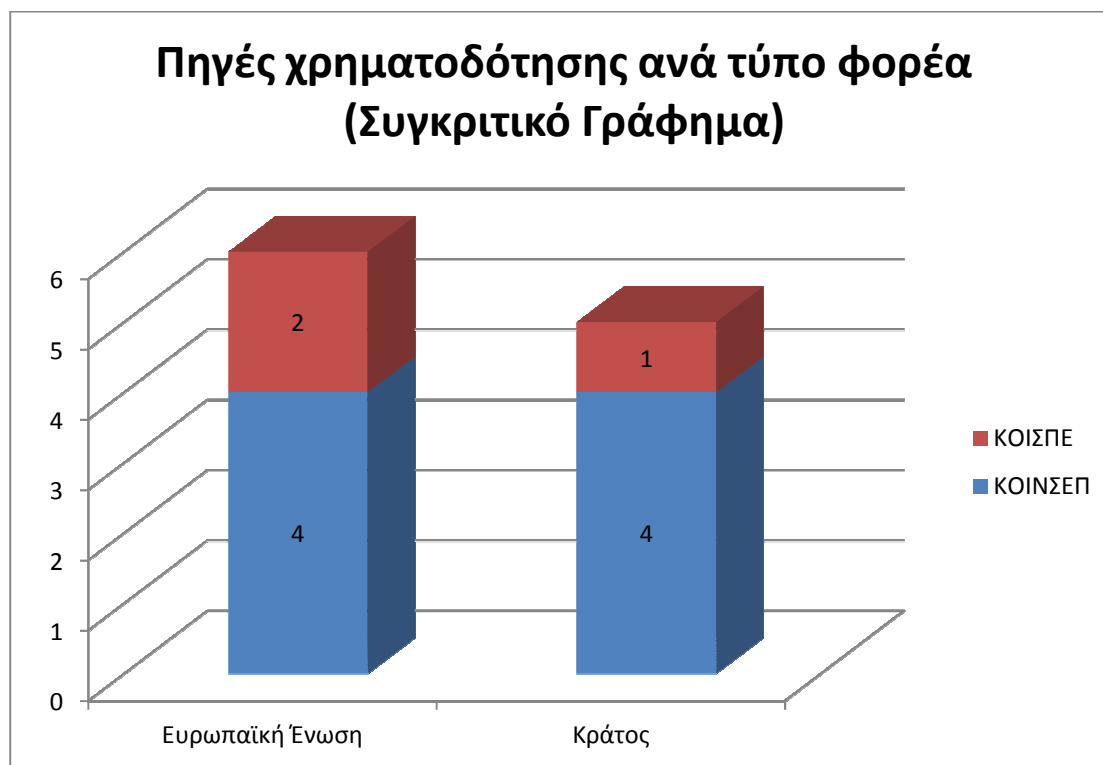
Ενδιαφέροντα συμπεράσματα εξάγουμε από το Γράφημα 18 όπου παρουσιάζουμε τις πηγές χρηματοδότησης (μιλάμε πάντα για εγχρήματα ενίσχυση) ανά τύπο φορέα (Κοιν.Σ.Επ. και Κοι.Σ.Π.Ε.). Σε μια πρώτη ανάγνωση μπορούμε να επισημάνουμε ότι οι Κοιν.Σ.Επ. έχουν πρόσβαση, ως επί τω πλείστον, σε πηγές χρηματοδότησης όπως η Ε.Ε. και το Κράτος. Μάλιστα εμφανίζουν υψηλές συγκεντρώσεις στις απαντήσεις τους - τέσσερις στους έξι φορείς- (και στις δύο κατηγορίες), όταν αντίστοιχα οι μισές απαντήσεις που πήραμε από τους Κοι.Σ.Π.Ε. αφορούσαν στην Ευρωπαϊκή Ένωση και μόλις μία σε χρηματοδοτήσεις από το Κράτος.

Αναλύοντας περαιτέρω τα δεδομένα μας είναι εμφανές ότι: οι Κοι.Σ.Π.Ε. δε στηρίζονται τόσο σε χρηματοδοτήσεις των δραστηριοτήτων τους, έχουν δώσει ιδιαίτερη έμφαση στο παραγωγικό τους μοντέλο μέσω της ανάπτυξης ενός χαρτοφυλακίου δραστηριοτήτων και έχουν στραφεί προς την παραγωγική επιχειρηματικότητα σε πολύ μεγάλο βαθμό, όπως άλλωστε είδαμε και προηγουμένως.

Αρωγός σε αυτή την διαμόρφωση ενός παραγωγικού μοντέλου προφανώς και υπήρξε η εμπειρία των τελευταίων ετών, η οποία σε κάποιο σημαντικό σίγουρα βαθμό ώθησε τους Κοι.Σ.Π.Ε. προς άγρα χρημάτων από εναλλακτικές πηγές (αφ ης στιγμής η πρόσβαση σε επιδοτήσεις κατέστη δύσκολη, αν όχι ακατόρθωτη) με τους φορείς να προσπαθούν να εξασφαλίσουν την επιβίωσή τους αποκλειστικά από την ίδια την παραγωγή τους.

Όπως εξηγήσαμε και παραπάνω, οι Κοι.Σ.Π.Ε., λόγω του γεγονότος ότι δραστηριοποιούνται περισσότερα χρόνια σε σχέση με τις Κοιν.Σ.Επ., έχουν δώσει σε πολύ μεγάλο ποσοστό έμφαση στην επιχειρηματική τους φύση και μοιάζουν να έχουν απεμπλακεί από την ανάγκη διασφάλισης βιωσιμότητας αποκλειστικά μέσω επιδοτήσεων (από όπου και εάν αυτές προέρχονται). Οι Κοιν.Σ.Επ., από την άλλη, επιδιώκουν χρηματοδότηση των δράσεών τους μέσω, κυρίως, επιδοτήσεων αφ ης στιγμής η οικονομική συγκυρία, και το γεγονός ότι δεν έχουν ακόμα αναπτύξει την πελατειακή τους βάση σε τέτοιο βαθμό που να εγγυάται τη βιωσιμότητά τους, δημιουργούν ένα αβέβαιο και ευμετάβλητο επιχειρηματικό για αυτούς περιβάλλον.

Ενδιαφέρον επίσης παρουσιάζει το γεγονός ότι ενώ οι Κοιν.Σ.Επ. δε φαίνεται, από τα δεδομένα της έρευνάς μας, να έχουν πρόσβαση σε χορηγίες από ιδιώτες, εντούτοις οι Κοι.Σ.Π.Ε. φαίνεται να στηρίζονται σε αυτού του τύπου τις χρηματοδοτήσεις, σε ποσοστό μάλιστα που αγγίζει το 50%. Αναλύσαμε τα στοιχεία που είχαμε στη διάθεσή μας σε μια προσπάθεια να ερμηνεύσουμε το εύρημα αυτό. Αυτό που συμπεραίνουμε είναι ότι υπάρχει μια διάχυτη ευαισθητοποίηση για το έργο που επιτελούν οι Κοι.Σ.Π.Ε. (λόγω ίσως και του τύπου των ωφελουμένων που εμπλέκονται) ενώ παραλλήλως διαθέτουν και μια πολύ αποδοτικότερη και στοχευμένη στρατηγική μάρκετινγκ (σε σχέση με τις Κοιν.Σ.Επ.) με σκοπό την προώθηση του έργου τους. Είναι σίγουρα ευκολότερο για έναν Κοι.Σ.Π.Ε. να εξεύρει χρηματοδότηση από κάποιον ιδιώτη (σε σχέση με μια Κοιν.Σ.Επ.), καθώς βρίσκεται πολύ περισσότερα χρόνια στην αγορά, διαθέτει καλύτερες προσβάσεις, μεγαλύτερη δικτύωση και περισσότερες γνωριμίες, είναι αρτιότερα οργανωμένος και μπορεί να εμφανίσει παρελθούσες συνεργασίες και άρα να δημιουργήσει κλίμα εμπιστοσύνης και αμοιβαιότητας με τον ιδιώτη. Επίσης, να σημειωθεί, ότι πολλές χορηγίες γίνονται από άτομα που έχουν (άμεση ή έμμεση) σχέση με τους ωφελούμενους.

ΓΡΑΦΗΜΑ 18 Πηγές χρηματοδότησης ανά τύπο φορέα (Συγκριτικό Γράφημα)

Η παραπάνω ανάλυση επιτρέπει να διαμορφώσουμε μια συνολική εικόνα σχετικά με τις πηγές χρηματοδότησης των Κοινωνικών Επιχειρήσεων Εργασιακής Ένταξης. Διαπιστώνουμε ότι τρεις είναι οι κύριες πηγές χρηματοδότησης των δραστηριοτήτων τους: η Ευρωπαϊκή Ένωση, το Κράτος και οι Ιδιώτες. Μέχρις στιγμής, δεν προσθέσαμε στην ανάλυσή μας την παραγωγή προϊόντων και υπηρεσιών ως πηγή χρηματοδότησης μιας και αυτή αναφέρθηκε ως κύρια πηγή σε όλες τις συνεντεύξεις και ως εκ τούτου δεν αποτελούσε καταλυτική παράμετρο στην μέχρι τούδε ανάλυσή μας. Οι Κοινωνικές Επιχειρήσεις, όπως ήδη αναφέραμε, συνδυάζουν τόσο εγχρήματες όσο και αχρήματες πηγές χρηματοδότησης. Παραδείγματος χάριν, η εθελοντική εργασία, ή μια δωρεά επίπλων γραφείου, ενώ δεν αποτυπώνονται στα οικονομικά στοιχεία της επιχείρησης, εντούτοις αποτελούν πηγή χρηματοδότησης και σε πολλές περιπτώσεις συνιστούν σημαντικότερη προσφορά. Θελήσαμε να εντάξουμε στην ανάλυσή μας όλες τις πηγές χρηματοδότησης των επιχειρήσεων του δείγματός μας επιδιώκοντας να μορφώσουμε πλήρη εικόνα, όχι μόνο του συνόλου των χρηματοδοτικών πόρων/πηγών αλλά ως προς το ποιες είναι εγχρήματες ή όχι. Ο Πίνακας 19 που ακολουθεί συνθέτει όλα τα παραπάνω.

ΠΙΝΑΚΑΣ 19 Πηγές Χρηματοδότησης (Εγχρήματες & Αχρήματες)

Πηγές Χρηματοδότησης (Εγχρήματες & Αχρήματες)												
	Πώληση Αγαθών & Υπηρεσιών	Ευρωπαϊκή Ένωση	Κράτος	Τοπική Αυτοδιοίκηση	Ιδιώτες	Ευρωπαϊκή Ένωση	Κράτος	Τοπική Αυτοδιοίκηση	Ιδιώτες	Συνολικά Εγχρήματες	Συνολικά Αχρήματες	Συνολικά Εγχρήματες & Αχρήματες
	Εγχρήματες Πηγές					Αχρήματες Πηγές						
Κοιν.Σ.Επ · ΕΝΤΑΞΗΣ	X	X	X							3	0	3
Κοιν.Σ.Επ · ΕΝΤΑΞΗΣ	X	X								2	0	2

Κοι.Σ.Π.Ε .	X	X								2	0	2
Κοιν.Σ.Επ . ΕΝΤΑΞΗ Σ	X		X							2	0	2
Κοι.Σ.Π.Ε .	X	X			X			X	X	3	2	5
Κοι.Σ.Π.Ε .	X		X						X	2	1	3
Κοιν.Σ.Επ . ΕΝΤΑΞΗ Σ	X									1	0	1
Κοιν.Σ.Επ . ΕΝΤΑΞΗ Σ	X	X	X		X			X	X	4	2	6
Κοιν.Σ.Επ . ΕΝΤΑΞΗ	X	X	X							3	0	3

Σ												
Κοι.Σ.Π.Ε .	X				X			X		2	1	3

10.2 Σύνοψη αποτελεσμάτων

Ο Πίνακας 19 οδηγεί στην εξαγωγή συμπερασμάτων σημαντικών για την ανάλυσή μας, τα οποία έχουν ως εξής:

1. Όσον αφορά τις εγχρήματες πηγές, οι φορείς του δείγματος ανέφεραν ότι η «Πώληση προϊόντων και Υπηρεσιών» αποτελεί το βασικότερο παράγοντα εξασφάλισης χρηματοδοτικών ροών.
2. Από τις εγχρήματες πηγές απουσιάζει πλήρως η Τοπική Αυτοδιοίκηση και η Περιφέρεια, όπως αναλύθηκε νωρίτερα.
3. Οι Κοινωνικές Επιχειρήσεις Εργασιακής Ένταξης που έλαβαν μέρος στην έρευνά εξασφαλίζουν τη χρηματοδότησή τους (εγχρήματοι πόροι) μέσα από 4 κύριες πηγές: α. την Πώληση Αγαθών και Υπηρεσιών, β. Επιδοτήσεις από την Ευρωπαϊκή Ένωση, γ. Εθνικές Επιδοτήσεις και δ. Χορηγίες Ιδιωτών.
4. Αναφορικά με τις αχρήματες πηγές, ένας στους τρεις φορείς επεσήμαναν πως έχουν λάβει κάποιου είδους ενίσχυση από την Τοπική Αυτοδιοίκηση (σε μία περίπτωση επρόκειτο για παραχώρηση δύο κτιρίων, στις άλλες δύο για παραχώρηση αίθουσας εκδηλώσεων) ενώ επίσης 3 επί συνόλου 10 δήλωσαν πως ιδιώτες προσέφεραν εθελοντική εργασία στο φορέα τους.
5. Εννέα στους δέκα φορείς εξασφαλίζουν χρηματοδοτικούς πόρους από δύο και πλέον πηγές, ενώ έξι στους δέκα από τρεις και πάνω.
6. Οι εγχρήματες, στο σύνολό τους, πηγές είναι συντριπτικά περισσότερες από τις μη-εγχρήματες (25 έναντι μόλις 6).

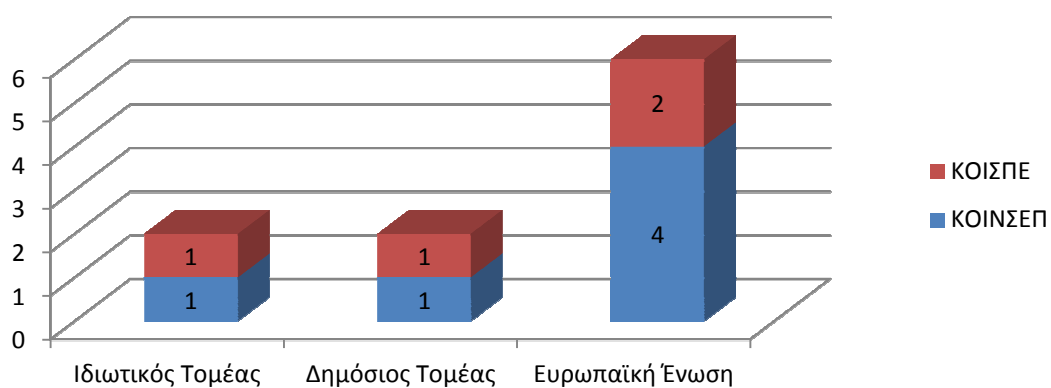
Όσον αφορά τη βαρύτητα που αποδίδει ο κάθε φορέας στις διάφορες πηγές χρηματοδότησης, απευθυνθήκαμε στους εκπροσώπους των φορέων και με βάση τις απαντήσεις τους αποτυπώσαμε τις πηγές που αξιολογούνται ως σημαντικότερες στο Γράφημα 19. Η Ευρωπαϊκή Ένωση θεωρείται ως η πιο αξιόλογη πηγή και ως εκ τούτου της αποδίδεται ιδιαίτερη βαρύτητα και έτσι το σύνολο των απαντήσεων που της αναλογεί είναι ιδιαίτερος υψηλό (έξι περιπτώσεις) ενώ ο Ιδιωτικός και ο Δημόσιος Τομέας έπονται με δύο συνολικά αποκρίσεις αντίστοιχα.

ΓΡΑΦΗΜΑ 19 Βαρύτητα που αποδίδεται σε κάθε πηγή Χρηματοδότησης (1η επιλογή)

Δεν υπάρχουν ιδιαίτερες αποκλίσεις και διαφορές (βλ. Γράφημα 20) στην εικόνα που παρουσιάζουν οι επιχειρήσεις ανά τύπο φορέα (Κοιν.Σ.Επ. & Κοι.Σ.Π.Ε.). Η μέγιστη βαρύτητα αποδίδεται και από τους δύο στις επιδοτήσεις της Ε.Ε.. Τέσσερις στις έξι Κοιν.Σ.Επ. και δύο στους τέσσερις Κοι.Σ.Π.Ε., απάντησαν ότι η Ε.Ε. είναι η βασικότερη πηγή χρηματοδότησης γεγονός πάντως λίγο έως πολύ αναμενόμενο σε συνέχεια της προηγθείσας ανάλυσης.

Βαρύτητα που αποδίδεται σε κάθε πηγή Χρηματοδότησης ανά τύπο Κοινωνικής Επιχείρησης (1η επιλογή)

ΓΡΑΦΗΜΑ 20 Βαρύτητα που αποδίδεται σε κάθε πηγή Χρηματοδότησης ανά τύπο Κοινωνικής Επιχείρησης (1η επιλογή)

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 11 ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΙΣ ΕΡΓΑΣΙΑΚΗΣ ΈΝΤΑΞΗΣ (Κ.Ε.Ε.Ε.) ΚΑΙ ΤΟΠΙΚΗ ΑΥΤΟΔΙΟΙΚΗΣΗ

11.1 Βαθμός στήριξης από την Τοπική Αυτοδιοίκηση

Η συντριπτική πλειοψηφία των Κοινωνικών Επιχειρήσεων Ένταξης που έλαβαν μέρος στην έρευνά σημείωσε -κατά τη διαδικασία λήψης των ποιοτικών συνεντεύξεων- πως θεωρεί ότι η προσπάθειά που (οι ίδιες) καταβάλλουν δε στηρίζεται αρκούντως από την Τοπική Αυτοδιοίκηση. Η συγκεκριμένη άποψη αναφέρεται κυρίως στην αίσθηση που έχει ο φορέας σχετικά με την προσπάθεια που γίνεται από την μεριά της Τοπικής Αυτοδιοίκησης να τον στηρίξει, ανεξαρτήτως του κατά πόσον έχει αναπτυχθεί ήδη κάποιου είδους σχέση μεταξύ τους ή όχι. Με λίγα λόγια, οκτώ στις δέκα επιχειρήσεις της έρευνας υπογράμμισαν ότι θεωρούν πως η Τοπική Αυτοδιοίκηση δε στέκεται -σε ικανοποιητικό βαθμό- αρωγός στην προσπάθειά τους στον τομέα της ένταξης (βλ. Γράφημα 21). Μία στις δέκα Κοινωνικές Επιχειρήσεις Ένταξης υποστήριξε ότι είναι αρκετά ικανοποιημένοι ενώ άλλο ένα 10% ότι δεν μπορούν να πουν πως είναι ικανοποιημένοι αλλά ούτε πως δεν είναι επαρκής η στήριξη που τους παρέχεται. Το συντριπτικό πάντως ποσοστό που συγκεντρώνει η απάντηση «Καθόλου ικανοποιημένοι» θα πρέπει να αποτελέσει αντικείμενο προβληματισμού, ιδιαιτέρως δε αν αναλογιστεί κανείς πως μεγάλο μέρος των επιχειρήσεων που δήλωσαν διόλου ικανοποιημένες έχουν ήδη συνάψει σχέσεις συνεργασίας με την Τοπική Αυτοδιοίκηση (όπως θα φανεί παρακάτω, στην ανάλυσή μας).

ΓΡΑΦΗΜΑ 21 Βαθμός στήριξης από την Τοπική Αυτοδιοίκηση

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η θέση όλων των Κοινωνικών Επιχειρήσεων Ένταξης του δείγματός που εξέφρασαν την άποψη ότι η Αυτοδιοίκηση, τόσο σε πρώτο

όσο και σε δεύτερο βαθμό, πρέπει να έχει πιο ενεργό ρόλο στην ενίσχυση και την ανάπτυξη των φορέων τους. Εντύπωση προκαλεί το γεγονός πως καμία επιχείρηση δεν εξέφρασε τον παραμικρό προβληματισμό περί των κινδύνων που ενδεχομένως ελλοχεύουν σε μια πιο ενεργή ίσως συμμετοχή των δήμων. Τουναντίον μάλιστα, όλες υπογράμμισαν, με τρόπο εμφατικό, πως είναι αναγκαία η αρωγή και ο συντονισμός κάθε προσπάθειας από τη μεριά των Δήμων ή των Περιφερειών. Είναι εμφανής η ανάγκη των φορέων ένταξης για συντονισμό και αρωγή σε όλα τα επίπεδα, την πρωτοβουλία για το σκοπό αυτό πάντως θα πρέπει, κατά τη γνώμη τους, να αναλάβουν οι ίδιοι οι Δήμοι. Να σημειώσουμε εδώ ότι η έννοια του ενεργού ρόλου περιορίζεται στην προσπάθεια, από πλευράς Τοπικής Αυτοδιοίκησης, συντονισμού και ανάληψης πρωτοβουλιών με σκοπό τη στήριξη και ανάπτυξη επιχειρήσεων και όχι σε ενεργό συμμετοχή ή παρέμβαση στη διοίκηση και τη λήψη αποφάσεων, επιλογές και πρακτικές οι οποίες απορρίφθηκαν κατηγορηματικά από τις επιχειρήσεις όπως θα δούμε και στη συνέχεια.

ΠΙΝΑΚΑΣ 20 Βαθμός στήριξης από την Τοπική Αυτοδιοίκηση (Ανάλυση κατά τύπο φορέα)

Βαθμός στήριξης από την Τοπική Αυτοδιοίκηση			
	Καθόλου	Οριακά	Αρκετά
Κοιν.Σ.Επ.	6	0	0
	100%	0%	0%
Κοι.Σ.Π.Ε.	2	1	1
	50%	25%	25%

Ενδιαφέρον επίσης παρουσιάζει η κατηγοριοποίηση των απαντήσεων με βάση τον τύπο της Κοινωνικής Επιχείρησης Ένταξης. Όπως διαπιστώνουμε από τον Πίνακα 20, είναι διάχυτη η αντίληψη μεταξύ των Κοιν.Σ.Επ. ότι η στήριξη της Τοπικής Αυτοδιοίκησης είναι ανεπαρκής με έξι στις έξι επιχειρήσεις να δηλώνει πως θεωρεί τη στήριξη ανύπαρκτη. Η δυσареσκεια αυτή προφανώς μπορεί να αποδοθεί στο γεγονός ότι οι Κοιν.Σ.Επ. είναι σχετικά καινούριες δομές που δεν έχουν ακόμα δημιουργήσει συνέργιες με Δήμους και Περιφέρειες, τουλάχιστον όχι σε τέτοιο βαθμό που να έχουν

καλλιεργήσει σχέσεις αλληλοϋποστήριξης και αλληλοκατανόησης ενώ προφανώς αναμένουν κάποιου είδους βοήθεια στην προσπάθειά τους να διασφαλίσουν τη βιωσιμότητά τους.

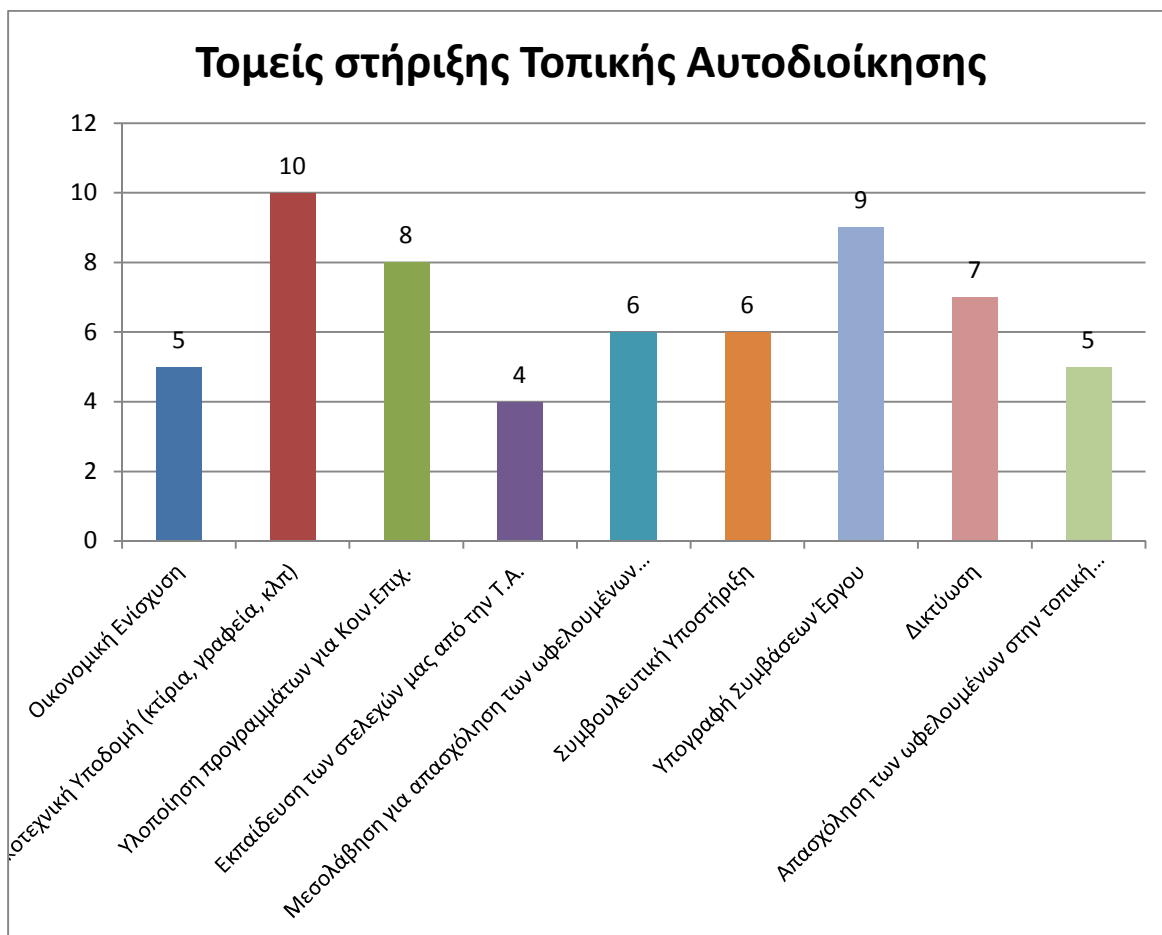
Από την άλλη, η εικόνα που κυριαρχεί στην αντίληψη των Κοι.Σ.Π.Ε. είναι σχετικά μοιρασμένη. Οι μισοί φορείς (δύο στους τέσσερις) θεωρούν ότι η Τοπική Αυτοδιοίκηση δεν στηρίζει επαρκώς την προσπάθειά τους. Ωστόσο, μία στις τέσσερις εξ αυτών θεωρεί πως οι σχέσεις είναι τουλάχιστον ουδέτερες ενώ το υπόλοιπο επίσης μία στις τέσσερις ισχυρίζεται πως η Τοπική Αυτοδιοίκηση είναι -σε σημαντικό βαθμό- αρωγός στην προσπάθεια. Λογικά, και σύμφωνα με την προηγηθείσα ανάλυση, οι Κοι.Σ.Π.Ε. αποτελούν παλαιότερες δομές, έχουν συνεργαστεί επί χρόνια με κάποιον ή κάποιους Δήμους ή Περιφέρειες, έχουν προφανώς αναπτύξει κάποιες συνεργασίες οπότε και έχουν διαμορφώσει μια πιο εμπειριστατωμένη άποψη γύρω από τον βαθμό στήριξης της προσπάθειάς τους από την αυτοδιοίκηση. Ενδεικτικό πάντως είναι ότι οι μισοί Κοι.Σ.Π.Ε., αν και στο σύνολό τους συνεργάζονται ως ένα βαθμό και με κάποιον τρόπο με την Τοπική Αυτοδιοίκηση, θεωρούν ότι η τελευταία δεν τους στηρίζει αρκούντως και θεωρούμε πως τούτο το δείγμα της δυσaréσκειας αποτελεί συνάρτηση των απαιτήσεων αλλά και των υψηλών προσδοκιών που υπάρχουν σε αυτού του είδους τη σχέση.

Μια ενδιαφέρουσα παρατήρηση που μπορούμε να κάνουμε σε αυτό το σημείο συνδέεται με το σύνολο των φορέων του δείγματος, αφού όλοι, και ανεξαρτήτως τύπου φορέα, εξέφρασαν την πεποίθησή τους ότι η Τοπική Αυτοδιοίκηση θα πρέπει να αναλάβει πιο ενεργό ρόλο στην ενίσχυση και ανάπτυξη των Κοινωνικών Επιχειρήσεων Ένταξης στην Ελλάδα. Εντύπωση προκαλεί όμως και το γεγονός πως ακόμα και οι φορείς που δήλωσαν ότι δεν επιθυμούσαν να αναπτύξουν ιδιαίτερες στενές σχέσεις, π.χ. με έναν Δήμο, παρά ταύτα, υπογράμμισαν την ανάγκη για πιο ουσιώδη και αποφασιστική συμβολή της αυτοδιοίκησης στην ανάπτυξη της Κοινωνικής Οικονομίας ειδικώς, και του Τρίτου Τομέα γενικότερα.

Είναι χαρακτηριστική η φράση εκπροσώπου Κοινωνικής Επιχείρησης του δείγματος της έρευνας: «Δεν θέλουμε, ούτε θα επιτρέψουμε ποτέ την εμπλοκή/ενεργό συμμετοχή της Τοπικής Αυτοδιοίκησης στη διοίκηση του φορέα μας, σε καμία περίπτωση. Ούτε επιδιώκουμε κάποιου είδους στενή σχέση με Δήμους ή Περιφέρειες

γιατί θέλουμε να διατηρήσουμε την αυτονομία μας. Η ταύτιση της δουλειάς μας με ένα Δήμο δημιουργεί αρνητικό αντίκτυπο στην εικόνα μας, τουλάχιστον με τα δεδομένα που υπάρχουν αυτή τη στιγμή και την αντίληψη που υπάρχει στην Ελλάδα για το Δημόσιο και τους Δήμους. Αυτό όμως δε σημαίνει πως δεν πιστεύουμε ότι η Τοπική Αυτοδιοίκηση μπορεί και πρέπει να διαδραματίσει αποφασιστικό ρόλο στο συντονισμό, αρωγή και στήριξη όλου του Τομέα. Η ανάπτυξή μας μπορεί να περάσει μέσα από τους Δήμους».

Στο σημείο αυτό επιχειρήσαμε, με μια διευκρινιστική ερώτηση, να διακριβώσουμε τους τομείς όπου θα μπορούσε να προσφέρει τη στήριξή της η Τοπική Αυτοδιοίκηση. Τα αποτελέσματα παρουσιάζονται στο παρακάτω γράφημα (Γράφημα 22).

ΓΡΑΦΗΜΑ 22 Τομείς στους οποίους η Τ.Α. θα πρέπει να στηρίζει τις Κοινωνικές Επιχειρήσεις Εργασιακής Ένταξης (Κ.Ε.Ε.Ε.)

Και οι δέκα φορείς υπογράμμισαν την ανάγκη για στήριξη σε υλικοτεχνική υποδομή (κτίρια, γραφεία κλπ). Παρά το γεγονός ότι υπάρχουν περιπτώσεις παροχής τέτοιου είδους υποδομής από τη μεριά των Δήμων, οι επιχειρήσεις, ακόμα και αυτές που είχαν ήδη δεχτεί τέτοιου είδους βοήθεια, υπογράμμισαν πως η ανάγκη για κτίρια, γραφεία, υπολογιστές, υλικά γραφείου και υπηρεσίες, πχ. λογιστικές, είναι και θα είναι πάντοτε πρώτη προτεραιότητα. Αποτελούν άλλωστε αναγκαίο παράγοντα ανάπτυξης κάθε επιχείρησης. Προσέθεσαν πως οι Δήμοι θα μπορούσαν να συνεισφέρουν προσφέροντας γραφεία, και χώρους που οι δικές τους υπηρεσίες δε χρησιμοποιούν πια, σε Κοινωνικές Επιχειρήσεις με τις τελευταίες έστω να καταβάλλουν ένα ελάχιστο τίμημα. Με αυτό τον τρόπο και ο Δήμος θα είχε πρόσθετα έσοδα από τις εγκαταστάσεις που δεν εκμεταλλεύεται (ενώ διαφορετικά καλείται να δαπανά ποσά για συντήρηση επιβαρύνοντας οικονομικά τους δημότες) αλλά και οι Κοινωνικές Επιχειρήσεις θα μπορούσαν με ανταγωνιστικό ενοίκιο να στεγάζουν τους φορείς τους.

Σε θέματα στήριξης, ακολουθεί ως δεύτερη πιο σημαντική η υπογραφή συμβάσεων έργου, η οποία αναφέρθηκε σε εννέα εκ των συνολικά δέκα περιπτώσεων. Ειδικότερα για τις συμβάσεις έργου και την ανάγκη σύναψης περισσότερων συμβάσεων μεταξύ Τοπικής Αυτοδιοίκησης και Κοινωνικών Επιχειρήσεων Ένταξης, ειπώθηκαν πολλά και ενδιαφέροντα στη διάρκεια των συναντήσεών μας με εκπροσώπους φορέων ένταξης, οι οποίοι μεταξύ άλλων ανέφεραν πολλά προβλήματα. Τούτου λεχθέντος, αξίζει να σημειωθεί ότι οι Κοινωνικές Επιχειρήσεις που απασχολούσαν λ.χ. πρώην τροφίμους σωφρονιστικών ιδρυμάτων δεν μπορούν να υπογράψουν συμβάσεις με δήμους διότι μια τέτοια σύμβαση προϋποθέτει λευκό ποινικό μητρώο αντισυμβαλλόμενου και άρα η εν λόγω Κοινωνική Επιχείρηση αποκλείεται από τη διαδικασία. Αποτελεί, αν μη τι άλλο, ειρωνεία Κοινωνική Επιχείρηση που συστήνεται προκειμένου να αποτελέσει μέσο επανένταξης των ατόμων αυτών στον εργασιακό στίβο να μην μπορεί να συμμετέχει και να αναλαμβάνει συμβάσεις έργου.

Αναφέρθηκαν επίσης από τους ερωτηθέντες περιπτώσεις απευθείας αναθέσεως έργων αλλά και εκφράστηκαν ενστάσεις ως προς τον τρόπο επιλογής φορέων για την υπογραφή σύμβασης με Δήμο. Υπογραμμίστηκε, από μερίδα εκπροσώπων του δείγματος, ότι Κοινωνικές Συνεταιριστικές Επιχειρήσεις, και κυρίως ΜΚΟ με διασυνδέσεις και γνωριμίες στην Τοπική Αυτοδιοίκηση, συνήθως αναλαμβάνουν όλα

τα μεγάλα και οικονομικά επωφελή έργα υπογράφοντας με σχετική ευκολία συμβάσεις, σε αντιδιαστολή με νεοσύστατες, ειδικώς, Κοιν.Σ.Επ.. Προφανώς οι παραπάνω πληροφορίες μεταφέρονται με κάθε επιφύλαξη αφ'ης στιγμής ο δικός μας στόχος δεν ήταν να διερευνήσουμε κατά πόσον ευσταθούν ενώ, εκτός των άλλων, δεν μπορούσαμε σε καμία περίπτωση να τις διερευνήσουμε ή επιβεβαιώσουμε. Παρόλα αυτά, παρατίθενται και αξιολογούνται ως σημαντικά στοιχεία σε ό, τι αφορά θέματα υπογραφής συμβάσεων έργου με την Τοπική Αυτοδιοίκηση.

Επίσης, αναφέρθηκε περίπτωση Κοινωνικής Επιχείρησης Ένταξης που ανέλαβε την καθαριότητα δημοσίου κτιρίου αλλά δεν πληρώθηκε ποτέ διότι η σχετική συμφωνία ήταν προφορική καθώς δεν της επιτρεπόταν να συνάψει σύμβαση με φορέα του Δημοσίου, όπως και η περίπτωση φορέα που κρίθηκε ακατάλληλος έπειτα από μια αδιαφανή, όπως τουλάχιστον αυτή περιγράφηκε, διαδικασία λήψης αποφάσεων από πλευράς Δήμου. Σημαντικές διαφορές επίσης αναφέρθηκαν σε σχέση με τη στάση και την προσπάθεια των Δήμων για ανάπτυξη συνεργασιών με Κοινωνικές Συνεταιριστικές Επιχειρήσεις Ένταξης καθώς, κατά τα λεγόμενα, υπάρχουν Δήμαρχοι «πιο εξοικειωμένοι» με τον Τρίτο Τομέα και άλλοι «λιγότερο εξοικειωμένοι». Ως περισσότερο «ανοικτοί σε συνεργασίες» περιγράφηκαν οι Δήμοι των οποίων οι επικεφαλείς πρόσκεινται στον αριστερό χώρο, αν και αναδείχθηκαν ελάχιστες μεν, εξαιρέσεις με αναφορές σε δημάρχους από άλλους πολιτικούς χώρους.

Ιδιαίτερα υψηλό αριθμό απαντήσεων (οκτώ στις δέκα) συγκεντρώνει η κατηγορία «υλοποίηση προγραμμάτων για Κοινωνικές Επιχειρήσεις». Στην κατηγορία αυτή συμπεριλάβαμε όλες εκείνες τις απαντήσεις που δεν μπορούσαν να υπαχθούν στην κατηγορία «υπογραφή συμβάσεων έργου». Πρόκειται δηλαδή για προγράμματα που αποσκοπούν στην συνεργασία Τοπικής Αυτοδιοίκησης και Κοινωνικών Επιχειρήσεων Ένταξης, όχι όμως απαραίτητως και μέσω υπογραφής σύμβασης έργου αλλά μάλλον μέσω ευρύτερων προγραμμάτων, ακόμα και σε επίπεδο Περιφέρειας, στα οποία θα συμμετέχουν μία ή περισσότερες από μία επιχειρήσεις.

Όπως χαρακτηριστικά υπογράμμισε εκπρόσωπος φορέα «εμείς θα θέλαμε η Τοπική Αυτοδιοίκηση να μας εντάξει σε έναν γενικότερο προγραμματισμό της, π.χ. για την τόνωση της απασχόλησης σε τοπικό επίπεδο, σε επίπεδο Δήμου ή Περιφέρειας και εκεί, σε συνεργασία με την Κοινωνική Υπηρεσία, είτε να μας τροφοδοτεί με

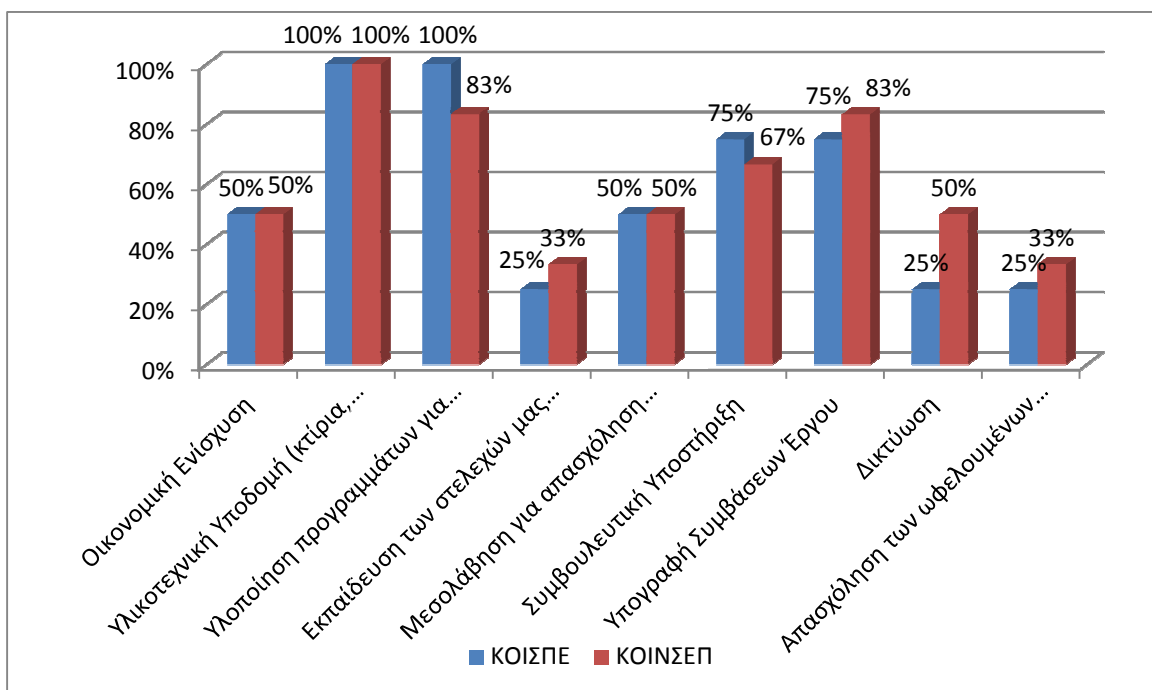
ωφελομένους τους οποίους θα μπορούμε εμείς να απασχολήσουμε στην επιχείρησή μας, είτε να μας επιδοτήσει την απασχόλησή τους, είτε να δημιουργήσουμε συμπράξεις με άλλες Κοινωνικές Επιχειρήσεις Εργασιακής Ένταξης (Κ.Ε.Ε.Ε.) και να αναλάβουμε εμείς, ως τρίτοι, την απασχόληση ενός αριθμού ατόμων, προσφέροντας υπηρεσίες που αυτή τη στιγμή δεν καλύπτονται επαρκώς από τις υπηρεσίες του Δήμου» (συνδέοντας τα ευρήματα αυτά με τις προηγούμενες υποθέσεις εργασίας παρατηρούμε έναν σταθερό προσανατολισμό των φορέων προς τη δημιουργία μόνιμων θέσεων και όχι θέσεων μεταβατικής απασχόλησης).

Ένα μεγάλο ποσοστό φορέων (επτά στις δέκα περιπτώσεις) σημείωσε ότι θα επιθυμούσε η Τοπική Αυτοδιοίκηση να προωθήσει τη Δικτύωση των φορέων εκείνων που ανήκουν στην Κοινωνική Οικονομία και ευρύτερα στον Τρίτο Τομέα. Θα πρέπει εδώ να επισημάνουμε ότι μεγάλος αριθμός εκπροσώπων δήλωσε πως δεν έχουν αναπτύξει ιδιαίτερα στενές επαφές με άλλες Κοινωνικές Επιχειρήσεις Εργασιακής Ένταξης (Κ.Ε.Ε.Ε.) και, όπως χαρακτηριστικά ειπώθηκε σε μία συνέντευξη, «ευτυχώς που γίνεται και κανένα συνέδριο και γνωριζόμαστε μεταξύ μας». Επίσης, παρατηρήθηκε το γεγονός ότι δεν έχουν αναπτυχθεί σχέσεις μεταξύ Κοιν.Σ.Επ. και Κοι.Σ.Π.Ε.. Μάλιστα, θα μπορούσαμε να υποστηρίξουμε πως υπάρχει έντονη καχυποψία μεταξύ των δύο αυτών τύπων Κοινωνικών Επιχειρήσεων Ένταξης, ειδικά όσον αφορά το ρόλο, αλλά κυρίως τη θέση και το κομμάτι της αγοράς, που επιχειρεί ο κάθε ένας να διεκδικήσει. Εκπρόσωποι Κοι.Σ.Π.Ε. μάλιστα (υπογραμμίστηκε από δύο τουλάχιστον) θεωρούν ότι ο Ν.4019/2011 δεν ήταν καν απαραίτητος ενώ και οι τρεις τύποι Κοινωνικών Συνεταιριστικών Επιχειρήσεων δεν έχουν ουσιαστικό νόημα ύπαρξης καθόσον, εκτός από τις Κοινωνικές Επιχειρήσεις Εργασιακής Ένταξης (Κ.Ε.Ε.Ε.), όλοι οι άλλοι τύποι Κοινωνικών Επιχειρήσεων μπορούν κάλλιστα να λειτουργήσουν ως Μ.Κ.Ο.

Αξίζει να σταθούμε επίσης στο γεγονός ότι μόλις οι μισές Κοινωνικές Επιχειρήσεις Εργασιακής Ένταξης (Κ.Ε.Ε.Ε.) ζήτησαν μεγαλύτερη οικονομική στήριξη από την Τοπική Αυτοδιοίκηση κάνοντας εμφανή την ανάγκη των φορέων για ουσιαστικές παρεμβάσεις που θα εξασφαλίσουν τη βιωσιμότητά τους σε μακροπρόθεσμο επίπεδο όπως η μείωση του πάγιου κόστους χρήσης γραφείων και κτιρίων μέσω της παραχώρησης χώρων από τους Δήμους. Τέλος, πρέπει να

σημειώσουμε ότι οκτώ στις δέκα επιχειρήσεις ανέφεραν ότι δεν είναι ικανοποιημένες από τη λειτουργία του Μητρώου Κοινωνικής Οικονομίας μιας υπηρεσίας που -κατά την άποψή μας- θα έπρεπε να αποτελεί το κεντρικό σημείο αναφοράς όλων των φορέων της Κοινωνικής Οικονομίας στην Ελλάδα.

Οι Κοι.Σ.Π.Ε. εμφανίζονται πιο «δικτυωμένοι» ενώ οι Κοιν.Σ.Επ. όχι. Γενικώς πάντως, παρατηρούμε μικρές διαφορές ανάμεσα σε Κοι.Σ.Π.Ε. και Κοιν.Σ.Επ. στις περισσότερες κατηγορίες, όπως δείχνει σαφώς και το Γράφημα 23.

ΓΡΑΦΗΜΑ 23 Τομείς στους οποίους η Τ.Α. θα πρέπει να στηρίζει τις Κοινωνικές Επιχειρήσεις Εργασιακής Ένταξης (Κ.Ε.Ε.Ε.) (Συγκριτικό Γράφημα)

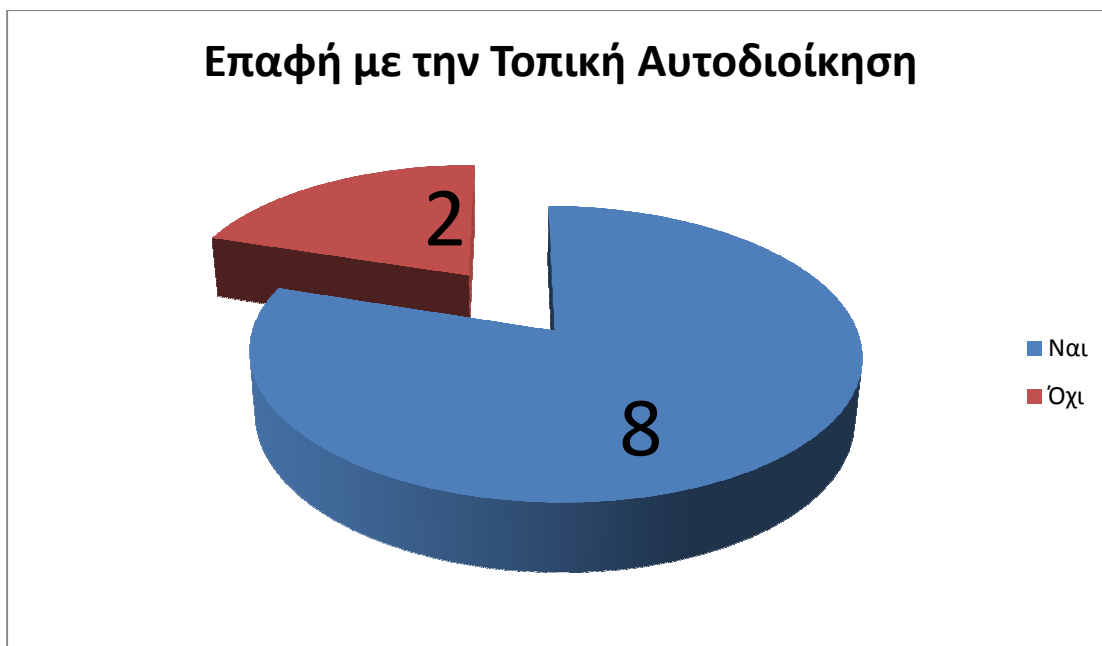
Πιο συγκεκριμένα, οι μισοί (δύο στους τέσσερις) Κοι.Σ.Π.Ε. και (τρεις στις έξι) Κοιν.Σ.Επ., θεωρούν ότι η Τοπική Αυτοδιοίκηση θα πρέπει να ενισχύει οικονομικά τις Κοινωνικές Επιχειρήσεις Εργασιακής Ένταξης (Κ.Ε.Ε.Ε.) ενώ όλοι οι φορείς (Κοι.Σ.Π.Ε. και Κοιν.Σ.Επ.) ανεξαιρέτως σημείωσαν ότι θα πρέπει να παρέχει (η Τ.Α.) υλικοτεχνική υποδομή. Μοιρασμένες είναι επίσης οι απαντήσεις που δόθηκαν σε μία ακόμα κατηγορία που αφορά στη «Μεσολάβηση για απασχόληση των ωφελουμένων σε ιδιωτικές επιχειρήσεις». Μικρές διαφορές ως προς τις απαντήσεις παρατηρούνται στις κατηγορίες «Υλοποίηση προγραμμάτων για Κοινωνικές Επιχειρήσεις», «Εκπαίδευση των στελεχών μας από την Τ.Α.», «Συμβουλευτική Υποστήριξη», «Υπογραφή

Συμβάσεων Έργου» και «Απασχόληση των ωφελουμένων στην τοπική αυτοδιοίκηση». Η μόνη σημαντική διαφοροποίηση παρατηρείται στα ποσοστά που συγκεντρώνει η κατηγορία «Δικτύωση», στην οποία οι Κοιν.Σ.Επ. εμφανίζουν διπλάσια ποσοστά σε σχέση με τους Κοι.Σ.Π.Ε. (50% έναντι 25%). Το εύρημα αυτό έρχεται να επιβεβαιώσει την ανάγκη των Κοιν.Σ.Επ. για δικτύωση (όπως ήδη αναφέρθηκε νωρίτερα) και την πρόοδο που έχουν σημειώσει οι Κοι.Σ.Π.Ε. στον τομέα αυτό.

11.2 Ανάπτυξη συνεργασιών

Παρουσίαζε εξ' αρχής για εμάς μεγάλο ενδιαφέρον να αποκαλύψουμε κατά πόσον οι φορείς που έλαβαν μέρος στις συνεντεύξεις συνεργάζονται ήδη με την Τοπική Αυτοδιοίκηση. Εδώ κάναμε έναν βασικό διαχωρισμό ανάμεσα σε εκείνες που έχουν αναπτύξει κάποιου είδους σχέση (ή έστω βρίσκονται σε επαφή) με Δήμο ή Περιφέρεια, χωρίς όμως τούτο να έχει μετουσιωθεί σε σύμβαση έργου, ή οποιασδήποτε μορφής συνεργασία με επίσημο χαρακτήρα και στην ουσιαστική συνεργασία, μέσω της π.χ. παροχής υπηρεσιών από τη μία ή την άλλη πλευρά. Για παράδειγμα, η ανάθεση της καθαριότητας του δημαρχείου από το Δήμο σε μια Κοινωνική Συνεταιριστική Επιχείρηση Ένταξης σημαίνει πως όχι μόνον έχουν αναπτυχθεί σχέσεις συνεργασίας μεταξύ των δύο μερών αλλά και ότι οι σχέσεις αυτές έχουν οδηγήσει σε υπογραφή σύμβασης. Στην περίπτωση αυτή θελήσαμε να μορφώσουμε εικόνα σχετικά με τον αριθμό των επιχειρήσεων που είχαν μια περισσότερο ή λιγότερο ουσιαστική συνεργασία.

Από τις συνεντεύξεις προέκυψε ότι οκτώ στις δέκα Κοινωνικές Επιχειρήσεις Εργασιακής Ένταξης (Κ.Ε.Ε.Ε.) που έλαβαν μέρος στην έρευνά είχαν έρθει σε επαφή με κάποιον εκπρόσωπο της Τοπικής Αυτοδιοίκησης ή της Περιφέρειας. Η επαφή άλλοτε είχε περισσότερο και άλλοτε λιγότερο επίσημο χαρακτήρα, ωστόσο σε όλες τις περιπτώσεις συζητήθηκαν οι προοπτικές συνεργασίας μεταξύ του φορέα και της Τοπικής Αυτοδιοίκησης. Σε επτά από τις οκτώ περιπτώσεις η συνάντηση επαναλήφθηκε και σε πέντε από τις προαναφερθείσες επτά οδήγησε σε συνεργασία μεταξύ των δύο φορέων.

ΓΡΑΦΗΜΑ 24 Επαφή με την Τοπική Αυτοδιοίκηση

Πιο αναλυτικά, όπως φαίνεται και στο Γράφημα 25, πέντε στους δέκα φορείς έχουν συνεργαστεί (υπογράφοντας σύμβαση, προσφέροντας υπηρεσία ή πουλώντας προϊόν κλπ.) με την Τοπική Αυτοδιοίκηση ενώ οι υπόλοιπες δεν έχουν αναπτύξει τέτοιου είδους σχέση⁴³. Ενδεικτικό της εικόνας εδώ είναι ότι στην διευκρινιστική ερώτηση «μήπως οι σχέσεις αυτές αφορούσαν κάποια συνεργασία με την Περιφέρεια» δε λάβαμε καμία θετική απάντηση καθώς όλες οι περιπτώσεις αφορούσαν σε Δήμους. Είναι σημαντικό επίσης να υπογραμμιστεί ότι σε δύο περιπτώσεις (και στις δύο πρόκειται για Κοιν.Σ.Επ.), οι φορείς ήταν νεοσύστατοι οπότε είναι λογικό να μην έχουν προλάβει να αναπτύξουν ουσιαστικές σχέσεις συνεργασίας με κάποιον Δήμο ή Περιφέρεια, πολλώ δε μάλλον όταν μιλάμε για υπογραφή σύμβασης μεταξύ των δύο.

⁴³ Ο όρος «συνεργασία» εδώ περιλαμβάνει τόσο «εγχρήματου τύπου συνεργασία» όσο και «μη-εγχρήματου τύπου συνεργασία». Για να γίνει σαφής η διάκριση μεταξύ των δύο, αναφέρουμε το εξής παράδειγμα. Εάν ένας Δήμος παραχωρήσει, χωρίς μίσθωμα, ένα κτίριο σε μια Κοιν.Σ.Επ., τότε έχουμε «αχρήματη» ή «μη-εγχρήματου τύπου συνεργασία», δηλαδή η συνεργασία αυτή δεν πραγματοποιείται με κάποιου είδους χρηματική συναλλαγή. Εάν όμως μισθώσει το κτίριο, τότε έχουμε «εγχρήματου τύπου συνεργασία».

ΓΡΑΦΗΜΑ 25 Συνεργασία με την Τοπική Αυτοδιοίκηση (επίσημη, όχι απλή επαφή)

Στο επόμενο βήμα αναλύσαμε τις απαντήσεις, κατηγοριοποιήσαμε τους τύπους των Κοινωνικών Επιχειρήσεων Ένταξης της έρευνάς και το αποτέλεσμα παρατίθεται υπό μορφή πίνακα.

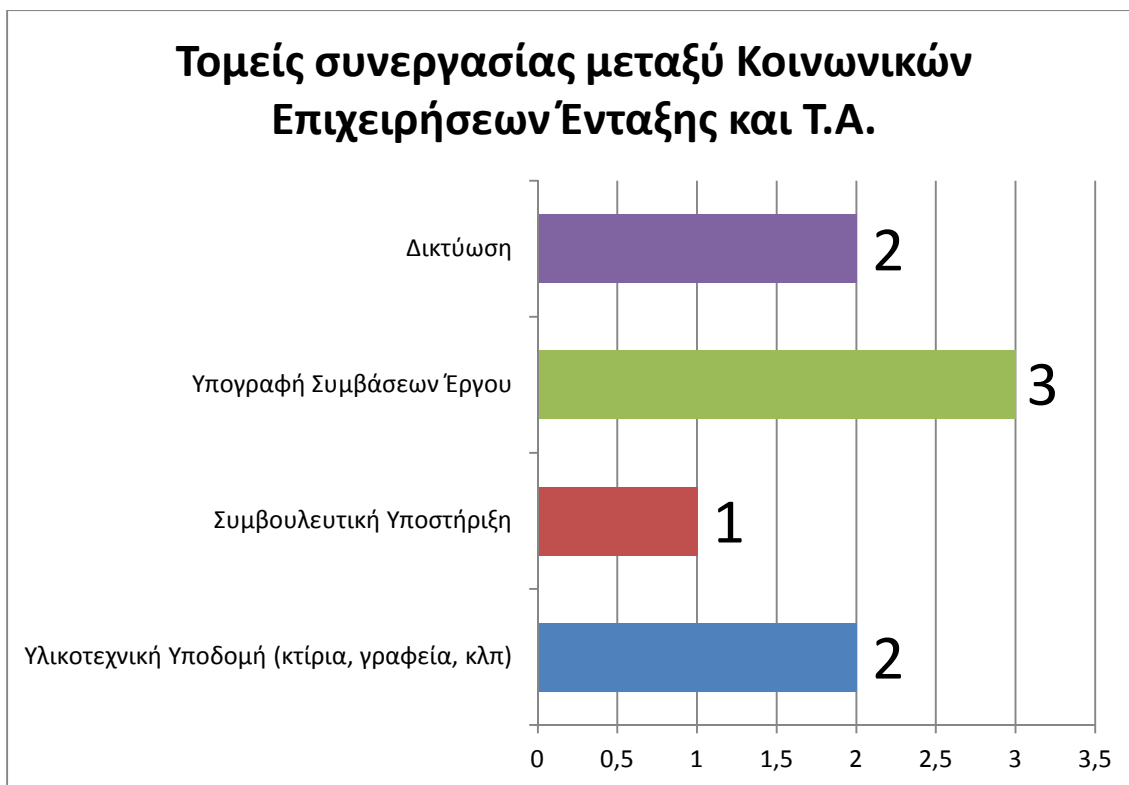
Ανάπτυξη σχέσης με την Τοπική Αυτοδιοίκηση		
	Ναι	Όχι
Κοιν.Σ.Επ.	2	4
	33%	67%
Κοι.Σ.Π.Ε.	3	1
	75%	25%

Ο πίνακας, αν μη τι άλλο, βοηθά στην εξαγωγή κάποιων πολύ χρήσιμων συμπερασμάτων. Το πρώτο που παρατηρούμε είναι ότι τέσσερις στις έξι Κοιν.Σ.Επ. δεν έχουν αναπτύξει ουσιαστικές σχέσεις με την Τοπική Αυτοδιοίκηση όταν οι Κοι.Σ.Π.Ε.,

που επίσης δεν έχουν αναπτύξει παρόμοιου τύπου σχέσεις, είναι μόλις ένας στους τέσσερις. Αντιστοίχως, οι Κοιν.Σ.Επ. που έχουν συνάψει σχέσεις ανέρχονται σε μόλις δύο (δύο στις έξι) έναντι τριών (τρεις στους τέσσερις) για τους Κοι.Σ.Π.Ε.. Τα ανωτέρω μας οδηγούν στο συμπέρασμα ότι οι Κοι.Σ.Π.Ε. έχουν κατορθώσει να έρθουν σε επαφή με τους Δήμους δημιουργώντας συνέργιες που οδηγούν σε πιο ουσιαστική, από κοινού, προσπάθεια. Όπως έχουμε εξηγήσει και σε άλλο σημείο της ανάλυσης, κάτι που επιβεβαιώνεται διαρκώς και από τα αποτελέσματα της ανάλυσής μας, οι Κοι.Σ.Π.Ε. ως παλιότερες δομές είχαν το χρόνο και τη δυνατότητα να αναζητήσουν συνεργασίες ενώ οι Κοιν.Σ.Επ. ως πολύ καινούριες δομές δεν κατάφεραν μέχρι στιγμής κάτι αντίστοιχο.

11.2.1 Τομείς συνεργασίας

Από τις πέντε συνολικά Κοινωνικές Συνεταιριστικές Επιχειρήσεις Ένταξης που έλαβαν μέρος στην έρευνα και οι οποίες έχουν αναπτύξει σχέσεις συνεργασίας με την Τοπική Αυτοδιοίκηση, οι τρεις έχουν συνάψει σύμβαση έργου με κάποιον Δήμο. Οι συμβάσεις αυτές αφορούν κυρίως σε υπηρεσίες καθαριότητας και συντήρησης χώρων πρασίνου. Σε δύο περιπτώσεις οι σχέσεις αφορούν στη Δικτύωση. Εδώ κυρίως έχουμε να κάνουμε με περιπτώσεις όπου ο Δήμος (έγινε λόγος κυρίως για το Δήμο Αθηναίων) διοργανώνει φόρουμ ή συνέδριο/ημερίδα για Κοινωνικές Επιχειρήσεις και μέσω αυτού έχουν αναπτυχθεί σχέσεις μεταξύ του Δήμου και των επιχειρήσεων που παρίστανται ή παίρνουν μέρος στην εκδήλωση. Επίσης, τέτοιες εκδηλώσεις βοηθούν, όπως επισημάνθηκε από τους ίδιους τους εκπροσώπους των Κοινωνικών Επιχειρήσεων, να έρθουν σε επαφή διάφορες Κοινωνικές Επιχειρήσεις και να ανταλλάξουν απόψεις και πρακτικές.

ΓΡΑΦΗΜΑ 26 Τομείς συνεργασίας μεταξύ Κοινωνικών Επιχειρήσεων Ένταξης και Τ.Α.

Δύο στις πέντε επιχειρήσεις του δείγματος (και οι οποίες έχουν αναπτύξει κάποιου είδους σχέση/συνεργασία με την Τοπική Αυτοδιοίκηση) έχουν λάβει υλικοτεχνική βοήθεια. Πρόκειται κυρίως για χώρους ή γραφεία που παραχωρούνται ή για διάφορα πάγια υλικά που θα πήγαιναν για ανακύκλωση λόγω παλαιότητας.

Σε μία περίπτωση η συνεργασία μεταφράζεται σε «Συμβουλευτική υποστήριξη». Και για τις δύο αυτές κατηγορίες αναζητήθηκαν περισσότερες πληροφορίες από τους συνομιλητές/εκπροσώπους, καθώς έπρεπε να καταστεί σαφές το τι ακριβώς απηχεί ο όρος «Συμβουλευτική υποστήριξη» όσον αφορά τη σχέση μεταξύ μιας Κοινωνικής Επιχείρησης και ενός π.χ. Δήμου. Αυτό που μας αποσαφηνίστηκε είναι ότι μερικοί Δήμοι, οι οποίοι θα λέγαμε πως είναι πιο ευαισθητοποιημένοι, έχουν έρθει σε επαφή με Κοινωνικές Επιχειρήσεις και τις έχουν ενημερώσει για δυνατότητες συνεργασίας και συμμετοχής τους σε ευρωπαϊκά, κυρίως, προγράμματα.

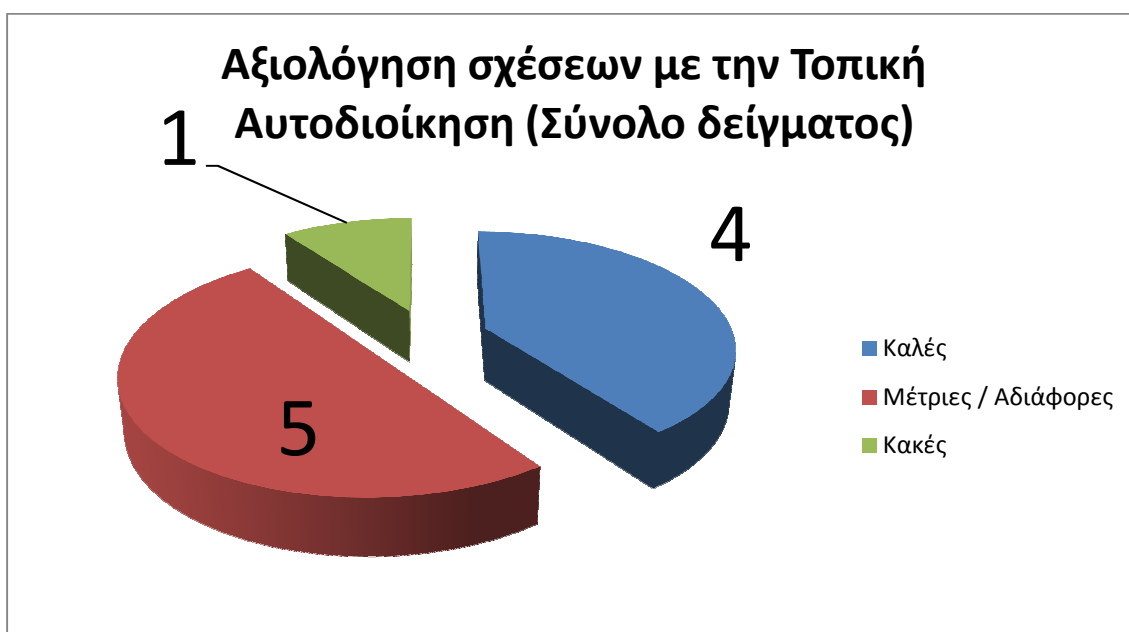
Αυτές οι συναντήσεις συνήθως λαμβάνουν χώρα σε φόρουμ και εκδηλώσεις που διοργανώνει ο Δήμος και σπανιότερα σε κατ' ιδίαν συναντήσεις, όπως λ.χ. στο Γραφείο Κοινωνικής Πολιτικής του Δήμου. Έχουν περισσότερο ανεπίσημο χαρακτήρα και, διευκρινίστηκε πως, γίνονται μάλλον έπειτα από επαφή της Κοινωνικής Επιχείρησης με τον Δήμο παρά με πρωτοβουλία του ίδιου του Δήμου. Αυτό βέβαια δε σημαίνει ότι η συμβουλευτική που ασκείται από τη μεριά του Δήμου -όπως και αν αυτή μεταφράζεται- δεν οδηγεί σε στενότερη συνεργασία και ανάπτυξη σχέσεων μεταξύ των δύο μερών. Είναι σημαντικό να σημειώσουμε ότι εννέα στις δέκα συναντήσεις (ποσοστό 90%) αφορούν Δήμους εντός των οποίων δραστηριοποιούνται οι φορείς, και σπανιότερα σε όμορους ή απομακρυσμένους Δήμους. Αυτό που έχει πάντως διαφανεί καθαρά είναι ότι οι όποιες συνεργασίες έχουν αναπτυχθεί αφορούν κυρίως τους τοπικούς Δήμους. Στις περιπτώσεις μάλιστα που δεν ισχύει ο παραπάνω κανόνας, τότε η μεσολάβηση έχει γίνει από κάποιο μέλος του Δ.Σ. που έχει πρόσβαση (ή, πιθανότερο, διαμένει) σε απομακρυσμένο Δήμο.

11.2.2 Αξιολόγηση σχέσεων με την Τ.Α.

Εστιάσαμε ιδιαίτερος επίσης στο να λάβουμε πληροφορίες γύρω από τον τρόπο με τον οποίον οι Κοινωνικές Επιχειρήσεις Εργασιακής Ένταξης (Κ.Ε.Ε.Ε.) του δείγματός μας αξιολογούν τις σχέσεις που έχουν αναπτύξει με την Τοπική Αυτοδιοίκηση (μιλάμε για τις πέντε που έχουν αναπτύξει συνεργασίες). Χαρακτηριστικό υπήρξε ότι σε όλες τις συνεντεύξεις οι εκπρόσωποι των φορέων αναφέρθηκαν αυθορμήτως στις σχέσεις τους με την Τοπική Αυτοδιοίκηση, τις περισσότερες φορές μάλιστα η αναφορά αυτή έγινε μετά από την εισαγωγική ενημέρωση που πάντοτε γίνονταν και αφορούσε την έρευνα και το αντικείμενο αυτής. Παρατηρήθηκε λοιπόν ιδιαίτερη προθυμία από τη μεριά των επιχειρήσεων να αξιολογήσουν τις παραπάνω σχέσεις, πράγμα το οποίο αυτόματα «άνοιγε» τη συζήτηση και μας προσέφερε τη δυνατότητα να εξειδικεύσουμε και να στραφούμε σε πιο ιδιαίτερα θέματα που αφορούσαν τις σχέσεις αυτές, λ.χ. τι είδους ήταν, πώς ξεκίνησαν, πώς διαμορφώθηκαν, ποιος ανέλαβε την πρωτοβουλία, πώς εξελίχθηκαν στο χρόνο, πώς αναμένεται να εξελιχθούν στο μέλλον, γιατί τις χαρακτηρίζουν με δεδομένο τρόπο κλπ.

Οι δύο χαρακτηρισμοί, οι οποίοι χρησιμοποιήθηκαν κατά κόρον για την αποτύπωση της κατάστασης σχετικά με τις σχέσεις φορέων – αυτοδιοίκησης, ήταν «Καλές» και «Μέτριες» ενώ υπήρξε και περίπτωση (μία) όπου υιοθετήθηκε ένας καθόλα αρνητικός προσδιορισμός («Κακές»). Οι τρεις (3) αυτοί προσδιορισμοί υιοθετήθηκαν αυτούσιοι από εμάς στην ανάλυση όπως και στα αντίστοιχα γραφήματα που τη συνοδεύουν.

Έτσι λοιπόν, στο Γράφημα 27, αποτυπώσαμε την συνολική εικόνα των απαντήσεων που άπτονταν των σχέσεων των Κοινωνικών Συνεταιριστικών Επιχειρήσεων Εργασιακής Ένταξης της έρευνάς και της Τοπικής Αυτοδιοίκησης. Αναφερόμενοι στη συνολική εικόνα εννοούμε ότι συγκεντρώσαμε τις απαντήσεις όλων των φορέων ανεξαρτήτως του κατά πόσον είχαν συνάψει (επισήμως) κάποιου είδους συνεργασία με κάποιον Δήμο ή όχι. Συνοπτικά αναφέρουμε πως έξι στις δέκα επιχειρήσεις (ποσοστό 60%) αξιολογούν τις σχέσεις τους με την Τοπική Αυτοδιοίκηση ως «Μέτριες/Αδιάφορες», τέσσερις στις δέκα (ποσοστό 40%) ως «Καλές» ενώ 1 στις 10 (ποσοστό 10%) ως «Κακές».

ΓΡΑΦΗΜΑ 27 Αξιολόγηση σχέσεων με την Τοπική Αυτοδιοίκηση (Σύνολο δείγματος)

Στο Γράφημα 28 συνθέσαμε τις απαντήσεις των φορέων που έχουν συνεργαστεί επισήμως με την Τοπική Αυτοδιοίκηση. Έτσι, από τις πέντε συνολικά επιχειρήσεις που

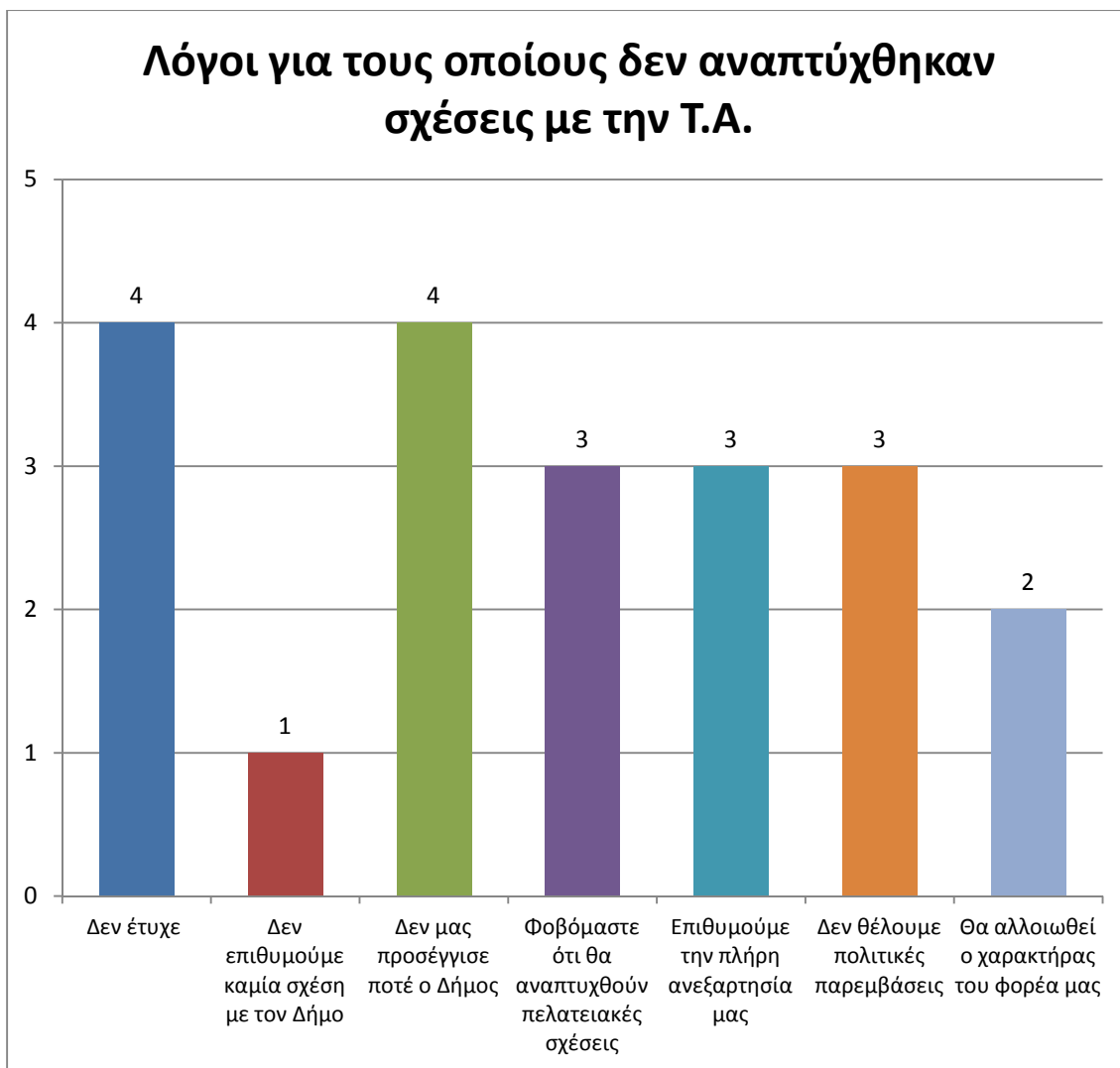
έχουν αναπτύξει συνεργασίες, οι τρεις αξιολογούν ως «Καλές» τις σχέσεις τους ενώ δύο τις θεωρούν «Μέτριες/Αδιάφορες». Χαρακτηριστικό είναι ότι απουσιάζει αρνητικός προσδιορισμός.

ΓΡΑΦΗΜΑ 28 Αξιολόγηση σχέσεων με την Τοπική Αυτοδιοίκηση) μόνο όσες έχουν επισήμως συνεργαστεί)

11.2.3 Λόγοι για τη μη ανάπτυξη σχέσεων μεταξύ Κ.Ε.Ε.Ε. και Τ.Α.

Μέσα από τη συζήτηση με τους εκπροσώπους των Κοινωνικών Επιχειρήσεων Ένταξης που έλαβαν μέρος στην έρευνά επιχειρήσαμε να εκμαιεύσουμε συγκεκριμένες πληροφορίες σχετικά με τους λόγους οι οποίοι συνετέλεσαν στην ανυπαρξία σχέσεων με την Τ.Α. Οι λόγοι, σύμφωνα με τους φορείς, είναι πολλοί, τόσο στο σύνολό τους, όσο και ανά Κοινωνική Επιχείρηση, καθώς σημαντικό ποσοστό φορέων ανέφεραν άνω των δυο. Οι απαντήσεις που λάβαμε ταξινομήθηκαν σε επτά κύριες κατηγορίες, οι οποίες και αναφέρονται στο Γράφημα 29.

ΓΡΑΦΗΜΑ 29 Λόγοι μη-ανάπτυξης σχέσεων με την Τ.Α.

Οι δύο επικρατέστεροι λόγοι φαίνεται να αφορούν το γεγονός πως απλώς δεν έτυχε να ευοδωθεί μια τέτοια συνεργασία, και δη χωρίς ιδιαίτερο λόγο (τέσσερις στις πέντε περιπτώσεις), καθώς επίσης ότι ο Δήμος δεν προσέγγισε ποτέ το φορέα (επίσης σε τέσσερις από τις πέντε περιπτώσεις). Τρεις φορείς υπογράμμισαν ότι δεν αναπτύχθηκαν στενές σχέσεις με την Τοπική Αυτοδιοίκηση (επί τούτου) έτσι ώστε να διαφυλαχθεί ο αυτόνομος και ανεξάρτητος χαρακτήρας του φορέα. Όπως επισήμανε εκπρόσωπος η στενή συνεργασία με Δήμους και Περιφέρειες θα δημιουργούσε αρνητικό αντίκτυπο τόσο στη φήμη όσο και στην άσκηση της διοίκησης του φορέα μιας και αναπόφευκτα, πιστεύεται πως, οι εκπρόσωποι της Τοπικής Αυτοδιοίκησης θα επιχειρούσαν, άμεσα ή έμμεσα, να επηρεάσουν τις αποφάσεις της επιχείρησης.

Ένας ακόμη λόγος που αναφέρθηκε, και συγκέντρωσε επίσης τρεις απαντήσεις, ως αιτία ανυπαρξίας σχέσεων είναι ότι η Κοινωνική Επιχείρηση φοβάται πως θα αναπτυχθούν πελατειακές σχέσεις και θα αλλοιώσουν το χαρακτήρα και τη φύση του φορέα. Επίσης, σε 3 περιπτώσεις οι εκπρόσωποι των Κοινωνικών Επιχειρήσεων που δεν έχουν αναπτύξει σχέσεις με την Τοπική Αυτοδιοίκηση, δήλωσαν πως φοβούνται τυχόν προσπάθεια για πολιτικές παρεμβάσεις όχι μόνο από τον Δήμο αλλά και από την ίδια την κυβέρνηση.

Τρεις επίσης απαντήσεις συγκεντρώνει και η άποψη ότι η στενή συνεργασία με την Τοπική Αυτοδιοίκηση θα οδηγούσε σε πολιτικές παρεμβάσεις με αποτέλεσμα πιέσεις προς τον φορέα οι οποίες θα επηρέαζαν συνολικά και άμεσα τον τρόπο άσκησης της διοίκησης, τον τρόπο λήψης των αποφάσεων και θα αλλοίωναν τη φύση του ίδιου του φορέα. Δεν εντάξαμε αυτή την κατηγορία των απαντήσεων στην κατηγορία «Επιθυμούμε την πλήρη ανεξαρτησία μας» διότι στη συγκεκριμένη περίπτωση αναφέρθηκε καθαρά ο όρος «πολιτική ή κομματική παρέμβαση», υποδηλώνοντας το φόβο για ύπαρξη πιέσεων που έχουν πολιτικό χαρακτήρα και δεν έχουν να κάνουν μόνο με την άσκηση επιρροής στη διοίκηση αλλά σε μια συνολικότερη βάση. Η ανεξαρτησία -όπως νοείται σε αυτή την περίπτωση- έχει να κάνει περισσότερο με την επιρροή της Τοπικής Αυτοδιοίκησης ως θεσμού ενώ εδώ μιλάμε για επιρροή από το ίδιο το κράτος ή τα κόμματα.

Τέλος, δύο φορείς ανέφεραν ότι δεν ανέπτυξαν σχέσεις με την Τοπική Αυτοδιοίκηση από φόβο μήπως και μια τέτοιου είδους σχέση αλλοιώσει το χαρακτήρα της επιχείρησής τους. Σε διευκρινιστική ερώτηση, που θέσαμε με σκοπό να αποσαφηνιστεί η έννοια της «αλλοίωσης», μας είπαν ότι εννοούν πως η Τοπική Αυτοδιοίκηση, αργά ή γρήγορα, θα «κατευθύνει» εμμέσως τον φορέα προς την παραγωγή προϊόντων ή την παροχή εκείνων των υπηρεσιών που έχει ανάγκη ο Δήμος, απομακρύνοντας έτσι την επιχείρηση από τους καταστατικούς σκοπούς για τους οποίους συστήθηκε και άρχισε να δραστηριοποιείται. Μια τέτοια εξέλιξη θα δημιουργούσε καλύτερες προοπτικές βιωσιμότητας για την επιχείρηση μεν (αφού θα παρείχε υπηρεσίες και προϊόντα για τα οποία θα υπήρχε άμεση ζήτηση), θα υποχρέωνε δε, κατά πάσα πιθανότητα, το φορέα να ατονήσει ή να αναβάλει δράσεις και σχέδια για

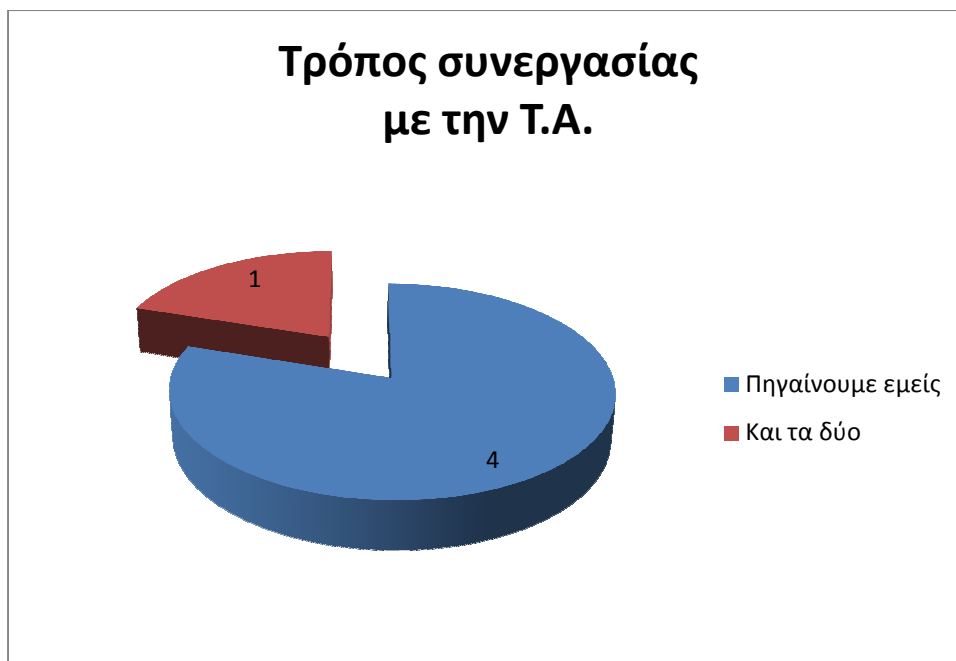
την υλοποίηση των οποίων ιδρύθηκε (και μάλιστα με αυξημένο το ενδεχόμενο παρουσίας φαινομένων ισομορφισμού).

Τέλος, μια Κοινωνική Επιχείρηση Ένταξης η οποία τυγχάνει να είναι Κοινωνική Συνεταιριστική Επιχείρηση (Κοι.Σ.Π.Ε.), σημείωσε ότι δεν επιθυμεί καμία σχέση με την Τοπική Αυτοδιοίκηση, διότι πιστεύεται πως μια τέτοια σχέση δεν προσφέρει «κανένα θετικό, παρά μόνο αρνητικά». Επιχειρήσαμε να εμβαθύνουμε περαιτέρω στους λόγους για τους οποίους κάποιος φορέας δε θα επιθυμούσε κανενός είδους σχέση με Δήμο ή Περιφέρεια. Η απάντηση ήταν ότι «και μόνο η διάδοση της φήμης ότι συνεργαζόμαστε με κάποιον Δήμο, θα είχε αρνητικό αντίκτυπο στους ωφελούμενους και τους άμεσους συνεργάτες μας. Είμαστε πολύ καλά μόνοι, χωρίς παρεμβάσεις από πάνω και έτσι θα παραμείνουμε με κάθε κόστος», ειπώθηκε χαρακτηριστικά στη συνέντευξη.

Η συντριπτική πλειοψηφία των φορέων ανέφεραν πως υπάρχουν τεράστιες δυνατότητες για συμπράξεις και συνεργασίες με την Τοπική Αυτοδιοίκηση και πως οι ίδιοι επιθυμούν να ενισχύσουν περαιτέρω τις σχέσεις τους. Μάλιστα, υπογραμμίστηκε με τον πλέον κατηγορηματικό τρόπο από όλες τις Κοινωνικές Επιχειρήσεις του δείγματος ότι πιστεύουν στην ύπαρξη μεγάλων περιθωρίων βελτίωσης των σχέσεων τους με τους Δήμους.

11.3 Τρόποι προσέγγισης και αντιμετώπισης των Κ.Ε.Ε.Ε. από την Τ.Α.

Απευθυνθήκαμε σε εκείνες τις Κοινωνικές Επιχειρήσεις Εργασιακής Ένταξης (Κ.Ε.Ε.Ε.) που έχουν ήδη αναπτύξει συνεργασίες με την Τοπική Αυτοδιοίκηση θέτοντας συγκεκριμένα ερωτήματα περί του τρόπου με τον οποίο γίνεται η πρώτη επαφή, ή η προσέγγιση με το Δήμο. Τέσσερις στους πέντε φορείς ένταξης απάντησαν ότι η πρωτοβουλία ήταν δική τους και ουσιαστικά αυτοί προσέγγισαν κάποιον στο Δήμο με σκοπό να κανονίσουν μια συνάντηση. Ένας μόνο φορέας ανέφερε πως η επαφή έγινε μέσω τρίτου προσώπου, το οποίο γνώριζε το Δήμαρχο. Κανένας εκπρόσωπος δεν ανέφερε ότι επρόκειτο για πρωτοβουλία της Τοπικής Αυτοδιοίκησης, πράγμα το οποίο πρέπει να μας προβληματίσει. Η πρώτη αυτή επαφή πάντως είχε, όπως μας αναφέρθηκε, ανεπίσημο χαρακτήρα - δεν έγινε προγραμματισμένα αλλά τυχαία.

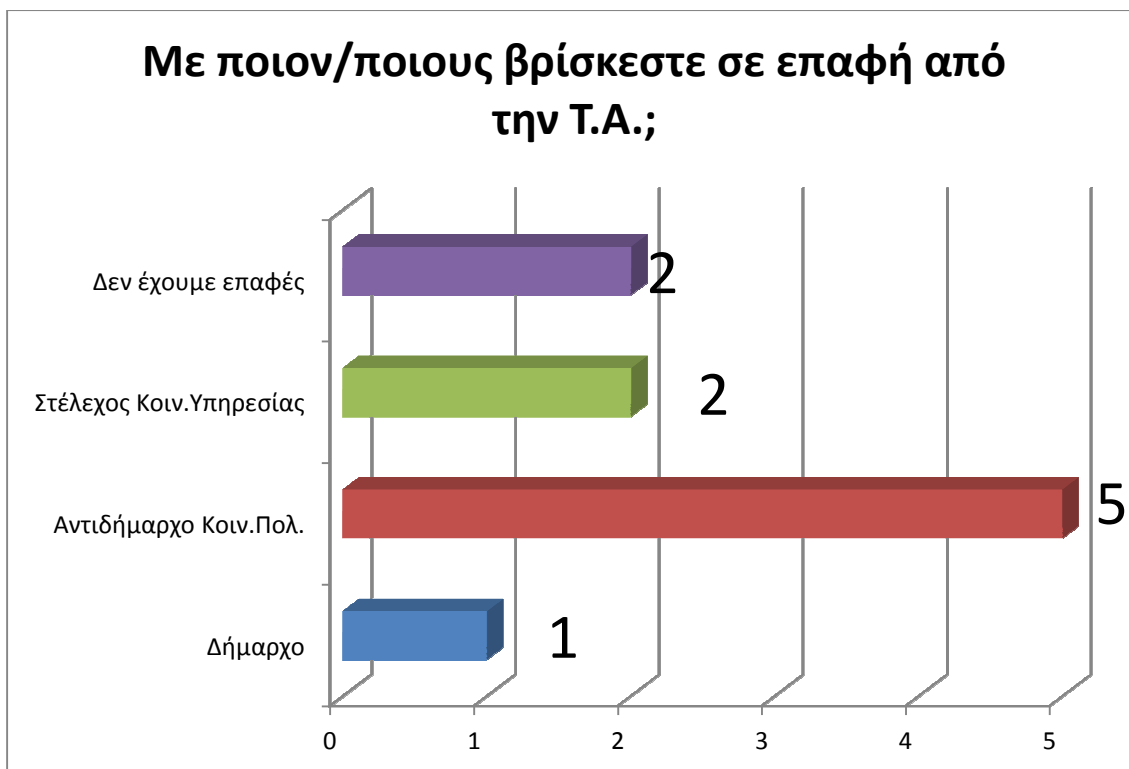
ΓΡΑΦΗΜΑ 30 Τρόπος προσέγγισης με την Τ.Α.

Θελήσαμε επίσης να διακριβώσουμε τι συμβαίνει μετά την πρώτη επικοινωνία. Για παράδειγμα, αν ίσως παρουσιάζει ο Δήμος κάποιο σχέδιο που να αφορά τη συνεργασία του με Κοινωνικές Επιχειρήσεις γενικότερα ή μήπως τα στελέχη της Κοινωνικής Επιχείρησης Ένταξης εξηγούν τι κάνουν και έτσι διερευνώνται από κοινού οι δυνατότητες συνεργασίας. Φαίνεται πως οι Κοινωνικές Επιχειρήσεις Εργασιακής Ένταξης (Κ.Ε.Ε.Ε.) που έλαβαν μέρος στην έρευνά μας, σε ποσοστό 80% (τέσσερις στις πέντε), προσέγγισαν τον Δήμο περιγράφοντας επακριβώς τι κάνει ο φορέας τους και παραθέτοντας σκέψεις/ιδέες για το πώς θα μπορούσαν να συνεργαστούν με το Δήμο. Μόλις ένας φορέας ήρθε σε επαφή κατόπιν πρωτοβουλίας του ίδιου του Δήμου. Μάλιστα τονίστηκε ότι οι περισσότεροι Δήμοι δε γνώριζαν καν την ύπαρξη των φορέων ή/ και ούτε τι είναι μία Κοιν.Σ.Επ. ή ένας Κοι.Σ.Π.Ε.. Πολλοί αντιδήμαρχοι δε γνώριζαν ούτε το νόμο 4019/2011, ούτε κάτι σχετικά με τις δυνατότητες συνεργασίας Κοινωνικών Επιχειρήσεων Ένταξης - Τοπικής Αυτοδιοίκησης.

Γενικότερα, στους περισσότερους Δήμους, επικρατεί άγνοια σχετικά με τις Κοινωνικές Επιχειρήσεις και το ρόλο τους. Υπογραμμίστηκε ότι στις περισσότερες των περιπτώσεων οι φορείς αντιμετωπίστηκαν ως «διεκδικητές» των θέσεων εργασίας των ίδιων των εργαζομένων εντός των Δήμων λόγω μιας διάχυτης καχυποψίας και πεποίθησης, σύμφωνα με την οποία η σύναψη σύμβασης του Δήμου με μια Κοινωνική

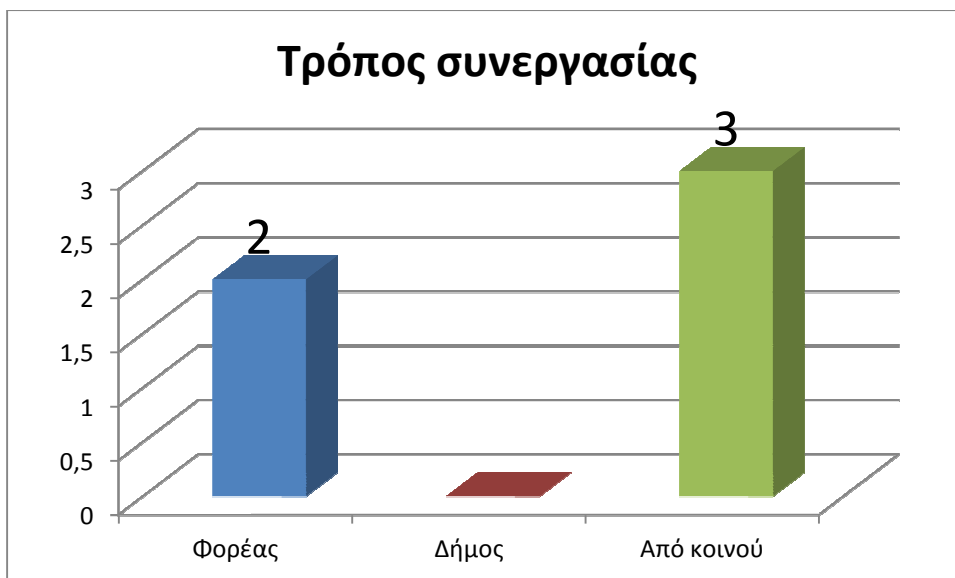
Επιχείρηση θα σήμανε και τη λήξη των συμβάσεων των εργαζομένων του Δήμου οι οποίοι απασχολούνται στον αντίστοιχο τομέα όπου θα δραστηριοποιούνταν η Κοινωνική Επιχείρηση.

Μέσα από τη διαδικασία των συνεντεύξεων εξάγαμε επίσης χρήσιμα συμπεράσματα σχετικά με το άτομο με το οποίο έρχονται σε επαφή οι εκπρόσωποι των Κοινωνικών Επιχειρήσεων Ένταξης που έλαβαν μέρος στην έρευνά μας και έχουν ήδη αναπτύξει κάποιου είδους συνεργασία με την Τ.Α. Η πλειοψηφία των εκπροσώπων των φορέων (πέντε στους δέκα) βρίσκονται σε επαφή με αντιδήμαρχο ή υπεύθυνο Κοινωνικής Πολιτικής του Δήμου ενώ μόλις δύο διατηρούν επαφές με κάποιο στέλεχος της Κοινωνικής Υπηρεσίας. Μόλις ένας απάντησε ότι επικοινωνεί απευθείας με το Δήμαρχο ενώ δύο στις δέκα επιχειρήσεις, όπως αναφέρθηκε και σε προηγούμενη παράγραφο, δεν έχουν επαφές με την Τοπική Αυτοδιοίκηση. Επίσης, όπως μας διευκρινίστηκε, οι παραπάνω επαφές (όπου αυτές υφίστανται) στηρίζονται, ως επί το πλείστον, σε γνωριμίες μελών των φορέων και στελεχών των Δήμων οι οποίες προϋπήρχαν ενώ είναι λίγες οι περιπτώσεις όπου αναπτύχθηκαν σχέσεις μέσω της συνεργασίας των δύο μερών. Τα ευρήματα της έρευνάς μας σε σχέση με τις επαφές με την Τοπική Αυτοδιοίκηση εμφανίζονται στο παρακάτω γράφημα.

ΓΡΑΦΗΜΑ 31 Επαφές (άτομα) από τον χώρο της Τ.Α.

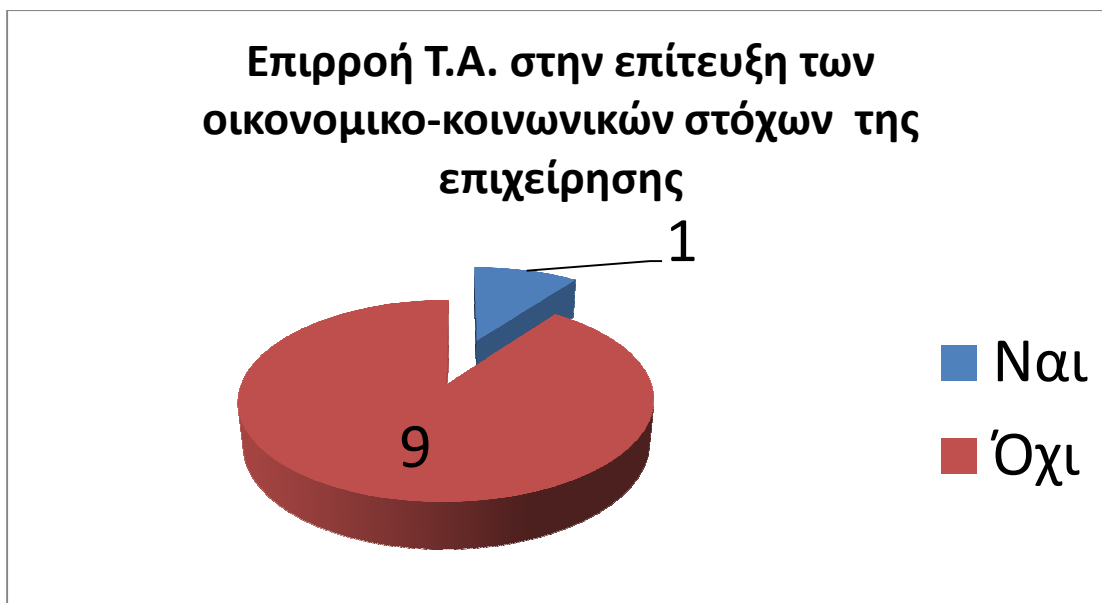
Κατά τη διαδικασία λήψης των συνεντεύξεων συλλέξαμε επίσης σημαντικά στοιχεία ως προς τη διαδικασία που κατά κανόνα ακολουθείται από τις Κοινωνικές Επιχειρήσεις Εργασιακής Ένταξης (Κ.Ε.Ε.Ε.) του δείγματός μας όταν πραγματοποιούνται συναντήσεις με εκπροσώπους του Δήμου με σκοπό την προώθηση των προϊόντων και υπηρεσιών τους. Το συμπέρασμα στο οποίο καταλήγουμε μετά την ανάλυση των συνεντεύξεων είναι ότι τρεις στους πέντε φορείς που έλαβαν μέρος στην έρευνά μας και έχουν συνεργαστεί με την τοπική αυτοδιοίκηση, αποφασίζεται από κοινού η μορφή της συνεργασίας μεταξύ των δύο οργανισμών. Σε δύο μόλις περιπτώσεις ο φορέας προτείνει πακέτα συνεργασίας προς το δήμο ενώ σε καμία περίπτωση δεν ανέλαβε την πρωτοβουλία η Τοπική Αυτοδιοίκηση να προτείνει τρόπους συνεργασίας. Τα αποτελέσματα απεικονίζονται στο παρακάτω γράφημα (Γράφημα 33).

ΓΡΑΦΗΜΑ 32 Τρόπος συνεργασίας

11.4 Επιρροή Τ.Α. στην επίτευξη των οικονομικο-κοινωνικών στόχων της επιχείρησης

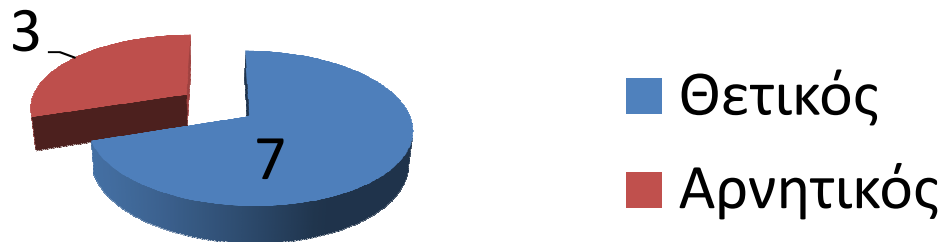
Παράλληλα, οι Κοινωνικές Επιχειρήσεις Εργασιακής Ένταξης (Κ.Ε.Ε.Ε.) της έρευνάς εμφανίστηκαν κατά κανόνα (σε εννέα στις δέκα περιπτώσεις, ποσοστό 90%) να μην επηρεάζονται σε κανένα βαθμό, ή με κανέναν τρόπο, από την οποιαδήποτε επιρροή που ενδεχομένως ασκούν οι πολιτικές της Τοπικής Αυτοδιοίκησης επάνω τους. Αξιοσημείωτο εδώ είναι ότι το γεγονός ότι ενώ το παραπάνω ποσοστό αναφέρεται στο σύνολο των επιχειρήσεων που έλαβαν μέρος στην έρευνά μας, και δεδομένου ότι γνωρίζουμε πως οκτώ στις δέκα συνολικώς επιχειρήσεις έχουν αναπτύξει (κάποιου είδους) σχέση με την Τ.Α. (και άρα θα αναμέναμε να επηρεάζονται έστω αυτές σε κάποιο σημαντικό βαθμό από τις πολιτικές της Τ.Α.), εντούτοις, εννέα στις δέκα δηλώνουν πως δεν επηρεάζονται από την Τ.Α σε κανέναν βαθμό. Το αποτέλεσμα μας προβληματίζει διότι είναι αναμενόμενο κάποιο ποσοστό επιχειρήσεων να επηρεάζεται, κατά το μάλλον ή ήττον, από μια συνεργασία με έναν Δήμο, και άρα διατηρούμε επιφυλάξεις κατά πόσον αυτή η απάντηση είναι αντικειμενική ή όχι.

ΓΡΑΦΗΜΑ 33 Επιρροή Τ.Α. στην επίτευξη των οικονομικο-κοινωνικών στόχων της επιχείρησης

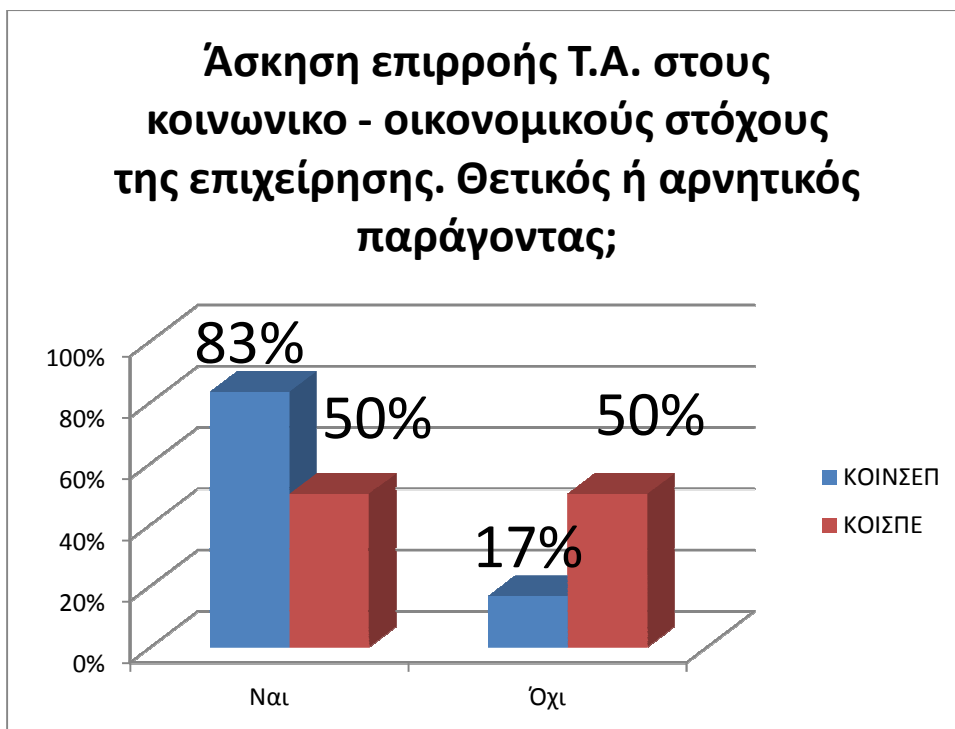
Ένα ιδιαίτερα ενδιαφέρον στοιχείο που προκύπτει από την ανάλυση των συνεντεύξεων είναι ότι οι φορείς που έλαβαν μέρος στην έρευνα αξιολογούν ως θετικό παράγοντα την πολύ μικρή επιρροή που ασκεί η Τ.Α. στους κοινωνικο-οικονομικούς στόχους της επιχείρησής τους. Πιο συγκεκριμένα, επτά στους δέκα φορείς αξιολογεί το παραπάνω γεγονός ως θετικό ενώ μόλις τρεις το αντιμετωπίζουν ως αρνητικό παράγοντα (βλ. Γράφημα 34). Με δεδομένο ότι εννέα στις δέκα επιχειρήσεις απάντησαν ότι δεν επηρεάζονται οι κοινωνικο-οικονομικοί τους στόχοι από την Τ.Α. αλλά τρεις στους δέκα φορείς το θεωρεί αρνητικό παράγοντα, διαπιστώνουμε ότι οι τελευταίοι θα επιθυμούσαν να δέχονται μεγαλύτερη επιρροή από την Τ.Α. Σε διευκρινιστική ερώτηση μας αναφέρθηκε ότι θα επιθυμούσαν μια ενεργότερη πολιτική από την Τ.Α. στον οικονομικό τομέα που προφανώς θα επηρέαζε εμμέσως τους στόχους της επιχείρησης.

**Άσκηση επιρροής Τ.Α. στους κοινωνικο - οικονομικούς στόχους της επιχείρησης.
Θετικός ή αρνητικός παράγοντας;**

ΓΡΑΦΗΜΑ 34 Άσκηση επιρροής Τ.Α. στους κοινωνικο - οικονομικούς στόχους της επιχείρησης. Θετικός ή αρνητικός παράγοντας;

Διαπιστώσαμε μία σημαντική διαφοροποίηση μεταξύ Κοιν.Σ.Επ. και Κοι.Σ.Πε. όσον αφορά το πώς αντιμετωπίζουν την άσκηση ή μη επιρροής από την Τ.Α. στους κοινωνικο-οικονομικούς τους στόχους. Οι Κοιν.Σ.Επ., σχεδόν στο σύνολό τους (πέντε από έξι, ποσοστό 83%), χαρακτηρίζουν το γεγονός ότι δεν τους ασκούνται επιρροές θετικό παράγοντα ενώ οι Κοι.Σ.Πε. εμφανίζονται μοιρασμένοι (δύο το θεωρούν θετικό παράγοντα ενώ άλλες δύο αρνητικό, ποσοστό 50%) (βλ. Γράφημα 35).

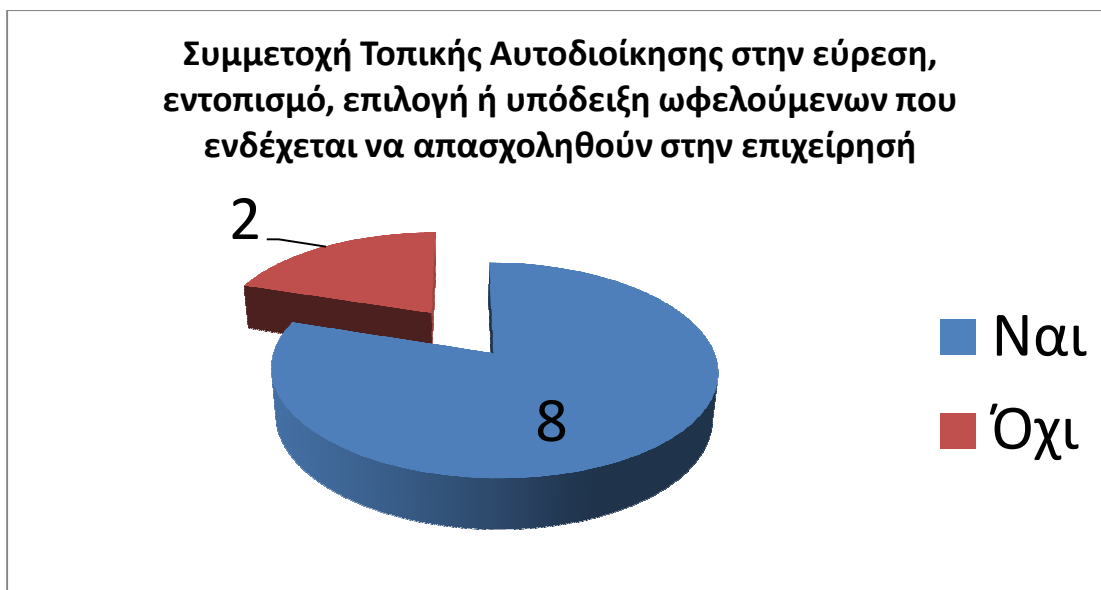

ΓΡΑΦΗΜΑ 35 Άσκηση επιρροής Τ.Α. στους κοινωνικο - οικονομικούς στόχους της επιχείρησης. Θετικός ή αρνητικός παράγοντας; (Συγκριτικό γράφημα)

Σε δύο περιπτώσεις είχαμε συνεργασία μεταξύ Τοπικής Αυτοδιοίκησης και φορέων με σκοπό την εύρεση, τον εντοπισμό, την επιλογή ή υπόδειξη ωφελούμενων που ενδέχεται να απασχοληθούν στην επιχείρηση. Η συνεργασία αυτή είχε ανεπίσημο χαρακτήρα και πρόκειται ουσιαστικά για επικοινωνία της Κοινωνικής Υπηρεσίας με τον φορέα, χωρίς όμως αυτή να εντάσσεται σε κάποιο πρόγραμμα ή πρωτοβουλία του Δήμου που προσφέρεται σε σταθερή βάση.

11.5 Ο ρόλος της Τ.Α. στην εύρεση, εντοπισμό, επιλογή ή υπόδειξη ωφελουμένων

Απευθυνθήκαμε σε όλους τους φορείς (τόσο αυτούς που συνεργάζονται όσο και αυτούς που δε συνεργάζονται), ρωτώντας τους κατά πόσον πιστεύουν ότι η Τοπική Αυτοδιοίκηση θα μπορούσε να διαδραματίσει κομβικό ρόλο στην εύρεση, στον εντοπισμό, στην επιλογή ή υπόδειξη ωφελούμενων που θα μπορούσαν να απασχοληθούν στην επιχείρησή τους. Στη συντριπτική τους πλειοψηφία (οκτώ στους δέκα) οι φορείς απάντησαν ότι είναι θετικοί σε μια τέτοια προοπτική. Η σύνοψη των θέσεων των εκπροσώπων των επιχειρήσεων παρουσιάζεται στο Γράφημα 36.

ΓΡΑΦΗΜΑ 36 Συμμετοχή Τοπικής Αυτοδιοίκησης στην εύρεση, εντοπισμό, επιλογή ή υπόδειξη ωφελούμενων που ενδέχεται να απασχοληθούν στην επιχείρησή

Από την ανάλυση των συνεντεύξεων προκύπτει ότι, κατά γενική ομολογία, με βάση τα λεγόμενα του συνόλου των εκπροσώπων των Κοινωνικών Επιχειρήσεων Ένταξης του δείγματος, η Τοπική Αυτοδιοίκηση δε συμμετέχει –έμμεσα ή άμεσα- στην απορρόφηση/απασχόληση των ωφελουμένων των φορέων, οι οποίοι είτε ολοκληρώνουν τα προγράμματα κατάρτισής τους, είτε σταματούν για οποιονδήποτε λόγο να απασχολούνται. Στο σημείο αυτό, ας σημειωθεί ότι οι ωφελούμενοι των Κοι.Σ.Π.Ε., κατά κανόνα, δε διακόπτουν την απασχόλησή τους, ούτε για αυτή υπάρχει κάποιου είδους καταληκτική ημερομηνία ώστε να παρίσταται ανάγκη αναζήτησης φορέων στους οποίους οι εν λόγω θα μπορούσαν να απασχοληθούν με το πέρας του προγράμματος εκπαίδευσής τους. Επίσης, να σημειωθεί ότι οι περισσότερες Κοιν.Σ.Επ. του δείγματός μας απασχολούσαν τα ίδια τα μέλη τους και δεν παρείχαν προγράμματα μεταβατικής απασχόλησης, άρα είναι αναμενόμενο το ποσοστό αυτό να εμφανίζεται ιδιαίτερα υψηλό.

11.5 Η συμμετοχή της Τ.Α. στη διοίκηση των Κοινωνικών Επιχειρήσεων Ένταξης

Η συμμετοχή της Τ.Α. στη διοίκηση των Κοινωνικών Επιχειρήσεων Ένταξης που έλαβαν μέρος στην έρευνά είναι πολύ μικρή όπως είδαμε και σε προηγούμενη

ενότητα. Αναλύσαμε περαιτέρω το υλικό των συνεντεύξεων και όπως διαπιστώνει κανείς από το Γράφημα 37, έξι στους δέκα εκπρόσωποι των φορέων απάντησαν ότι η Τ.Α. δε θα πρέπει να συμμετέχει καθόλου στα διοικητικά σχήματα ενώ τέσσερις υποστήριξαν πως θα πρέπει να συμμετέχει σε μικρό ποσοστό.

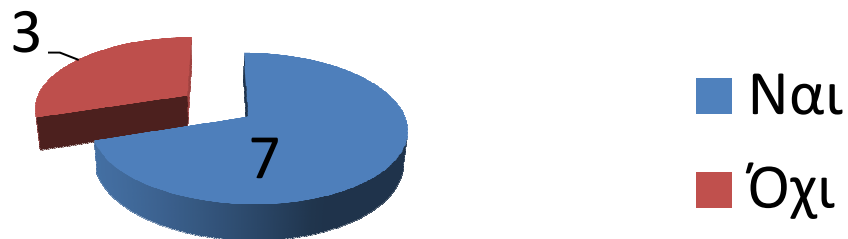

ΓΡΑΦΗΜΑ 37 Θα πρέπει να συμμετέχει ενεργά στα διοικητικά σχήματα των Κοινωνικών Επιχειρήσεων Ένταξης;

11.6 Η Οικονομική στήριξη των Κ.Ε.Ε.Ε.

Παρόλα αυτά, σύμφωνα με την ανάλυση των απαντήσεων που λάβαμε κατά τη διαδικασία των συνεντεύξεων, η Τοπική Αυτοδιοίκηση θα πρέπει να στηρίζει οικονομικά (άμεσα ή έμμεσα) τις Κοινωνικές Επιχειρήσεις Εργασιακής Ένταξης (Κ.Ε.Ε.Ε.) σύμφωνα με τους εκπροσώπους τους. Πιο συγκεκριμένα, επτά στους δέκα φορείς υποστήριξαν ότι η άμεση ή έμμεση οικονομική στήριξη είναι επιβεβλημένη ενώ μόλις τρεις σημείωσαν πως δεν είναι απαραίτητη (βλ Γράφημα 38).

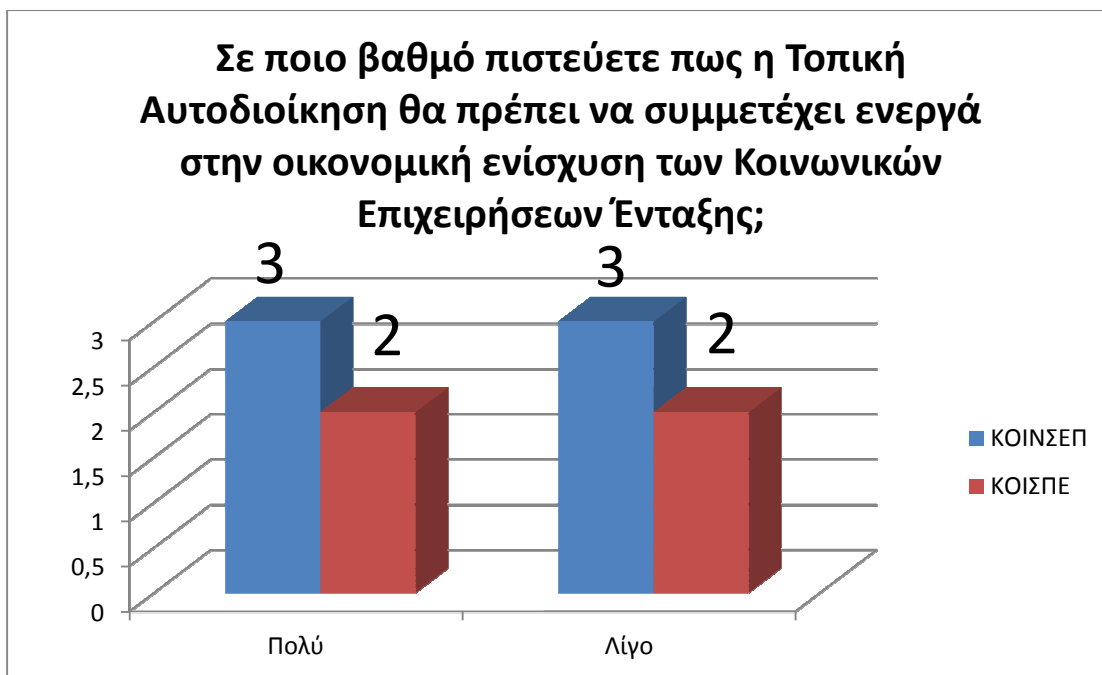
**Η Τοπική Αυτοδιοίκηση θα πρέπει να
στηρίζει οικονομικά (άμεσα ή έμμεσα) τις
Κοινωνικές Επιχειρήσεις Ένταξης**

ΓΡΑΦΗΜΑ 38 Η Τοπική Αυτοδιοίκηση θα πρέπει να στηρίζει οικονομικά (άμεσα ή έμμεσα) τις Κοινωνικές Επιχειρήσεις Εργασιακής Ένταξης (Κ.Ε.Ε.Ε.)

Αξιοσημείωτο είναι ότι καμία επιχείρηση δεν υπήρξε αρνητική στην προσφορά μίας τέτοιου είδους αρωγής από την Τ.Α. Είναι προφανώς κάτι παραπάνω από εμφανής η ανάγκη των Κοινωνικών Επιχειρήσεων για οικονομική ενίσχυση με σκοπό την αντιμετώπιση άμεσων λειτουργικών τους αναγκών αλλά και την εξασφάλιση της βιωσιμότητάς τους.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει το Γράφημα 39 στο οποίο έχουμε κατηγοριοποιήσει τις απαντήσεις των εκπροσώπων των φορέων ανά τύπο φορέα. Έτσι, διαπιστώνουμε μια απόλυτη ισορροπία ανάμεσα στις απαντήσεις Κοιν.Σ.Επ. και Κοι.Σ.Π.Ε. με τους μισούς Κοι.Σ.Π.Ε. και Κοιν.Σ.Επ. να θεωρούν ότι η Τοπική Αυτοδιοίκηση θα πρέπει να συμμετέχει "πολύ" ενεργά στην οικονομική ενίσχυση των Κοινωνικών Επιχειρήσεων Ένταξης ενώ οι άλλες μισές να απαντούν ότι θα πρέπει να συμμετέχει "λίγο".

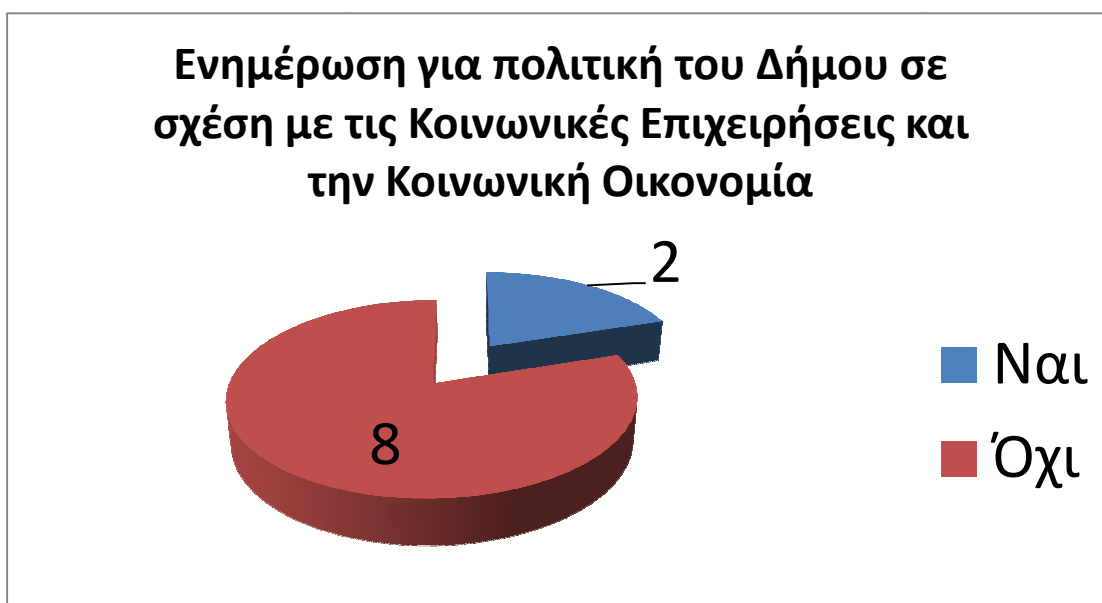
ΓΡΑΦΗΜΑ 39 Σε ποιο βαθμό πιστεύετε πως η Τοπική Αυτοδιοίκηση θα πρέπει να συμμετέχει ενεργά στην οικονομική ενίσχυση των Κοινωνικών Επιχειρήσεων Ένταξης;

11.7 Ενημέρωση των Κ.Ε.Ε.Ε. για την πολιτική του Δήμου ή της Περιφέρειας

Η έρευνά εστίασε επίσης στο εάν η Τοπική Αυτοδιοίκηση ενημέρωσε με οποιονδήποτε τρόπο την Κοινωνική Επιχείρηση για την πολιτική του Δήμου σε σχέση με την ανάπτυξη της Κοινωνικής Οικονομίας. Έπειτα από τη διαδικασία των συνεντεύξεων και την ανάλυση των απαντήσεων των εκπροσώπων των φορέων καθίσταται σαφές πως οι Δήμοι δεν έχουν ενημερώσει τις επιχειρήσεις σχετικά με την πολιτική τους. Ειδικότερα, το ποσοστό των συνεντευξιζόμενων που επεσήμανε πως δεν έγινε ποτέ κάποιου είδους ενημέρωση από τη μεριά της Τοπικής Αυτοδιοίκησης είναι ιδιαίτερα υψηλό (οκτώ στους δέκα). Εντοπίστηκαν μόνο δύο περιπτώσεις φορέων που δήλωσαν πως έχουν ενημερωθεί, με τους περισσότερους εξ αυτών να προσθέτουν πως η ενημέρωση αυτή είχε ανεπίσημο χαρακτήρα και έλαβε χώρα σε κάποια συνάντηση/συνέδριο όπου έτυχε να παρευρίσκονται και εκπρόσωποι του Δήμου.

Μάλιστα σε διευκρινιστικές ερωτήσεις που έγιναν από τη μεριά μας, όλες ανεξαιρέτως (ακόμα και αυτές που έχουν ενημερωθεί) δεν έχουν λάβει κάποιο επίσημο έγγραφο που να άπτεται της πολιτικής του Δήμου για την ενίσχυση των Κοινωνικών

Επιχειρήσεων, ουδέποτε έχουν λάβει φαξ, email ή τηλέφωνο, ούτε τους επισκέφθηκε ποτέ εκπρόσωπος της Τοπικής Αυτοδιοίκησης προκειμένου να τους ενημερώσει σχετικά. Το γεγονός αυτό ενισχύει την άποψη που εξέφρασαν πολλοί εκπρόσωποι Κοινωνικών Επιχειρήσεων Ένταξης του δείγματός μας οι οποίοι δήλωσαν πως πιστεύουν ότι οι Δήμοι ουδόλως διαθέτουν στρατηγικό σχεδιασμό με σκοπό την ενίσχυση και ανάπτυξη της Κοινωνικής Οικονομίας εντός της περιφέρειας του Δήμου. Συγκεκριμένα, σχολιάστηκε αρνητικά το γεγονός ότι σε πολλές περιπτώσεις οι Δήμοι παροτρύνουν συμβασιούχους, των οποίων λήγουν οι συμβάσεις, να ιδρύσουν Κοινωνική Επιχείρηση χωρίς να υπάρχει κανένας στρατηγικός σχεδιασμός αλλά τούτο γίνεται μόνο για ψηφοθηρικούς λόγους. Οι απαντήσεις συνοψίζονται στο παρακάτω γράφημα.

ΓΡΑΦΗΜΑ 40 Ενημέρωση για πολιτική του Δήμου σε σχέση με τις Κοινωνικές Επιχειρήσεις και την Κοινωνική Οικονομία

Στο ίδιο μήκος κύματος με τα παραπάνω κινήθηκαν και οι απαντήσεις που αφορούσαν το ενδεχόμενο η Περιφέρεια να ήρθε σε επαφή με την Κοινωνική Επιχείρηση Ένταξης και να προέβη σε ενημέρωση σχετικά με τη δική της πολιτική της για τις Κοινωνικές Επιχειρήσεις, και την Κοινωνική Οικονομία γενικότερα. Η διαφορά εδώ έγκειται στο γεγονός πως τα ποσοστά είναι συντριπτικά υπέρ του όχι, αφού όλες οι επιχειρήσεις ανεξαιρέτως απάντησαν ότι δεν έχουν κανενός είδους επαφή με την

Περιφέρεια, είτε πρόκειται για απλή ενημέρωση περί της πολιτικής της αναφορικά με τους φορείς κοινωνικής ένταξης είτε για λοιπά ζητήματα, πιο γενικής φύσεως.

11.8 Σύνοψη Αποτελεσμάτων

Στο κεφάλαιο αυτό, εστίασαμε στην επεξεργασία των δεδομένων που προέκυψαν από την ανάλυση των ποιοτικών συνεντεύξεων και αφορούν στην Τ.Α. και στον ειδικότερο ρόλο της τελευταίας στην ενίσχυση και ανάπτυξη των Κ.Ε.Ε.Ε. Πιο συγκεκριμένα, η έρευνα κατέληξε στο συμπέρασμα ότι η πλειονότητα των Κ.Ε.Ε.Ε. θεωρεί ότι οι προσπάθειές τους δεν υποστηρίζονται από την Τ.Α.. Η άποψη αυτή είναι ιδιαίτερα διαδεδομένη μεταξύ των Κοιν.Σ.Επ. Ωστόσο, υπογραμμίστηκε η ανάγκη για ανάληψη πρωτοβουλιών της Τ.Α. κυρίως σε επίπεδο συντονισμού.

Η ανάγκη για παροχή υλικοτεχνικής υποδομής και διαμόρφωση ευνοϊκού πλαισίου για υπογραφή συμβάσεων έργου εκφράστηκε από το σύνολο των Κ.Ε.Ε.Ε. Ενθαρρυντικό είναι το γεγονός ότι ο Ν.4430/2016 διευρύνει τις δυνατότητες των δήμων για παραχώρηση κινητής και ακίνητης περιουσίας καθώς επίσης εμπεριέχει διατάξεις που αφορούν στην υπογραφή προγραμματικών συμβάσεων μεταξύ των φορέων που ανήκουν στην Κοινωνική Οικονομία και φορέων του δημοσίου. Οι περισσότερες Κ.Ε.Ε.Ε. έχουν έρθει σε επαφή με την Τ.Α. ενώ οι μισές του δείγματος έχουν υπογράψει κάποιου είδους σύμβαση. Συμπεραίνεται ότι οι Κοι.Σ.Πε. αναπτύσσουν ευκολότερα συνεργασία με τους δήμους σε σχέση με τις Κοιν.Σ.Επ.

Από τις Κ.Ε.Ε.Ε. που έχουν αναπτύξει συνεργασία με κάποιον δήμο η πλειοψηφία έχει υπογράψει κάποιου είδους σύμβαση έργου (κυρίως υπηρεσίες καθαριότητας και συντήρησης χώρων πρασίνου) ενώ σε κάποιες έχουν παραχωρηθεί κτίρια ή γραφεία ή η συνεργασία περιορίζεται απλώς στη δικτύωση.

Οι φορείς του δείγματος στο σύνολό τους αξιολογούν τις σχέσεις με την Τ.Α. ως μέτριες ή καλές. Ενδιαφέρον στοιχείο αποτελεί το γεγονός ότι οι φορείς που έχουν συνεργαστεί με κάποιον δήμο αποτιμούν ιδιαίτερα θετικά τη σχέση τους αυτή. Από την ανάλυση συμπεραίνεται ότι οι δύο κυριότεροι λόγοι για τη μη ανάπτυξη σχέσεων μεταξύ Κ.Ε.Ε.Ε. και Τ.Α. είναι η μη προσέγγιση των φορέων από τους δήμους. Οι φορείς ένταξης -στις περισσότερες των περιπτώσεων- προσεγγίζουν οι ίδιοι την Τ.Α.

ενώ συνήθως έρχονται σε επαφή με τον αντιδήμαρχο υπεύθυνο για την κοινωνική πολιτική του δήμου. Όσον αφορά τον τρόπο συνεργασίας, αυτός διαμορφώνεται από κοινού. Η Τ.Α. δεν ασκεί σημαντική επιρροή στην επίτευξη των οικονομικο-κοινωνικών στόχων της επιχείρησης και αυτό αξιολογείται θετικά από τις Κ.Ε.Ε.Ε. Στο σημείο αυτό εντοπίζεται σημαντική διαφοροποίηση ανάμεσα στο πως αξιολογούν το στοιχείο αυτό οι Κοιν.Σ.Επ. και οι Κοι.Σ.Πε. με τους τελευταίους να εμφανίζονται μοιρασμένοι.

Διαπιστώνεται μικρή έως ελάχιστη συμμετοχή της Τ.Α. στην εύρεση, εντοπισμό, επιλογή ή υπόδειξη ωφελουμένων που ενδέχεται να απασχοληθούν στον φορέα ενώ η πλειοψηφία των Κ.Ε.Ε.Ε. δήλωσε ότι οι δήμοι δε θα πρέπει να συμμετέχουν ενεργά στα διοικητικά σχήματα των οργανισμών τους. Ωστόσο, στη συντριπτική τους πλειοψηφία οι φορείς ένταξης υποστηρίζουν ότι η Τ.Α. θα πρέπει να τις ενισχύει οικονομικά (άμεσα ή έμμεσα).

Ενδεικτικό της έλλειψης διαύλων επικοινωνίας μεταξύ δήμων και Κ.Ε.Ε.Ε. είναι το γεγονός ότι οκτώ στους δέκα φορείς δήλωσε ότι δεν έχει ενημερωθεί για την πολιτική του δήμου ή της περιφέρειας που αφορά στην ενίσχυση της κοινωνικής επιχειρηματικότητας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 12 ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ ΕΡΕΥΝΑΣ

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ ΕΡΕΥΝΑΣ

Μελετώντας κανείς τη διαθέσιμη βιβλιογραφία διαπιστώνει ότι η έννοια της Κοινωνικής Οικονομίας διαμορφώνεται άλλοτε απέναντι, άλλοτε παράλληλα και άλλοτε ανεξάρτητα από αυτήν των κλασικών οικονομικών. Την αυγή του 19^{ου} αιώνα ο όρος Κοινωνική Οικονομία συνδέεται στενά με σημαντικές ιδεολογικές παραδόσεις της εποχής, το φιλελευθερισμό, το χριστιανο-σοσιαλισμό και το σοσιαλισμό, ενώ αρχίζει να καθιερώνεται ως όρος, αργά αλλά σταθερά, διεθνώς. Ο όρος μεταφράζεται σύμφωνα με το ιδεολογικό αποτύπωμα κάθε παράδοσης και ως εκ τούτου η ερμηνεία του (όρου) διαφέρει σημαντικά από τη μία στην άλλη. Στο πρώτο μισό του 20^{ου} αιώνα παγιώνεται ο ορισμός της Κοινωνικής Οικονομίας ως ανάλυσης πεδίων δραστηριοτήτων και κατηγοριών φορέων, υπογραμμίζεται η σημασία των ενώσεων των εργαζομένων ενώ ο συνεργατικός τομέας αντιμετωπίζεται πια ως διακριτό πεδίο έρευνας. Ο όρος Κοινωνική Οικονομία προοδευτικά ταυτίζεται με ένα πεδίο ανάλυσης το οποίο αφορά τα δημόσια οικονομικά (ειδικότερα τα οικονομικά της Πρόνοιας) ενώ όσο προχωράμε προς το δεύτερο μισό του αιώνα ο όρος Κοινωνική Οικονομία αντικαθίσταται από όρους όπως Εναλλακτική Οικονομία, Οικονομία της Αλληλεγγύης (ή αλλιώς «Αλληλέγγυα Οικονομία»), Σολινταρισμός, Συνεταιριστική Οικονομία, ή και Νέα Οικονομία. Η ανάπτυξη του Κράτους Πρόνοιας οδήγησε στον περιορισμό της χρήσης του όρου Κοινωνική Οικονομία ενώ από το 1970 και μετά κάνει δυναμικά την επανεμφάνισή του.

Εντοπίσαμε ενδιαφέρουσες συγκλίσεις καθώς και σημαντικές αποκλίσεις μεταξύ βασικών αρχών που διέπουν τον κοινοτισμό και τον ιδεολογικό πυρήνα της Κοινωνικής Οικονομίας. Ο κοινοτισμός των κλασικών χρόνων και ο σύγχρονος ελληνικός κοινοτισμός αποτελούν χαρακτηριστικά παραδείγματα πολιτειακής (στην πρώτη περίπτωση) και κοινωνικο-οικονομικής οργάνωσης (στη δεύτερη περίπτωση), συνδέονται στενά με τις αρχές της Κοινωνικής Οικονομίας ενώ συνιστούν παράλληλα τοπικές αυτοδιοικητικές πρωτοβουλίες μιας ουσιαστικά αποκεντρωμένης αμεσοδημοκρατικής διοίκησης. Η συνεταιριστική και κοινοτική παράδοση της πατρίδας μας αποτελεί την ιδιαίτερη ελληνική εκδοχή της Κοινωνικής Οικονομίας, μιας Κοινωνικής Οικονομίας βασισμένης στις τοπικές κοινωνικο-οικονομικές, περιβαλλοντικές και πολιτικές συνθήκες η οποία χρήζει περαιτέρω μελέτης, εφόσον πρόκειται για εκδοχή που διαφοροποιείται σαφώς από τη λεγόμενη Κοινωνική Οικονομία της Αγοράς καθώς προσφέρει μια πιο ολιστική-συστημική προσέγγιση.

Διαπιστώθηκαν σημαντικές διαφορές στη χρήση και την ερμηνεία των όρων Κοινωνική Οικονομία και Κοινωνική Επιχείρηση ανάμεσα σε Αμερική και Ευρώπη. Από

τη μία, στις αγγλοσαξωνικές χώρες δίνεται ιδιαίτερη βαρύτητα στον αγοραίο χαρακτήρα των κοινωνικών επιχειρήσεων ενώ από την άλλη, στην ευρωπαϊκή ήπειρο, αντιμετωπίζονται ως προϊόν αλληλεπίδρασης δημόσιων πολιτικών. Μελετώντας μάλιστα παραδείγματα Κοινωνικών Επιχειρήσεων Ένταξης από την Ευρώπη διαπιστώσαμε ότι η Τοπική Αυτοδιοίκηση αναδεικνύεται ως σημαντικός παράγοντας στην ανάπτυξη τους τόσο στις αγγλοσαξωνικές, τις μεσογειακές αλλά και στις χώρες με ανεπτυγμένο κράτος πρόνοιας. Σε πολλές μάλιστα περιπτώσεις, η Τοπική Αυτοδιοίκηση υλοποιεί προγράμματα ένταξης από κοινού με δημόσιους φορείς και τοπικά γραφεία εργασίας στα πλαίσια ενός γενικότερου κεντρικού στρατηγικού σχεδιασμού.

Κατά τη διάρκεια διεξαγωγής της έρευνας ψηφίστηκε ο Ν.4019/2011 ο οποίος αποτελεί την πρώτη προσπάθεια θεσμοθέτησης του τομέα. Στην πράξη ο νόμος αντιμετώπισε πολλά προβλήματα, δέχθηκε ισχυρή κριτική ενώ δεν δόθηκε καμία πρόνοια στην ανάπτυξη Κοινωνικών Επιχειρήσεων Ένταξης του κατεξοχήν εργαλείου αντιμετώπισης του κοινωνικού αποκλεισμού και ενίσχυσης της εργασιακής και κοινωνικής ένταξης. Δημιουργήθηκαν μέσα σε 5 χρόνια 1169 Κοιν.Σ.Επ. (στοιχεία 15/10/2016), και από αυτές έχουν ήδη διαγραφεί 303 (δείγμα των σοβαρών στρεβλώσεων που δημιουργήσε ο ίδιος ο νόμος), ενώ αναμένεται να αυξηθεί περαιτέρω ο αριθμός αυτός (των διαγεγραμμένων). Από τις 1169 Κοιν.Σ.Επ. μόνο οι 35 είναι Κοιν.Σ.Επ. Ένταξης (0,02% επί του συνόλου), ποσοστό απογοητευτικό εάν αναλογιστεί κανείς ότι οι τελευταίες μπορούν να απασχολήσουν μεγάλο αριθμό ατόμων από ευπαθείς κοινωνικές ομάδες και να συμβάλλουν αποφασιστικά στην τοπική ανάπτυξη. Λίγο πριν την οριστική κατάθεση της διατριβής ψηφίστηκε ο Ν.4430/2016 που έρχεται να αντικαταστήσει τον προηγούμενο. Ο νέος νόμος ανταποκρίνεται σε αρκετά σημεία στα αιτήματα των φορέων της παρούσας έρευνας (ειδικά στις φορολογικές, ασφαλιστικές και στις διατάξεις που αφορούν στη δυνατότητα της Τ.Α. να παραχωρεί κινητή και ακίνητη περιουσία), εισάγει ως νέα τομή τη δυνατότητα σύστασης ενώσεων εργαζομένων αλλά παραμένει συγκεντρωτικός (σε επίπεδο κεντρικής διοίκησης), πολλές διατάξεις του είναι εξαιρετικά δύσκολο να εφαρμοστούν ενώ κινείται σταθερά στο πνεύμα της εργαλειοποίησης των Κοινωνικών Επιχειρήσεων.

Από τις συνολικά 18 Κοινωνικές Επιχειρήσεις Εργασιακής Ένταξης (Κ.Ε.Ε.Ε.), που δραστηριοποιούνται στην Αττική (σύμφωνα με τα επίσημα στοιχεία του Μητρώου Κοινωνικής Οικονομίας), οι 7 δραστηριοποιούνται ως Κοινωνικοί Συνεταιρισμοί Περιορισμένης Ευθύνης (Κοι.Σ.Π.Ε.) και 11 ως Κοινωνικές Συνεταιριστικές Επιχειρήσεις (Κοιν.Σ.Επ.). Συμμετείχαν δε στην έρευνα οι 10.

Οι δύο κύριες αγορές στις οποίες οι Κοινωνικές Επιχειρήσεις Εργασιακής Ένταξης (Κ.Ε.Ε.Ε.) της έρευνας διαθέτουν τις υπηρεσίες και τα προϊόντα τους είναι ο ιδιωτικός τομέας (κυρίως ιδιωτικές επιχειρήσεις ή/και φυσικά πρόσωπα) και οι οργανισμοί του Τρίτου Τομέα. Ο δημόσιος τομέας ή η Τοπική Αυτοδιοίκηση δεν αποτελεί προτεραιότητα (σημαντικός ο ρόλος της οικονομικής κρίσης και της αδυναμίας του Δημοσίου να εξοφλήσει γενικά τις υποχρεώσεις του) και οι φορείς δείχνουν μια σαφή προτίμηση προς τη δραστηριοποίηση στην ελεύθερη αγορά (εν αντιθέσει με τα προηγούμενα χρόνια όπου η χρηματοδότηση προέρχονταν ως επί τω πλείστον από το δημόσιο) υιοθετώντας παράλληλα καθαρά επιχειρηματικά κριτήρια χωρίς βέβαια αυτό να σημαίνει ότι δεν αναπτύσσονται συνεργασίες με δημόσιους φορείς. Το ανωτέρω πάντως συμπέρασμα της έρευνας προσδίδει ένα μοναδικό χαρακτηριστικό στις ελληνικές επιχειρήσεις ένταξης, αφ' ης στιγμής μεγάλες αντίστοιχες έρευνες όπως αυτή του PERSE κατέδειξαν ότι οι ευρωπαϊκές Κοινωνικές Επιχειρήσεις Εργασιακής Ένταξης (Κ.Ε.Ε.Ε.) παρουσιάζουν σταθερή προτίμηση στη διάθεση των προϊόντων και υπηρεσιών τους στο δημόσιο τομέα και κατ' επέκταση και στην Τ.Α.. Η συνεργασία μεταξύ των φορέων της Κοινωνικής Οικονομίας και του Τρίτου Τομέα γενικότερα παρουσιάζει –σύμφωνα με την έρευνά μας- μια ισχυρή δυναμική ανάπτυξης στη χώρα μας.

Η ένταξη ευάλωτων ομάδων μέσω της παραγωγικής διαδικασίας βρίσκεται στον πυρήνα της φιλοσοφίας των ελληνικών Κοινωνικών Επιχειρήσεων Ένταξης. Οι τελευταίες απασχολούν ένα ευρύ φάσμα ευάλωτων και ευπαθών ομάδων πληθυσμού, γεγονός που υπογραμμίζει τη σημασία του έργου τους και τη σημαντική συνεισφορά τους στην κοινωνική και εργασιακή ένταξη αλλά και γενικότερα στην τοπική ανάπτυξη. Προσφέρουν κυρίως προγράμματα κοινωνικοποίησης μέσω της παραγωγικής διαδικασίας καθώς επίσης εστιάζουν στην προσφορά μόνιμων αυτοχρηματοδοτούμενων θέσεων εργασίας ενώ ελάχιστες προσφέρουν προγράμματα μεταβατικής απασχόλησης, πρακτικής ιδιαίτερα διαδεδομένης στις ευρωπαϊκές Κοινωνικές Επιχειρήσεις Εργασιακής Ένταξης (Κ.Ε.Ε.Ε.).

Τα προγράμματα που αναπτύσσουν οι Κοινωνικές Επιχειρήσεις Εργασιακής Ένταξης (Κ.Ε.Ε.Ε.) στην Ελλάδα δεν αποτελούν κομμάτι ενός γενικότερου κεντρικού σχεδιασμού για την εργασιακή ένταξη και απασχόληση σε αντιδιαστολή με άλλες χώρες, όπως η Γερμανία όπου η υλοποίηση των προγραμμάτων περιλαμβάνει την κεντρική διοίκηση, τα κατά τόπους γραφεία εύρεσης εργασίας, την Τοπική Αυτοδιοίκηση και τις Κοινωνικές Επιχειρήσεις Εργασιακής Ένταξης (Κ.Ε.Ε.Ε.). Το γεγονός αυτό ερμηνεύει σε μεγάλο ποσοστό –κατά την κρίση μας- την προτίμηση των ελληνικών Κοινωνικών Επιχειρήσεων Ένταξης στην προσφορά προγραμμάτων κοινωνικοποίησης μέσω της

παραγωγικής δραστηριότητας και όχι στη μεταβατική απασχόληση. Υπογραμμίζεται ότι η Τ.Α. απουσιάζει από κάθε προσπάθεια κατάρτισης ή συντονισμού στρατηγικών σχεδίων δράσης έστω τοπικού χαρακτήρα με σκοπό τη διευκόλυνση του έργου των φορέων. Τα μόνα προγράμματα τοπικού χαρακτήρα που αναφέρθηκαν είναι τα ΤΟΠΣΑ και ΤΟΠΕΚΟ τα οποία όμως είναι κυρίως εκπαιδευτικού χαρακτήρα επιδοτούμενα προγράμματα και δεν αποτελούν προγράμματα ειδικά σχεδιασμένα για την τόνωση της απασχόλησης και την αντιμετώπιση της ανεργίας σε τοπικό επίπεδο μέσω της ενίσχυσης και στήριξης των Κ.Ε.Ε.Ε..

Οι φορείς ένταξης που έλαβαν μέρος στην έρευνα πληρούν σε σημαντικό ποσοστό τα κριτήρια για τις Κοινωνικές Επιχειρήσεις που έχει θέσει ο οργανισμός EMES. Πιο συγκεκριμένα, η έρευνα κατέδειξε ότι οι Κοινωνικές Επιχειρήσεις Εργασιακής Ένταξης (Κ.Ε.Ε.Ε.) του δείγματος δραστηριοποιούνται ανελλιπώς, παρουσιάζοντας συνέπεια και συνέχεια στο χρόνο, σε ευρύ φάσμα τομέων της οικονομίας (παραγωγή προϊόντων ή/και παροχή υπηρεσιών) εμφανίζοντας ωστόσο ιδιαίτερη προτίμηση στον τομέα των υπηρεσιών και ειδικότερα στην παροχή υπηρεσιών καθαριότητας και λειτουργίας καφετέριας ή καφενείου. Οι Κοι.Σ.Π.Ε. ωστόσο συνδυάζουν παραγωγή και προσφορά υπηρεσιών ή ακόμα και εμπόριο συχνότερα σε σχέση με τις Κοιν.Σ.Επ., γεγονός που δικαιολογείται από την εμπειρία και την πολυετή δραστηριοποίησή τους στο χώρο.

Επισημαίνεται ότι η συντριπτική πλειοψηφία των Κοιν.Σ.Επ. της έρευνας δεν συστάθηκαν μέσω κάποιας αμιγώς «από τα κάτω» πρωτοβουλίας πολιτών αλλά συνιστούν, κατά κανόνα, προϊόν προγραμμάτων κατάρτισης που εντάσσονται στις πρωτοβουλίες των Τοπικών Συμφώνων Απασχόλησης (ΤΟΠΣΑ). Παρόλα αυτά, η έρευνα διαπίστωσε ότι η σχέση αυτή δε φαίνεται να επιδρά άμεσα στον τρόπο διοίκησης των επιχειρήσεων και περιορίζεται σε επίπεδο συμβουλευτικής στήριξης από τη μεριά του φορέα. Επιπροσθέτως, δε διαπιστώθηκε καμία ανάμιξη της Τ.Α. –ως επίσημης διοικητικής δομής- στην ίδρυση των φορέων που έλαβαν μέρος στην έρευνά. Δεν επισημάνθηκε επίσης κάποιου είδους συνεισφορά της Τ.Α. στην ενίσχυση, προώθηση, στήριξη ή δικτύωση των Κ.Ε.Ε.Ε. Τέλος, πρέπει να υπογραμμιστεί ότι δεν διαπιστώθηκε η ύπαρξη επίσημης στρατηγικής πολιτικής από τη μεριά των Δήμων –η οποία να εκφράζεται μέσα από κάποιο συγκεκριμένο πρόγραμμα- για ενημέρωση και διάδοση των Κοινωνικών Επιχειρήσεων.

Από την ανάλυση των συνεντεύξεων διαπιστώθηκε επίσης ότι οι Κοινωνικές Επιχειρήσεις Εργασιακής Ένταξης (Κ.Ε.Ε.Ε.) στην Ελλάδα αναλαμβάνουν ένα σημαντικό επίπεδο οικονομικού ρίσκου και για το λόγο αυτό είναι ξεκάθαρο το αίτημά τους για ουσιαστικότερες δυνατότητες χρηματοδότησης, ανάπτυξη εργαλείων (π.χ. μικρο-πιστώσεις)

και ευνοϊκότερο φορολογικό, ασφαλιστικό και γενικότερα θεσμικό πλαίσιο. Να υπογραμμίσουμε πως από την έρευνα προκύπτει ότι η Τ.Α. δεν έχει αναπτύξει χρηματοοικονομικά εργαλεία για τη στήριξη των Κ.Ε.Ε.Ε. Οι περισσότερες Κοιν.Σ.Επ. ξεκινούν τη λειτουργία τους –κατά κανόνα- απασχολώντας αποκλειστικά μέλη τους (σπάνια απασχολώντας αξιόλογο αριθμό εθελοντών) ενώ όσο μεγαλύτερη είναι η Κοιν.Σ.Επ., τόσο περισσότεροι είναι οι εθελοντές που απασχολεί, είτε σε μόνιμη βάση είτε ευκαιριακά. Πολλές φορές μια ομάδα ανθρώπων δουλεύουν αμισθί για να ξεκινήσει το εγχείρημα ή ακόμα και μετά τα πρώτα του βήματα. Οι Κοι.Σ.Π.Ε. βασίζονται σε πολύ μεγαλύτερο βαθμό (από τις Κοιν.Σ.Επ.) στον εθελοντισμό, ωστόσο διατηρούν και αυτές ένα ελάχιστο επίπεδο αμειβόμενης εργασίας.

Όλοι οι φορείς στοχεύουν στην κοινωνικοποίηση των μελών-εργαζομένων τους μέσω της παραγωγικής διαδικασίας, αποσκοπούν στην προσφορά μόνιμων αυτοχρηματοδοτούμενων θέσεων εργασίας και ως εκ τούτου συμβάλουν αποφασιστικά στον τομέα της ένταξης και στην τοπική ανάπτυξη. Η πρωτοβουλία σύστασης του φορέα αναλαμβάνεται πρωτίστως είτε από φυσικά πρόσωπα (απλούς πολίτες) είτε από εκπροσώπους άλλων οργανισμών του Τρίτου Τομέα, γεγονός που αποδεικνύει πως η δικτύωση φορέων του Τρίτου Τομέα αποτελεί σημαντικό παράγοντα ανάπτυξης και διεύρυνσης των δραστηριοτήτων μεταξύ Κοινωνικών Επιχειρήσεων και υπόλοιπων φορέων της Κοινωνικής Οικονομίας. Επισημαίνουμε εδώ το πεδίο στο οποίο η Τ.Α. μπορεί να διαδραματίσει σημαντικό ρόλο δηλαδή αυτό της δικτύωσης και του συντονισμού των δράσεων που αφορούν στην Κοινωνική Οικονομία σε τοπικό επίπεδο. Πρόκειται για ένα πεδίο το οποίο δεν απαιτεί σημαντικά κεφάλαια από πλευράς αυτοδιοίκησης, εντούτοις συνιστά βασικό παράγοντα ανάπτυξης και προώθησης του έργου των Κ.Ε.Ε.Ε.

Οι Κοινωνικές Επιχειρήσεις Εργασιακής Ένταξης (Κ.Ε.Ε.Ε.) της έρευνας τηρούν τη συνεταιριστική αρχή ‘μία μερίδα – μία ψήφος’, διανέμουν αυστηρά μόνο ένα ποσοστό (επί του συνόλου) των κερδών τους, είναι δομές «ανοικτές» στην είσοδο νέων μελών, χαρακτηρίζονται από πολυσυμμετοχικότητα, εμπλέκουν σε σημαντικό ποσοστό στη διοίκηση τα επωφελούμενα άτομα ενώ ο βαθμός επιρροής αυτών των ατόμων στις αποφάσεις ποικίλλει σημαντικά.

Οι φορείς ένταξης διαθέτουν ένα σύνθετο μίγμα στόχων, χαρακτηριστικό των αντίστοιχων φορέων σε ευρωπαϊκό επίπεδο. Βασικός στόχος τους είναι να βοηθήσουν ευπαθείς ομάδες πληθυσμού που κινδυνεύουν να αποκλειστούν σε μόνιμη βάση από την αγορά εργασίας. Η έρευνα κατέδειξε ότι ως κύρια επιδίωξη των Κοινωνικών Επιχειρήσεων Ένταξης αναδεικνύεται η ανάπτυξη των τοπικών κοινοτήτων μέσω της υλοποίησης ενός

φάσματος προγραμμάτων Εργασιακής και Κοινωνικής Ένταξης καθώς και της πώλησης αγαθών και υπηρεσιών. Υπάρχουν φορείς που προκρίνουν την τοπική ανάπτυξη ως κύρια και υπέρτατη επιδίωξη τους. Για αυτές, ο στόχος της ένταξης ατόμων που ανήκουν στις ευπαθείς ομάδες πληθυσμού μέσω της παραγωγικής διαδικασίας -παρά το γεγονός ότι χαρακτηρίζεται σημαντικός- θεωρείται δευτερευούσης σημασίας σε σχέση με τον σημαίνοντα στόχο της τοπικής ανάπτυξης. Πάντως, η υλοποίηση προγραμμάτων εργασιακής και κοινωνικής ένταξης ως κύριας επιδίωξης συγκεντρώνει σημαντικά υψηλότερα ποσοστά σε σχέση με αντίστοιχες έρευνες που διεξήχθησαν σε ευρωπαϊκό επίπεδο (PERSE). Η παραγωγή προϊόντων και υπηρεσιών αποτελεί στις περισσότερες των περιπτώσεων αναπόσπαστο τμήμα ολοκληρωμένων προγραμμάτων ένταξης και για αυτό το λόγο οι δύο αυτοί στόχοι αλληλεπικαλύπτονται σε πολύ μεγάλο βαθμό. Αναμφισβήτητα, το γεγονός αυτό αποτελεί ένα ιδιαίτερο χαρακτηριστικό των Κοινωνικών Επιχειρήσεων Ένταξης σε όλη την Ευρώπη.

Οι Κοι.Σ.Πε. επικεντρώνονται στην ανάπτυξη προγραμμάτων ένταξης σε μεγαλύτερο βαθμό από ότι οι Κοιν.Σ.Επ. Δεν επιβεβαιώθηκε σύνδεση μεταξύ της δυνατότητας πρόσβασης σε επιδοτήσεις/χρηματοδοτήσεις και της διαμόρφωσης των επιδιώξεων των φορέων, όπως επίσης η ύπαρξη μίγματος στόχων δεν αντικατοπτρίζει στη δική μας περίπτωση και υψηλά ποσοστά εθελοντικής συμμετοχής (σε αντίθεση με την έρευνα PERSE).

Η ύπαρξη πολύ-συμμετοχικών σχημάτων στη δομή των Κοινωνικών Επιχειρήσεων Ένταξης επιβεβαιώθηκε στην έρευνά μας. Το συμπέρασμα συνάδει με την βιβλιογραφία για τον Τρίτο Τομέα, και δη με την οικονομική βιβλιογραφία όπου αναλύονται οι λόγοι της ύπαρξης του Τρίτου Τομέα (Ben-Ner και Van Hoomissen 1991; Hansmann 1996; Krashinsky 1997). Επίσης, αναφορές για την πολύ-συμμετοχική φύση των φορέων του Τρίτου Τομέα συναντούμε σε κείμενα που αφορούν στην εξέλιξη του Τρίτου Τομέα (Borzaga και Mittone 1997) όπως και σε πηγές που αναλύουν τα ειδικά χαρακτηριστικά των οργανισμών (Gui 1991; Pestoff 1995). Επιπροσθέτως, το ίδιο παρατηρείται σε πολλές αναλύσεις περί μανάτζμεντ, με έμφαση σε πιο πρακτικές πτυχές όπως συμμετοχή των εμπλεκομένων στη διαδικασία λήψης αποφάσεων, ρόλος στα συμβούλια, στο αποτέλεσμα της συμμετοχής (Middleton 1987; Cornforth 2003).

Στην έρευνά μας εντοπίσαμε δύο σημαντικές ομάδες ιδρυτικών μελών: α) φυσικά πρόσωπα και β) εκπρόσωποι οργανισμών του Τρίτου Τομέα. Υπάρχουν ιδρυτικά μέλη που είτε συνέλαβαν την ιδέα μόνα τους ή από κοινού με άλλους είτε συνέδραμαν στην υλοποίηση της ιδέας αλλά δεν συμμετείχαν ή συμμετέχουν στη διοίκηση του φορέα. Πολλά

μέλη είναι και ωφελούμενοι. Όλα τα μέλη είναι ισότιμα και κάθε μέλος έχει μία ψήφο. Οι αποφάσεις, σύμφωνα με το καταστατικό των φορέων, λαμβάνονται δημοκρατικά και με βάση την πλειοψηφία.

Οι αποφάσεις του φορέα επηρεάζονται από τις απόψεις και τις θέσεις κυρίως του μόνιμου προσωπικού, και δευτερευόντως των φυσικών προσώπων και των εκπροσώπων του Τρίτου Τομέα. Οι ομάδες που ασκούν επιρροή στις αποφάσεις των Κοιν.Σ.Επ. είναι σημαντικά περισσότερες από τις αντίστοιχες των Κοι.Σ.Πε. ενώ οι τελευταίοι εμφανίζονται να επηρεάζονται ελάχιστα από το Δημόσιο Τομέα και την Τοπική Αυτοδιοίκηση. Η Τ.Α. ειδικότερα απουσιάζει ως ομάδα άσκησης επιρροής στις αποφάσεις των φορέων τόσο στους Κοι.Σ.Πε. όσο και στις Κοιν.Σ.Επ. παρά το γεγονός ότι μπορεί να συμμετέχει ως μέλος στους πρώτους ενώ αποκλείεται πλήρως από τους δεύτερους.

Διαπιστώθηκε η ύπαρξη άτυπων στοιχείων συμμετοχής καθώς ομάδες μελών αλληλεπιδρούν εκτός πλαισίου επίσημων συναντήσεων, θέτοντας προς συζήτηση θέματα που αφορούν το Διοικητικό Συμβούλιο εκτός αυτού, χωρίς τη συμμετοχή των εμπλεκομένων οι οποίοι, αν και τυπικά συμμετέχουν στη διαδικασία λήψης αποφάσεων, παρά ταύτα δε συμμετέχουν ενεργά στο άτυπο δίκτυο που «διακυβερνά» το φορέα, όπως έχει αναφερθεί από τον Middleton (1987). Όσον αφορά την επιρροή που ασκεί η κάθε ομάδα στις δραστηριότητες του φορέα, η εικόνα είναι παρόμοια, με το ρόλο του μόνιμου προσωπικού να είναι καταλυτικός ενώ ακολουθούν, ως ομάδες, τα απλά μέλη και οι εκπρόσωποι του Τρίτου Τομέα.

Τα διοικητικά συμβούλια των φορέων απαρτίζονται από μέλη προερχόμενα από διαφορετικές κατηγορίες ανθρώπων που προφανώς χαρακτηρίζονται από διαφορετικές επιρροές και υπόβαθρο. Η συμμετοχική φύση, η οποία διέπει τη λειτουργία των Κοινωνικών Επιχειρήσεων Ένταξης, αλλά και το διαφορετικό υπόβαθρο, το οποίο χαρακτηρίζει τα μέλη που πλαισιώνουν τη διοίκηση των φορέων, έχει ως αποτέλεσμα την ανάπτυξη δεσμών και σχέσεων εμπιστοσύνης μεταξύ των μελών και αναπόφευκτα οδηγεί στην ανάπτυξη κοινωνικού κεφαλαίου. Σε αντίθεση με άλλες έρευνες, όπως αυτή του PERSE, όπου στο δείγμα συμμετείχαν και φορείς στους οποίους υπήρχε μόνο μια κατηγορία μελών, στη δική μας περίπτωση όλες οι Κοινωνικές Επιχειρήσεις Εργασιακής Ένταξης (Κ.Ε.Ε.Ε.) χαρακτηρίζονταν από πολύ-συμμετοχικό χαρακτήρα, κυρίως λόγω της αμιγώς συνεταιριστικής τους φύσης.

Η έρευνα κατέδειξε ότι οι Κοινωνικές Επιχειρήσεις Εργασιακής Ένταξης (Κ.Ε.Ε.Ε.) στην Ελλάδα διατηρούν σχέσεις με «μετόχους» εξωτερικού τύπου (αναπτυξιακές

συμπράξεις, τοπική κοινωνία, εκπροσώπους δήμων ή του ευρύτερου δημόσιου τομέα, ιδιωτικές επιχειρήσεις, ωφελούμενους), μέσω ανεπίσημων καναλιών, χωρίς αυτοί (οι «μέτοχοι») να εκπροσωπούνται στο διοικητικό συμβούλιο του φορέα.

Η ανάλυση των αποτελεσμάτων της έρευνας οδηγεί στο συμπέρασμα ότι οι ελληνικές Κοινωνικές Επιχειρήσεις Εργασιακής Ένταξης (Κ.Ε.Ε.Ε.) χρηματοδοτούν τις δραστηριότητές τους μέσα από ένα μίγμα πόρων, πρωτίστως από την πώληση αγαθών/υπηρεσιών, από επιδοτήσεις καθώς και χορηγίες ιδιωτών. Οι επιδοτήσεις χρηματοδοτούν κυρίως τις ορισμένου χρόνου συμβάσεις εργασίας ή καλύπτουν το κόστος πρακτικής άσκησης εντός των φορέων, όπως συμβαίνει και στους αντίστοιχους φορείς στην Ευρώπη (βλ. PERSE). Παρόλα αυτά δεν υπάρχουν υποστηρικτικά συστήματα μικροπιστώσεων που να ευνοούν την ίδρυση και στήριξη ανάλογων εγχειρημάτων.

Οι Κοι.Σ.Πε. έχουν ευκολότερη πρόσβαση σε επιδοτούμενα προγράμματα σε σχέση με τις Κοιν.Σ.Επ. Επίσης, δραστηριοποιούνται σε περισσότερα πεδία και έχουν εντονότερο επιχειρηματικό προσανατολισμό, πράγμα που σημαίνει ότι δεν στηρίζονται τόσο στις επιχορηγήσεις όσο οι Κοιν.Σ.Επ., οι οποίες μάλιστα εμφανίζονται να έχουν δυσκολία στην εξεύρεση χορηγιών. Οι Κοι.Σ.Πε. δείχνουν να διαθέτουν συνολικά ένα πιο ολοκληρωμένο, βιώσιμο, επιχειρηματικό μοντέλο.

Όλες οι Κοινωνικές Επιχειρήσεις Εργασιακής Ένταξης (Κ.Ε.Ε.Ε.) που έλαβαν μέρος στην έρευνα συνδυάζουν εγχρήματες και ακρήματες πηγές χρηματοδότησης. Όσον αφορά τις εγχρήματες πηγές, οι φορείς του δείγματος ανέφεραν ότι η «Πώληση προϊόντων και Υπηρεσιών» αποτελεί το βασικότερο παράγοντα εξασφάλισης χρηματοδοτικών ροών. Η Τ.Α. δεν αναφέρεται ως πηγή χρηματοδότησης στην κατηγορία αυτή. Όσον αφορά τις ακρήματες πηγές, ένας στους τρεις φορείς επεσήμαναν πως έλαβαν κάποιου είδους ενίσχυση από την Τοπική Αυτοδιοίκηση (συνήθως παραχώρηση κτιρίου ή δημοτικού χώρου ή υλικοτεχνική υποδομή). Ένα σημαντικό ποσοστό επιχειρήσεων απασχολεί, ή απασχόλησε κατά το παρελθόν, εθελοντές. Σχεδόν στο σύνολό τους οι φορείς της έρευνας εξασφαλίζουν πόρους από τουλάχιστον δύο πηγές ενώ πάνω από τους μισούς από τουλάχιστον τρεις. Στο σύνολό τους οι εγχρήματες πηγές είναι συντριπτικά περισσότερες από τις ακρήματες. Η Ευρωπαϊκή Ένωση θεωρείται ως η πιο αξιόπιστη πηγή χρηματοδότησης.

Ο υβριδικός χαρακτήρας των Κοινωνικών Επιχειρήσεων Ένταξης, δηλαδή το γεγονός ότι η βιωσιμότητα μιας Κοινωνικής Επιχείρησης δεν εξασφαλίζεται μόνο μέσω των οικονομικών δραστηριοτήτων αλλά μέσω ενός μίγματος πόρων, έχει υπογραμμιστεί και

από την έρευνα του PERSE. Οι ελληνικές Κοινωνικές Επιχειρήσεις Εργασιακής Ένταξης (Κ.Ε.Ε.Ε.) ωστόσο εμφανίζονται περισσότερο προσανατολισμένες στην επιχειρηματική-οικονομική διάσταση δεδομένων των αυξημένων δυσκολιών στην εξασφάλιση χρηματοδοτήσεων σε σχέση με τις αντίστοιχες ευρωπαϊκές. Οι φορείς που έλαβαν μέρος στην έρευνα χαρακτηρίζονται από τη δυνατότητά τους να διεισδύουν στα κοινωνικά δίκτυα και να κινητοποιούν εθελοντές. Η εθελοντική αυτή συνεισφορά αποδεικνύεται ιδιαίτερα σημαντική κατά τη φάση εκκίνησης της επιχείρησης. Αντίστοιχα αποτελέσματα αναφέρονται στην έρευνα του PERSE για τις ευρωπαϊκές Κοινωνικές Επιχειρήσεις Εργασιακής Ένταξης (Κ.Ε.Ε.Ε.). Εξετάστηκε επίσης η ύπαρξη αχρήματων πόρων έτσι ώστε να διαφανούν οι πηγές που βασίζονται στην αμοιβαιότητα, όπως π.χ. εθελοντική εργασία, αλλά και να υπογραμμιστεί ο ρόλος της αναδιανομής, π.χ. από τη δωρεάν παραχώρηση εγκαταστάσεων.

Διαπιστώθηκε η απουσία –από πλευράς Τοπικής Αυτοδιοίκησης- στρατηγικού σχεδιασμού στήριξης, ενίσχυσης και ανάπτυξης των Κοινωνικών Επιχειρήσεων. Οι Κοινωνικές Επιχειρήσεις Εργασιακής Ένταξης (Κ.Ε.Ε.Ε.) που έλαβαν μέρος στην έρευνα υπογράμμισαν με τρόπο emphaticό ότι η προσπάθεια που καταβάλλουν δεν υποστηρίζεται αρκούντως από την Τοπική Αυτοδιοίκηση. Οι Κοιν.Σ.Επ. ειδικότερα εκφράζουν σαφώς μεγαλύτερη δυσαρέσκεια σχετικά με την απουσία στήριξης σε σχέση με τους Κοι.Σ.Πε., γεγονός που ερμηνεύεται εύκολα αν αναλογιστεί κανείς ότι οι τελευταίοι έχουν αναπτύξει ευρύτερους διαύλους επικοινωνίας και βάσεις δικτύωσης σε σχέση με τις νεότευκτες Κοινωνικές Συνεταιριστικές Επιχειρήσεις. Διαπιστώθηκε επίσης έντονη καχυποψία μεταξύ των δύο αυτών τύπων φορέων ως προς το ρόλο και τη δράση τους.

Η Τοπική Αυτοδιοίκηση εμφανίζεται να μην αναλαμβάνει πρωτοβουλίες ανάπτυξης σχέσεων συνεργασίας με Κοινωνικές Επιχειρήσεις Εργασιακής Ένταξης (Κ.Ε.Ε.Ε.). Η συντριπτική πλειοψηφία των τελευταίων έχουν έρθει ήδη σε επαφή με κάποιον εκπρόσωπο της Τοπικής Αυτοδιοίκησης ή της Περιφέρειας με δική τους όμως πρωτοβουλία. Σε καμία περίπτωση η πρωτοβουλία δεν ανήκε καθαρά στον Δήμο, γεγονός που θα πρέπει να προβληματίσει τα στελέχη της Τοπικής Αυτοδιοίκησης. Καμία επίσης επίσημη ενημέρωση δεν έγινε στις Κοινωνικές Επιχειρήσεις Εργασιακής Ένταξης (Κ.Ε.Ε.Ε.) του δείγματος αναφορικά με την πολιτική του Δήμου υπέρ της ανάπτυξης των τελευταίων. Το σύνολο των φορέων ανέφεραν πως θεωρούν ότι υπάρχουν τεράστιες δυνατότητες συμπράξεων και συνεργασιών και δηλώνουν διατεθειμένοι να ενισχύσουν περαιτέρω τις σχέσεις τους με τους Δήμους ενώ αξιολογούν επί του παρόντος ως ουδέτερες ή καλές τις σχέσεις με την Τοπική Αυτοδιοίκηση.

Παρά το γεγονός ότι στις περισσότερες των περιπτώσεων η πρώτη επαφή γίνεται ανεπίσημα στα πλαίσια μιας ημερίδας ή ενός συνεδρίου, πάντως συνήθως οδηγεί σε κάποιας μορφής συνεργασία γεγονός που αποδεικνύει ότι οι οργανωμένες πρωτοβουλίες από τη μεριά της Τοπικής Αυτοδιοίκησης όχι μόνο μπορούν να οδηγήσουν σε ευρύτερες συμπράξεις αλλά δύνανται να ενισχύσουν και τη δικτύωση μεταξύ των ίδιων των Κοινωνικών Επιχειρήσεων Ένταξης. Από τις επιχειρήσεις που ήρθαν σε επαφή με το Δήμο, οι μισές έχουν υπογράψει κάποιου είδους σύμβαση με αυτόν. Οι συμβάσεις αυτές αφορούν κυρίως σε υπηρεσίες καθαριότητας και συντήρησης χώρων πρασίνου.

Η αξιοποίηση της μεθόδου της ποιοτικής συγκριτικής ανάλυσης βοηθά στο να εξάγουμε χρήσιμα συμπεράσματα για τις απαραίτητες συνθήκες που οδηγούν σε συνεργασία μεταξύ Κ.Ε.Ε.Ε. και Τ.Α. Από την ανάλυση των ευρημάτων της έρευνας διαπιστώθηκε ότι στις περιπτώσεις όπου ο Δήμος διαθέτει στελέχη με γνώσεις για την Κοινωνική Οικονομία και αναλαμβάνει πρωτοβουλίες για την ανάπτυξη της Κοινωνικής Επιχειρηματικότητας δημιουργείται ευνοϊκότερο κλίμα για συνεργασίες. Είναι σημαντικό για την ίδια την Τ.Α. να στελεχώνεται από καταρτισμένο προσωπικό, το οποίο να έχει βαθιά γνώση των θεμάτων που άπτονται ζητημάτων που αφορούν στην Κοινωνική Οικονομία καθώς και να διαθέτει στρατηγικό σχέδιο για την ενίσχυση των Κοινωνικών Επιχειρήσεων που δραστηριοποιούνται εντός των ορίων του Δήμου. Η ανάληψη πρωτοβουλιών σε όλα τα επίπεδα (δικτύωση, κατάρτιση, ενημέρωση, συμβουλευτική, οικονομική ενίσχυση, υλικοτεχνική βοήθεια, δράσεις συντονισμού, διοργάνωση φόρουμ, ημερίδες, προωθητικές ενέργειες κλπ) απαιτεί ικανό και ενημερωμένο προσωπικό και άρα το ζήτημα του καταρτισμένου και έμπειρου ανθρωπίνου δυναμικού θα πρέπει να αποτελεί προτεραιότητα για τους Δήμους.

Οι Κοι.Σ.Π.Ε. παρουσιάζουν μεγαλύτερη ευκολία στην πρόσβασή τους σε Δήμους, γεγονός που ερμηνεύεται από τη μακρόχρονη παρουσία τους στην αγορά (σε σχέση με τις Κοιν.Σ.Επ. αλλά και τη δυνατότητα που δίνει ο νόμος να συμμετέχουν στα διοικητικά τους σχήματα εκπρόσωποι της Τοπικής Αυτοδιοίκησης). Οι όποιες συνεργασίες έχουν αναπτυχθεί αφορούν κυρίως σε τοπικούς Δήμους, γεγονός που αναδεικνύει τον τοπικό χαρακτήρα των εγχειρημάτων αυτών όπως ακριβώς είδαμε και στη βιβλιογραφική ανασκόπηση των προηγούμενων ενοτήτων της παρούσας μελέτης.

Σε καμία περίπτωση δεν αναφέρθηκε η μετάθεση του έργου μιας κοινωνικής υπηρεσίας ή δομής σε μια Κοινωνική Επιχείρηση και δη Κ.Ε.Ε.Ε.. Ο φόβος που εκφράστηκε –κυρίως από το Κ.Κ.Ε.- ότι με την ψήφιση του Ν.4019/2011 οι Κοινωνικές Επιχειρήσεις θα λειτουργούσαν ως «δούρειος ίππος» και θα αντικαθιστούσαν το έργο που

διεκπεραίωσαν κοινωνικές δομές των Δήμων δεν επαληθεύεται (τουλάχιστον μέχρι την περίοδο που γράφονται τούτες οι γραμμές). Άρα, με τα μέχρι τούδε διαθέσιμα στοιχεία δεν μπορούμε να μιλήσουμε για μετάβαση από τις Κοινωνικές Υπηρεσίες στις Κοινωνικές Επιχειρήσεις. Παρόλα αυτά, η ψήφιση του 4430/2016 δημιουργεί τις προϋποθέσεις για μια τέτοιου τύπου μετάβαση. Με βάση το νέο νόμο «οι Φορείς Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας μπορούν να συνάπτουν προγραμματικές συμβάσεις για τη μελέτη και εκτέλεση έργων και προγραμμάτων κοινωνικής ωφέλειας που αναφέρονται στους καταστατικούς σκοπούς τους με αντισυμβαλλόμενους το Δημόσιο ή φορείς του ευρύτερου δημόσιου τομέα και τους Ο.Τ.Α.».

Αν και διαπιστώθηκαν περιπτώσεις όπου οι Δήμοι προσφέρουν δημοτικούς χώρους, υλικοτεχνική υποδομή ή και συμβουλευτική υποστήριξη προς τις Κοινωνικές Επιχειρήσεις Εργασιακής Ένταξης (Κ.Ε.Ε.Ε.), αυτές κρίνονται ως αποσπασματικές και σε καμία περίπτωση δεν εντάσσονται σε έναν γενικότερο σχεδιασμό από την πλευρά του Δήμου, της Περιφέρειας ή του Κράτους. Προβάλλεται ως επιτακτική η ανάγκη στήριξης των Κοινωνικών Επιχειρήσεων Ένταξης σε πλείστους τομείς όπως υλικοτεχνική υποδομή (κτίρια, γραφεία κλπ), υπογραφή συμβάσεων έργου (αποκλεισμός αποφυλακισμένων, συμμετοχή ΜΚΟ σε διαγωνισμούς, περιπτώσεις αδιαφάνειας, καθυστερήσεις πληρωμών), υλοποίηση προγραμμάτων για Κοινωνικές Επιχειρήσεις και προώθηση της δικτύωσης μεταξύ των φορέων. Πρόσθετα καίρια ζητήματα όπως η υψηλή φορολόγηση, η έλλειψη επιδοτήσεων, η υποχρέωση καταβολής τέλους επιτηδεύματος (νέα τροπολογία στην ψήφιση του νέου νόμου προβλέπει πενταετή απαλλαγή καταβολής του) ή η διατήρηση των επιδομάτων των ατόμων με αναπηρίες που απασχολούνται σε Κοινωνικές Επιχειρήσεις Εργασιακής Ένταξης (Κ.Ε.Ε.Ε.) χαρακτηρίζονται ως σημαντικότερα εμπόδια στην ανάπτυξη των φορέων.

Τα στελέχη της Τοπικής Αυτοδιοίκησης που είναι υπεύθυνα για την άσκηση Κοινωνικής Πολιτικής δεν είναι επαρκώς ενημερωμένα για τον Τομέα της Κοινωνικής Οικονομίας. Από τις συνεντεύξεις διαπιστώθηκε ότι στελέχη των δήμων δε γνωρίζουν τι είναι μία Κοιν.Σ.Επ. ή ένας Κοι.Σ.Π.Ε. αλλά και ούτε καν ποιες Κοινωνικές Επιχειρήσεις δραστηριοποιούνται εντός των γεωγραφικών ορίων της δημοτικής τους ενότητας. Πολλοί αντιδήμαρχοι δε γνωρίζουν το νόμο 4019/2011 (ενώ είναι επιφορτισμένοι με την άσκηση Κοινωνικής Πολιτικής), ούτε κάτι σχετικά με τις δυνατότητες συνεργασίας Κοινωνικών Επιχειρήσεων Ένταξης - Τοπικής Αυτοδιοίκησης. Αναφερθήκαμε και παραπάνω στη σημασία ύπαρξης καταρτισμένων στελεχών από τους Δήμους και υπογραμμίσαμε το γεγονός ότι οδηγεί στη δημιουργία ευνοϊκότερου κλίματος για ανάπτυξη συνεργασιών

μεταξύ Κ.Ε.Ε.Ε. και Τ.Α. Σε πολλές περιπτώσεις οι φορείς αντιμετωπίστηκαν ως «διεκδικητές» θέσεων εργασίας των ίδιων των εργαζομένων εντός των Δήμων λόγω μιας διάχυτης καχυποψίας και πεποίθησης, σύμφωνα με την οποία η σύναψη σύμβασης του Δήμου με μια Κοινωνική Επιχείρηση θα σήμανε και τη λήξη των συμβάσεων των εργαζομένων του Δήμου οι οποίοι απασχολούνται στον αντίστοιχο τομέα όπου θα δραστηριοποιούνταν η Κοινωνική Επιχείρηση.

Η πλειοψηφία των εκπροσώπων των φορέων βρίσκεται σε επαφή με αντιδήμαρχο ή υπεύθυνο Κοινωνικής Πολιτικής του Δήμου. Διαπιστώθηκε ότι δημοτικές αρχές που διαθέτουν αριστερές προσλαμβάνουσες είναι πιο ενήμερες ως προς την Κοινωνική Οικονομία και την Κοινωνική Επιχειρηματικότητα, χωρίς όμως αυτό να μεταφράζεται σε μεγαλύτερο π.χ. αριθμό υπογραφιστών συμβάσεων ή προγραμμάτων ενίσχυσης του τομέα. Σε πολλές πάντως περιπτώσεις οι Δήμοι παροτρύνουν συμβασιούχους, των οποίων λήγουν οι συμβάσεις, να ιδρύσουν Κοινωνική Επιχείρηση χωρίς να υπάρχει κανένας στρατηγικός σχεδιασμός και μόνο για ψηφοθηρικούς λόγους.

Η συμμετοχή της Τ.Α. στη διοίκηση των Κοινωνικών Επιχειρήσεων Ένταξης είναι ελάχιστη και μάλιστα εντοπίζεται μόνον σε εκείνες τις περιπτώσεις των Κοι.Σ.Πε. όπου συμμετέχει ως μέλος που ανήκει στην Τρίτη κατηγορία. Η Τοπική Αυτοδιοίκηση ασκεί ελάχιστη επιρροή στους κοινωνικο-οικονομικούς στόχους των Κοινωνικών Επιχειρήσεων Ένταξης και αυτό εκτιμάται ως θετικό από τις τελευταίες.

Η Τοπική Αυτοδιοίκηση δε συμμετέχει –έμμεσα ή άμεσα- στην απορρόφηση/απασχόληση των ωφελουμένων των φορέων, οι οποίοι είτε ολοκληρώνουν τα προγράμματα κατάρτισής τους, είτε σταματούν για οποιονδήποτε λόγο να απασχολούνται. Σε όποιες περιπτώσεις αναφέρθηκε τέτοιου είδους σχέση αυτή είχε ανεπίσημο χαρακτήρα: πρόκειται ουσιαστικά για επικοινωνία της Κοινωνικής Υπηρεσίας με τον φορέα, χωρίς όμως αυτή να εντάσσεται σε πρόγραμμα ή πρωτοβουλία του Δήμου που να προσφέρεται σε σταθερή βάση.

Η έρευνα κατέδειξε τις τεράστιες δυνατότητες για ανάπτυξη συνεργιών μεταξύ Τ.Α. και Κοινωνικών Επιχειρήσεων Εργασιακής Ένταξης. Η μετατόπιση του άξονα σχεδιασμού και συντονισμού των φορέων της Κοινωνικής Οικονομίας από την κεντρική εξουσία σε περιφερειακό και τοπικό επίπεδο παρουσιάζει εξαιρετικές προοπτικές και τεράστια δυναμική. Η ίδρυση περιφερειακών μηχανισμών για την ανάπτυξη της κοινωνικής επιχειρηματικότητας σε επίπεδο Δήμων ή Περιφερειών με την συνεργασία κοινωνικών εταίρων, τοπικών πανεπιστημίων, φορέων του Τρίτου Τομέα της κοινωνίας των πολιτών

και την αρωγή της πολιτείας κρίνεται ως ένα απαραίτητο βήμα για τη περαιτέρω ανάπτυξη του πεδίου.

ΞΕΝΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

(CoP), C. o. (2005). *"From Welfare to Self-Reliance" – Social Enterprise Development*.

902.gr, I. (2014). *Η ενσωμάτωση της στρατηγικής του κεφαλαίου στον «Καλλικράτη»*. Ανάκτηση 2015, από 902.gr: <http://www.902.gr/eidisi/ekloges-mais-2014/39043/i-ensomatosi-tis-stratigikis-toy-kefalaioy-ston-kallikrati>

Adam, S. (2008). *Social exclusion and work integration: Social cooperatives for people with mental health problems in Greece*. Working paper CIRIEC N° 2014/08.

Adam, S. (2008). *Social exclusion and work integration: Social cooperatives for people with mental health problems in Greece*. CIRIEC N° 2014/08.

Aiken, M. &. (2005). *Work Integration Social Enterprises in the United Kingdom*. Working Papers Series, no. 05/01, Liège: EMES European Research Network.

Aino Halinen, J.-A. T. (2005). , *"Using case methods in the study of contemporary business networks"*. Journal of Business Research 58, pp 1285- 1297.

Antaki, C. a. (1996). *"Quality of life" talk: the liberal paradox of psychological testing*. Discourse and society, 7 (3), 293-316.

Antoniou, A. (2013). *Δομές συνεργασίας στις παραδοσιακές οικονομικές δραστηριότητες*. Papers of the conference "Agricultural cooperatives in South and Central Europe, 19th-20th century: a comparative approach" .

Arbetsgruppen om den sociala ekonomin och dess utveckling. (1999). *Arbetsgruppen om den sociala ekonomin och dess utveckling. Social ekonomi - en tredje sektor för välfärd, demokrati och tillväxt? Stockholm: Kulturdepartementet*.

Atkinson P Coffey A, D. S. (2003). *Key Themes in Qualitative Research: Continuities and Change*. AltaMira Press, Walnut Creek, CA.

Austin, J.-E., Leonard, B., Reficco, E., & Wei-Skillern, J. (2006). *"Social Entrepreneurship: It's for Corporations too"*, in Nicholls, A., Ed., *Social Entrepreneurship, New Models of Sustainable Social Change*, Oxford University Press, pp. 169-180.

Bains, P. &. (2002). *Introducing Marketing Research*. John Wiley and sons, LTD, p.62,161,230.

Baker, C. (2004). *Membership categorization and interview accounts*. In D. Silverman (Ed.), *Qualitative Research. Theory, Method and Practice* (2nd ed.), (pp. 130 – 143). London: SAGE Publications.

Bancal, J. (1987). *« Proudhon et son héritage » in ORY P. (dir.), Nouvelle histoire des idées politiques, Paris, Hachette, Collection Pluriel*.

Barnard, C. (1938). *The Functions of the Executive*. Cambridge, MA: Harvard College.

Bastiat, F. (1864). *Oeuvres complètes, Tome sixième*. Paris: Harmonies économiques.

- Bastiat, F. (1864). *Oeuvres complètes, Tome sixième, Harmonies économiques*. Paris.
- Bell, J. (1997). *Μεθοδολογικός σχεδιασμός παιδαγωγικής και κοινωνικής έρευνας*. Αθήνα: Gutenberg. Ελληνική απόδοση: Ρήγα, Α. Β.
- Ben-Ner, A. &. (1993). *The nonprofit sector in the mixed economy*. Ann Arbor: The University of Michigan Press.
- Bertaux, D., & Thompson, P. (1997). *Pathways to Social Class: a qualitative approach to social mobility*. Oxford: Clarendon Press.
- Bloor, M., & Wood, F. (2006). *Keywords in Qualitative Methods. A Vocabulary of Research Concepts*. London: SAGE Publications.
- Bode, I., Evers, A., & Andreas Schulz. (2004). *Work Integration Social Enterprises in Germany*.
- Bonoma, T. V. (1985). "Case research in marketing: opportunities, problems and a process". Journal of marketing Research, Vol. 22, pp199-208.
- Borg, W. R. (1981). *Applying Educational research: a practical guide for teachers*. New York: Longman.
- Borzaga, C., & Loss, M. (2002). *Work Integration Social Enterprises in Italy*.
- Bowman, G. W., & Resch, R. C. (1984). *Humanizing the research interview: A posthumous analysis of LeRoy Bowman's approach to the interview process*. Quality and Quantity, 18, 159-171.
- Brannen, J. (1992). *Combining qualitative and quantitative approaches: an overview*. In J. Brannen (Ed.), *Mixing Methods: qualitative and quantitative research* (pp. 3-37). Avebury: Aldershot.
- Briggs, C. L. (1986). *Learning How to Ask*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Bryman, A. (1992). *Quantitative and qualitative research: further reflections on their integration*. In J. Brannen (Ed.), *Mixing Methods: qualitative and quantitative research* (pp. 57-78).: Avebury, Aldershot.
- Bryman, A. (1988). *Quantity and quality in social research*. London: Unwin Hyman.
- Burgess, R. (1982). *Multiple Strategies in field research*. In R.G. Burgess (Ed.), *Field Research: A sourcebook and field manual: Vol. 4. (pp.163-167)*. London: George Allen & Unwin.
- C. Borzaga & J. Defourny. (2001). *The Emergence of Social Enterprise*. London, Routledge, pp.16-18.
- C. Borzaga, A. S. (2003). "New Trends in the Non-profit Sector in Europe: The Emergence of Social Entrepreneurship" in *The Non-profit Sector in a Changing Economy, Paris: OECD*.
- Cannell, C. F. (1968). *Interviewing*. Στο G. Lindzey και A. Aronson (Eds.), *The handbook of social psychology, vol. 2, Research Methods*. (σελ. 526-295) . New York: Addison Wesley.
- Carlo Borzaga, M. L. (2002). *Work Integration Social Enterprises in Italy*.
- Cassel, C. &. (1994). *Qualitative research in work context*. In C. Cassel & G.Symon (Orgs.), *Qualitative methods in organization research: a practical guide*. London: Sage.

- Cecop. (2009). *Cooperatives and Social Enterprises, Governance and Normative frameworks*.
- CECOP. (2009). *Cooperatives and Social Enterprises. Governance and normative framework, CECOP Publications*.
- Cicourel, A. (1964). *Method and measurement in Sociology*. Free Press, New York.
- Cicourel, A. V. (1964). *Method and measurement in Sociology*. New York: The Free Press.
- CIRIEC. (2007). *THE SOCIAL ECONOMY IN THE EUROPEAN UNION, Summary of the Report drawn up for the European Economic and Social Committee by the International Centre of Research and Information on the Public, Social and Cooperative Economy (CIRIEC)*.
- CIRIEC. (2012). *Η Κοινωνική Οικονομία στην Ευρώπη*.
- Clarke, A. (1999). *Evaluation Research. An introduction to Principles, Methods and Practices*. Sage publications.
- Cohen, L. a. (1992). *Research methods in education (3rd edition)*. London: Routledge.
- Creswell, J. (1998). *Qualitative Inquiry and Research Design: Choosing among Five Traditions*. London and Thousand Oaks. CA; Sage Publications.
- Davister, C., Defourny, J., & Gregoire, O. (2004). «*Wise Integration Social Enterprises In The European Union: An Overview Of Existing Models*», *Centre d'Economie Sociale, University of Liège (Belgium)*.
- Dees, J. G. (1998). *The Meaning of Social Entrepreneurship, Stanford University, mimeograph*.
- Dees, J. G., & Anderson, B. (2006). "Framing a Theory of Social Entrepreneurship: Building on Two Schools of Practice and Thought", *Research on Social Entrepreneurship, ARNOVA Occasional Paper Series, vol. 1, no. 3, pp. 39-66*.
- Defourny J. and Develtere, P. (1999). *Social Economy: the Worldwide Making of a Third Sector»in Social Economy. North and South, Bruxelles*.
- Defourny, J. &. (2008). "Social Enterprise in Europe: Recent Trends and Developments". EMES Working Paper series, no. 08/01, Liège.
- Defourny, J. D. (2009). *The Worldwide Making of the Social Economy. Innovations and Changes. Leuven & The Hague: Acco*.
- Defourny, J., & (eds.), M. N. (2001). *Social Enterprise in Europe: Recent Trends and Developments*.
- Defourny, J., & Nyssens, M. (2010). "Conceptions of Social Enterprise and Social Entrepreneurship in Europe and the United States: Convergences and Divergences", *Journal of Social Entrepreneurship, vol. 1, no. 1, pp. 32-53*.
- Defourny, J., & Nyssens, M. (2010). *Social enterprise in Europe: At the crossroads of market, public policies and third sector*.
- Dekker, P. a. (2005). *Involvement in Voluntary Associations in*.

- Delamont, S. (1981). *All too familiar? A decade of classroom research*. Education Analysis, 3,(1), 69-82.
- Demoustier, D. (2001). *L'économie sociale et solidaire, s'associer pour entreprendre*.
- Demoustrier, D. (1999). *"Social Economy as Social Science and Practice: Historic Perspectives on France"*.
- Denny, K. C. (2000). *Investing in People: The Labour Market*.
- Denzin, N. K., & Lincoln, Y. S. (1994). *Introduction: Entering the field of qualitative research*. In N. K. Denzin & Y. S. Lincoln. (eds.). *Handbook of qualitative research*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Denzin, N. (1989). *The Research Act: A Theoretical Introduction to Sociological Methods*. 3rd edn. Prentice-Hall, Englewood Cliffs, N.J.
- Desroche, H. (1991). *"Histoires d'économies sociales"*. Paris, Syros.
- Desroche, H. (1983). *"Pour un traité d'économie sociale"*. Paris: CIEM.
- Desroche, H. (1993). « Léon Walras et/ou Charles Gide : Quelle économie sociale ? ». RECMA – Revue internationale de l'économie sociale, vol. 72, n°250.
- Desroche, H. (1998). *"Histoires d'economies sociales"*. Paris.
- Draperi, J. (1998). « L'économie sociale, un ensemble d'entreprises aux formes infiniment variées », RECMA – Revue internationale de l'économie sociale, vol. 77, n°268.
- Dubois, A. L. (2002). *"Systematic Combining: An Abductive Approach to Case Research"*. Journal of Business Research.
- Dunoyer, C. (1830). *Nouveau traité d'économie sociale*, . Paris: Sautetlet et Cie, Libraireséditeurs.
- Easthope. (1974). *A history of social research method*. London: Longmann.
- Eckstein, H. (1975). *Case studies and theory in political science*. In F. I. Greenstein & N. W. Polsby (Eds.), *Handbook of political science*. . Political science: Scope and theory Vol. 7, pp. 94-137). Reading, MA: Addison-Wesley.
- Eisenhardt, K. M. (1989b). *Building theories from case study research*. Academy of Management Review.
- Eisenhardt, K. M., & Graebner, M. E. (2007). *Theory building from cases: Opportunities and challenges*. Academy of management journal.
- Eisner, W. E. (1991). *The enlightened eye, qualitative inquiry and the enhancement of educational practice*. New York: Macmillan.
- Emerson, J. (2006). *"Moving Ahead Together: Implications of a Blended Value Framework for the Future of Social Entrepreneurship"*, in Nicholls A. (Ed.), *Social Entrepreneurship, New Models of Sustainable Social Change*, New York, Oxford University Press, pp.
- EQUAL. (2005). *National Network of Social Economy, Actions in Social Economy Sector*. Zappeio 20/9/2005, Athens, Greece.

- European Commission. (2014). *A map of social enterprises and their eco-systems in Europe, Country Report: Denmark*.
- Evers, A. (2001). 'The Significance of Social Capital in the Multiple Goal and Resource Structure of Social Enterprises', in Borzaga, C. and Defourny, J. (eds) *The Emergence of Social Enterprise*. , London, New York: Routledge, 296–311.
- Fauquet, G. (1948). « *Les Institutions coopératives dans l'économie et dans la législation* », *Revue internationale du travail*, vol. 58, n°4, octobre.
- Fauquet, G. (1935). *Le secteur coopératif*, Paris. Institut des études coopératives 1965.
- Filstead, W. J. (1979). *Qualitative methods: a needed perspective in evaluation research*. In T.D. Cook & C. S. Reichardt (Eds.), *Qualitative and Quantitative Methods in Evaluation Research* (pp. 33-48) . Beverly Hills: Sage.
- Flick, U. (2002). *An introduction to qualitative research*. 2nd ed. Thousand Oaks/London: Sage Publications.
- Freeman, R. (1984). *Strategic Management: A Stakeholder Approach*. Boston, MA: Pitman.
- Gaskin, K. /. (1995). *A New Civic Europe? London: Volunteer Centre UK*.
- Gaskin, K. a. (1995). *A New Civic Europe – A Study of the Extent and Role*.
- Geertz, C. (1973). *The interpretation of cultures*. New York: Basic books.
- Gerring, J. (2007). *Case Study Research. Principles and Practices*. . Cambridge:Cambridge University Press.
- Gide, C. (1924). "*Le programme cooperatiste, Cours au college de France*",..
- Gide, C. (1926). *Cours d'économie politique*. Neuvième édition, Paris, Sirey (2 tomes).
- Gide, C. (1910). *La coopération*, Paris, Sirey.
- Goodwin, C., & Heritage, J. (1990). 'Conversation analysis'. *Annual Review of Anthropology* 19:283-307.
- Green, J., & Thorogood, N. (2004). *Qualitative Methods for Health Research*. . London: SAGE Publications.
- Greene, J. C. (1989). *Toward a conceptual framework for mixed-method evaluation designs*. *Educational Evaluation and Policy Analysis*, 11, 255-274.
- Grönberg, H. K. (2013). *Understanding startup and success of work integration social enterprises in Finland*.
- Gubrium, J. &. (2002). *From the individual interview to the interview society*. In J. Gubrium & J. Holstein (Eds), *Handbook of Interview Research* (pp. 3-32). Thousand Oaks, CA:Sage.
- Gueslin, A. (1998). *L'invention de l'économie sociale*. Paris: Economica.
- Gueslin, A. (1998). *L'invention de l'économie sociale*. Paris: Economica.

- Hammersley, M. (1985). *From ethnography to theory: A programme and paradigm in the sociology of education*. Sociology, 19(2), 244-259.
- Hansmann, H. (1987). "Economic theories of nonprofit organizations", in Powel, W.W. (ed.) *The nonprofit sector a research handbook*. New Haven: Yale University Press.
- Hanson, D., & Grimmer., M. (2007). "The mix of qualitative and quantitative research in major marketing journals, 1993-2002". European Journal of Marketing, Vol. 41, No 1/2, pp 58-70, .
- Heckl, E. P. (2007). *Study on Practices and Policies in the Social Enterprise Sector in Europe*, Austrian Institute for SME Research and TSE Entre, Turku School of Economics. Vienna.
- Hedges, A. (1985). *Group Interviewing*, in R. Walker (Ed.), *Applied Qualitative Research*, Gower. Aldershot.
- Helbig, C. (2001). *Abbau der Langzeitarbeitslosigkeit. Auswertung praktischer*.
- Hodgkinson, V. A. (2003). *Volunteering in a Global Perspective*, in P. Dekker and L.
- Holstein, J. F. (1997). *The New Language of Qualitative Method*. Oxford: Oxford University Pres.
- Howe, K. &. (1990). *Standards for qualitative (and quantitative) research: A prolegomenon*. . Educational Researcher, 19, 2-9.
- Hulgård L. & Bisballe T. (2004). "Work integration social enterprises in Denmark", *Working Papers*.
- Hulgard, L. (2008). *Work Integration Social Enterprises in Denmark*.
- Hyde., K. F. (2000). "Recognizing deductive processes in qualitative research". Qualitative Market Research: an International Journal, Vol. 3, No 2, pp 82-89.
- Ingo Bode, A. E. (2004). *Facing New Challenges. Work Integration Social Enterprises in Germany*.
- Jaures, J. (1903). « Critique de l'économie sociale », *La petite république socialiste*, 24 février in « Un siècle d'économie sociale », RECMA – Revue internationale de l'économie sociale, vol. 79, n°275-276, 2000.
- Johnson, D. (1984). *Planning Small-scale Research*. Στο J. Bell, T. Bush, A. Fox, J. Goodey & S.Goulding (Eds.), *Conducting Small-scale Investigations in Educational Management*. (σελ.177-197). London: Harper and Row.
- Johnston, W. J. (1999). *Theory testing using case studies in business-to-business research*. Industrial Marketing Management, 28(3), 201-213.
- Kathleen M. Eisenhardt, M. E. (2007). *Theory Building from cases:opportunities and challenges*. Academy of Management Journal, Vol. 50. No. 1, pp 25-32 .
- Kerlin, J. (2006). "Social Enterprise in the United States and Abroad: Learning from our Differences", in *Research on Social Entrepreneurship, ARNOVA Occasional Paper Series*, vol. 1, no. 3, pp. 105-125.
- Kitwood, T. M. (1977). *Values in adolescent life: towards a critical description*. Ph.D. dissertation. School of research in education: University of Bradford.

- Kurasaki, K. (2000). *Intercoder Reliability for Validating Conclusions Drawn from Open-Ended Interview Data*. *Field Methods*, 12(3), 179-194.
- Kvale, S. (1996). *Interviews, an introduction to qualitative research interviewing*. Thousand Oaks: SAGE Publications.
- Κωνσταντοπούλου, Χ. (1985). *Αρχές κοινωνιολογικών μεθόδων*. Εκδοτικός Οίκος Αδελφών Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη.
- Lars Bengtsson, U. U.-I. (1997). "Bridging the transatlantic Publishing Gap: How North American Reviewers evaluate European idiographic research". *Scand. J. Mgmt*, Vol. 13, pp. 473-492.
- Lijphart, A. (1971). *Comparative politics and the comparative method*. . *American Political Science Review* 65(3): 682–693.
- Lincoln, Y. S. (1985). *Naturalistic Inquiry*. SAGE: Beverly Hills.
- Linda Lundgaard Andersen and Lars Hulgård. (2008). *Workplaces with an Inclusive Profile - and their Everyday Strategies, Paper for International Workshop on Ethnographies of the Social Economy, Cosin's Hall, Palace Green, University of Durham*.
- Localit. (2012). ΚΡΙΣΗ ΚΑΙ ΤΟΠΙΚΗ ΑΥΤΟΔΙΟΙΚΗΣΗ: Η αλληλεγγύη το αντίδοτο στην κρίση.
- Lowitt, T. (1962). « *Marx et le mouvement coopératif* », *Cahiers de l'ISEA, Série S, n°6*.
- MacQueen, K. M. (1998). *Codebook development for team-based qualitative analysis*. . *Cultural Anthropology Methods*, 10 (2): 31-36.
- Malhotra, N. K., Agarwal, J., & Peterson., M. (1996). "Methodological issues in cross-cultural marketing research: A state-of-the-art review". *International Marketing Review*, Vol. 13 Iss: 5, pp.7 - 43.
- Marx, K. (1959). *Le Capital, Livre Troisième, Tome II, Paris, Editions Sociales*.
- Marx, K. (1963). *Œuvres, Tome I, Paris, Gallimard, La Pléiade*.
- Mason, J. (2003). *Η διεξαγωγή της Ποιοτικής έρευνας*. (Επιστημονική επιμέλεια Ν.Κυριαζή). Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- May, T. (1993). *Social research. Issues, methods and process*. Open University Press, Buchingham - Philadelphia.
- Meldgaard, O. (2010). *Danish action plan to combat poverty and exclusion*.
- Merriam, S. B. (1988). *Case Study Research in Education: A Qualitative Approach*. San Francisco: Jossey-Bass.
- Mialaret, G. (1997). *Εισαγωγή στις Επιστήμες της Αγωγής (μετ.: Ζακοπούλου, Γ.)*. Αθήνα: Τυπωθήτω, Γιώργος Σαρδανός.
- Miles, M. B., & Huberman., A. M. (1994). *Qualitative data analysis*. 2d ed. London: Sage.
- Mill, J. (1848). *Principes d'économie politique, avec quelques unes de leurs applications à l'économie sociale*. . Paris: Guillaumin et Cie, 1873.

- Mill, J.-S. (1848). *Principes d'économie politique, avec quelques unes de leurs applications à l'économie sociale*. Paris: Guillaumin et Cie, 1873.
- Miller, J. &. (2004). *The "inside" and the "outside". Finding realities in interviews*. In D. Silverman (Ed.), *Qualitative Research. Theory, Method and Practice* (2nd ed.), (pp. 99-112). London: SAGE Publications.
- Mills, C. (1959). *The sociological imagination*. Oxford University Press, New York.
- Mintzberg, H. (1983). *Power in and Around Organizations*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall.
- Mitchell, J. C. (1983). *Case and situation analysis*. . *Sociology Review* 51 (2): 187–211.
- Murray, T. (2003). *Blending Qualitative and Quantitative Research Methods in Theses and Dissertations*. London: Corwin Press Inc.
- Nasioulas, I. (2012). *Social Cooperatives in Greece. Introducing New Forms of Social Economy and Entrepreneurship*. Volume 2, Issue 2, 141-161: *International Review of Social Research*.
- National Advisory Committee on Training and Employment (NACTE)*. (1997).
- National AntiPoverty Strategy, N. (1997). *Government Publications Sale Office, Dublin*.
- National Economic & Social Forum, N. (1997). *A Framework for Partnership - Enriching Strategic Consensus through Participation, Government Publications, Dublin*.
- Neamtan, N. (2009). *SOCIAL ECONOMY: CONCEPTS AND CHALLENGES*. *Universitas Forum*, Vol. 1, No. 3, December 2009.
- Neurisse, A. (1983). *L'économie sociale, Paris, PUF, Que-sais-je*.
- Nordfeldt, M., & Ola Segnestam Larsson. (2003). *Local welfare in Sweden: Housing, employment and child care*. Ersta Sköndal University College (Sweden).
- Nyssens, M. (2006). *Social Enterprise. At the crossroads of market, public policies and civil society*. New York: Routledge.
- Nyssens, M., Defourny, J., Gardin, L., & Laville, J.-L. (2012). *Work integration social enterprises and public policy: an analysis of the European situation*.
- Nyssens, M., Defourny, J., Gardin, L., & Laville, J.-L. (2012). *Work integration social enterprises and public policy: an analysis of the European situation an analysis of the European situation*.
- O'Hara, P. &. (2004). *"Work Integration Social Enterprises in Ireland", Working Papers Series, no. 04/03, Liège: EMES European Research Network*.
- O'Shaughnessy, M. (2006). *Irish social enterprises: Challenges in mobilising resources to meet multiple goals*. In M. Nyssens (Ed.), *Social*.
- OECD LEED 10th Annual Meeting. (2014). *Job Creation Just Ahead: Building Adaptable Local Labour Markets*. Stockholm, Sweden.
- O'Hara, P., & O'Shaughnessy, M. (2004). *Work Integration Social Enterprises in Ireland*.

- Olsson, L.-E., Nordfeldt, M., & Kendall, O. L. (2005). *The third sector and policy processes in Sweden: A centralised horizontal third sector policy community under strain*.
- Ott, A. (1851). *Traité d'économie sociale ou l'économie politique au point de vue du progrès*. Paris: Renou éditeur.
- Parlalis, S. K. (2011). *A case study: a local-based social economy project*.
- Partnership for Local Action Network, P. (1997). *Building the Social economy: New Areas of Work, Enterprise and Development*, Dublin, PLANET.
- PASE. (2010). *Public Policies and Social Enterprises: a catalogue of good practices*.
- Patricia O'Hara, M. O. (2003). *Work Integration Social Enterprises in Ireland*.
- Pättiniemi, P. (2006). *Case Finland, Development of legal framework for social enterprises in Finland*.
- Pättiniemi, P. (2008). *Social Enterprise Legislation in Finland*.
- Pattiniemi, P. (2006). *Social Enterprises as Labour Market Measure*.
- Pattiniemi, P. (2007). *Work Integration Social Enterprises in Finland*.
- Pattiniemi, P. (2007). *Work Integration Social Enterprises in Finland*.
- Patton, M. (1990). *Qualitative Evaluation and Research Methods*. Sage, Newbury Park.
- Pekka Pattiniemi & Niina Immonen. (2010). *National Profiles of Work Integration Social Enterprises: Finland*.
- Penin, M. (1990). « L'économie sociale à travers les rapports de Charles Gide sur l'exposition universelle de 1900 », *Revue de l'économie sociale*, n°19.
- Perista, H., & Nogueira, S. (2006). *Work Integration Social Enterprises in Portugal*.
- Perry, C. (1998). *Processes of a case study methodology for postgraduate research in marketing*. European Journal of Marketing, Vol. 32 Iss: 9/10, pp.785 - 802.
- Peshkin, A. (1985). *Virtuous subjectivity in the participant observer's, I's*. Στο D. Berg και K. K. Smith (Eds.), *Exploring clinical methods for sound research*. (σελ. 124-135). SAGE: Beverly Hills.
- Philip J. O'Connell. (1999). *Astonishing success: Economic growth and the labour market in Ireland*.
- Platt, J. (1992). "Case study' in American methodological thought". . Current Sociology.
- Powney, J. &. (1987). *Interviewing in educational research*. London: Routledge Education Books.
- Proudhon, P. (1953). « Mutuellisme et fédéralisme » in *Textes choisis, présentés et commentés par Joseph Lajugie*, Paris, Dalloz.
- Proudhon, P. (1840). *Qu'est ce que la propriété ?, Ou Recherche sur le principe du droit et du gouvernement*, Paris, Garnier-Flammarion.

- Punch, F. (1998). *Introduction to Social Research: Quantitative and Qualitative Approaches*. . Thousand Oaks: SAGE Publications.
- Ragin, C. C. (1992). "‘Casing’ and the Process of Social Inquiry”, in Ragin, Charles C. and Howard S. (eds), *What is a Case? Exploring the Foundations of Social Inquiry*. . Cambridge: Cambridge University Press, pp. 217-226.
- Ragin, C. (1987). *The comparative Method Moving Beyond Qualitative and Quantitative Strategies*. London: 1989, 13-14.
- Ragin, Charles. *The comparative Method Moving Beyond Qualitative and Quantitative Strategies*. London: 1989, 13-14, 1987.
- Ragin.C. (1994). *Comparative Method: Moving beyond Qualitative and Quantitative Strategies*. . Berkeley: University of California Press.
- Riessman, C. K. (1993). *Narrative analysis, Qualitative research methods* . Series 30, Newbury Park: CA:SAGE.
- Rock, P. (1973). *Phenomenalism and essentialism in the sociology of deviance*. Sociology, 7, (1), 17-29.
- Roelants, B. (2009). *Cooperatives and Social Enterprises. Governance and Normative Frameworks*, Brussels: CECOP Publications.
- Roger Spear, E. B. (2005). *Social Enterprise for work integration in 12 european countries:a descriptive analysis*.
- Roger Spear. (2010). *The Role of Social Enterprise in European labour markets*.
- Roulson, K. (2001). "Data analysis and 'theorizing as ideology'". Qualitative Research, Vol. 1(3), pp 279-302.
- Rubin, J. H., & Rubin, S. I. (1995). *Qualitative interviewing, the art of hearing data*. London: SAGE publications.
- Saillard, Y. B. (2002). *Regulation Theory : The State of the Art*, London, Routledge.
- Salamon, L. M. (2004). *Global Civil Society: Dimensions*.
- Schulz, A. (2005). *National Profiles of Work Integration Social Enterprises: Germany*.
- Schutz, A. (1967). *The phenomenology of the social world*. Evanston: IL:Northwestern University Press.
- Selltiz, C. J. (1962). *Research Methods in Social Relations*. New York: Holt, Rinehart and Winston.
- Silverman, D. (2000). *Doing qualitative research, a practical handbook*. London:SAGE publications.
- Skloot, E. (1987). "Enterprise and Commerce in Non-profit Organizations" in W.W. Powell ed., *The Non-profit Sector : a Research Handbook*, New Haven, CT: Yale University Press.
- Smelser, N. J. (1976). *Comparative methods in the social sciences* . Englewood Cliffs: Prentice-Hall.

- Sotiropoulos D. & Karamagioli E. (2006). *Greek Civil Society: The long road to maturity*. A2D.
- Spear, R. a. (2001). *Work Integration Social Enterprises in the United Kingdom*.
- Stake, R. E. (1994). *Case Studies in Denzin N. K. and Lincoln Y. S. (eds) (1998) Strategies of Qualitative Inquiry*. Thousand Oaks, London, New Delhi: Sage Publication.
- Stefan Fölster & Johan Kreicbergs. (2014). *Twenty five years of Swedish reforms*.
- Stryjan Yohanan & Laurelii Eva. (2008). *National Profiles of Work Integration Social Enterprises: Sweden*.
- Stryjan, Y. (2002). *Work Integration Social Enterprises in Sweden*.
- Swanson, G. (1971). *Frameworks for comparative research: Structural anthropology and the theory of action*. In I. Vallier (Ed.), *Comparative methods in sociology: Essays on trends and applications*, 141-202.
- Talbot, R. a. (1994). *Hard-pressed researcher. A research handbook for the caring professions*. Essex: Longman Group Limited.
- Texier, J. (2002). « *La question de l'appropriation sociale : La définition du communisme comme libre association des travailleurs et le point de vue de Marx sur les coopératives ouvrières* ». La Pensée, n°331.
- Thorén, K. H. (2009). "*Socialt arbete och aktiveringens politik*", in Johansson, H. & Hornemann Møller, I. (eds) *Aktivering – arbetsmarknadspolitik och socialt arbete i förändring*, Malmö: Liber.
- Tuckman, B. W. (1972). *Conducting educational research*. New York: Harcourt Brace Jovanovich.
- Verschuren, P. (2003). *Case study as a research strategy: some ambiguities and opportunities*. . International Journal of Social Research Methodology, 6 (2), 121-139.
- Vienney, C. (2000). "*Qu'est ce que l'économie sociale?*". RECMA – Revue internationale de l'économie sociale, vol. 79.
- Vienney, C. (1960). *Vers une analyse économique du secteur coopératif*. Paris, Bureau.
- Vienney, C. (1960). *Vers une analyse économique du secteur coopératif*. Paris, Bureau.
- Vienney, C. (2008). *Η κοινωνική οικονομία*. Αθήνα: Πολύτροπον.
- Virjan, D. (2012). *New Approaches to Social Economy, Theoretical and Applied Economics*. Volume XIX, No. 6(571), pp. 105-110.
- W.P.Watkins. (1986). *Co-operative Principles, Today and Tomorrow*, Manchester. Holyoake Books, International Cooperative Alliance.
- Walker, R. (1985). *An introduction to applied qualitative research*. In R. Walker (Ed.), *Applied Qualitative Research* (pp.3-26). Aldershot: Gower Publishing Company Limited.
- Walras, L. (1898). « *Études d'économie politique appliquée* » in WALRAS A., WALRAS L. *Oeuvres complètes*, Tome X, Paris, Economica, 1992.

- Walras, L. (1896). « *Études d'économie sociale* » in WALRAS A., WALRAS L., *OEuvres complètes*. Tome IX, Paris, Economica, 1990.
- Walras, L. (1865). *Les associations populaires de consommation, de production et de crédit*, Paris, Dentu Libraire éditeur.
- Walwei U. & Werner H. (1997). *Beschäftigungsinitiativen in Deutschland. Länderbericht. Nürnberg*.
- Walwei, U. e. (1997). *Beschäftigungsinitiativen in Deutschland*.
- Ward, C. (1987). *The Path Not Taken* (3 εκδ.). The Raven.
- Warlas, L. (1992). « *Etudes d'économie politique appliqué* », στο « *OEuvres complètes, Tome X* ». Paris: Economica.
- Weick, K. (1969). *The social psychology of organizing*. . Reading, MA: Addison-Wesley.
- Weisbrod, B. (1988). *The Nonprofit Economy*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Wesley J. Johnston, M. P. (2000). "Using case studies for theory testing in business to business research: the development of a more rigorous case study methodology" . *Advances in business marketing and purchasing*, Vol. 9, pp 215-241.
- Westlund, H. (2003). *Implications of Social Capital for Business in the Knowledge Economy: Theoretical Considerations*.
- Woodside, A. G., & Wilson., E. J. (2003). "Case study research methods for theory building". *Journal of Business & Industrial Marketing*, Vol. 18 Iss: 6/7, pp.493 – 508.
- Yang, Z., Wang, X., & Su., C. (2006). "A review of research methodologies in international business". *International Business Review* 15, pp 601-617.
- Yin, K. (1989). *Case Study Research, Design and Methods*. . London: Sage Publications.
- Yin, R. (1994). *Case Study Research: Design and Methods*. Thousand Oaks, London, New Delhi: Sage.
- Yin, R. K. (1984). *Case study research: Design and methods*. . Newbury Park, CA: Sage.
- Young, D., & Salamon, L.-M. (2002). "Commercialization, Social Ventures, and For-Profit Competition", in Salamon, L-M., ed., *The State of Nonprofit America*, Washington DC: Brookings Institution, pp. 423-446.
- Yunus, M. (2010). *Building Social Business. Capitalism that can serve humanity's most pressing needs*, Public Affairs.
- Zhilin Yang, X. W. (2006). "A review of research methodologies in international business",. *International Business Review* 15, pp 601-617.
- Αγγελόπουλος, Γ. (2012). *Η Αυγή*. Ανάκτηση Νοέμβριος 24/11/2012, 2012, από <http://www.avgi.gr/ArticleActions/show.action?articleID=705223>
- Αδάμ, Σ. (2012). *Κοινωνική Οικονομία, Εργασιακή Ένταξη & Κοινωνικός Αποκλεισμός: Η εμπειρία των Κοι.Σ.Π.Ε. στην Ελλάδα, Διδακτορική Διατριβή*. Τμήμα Κοινωνικής Διοίκησης, Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης, σελ.33.

Ανδρεάτου, Α. (2007). *Συστήματα Διαχείρισης Βιώσιμης Ανάπτυξης*. . Πηγή από το Διαδίκτυο: <http://irakleitos.ntua.gr/dns/107.pdf> , [Πρόσβαση 26/8/2014].

Βαβουρανάκης, Χ. (1986). *Στοιχεία πειραματικής Παιδαγωγικής*. Αθήνα, αυτοέκδοση.

Βενιέρη, Ε. (2012). Θεσμοί & Εφαρμογές Κοινωνικής Οικονομίας. *Social Activism* .

Γέμπτος, Π. (1987). *Μεθοδολογία των Κοινωνικών Επιστημών*, τ. 1 και 2. Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα.

Γούπιος, Γ. (2013). *Εισήγηση στο Συνέδριο: "Κοινωνία σε κρίση, αυτοδιοίκηση σε δράση", Απασχόληση και Τοπική Αυτοδιοίκηση*. Θεσσαλονίκη.

Γούπιος, Γ. (2013). *Συνέδριο "Κοινωνία σε κρίση, αυτοδιοίκηση σε δράση", Εισήγηση θέμα : Απασχόληση και Τοπική Αυτοδιοίκηση*. Θεσσαλονίκη.

Δ.Καπογιάννης. (2011). *Συλλογική δράση και πολιτική κινητοποίηση των αγροτών κατά την περίοδο του Μεσοπολέμου στο "Το αγροτικό κίνημα στην Ελλάδα: από το 19ο αιώνα έως σήμερα*. Αθήνα: Επιμέλεια: Αντώνης Μωυσίδης, Ινστιτούτο Νίκος Πουλαντζάς και Εκδόσεις νήσος.

ΕΚΔΔ. (n.d.).

ΕΚΚΕ. (2012). *«Κοινωνικό Πορτρέτο της Ελλάδας 2012: Όψεις της κρίσης»*.

Ζιώμας, Δ. (2013, Νοέμβριος 16). *Κοινωνική Οικονομία και Κοινωνικές Επιχειρήσεις: Βασικές έννοιες και αρχές, κυριότερα χαρακτηριστικά και συγκριτικά πλεονεκτήματα*. Ανάκτηση Δεκέμβριος 16, 2013, από Localit.gr: http://www.localit.gr/wp-content/uploads/2013/11/%CE%9A%CE%BF%CE%B9%CE%BD%CF%89%CE%BD%CE%B9%CE%BA%CE%AE-%CE%9F%CE%B9%CE%BA%CE%BF%CE%BD%CE%BF%CE%BC%CE%AF%CE%B1_%CE%96%CE%B9%CF%8E%CE%BC%CE%B1%CF%82.pdf

Ισμαηλίδου, Πουλιόπουλος. (2011). *Κοινωνία σε κρίση, πολίτες σε δράση*. Αθήνα: ΤΟ ΒΗΜΑ.

Καραμέτου, Π., & Αποστολόπουλος, Κ. (2011). *Το κοινωνικό κεφάλαιο ως ζημάνηκος παράγοντας ανημερωπίζης ηων επιδράξεων ηης οικονομικής κρίξης ξε ηοπικό και περιθερειακό επίπεδο, 9ο Εθνικό Συνέδριο με θέμα: «ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΚΡΙΣΗ: ΔΙΕΘΝΗΣ ΕΜΠΕΙΡΙΑ ΚΑΙ ΕΛΛΑΔΑ»*. Ινστιτούτο Περιφερειακής Ανάπτυξης, Πάντειο Πανεπιστήμιο, Αθήνα: ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ (ERSA-GR) ΔΙΕΘΝΟΥΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ (RSAI).

Καραμήτσος, Φ. (2015). *Ο κοινοτισμός ως πηγή έμπνευσης μιας νέας οικονομίας. Εφημερίδα των Συντακτών* .

Καριμάλη, Α. (2012). *Δήμος Ιλίου - Διπλή απάντηση στην κρίση. Έθνος*.

Κασσαβέτης Δ. (2013). *«Κοινωνική Οικονομία, θεωρία, εμπειρία και προοπτικές» Εναλλακτικές Εκδόσεις, Αθήνα 2013, σ 45-83*.

ΚΕΔΕ. (2012).

ΚΕΚΑΝΑΜ. (2004). *Διερεύνηση της έννοιας της κοινωνικής οικονομίας και των κοινωνικών επιχειρήσεων στην Ελλάδα και στην Ευρωπαϊκή Ένωση*. EQUAL, Υποέργο:19.

ΚΕΚΟ, Ε. (2015). *ΚΕΚΟ*. Ανάκτηση 6 30, 2015, από ΚΕΚΟ: <http://www.keko.gr/el/Pages/topeko.aspx>

Κεσετζοπούλου, Μ. (2004). *Εθνικό Θεματικό Δίκτυο «Δραστηριότητες στον τομέα της Κοινωνικής Οικονομίας»*. Μελέτη για την ανάδειξη θεματικών προτεραιοτήτων και ομάδων έργων. Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών - Υπουργείο Απασχόλησης και Κοινωνικής Προστασίας.

Κούκος, Σ. (2010). *Κοινοτισμός, Μια αίγλη φωτός! Αφιέρωμα*, Εφημερίδα Μακεδονία.

Κουστοβασίλης, Β. (2012). Το τέλος της Αυτοδιοίκησης και της κοινωνικής αλληλεγγύης;.

Κουτρούλης, Σ. (2010). *Κοινοτισμός, Μια αίγλη φωτός! Αφιέρωμα*, Εφημερίδα Μακεδονία.

Κυριαζή, Ν. (1998). *Η κοινωνιολογική έρευνα, κριτική επισκόπηση των μεθόδων και τεχνικών*. Αθήνα: Ελληνικές Επιστημονικές Εκδόσεις.

Λάζος, Γ. (1998). *Το πρόβλημα της ποιοτικής έρευνας στις κοινωνικές επιστήμες. Θεωρία και Πράξη*. Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση.

Μελετόπουλος, Μ. (2010). *Κοινοτισμός, Μια αίγλη φωτός*. Αφιέρωμα, Εφημερίδα Μακεδονία.

Μητροσύλη, Μ. (2007). *Μελέτη του θεσμικού και νομικού πλαισίου του τομέα της Κοινωνικής-Αλληλεγγύης Οικονομίας*. Αθήνα: Ινστιτούτο Κοινωνικής Πολιτικής, Έρευνα ΕΚΚΕ.

Μιχαλόπουλος, Φ. (2012). *Δίκτυο Ερύμανθος*. Ανάκτηση Νοέμβριος 24/11/2012, 2012, από http://erymanthos.eu/index.php?option=com_content&view=article&id=630:--&catid=53:koinoniki-oikonomia&Itemid=60

Μπέρτι, Φ. (2004). *Ελευθερία, Ισότητα, Κοινοτισμός* (Τεύχος 10 εκδ.). Αθήνα: Ευτοπία.

Μπίρμπας, Δ. (2012). *Τοπική Ανάπτυξη και Κοινωνική Οικονομία*. Forum Ενημέρωσης για την Κοινωνική Επιχειρηματικότητα.

Μπουρίκος, Δ., & Δημήτρης Α. Σωτηρόπουλος. (2014). *Οικονομική Κρίση, Κοινωνική Πρόνοια και Κοινωνία των Πολιτών*. ΕΛΙΑΜΕΠ.

Μπράτσος, Ν. (2012). *Ert.gr*. Ανάκτηση από <http://www.ert.gr/kiononia/item/23140-POE-OTA-Idiwtikopoioiyntai-yphresies-twn-Dhmwn>

Μωυσίδης, Α. (2011). *Συλλογικότητες του αγροτικού χώρου και αγροτικό κίνημα μετά το 1974. Από τη θεσμική έκρηξη στην παρακμή. στο "Το αγροτικό κίνημα στην Ελλάδα: από το 19ο αιώνα έως σήμερα*. Αθήνα: Επιμέλεια: Αντώνης Μωυσίδης, Ινστιτούτο Νίκος Πουλαντζάς και Εκδόσεις νήσος.

Νασιούλας, Ι. (2010). *Η Κοινωνική Οικονομία της Ελλάδος και το κοινωνικό της κεφάλαιο. Μια συνολική, θεσμική και εθνικολογιστική αναγνώριση*. Θεσσαλονίκη: Ορθός Λόγος.

Νικολάου, Ι. (2014). *Κοινωνική Οικονομία - Κοινωνική Επιχειρηματικότητα*. Αθήνα: Υπουργείο Παιδείας και Θρησκευμάτων, Γεννική Γραμματεία Δια Βίου Μάθησης.

Νικολόπουλος, Τ., & Καπογιάννης, Δ. (2011, 4 3). *Κοινωνική οικονομία της αλληλεγγύης ή της αγοράς;.* Ανάκτηση 9 5, 2011, από <https://enthemata.wordpress.com:https://enthemata.wordpress.com>

- Νικολόπουλος, Τ., & Καπογιάννης, Δ. (2012). *Εισαγωγή στην Κοινωνική και Αλληλέγγυα Οικονομία. Το μετέωρο βήμα μιας δυνατότητας*. Οι Εκδόσεις των Συναδέρφων.
- Ντούλια Θ. (2015). «Κοινωνική Οικονομία και Κοινωνική Επιχειρηματικότητα», *Οσελότος, Αθήνα*.
- Πανταζόπουλος, Γ. (1993). *Ο ελληνικός κοινοτισμός και η νεοελληνική κοινοτική παραδοχή*. Αθήνα: Εκδόσεις Παρουσία.
- Πάντος, Π. (2010). *Ενθέματα*. Ανάκτηση από <http://enthemata.wordpress.com/2010/12/20/pantos/>
- Παπαγεωργίου Γ. (1998). *Μέθοδοι στην Κοινωνιολογική Έρευνα*. Αθήνα: Τυπωθήτω.
- Παρασκευοπούλου-Κόλλια, Ε.-Α. *Μεθοδολογία ποιοτικής έρευνας στις κοινωνικές επιστήμες και συνεντεύξεις*. Open Education - The Journal for Open and Distance Education and Educational Technology Volume 4, Number 1, 2008 / Section one. © Open Education ISSN: 1791-9312.
- Πατρώνης, Β. &. (2003). *Νέες μορφές Κοινωνικής Οικονομίας: Ευρωπαϊκές εξελίξεις και ελληνικές αδράνειες*. Στο Πρακτικά 4ου Επιστημονικού Συνεδρίου του τμήματος Στελεχών Συνεταιριστικών Οργανώσεων και Εκμεταλλεύσεων «Η Κοινωνική Οικονομία στο Τοπικό και το Παγκόσμιο» (σελ. 253--279). Τ.Ε.Ι. Μεσολογίου. Μεσολόγγι.
- Πορτάλιου, Ε. (2012). *Η Αυγή*. Ανάκτηση Νοέμβριος 24/11/2012, 2012, από <http://www.avgi.gr/ArticleActions/show.action?articleID=713022>
- ΣΚΛΕ, Σ. Κ. (2012, Οκτώβριος 4/10/2012). ΣΚΛΕ. Ανάκτηση Νοέμβριος 24/11/2012, 2012
- Σχίζας, Γ. (2014). Κοινοτισμός και κοινωνική οικονομία. *Αυγή*.
- Τζόκας, Σ. (2012). *Η Αυγή*. Ανάκτηση Νοέμβριος 24/11/2012, 2012, από <http://www.avgi.gr/ArticleActions/show.action?articleID=662501>
- Τσιώλης, Γ. (2011). *Η σχέση ποιοτικής και ποσοτικής έρευνας στις κοινωνικές επιστήμες: Από την πολεμική των «παραδειγμάτων» στις συνθετικές προσεγγίσεις*. Πηγή από το Διαδίκτυο: http://crete.academia.edu/GiorgosTsiolis/Papers/817382/_._._._a.
- Φίλιας. (2002). *Κοινωνιολογία της Οικονομίας*. Αθήνα: εκδόσεις Gutenberg.
- Φίλιας, Β. (1993). *Εισαγωγή στη μεθοδολογία και τεχνικές των κοινωνικών ερευνών*.
- Χατζημιχάλη, Α. (1953). *Μορφές από τη σωματειακή οργάνωση των Ελλήνων στην Οθωμανική Αυτοκρατορία: Οι συντεχνίες - τα Ισνάφια*. Αθήνα.
- Χλωπτσιούδης, Δ. (2012). «Για μια ολιστική κινηματική κοινωνική πολιτική στην αυτοδιοίκηση». Ανάκτηση Νοέμβριος 24/11/2012, 2012, από <http://www.avgi.gr/ArticleActions/show.action?articleID=705223>
- Χρήστου, Ε. (1999). *Έρευνα Τουριστικής Αγοράς*. Αθήνα: Εκδόσεις Interbooks.
- Χρυσάκης Μ. & Ζιώμας Δ. & Καραμητοπούλου Ν. & Χατζαντώνης Δ. (2002). *Προοπτικές Απασχόλησης στον τομέα της κοινωνικής οικονομίας*. Εθνικό Ινστιτούτο Εργασίας. Αθήνα, 2002.

Χρυσάνθου, Χ. (2009). *Ο ρόλος των γονέων στην προστασία των παιδιών από την τηλεοπτική βία*.
Λευκωσία.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΑ

6369

ΕΦΗΜΕΡΙΣ ΤΗΣ ΚΥΒΕΡΝΗΣΕΩΣ

ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ

ΤΕΥΧΟΣ ΠΡΩΤΟ

Αρ. Φύλλου 216

30 Σεπτεμβρίου 2011

ΝΟΜΟΣ ΥΠ ΑΡΙΘΜ. 4019

Κοινωνική Οικονομία και Κοινωνική Επιχειρηματικότητα
και λοιπές διατάξεις.

Ο ΠΡΟΕΔΡΟΣ
ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ

Εκδίδομε τον ακόλουθο νόμο που ψήφισε η Βουλή:

Άρθρο 1 Ορισμοί

Για την εφαρμογή του νόμου αυτού ισχύουν τα εξής:

1. «Κοινωνική Οικονομία» είναι το σύνολο των οικονομικών, επιχειρηματικών, παραγωγικών και κοινωνικών δραστηριοτήτων, οι οποίες αναλαμβάνονται από νομικά πρόσωπα ή ενώσεις προσώπων, των οποίων ο καταστατικός σκοπός είναι η επιδίωξη του συλλογικού οφέλους και η εξυπηρέτηση γενικότερων κοινωνικών συμφερόντων.

2. «Συλλογικός Σκοπός» είναι η προώθηση των δράσεων συλλογικότητας και η προστασία των συλλογικών αγαθών μέσω αναπτυξιακών, οικονομικών και κοινωνικών πρωτοβουλιών τοπικού, περιφερειακού ή ευρύτερου χαρακτήρα. Ως τέτοιες δράσεις νοούνται ιδίως οι πολιτιστικές, οι περιβαλλοντικές, οι οικολογικές δραστηριότητες, η αξιοποίηση και ανάδειξη τοπικών προϊόντων, η παροχή κοινωνικών υπηρεσιών.

3. «Ένταξη» είναι η διαδικασία κοινωνικής ενσωμάτωσης ατόμων που ανήκουν στις ευπαθείς ομάδες του πληθυσμού, κυρίως μέσω της προώθησής τους στην απασχόληση.

4. «Ευπαθείς Ομάδες Πληθυσμού», γενικά, είναι οι κοινωνικές ομάδες πληθυσμού, των οποίων η συμμετοχή στην κοινωνική και οικονομική ζωή δυσχεραίνεται, είτε εξαιτίας κοινωνικών και οικονομικών προβλημάτων, είτε εξαιτίας σωματικής ή ψυχικής ή νοητικής ή αισθητηριακής αναπηρίας, είτε εξαιτίας απρόβλεπτων γεγονότων, τα οποία επηρεάζουν την εύρυθμη λειτουργία της τοπικής ή ευρύτερα περιφερειακής οικονομίας.

Για τις ανάγκες του παρόντος νόμου, οι Ευπαθείς Ομάδες Πληθυσμού διακρίνονται σε δύο κατηγορίες:

α) Στις «Ευάλωτες Ομάδες Πληθυσμού» ανήκουν οι ομάδες εκείνες του πληθυσμού που η ένταξή τους στην

κοινωνική και οικονομική ζωή εμποδίζεται από σωματικά και ψυχικά αίτια ή λόγω παραβατικής συμπεριφοράς. Σε αυτές ανήκουν άτομα με αναπηρίες (σωματικές ή ψυχικές ή νοητικές ή αισθητηριακές), εξαρτημένα ή απεξαρτημένα από ουσίες άτομα, οροθετικοί, φυλακισμένοι/αποφυλακισμένοι, ανήλικοι παραβάτες.

β) Στις «Ειδικές Ομάδες Πληθυσμού» ανήκουν οι ομάδες εκείνες του πληθυσμού οι οποίες βρίσκονται σε μειονεκτική θέση ως προς την ομαλή ένταξή τους στην αγορά εργασίας, από οικονομικά, κοινωνικά και πολιτισμικά αίτια. Σε αυτές ανήκουν ενδεικτικά οι άνεργοι νέοι, οι άνεργες γυναίκες, οι άνεργοι άνω των πενήντα ετών, οι μακροχρόνιοι άνεργοι, οι αρχηγοί μονογονεϊκών οικογενειών και τα μέλη πολύτεκνων οικογενειών, γυναίκες θύματα κακοποίησης, οι αναλφάβητοι, οι κάτοικοι απομακρυσμένων ορεινών και νησιωτικών περιοχών, τα άτομα με πολιτισμικές ιδιαιτερότητες, οι μετανάστες και οι πρόσφυγες.

5. «Κοινωνική Φροντίδα» είναι η παραγωγή και παροχή αγαθών, καθώς και υπηρεσιών υγείας και κοινωνικής πρόνοιας για συγκεκριμένες ομάδες του πληθυσμού, όπως οι ηλικιωμένοι, τα βρέφη, τα παιδιά, τα άτομα με αναπηρία και τα άτομα με χρόνιες παθήσεις.

Άρθρο 2

Κοινωνική Συνεταιριστική Επιχείρηση (Κοιν.Σ.Επ.)

1. Θεσπίζεται η Κοινωνική Συνεταιριστική Επιχείρηση (Κοιν.Σ.Επ.), ως φορέας της Κοινωνικής Οικονομίας. Είναι αστικός συνεταιρισμός με κοινωνικό σκοπό και διαβέβαιε εκ του νόμου την εμπορική ιδιότητα. Τα μέλη της Κοιν.Σ.Επ. μπορούν να είναι είτε φυσικά πρόσωπα είτε νομικά πρόσωπα. Τα μέλη της συμμετέχουν σε αυτήν με μια ψήφο, ανεξάρτητα από τον αριθμό των συνεταιριστικών μεριδίων που κατέχουν.

2. Ανάλογα με τον ειδικότερο σκοπό τους, οι Κοινωνικές Συνεταιριστικές Επιχειρήσεις διακρίνονται στις εξής κατηγορίες:

α) Κοινωνικές Συνεταιριστικές Επιχειρήσεις Ένταξης, οι οποίες αφορούν στην ένταξη στην οικονομική και κοινωνική ζωή των ατόμων που ανήκουν στις Ευάλωτες Ομάδες Πληθυσμού. Ποσοστό 40% κατ' ελάχιστον των εργαζομένων στις Επιχειρήσεις αυτές ανήκουν υποχρεωτικά στις Ευάλωτες Ομάδες Πληθυσμού. Οι Κοινωνικοί Συνεταιρισμοί Περιορισμένης Ευθύνης (Κοι.Σ.Π.Ε.) θεωρούνται αυτοδικαίως Κοινωνικές Συνεταιριστικές Επιχειρήσεις Ένταξης και υπάγονται στις διατάξεις του παρόντος νόμου. Οι Κοι.Σ.Π.Ε. διέπονται από τις διατάξεις του άρθρου 12 του ν. 2716/1999 και συμπληρωματικά από τις διατάξεις του παρόντος νόμου και του ν. 1667/1986, καθώς και όσων ορίζει το άρθρο 12 του ν. 3842/2010.

β) Κοινωνικές Συνεταιριστικές Επιχειρήσεις Κοινωνικής Φροντίδας, οι οποίες αφορούν στην παραγωγή και παροχή προϊόντων και υπηρεσιών κοινωνικού - προνοιακού χαρακτήρα σε συγκεκριμένες ομάδες πληθυσμού, όπως οι ηλικιωμένοι, τα βρέφη, τα παιδιά, τα άτομα με αναπηρία και τα άτομα με χρόνιες παθήσεις.

γ) Κοινωνικές Συνεταιριστικές Επιχειρήσεις Συλλογικού και Παραγωγικού Σκοπού, οι οποίες αφορούν την παραγωγή προϊόντων και παροχή υπηρεσιών για την ικανοποίηση των αναγκών της συλλογικότητας (πολιτισμός, περιβάλλον, οικολογία, εκπαίδευση, παροχές κοινής ωφέλειας, αξιοποίηση τοπικών προϊόντων, διατήρηση παραδοσιακών δραστηριοτήτων και επαγγελμάτων κ.α.) που προάγουν το τοπικό και συλλογικό συμφέρον, την προώθηση της απασχόλησης, την ενδυνάμωση της κοινωνικής συνοχής και την ενδυνάμωση της τοπικής ή περιφερειακής ανάπτυξης.

3. Οι Κοιν.Σ.Επ. εγγράφονται στο Μητρώο Κοινωνικής Επιχειρηματικότητας της περίπτωσης α' της παραγράφου 1 του άρθρου 14. Οι Κοιν.Σ.Επ. υποχρεούνται πριν από την έναρξη της δραστηριότητάς τους να υποβάλουν, για την καταχώρισή τους στο Μητρώο αυτό, αίτηση καθώς και τα δικαιολογητικά που απαιτούνται για την εγγραφή, στα οποία περιλαμβάνεται και το καταστατικό. Η υποβολή της αίτησης και των δικαιολογητικών μπορεί να γίνεται και ηλεκτρονικά. Η βεβαίωση εγγραφής στο Μητρώο χορηγείται και ηλεκτρονικά, αφού προηγουμένως οι αρμόδιες για την καταχώριση υπηρεσίες προβούν σε έλεγχο της αίτησης καταχώρισης και των δικαιολογητικών, ως προς τη νομιμοποίηση του αιτούντος και την πληρότητα των δικαιολογητικών που αυτός υποβάλλει.

Η υποβολή της δήλωσης έναρξης εργασιών της Κοιν.Σ.Επ. στην αρμόδια Δημόσια Οικονομική Υπηρεσία γίνεται μετά τη χορήγηση της βεβαίωσης εγγραφής στο Μητρώο Κοινωνικής Επιχειρηματικότητας.

4. Εάν από τον έλεγχο που προβλέπεται στην παράγραφο 3, προκύψει ότι η αίτηση και τα προσκομιζόμενα δικαιολογητικά δεν είναι επαρκή ή δεν πληρούν τις προϋποθέσεις της κείμενης νομοθεσίας και του παρόντος νόμου, οι ενδιαφερόμενοι καλούνται από την αρμόδια Υπηρεσία, μέσω τηλεματιστικής ή ηλεκτρονικού ταχυδρομείου, να προβούν εγγράφως στις αναγκαίες διευκρινίσεις, διορθώσεις ή συμπληρώσεις μέσα σε εύλογο χρόνο που δεν μπορεί να υπερβεί τις τριάντα ημέρες από τη λήψη της σχετικής πρόσκλησης. Αν η προθεσμία που έχει ταχθεί παρέλθει άπρακτη ή αν τα στοιχεία που έχουν υποβληθεί, εξοκολογούν να μην πληρούν τις

προϋποθέσεις του νόμου, η Κοιν.Σ.Επ. δεν καταχωρίζεται. Αν ο αρμόδιος υπάλληλος αρνηθεί αδικαιολόγητα να εγγράψει την Κοιν.Σ.Επ. στο Μητρώο, εφαρμόζεται το άρθρο 791 Κ.Πολ.Δ..

5. Η διαδικασία των παραγράφων 3 και 4 εφαρμόζεται αναλόγως και για την τροποποίηση καταστατικού της Κοιν.Σ.Επ..

6. Στη σφραγίδα, στα έντυπα, στα έγγραφα και στις συμβάσεις που συνάπτουν οι Κοιν.Σ.Επ. αναγράφεται υποχρεωτικά ο αριθμός εγγραφής τους στο Μητρώο.

7. Το ετήσιο πρόγραμμα των Κοιν.Σ.Επ., καθώς και ο απολογισμός εκτέλεσής αυτού αναρτώνται υποχρεωτικά στο διαδίκτυο, στην ηλεκτρονική σελίδα του Μητρώου.

8. Με την καταχώριση στο Μητρώο οι Κοιν.Σ.Επ. υπάγονται στις κατά περίπτωση ευεργετικές διατάξεις του νόμου αυτού.

Άρθρο 3 Σύσταση της Κοινωνικής Συνεταιριστικής Επιχείρησης

1. Η σύσταση της Κοιν.Σ.Επ., η σχέση μεταξύ μελών της, η διοίκηση, η λειτουργία της, καθώς και η λύση της διέπονται από το ν. 1667/1986 (Α' 196), εκτός αν ορίζεται διαφορετικά στο νόμο αυτόν. Δεν εφαρμόζονται οι παράγραφοι 1, 2 και 8 του άρθρου 1, οι παράγραφοι 2, 3, 7 και 8 του άρθρου 2, οι παράγραφοι 4 και 6 του άρθρου 3, οι παράγραφοι 1 και 4 του άρθρου 4, η παράγραφος 2 του άρθρου 5, το άρθρο 8, η παράγραφος 4 του άρθρου 9, το άρθρο 13 και η παράγραφος 2 του άρθρου 14 του ν. 1667/1986.

2. α) Για τη σύσταση της Κοιν.Σ.Επ. τηρείται η διαδικασία ίδρυσης ενός αστικού συνεταιρισμού. Το καταστατικό πρέπει να υπογράφεται από επτά τουλάχιστον πρόσωπα, αν πρόκειται για Κοιν.Σ.Επ. Ένταξης, και από πέντε τουλάχιστον πρόσωπα αν πρόκειται για Κοιν.Σ.Επ. Κοινωνικής Φροντίδας ή Συλλογικού Σκοπού.

β) Για τη σύσταση μπορεί να γίνει χρήση προτύπου καταστατικού, το οποίο συμπληρώνεται από τους ιδρυτές της Κοιν.Σ.Επ.. Το περιεχόμενο του προτυποποιημένου καταστατικού ορίζεται με την απόφαση του Υπουργού Εργασίας και Κοινωνικής Ασφάλισης της παραγράφου 5 του άρθρου 17.

γ) Το πρότυπο καταστατικό της Κοιν.Σ.Επ. περιέχει τις απολύτως αναγκαίες σύμφωνα με τον παρόντα νόμο διατάξεις και κατά τα λοιπά παραπέμπει στις διατάξεις των οικείων νόμων. Ενδεικτικό πρότυπο καταστατικό διατίθεται σε ηλεκτρονική μορφή από το διαδικτυακό τόπο του Υπουργείου Εργασίας και Κοινωνικής Ασφάλισης.

3. Η συμμετοχή των νομικών προσώπων στην Κοινωνική Συνεταιριστική Επιχείρηση δεν μπορεί να υπερβαίνει το ποσοστό του 1/3 των μελών της, ενώ δεν επιτρέπεται η συμμετοχή σε αυτήν των Οργανισμών Τοπικής Αυτοδιοίκησης (Ο.Τ.Α.) και των νομικών προσώπων δημοσίου δικαίου (Ν.Π.Δ.Δ.) που υπάγονται σε αυτούς. Σε Κοιν. Σ. Επ. Ένταξης μπορούν να συμμετέχουν Ν.Π.Δ.Δ. με έγκριση του φορέα που τα εποπτεύει.

4. Μόνη η συμμετοχή ενός φυσικού προσώπου με την ιδιότητα του μέλους - εταίρου, σε Κοινωνική Συνεταιριστική Επιχείρηση, δεν του προσδίδει εμπορική ιδιότητα και δεν δημιουργεί ασφαλιστικές ή φορολογικές υποχρεώσεις.

5. Το κεφάλαιο της επιχείρησης διαιρείται σε συνεταιριστικές μερίδες. Ο αριθμός των μερίδων και η ονομαστική τους αξία, η οποία είναι ίδια για κάθε μερίδα, καθορίζονται στο καταστατικό της επιχείρησης.

6. Τα μέλη της Κοιν.Σ.Επ. διαθέτουν τουλάχιστον από μία υποχρεωτική συνεταιριστική μερίδα, ως ελάχιστη χρηματική συμμετοχή στο κεφάλαιο της επιχείρησης, το ύψος της οποίας ορίζεται ελεύθερα από το καταστατικό και είναι ίσο για όλα τα μέλη. Στο καταστατικό μπορεί να προβλεπείται η απόκτηση προαιρετικών μερίδων χωρίς δικαίωμα ψήφου.

7. Η απόκτηση συνεταιριστικών μερίδων πραγματοποιείται με καταβολή μετρητών.

8. Πέραν του ποσού που καταβάλλει για απόκτηση της συνεταιριστικής μερίδας, το μέλος της Κοιν.Σ.Επ. δεν έχει καμία άλλη ευθύνη έναντι των δανειστών της.

9. Εκτελεστικό διοικητικό όργανο της Κοιν.Σ.Επ. είναι η Διοικούσα Επιτροπή που διέπεται από το άρθρο 7 του ν. 1667/1986 (Α' 196), με την επιφύλαξη του παρόντος νόμου.

Άρθρο 4 **Σχέσεις μεταξύ των μελών και της** **Κοινωνικής Συνεταιριστικής Επιχείρησης**

1. Η είσοδος νέων μελών επιτρέπεται κατ' εφαρμογή των παραγράφων 4, 5 και 6 του άρθρου 2 του ν. 1667/1986. Τα νέα μέλη αποκτούν υποχρεωτικά τουλάχιστον μία συνεταιριστική μερίδα, η ονομαστική αξία της οποίας ορίζεται είτε αντίστοιχη προς αυτή των υφιστάμενων συνεταιριστικών μερίδων είτε ελεύθερα από τη Γενική Συνέλευση και σε κάθε περίπτωση δεν μπορεί να είναι μικρότερη από αυτή που ορίζεται στο καταστατικό.

2. Η απώλεια της ιδιότητας του μέλους επέρχεται με την αποχώρηση, την αποβολή ή τη μεταβίβαση της συνεταιριστικής του μερίδας και προκαλεί την τροποποίηση του καταστατικού. Τα μέλη έχουν δικαίωμα να αποχωρήσουν από την Κοιν.Σ.Επ. με δήλωση που υποβάλλεται εγγράφως στην Κοιν.Σ.Επ. τρεις τουλάχιστον μήνες πριν από τη λήξη του λογιστικού έτους και ισχύει από την αρχή του επόμενου λογιστικού έτους. Η αξία της συνεταιριστικής μερίδας του αποχωρούντος μέλους επιστρέφεται σε αυτό εντός τριών μηνών από την έγκρισή του ισολογισμού της χρήσης μέσα στην οποία δηλώθηκε η αποχώρηση, ενώ με την επιστροφή εκκαθαρίζεται η σχέση της Κοιν.Σ.Επ. με το μέλος, χωρίς αυτό να έχει αξίωση επί της περιουσίας που έχει σχηματιστεί. Η αποχώρηση του μέλους ολοκληρώνεται με την περιέλευση της δήλωσης αποχώρησης στην Κοιν.Σ.Επ..

3. Η μεταβίβαση της συνεταιριστικής μερίδας μέλους γίνεται μόνο σε νέο μέλος και εγκρίνεται από τη Διοικούσα Επιτροπή. Είναι υποχρεωτική η έγκριση της μεταβίβασης από τη Διοικούσα Επιτροπή, ενώ η παράνομη ή καταχρηστική όρνηση της Διοικούσας Επιτροπής προσβάλλεται εντός προθεσμίας ενός έτους ενώπιον του αρμοδίου Μονομελούς Πρωτοδικείου που αποφασίζει με τη διαδικασία των άρθρων 882επ. Κ.Πολ.Δ..

4. Η αποβολή μέλους γίνεται με απόφαση της Γενικής Συνέλευσης των Μελών, εφόσον το μέλος προέβη σε σοβαρή παράβαση των υποχρεώσεων που προκύπτουν από το νόμο αυτόν και το καταστατικό της Κοιν.Σ.Επ. και καθίσταται μη ανεκτή η παραμονή του στην Κοιν.Σ.Επ.. Το καταστατικό της Κοιν.Σ.Επ. μπορεί να εξαιδικεύει

τους λόγους αποβολής ενός μέλους. Η απόφαση της Γενικής Συνέλευσης προσβάλλεται με τη διαδικασία των άρθρων 882επ. Κ.Πολ.Δ. ενώπιον του αρμοδίου κατά τόπον Μονομελούς Πρωτοδικείου, εντός αποκλειστικής προθεσμίας ενός έτους που αρχίζει από τη γνωστοποίηση στο μέλος της απόφασης αποβολής. Κατά τα λοιπά εφαρμόζεται η παράγραφος 9 του άρθρου 2 του ν. 1667/1986.

5. Σε περίπτωση που μέλος φυσικό πρόσωπο αποβιώσει ή αν είναι νομικό πρόσωπο λυθεί και εκκαθαριστεί, η αξία της συνεταιριστικής μερίδας του μέλους αυτού περιέρχεται αυτοδικαίως στον ειδικό ή καθολικό του διάδοχο.

6. Τα μέλη της Κοιν.Σ.Επ. μπορεί να είναι και εργαζόμενοι της, οι οποίοι αμείβονται για την παρεχόμενη εργασία και έχουν τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις που απορρέουν από την εργατική νομοθεσία.

7. Η παροχή υπηρεσιών προς εξυπηρέτηση του σκοπού της Κοιν.Σ.Επ. από μέλη της, τα οποία δεν βρίσκονται σε εργασιακή σχέση με αυτήν, γίνεται κατ' εφαρμογή των άρθρων 713 επ. Α.Κ. με την επιφύλαξη του άρθρου 12 του ν. 2716/1999 (Α' 96). Για τους Κοι.Σ.Π.Ε. εφαρμόζεται το άρθρο 12 του ν. 2716/1999.

Άρθρο 5 **Γενική Συνέλευση**

1. Η Γενική Συνέλευση των μελών συνέρχεται με σχετική απόφαση της Διοικούσας Επιτροπής της Κοιν.Σ.Επ. τακτικά, μία τουλάχιστον φορά κάθε χρόνο, και μέσα σε διάστημα τριών μηνών από τη λήξη της οικονομικής χρήσης. Η Γενική Συνέλευση των μελών συνέρχεται εκκίτικως εφόσον υποβληθεί σχετικό αίτημα με συγκεκριμένο θέμα προς τη Διοικούσα Επιτροπή της Κοιν.Σ.Επ. από το 1/3 των μελών ή με απόφαση της Διοικούσας Επιτροπής της Κοιν.Σ.Επ.. Κατά τα λοιπά εφαρμόζονται οι παράγραφοι 1,3,4,5,6 και 7 του άρθρου 5 και το άρθρο 6 του ν. 1667/1986.

Αν η Διοικούσα Επιτροπή αρνείται τη σύγκληση παρά το αίτημα του 1/3 των μελών, τα μέλη αυτά έχουν το δικαίωμα να συγκαλέσουν Γενική Συνέλευση.

2. Οι αποφάσεις της Γενικής Συνέλευσης προσβάλλονται εντός αποκλειστικής προθεσμίας ενός έτους ενώπιον του κατά τόπον αρμοδίου Μονομελούς Πρωτοδικείου, που αποφασίζει με τη διαδικασία των άρθρων 882επ. Κ.Πολ.Δ.. Οι αποφάσεις της Γενικής Συνέλευσης που αντίκεινται στον παρόντα νόμο, στο ν. 1667/1986 ή στο καταστατικό της Κοιν.Σ.Επ. είναι άκυρες και εξαρχής δεν παράγουν έννομα αποτελέσματα.

Άρθρο 6 **Διοικούσα Επιτροπή**

1. Η Διοικούσα Επιτροπή εκλέγεται από τη Γενική Συνέλευση, αποτελείται τουλάχιστον από τρία μέλη και απαρτίζεται από τον Πρόεδρο και τα μέλη της, ενώ σε περίπτωση τριμελούς επιτροπής οι αποφάσεις λαμβάνονται με πλειοψηφία των δύο μελών. Δεν εφαρμόζεται η παράγραφος 6 του άρθρου 26 του ν. 3867/2010 (Α' 128). Η διάρκεια της θητείας των μελών ορίζεται με το καταστατικό και δεν μπορεί να είναι μεγαλύτερη των πέντε ετών και μικρότερη των δύο. Η θητεία παρατείνεται μέχρι τη λήξη της προθεσμίας των τριών μηνών της παραγράφου

φου 1 του άρθρου 5, εντός της οποίας πρέπει να συνέλθει η αμέσως επόμενη Γενική Συνέλευση των μελών. Εφαρμόζονται ανάλογα οι παράγραφοι 7, 8 και 9 του άρθρου 18 του κ.ν. 2190/1920.

2. Η Διοικούσα Επιτροπή συνεδριάζει τακτικά μία τουλάχιστον φορά τον μήνα, ή όποτε κριθεί αναγκαίο από το 1/3 των μελών της. Η σύγκλησή της γίνεται από τον Πρόεδρό της κατά τα οριζόμενα στο καταστατικό της Κοιν.Σ.Επ.. Αν ο Πρόεδρος αδρανήσει παρά την αναγκαιότητα, η σύγκληση διενεργείται από οποιοδήποτε μέλος της Διοικούσας Επιτροπής.

3. Οι αποφάσεις της Διοικούσας Επιτροπής που αντίκεινται στον παρόντα νόμο, στο ν. 1667/1986, σε αποφάσεις της Γενικής Συνέλευσης και στο καταστατικό είναι ακυρώσιμες και παράγουν ένομα αποτελέσματα μέχρι τελεσίδικιας της δικαστικής απόφασης. Οι αποφάσεις της προσβάλλονται, εντός αποκλειστικής προθεσμίας ενός έτους ενώπιον του κατά τόπον αρμοδίου Μονομελούς Πρωτοδικείου που αποφασίζει με τη διαδικασία των άρθρων 682 επ. Κ.Πολ.Δ..

4. Κατά τα λοιπά εφαρμόζεται το άρθρο 7 του ν. 1667/1986.

Άρθρο 7 **Διανομή κερδών**

1. Τα κέρδη της Κοινωνικής Συνεταιριστικής Επιχείρησης δεν διανέμονται στα μέλη της, εκτός αν τα μέλη αυτά είναι και εργαζόμενοι σε αυτή, οπότε εφαρμόζεται η παράγραφος 2.

2. Τα κέρδη διατίθενται ετησίως κατά ποσοστό 5% για το σχηματισμό αποθεματικού, κατά ποσοστό έως 35% διανέμονται στους εργαζόμενους της επιχείρησης ως κίνητρο παραγωγικότητας σύμφωνα με τα οριζόμενα στο καταστατικό τους και το υπόλοιπο διατίθεται για τις δραστηριότητες της επιχείρησης και τη δημιουργία νέων θέσεων εργασίας.

Άρθρο 8 **Πόροι**

Οι πόροι της Κοιν.Σ.Επ. αποτελούνται από το κεφάλαιο της επιχείρησης, δωρεές τρίτων, έσοδα από την αξιοποίηση της περιουσίας της, έσοδα από την επιχειρηματική δραστηριότητά της, επιχορηγήσεις από το Πρόγραμμα Δημοσίων Επενδύσεων, την Ευρωπαϊκή Ένωση, διεθνείς ή εθνικούς οργανισμούς ή Οργανισμούς Τοπικής Αυτοδιοίκησης Α' και Β' βαθμού, έσοδα από άλλα προγράμματα, κεφάλαια από κληροδοτήματα, δωρεές και παραχωρήσεις της χρήσης περιουσιακών στοιχείων, καθώς και κάθε άλλο έσοδο από την ανάπτυξη των δραστηριοτήτων της σύμφωνα με το καταστατικό της.

Άρθρο 9 **Χρηματοδοτικά Εργαλεία**

Οι Κοιν.Σ.Επ. και οι Κοι.Σ.Π.Ε. του άρθρου 12 του ν. 2716/1999: α) έχουν πρόσβαση στη χρηματοδότηση από το Ταμείο Κοινωνικής Οικονομίας, το οποίο συστήνεται με κοινή απόφαση των Υπουργών Οικονομικών, Ανάπτυξης, Ανταγωνιστικότητας και Ναυτιλίας και Εργασίας και Κοινωνικής Ασφάλισης, σύμφωνα με την περίπτωση γ' της παραγράφου 1 του άρθρου 4 του Άρθρου Δεύτε-

ρου του ν. 3912/2011 (Α' 17), καθώς επίσης και από το Εθνικό Ταμείο Επιχειρηματικότητας και Ανάπτυξης και β) δύνανται να εντάσσονται στο ν. 3908/2011 (Α' 8).

Άρθρο 10 **Οικονομικά κίνητρα και μέτρα στήριξης των Κοινωνικών Συνεταιριστικών Επιχειρήσεων**

1. Οι εργαζόμενοι στις Κοινωνικές Συνεταιριστικές Επιχειρήσεις, οι οποίοι ανήκουν στις Ευάλωτες Ομάδες Πληθυσμού και λαμβάνουν επίδομα πρόνοιας ή επίδομα-τα επανένταξης ή οποιαδήποτε μορφής νοσήλιο ή παροχή, συνεχίζουν να εισπράττουν τις παροχές αυτές ταυτόχρονα με την αμοιβή τους από την Κοιν.Σ.Επ..

2. Το άρθρο 71 και οι παράγραφοι 1, 2, 3, 4 και 6 του άρθρου 73 του ν. 3842/2010 (Α' 58) εφαρμόζονται αναλόγως και για τις Κοιν.Σ.Επ..

3. Η Κοιν.Σ.Επ. δεν υπόκειται σε φορολογία εισοδήματος για το ποσοστό των κερδών της το οποίο διατίθεται για το σχηματισμό αποθεματικού και τις δραστηριότητές της σύμφωνα με τα οριζόμενα στο άρθρο 7. Το ποσοστό των κερδών της Κοιν.Σ.Επ. που διανέμεται στους εργαζόμενους υπόκειται σε παρακράτηση φόρου εισοδήματος, σύμφωνα με τον εκάστοτε ισχύοντα φορολογικό συντελεστή του πρώτου, μετά από το αφορολόγητο ποσό, κλιμακίου εισοδήματος της κλίμακας της παραγράφου 1 του άρθρου 9 του ν. 2238/1994 (Α' 151), όπως ισχύει. Με την παρακράτηση του φόρου αυτού εξαντλείται η φορολογική υποχρέωση, όσον αφορά στα κέρδη της Κοιν.Σ.Επ. και των εργαζομένων της Κοιν.Σ.Επ., οι οποίοι ανήκουν σε Ευάλωτες Ομάδες Πληθυσμού.

4. Οι Κοιν.Σ.Επ. μπορούν να εντάσσονται σε προγράμματα στήριξης της επιχειρηματικότητας, σε προγράμματα του Οργανισμού Απασχόλησης Εργατικού Δυναμικού (Ο.Α.Ε.Δ.) για τη στήριξη της εργασίας και στις κάθε είδους ενεργητικές πολιτικές απασχόλησης.

Άρθρο 11 **Έλεγχος και κυρώσεις επί των Κοινωνικών Συνεταιριστικών Επιχειρήσεων**

1. Οι υπάλληλοι της αρμόδιας υπηρεσίας του Υπουργείου Εργασίας και Κοινωνικής Ασφάλισης για την τήρηση του Μπέρου του άρθρου 14, καθώς και οι υπάλληλοι των Διευθύνσεων Ανωνύμων Εταιριών των Περιφερειών έχουν την αρμοδιότητα: α) να καλούν τους εκπροσώπους των Κοιν.Σ.Επ. να παρέχουν έγγραφα και πληροφορίες, β) να έχουν πρόσβαση κατά τους ελέγχους σε έγγραφα και άλλα στοιχεία που τηρούνται σε οποιαδήποτε μορφή (έγγραφη, ηλεκτρονική, μαγνητική ή άλλη), στην εγκατάσταση της Κοιν.Σ.Επ., εφόσον αυτά δεν εμπίπτουν κατά προφανή τρόπο σε επαγγελματικό ή άλλο απώρητο και δεν συνιστούν ευαίσθητα προσωπικά δεδομένα και γ) να ενεργούν έρευνες στους χώρους των Κοιν.Σ.Επ. και να προβαίνουν σε κατασχέσεις εγγράφων, συμπεριλαμβανομένων και των ηλεκτρονικών μέσων αποθήκευσης, εφόσον τούτο επιβάλλεται για τον έλεγχο των παραβιάσεων. Οι έρευνες και οι έλεγχοι από υπαλλήλους της αρμόδιας υπηρεσίας διενεργούνται υπό τις εγγυήσεις του άρθρου 9 του Συντάγματος και των σχετικών διατάξεων του Κώδικα Πολιτικής Δικονομίας.

2. Η Διεύθυνση Προστασίας Καταναλωτή της Γενικής Γραμματείας Καταναλωτή αποστέλλει στην αρμόδια Υ-

πηρεσία τήρησης του Μητρώου, καθώς και στις κατά τόπον και κατά περίπτωση αρμόδιες υπηρεσίες των Περιφερειών, αναλυτικό δελτίο καταγεγραμμένων καταγγελιών με τυχόν παραβάσεις των διατάξεων του ν. 2251/1994 (Α' 191) από Κοιν.Σ.Επ.. Οι ανωτέρω αρμόδιες υπηρεσίες υποχρεούνται μέσα σε εύλογο χρονικό διάστημα να εφαρμόσουν τις διαδικασίες ελέγχου και κυρώσεων του παρόντος άρθρου και να ενημερώσουν σχετικά την αρμόδια Υπηρεσία της Γενικής Γραμματείας Καταναλωτή.

3. Με την επιφύλαξη άλλων διατάξεων, με απόφαση του κατά τόπον αρμόδιου Περιφερειάρχη, μετά από εισήγηση της αρμόδιας Υπηρεσίας, επιβάλλεται σε βάρος των Κοιν.Σ.Επ. που παραβαίνουν τις διατάξεις του παρόντος, πρόστιμο από πεντακάσια (500,00) ευρώ έως δύο χιλιάδες (2.000,00) ευρώ. Σε περίπτωση υποτροπής το ανώτατο όριο προστίμου διπλασιάζεται και ο Υπουργός Εργασίας και Κοινωνικής Ασφάλισης μπορεί να διατάξει και την προσωρινή διαγραφή της Κοιν.Σ.Επ. από το Μητρώο Κοινωνικής Επιχειρηματικότητας για χρονικό διάστημα από ένα (1) έως έξι (6) μήνες και, σε περίπτωση περαιτέρω υποτροπής, την οριστική διαγραφή της.

4. Αν η αρμόδια Υπηρεσία τήρησης του Μητρώου του άρθρου 14 διαπιστώσει ότι νομικά ή φυσικά πρόσωπα χρησιμοποιούν τις ευνοϊκές ρυθμίσεις του άρθρου 10 με σκοπό να αποκομίσουν για λογαριασμό των ιδίων ή για λογαριασμό άλλων παράνομο περιουσιακό όφελος, διατάσσεται, με απόφαση του Υπουργού Εργασίας και Κοινωνικής Ασφάλισης, η οριστική διαγραφή της Κοιν.Σ.Επ., στην οποία αυτά μετέχουν, από το Μητρώο Κοινωνικής Επιχειρηματικότητας, ενώ παράλληλα επιβάλλεται με απόφαση του κατά τόπο αρμόδιου Περιφερειάρχη πρόστιμο σε βάρος της Κοιν.Σ.Επ. ύψους τουλάχιστον πέντε χιλιάδων (5.000,00) ευρώ. Τα κριτήρια επιμέτρησης του προστίμου αυτού ορίζονται στην κοινή υπουργική απόφαση της παραγράφου 1 του άρθρου 17.

5. Τα ποσά των προστίμων που επιβάλλονται αποτελούν δημόσιο έσοδο και εισπράττονται σύμφωνα με τις διατάξεις του Κ.Ε.Δ.Ε. (ν.δ. 356/1974, Α' 90). Τα ποσά που εισπράττονται θα αποδίδονται στα Ταμεία Κοινωνικής Οικονομίας.

6. Η επιβολή των ως άνω διοικητικών κυρώσεων είναι ανεξάρτητη από κάθε άλλη αστική, ποινική ή πειθαρχική κύρωση που τυχόν προβλέπεται σε βάρος των δικαιούντων μελών της Κοιν.Σ.Επ. από την κείμενη νομοθεσία.

7. Αν Κοιν.Σ.Επ. που έχει εγγραφεί στο Μητρώο Κοινωνικής Επιχειρηματικότητας παραβιάζει τις διατάξεις του παρόντος νόμου, ο αρμόδιος κατά τόπον Περιφερειάρχης μπορεί, με αιτιολογημένη απόφασή του, να επιβάλλει τις κυρώσεις που προβλέπονται στο άρθρο αυτό ή να εισηγήσει στον Υπουργό Εργασίας και Κοινωνικής Ασφάλισης τη διαγραφή της Κοιν.Σ.Επ. από το Μητρώο αυτό. Η απόφαση περί διαγραφής της Κοιν.Σ.Επ. από το Μητρώο κοινοποιείται στην αρμόδια Δημόσια Οικονομική Υπηρεσία και στα ασφαλιστικά ταμεία.

Άρθρο 12

Δίκτυα Συνεργασίας, Δυνατότητα Συμφωνιών και Προγραμματικές Συμφωνίες

1. Οι Κοιν.Σ.Επ. δύνανται να συνεργάζονται μεταξύ τους με αντικείμενο, ενδεικτικά, την ανταλλαγή υπηρεσιών ή την υλοποίηση προγραμμάτων, χρηματοδοτούμε-

νων από εθνικούς, ευρωπαϊκούς ή διεθνείς οργανισμούς, σύμφωνα με τους καταστατικούς τους σκοπούς.

2. Για τη συνεργασία απαιτείται απόφαση της Διοικούσας Επιτροπής της Κοιν.Σ.Επ. και καταρτίζεται σύμβαση συνεργασίας με ιδιωτικό συμφωνητικό.

3. Σε περίπτωση δημιουργίας δικτύου οικονομικής συνεργασίας, αυτό δεν έχει διακριτή νομική προσωπικότητα.

4. Οι Κοιν.Σ.Επ. μπορούν να συμπράττουν δημιουργώντας κοινοπραξίες και συνεταιρισμούς, ενώσεις και κεντρικές ενώσεις, καθώς και ευρωπαϊκούς συνεταιρισμούς ή ευρωπαϊκούς ομίλους.

5. Οι Κοιν.Σ.Επ. ως συμβαλλόμενοι μπορούν να συνάπτουν προγραμματικές συμφωνίες με αντισυμβαλλόμενους το Δημόσιο ή τον ευρύτερο δημόσιο τομέα και τους Ο.Τ.Α. πρώτου και δεύτερου βαθμού, για την υλοποίηση δράσεων που αναφέρονται στους καταστατικούς σκοπούς των αντισυμβαλλομένων, τριτομένων, κατά τα λοιπά, των αναφερομένων στο άρθρο 100 του ν. 3852/2010 (Α' 87).

Άρθρο 13

Λύση και εκκαθάριση

1. Η Κοιν.Σ.Επ. λύεται αν τα μέλη μεσθούν κάτω του ελάχιστου ορίου κατά τον παρόντα νόμο. Επίσης λύεται, είτε σύμφωνα με τα άρθρα 10 και 11 του ν. 1667/1986 είτε λόγω τελεσίδικης απόφασης του κατά τόπον αρμόδιου Μονομελούς Πρωτοδικείου, η οποία εκδίδεται ύστερα από αίτηση οποιουδήποτε έχει έννομο συμφέρον, αν διαπιστωθεί η παράβαση διατάξεων του παρόντος οι οποίες αφορούν στη σύσταση και εγγραφή της Κοιν.Σ.Επ. στο οικείο Μητρώο. Η αίτηση εκδίδεται κατά τη διαδικασία των άρθρων 682επ. Κ.Πολ.Δ. και, όταν η απόφαση καταστεί τελεσίδικη, η Κοιν.Σ.Επ. διαγράφεται αυτοδικαίως από το Μητρώο Κοινωνικής Οικονομίας.

2. Η Διοικούσα Επιτροπή εκτελεί χρέη εκκαθαριστή, εφόσον το καταστατικό δεν ορίζει διαφορετικά, μέχρι να διορισθούν εκκαθαριστές από τη Γενική Συνέλευση. Οι εκκαθαριστές υποχρεούνται να εξοφλήσουν τα χρέη και να τακτοποιήσουν τις εκκρεμείς υποχρεώσεις της Κοιν.Σ.Επ.. Αν απομένει μόνο παθητικό, οι εκκαθαριστές προβαίνουν στην περάτωση της εκκαθάρισης. Αν διαπιστωθεί ότι υπάρχει και ενεργητικό, η Κοιν.Σ.Επ. αναβιώνει αυτοδικαίως και ως υπό εκκαθάριση εγγράφεται στα οικεία Μητρώα βάσει του άρθρου 791 Κ.Πολ.Δ.. Με το πέρας της εκκαθάρισης το υπόλοιπο δεν διανέμεται, αλλά διατίθεται στο Ταμείο Κοινωνικής Οικονομίας. Το άρθρο 6 του παρόντος εφαρμόζεται αναλογικά για τη λειτουργία των εκκαθαριστών.

3. Αν η Κοιν.Σ.Επ. διαγραφεί από το Μητρώο του άρθρου 14 με απόφαση του Υπουργού Εργασίας και Κοινωνικής Ασφάλισης, σύμφωνα με τις παραγράφους 3 και 7 του άρθρου 11, λύεται αυτοδικαίως και τίθεται σε εκκαθάριση.

4. Η ολοκλήρωση της εκκαθάρισης οδηγεί σε αυτοδικαίως διαγραφή της Κοιν.Σ.Επ. από τα οικεία Μητρώα.

Άρθρο 14

Γενικό Μητρώο Κοινωνικής Οικονομίας

1. Συνιστάται Γενικό Μητρώο Κοινωνικής Οικονομίας, στο εξής Μητρώο, το οποίο είναι δημόσιο βιβλίο που τη-

ρείται σε ηλεκτρονική μορφή. Το Μητρώο τηρείται στο Τμήμα Μητρώου Κοινωνικής Οικονομίας της Διεύθυνσης Κοινωνικής Προστασίας του Υπουργείου Εργασίας και Κοινωνικής Ασφάλισης. Η πρόσβαση σε αυτό γίνεται ατελώς από οποιονδήποτε ενδιαφερόμενο και αποτελείται από τα εξής επί μέρους μητρώα:

α. Μητρώο Κοινωνικής Επιχειρηματικότητας, στο οποίο εγγράφονται υποχρεωτικά οι Κοιν.Σ.Επ. οι οποίες συστήνονται με βάση τον παρόντα νόμο και οι Κοι.Σ.Π.Ε. του ν. 2716/1999. Με την εγγραφή τους οι Κοιν.Σ.Επ. και Κοι.Σ.Π.Ε. αποκτούν πρόσβαση στα χρηματοδοτικά εργαλεία του άρθρου 9 και απολαμβάνουν των οικονομικών κινήτρων και μέτρων στήριξης του άρθρου 10.

β. Ειδικό Μητρώο άλλων Φορέων Κοινωνικής Οικονομίας, στο οποίο εγγράφονται προαιρετικά οι υφιστάμενες νομικές μορφές, οι οποίες πληρούν σωρευτικά τα ακόλουθα κριτήρια:

αα) έχουν ως αποκλειστικό καταστατικό σκοπό την κοινωνική ωφέλεια μέσω της παραγωγής αγαθών ή της παροχής υπηρεσιών συλλογικού και κοινωνικού χαρακτήρα,

ββ) αποδίδουν προτεραιότητα στα άτομα και την εργασία έναντι του κεφαλαίου,

γγ) εφαρμόζουν δημοκρατικό σύστημα λήψης αποφάσεων,

δδ) έχουν αυτονομία στη διοίκηση και διαχείριση των δραστηριοτήτων τους,

εε) προβλέπουν τη χρησιμοποίηση των κερδών τους για τους καταστατικούς σκοπούς τους και δευτερευόντως τη δυνατότητα περιορισμένης έκτασης διανομής των κερδών αυτών,

στστ) λειτουργούν με βάση την αρχή της αειφόρου ανάπτυξης,

ζζ) οι δραστηριότητές τους εντάσσονται αποκλειστικά σε μία από τις κατηγορίες της παραγράφου 2 του άρθρου 2 και

ηη) αναπτύσσουν τις δραστηριότητές τους τουλάχιστον επί μια τριετία πριν από την υποβολή της αίτησης εγγραφής στο Μητρώο.

Οι Φορείς Κοινωνικής Οικονομίας που εγγράφονται στο Ειδικό Μητρώο μπορούν να χρηματοδοτούνται από το Εθνικό Ταμείο Επιχειρηματικότητας και Ανάπτυξης και να εντάσσονται στο ν. 3908/2011 (Α' 8).

2. α) Στην παρ. 1 του άρθρου 3 του ν. 3144/2003 (Α' 111) προστίθεται περίπτωση δ' ως εξής:

«δ) Τμήμα Μητρώου Κοινωνικής Οικονομίας.»

β) Στο Τμήμα Μητρώου Κοινωνικής Οικονομίας της περίπτωσης δ' της παρ. 1 του άρθρου 3 του ν. 3144/2003 τηρείται το Γενικό Μητρώο της παραγράφου 1 του παρόντος νόμου και τα επί μέρους μητρώα αυτού.

3. Στην παρ. 3 του άρθρου 3 του ν. 3144/2003 και μετά το εδάφιο «Των Διευθύνσεων και Τμημάτων προτίθενται υπάλληλοι του κλάδου ΠΕ Διοικητικού - Οικονομικού» προστίθεται εδάφιο ως εξής:

«Ειδικά στο Τμήμα Μητρώου Κοινωνικής Οικονομίας της Διεύθυνσης Κοινωνικής Προστασίας κατανέμονται έξι (6) οργανικές θέσεις από τις υφιστάμενες στην Κεντρική Υπηρεσία του Υπουργείου Εργασίας και Κοινωνικής Ασφάλισης, οι οποίες διαρθρώνονται ως εξής: τέσσερις (4) υπάλληλοι του κλάδου ΠΕ Διοικητικού - Οικονομικού, ένας (1) υπάλληλος του κλάδου ΤΕ Πληροφορικής και ένας (1) υπάλληλος του κλάδου ΔΕ Διοικητικού - Λογιστικού.»

Άρθρο 15 Συντονιστικός φορέας πολιτικών ανάπτυξης της Κοινωνικής Οικονομίας

Η Ειδική Υπηρεσία για την Ενσωμάτωση των Αρχών της EQUAL και για τη διαχείριση δράσεων του Επιχειρησιακού Προγράμματος «Ανάπτυξη Ανθρώπινου Δυναμικού» που έχει συσταθεί με βάση την παράγραφο 1 του άρθρου 4 και την περίπτωση ε' της παρ. 2 του άρθρου 5 του ν. 3614/2007 (Α' 267) και λειτουργεί σύμφωνα με τα οριζόμενα στην υπ' αριθμ. 180691/7.2.2001 κοινή απόφαση των Υπουργών Εσωτερικών, Δημόσιας Διοίκησης και Αποκέντρωσης, Εθνικής Οικονομίας και Οικονομικών και Εργασίας και Κοινωνικής Ασφάλισης (Β' 148), όπως αυτή τροποποιήθηκε και ισχύει, μετονομάζεται σε «Ειδική Υπηρεσία για την Κοινωνική Ένταξη και την Κοινωνική Οικονομία». Υπάγεται στη Γενική Γραμματεία Διαχείρισης Κοινωνικών και Άλλων Πόρων του Υπουργείου Εργασίας και Κοινωνικής Ασφάλισης, η οποία συστάθηκε με το π.δ. 475/1993 (Α' 205) και μετονομάστηκε με την παρ. 3 του άρθρου 18 του ν. 2224/1994 (Α' 112), και είναι αρμόδια για το σχεδιασμό, το συντονισμό, την παρακολούθηση και την αξιολόγηση όλων των αναγκαίων πολιτικών και ενεργειών που αποσκοπούν στην ανάπτυξη και την ενίσχυση της Κοινωνικής Οικονομίας.

Άρθρο 16 Δημόσιες Συμβάσεις Κοινωνικής Αναφοράς

1. Δημόσιες Συμβάσεις Κοινωνικής Αναφοράς είναι αυτές κατά τις οποίες οι αναθέτουσες αρχές στο στάδιο ανάθεσης λαμβάνουν υπόψη σημαντικές κοινωνικές επιπτώσεις ως κριτήρια ανάθεσης. Ενδεικτικά, ως τέτοια κριτήρια νοούνται: α) οι ευκαιρίες απασχόλησης, β) η κοινωνική ένταξη ευάλωτων κοινωνικών ομάδων, γ) η ισότητα ευκαιριών, δ) ο σχεδιασμός της προσβασιμότητας για όλους, ε) η συνεκτίμηση των κριτηρίων αειφορίας, στα οποία περιλαμβάνονται θέματα ηθικού εμπορίου και ζ) η ευρύτερη εκούσια συμμόρφωση με την εταιρική κοινωνική ευθύνη (ΕΚΕ).

2. Για την εκπόνηση και εφαρμογή Ολοκληρωμένων Σχεδίων Ενσωμάτωσης Πολιτικών Δημοσίων Συμβάσεων Κοινωνικής Αναφοράς, αρμόδιο Υπουργείο είναι το Υπουργείο Εργασίας και Κοινωνικής Ασφάλισης.

3. α) Συνιστάται εννομελής Διευρυμένη Επιτροπή, η οποία αποτελείται από:

αα) Έναν (1) εκπρόσωπο του Υπουργείου Εργασίας και Κοινωνικής Ασφάλισης, με τον αναπληρωτή του.

ββ) Έναν (1) εκπρόσωπο του Υπουργείου Ανάπτυξης, Ανταγωνιστικότητας και Ναυτιλίας, με τον αναπληρωτή του.

γγ) Έναν (1) εκπρόσωπο του Υπουργείου Εσωτερικών, με τον αναπληρωτή του.

δδ) Έναν (1) εκπρόσωπο του Υπουργείου Οικονομικών, με τον αναπληρωτή του.

εε) Έναν (1) εκπρόσωπο του Υπουργείου Εθνικής Άμυνας, με τον αναπληρωτή του.

στστ) Έναν (1) εκπρόσωπο του Υπουργείου Παιδείας, Δια Βίου Μάθησης και Θρησκευμάτων, με τον αναπληρωτή του.

ζζ) Έναν (1) εκπρόσωπο του Υπουργείου Υποδομών, Μεταφορών και Δικτύων, με τον αναπληρωτή του.

ηη) Έναν (1) εκπρόσωπο του Υπουργείου Υγείας και Κοινωνικής Αλληλεγγύης, με τον αναπληρωτή του.

86) Έναν (1) εκπρόσωπο του Υπουργείου Δικαιοσύνης, Διαφάνειας και Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, με τον αναπληρωτή του.

β) Με απόφαση του Υπουργού Εργασίας και Κοινωνικής Ασφάλισης ορίζονται τα μέλη της Διευρυμένης Επιτροπής και δύο από τα μέλη της Επιτροπής αυτής ορίζονται ως Πρόεδρος και αναπληρωτής του.

4. Στη Διευρυμένη Επιτροπή μπορεί να συμμετέχουν, αναλόγως του θέματος και εφόσον κρίνεται από την Επιτροπή αναγκαίο, και εκπρόσωποι άλλων κατά περίπτωση Υπουργείων ή εκπρόσωποι άλλων φορέων του δημόσιου ή ιδιωτικού τομέα ή εκπρόσωποι πανεπιστημιακών ιδρυμάτων ή επιστημονικών ιδρυμάτων και οργανισμών, εκπρόσωποι φορέων ευπαθών ομάδων και ατόμων με αναπηρία, εκπρόσωποι συνδέσμων ή ενώσεων ή επιμελητηρίων που ορίζονται με απόφαση του οικείου Συνδέσμου ή Επιμελητηρίου, καθώς και εκπρόσωποι οργανώσεων συλλόγων καταναλωτών, χωρίς δικαίωμα ψήφου.

5. Η Διευρυμένη Επιτροπή έχει τις ακόλουθες αρμοδιότητες:

α) Τη γνωμοδότηση στο Ολοκληρωμένο Σχέδιο Ενσωμάτωσης Πολιτικών Δημοσίων Συμβάσεων Κοινωνικής Αναφοράς, το οποίο εγκρίνεται από το Υπουργικό Συμβούλιο, μέσα σε τέσσερις (4) μήνες από την έναρξη της λειτουργίας της.

β) Την πρόταση προϊόντων, υπηρεσιών και έργων στα οποία θα εφαρμοστούν κριτήρια Δημοσίων Συμβάσεων Κοινωνικής Αναφοράς.

γ) Την έγκριση ενημέρωση των προμηθευτών του δημόσιου και του ευρύτερου δημόσιου τομέα, καθώς και άλλων ενδιαφερομένων.

δ) Την εισήγηση προς τους αρμόδιους Υπουργούς κάθε αναγκαίας νομοθετικής ρύθμισης και τροποποίησης του υφιστάμενου νομοθετικού πλαισίου, όπου απαιτείται, καθώς και της λήψης των αναγκαίων μέτρων για την εφαρμογή Δημοσίων Συμβάσεων Κοινωνικής Αναφοράς.

ε) Την εισήγηση για την εφαρμογή του άρθρου 18 του π.δ. 80/2007 (Α' 64) και τους ειδικότερους όρους αναθεώρησης συμβάσεων κοινωνικής αναφοράς ιδίως σε περιπτώσεις ύπαρξης περισσότερων προσφορών από φορείς της Κοινωνικής Οικονομίας.

στ) Την εισήγηση για την εφαρμογή της κοινωνικής ρήτρας εκτέλεσης στις δημόσιες συμβάσεις.

ζ) Την αξιολόγηση, παρακολούθηση της εφαρμογής και επικαιροποίηση της Εθνικής Πολιτικής Δημοσίων Συμβάσεων Κοινωνικής Αναφοράς.

η) Την εισήγηση προς τον Υπουργό Εργασίας και Κοινωνικής Ασφάλισης και τους συναρμόδιους Υπουργούς, για την εκπόνηση μελετών και προγραμμάτων σχετικά με την προώθηση της εφαρμογής των Δημοσίων Συμβάσεων Κοινωνικής Αναφοράς.

Οι συνεδριάσεις της Διευρυμένης Επιτροπής, καθώς και των επί μέρους Ομάδων Εργασίας που προβλέπεται ότι μπορεί να συσταθούν, γίνονται εντός του κανονικού ωραρίου εργασίας χωρίς αμοιβή.

6. Η γραμματειακή υποστήριξη της Επιτροπής ανατίθεται σε έναν υπάλληλο του Υπουργείου Εργασίας και Κοινωνικής Ασφάλισης με τον αναπληρωτή του.

7. Η νομική υποστήριξη της Επιτροπής ανατίθεται σε δύο μέλη του Νομικού Συμβουλίου του Κράτους, που υπηρετούν στο Υπουργείο Ανάπτυξης, Ανταγωνιστικότητας και Ναυτιλίας και στο Υπουργείο Εργασίας και Κοινωνικής Ασφάλισης αντίστοιχα και εναλλάσσονται αναλόγως του θέματος.

Άρθρο 17 **Εξουσιοδοτικές διατάξεις**

1. Με κοινή απόφαση των Υπουργών Εργασίας και Κοινωνικής Ασφάλισης και Εσωτερικών δύναται να καθορίζονται τα κριτήρια επιμέτρησης των προστίμων που προβλέπονται στο άρθρο 11.

2. Με κοινή απόφαση των Υπουργών Εργασίας και Κοινωνικής Ασφάλισης και Εσωτερικών δύναται να κατηγοριοποιούνται οι παραβάσεις που προβλέπονται στο άρθρο 11.

3. Με κοινή απόφαση των Υπουργών Οικονομικών και Εργασίας και Κοινωνικής Ασφάλισης μπορεί να αναπροσαρμόζονται τα ποσά των προστίμων που προβλέπονται στο άρθρο 11. Με όμοια απόφαση καθορίζονται οι λεπτομέρειες του τρόπου εισπραχής και απόδοσης των ποσών των προστίμων της παραγράφου 5 του άρθρου 11.

4. Με κοινή απόφαση των Υπουργών Εργασίας και Κοινωνικής Ασφάλισης και Ανάπτυξης, Ανταγωνιστικότητας και Ναυτιλίας ορίζεται η διαδικασία απόδοσης του υπολοίπου της εκκαθάρισης της παραγράφου 2 του άρθρου 13.

5. Με απόφαση του Υπουργού Εργασίας και Κοινωνικής Ασφάλισης, που εκδίδεται ύστερα από εισήγηση της Υπηρεσίας του άρθρου 15, ρυθμίζονται ειδικότερα θέματα τήρησης και λειτουργίας του Μητρώου Κοινωνικής Οικονομίας, κάθε λεπτομέρεια σχετική με τη λειτουργία του, τεχνική ή μη, οι αρμοδιότητες του Τμήματος Κοινωνικής Οικονομίας του άρθρου 14, οι προδιαγραφές και τα κριτήρια πιστοποίησης των νομικών προσώπων που εγγράφονται στα επί μέρους Μητρώα, οι προϋποθέσεις και τα δικαιολογητικά που απαιτούνται για την εγγραφή τους σε αυτά, οι προϋποθέσεις για τη διαγραφή τους, η μορφή και το περιεχόμενο του προτυποποιημένου καταστατικού της περίπτωσης β' της παραγράφου 2 του άρθρου 3, καθώς και κάθε άλλο σχετικό θέμα. Τα ελάχιστα απαιτούμενα κριτήρια εγγραφής και πιστοποίησης των Κοιν.Σ.Επ. προσδιορίζονται με βάση τις παραγράφους 2,3,4 και 5 του άρθρου 1 και τις παραγράφους 1 και 2 του άρθρου 2.

6. Με απόφαση του Υπουργού Εργασίας και Κοινωνικής Ασφάλισης καθορίζονται θέματα λειτουργίας της Διευρυμένης Επιτροπής του άρθρου 16, ο τρόπος λήψης αποφάσεων, καθώς και κάθε άλλο αναγκαίο σχετικό θέμα για την πραγματοποίηση του έργου της.

7. Με απόφαση του Υπουργού Εργασίας και Κοινωνικής Ασφάλισης, ορίζονται τα πρόσωπα της παραγράφου 8 του άρθρου 18.

Άρθρο 18 **Οργάνωση και λειτουργία αναπτυξιακών συμπράξεων για δράσεις του Επιχειρησιακού Προγράμματος «Ανάπτυξη Ανθρώπινου Δυναμικού»**

1. Δικαιούχοι πράξεων κατά την έννοια της παρ. 5 του άρθρου 1 και του άρθρου 22 του ν. 3814/2007 (Α' 267), όπως τροποποιήθηκε με το ν. 3840/2010 (Α' 53) και ισχύει, για: α) τη δράση 3 «Τοπικές δράσεις κοινωνικής ένταξης για ευάλωτες ομάδες» της κατηγορίας παρέμβασης 1 «Πρόληψη και αντιμετώπιση του κοινωνικού αποκλεισμού ευπαθών ομάδων του πληθυσμού» του θεματικού Άξονα Προτεραιότητας 4 «Πλήρης ενσωμάτωση του συνόλου του ανθρώπινου δυναμικού σε μια κοινωνία ίσων ευκαιριών», β) τη δράση 1 «Ενίσχυση σχεδίων δράσης

9295

ΕΦΗΜΕΡΙΔΑ ΤΗΣ ΚΥΒΕΡΝΗΣΕΩΣ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ

31 Οκτωβρίου 2016

ΤΕΥΧΟΣ ΠΡΩΤΟ

Αρ. Φύλλου 205

ΝΟΜΟΣ ΥΠ' ΑΡΙΘΜ. 4430

Κοινωνική και Αλληλεγγύη Οικονομία και ανάπτυξη των φορέων της και άλλες διατάξεις.

Ο ΠΡΟΕΔΡΟΣ
ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ

Εκδίδαμε τον ακόλουθο νόμο που ψήφισε η Βουλή:

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ
ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΚΑΙ ΑΛΛΗΛΕΓΓΥΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ
ΚΑΙ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΤΩΝ ΦΟΡΕΩΝ ΤΗΣ
ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α'
ΠΡΟΟΙΜΙΟ

Άρθρο 1
Σκοπός

1. Σκοπός του παρόντος νόμου είναι η δημιουργία του νομοθετικού πλαισίου για την Κοινωνική και Αλληλεγγύη Οικονομία, ως μορφή εναλλακτικής οργάνωσης των οικονομικών δραστηριοτήτων.

2. Ειδικότερα, ο παρών νόμος στοχεύει

α. Στη διάχυση της Κοινωνικής και Αλληλεγγύης Οικονομίας σε όλους τους δυνατούς τομείς οικονομικής δραστηριότητας.

β. Στη στήριξη και την ενίσχυση των παραγωγικών επιχειρημάτων αυτοδιαχείρισης και της συλλογικής κοινωνικής επιχειρηματικότητας.

3. Με τον παρόντα νόμο ρυθμίζονται θέματα που αφορούν στη σύσταση, στη λειτουργία και τη διοικητική εποπτεία των Φορέων Κοινωνικής και Αλληλεγγύης Οικονομίας.

Άρθρο 2
Ορισμοί

Για την εφαρμογή του παρόντος νόμου ισχύουν ακόλουθοι ορισμοί:

1. Ως «Κοινωνική και Αλληλεγγύη Οικονομία» ορίζεται το σύνολο των οικονομικών δραστηριοτήτων που στηρίζονται σε μία εναλλακτική μορφή οργάνωσης των σχέσεων παραγωγής, διανομής, κατανάλωσης και επανεπένδυσης, βασισμένη στις αρχές της δημοκρατίας, της ισότητας, της αλληλεγγύης, της συνεργασίας, καθώς και του σεβασμού στον άνθρωπο και το περιβάλλον.

2. Ως «συλλογική ωφέλεια» ορίζεται η από κοινού εξυπηρέτηση των αναγκών των μελών του Φορέα Κοινωνικής και Αλληλεγγύης Οικονομίας, μέσα από τη διαμόρφωση ισότιμων σχέσεων παραγωγής, τη δημιουργία θέσεων αμετάθετης και αξιοπρεπούς εργασίας, τη συμφιλίωση προσωπικής, οικογενειακής και επαγγελματικής ζωής.

3. Ως «κοινωνική ωφέλεια» ορίζεται η εξυπηρέτηση κοινωνικών αναγκών τοπικού ή ευρύτερου χαρακτήρα με την αξιοποίηση της κοινωνικής καινοτομίας, μέσα από δραστηριότητες «βιώσιμης ανάπτυξης» ή παροχής «κοινωνικών υπηρεσιών γενικού συμφέροντος» ή κοινωνικής ένταξης.

4. Ως «κοινωνική καινοτομία» ορίζεται η παραγωγή προϊόντων και η παροχή υπηρεσιών, οι οποίες αποσκοπούν στην ικανοποίηση κοινωνικών αναγκών, τη συμφιλίωση παραγωγής και κατανάλωσης, την εναρμόνιση προσφοράς και ζήτησης και τη διαμόρφωση νέου τύπου κοινωνικών σχέσεων βασιζομένων στη συλλογικότητα και στην ισότητα και όχι στον ανταγωνισμό.

5. Ως «βιώσιμη ανάπτυξη» ορίζονται οι οικονομικές δραστηριότητες, εμπορικές ή ανταλλακτικές, που προωθούν την αειφορία του περιβάλλοντος, την κοινωνική και οικονομική ισότητα, καθώς και την ισότητα των φύλων, προστατεύουν και αναπτύσσουν τα κοινά αγαθά και προωθούν τη διαγενεακή και πολυπολιτισμική συμφιλίωση, δίνοντας έμφαση στις ιδιαιτερότητες των τοπικών κοινωνιών. Ενδεικτικά, η βιώσιμη ανάπτυξη περιλαμβάνει τις εξής δραστηριότητες:

α. Την προστασία και αποκατάσταση του φυσικού περιβάλλοντος και της βιοποικιλότητας.

β. Την αειφόρο γεωργία και κτηνοτροφία, η οποία δίνει έμφαση στη διατήρηση και διάδοση απειλούμενων τοπικών παραδοσιακών ποικιλιών ή «φυλών» και στην αποτροπή εισόδου γενετικά τροποποιημένων οργανισμών.

γ. Την τοπικά και περιφερειακά υποστηριζόμενη γεωργία ή κτηνοτροφία, που συμβάλλει στην ανάπτυξη απευθείας εμπορικών σχέσεων μεταξύ παραγωγών και καταναλωτών και ενισχύει την προσαρμοστικότητα σε είδη πρώτης ανάγκης, ιδίως των ασθενέστερων οικονομικά ομάδων του πληθυσμού, μέσα από την απευθείας διάθεσή τους.

δ. Το δίκαιο και αλληλέγγυο εμπόριο. Ως δίκαιο και αλληλέγγυο εμπόριο ορίζεται η βασισμένη στο διάλογο, τη διαφάνεια και τον αλληλοσεβασμό εμπορική σύμβαση, που επιδιώκει μεγαλύτερη ισοψία στο διεθνές και εγχώριο εμπόριο. Συνιστά φέρει στη βιώσιμη ανάπτυξη, προσφέροντας καλύτερους όρους εμπορίας των προϊόντων και διασφαλίζοντας τα δικαιώματα των περιθωριοποιημένων παραγωγών και εργαζομένων.

ε. Την παραγωγή ενέργειας από ανανεώσιμες πηγές σε μικρή κλίμακα και την ανάπτυξη τεχνολογίας που μειώνει την κατανάλωση ενέργειας.

στ. Τη μείωση της παραγωγής αποβλήτων και απορριμμάτων σε τοπικό επίπεδο, με συμμετοχή των πολιτών, μέσα από την επαναχρησιμοποίηση, αξιοποίηση, ανακύκλωση των αποβλήτων ή μέσα από τον επανασχεδιασμό του τρόπου παραγωγής και διανομής των προϊόντων.

ζ. Την κατασκευή και συντήρηση υποδομών και ενέργειας σε δημοκρατική συνεργασία με τις τοπικές κοινωνίες.

η. Την ανάπτυξη δεξιοτήτων και μεταφορά τεχνολογίας.

θ. Τον εναλλακτικό, θεματικό και ήπιο τουρισμό.

ι. Το σχεδιασμό και τη διαθεσιμότητα καινοτόμων και ελεγχόμενων ψηφιακών προϊόντων και υπηρεσιών ή κάθε μορφής τεχνολογίας που προωθεί την ομότιμη και βασισμένη στα κοινά παραγωγή.

ια. Την παραγωγή, τη μεταποίηση, την πρωτόθυρη ή τη διατήρηση της παραγωγικής ή πολιτιστικής κληρονομιάς κάθε τόπου.

ιβ. Την παραγωγή και πρωτόθυρη της ανεξάρτητης πολιτισμικής δημιουργίας.

ιγ. Την περιβαλλοντική αναβάθμιση των οικισμών και του κτιριακού αποθέματος.

ιδ. Τη διαχείριση ακίνητης περιουσίας με κοινωνικά και περιβαλλοντικά κριτήρια.

6. Ως «Κοινωνικές υπηρεσίες γενικού συμφέροντος» ορίζονται οι υπηρεσίες που είναι προσβάσιμες σε όλους, προάγουν την ποιότητα ζωής και παρέχουν κοινωνική προστασία σε ομάδες όπως ηλικιωμένοι, βρέφη, παιδιά, άτομα με αναπηρία και χρόνιες παθήσεις και περιλαμβάνουν την εκπαίδευση, την υγεία, την κοινωνική στέγαση, την κοινωνική αλληλεγγύη, την παιδική φροντίδα, τη μακροχρόνια φροντίδα και τις υπηρεσίες κοινωνικής αρωγής χωρίς, ωστόσο, να υποκαθιστούν τις γενικές υποχρεώσεις του κράτους στην άσκηση της κοινωνικής πολιτικής.

7. Ως «κοινωνική ένταξη» ορίζεται η δημιουργία των προϋποθέσεων για την ισότιμη συμμετοχή στην κοινωνική και οικονομική ζωή ατόμων που ανήκουν στις ευάλωτες και τις ειδικές ομάδες.

8. Ως «ευάλωτες» ορίζονται οι ομάδες εκείνες του πληθυσμού που η ένταξή τους στην κοινωνική και οικονομική ζωή εμποδίζεται από σωματικά και ψυχικά αίτια ή λόγω παραβατικής συμπεριφοράς. Σε αυτές ανήκουν:

α) τα άτομα με αναπηρία οποιασδήποτε μορφής (σωματική, ψυχική, νοητική, αισθητηριακή),

β) τα άτομα με προβλήματα εξάρτησης από ουσίες ή τα απεξαρτημένα άτομα,

γ) οι ανήλικοι με παραβατική συμπεριφορά, οι φυλακισμένοι/ες και αποφυλακισμένοι/ες.

Ως «ειδικές» ορίζονται οι ομάδες εκείνες του πληθυσμού οι οποίες βρίσκονται σε μειονεκτική θέση ως προς την ομαλή ένταξή τους στην αγορά εργασίας, από οικονομικά, κοινωνικά και πολιτισμικά αίτια. Σε αυτές ανήκουν:

α) τα θύματα ενδοοικογενειακής βίας,

β) τα θύματα παράνομης διακίνησης και εμπορίας ανθρώπων,

γ) οι άστεγοι,

δ) τα άτομα που διαβιών σε συνθήκες φτώχειας,

ε) οι οικονομικοί μετανάστες,

στ) οι πρόσφυγες και οι αιτούντες άσυλο, για όσο εκκρεμεί η εξέταση του αιτήματος χορήγησης ασύλου,

ζ) οι αρχηγοί μονογονεϊκών οικογενειών,

η) τα άτομα με πολιτισμικές ιδιαιτερότητες

θ) οι μακροχρόνια άνεργοι έως είκοσι πέντε ετών και άνω των πενήντα ετών.

9. Ως «κοινωνικός αντίκτυπος» ορίζεται η παραγόμενη συλλογική και κοινωνική ωφέλεια που κομίζει η δραστηριότητα του Φορέα Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας, όπως ορίζεται στο άρθρο 3, σε οικονομικό, περιβαλλοντικό και κοινωνικό επίπεδο στις τοπικές κοινωνίες.

10. Ως «Εργαλείο Μέτρησης Κοινωνικού Αντικτύπου» ορίζεται το μοντέλο παρακολούθησης του κοινωνικού αντικτύπου, που ο κάθε φορέας δύναται να συμπληρώνει με σκοπό τη βελτίωση των διαδικασιών λειτουργίας του και την ενδυνάμωση των δραστηριοτήτων του. Με απόφαση του Υπουργού Εργασίας, Κοινωνικής Ασφάλισης και Κοινωνικής Αλληλεγγύης καθορίζονται τα τεχνικά ζητήματα και οι λεπτομέρειες εφαρμογής του.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β' ΦΟΡΕΙΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΚΑΙ ΑΛΛΗΛΕΓΓΥΑΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ

Άρθρο 3

Έννοια

1. «Φορείς Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας» είναι:

α. Οι Κοινωνικές Συνεταιριστικές Επιχειρήσεις του άρθρου 14,

β. οι Κοινωνικοί Συνεταιρισμοί Περιορισμένης Ευθύνης (Κοι.Σ.Π.Ε.) που διέπονται από το άρθρο 12 του Ν. 2716/1999 (Α' 96), συμπληρωματικά από τις διατάξεις του Ν. 1667/1986 (Α' 196), του άρθρου 12 του Ν. 3842/2010 (Α' 58) και του παρόντος νόμου,

γ. οι Συνεταιρισμοί Εργαζομένων που συστήνονται με το άρθρο 24,

δ. οποιοδήποτε άλλο μη μονοπρόσωπο νομικό πρόσωπο, εφόσον έχει αποκτήσει νομική προσωπικότητα, όπως ιδίως αγροτικοί συνεταιρισμοί του Ν. 4384/2016 (Α' 78), αστικοί συνεταιρισμοί του Ν. 1667/1986, Αστικές Εταιρίες των άρθρων 74 1 επ. του Α.Κ., εφόσον σωρευτικά συντρέχουν οι εξής προϋποθέσεις:

αα) Αναπτύσσει δραστηριότητες συλλογικής και κοινωνικής ωφέλειας, όπως ορίζονται στις παραγράφους 2 και 3 του άρθρου 2.

ββ) Μεριμνά για την πληροφόρηση και τη συμμετοχή των μελών του και εφαρμόζει δημοκρατικό σύστημα

λήψης αποφάσεων, σύμφωνα με την αρχή ένα μέλος μία ψήφος, ανεξάρτητα από τη συνεισφορά κάθε μέλους.
γγ) Το καταστατικό του προβλέπει περιορισμούς στη διανομή του ως εξής:

ι. ποσοστό τουλάχιστον 5% διατίθεται για το σχηματισμό αποθεματικού,

ii. ποσοστό έως 35% αποδίδεται στους εργαζόμενους του Φορέα, εκτός και αν τα 2/3 των μελών της Γενικής Συνέλευσης αποφασίσουν διαφορετικά. Η υποχρέωση του ποσοστού αυτού σε δραστηριότητες του στοιχείου iii,

iii) το υπόλοιπο διατίθεται για τη δημιουργία νέων θέσεων εργασίας και τη διεύρυνση της παραγωγικής του δραστηριότητας.

δδ) Εφαρμόζει σύστημα σύγκλισης στην αμοιβή της εργασίας, κατά το οποίο ο ανώτατος καθαρός μισθός δεν μπορεί να υπερβαίνει περισσότερο από τρεις φορές τον κατώτατο, εκτός και αν τα 2/3 των μελών της Γενικής Συνέλευσης αποφασίσουν διαφορετικά. Η υποχρέωση του προηγούμενου εδαφίου ισχύει και σε οποιαδήποτε μορφή σύμπραξης δύο ή περισσότερων Φορέων ΚΑΛΟ.

εε) Αποβλέπει στην ενδυνάμωση των οικονομικών δραστηριοτήτων του και τη μεγιστοποίηση της παραγόμενης κοινωνικής ωφέλειας μέσω της αριζότητας και ισότητας δικτύωσης με άλλους φορείς ΚΑΛΟ.

στστ) Δεν έχει ιδρυθεί και δεν διοικείται άμεσα ή έμμεσα από Ν.Π.Δ.Δ. ή Ο.Τ.Α. α' ή β' βαθμού ή από άλλο νομικό πρόσωπο του ευρύτερου δημόσιου τομέα.

2. Τα μέλη του Φορέα που δεν είναι εργαζόμενοι δεν έχουν δικαίωμα στη διανομή των κερδών. Από την πρόβλεψη του προηγούμενου εδαφίου, εξαιρούνται τα μέλη των Αστικών Συνεταιρισμών του Ν. 1667/1986 (Α' 196), που έχουν αποκτήσει την ιδιότητα του Φορέα Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας, για τα κέρδη που προκύπτουν από τις συναλλαγές μεταξύ των μελών με το συνεταιρισμό, τα οποία και καλούνται πλεόνασμα. Για το σχηματισμό του πλεονάσματος τηρείται διακριτός λογαριασμός. Με απόφαση των Υπουργών Εργασίας, Κοινωνικής Ασφάλισης και Κοινωνικής Αλληλεγγύης και Οικονομικών ρυθμίζονται οι λεπτομέρειες τήρησης και εφάρμογής του ανωτέρω λογαριασμού.

3. Ο Φορέας Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας οφείλει να τηρεί Μητρώο Εθελοντών, στο οποίο καταγράφονται τα μη μέλη, που λειτουργούν ως εθελοντές και υποστηρίζουν τις δράσεις του Φορέα. Οι λεπτομέρειες τήρησης του Μητρώου Εθελοντών καθορίζονται με απόφαση του Υπουργού Εργασίας, Κοινωνικής Ασφάλισης και Κοινωνικής Αλληλεγγύης.

4. Ο Φορέας Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας υποχρεούται από τη δεύτερη χρήση λειτουργίας του, να παρουσιάζει ετήσια δαπάνη μισθοδοσίας τουλάχιστον ίση με το 25% του κύκλου εργασιών της προηγούμενης χρήσης του. Η υποχρέωση αυτή αφορά τους Φορείς με κύκλο εργασιών και έσοδα επιχειρηγήσεων της προηγούμενης ετήσιας χρήσης μεγαλύτερα από το 300% του ετήσιου κόστους μισθοδοτικής δαπάνης ενός υπαλλήλου πλήρους απασχόλησης με βάση τον κατώτατο νομοθετημένο μισθό χωρίς επιδόματα. Ο ετήσιος κύκλος εργασιών λαμβάνεται, όπως ορίζεται στο Παράρτημα Α' του Ν. 4308/2014 (Α' 251).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Γ' ΥΠΟΣΤΗΡΙΚΤΙΚΑ ΜΕΤΡΑ ΓΙΑ ΤΟΥΣ ΦΟΡΕΙΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΚΑΙ ΑΛΛΗΛΕΓΓΥΑΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ

Άρθρο 4

Γενικό Μητρώο Φορέων Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας

1. Το Τμήμα Μητρώου Φορέων Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας (εφεξής «Τμήμα Μητρώου») του Υπουργείου Εργασίας, Κοινωνικής Ασφάλισης και Κοινωνικής Αλληλεγγύης (ΥΠΕΚΑΑ) είναι η αρμόδια διοικητική αρχή για τον έλεγχο νομιμότητας κατά τη σύσταση των Κοινωνικών Συνεταιριστικών Επιχειρήσεων και των Συνεταιρισμών Εργαζομένων, για την εποπτεία και τον έλεγχο νομιμότητας αυτών και των υποχρεωτικών καταχωριστών στο Μητρώο πράξεών τους κατά τη λειτουργία τους, καθώς και για την απόδοση της ιδιότητας του Φορέα Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας στα νομικά πρόσωπα του στοιχείου δ' της παραγράφου 1 του άρθρου 3.

2. Γενικό Μητρώο Φορέων Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας (εφεξής «Μητρώο») είναι η βάση δεδομένων που τηρείται σε ηλεκτρονική μορφή από το Τμήμα Μητρώου της επόμενης παραγράφου 1, στην οποία εγγράφονται οι Φορείς Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας. Όπου στο Ν. 1667/1986 (Α' 196) αναφέρεται καταχώριση στο «Μητρώο Συνεταιρισμών του Ειρηνοδικείου» ή «στο Μητρώο της παρ. 3 του άρθρου 1» θεωρείται το μητρώο του προηγούμενου εδαφίου.

3. Η τήρηση και η λειτουργία του Γενικού Μητρώου ρυθμίζονται με απόφαση του Υπουργού Εργασίας, Κοινωνικής Ασφάλισης και Κοινωνικής Αλληλεγγύης.

Άρθρο 5

Συμμετοχή των Φορέων Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας σε υποστηρικτικά μέτρα

1. Οι Φορείς Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας έχουν πρόσβαση στη χρηματοδότηση από το Ταμείο Κοινωνικής Οικονομίας, το Εθνικό Ταμείο Επιχειρηματικότητας και Ανάπτυξης, σύμφωνα με την περίπτωση γ' της παρ. 1 του άρθρου 4 του άρθρου δεύτερου του Κεφαλαίου Α' του Ν. 3912/2011 (Α' 17) και μπορεί να υπάγονται στις διατάξεις του Ν. 3908/2011 (Α' 8).

2. Οι Φορείς Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας που ασκούν επιχειρηματική δραστηριότητα μπορεί να εντάσσονται σε προγράμματα στήριξης της επιχειρηματικότητας και σε προγράμματα του Οργανισμού Απασχόλησης Εργατικού Δυναμικού (Ο.Α.Ε.Δ.) για τη στήριξη της εργασίας.

3. Οι ΟΤΑ α' και β' βαθμού, τα Ν.Π.Δ.Δ. και τα Ν.Π.Ι.Δ. -φορείς της Γενικής Κυβέρνησης μπορεί να παραχωρούν με απόφαση του διοικητικού τους οργάνου τη χρήση κινήτης και ακίνητης περιουσίας τους σε Φορείς Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας για την ενίσχυση δραστηριοτήτων συλλογικής και κοινωνικής ωφέλειας, όπως περιγράφονται στις παραγράφους 2 και 3 του άρθρου 2. Τα αντκειμενικά κριτήρια και η διαφανής διαδικασία παραχώρησης χρήσης κινήτης ή ακίνητης περιουσίας

των νομικών προσώπων του προηγούμενου εδαφίου ρυθμίζονται με κοινή απόφαση των Υπουργών Εργασίας, Κοινωνικής Ασφάλισης και Κοινωνικής Αλληλεγγύης. Οικονομικών και του κατά περίπτωση αρμόδιου Υπουργού. Με την ως άνω απόφαση καθορίζονται η διάρκεια της παραχώρησης της χρήσης, οι υποχρεώσεις του φορέα προς τον οποίο γίνεται η παραχώρηση, το τυχόν αντάλλαγμα, καθώς και κάθε άλλο σχετικό θέμα. Οι εργασίες διαμόρφωσης, συντήρησης, λειτουργίας, έκδοσης πολεοδομικών ή άλλων αδειών βαρύνουν το φορέα προς τον οποίο γίνεται η παραχώρηση.

Άρθρο 6 **Συμμετοχή Φορέων Κοινωνικής** **και Αλληλέγγυας Οικονομίας** **σε προγραμματικές συμβάσεις**

1. Οι Φορείς Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας μπορούν να συνάπτουν προγραμματικές συμβάσεις για τη μελέτη και εκτέλεση έργων και προγραμμάτων κοινωνικής ωφέλειας που αναφέρονται στους καταστατικούς σκοπούς τους με αντισυμβαλλόμενους το Δημόσιο ή φορείς του ευρύτερου δημόσιου τομέα και τους Ο.Τ.Α. α' και β' βαθμού. Οι ανωτέρω συμβάσεις υπόκεινται στον προσυμβατικό έλεγχο νομιμότητας του Ελεγκτικού Συνεδρίου, σύμφωνα με τα άρθρα 35 και 36 του Ν. 4129/2013. Με ποινή ακυρότητας, οι συμβάσεις της παρούσας παραγράφου αναστέλλονται εντός πέντε (5) εργάσιμων ημερών από την ημερομηνία σύναψης, στον ιστότοπο της Διαύγειας του Υπουργείου Εσωτερικών και Διοικητικής Ανασυγκρότησης και καταχωρίζονται στο Μητρώο από το Φορέα εντός της ίδιας προθεσμίας.

2. Στις προγραμματικές συμβάσεις που συνάπτονται από Φορείς Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας απαράιτητα ορίζονται το αντικείμενο της σύμβασης, ο σκοπός και το περιεχόμενο των μελετών, των έργων, των προγραμμάτων ή των υπηρεσιών, ο προϋπολογισμός τους, τα δικαιώματα και οι υποχρεώσεις των συμβαλλομένων, το χρονοδιάγραμμα εκτέλεσης της σύμβασης, οι πόροι από τους οποίους θα καλυφθούν οι αναλαμβανόμενες οικονομικές υποχρεώσεις και η διάρκεια της σύμβασης. Επίσης, ορίζεται το όργανο παρακολούθησης της εφαρμογής της και οι αρμοδιότητές του, καθώς και οι ρήτρες σε βάρος του συμβαλλομένου που παραβαίνει τους όρους της προγραμματικής σύμβασης.

3. Οι συμβαλλόμενοι φορείς για την εκτέλεση των προγραμματικών συμβάσεων μπορεί να χρηματοδοτούνται από το Πρόγραμμα Δημοσίων Επενδύσεων μέσω προγραμμάτων συγχρηματοδοτούμενων από την Ευρωπαϊκή Ένωση ή προγραμμάτων που χρηματοδοτούνται αμιγώς από εθνικούς πόρους, τον Τακτικό Προϋπολογισμό ή άλλα εθνικά ή περιφερειακά προγράμματα, καθώς και από τους προϋπολογισμούς των συμβαλλόμενων φορέων. Είναι δυνατή η χρηματοδότηση των συμβαλλομένων και από φορείς του δημόσιου τομέα που δεν μετέχουν στην προγραμματική σύμβαση.

4. Για την εκτέλεση των προγραμματικών συμβάσεων δεν επιτρέπεται η απασχόληση προσωπικού του ενός συμβαλλομένου στον άλλον, αλλά επιτρέπεται η παραχώρηση της χρήσης ακινήτων, εγκαταστάσεων, μηχανημάτων και μέσων.

Άρθρο 7 **Οικονομική Συνεργασία των Φορέων** **Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας**

1. Οι Φορείς Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας μπορεί να συμπράττουν μεταξύ τους για οικονομικούς σκοπούς. Για τη σύμπραξη απαιτείται απόφαση των Γενικών Συνελεύσεων των συμπράττοντων Φορέων. Οι μορφές οικονομικής συνεργασίας μεταξύ των Φορέων περιλαμβάνουν:

α) τη σύναψη συμβάσεων για την ανταλλαγή προϊόντων ή υπηρεσιών,

β) τη σύσταση κοινοπραξιών, δευτέρου ή ανωτέρου βαθμού συνεταιρισμών, ευρωπαϊκών συνεταιρισμών ή ευρωπαϊκών ομίλων και δικτύων οικονομικής συνεργασίας με διακριτή νομική προσωπικότητα. Η σύσταση και λειτουργία των ανωτέρω συμπράξεων διέπονται από τις διατάξεις του παρόντος νόμου και οι συμπράξεις καθίστανται Φορείς Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας.

2. Μέλη των ανωτέρω συμπράξεων μπορούν να είναι και φυσικά πρόσωπα, μόνον εφόσον είναι εργαζόμενοι σε αυτές.

3. Το καταστατικό των ανωτέρω συμπράξεων πρέπει να είναι σύμφωνο με την περίπτωση δ' της παραγράφου 1 του άρθρου 3, πλην του στοιχείου γγ', την παράγραφο 3 και την παράγραφο 5 πλην 4 και 5, του άρθρου 2, να εξειδικεύει ρητά τις κατηγορίες μελών του ανάλογα με τις ιδιότητες και τον τρόπο συμμετοχής τους σε αυτόν και τα δικαιώματα και υποχρεώσεις αυτών.

4. Δεν επιτρέπονται συναλλαγές μεταξύ της συμπράξης και των μελών των Φορέων που την απαρτίζουν.

Άρθρο 8 **Σχέσεις Φορέα Κοινωνικής και Αλληλέγγυας** **Οικονομίας με μη μέλη**

1. Ο Φορέας Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας δεν έχει ασφαλιστικές υποχρεώσεις προς τα μη μέλη που λειτουργούν ως εθελοντές, εφόσον πληρούνται σωρευτικά οι παρακάτω προϋποθέσεις:

α. Από την εθελοντική δράση δεν παράγονται άμεσα έσοδα για το Φορέα.

β. Η δράση έχει προαποφασισθεί από το Διοικητικό Συμβούλιο ή τη Διοικούσα Επιτροπή του Φορέα. Η απόφαση, η πρόσκληση και το πρόγραμμα της δράσης που θα γίνει χρήση εθελοντών καταγράφονται σε πρακτικό, το οποίο προδημοσιεύεται στην ιστοσελίδα του Φορέα.

2. Ο Φορέας Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας:

α) Ευθύνεται για τυχόν ζημιές που προξενήθηκαν στον εθελοντή κατά την παροχή της εθελοντικής του απασχόλησης στο Φορέα.

β) Σε περίπτωση που ο εθελοντής απασχολείται στο εξωτερικό, ο Φορέας παροχής εθελοντικής απασχόλησης αναλαμβάνει πλήρως τα έξοδα ταξιδιού, διαβίωσης, καταλύματος, επαναπατρισμού και ιατροφαρμακευτικής περίθαλψης, καθώς και κάθε άλλη δαπάνη που θα προκύψει κατά τη διάρκεια διαμονής του εθελοντή στο εξωτερικό.

Άρθρο 9 **Ενώσεις Φορέων Κοινωνικής** **και Αλληλέγγυας Οικονομίας**

1. Δέκα (10) τουλάχιστον Φορείς Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας μπορούν να συστήσουν Ένωση Φο-

ρέων Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας. Η Ένωση αυτή δεν μπορεί να έχει εμπορική ιδιότητα και σκοπός της είναι η παραγωγή και διάδοση των δραστηριοτήτων συλλογικής και κοινωνικής ωφέλειας των μελών της, η ανάπτυξη των αρχών της κοινωνικής και αλληλέγγυας οικονομίας. Κάθε Ένωση επιδιώκει τους στόχους της μέσω δραστηριοτήτων, όπως η εκπροσώπηση, βοήθεια και προστασία, εκπαίδευση και κατάρτιση, συμβουλευτικές υπηρεσίες, οικονομική, νομική και τεχνική βοήθεια, έλεγχος, επίλυση διαφορών, υποστήριξη ίδρυσης νέων ή ανάπτυξη των υφιστάμενων Φορέων Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας. Η Γενική Συνέλευση της Ένωσης αποτελείται από τους αντιπροσώπους των Φορέων Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας - μελών. Κάθε Φορέας Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας εκπροσωπείται στη Γενική Συνέλευση της Ένωσης από έναν αντιπρόσωπο και κάθε αντιπρόσωπος έχει μία ψήφο. Η Γενική Συνέλευση εκλέγει Διοικητικό Συμβούλιο.

2. Για τη σύσταση Ένωσης απαιτείται απόφαση των γενικών συνελεύσεων των Φορέων Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας, που επιθυμούν τη σύστασή της, καθώς και σύνταξη, υπογραφή και έγκριση του καταστατικού της. Έδρα της Ένωσης είναι ο δήμος όπου είναι εγκατεστημένη η διοίκησή της. Η διοικητική περιφέρεια της Ένωσης ορίζεται από το καταστατικό της. Στην επωνυμία αναφέρεται η έδρα της Ένωσης. Η επωνυμία πρέπει να διακρίνεται από την επωνυμία άλλης Ένωσης με την ίδια έδρα. Το καταστατικό της Ένωσης εγκρίνεται από το Ειρηνοδικείο της έδρας της.

3. Για την έγκριση του καταστατικού κατατίθεται από το προσωρινό διοικητικό συμβούλιο αίτηση στο Ειρηνοδικείο, η οποία εκδίδεται κατά τη διαδικασία της εκουσίας δικαιοδοσίας των άρθρων 739-866 Κ.Πολ.Δ.

4. Αν το καταστατικό δεν είναι σύμφωνο, το δικαστήριο εκδίδει αναβλητική απόφαση με την οποία καλεί το προσωρινό διοικητικό συμβούλιο να προβεί στις απαραίτητες διορθώσεις ή να συμπληρώσει τις ελλείψεις μέσα σε δεκαπέντε (15) εργάσιμες ημέρες, από τη δημοσίευση της απόφασης αυτής. Στη συνέχεια εκδίδεται η οριστική απόφαση του Ειρηνοδικείου. Εάν με την απόφαση γίνει δεκτή η αίτηση, καταχωρίζεται το καταστατικό στο Βιβλίο Ενώσεων, που τηρείται στο Ειρηνοδικείο, με μνεία του αριθμού της σχετικής δικαστικής απόφασης. Από την καταχώριση αυτή, η Ένωση αποκτά νομική προσωπικότητα. Η ίδια διαδικασία τηρείται και για την τροποποίηση του καταστατικού. Κυρωμένο αντίγραφο της εγκριτικής απόφασης του Ειρηνοδικείου και του καταστατικού αποστέλλει η Γραμματεία του Ειρηνοδικείου στην εποπτεύουσα αρχή, εντός ενός (1) μηνός από την καταχώριση της απόφασης.

5. Το καταστατικό της Ένωσης καταρτίζεται με ιδιωτικό έγγραφο, που φέρει χρονολογία και υπογράφεται από τα ιδρυτικά μέλη που εκπροσωπούν τους Φορείς Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας που επιθυμούν τη σύσταση της Ένωσης και για να είναι έγκυρο πρέπει να περιέχει τουλάχιστον:

α) Την επωνυμία των ιδρυτικών μελών, καθώς και τον Αριθμό Φορολογικού Μητρώου, τον αριθμό Γ.Ε.ΜΗ., εφόσον υπάρχει, τον Αριθμό Γενικού Μητρώου Κοινωνικής Οικονομίας (Α.Γ.Ε.Μ.Κ.Ο.), την έδρα αυτών και την απόφαση του εδافیου α' της παραγράφου 2.

β) Την επωνυμία, την έδρα και την περιφέρεια της Ένωσης.

γ) Το σκοπό και τις δραστηριότητες της Ένωσης.

δ) Τις προϋποθέσεις εισόδου, εξόδου και διαγραφής των μελών, καθώς και τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις αυτών.

ε) Τους όρους σύγκλησης και λειτουργίας και τις αρμοδιότητες των οργάνων διοίκησης (Γενική Συνέλευση, Διοικητικό Συμβούλιο).

στ) Τη χρονική διάρκεια της Ένωσης.

ζ) Τον ορισμό προσωρινής διοίκησης για την έγκριση του καταστατικού και το χρόνο σύγκλησης της πρώτης γενικής συνέλευσης, για την ανάδειξη των οργάνων διοίκησης.

η) Τον τρόπο ορισμού των ελεγκτών.

θ) Τη λύση και εκκαθάριση της Ένωσης.

6. Το καταστατικό μπορεί, επίσης, να προβλέπει και να ρυθμίζει θέματα που δεν ρυθμίζονται με το νόμο αυτόν, εφόσον δεν αντίκεινται σε ισχύουσες διατάξεις.

7. Η τακτική Γενική Συνέλευση συγκαλείται υποχρεωτικά με σχετική απόφαση του Διοικητικού Συμβουλίου μία τουλάχιστον φορά κατ' έτος.

8. Η Γενική Συνέλευση των μελών συνέρχεται εκτάκτως εφόσον υποβληθεί σχετικό αίτημα με συγκεκριμένο θέμα προς το Διοικητικό Συμβούλιο από το 1/3 των μελών της Γ.Σ. Αν το Διοικητικό Συμβούλιο αρνείται τη σύγκληση, παρά το αίτημα τουλάχιστον του 1/3 των μελών, τα μέλη αυτά δικαιούνται να τη συγκαλέσουν. Κατά τα λοιπά, εφαρμόζονται οι παράγραφοι 1, 3, 4, 5, 6 και 7 του άρθρου 5 και το άρθρο 6 του Ν. 1667/1986.

9. Οι αποφάσεις της Γενικής Συνέλευσης που αντίκεινται στον παρόντα νόμο, στο Ν. 1667/1986 ή στο καταστατικό είναι άκυρες και εξ αρχής δεν παράγουν έννομα αποτελέσματα.

10. Το Διοικητικό Συμβούλιο (Δ.Σ.) αποτελείται από τον Πρόεδρο ή το νόμιμο εκπρόσωπό της και δύο τουλάχιστον μέλη. Σε κάθε περίπτωση ο συνολικός αριθμός των μελών της είναι περιττός αριθμός. Τα μέλη του Δ.Σ. εκλέγονται από τη Γενική Συνέλευση. Η ιδιότητα του μέλους Δ.Σ. είναι άμισθη.

11. Η διάρκεια της θητείας των μελών του Δ.Σ. ορίζεται από το καταστατικό. Οι αποφάσεις λαμβάνονται πάντα με την απόλυτη πλειοψηφία των μελών της Δ.Ε.

12. Το Διοικητικό Συμβούλιο συνεδριάζει τακτικά μία (1) τουλάχιστον φορά κάθε τρεις (3) μήνες ή συχνότερα αν το ζητήσει το 1/3 των μελών του. Η σύγκλησή του γίνεται από τον Πρόεδρο. Αν ο Πρόεδρος αδρανήσει παρά την υποβολή σχετικού αιτήματος, η σύγκληση διενεργείται από οποιοδήποτε μέλος της Διοικούσας Επιτροπής.

13. Οι αποφάσεις των οργάνων προβάλλονται από το 1/3 των μελών τους εντός προθεσμίας τριάντα (30) ημερών από την καταχώρισή τους στο Μητρώο, ενωπιον του Μονομελούς Πρωτοδικείου της περιφέρειας που εδρεύει η Ένωση, κατά την τακτική διαδικασία.

Άρθρο 10

Ταμείο Κοινωνικής Οικονομίας

1. Συνιστάται Ν.Π.Ι.Δ. με την επωνυμία «Ταμείο Κοινωνικής Οικονομίας». Το Ταμείο τελεί υπό την εποπτεία

του Υπουργείου Εργασίας, Κοινωνικής Ασφάλισης και Κοινωνικής Αλληλεγγύης και εδρεύει στην Αθήνα.

2. Σκοπός του Ταμείου είναι η χρηματοδότηση προγραμμάτων και δράσεων για την ενίσχυση των Φορέων Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας, όπως αυτοί ορίζονται στο παρόντα νόμο.

3. Οι πόροι του Ταμείου προέρχονται από τον προϋπολογισμό Δημοσίων Επενδύσεων (εθνικό ή/και συγχρηματοδοτούμενο σκέλος), καθώς και από άλλες πηγές χρηματοδότησης.

4. Με κοινή απόφαση των Υπουργών Εργασίας, Κοινωνικής Ασφάλισης και Κοινωνικής Αλληλεγγύης, Οικονομικών και Οικονομίας, Ανάπτυξης και Τουρισμού καθορίζονται οι λεπτομέρειες για την κατάρτιση Οργανισμού και Κανονισμού Λειτουργίας του Ταμείου.

5. Μέχρι την ολοκλήρωση των διαδικασιών ίδρυσης και λειτουργίας του φορέα της παραγράφου 1, δημιουργείται λογαριασμός «Ταμείο Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας» υπό την εποπτεία της Ειδικής Γραμματείας Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας. Με κοινή απόφαση των Υπουργών Εργασίας, Κοινωνικής Ασφάλισης και Κοινωνικής Αλληλεγγύης, Οικονομικών και Οικονομίας, Ανάπτυξης και Τουρισμού καθορίζονται οι λεπτομέρειες διαχείρισης του ως άνω λογαριασμού, κατ'εφαρμογή των εδαφίων 2 και 3 του παρόντος άρθρου.

Άρθρο 11

Έλεγχος των Φορέων Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας και κυρώσεις

1. Αρμόδια για την άσκηση ελέγχου στους Φορείς Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας είναι το Τμήμα Παρακολούθησης και Ελέγχων Φορέων Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας του Υπουργείου Εργασίας, Κοινωνικής Ασφάλισης και Κοινωνικής Αλληλεγγύης, καθώς και οι υπηρεσίες των Περιφερειών που είναι αρμόδιες για τα θέματα Απασχόλησης - Εμπορίου - Τουρισμού. Τα ανωτέρω ελεγκτικά όργανα μπορεί α) να καλούν τους εκπροσώπους των Φορέων Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας να παρέχουν έγγραφα και πληροφορίες β) να έχουν πρόσβαση κατά τον έλεγχο, σε έγγραφα και άλλα στοιχεία που τηρούνται σε οποιαδήποτε μορφή (έγγραφη, ηλεκτρονική, μαγνητική ή άλλη), στην εγκατάσταση των φορέων, εκτός αν αυτά εμπίπτουν κατά προφανή τρόπο σε επαγγελματικό ή άλλο απόρρητο ή συνιστούν ευαίσθητα προσωπικά δεδομένα και να προβαίνουν σε κατασχέσεις εγγράφων, συμπεριλαμβανομένων και των ηλεκτρονικών μέσων αποθήκευσης, εφόσον τούτο επιβάλλεται για τον έλεγχο των παραβάσεων, γ) να ενεργούν έρευνες στους χώρους των φορέων.

2. Η Διεύθυνση Προστασίας Καταναλωτή της Γενικής Γραμματείας Εμπορίου και Προστασίας Καταναλωτή είναι αρμόδια για την αποστολή αναλυτικού δελτίου καταγεγραμμένων καταγγελιών σχετικών με παραβιάσεις των διατάξεων του Ν. 2251/1994 (Α'191) από τους Φορείς Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας προς την αρμόδια Υπηρεσία της Ειδικής Γραμματείας Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας, καθώς και προς υπηρεσίες των Περιφερειών της προηγούμενης παραγράφου. Οι ανωτέρω αρμόδιες υπηρεσίες υποχρεούνται μέσα σε εύλο-

γο χρονικό διάστημα να κινούν τις διαδικασίες ελέγχου και κυρώσεων του παρόντος άρθρου, ενημερώνοντας σχετικά την αρμόδια Υπηρεσία της Γενικής Γραμματείας Εμπορίου και Προστασίας Καταναλωτή.

3. Αν κατά τη διενέργεια ελέγχου από το Τμήμα Παρακολούθησης και Ελέγχων Φορέων Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας του Υπουργείου Εργασίας, Κοινωνικής Ασφάλισης και Κοινωνικής Αλληλεγγύης διαπιστωθεί ότι ένας Φορέας παραβαίνει τις ρυθμίσεις του παρόντος νόμου, τότε επιβάλλεται σε αυτόν πρόστιμο.

4. Στην περίπτωση που διαπιστωθεί ότι νομικά ή φυσικά πρόσωπα με την ιδιότητα του μέλους Φορέα Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας χρησιμοποιούν τις ρυθμίσεις του παρόντος νόμου με σκοπό να αποκομίσουν για λογαριασμό των ιδίων ή για λογαριασμό άλλων παράνομο περιουσιακό όφελος, πέραν της επιβολής προστίμου σε βάρος τους, ο Φορέας Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας στον οποίο αυτά μετέχουν διαγράφεται από το Μητρώο με απόφαση του Τμήματος Παρακολούθησης και Ελέγχων Φορέων Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας του Υπουργείου Εργασίας, Κοινωνικής Ασφάλισης και Κοινωνικής Αλληλεγγύης. Η απόφαση περί διαγραφής του Φορέα Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας από το Μητρώο κοινοποιείται στην αρμόδια Δημόσια Οικονομική Υπηρεσία και στα ασφαλιστικά ταμεία. Τα παραπάνω μέλη για διάστημα τριών (3) ετών δεν έχουν δικαίωμα να είναι μέλη οποιουδήποτε Φορέα Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας ή εφόσον πρόκειται για νομικά πρόσωπα, να είναι τα ίδια Φορείς Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας.

5. Με απόφαση του Υπουργού Εργασίας, Κοινωνικής Ασφάλισης και Κοινωνικής Αλληλεγγύης καθορίζονται τα ποσά των προστίμων της παραγράφου 3, τα κριτήρια επιμέτρησης του ύψους του προστίμου της παραγράφου 4 λαμβανομένου υπόψη του ύψους του παράνομου περιουσιακού οφέλους και κάθε άλλο σχετικό θέμα. Σε κάθε περίπτωση το επιβληθέν πρόστιμο δε μπορεί να είναι μικρότερο των χιλίων (1.000) ευρώ και μεγαλύτερο των πενήντα χιλιάδων (50.000) ευρώ.

6. Τα ποσά των προστίμων που επιβάλλονται αποδίδονται στο Ταμείο Κοινωνικής Οικονομίας.

7. Η επιβολή των ως άνω διοικητικών κυρώσεων είναι ανεξάρτητη από κάθε άλλη αστική, ποινική ή πειθαρχική κύρωση που προβλέπεται σε βάρος των δικαιούκτων μελών Φορέα Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας από την κείμενη νομοθεσία.

8. Οι αδρανείς Φορείς Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας διαγράφονται από το Μητρώο. Ως αδρανείς νοείται η έλλειψη οικονομικής δραστηριότητας του Φορέα για χρονικό διάστημα μεγαλύτερο των δύο (2) ετών.

9. Αν Κοιν.Σ.Επ. ή Συνεταιρισμός Εργαζομένων διαγραφούν από το Μητρώο για οποιονδήποτε λόγο, οφείλουν εντός τριάντα (30) ημερών από την κοινοποίηση σε αυτούς της πράξης διαγραφής, να ενεργήσουν τη νόμιμη μετατροπή τους σε μορφή επιχείρησης που τα μέλη επιθυμούν και να καταχωρήσουν τη μετατροπή αυτή ή να προβούν σε διακοπή εργασιών στην αρμόδια ΔΟΥ. Οι ανωτέρω ενέργειες πρέπει να γνωστοποιούνται στο Μητρώο.

Άρθρο 12 Εθνική Επιτροπή για την Κοινωνική και Αλληλέγγυα Οικονομία

1. Στο Υπουργείο Εργασίας, Κοινωνικής Ασφάλισης και Κοινωνικής Αλληλεγγύης συνιστάται Εθνική Επιτροπή για την Κοινωνική Οικονομία. Η Επιτροπή συγκροτείται με απόφαση του Υπουργού Εργασίας, Κοινωνικής Ασφάλισης και Κοινωνικής Αλληλεγγύης, αρμόδιου για την κοινωνική οικονομία και αποτελείται από τον Υπουργό Εργασίας, Κοινωνικής Ασφάλισης και Κοινωνικής Αλληλεγγύης, ως Πρόεδρο, τον πρόεδρο Ελληνικής Στατιστικής Αρχής (ΕΛ.ΣΤΑΤ.), τον Διοικητή του ΟΑΕΔ, από έναν εκπρόσωπο της Κεντρικής Ένωσης Δήμων Ελλάδας (ΚΕ.ΔΕ) και της Ένωσης Περιφερειών Ελλάδας (Εν.Π.Ε.), έναν εκπρόσωπο της Εθνικής Συνομοσπονδίας Ατόμων με Αναπηρία (Ε.Σ.Α.μεΑ.), έναν εκπρόσωπο της Γενικής Συνομοσπονδίας Εργατών Ελλάδας (Γ.Σ.Ε.Ε.), τον Πρόεδρο της Συνόδου Πρυτάνεων, ένα μέλος της Πανελληνίας Ομοσπονδίας Κοινωνικών Συνεταιρισμών Περιαισθητικής Ευθύνης (Π.Ο.ΚΟΙ.Σ.Π.Ε.), έναν εκπρόσωπο του Εθνικού Κέντρου Κοινωνικών Ερευνών (Ε.Κ.Ε.), τον Πρόεδρο της Συνόδου Πρυτάνεων Ανωτάτων Τεχνολογικών Εκπαιδευτικών Ιδρυμάτων (Α.Τ.Ε.Ι.) και από έναν εκπρόσωπο κάθε Ένωσης Φορέων Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας. Στην Εθνική Επιτροπή μπορεί να συμμετέχουν, αναλόγως του θέματος και εφόσον κρίνεται αναγκαίο από την Επιτροπή, και εκπρόσωποι άλλων κατά περίπτωση Υπουργείων ή εκπρόσωποι άλλων φορέων του δημόσιου ή ιδιωτικού τομέα ή επιστημονικών ιδρυμάτων και οργανισμών, εκπρόσωποι συνδέσμων ή ενώσεων ή επιμελητηρίων που ορίζονται με απόφαση του οικείου Συνδέσμου ή Επιμελητηρίου, καθώς και εκπρόσωποι οργανώσεων συλλόγων καταναλωτών.

2. Οι Φορείς που εκπροσωπούνται στην Επιτροπή υποχρεούνται να υποδείξουν τους εκπροσώπους τους μέσα σε προθεσμία είκοσι (20) ημερών από τη σχετική έγγραφη πρόσκληση του Υπουργού Εργασίας, Κοινωνικής Ασφάλισης και Κοινωνικής Αλληλεγγύης. Αν δεν υποδειχθούν μέσα στην προθεσμία αυτή, η Επιτροπή συγκροτείται και συνεδριάζει νομίμως με τα λοιπά μέλη μέχρι την υπόδειξη και το διορισμό εκπροσώπων. Στην Επιτροπή μπορεί να παρίστανται και να εκφράζουν τις απόψεις τους, εφόσον συζητούνται θέματα της αρμοδιότητάς τους, Γενικοί Γραμματείς άλλων Υπουργείων και των Περιφερειών της χώρας.

3. Αρμοδιότητα της Επιτροπής είναι η προώθηση του κοινωνικού διαλόγου για τη διαμόρφωση πολιτικών ανάπτυξης των δραστηριοτήτων Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας και η γνωμοδότηση για την αναθεώρηση, την εξειδίκευση και την εφαρμογή της Εθνικού Σχεδίου Δράσης για την Κοινωνική Οικονομία.

Άρθρο 13 Συντονιστική Επιτροπή για την Κοινωνική και Αλληλέγγυα Οικονομία

1. Συνιστάται Συντονιστική Επιτροπή για την Κοινωνική και Αλληλέγγυα Οικονομία, η οποία αποτελείται από:

αα) Έναν (1) εκπρόσωπο του Υπουργείου Εργασίας, Κοινωνικής Ασφάλισης και Κοινωνικής Αλληλεγγύης, με τον αναπληρωτή του.

ββ) Έναν (1) εκπρόσωπο του Υπουργείου Οικονομίας, Ανάπτυξης και Τουρισμού, με τον αναπληρωτή του.

γγ) Έναν (1) εκπρόσωπο του Υπουργείου Εσωτερικών και Διοικητικής Ανασυγκρότησης, με τον αναπληρωτή του.

δδ) Έναν (1) εκπρόσωπο του Υπουργείου Οικονομικών, με τον αναπληρωτή του.

εε) Έναν (1) εκπρόσωπο του Υπουργείου Αγροτικής Ανάπτυξης και Τροφίμων, με τον αναπληρωτή του.

στστ) Έναν (1) εκπρόσωπο του Υπουργείου Παιδείας, Δια Βίου Μάθησης και Θρησκευμάτων, με τον αναπληρωτή του.

ζζ) Έναν (1) εκπρόσωπο του Υπουργείου Περιβάλλοντος και Ενέργειας, με τον αναπληρωτή του.

ηη) Έναν (1) εκπρόσωπο του Υπουργείου Υγείας, με τον αναπληρωτή του.

θθ) Έναν (1) εκπρόσωπο του Υπουργείου Δικαιοσύνης, Διαφάνειας και Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, με τον αναπληρωτή του.

2. Πρόεδρος της Κυβερνητικής Επιτροπής ορίζεται ο Υπουργός Εργασίας, Κοινωνικής Ασφάλισης και Κοινωνικής Αλληλεγγύης με απόφαση του οποίου συγκροτείται η Επιτροπή.

3. Στη Συντονιστική Επιτροπή μπορεί να συμμετέχουν, αναλόγως του θέματος και εφόσον κρίνεται από την Επιτροπή αναγκαίο, και εκπρόσωποι άλλων κατά περίπτωση Υπουργείων ή εκπρόσωποι άλλων φορέων.

Η Συντονιστική Επιτροπή έχει τις ακόλουθες αρμοδιότητες: α) Τη γνωμοδότηση για θέματα που αφορούν στην Εθνική Στρατηγική για την Κοινωνική και Αλληλέγγυα Οικονομία, η οποία εκπονείται και εφαρμόζεται από το Υπουργείο Εργασίας, Κοινωνικής Ασφάλισης και Κοινωνικής Αλληλεγγύης. β) Την αξιολόγηση, παρακολούθηση της εφαρμογής και επικαιροποίηση της Εθνικής Στρατηγικής για την Κοινωνική και Αλληλέγγυα Οικονομία. γ) Την εισήγηση προς τον Υπουργό Εργασίας, Κοινωνικής Ασφάλισης και Κοινωνικής Αλληλεγγύης και τους συναρμόδιους Υπουργούς, για την εκπόνηση μελετών και προγραμμάτων σχετικά με την προώθηση της εφαρμογής της Εθνικής Στρατηγικής για την Κοινωνική και Αλληλέγγυα Οικονομία.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Δ' ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΤΙΚΕΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΙ ΕΡΓΑΖΟΜΕΝΩΝ

Άρθρο 14 Κοινωνικές Συνεταιριστικές Επιχειρήσεις

1. Κοινωνικές Συνεταιριστικές Επιχειρήσεις (Κοιν.Σ.Επ.) είναι οι αστικοί συνεταιρισμοί του Ν. 1667/1986, που έχουν ως καταστατικό σκοπό τη συλλογική και την κοινωνική ωφέλεια, όπως ορίζονται στις παραγράφους 3 και 4 του άρθρου 2 και διαβέβαιον εκ του νόμου εμπορική ιδιότητα.

2. Ανάλογα με τον ειδικότερο σκοπό τους, οι Κοιν.Σ.Επ. διακρίνονται στις εξής κατηγορίες:

α) Κοιν.Σ.Επ. Ένταξης, οι οποίες διακρίνονται σε δύο υποκατηγορίες:

αα) Κοιν.Σ.Επ. Ένταξης Ευάλωτων Ομάδων, οι οποίες επιδιώκουν την ένταξη στην οικονομική και κοινωνική

ζωή, των ατόμων που ανήκουν στις Ευάλωτες Κοινωνικές Ομάδες. Ποσοστό 30% κατ' ελάχιστον των μελών και των εργαζομένων στις επιχειρήσεις αυτές ανήκουν υποχρεωτικά σε αυτές τις κατηγορίες. Η συμμετοχή σε αυτές των φυσικών προσώπων που ανήκουν στις Ευάλωτες Ομάδες Πληθυσμού και προσμετρώνται στο παραπάνω ποσοστό πρέπει να διενεργείται για συγκεκριμένο χρονικό διάστημα, το οποίο προσδιορίζεται στο καταστατικό της Κοιν.Σ.Επ.. Αν για οποιονδήποτε λόγο σταματήσει να πληρούται το ανωτέρω ποσοστό, ο Φορέας πρέπει εντός τριών (3) μηνών να προβεί στις απαραίτητες εγγραφές μελών ή προσλήψεις εργαζομένων. Άλλως μετατρέπεται σε Κοιν.Σ.Επ. Συλλογικής και Κοινωνικής Ωφελείας.

αβ) Κοιν.Σ.Επ. Ενταξης Ειδικών Ομάδων, οι οποίες επιδιώκουν την ένταξη στην οικονομική και κοινωνική ζωή των ατόμων που ανήκουν στις Ειδικές Ομάδες Πληθυσμού. Ποσοστό 50% κατ' ελάχιστον των μελών και των εργαζομένων στις επιχειρήσεις αυτές ανήκουν υποχρεωτικά σε αυτές τις κατηγορίες. Η συμμετοχή σε αυτές των φυσικών προσώπων που ανήκουν στις Ειδικές Ομάδες Πληθυσμού και προσμετρώνται στο παραπάνω ποσοστό πρέπει να διενεργείται για συγκεκριμένο χρονικό διάστημα, το οποίο προσδιορίζεται στο καταστατικό της Κοιν.Σ.Επ.. Αν για οποιονδήποτε λόγο σταματήσει να πληρούται το ανωτέρω ποσοστό, ο Φορέας πρέπει εντός τριών (3) μηνών να προβεί στις απαραίτητες εγγραφές μελών ή προσλήψεις εργαζομένων.

αγ) Οι Κοινωνικοί Συνεταιρισμοί Περιορισμένης Ευθύνης (Κοι.Σ.Π.Ε.) του άρθρου 12 του Ν. 2716/1999, θεωρούνται αυτοδικαίως Κοινωνικές Συνεταιριστικές Επιχειρήσεις Ενταξης.

β) Κοιν.Σ.Επ. Συλλογικής και Κοινωνικής ωφέλειας, οι οποίες αναπτύσσουν δραστηριότητες «βιώσιμης ανάπτυξης», ή και παρέχουν «κοινωνικές υπηρεσίες γενικού ενδιαφέροντος».

3. Με απόφαση της Γενικής Συνέλευσης και εφόσον πληρούνται οι προβλεπόμενες στον παρόντα νόμο προϋποθέσεις μία Κοιν.Σ.Επ. μπορεί να τροποποιήσει το καταστατικό της με σκοπό να ενταχθεί σε άλλη κατηγορία Κοιν.Σ.Επ.. Η τροποποίηση αφορά μόνο στην κατηγορία Κοιν.Σ.Επ. και τα λοιπά στοιχεία εγγραφής και λειτουργίας της διατηρούνται.

4. Η συμμετοχή νομικών προσώπων στην Κοιν.Σ.Επ. δεν μπορεί να υπερβαίνει το 1/3 του συνόλου των μελών της.

5. Δεν επιτρέπεται η συμμετοχή σε αυτήν των Οργανισμών Τοπικής Αυτοδιοίκησης (Ο.Τ.Α.) και των νομικών προσώπων δημοσίου δικαίου (Ν.Π.Δ.Δ.) που υπάγονται σε Ο.Τ.Α.. Κατ' εξαίρεση, στις Κοιν.Σ.Επ. Ενταξης, όπως αυτές ορίζονται στην περίπτωση α' της παραγράφου 2 του άρθρου 4, μπορούν να είναι μέλη νομικά πρόσωπα δημοσίου δικαίου και νομικά πρόσωπα ιδιωτικού δικαίου κατόπιν έγκρισης του δημόσιου φορέα που τα εποπτεύει.

6. Μέλος μίας Κοιν.Σ.Επ. δεν μπορεί να είναι μέλος και άλλης Κοιν.Σ.Επ. με ίδια δραστηριότητα.

7. Η συμμετοχή ενός φυσικού προσώπου μόνο με την ιδιότητα του μέλους σε Κοιν.Σ.Επ. δεν του προσδίδει εμπορική ιδιότητα και δεν δημιουργεί ατομικές ασφαλιστικές ή φορολογικές υποχρεώσεις.

8. Το ποσοστό των ακαθαρσιών εσόδων από τις δραστηριότητες της Κοιν.Σ.Επ. που προέρχεται από Ν.Π.Δ.Δ. και Ο.Τ.Α. δεν επιτρέπεται να υπερβαίνει το 65% των συνολικών εσόδων της επιχείρησης, υπολογιζόμενου σε τριετή βάση. Από την πρόβλεψη του προηγούμενου εδαφίου, εξαιρούνται οι Κοιν.Σ.Επ. Ενταξης της περίπτωσης α' της παραγράφου 2.

Άρθρο 15

Σύσταση της Κοινωνικής Συνεταιριστικής Επιχείρησης

1. Η σύσταση Κοιν.Σ.Επ. και η υπαγωγή της στις διατάξεις του νόμου αυτού συντελείται με την εγγραφή της στο Μητρώο, σπότε αποκτά νομική προσωπικότητα και εμπορική ιδιότητα. Η αίτηση, το Καταστατικό και τα λοιπά απαιτούμενα έγγραφα κατατίθενται προς έγκριση στο Τμήμα Μητρώου.

2. Για τη σύσταση Κοιν.Σ.Επ. Συλλογικής και Κοινωνικής Ωφελείας απαιτείται η συμμετοχή σε αυτήν και η υπογραφή του καταστατικού της από τουλάχιστον πέντε (5) πρόσωπα, φυσικά ή νομικά, και από τουλάχιστον επτά (7), αν πρόκειται για Κοιν.Σ.Επ. Ενταξης.

3. Το καταστατικό της Κοιν.Σ.Επ. πρέπει να εξειδικεύει τη συνδρομή των προϋποθέσεων του άρθρου 3 και να περιέχει:

α) Την επωνυμία, την έδρα και το σκοπό της Κοιν.Σ.Επ.. Ως έδρα ορίζεται ο δήμος στην περιφέρεια του οποίου έχει την έδρα του ο φορέας. Η επωνυμία της Κοιν.Σ.Επ. ορίζεται από το σκοπό της και το είδος της Κοιν.Σ.Επ.. Ονόματα μελών ή τρίτων δεν περιλαμβάνονται στην επωνυμία της Κοιν.Σ.Επ..

β) Για τα φυσικά πρόσωπα: τα ονοματεπώνυμα, τις διευθύνσεις κατοικίας, τους Α.Φ.Μ. των ιδρυτικών μελών και αντίστοιχα για τα νομικά πρόσωπα: την επωνυμία, την έδρα, τον Α.Φ.Μ. και τον αριθμό Γ.Ε.Μ.Η.

γ) Τους όρους εξόδου και εισόδου των μελών και τους λόγους αποβολής ενός μέλους.

δ) Την έκταση της ευθύνης των μελών, όπως ορίζεται στην παράγραφο 5 του άρθρου 16.

ε) Το ύψος της συνεταιριστικής μερίδας.

στ) Τον ορισμό της προσωρινής Διοικούσας Επιτροπής που θα μεριμνήσει για την έγκριση του και τη σύγκληση της πρώτης γενικής συνέλευσης για ανάδειξη των οργάνων διοίκησης της Κοιν.Σ.Επ..

Κατά τα λοιπά, το καταστατικό μπορεί να παραπέμπει στις διατάξεις των οικείων νόμων.

4. Προβολή ακυρότητας σχετικά με τη σύσταση Κοιν.Σ.Επ. επιτρέπεται από οποιονδήποτε έχει έννομο συμφέρον με αγωγή που ασκείται μέσα σε αποσβεστική προθεσμία δύο (2) μηνών από τη σύσταση της Κοιν.Σ.Επ.

Άρθρο 16

Λειτουργία της Κοιν.Σ.Επ.

1. Η Κοιν.Σ.Επ. καταχωρεί στο Μητρώο κάθε μεταβολή του καταστατικού της, λοιπών στοιχείων της αλλά και τον ετήσιο προγραμματισμό, τον ετήσιο απολογισμό και τον ετήσιο ισολογισμό ή Οικονομική Κατάσταση Αποτελεσμάτων, εγκεκριμένους από τη Γενική Συνέλευση των μελών της.

2. Το κεφάλαιο της επιχείρησης διαιρείται σε συνεταιριστικές μερίδες. Ο αριθμός των μερίδων και η ονομαστική τους αξία, η οποία είναι ίδια για κάθε μερίδα, καθορίζονται στο καταστατικό της επιχείρησης. Κάθε μέλος της Κοιν.Σ.Επ. διαθέτει από μία υποχρεωτική συνεταιριστική μερίδα, το ύψος της οποίας δεν μπορεί να είναι κατώτερο των εκατό (100) ευρώ.

3. Τα μέλη της Κοιν.Σ.Επ. διαθέτουν από μία υποχρεωτική συνεταιριστική μερίδα, ως ελάχιστη συμμετοχή στο κεφάλαιο της επιχείρησης και είναι ίση για όλα τα μέλη. Στο καταστατικό μπορεί να προβλέπεται η απόκτηση μέχρι πέντε (5) προαιρετικών μερίδων χωρίς δικαίωμα ψήφου.

4. Η απόκτηση υποχρεωτικών συνεταιριστικών μερίδων πραγματοποιείται με καταβολή μετρητών, ενώ η απόκτηση προαιρετικών μερίδων μπορεί να πραγματοποιείται με καταβολή μετρητών, καθώς και με την εισφορά κινητής ή και ακίνητης περιουσίας, εφόσον αυτό προβλέπεται ρητά στο καταστατικό.

5. Για τις εταιρικές υποχρεώσεις ευθύνεται μόνο η Κοιν.Σ.Επ. με την παρουσία της. Ειδικά, για τις υποχρεώσεις προς το Δημόσιο ο διαχειριστής ή ο πρόεδρος της διοικούσας επιτροπής της ευθύνεται αλληλεγγύως και εις ολόκληρον με την Κοιν.Σ.Επ. για τις οφειλές της προς το Δημόσιο, σύμφωνα με το άρθρο 31 του Ν. 4321/2015 (Α' 32), το άρθρο 115 του Ν. 2238/1994 (Α' 151) και το άρθρο 4 του Ν. 2556/1997 (Α' 270) και διατηρεί δικαίωμα αναγωγής κατά των λοιπών μελών της Κοιν.Σ.Επ. Για τις οφειλές προς το Δημόσιο διατηρεί δικαίωμα αναγωγής κατά των λοιπών μελών της Κοιν.Σ.Επ., τα οποία για τις οφειλές του προηγούμενου εδαφίου, ευθύνονται έναντι του απεριόριστα και εις ολόκληρον.

6. Εκτελεστικό διοικητικό όργανο της Κοιν.Σ.Επ. είναι η Διοικούσα Επιτροπή που διέπεται από το άρθρο 7 του Ν. 1667/1986, με την επιφύλαξη του παρόντος νόμου.

7. Στη σφραγίδα, στα έντυπα, στα έγγραφα και στις συμβάσεις που συνάπτει μία Κοιν.Σ.Επ. αναγράφεται υποχρεωτικά ο Αριθμός Φορολογικού Μητρώου και ο Αριθμός Γενικού Μητρώου Κοινωνικής Οικονομίας (Α.Γ.Ε.Μ.Κ.Ο.), οι οποίοι της αποδίδονται κατά τη σύστασή της και όπου άλλοι ο τοίχειο προβλέπει η ισχύουσα νομοθεσία.

8. Κάθε Κοιν.Σ.Επ. υποχρεούται να αναρτά δημόσια σε ηλεκτρονική σελίδα κάθε πρόσκληση σε συλλογικό όργανο, με ελάχιστα δημοσιευτέα στοιχεία, την ακριβή διεύθυνση σύγκλησης, ημερομηνία, ώρα και τα θέματα της ημερήσιας διάταξης.

Άρθρο 17

Σχέσεις μεταξύ μελών και της Κοιν.Σ.Επ.

1. Η σχέση μεταξύ των μελών της Κοιν.Σ.Επ., η διοίκηση, η λειτουργία της και η λύση της διέπεται από το Ν. 1667/1986, εκτός αν ορίζεται διαφορετικά στον παρόντα νόμο. Δεν εφαρμόζονται το άρθρο 1, οι παράγραφοι 2, 3, 7 και 8 του άρθρου 2, οι παράγραφοι 4 και 6 του άρθρου 3, η παράγραφος 4 του άρθρου 4, η παράγραφος 2 του άρθρου 5, το άρθρο 8, το τελευταίο εδάφιο της παραγράφου 3 και οι παράγραφοι 2 και 4 του άρθρου 9, το άρθρο 13 και το άρθρο 14 του Ν. 1667/1986.

2. Η είσοδος νέων μελών επιτρέπεται κατ'εφαρμογή των παραγράφων 4, 5 και 6 του άρθρου 2 του Ν. 1667/1986 και συντελείται με την εγγραφή τους ως μέλη. Τα νέα μέλη αποκτούν μία υποχρεωτική συνεταιριστική μερίδα, η ονομαστική αξία της οποίας δε μπορεί να είναι μικρότερη από αυτή που ορίζεται στον παρόντα νόμο και στο καταστατικό.

3. Η απώλεια της ιδιότητας του μέλους επέρχεται με την αποχώρηση, την αποβολή ή τη μεταβίβαση της συνεταιριστικής του μερίδας και είναι καταχωριστέα στο Μητρώο.

4. Τα μέλη έχουν δικαίωμα να αποχωρήσουν από την Κοιν.Σ.Επ. με δήλωση που υποβάλλεται εγγράφως σε αυτή και ισχύει από την αρχή του επόμενου λογιστικού έτους. Στο μέλος που αποχωρεί επιστρέφεται εντός τριών (3) μηνών από την έγκριση του ισολογισμού ή της οικονομικής κατάστασης αποτελεσμάτων της χρήσης μέσα στην οποία δηλώθηκε η αποχώρηση η αξία της συνεταιριστικής του μερίδας, όπως αυτή έχει διαμορφωθεί κατά το χρόνο έκδοσης της απόφασης περί έγκρισης της αποχώρησης. Αν η ανωτέρω αξία της συνεταιριστικής μερίδας του αποχωρούντος υπερβαίνει την αξία του ποσού που καταβλήθηκε για την απόκτησή της, ως ανώτερο όριο επιστροφής ορίζεται το τριπλάσιο της αρχικής αξίας της μερίδας. Με την επιστροφή εκκαθαρίζεται η σχέση της Κοιν.Σ.Επ. με το μέλος, χωρίς αυτό να έχει αξίωση επί της περιουσίας που έχει σχηματιστεί. Η αποχώρηση του μέλους ολοκληρώνεται με τη λογιστική εκκαθάριση του επόμενου λογιστικού έτους.

5. Η μεταβίβαση της υποχρεωτικής συνεταιριστικής μερίδας μέλους γίνεται μόνο σε νέο μέλος και εγκρίνεται από το συλλογικό όργανο που προβλέπει το καταστατικό και εν αντιθέσει από τη Διοικούσα Επιτροπή. Επιτρέπεται η μεταβίβαση των προαιρετικών συνεταιριστικών μερίδων σε υφιστάμενα μέλη, εφόσον αυτό προβλέπεται ρητά στο καταστατικό.

6. Η αποβολή μέλους γίνεται με απόφαση των 3/5 του συνόλου των μελών της Γενικής Συνέλευσης, εφόσον συντρέχει ένας από τους λόγους αποβολής που ορίζονται ρητώς στο καταστατικό.

7. Η ιδιότητα του μέλους δεν κληροδοτείται και, αν μέλος φυσικό πρόσωπο αποβιώσει, η αξία της συνεταιριστικής του μερίδας καταβάλλεται στον ειδικό ή καθολικό διάδοχο. Αν μέλος νομικό πρόσωπο τεθεί σε εκκαθάριση λόγω λύσης ή πτώχευσής του, η αξία της συνεταιριστικής του μερίδας καταβάλλεται σε αυτό. Αν ο αριθμός των μελών μειώνεται κάτω των πέντε (5), τότε επιβάλλεται η αναπλήρωσή τους με την είσοδο νέων μελών, άλλως, η Κοιν.Σ.Επ. λύεται.

8. Τα μέλη της Κοιν.Σ.Επ. μπορεί να είναι και εργαζόμενοι της με σχέση εξαρτημένης εργασίας. Αμείβονται για την παρεχόμενη εργασία και έχουν όλα τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις που απορρέουν από την εργατική και ασφαλιστική νομοθεσία. Υπόχρεη προς απόδοση των ασφαλιστικών εισφορών προς τους οργανισμούς κοινωνικής ασφάλισης είναι η Κοιν.Σ.Επ.

9. Η παροχή υπηρεσιών προς εξυπηρέτηση του σκοπού της Κοιν.Σ.Επ. από μέλη της, τα οποία δεν βρίσκονται σε εργασιακή σχέση με αυτήν, είναι μη αμειβόμενη σύμ-

βαση εντολής κατ' άρθρο 713 επ. Α.Κ.. Η σύμβαση εντολής που συνάπτεται μεταξύ μελών και Κοιν.Σ.Επ. οφείλει να γίνεται εγγράφως, να περιγράφει με σαφήνεια την παρεχόμενη υπηρεσία και σε καμία περίπτωση δε μπορεί να υπερβαίνει τις 16 ώρες εβδομαδιαίως. Με απόφαση του Υπουργού Εργασίας, Κοινωνικής Ασφάλισης και Κοινωνικής Αλληλεγγύης ρυθμίζονται οι ειδικότεροι όροι υπό τους οποίους παρέχονται οι σχετικές υπηρεσίες και κάθε άλλο σχετικό θέμα. Για τους Κοιν.Σ.Π.Ε. εφαρμόζεται το άρθρο 12 του Ν. 2716/1999 (Α' 270).

Άρθρο 18

Σχέσεις Κοιν.Σ.Επ. με εργαζόμενους μη μέλη

Ο αριθμός των εργαζομένων μη μελών δε μπορεί να υπερβαίνει σε ποσοστό το 40% του συνόλου των εργαζομένων της Κοιν.Σ.Επ.. Το ποσοστό αυτό μπορεί να αυξάνεται μέχρι και το 50% του συνολικού ποσοστού των εργαζομένων της Κοιν.Σ.Επ. κατόπιν αιτιολογημένης απόφασης του Τμήματος Μητρώου επί αιτήσεως της Κοιν.Σ.Επ. για την αντιμετώπιση έκτακτων επιχειρικών αναγκών για χρονικό διάστημα που δεν μπορεί να υπερβαίνει τους έξι (6) μήνες ανά ημερολογιακό έτος.

Άρθρο 19

Γενική Συνέλευση

1. Η τακτική Γενική Συνέλευση συγκαλείται υποχρεωτικά τουλάχιστον μία (1) φορά κατ' έτος και σε κάθε περίπτωση πριν την υποβολή της ετήσιας φορολογικής δήλωσης, με σχετική απόφαση της Διοικούσας Επιτροπής ή του διαχειριστή που απευθύνεται προς τα μέλη, τουλάχιστον τριών (3) ημερών.

2. Η Γενική Συνέλευση των μελών συνέρχεται εκτάκτως με πρόσκληση που απευθύνεται προς τα μέλη τουλάχιστον προ δύο (2) ημερών, είτε με απόφαση της Διοικούσας Επιτροπής, είτε με πρωτοβουλία του διαχειριστή, είτε εφόσον υποβληθεί σχετικό αίτημα με συγκεκριμένο θέμα προς της Διοικούσας Επιτροπή από το 1/3 των μελών της ΓΣ. Αν η Διοικούσα Επιτροπή αρνείται τη σύγκληση αυτή, τα μέλη αυτά δικαιούνται να τη συγκαλέσουν αυτοβούλως.

3. Η Γενική Συνέλευση βρίσκεται σε απαρτία όταν παρευρίσκεται το 1/2 των μελών της. Επί μη απαρτίας συγκαλείται νέα Γενική Συνέλευση μέσα σε δύο (2) μέχρι επτά (7) ημέρες, κατά την οποία απαιτείται η ίδια ως άνω απαρτία. Οι αποφάσεις της λαμβάνονται με την απόλυτη πλειοψηφία των παρόντων μελών της. Κατά τα λοιπά, εφαρμόζονται οι παράγραφοι 1, 3, 4, 5, 6 και 7 του άρθρου 5 και το άρθρο 6 του Ν. 1667/1986.

4. Οι αποφάσεις της Γενικής Συνέλευσης προσβάλλονται από τα 2/5 των μελών της Κοιν.Σ.Επ., εντός προθεσμίας τριάντα (30) ημερών από την καταχώρισή τους στο Μητρώο, ενώπιον του Μονομελούς Πρωτοδικείου της περιφέρειας που εδρεύει η Κοιν.Σ.Επ., κατά την τακτική διαδικασία.

Άρθρο 20

Διοικούσα Επιτροπή

1. Η Διοικούσα Επιτροπή (Δ.Ε.) απαρτίζεται από τον Πρόεδρο και δύο (2) τουλάχιστον μέλη, εκ των οποίων

ένας φέρει την ιδιότητα του γραμματέα και ένας του Ταμία. Σε κάθε περίπτωση ο συνολικός αριθμός των μελών της πρέπει να είναι περιττός αριθμός. Τα μέλη της Δ.Ε. εκλέγονται από τη Γενική Συνέλευση. Η ιδιότητα του μέλους Διοικούσας Επιτροπής είναι άμισθη. Αν η Κοιν.Σ.Επ. έχει μόνο πέντε (5) μέλη, αντί Διοικούσας Επιτροπής, τα μέλη μπορεί να εκλέξουν διαχειριστή, ο οποίος αναλαμβάνει όλες τις αρμοδιότητες της Διοικούσας Επιτροπής.

2. Η διάρκεια της θητείας των μελών ορίζεται από το καταστατικό. Η θητεία παρατείνεται μέχρι τη λήξη της προθεσμίας της παραγράφου 1 του άρθρου 9, εντός της οποίας πρέπει να συνέλθει η αμέσως επόμενη γενική συνέλευση των μελών, εφαρμοζόμενων αναλόγως των παραγράφων 7, 8, 9 του άρθρου 18 του κ.ν. 2190/1920 (Α' 37).

3. Η Δ.Ε. βρίσκεται σε απαρτία όταν παρευρίσκεται το 1/2 των μελών της και οι αποφάσεις της λαμβάνονται πάντα με την απόλυτη πλειοψηφία των παρόντων μελών της Δ.Ε. Σε περίπτωση ισοψηφίας των παρόντων μελών, υπερτερεί η ψήφος του προέδρου της.

4. Η Διοικούσα Επιτροπή συνεδριάζει τακτικά μία (1) τουλάχιστον φορά κάθε τρεις (3) μήνες ή συχνότερα αν το ζητήσει το 1/3 των μελών της, αλλά όχι λιγότερα από δύο (2) άτομα. Η σύγκλησή της γίνεται από τον Πρόεδρό της κατά τα οριζόμενα στο καταστατικό της Κοιν.Σ.Επ.. Αν ο Πρόεδρος αδρανή παρά την υποβολή σχετικού αιτήματος, η σύγκληση διενεργείται από οποιοδήποτε μέλος της Διοικούσας Επιτροπής.

5. Οι αποφάσεις της Διοικούσας Επιτροπής προσβάλλονται από τα 2/5 των μελών της Κοιν.Σ.Επ., εντός προθεσμίας τριάντα (30) ημερών από την καταχώρισή τους στο Μητρώο, ενώπιον του Μονομελούς Πρωτοδικείου της περιφέρειας που εδρεύει η Κοιν.Σ.Επ., κατά την τακτική διαδικασία.

6. Κατά τα λοιπά εφαρμόζεται αναλογικά το άρθρο 7 του Ν. 1667/1986.

Άρθρο 21

Αποθεματικά - Διανομή κερδών

1. Τα κέρδη της Κοιν.Σ.Επ. δεν διανέμονται στα μέλη, εκτός αν αυτά είναι εργαζόμενοι, οπότε εφαρμόζεται η παράγραφος 2.

2. Τα κέρδη διατίθενται ετησίως ως εξής:

α. κατά ποσοστό 5% για το σχηματισμό τακτικού αποθεματικού,

β. κατά ποσοστό 35% διανέμονται στους εργαζόμενους της επιχείρησης, εκτός αν τα 2/3 των μελών της Γενικής Συνέλευσης του Φορέα αποφασίσουν αιτιολογημένα τη διάθεση μέρους ή όλου του ποσοστού αυτού σε δραστηριότητες του στοχείου γ',

γ. το υπόλοιπο διατίθεται για τη δημιουργία νέων θέσεων εργασίας και τη γενικότερη διεύρυνση της παραγωγικής του δραστηριότητας.

Άρθρο 22

Λύση και εκκαθάριση

1. Η Κοιν.Σ.Επ. λύεται στις εξής περιπτώσεις:

α. αν τα μέλη μειωθούν κάτω του ελάχιστου ορίου της παραγράφου 2 του άρθρου 15,

β. σύμφωνα με τα άρθρα 10 και 11 του Ν. 1667/1986, γ. κατόπιν τελεσίδικης δικαστικής απόφασης, κατά τα προβλεπόμενα στην παράγραφο 4 του άρθρου 15.

2. Τη με οποιονδήποτε τρόπο λύση της Κοιν.Σ.Επ. ακολουθεί η θέση της σε εκκαθάριση, στοιχεία τα οποία καταχωρίζονται στο Μητρώο.

3. Η Κοιν.Σ.Επ. λογίζεται ότι εξακολουθεί να υφίσταται και μετά τη λύση της, για όσο χρόνο διαρκεί η εκκαθάριση. Τα μέλη της Κοιν.Σ.Επ. καθίστανται συνεκκαθαριστές μετά τη θέση της Κοιν.Σ.Επ. σε εκκαθάριση, εφόσον το καταστατικό δεν ορίζει διαφορετικά. Η Γενική Συνέλευση μπορεί να διορίσει άλλο ή και τρίτο φυσικό ή φυσικά πρόσωπα ως εκκαθαριστές. Οι εκκαθαριστές δεν αμείβονται για τις υπηρεσίες εκκαθάρισης. Κατά την εκκαθάριση διεκπεραιώνονται οι εκκρεμείς υποθέσεις και ιδίως εισπράττονται οι απαιτήσεις ρευστοποιείται η περιουσία και εξαφλούνται τα χρέη. Αν απομένει μόνο παθητικό, οι εκκαθαριστές προβαίνουν στην περάτωση της εκκαθάρισης. Αν απομένει ενεργητικό, τα μέλη λαμβάνουν την ονομαστική αξία των συνεταιριστικών τους μεριδίων, αμέσως ή αναλογικά εφόσον το ποσό που απομένει δεν επαρκεί. Αν απομένει αδιάθετο ενεργητικό, αυτό περιέρχεται στο Ταμείο Κοινωνικής Οικονομίας.

4. Αν οι εκκαθαριστές είναι περισσότεροι του ενός, οι αποφάσεις αυτών λαμβάνονται κατά απόλυτη πλειοψηφία.

5. Οι αποφάσεις των εκκαθαριστών προσβάλλονται από οποιονδήποτε έχει έννομο συμφέρον, εντός προθεσμίας τριάντα (30) ημερών από την καταχώρισή τους στο Μητρώο, ενώπιον του Μονομελούς Πρωτοδικείου της περιφέρειας που εδρεύει η Κοιν.Σ.Επ., κατά την τακτική διαδικασία.

6. Η ολοκλήρωση της εκκαθάρισης καταχωρίζεται στο Μητρώο και το Τμήμα Μητρώου ενημερώνει για την οριστική διαγραφή της Κοιν.Σ.Επ. κάθε μητρώο στο οποίο έχει πρόσβαση και υποχρέωση ενημέρωσης.

7. Αν η Κοιν.Σ.Επ. κηρυχθεί σε πτώχευση, ακολουθείται η πτωχευτική διαδικασία.

Άρθρο 23

Αναβίωση της Κοιν.Σ.Επ.

1. Αν η Κοιν.Σ.Επ. λύθηκε λόγω λήξης της διάρκειάς της ή λόγω πτώχευσης, η οποία όμως ανακλήθηκε ή περάτωθηκε με συμβιβασμό, είναι δυνατή η αναβίωσή της με απόφαση της γενικής συνέλευσης, υπό τις προϋποθέσεις του παρόντος, η οποία καταχωρίζεται στο Μητρώο. Σε περίπτωση αναβίωσης θεωρείται ότι η Κοιν.Σ.Επ. δεν λύθηκε ποτέ.

2. Αν η Κοιν.Σ.Επ. λύθηκε επειδή τα μέλη της μειώθηκαν κάτω του ελαχίστου ορίου, η αναβίωση είναι δυνατή, αν μέσα σε τρεις (3) μήνες συμπληρωθεί ο απαιτούμενος ελάχιστος αριθμός μελών κατόπιν έγκρισης εισόδου νέων μελών από τη γενική συνέλευση.

3. Η απόφαση της αναβίωσης λαμβάνεται από τα 3/5 του συνόλου των μελών της Κοιν.Σ.Επ. και καταχωρίζεται στο Μητρώο.

4. Η αναβίωση δεν είναι δυνατή μετά την έναρξη διανομής του απομένοντος ενεργητικού στα μέλη.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ε'

ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΙ ΕΡΓΑΖΟΜΕΝΩΝ

Άρθρο 24

Συνεταιρισμοί Εργαζομένων

1. Συνεταιρισμοί Εργαζομένων είναι οι Αστικοί Συνεταιρισμοί του Ν. 1667/1986 που έχουν ως καταστατικό σκοπό τη «συλλογική ωφέλεια», όπως ορίζεται στον παρόντα νόμο και διαθέτουν εκ του νόμου εμπορική ιδιότητα. Μέλη τους είναι αποκλειστικά και μόνο φυσικά πρόσωπα, τα οποία επιθυμούν να βιοποριστούν, παράγοντας από κοινού αγαθά και υπηρεσίες για τρίτους.

2. Μέλος ενός Συνεταιρισμού Εργαζομένων δεν μπορεί να είναι μέλος άλλου Συνεταιρισμού Εργαζομένων.

Άρθρο 25

Σύσταση Συνεταιρισμού Εργαζομένων

1. Η σύσταση Συνεταιρισμού Εργαζομένων και η υπαγωγή του στις διατάξεις του παρόντος νόμου συντελείται με την εγγραφή του στο Μητρώο, οπότε αποκτά νομική προσωπικότητα και εμπορική ιδιότητα. Η αίτηση, το καταστατικό και τα λοιπά απαιτούμενα έγγραφα κατατίθενται προς έγκριση στο Τμήμα Μητρώου.

2. Για τη σύσταση Συνεταιρισμού Εργαζομένων απαιτείται η συμμετοχή σε αυτήν και η υπογραφή του καταστατικού της από τουλάχιστον τρία φυσικά πρόσωπα.

3. Το καταστατικό πρέπει να εξειδικεύει τη συνδρομή των προϋποθέσεων του άρθρου 3 και να περιέχει:

α) Την επωνυμία, την έδρα και το σκοπό του Συνεταιρισμού Εργαζομένων. Ως έδρα ορίζεται ο δήμος, στην περιφέρεια του οποίου έχει την έδρα του ο φορέας. Η επωνυμία του Συνεταιρισμού Εργαζομένων ορίζεται από το σκοπό του και την έκταση της ευθύνης των μελών του. Ονόματα μελών ή τρίτων δεν περιλαμβάνονται στην επωνυμία.

β) τα ονομαστικά μελέ, τις διευθύνσεις κατοικίας τους Α.Φ.Μ. των ιδρυτικών μελών,

γ) τους όρους εισόδου και εξόδου των μελών και τους λόγους αποβολής των μελών,

δ) το ύψος της συνεταιριστικής μερίδας,

ε) τον ορισμό του προσωρινού Διοικητικού Συμβουλίου που θα μεριμνήσει για την έγκρισή του και τη σύγκληση της πρώτης γενικής συνέλευσης για ανάδειξη των οργάνων διοίκησης του Συνεταιρισμού Εργαζομένων.

Για λοιπά στοιχεία, το καταστατικό μπορεί να παραπέμπει στις διατάξεις των οικείων νόμων.

Άρθρο 26

Λειτουργία Συνεταιρισμού Εργαζομένων

1. Ο Συνεταιρισμός Εργαζομένων καταχωρεί στο Μητρώο κάθε μεταβολή του καταστατικού του, λοιπών στοιχείων του αλλά και τον ετήσιο προγραμματισμό, τον ετήσιο απολογισμό και ισολογισμό ή οικονομική κατάσταση αποτελεσμάτων, εγκεκριμένα από τη Γενική Συνέλευση των μελών του.

2. Το κεφάλαιο του Συνεταιρισμού Εργαζομένων διαιρείται σε συνεταιριστικές μερίδες. Ο αριθμός των μεριδίων και η ονομαστική τους αξία, η οποία είναι ίδια για κάθε μερίδα, καθορίζονται στο καταστατικό της επι-

χρήσης. Κάθε μέλος του Συνεταιρισμού Εργαζομένων διαθέτει από μία υποχρεωτική συνεταιριστική μερίδα, το ύψος της οποίας δεν μπορεί να είναι κατώτερο των εκατό (100) ευρώ.

3. Στο καταστατικό μπορεί να προβλέπεται η απόκτηση μέχρι τριών (3) προαιρετικών μεριδίων χωρίς δικαίωμα ψήφου.

4. Η απόκτηση υποχρεωτικών συνεταιριστικών μεριδίων πραγματοποιείται με καταβολή μετρητών, ενώ η απόκτηση προαιρετικών μεριδίων μπορεί να πραγματοποιείται με καταβολή μετρητών και με την εισφορά κινητής ή και ακίνητης περιουσίας, εφόσον αυτό προβλέπεται ρητά στο καταστατικό.

5. Για τις εταιρικές υποχρεώσεις ευθύνεται μόνο ο Συνεταιρισμός Εργαζομένων με την περιουσία του. Ειδικά για τις υποχρεώσεις προς το Δημόσιο, ο Διαχειριστής ή ο πρόεδρος του Διοικητικού Συμβουλίου του Συνεταιρισμού Εργαζομένων ευθύνεται αλληλεγγύως και εις ολόκληρον με το Συνεταιρισμό Εργαζομένων, σύμφωνα με το άρθρο 31 του Ν. 4321/2015 (Α' 32), το άρθρο 115 του Ν. 2238/1994 (Α' 151) και το άρθρο 4 του Ν. 2556/1997 (Α' 270) και διατηρεί δικαίωμα αναγωγής κατά των λοιπών μελών του Συνεταιρισμού Εργαζομένων, τα οποία για τις οφειλές αυτές ευθύνονται έναντι του απεριόριστα και εις ολόκληρον.

6. α. Το σύστημα αμοιβών και οι όροι εργασίας των μελών καθορίζονται από το καταστατικό ή από ειδικές ρυθμίσεις συγκεκριμένες από τη Γενική Συνέλευση.

β. Ως προς τις ασφαλιστικές τους υποχρεώσεις, τα μέλη του Συνεταιρισμού Εργαζομένων εγγράφονται και ασφαλίζονται στον Οργανισμό Ασφάλισης Ελευθέρων Επαγγελματιών, διέπονται από τις ρυθμίσεις των παραγράφων 1, 2, 3 και 9 του άρθρου 39 και της παρ. 2 του άρθρου 41 του Ν. 4387/2016 (Α' 85), από την έναρξη εφαρμογής αυτών. Τα ασφαλισμένα κατά τα ανωτέρω μέλη του Συνεταιρισμού Εργαζομένων δεν υπόκεινται σε περαιτέρω ή άλλη παράλληλη ασφαλιστική υποχρέωση που προκύπτει εξ άλλης ιδιότητάς ή ως επηδευματίας ατομικής δραστηριότητας και μόνη η ως άνω ασφαλιστική του κάλυψη, εκ της ιδιότητάς του ως μέλος του Συνεταιρισμού Εργαζομένων, το απαλλάσσει από κάθε άλλη προηγούμενη ή επόμενη ταυτόχρονη ασφαλιστική υποχρέωση από την οποία να απορρέει ασφάλιση. Η δαπάνη για τις ασφαλιστικές εισφορές των μελών βαρύνει το Συνεταιρισμό Εργαζομένων και εκπίπτει φορολογικά από τα έσοδά του.

γ. Ως προς τις φορολογικές τους υποχρεώσεις για τις αμοιβές που λαμβάνουν τα μέλη, υπάγονται στις διατάξεις του εδαφίου δ' της παρ. 2 του άρθρου 12, καθώς και στις διατάξεις της παρ. 1 του άρθρου 15 του Ν. 4172/2013 περί Κ.Φ.Ε., οι δε αμοιβές τους εκπίπτουν από τα ακαθάριστα έσοδα του Συνεταιρισμού.

7. Στη σφραγίδα, στα έντυπα, στα έγγραφα και στις συμβάσεις που συνάπτεται ένας Συνεταιρισμός Εργαζομένων αναγράφεται υποχρεωτικά ο Αριθμός Φορολογικού Μητρώου και ο Αριθμός Γενικού Μητρώου Κοινωνικής Οικονομίας (Α.Γ.Ε.Μ.Κ.Ο.), οι οποίοι του αποδίδονται κατά τη σύστασή του, και όποιο άλλο στοιχείο, κατά περίπτωση, προβλέπει η ισχύουσα νομοθεσία.

8. Κάθε Συνεταιρισμός Εργαζομένων υποχρεούται να αναρτά δημόσια, σε ηλεκτρονική σελίδα, κάθε πρόσκληση σε συλλογικά όργανα, με ελάχιστα δημοσιευτέα στοιχεία, την ακριβή διεύθυνση σύγκλησης, ημερομηνία, ώρα και τα θέματα της ημερήσιας διάταξης.

Άρθρο 27

Σχέσεις μελών και του Συνεταιρισμού Εργαζομένων

1. Η ιδιότητα του μέλους αποκτάται με την εγγραφή του στο Συνεταιρισμό. Η είσοδος νέων μελών διενεργείται κατ' εφαρμογή των παραγράφων 4, 5, 6 του άρθρου 2 του Ν. 1667/1986. Τα νέα μέλη αποκτούν μία υποχρεωτική συνεταιριστική μερίδα, η αξία της οποίας δεν μπορεί να είναι μικρότερη από αυτή που ορίζεται στον παρόντα νόμο και στο καταστατικό.

2. Η απώλεια της ιδιότητας του μέλους επέρχεται με την αποχώρηση, τη μεταβίβαση της συνεταιριστικής του μερίδας, την αποβολή ή το θάνατο και είναι καταχωριστέα στο Τμήμα Μητρώου.

3. Τα μέλη έχουν δικαίωμα να αποχωρήσουν από το Συνεταιρισμό Εργαζομένων με δήλωση που υποβάλλεται εγγράφως στον διαχειριστή ή στο Διοικητικό Συμβούλιο. Στο μέλος που αποχωρεί επιστρέφεται η παρούσα, κατά την έγκριση της απόφασης αποχώρησης, αξία της συνεταιριστικής του μερίδας εντός τριών μηνών από την έγκριση του ισολογισμού ή της οικονομικής κατάστασης αποτελεσμάτων της χρήσης μέσα στην οποία δηλώθηκε η αποχώρηση. Αν η ανωτέρω αξία της συνεταιριστικής μερίδας του αποχωρούντος υπερβαίνει την αξία του ποσού που καταβλήθηκε για την απόκτηση της συνεταιριστικής μερίδας, ως ανώτερο όριο επιστροφής ορίζεται το τριπλάσιο της αρχικής αξίας της μερίδας. Με την επιστροφή εκκαθαρίζεται η σχέση του Συνεταιρισμού Εργαζομένων με το μέλος, χωρίς αυτό να έχει αξίωση επί της περιουσίας που έχει σχηματιστεί. Η αποχώρηση του μέλους ολοκληρώνεται με τη λογιστική εκκαθάριση του επόμενου λογιστικού έτους.

4. Η μεταβίβαση της υποχρεωτικής συνεταιριστικής μερίδας μέλους γίνεται μόνο σε νέο μέλος και εγκρίνεται από το συλλογικό όργανο που προβλέπει το καταστατικό και εν αμφιβολία από το Διοικητικό Συμβούλιο. Επιτρέπεται η μεταβίβαση των προαιρετικών συνεταιριστικών μεριδίων σε υφιστάμενα μέλη, εφόσον αυτό προβλέπεται ρητά στο καταστατικό.

5. Η αποβολή μέλους γίνεται με απόφαση των 2/3 του συνόλου των μελών της Γενικής Συνέλευσης, εφόσον συντρέχει ένας από τους λόγους αποβολής που ρητώς προβλέπονται στο καταστατικό.

6. Η ιδιότητα του μέλους δεν κληροδοτείται, αν μέλος φυσικό πρόσωπο απαβιώσει η αξία της συνεταιριστικής του μερίδας καταβάλλεται στον ειδικό ή καθολικό του διάδοχο. Η ιδιότητα του μέλους είναι προσωποπαγή και δεν κληροδοτείται. Αν με το θάνατο του φυσικού προσώπου, ο αριθμός των μελών μειώνεται κάτω των τριών, τότε επιβάλλεται η αντικατάστασή του με την είσοδο νέου μέλους, άλλως, ο Συνεταιρισμός Εργαζομένων λύεται.

7. Η σχέση μεταξύ των μελών του Συνεταιρισμού Εργαζομένων, η διοίκηση, η λειτουργία, καθώς και η λύση

του διέπονται από το Ν. 1667/1986, εκτός αν ορίζεται διαφορετικά στον παρόντα νόμο. Δεν εφαρμόζονται το άρθρο 1, οι παράγραφοι 2, 3, 7 και 8 του άρθρου 2, οι παράγραφοι 4 και 6 του άρθρου 3, οι παράγραφοι 1 και 4 του άρθρου 4, η παρ. 2 του άρθρου 5, το άρθρο 8, το τελευταίο εδάφιο της παραγράφου 3 και η παράγραφος 4 του άρθρου 9, το άρθρο 13 και το άρθρο 14 του Ν. 1667/1986.

Άρθρο 28

Σχέσεις Συνεταιρισμού Εργαζομένων με εργαζόμενους μη μέλη

1. Ο Συνεταιρισμός Εργαζομένων μπορεί να προσλαμβάνει εργαζόμενους με σχέση εξαρτημένης εργασίας, χωρίς αυτοί να καθίστανται μέλη του. Υποχρεός προς απόδοση των ασφαλιστικών εισφορών προς τους οργανισμούς κοινωνικής ασφάλισης είναι ο Συνεταιρισμός Εργαζομένων.

2. Ο αριθμός των εργαζομένων μη μελών δεν μπορεί να υπερβαίνει σε ποσοστό το 25% του αριθμού των μελών. Το ποσοστό αυτό μπορεί να αυξάνεται μέχρι και το 50% του συνόλου των εργαζομένων, κατόπιν αιτιολογημένης απόφασης του τμήματος Μητρώου επί απήλωσης του Συνεταιρισμού Εργαζομένων για αντιμετώπιση έκτακτων εποχικών αναγκών, το οποίο σε κάθε περίπτωση δεν μπορεί να υπερβαίνει τους έξι (6) μήνες ανά ημερολογιακό έτος.

Άρθρο 29

Γενική Συνέλευση

1. Η τακτική Γενική Συνέλευση συγκαλείται υποχρεωτικά τουλάχιστον μία (1) φορά κατ' έτος και σε κάθε περίπτωση πριν την υποβολή της ετήσιας φορολογικής δήλωσης με σχετική απόφαση του Διοικητικού Συμβουλίου ή του διαχειριστή που απευθύνεται προς τα μέλη, προ τουλάχιστον τριών (3) ημερών.

2. Η Γενική Συνέλευση των μελών συνέρχεται εκτάκτως με πρόσκληση που απευθύνεται προς τα μέλη, τουλάχιστον προ δύο (2) ημερών είτε με απόφαση του Διοικητικού Συμβουλίου είτε με πρωτοβουλία του διαχειριστή είτε εφόσον υποβληθεί σχετικό αίτημα με συγκεκριμένο θέμα προς το Διοικητικό Συμβούλιο από το 1/3 των μελών της ΓΣ. Αν το Διοικητικό Συμβούλιο αρνείται τη σύγκληση αυτή, τα μέλη αυτά δικαιούνται να τη συγκαλέσουν αυτοβούλως.

3. Η Γενική Συνέλευση βρίσκεται σε απαρτία όταν παρευρίσκεται το 1/2 των μελών της. Επί μη απαρτίας, συγκαλείται νέα Γενική Συνέλευση μέσα σε δύο (2) μέχρι επτά (7) ημέρες, κατά την οποία απαιτείται η ίδια ως άνω απαρτία. Οι αποφάσεις της λαμβάνονται με την απόλυτη πλειοψηφία των παρόντων μελών της. Κατά τα λοιπά εφαρμόζονται οι παράγραφοι 1, 3, 4, 5, 6 και 7 του άρθρου 5 και το άρθρο 6 του Ν. 1667/1986.

4. Οι αποφάσεις της Γενικής Συνέλευσης προσβάλλονται από το 1/3 των μελών του Συνεταιρισμού Εργαζομένων, εντός προθεσμίας τριάντα (30) ημερών από την καταχώρισή τους στο Μητρώο, ενώπιον του Μονομελούς Πρωτοδικείου της περιφέρειας που εδρεύει ο Συνεταιρισμός Εργαζομένων, κατά την τακτική διαδικασία.

Άρθρο 30

Διοικητικό Συμβούλιο

1. Το Διοικητικό Συμβούλιο (Δ.Σ.) απαρτίζεται από τον Πρόεδρο και δύο τουλάχιστον μέλη, εκ των οποίων ένας φέρει την ιδιότητα του Γραμματέα και ένας του Ταμία. Σε κάθε περίπτωση ο συνολικός αριθμός των μελών του πρέπει να είναι περιττός αριθμός. Τα μέλη του Δ.Σ. εκλέγονται από τη Γενική Συνέλευση. Η ιδιότητα του μέλους Διοικητικού Συμβουλίου είναι άμισθη. Αν ο Συνεταιρισμός Εργαζομένων έχει μόνο τρία μέλη, αντί Διοικητικού Συμβουλίου, τα μέλη μπορεί να εκλέξουν διαχειριστή, ο οποίος αναλαμβάνει όλες τις αρμοδιότητες του Διοικητικού Συμβουλίου.

2. Το Δ.Σ. βρίσκεται σε απαρτία όταν παρευρίσκεται το 1/2 των μελών του και οι αποφάσεις του λαμβάνονται πάντα με την απόλυτη πλειοψηφία των παρόντων μελών του Δ.Σ. Σε περίπτωση ισοψηφίας των παρόντων μελών, υπερτερεί η ψήφους του Προέδρου του.

3. Η διάρκεια της θητείας των μελών ορίζεται από το καταστατικό. Η θητεία παρατείνεται μέχρι τη λήξη της προθεσμίας της παραγράφου 1 του άρθρου 29, εντός της οποίας πρέπει να συνέλθει η οριστική επόμενη γενική συνέλευση των μελών, εφαρμοζόμενων αναλόγως των παραγράφων 7, 8, 9 του άρθρου 18 του κ.ν. 2190/1920 (Α' 37).

4. Το Δ.Σ. συνεδριάζει τακτικά μία (1) τουλάχιστον φορά κάθε τρεις (3) μήνες ή συχνότερα αν το ζητήσει το 1/3 των μελών του, αλλά όχι λιγότερα από δύο (2) άτομα. Η σύγκλησή του γίνεται από τον Πρόεδρό του κατά τα οριζόμενα στο καταστατικό Συνεταιρισμού Εργαζομένων. Αν ο Πρόεδρος αδρανή παρατηρήσει υποβολή σχετικού αιτήματος, η σύγκληση διενεργείται από οποιοδήποτε μέλος του Δ.Σ.

5. Οι αποφάσεις του Δ.Σ. προσβάλλονται από το 1/3 των μελών του Συνεταιρισμού Εργαζομένων, εντός προθεσμίας τριάντα (30) ημερών από την καταχώρισή τους στο Μητρώο, ενώπιον του Μονομελούς Πρωτοδικείου της περιφέρειας που εδρεύει ο Συνεταιρισμός Εργαζομένων, κατά την τακτική διαδικασία.

6. Κατά τα λοιπά εφαρμόζεται αναλογικά το άρθρο 7 του Ν. 1667/1986.

Άρθρο 31

Αποθεματικά - διανομή κερδών

Τα κέρδη διατίθενται ετησίως ως εξής:

α. Κατά ποσοστό 5% για το σχηματισμό τακτικού αποθεματικού,

β. κατά ποσοστό 35% διανέμονται στους εργαζομένους της επιχείρησης, εκτός κι αν τα 2/3 των μελών της Γενικής Συνέλευσης αποφασίσουν αιτιολογημένα τη διάθεση μέρους ή όλου του ποσοστού αυτού σε δραστηριότητες του στοιχείου γ',

γ. το υπόλοιπο διατίθεται για τη δημιουργία νέων θέσεων εργασίας και τη γενικότερη διευρυνση της παραγωγικής του δραστηριότητας.

Άρθρο 32

Λύση και εκκαθάριση

1. Ο Συνεταιρισμός Εργαζομένων λύεται στις εξής περιπτώσεις:

α. αν τα μέλη μειωθούν κάτω του ελάχιστου ορίου της παραγράφου 2 του άρθρου 25,

β. σύμφωνα με τα άρθρα 10 και 11 του Ν. 1667/1986, γ. κατόπιν τελεσίδικης δικαστικής απόφασης, κατά τα προβλεπόμενα στην παράγραφο 4 του άρθρου 25.

2. Τη με αποιονδήποτε τρόπο λύση του Συνεταιρισμού Εργαζομένων ακολουθεί η θέση του σε εκκαθάριση, στοιχεία τα οποία καταχωρίζονται στο Μητρώο.

3. Ο Συνεταιρισμός Εργαζομένων λογίζεται ότι εξακολουθεί να υφίσταται και μετά τη λύση του, για όσο χρόνο διαρκεί η εκκαθάριση. Τα μέλη του καθίστανται συνεκκαθαριστές μετά τη θέση του Συνεταιρισμού Εργαζομένων σε εκκαθάριση, εφόσον το καταστατικό δεν ορίζει διαφορετικά. Η Γενική Συνέλευση μπορεί να διαρίσει άλλο ή και τρίτο φυσικό ή φυσικά πρόσωπα ως εκκαθαριστές. Οι εκκαθαριστές δεν αμείβονται για τις υπηρεσίες εκκαθάρισης. Κατά την εκκαθάριση διεκπεραιώνονται οι εκκρεμείς υποθέσεις και ιδίως εισπράττονται οι απαιτήσεις, ρευστοποιείται η περιουσία και εξοφλούνται τα χρέη. Αν απομένει μόνο παθητικό, οι εκκαθαριστές προβαίνουν στην περάτωση της εκκαθάρισης. Αν απομένει ενεργητικό, τα μέλη λαμβάνουν την ονομαστική αξία των συνεταιριστικών μεριδίων, ακέραιη ή αναλογικά, εφόσον το ποσό που απομένει δεν επαρκεί. Αν απομένει οδίαθετο ενεργητικό, αυτό περιέρχεται στο Ταμείο Κοινωνικής Οικονομίας.

4. Αν οι εκκαθαριστές είναι περισσότεροι του ενός, οι αποφάσεις αυτών λαμβάνονται κατά απόλυτη πλειοψηφία.

5. Οι αποφάσεις των εκκαθαριστών προσβάλλονται από οποιονδήποτε έχει έννομο συμφέρον, εντός προθεσμίας τριάντα (30) ημερών από την καταχώρισή τους στο Μητρώο, ενώπιον του Μονομελούς Πρωτοδικείου της περφέρειας που εδρεύει ο Συνεταιρισμός Εργαζομένων κατά την τακτική διαδικασία.

6. Η ολοκλήρωση της εκκαθάρισης καταχωρίζεται στο Μητρώο και το τμήμα Μητρώου ενημερώνει για την οριστική διαγραφή του Συνεταιρισμού Εργαζομένων κάθε μητρώο, στο οποίο έχει πρόσβαση και υποχρέωση ενημέρωσης.

7. Αν ο Συνεταιρισμός Εργαζομένων κηρυχθεί σε πτώχευση, ακολουθείται η πτωχευτική διαδικασία.

Άρθρο 33

Αναβίωση Συνεταιρισμού Εργαζομένων

1. Αν ο Συνεταιρισμός Εργαζομένων λύθηκε λόγω λήξης της διάρκειάς του ή λόγω πτώχευσης, η οποία όμως ανακλήθηκε ή περατώθηκε με συμβιβασμό, είναι δυνατή η αναβίωσή του με απόφαση της Γενικής Συνέλευσης, υπό τις προϋποθέσεις του παρόντος, που καταχωρίζεται στο οικείο Μητρώο. Σε περίπτωση αναβίωσης θεωρείται ότι ο Συνεταιρισμός Εργαζομένων δεν λύθηκε ποτέ.

2. Αν ο Συνεταιρισμός των Εργαζομένων λύθηκε επειδή τα μέλη του μειώθηκαν κάτω του ελάχιστου ορίου, η αναβίωση είναι δυνατή, αν μέσα σε τρεις (3) μήνες συμπληρωθεί ο απαιτούμενος ελάχιστος αριθμός μελών, κατόπιν έγκρισης εισόδου νέων μελών από τη Γενική Συνέλευση.

3. Η απόφαση της αναβίωσης λαμβάνεται από το 1/3 του συνόλου των μελών του Συνεταιρισμού Εργαζομένων και καταχωρίζεται στο Μητρώο.

4. Η αναβίωση δεν είναι δυνατή μετά την έναρξη διανομής του απομείνοντος ενεργητικού στα μέλη.

Άρθρο 34

Πόροι και οικονομικά κίνητρα για τις Κοιν.Σ.Επ. και τους Συνεταιρισμούς Εργαζομένων

1. Οι πόροι των Κοιν.Σ.Επ. και των Συνεταιρισμών Εργαζομένων νοούνται το κεφάλαιο της επιχείρησης, κάθε έσοδο από την επιχειρηματική τους δραστηριότητα και από την αξιοποίηση της περιουσίας τους, δωρεές τρίτων, επιχορηγήσεις από το Πρόγραμμα Δημοσίων Επενδύσεων, την Ευρωπαϊκή Ένωση, διεθνείς ή εθνικούς οργανισμούς ή Οργανισμούς Τοπικής Αυτοδιοίκησης Β' βαθμού, έσοδα από άλλα προγράμματα, κεφάλαια από κληροδοτήματα, δωρεές και παραχωρήσεις της χρήσης περιουσιακών στοιχείων.

2. Εργαζόμενοι στους Συνεταιρισμούς Εργαζομένων και στις Κοιν.Σ.Επ., οι οποίοι ανήκουν στις Ευάλωτες Ομάδες Πληθυσμού και λαμβάνουν επίδομα πρόνοιας ή επίδομα τα επανένταξης ή οποιασδήποτε μορφής νοσήλιο ή παροχή ή σύνταξη ως έμμεσα ασφαλισμένοι, συνεχίζουν να εισπράττουν τις παροχές αυτές ταυτόχρονα με την αμοιβή τους από την Κοιν.Σ.Επ. ή το Συνεταιρισμό Εργαζομένων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΣΤ'

ΜΕΤΑΒΑΤΙΚΕΣ ΔΙΑΤΑΞΕΙΣ

Άρθρο 35

Μεταβατικές διατάξεις

1. Από την έναρξη ισχύος του παρόντος νόμου, καταργούνται τα άρθρα 1 μέχρι και 17 του Ν. 4019/2011 (Α' 16).

2. Με την έναρξη ισχύος του παρόντος νόμου οι υφιστάμενες Κοιν.Σ.Επ. Συλλογικού και Παραγωγικού Σκοπού ή Φροντίδας δύνανται να μετατραπούν σε Κοιν.Σ.Επ. Συλλογικής και Κοινωνικής Ωφέλειας ή σε Συνεταιρισμούς Εργαζομένων, ύστερα από απόφαση των Γενικών τους Συνελεύσεων και τροποποίηση του καταστατικού τους, η οποία αποστέλλεται στο Τμήμα Μητρώου εντός εξήντα (60) ημερών από την έναρξη ισχύος του παρόντος νόμου.

3. Μέχρι τη σύσταση του Ταμείου Κοινωνικής Οικονομίας που προβλέπεται στον παρόντα νόμο: α) μετά την περάτωση της εκκαθάρισης των επιχειρήσεων κοινωνικής οικονομίας, τυχόν απομένον ενεργητικό περιέρχεται στα μέλη κατά την ονομαστική αξία των συνεταιριστικών τους μεριδίων, ακέραιη ή αναλογικά προς το εναπομείναν ποσό και β) τα ποσά των προστίμων που επιβάλλονται σε φορείς κοινωνικής και αλληλέγγυας οικονομίας, αποτελούν δημόσιο έσοδο και εισπράττονται, σύμφωνα με τις διατάξεις του Κ.Ε.Δ.Ε. (ν.δ. 356/1974, Α' 90), όπως ισχύει.

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ

ΑΛΛΕΣ ΔΙΑΤΑΞΕΙΣ ΑΡΜΟΔΙΟΤΗΤΑΣ

ΤΟΥ ΥΠΟΥΡΓΕΙΟΥ ΕΡΓΑΣΙΑΣ, ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΑΣΦΑΛΙΣΗΣ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΑΛΛΗΛΕΓΓΥΗΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α'

ΣΥΣΤΑΣΗ ΕΙΔΙΚΗΣ ΓΡΑΜΜΑΤΕΙΑΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΚΑΙ ΑΛΛΗΛΕΓΓΥΑΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ

Άρθρο 36

Ειδική Γραμματεία Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας

1. Συνιστάται στο Υπουργείο Εργασίας, Κοινωνικής Ασφάλισης και Κοινωνικής Αλληλέγγυας, Ειδική Γραμ-

ματεία Κοινωνικής και Αλληλεγγύης Οικονομίας, υπαγόμενη απευθείας στον Υπουργό Εργασίας, Κοινωνικής Ασφάλισης και Κοινωνικής Αλληλεγγύης, αρμόδια για θέματα Κοινωνικής Οικονομίας.

2. Η Ειδική Γραμματεία έχει ως κύριο έργο τη χάραξη, εκτέλεση και εφαρμογή της κυβερνητικής πολιτικής για την Κοινωνική και Αλληλεγγύη Οικονομία με αποτελεσματικότερο τρόπο, καθώς καθίσταται δυνατή η εκπόνηση και η παρακολούθηση βραχυπρόθεσμων αλλά και μεσομακροπρόθεσμων πολιτικών για την Κοινωνική και Αλληλεγγύη Οικονομία.

Αναλυτικότερα, κατ'αρχήν την Εθνική Στρατηγική για την Κοινωνική και Αλληλεγγύη Οικονομία, παρακολουθεί και συντονίζει τις σχετικές δράσεις για την εφαρμογή και τη διασφάλιση της συνεκτικότητας της Εθνικής Στρατηγικής. Μελετά και παράγει πολιτικές και επιβλέπει την εφαρμογή τους, προς όφελος του πολίτη. Αναπτύσσει συνεργασία στους θεματικούς τομείς με αρμόδια Υπουργεία. Εξειδικεύει την Εθνική Στρατηγική ανά τομέα, σε συνεργασία με τα αρμόδια Υπουργεία και φορείς, παρακολουθεί τις διεθνείς εξελίξεις.

Άρθρο 37 **Ειδικός Γραμματέας Κοινωνικής** **και Αλληλεγγύης Οικονομίας**

1. Συνιστάται μία (1) θέση μετακλητού Ειδικού Γραμματέα με βαθμό Β' της κατηγορίας των ειδικών θέσεων (άρθρο 28 του Ν. 1558/1985, Α' 137). Ο Ειδικός Γραμματέας Κοινωνικής και Αλληλεγγύης Οικονομίας διορίζεται και παύεται με κοινή απόφαση του Πρωθυπουργού και του Υπουργού Εργασίας, Κοινωνικής Ασφάλισης και Κοινωνικής Αλληλεγγύης, η οποία δημοσιεύεται στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως.

2. Ο Ειδικός Γραμματέας προάσκειται των υπηρεσιακών μονάδων και του προσωπικού της Ειδικής Γραμματείας Κοινωνικής και Αλληλεγγύης Οικονομίας, συντονίζει τη λειτουργία τους και είναι υπεύθυνος της αποδοτικότητάς τους. Προσυπογράφει όλα τα διοικητικά έγγραφα, που προέρχονται από τις υπαγόμενες σε αυτόν υπηρεσιακές μονάδες και υπογράφονται από τον Υπουργό Εργασίας, Κοινωνικής Ασφάλισης και Κοινωνικής Αλληλεγγύης, αρμόδιο για θέματα Κοινωνικής Οικονομίας.

Άρθρο 38 **Διάρθρωση Ειδικής Γραμματείας Κοινωνικής** **και Αλληλεγγύης Οικονομίας**

1. Η Ειδική Γραμματεία Κοινωνικής και Αλληλεγγύης Οικονομίας διαρθρώνεται στις κάτωθι οργανικές μονάδες:

α. Γραφείο Ειδικού Γραμματέα.

β. Διεύθυνση Κοινωνικής και Αλληλεγγύης Οικονομίας με πέντε Τμήματα:

Ι. Τμήμα Πολιτικών για την Κοινωνική και Αλληλεγγύη Οικονομία.

ΙΙ. Τμήμα Ανάπτυξης Διακρατικών Συνεργασιών και Δικτύωσης.

ΙΙΙ. Τμήμα Έρευνας και Μελετών για την Κοινωνική και Αλληλεγγύη Οικονομία.

ΙV. Τμήμα Μητρώου Φορέων Κοινωνικής και Αλληλεγγύης Οικονομίας.

V. Τμήμα Παρακολούθησης και Ελέγχου Φορέων Κοινωνικής και Αλληλεγγύης Οικονομίας.

Άρθρο 39 **Αρμοδιότητες Οργανικών Μονάδων** **της Ειδικής Γραμματείας Κοινωνικής** **και Αλληλεγγύης Οικονομίας**

1. Το Γραφείο του Ειδικού Γραμματέα Κοινωνικής και Αλληλεγγύης Οικονομίας παρέχει γραμματειακή υποστήριξη και κάθε αναγκαία στήριξη για την άσκηση των καθηκόντων του Ειδικού Γραμματέα (επιμέλεια αλληλογραφίας, τήρηση πρωτοκόλλου κ.ά.).

2. Η Διεύθυνση Κοινωνικής και Αλληλεγγύης Οικονομίας έχει επιχειρησιακό στόχο το σχεδιασμό, το συντονισμό, την παρακολούθηση και την αξιολόγηση των πολιτικών που αφορούν στην Κοινωνική Επιχειρηματικότητα και στην Κοινωνική και Αλληλεγγύη Οικονομία, καθώς και τις αναγκαίες ενέργειες για την προώθηση και στήριξη του θεσμού. Η Διεύθυνση συγκροτείται από πέντε Τμήματα με τις ακόλουθες αρμοδιότητες:

Ι. Το Τμήμα Πολιτικών για την Κοινωνική και Αλληλεγγύη Οικονομία έχει τις κάτωθι αρμοδιότητες:

α) Τη χάραξη και την εποπτεία υλοποίησης της Εθνικής Στρατηγικής για την Κοινωνική και Αλληλεγγύη Οικονομία, ως προς το συντονισμό, την ανάλυση κόστους-ωφέλειας, την προτεραιοποίηση, την ωρίμανση των σχετικών δράσεων για την εφαρμογή και τη διασφάλιση της συνεκτικότητάς της.

β) Την εκπόνηση και συνεχή προσαρμογή του θεσμικού - κανονιστικού πλαισίου σε θέματα κοινωνικής και αλληλεγγύης οικονομίας.

γ) Την παρακολούθηση και αξιολόγηση της εφαρμογής των πολιτικών ανάπτυξης της κοινωνικής και αλληλεγγύης οικονομίας.

δ) Την επίλυση οριζόντιων θεμάτων διακυβέρνησης στα ως άνω θέματα, σε συνεργασία και κατόπιν κατάθεσης προτάσεων από και προς τα Υπουργεία και τους Φορείς του Δημοσίου, καθώς επίσης και την κατάθεση προτάσεων στους αρμόδιους Υπουργούς για τη βελτίωση και κωδικοποίηση της νομοθεσίας, καθώς και την προώθηση δράσεων απλούστευσης διαδικασιών.

ε) Το σχεδιασμό και υλοποίηση δράσεων προβολής της κοινωνικής οικονομίας σε εθνικό επίπεδο.

στ) Το σχεδιασμό και την προώθηση εξειδικευμένων εκπαιδευτικών προγραμμάτων προς τους Φορείς Κοινωνικής και Αλληλεγγύης Οικονομίας και προς τη δημόσια διοίκηση.

ΙΙ. Το Τμήμα Ανάπτυξης Διακρατικών Συνεργασιών και Δικτύωσης έχει τις κάτωθι αρμοδιότητες:

α) Την παρακολούθηση των ευρωπαϊκών και διεθνών εξελίξεων που αφορούν την κοινωνική οικονομία, συντονίζει τους κατά περίπτωση εμπλεκόμενους φορείς, προς το σκοπό της διαμόρφωσης των εθνικών θέσεων σε σχέση με το Στρατηγικό Σχέδιο για την Κοινωνική Οικονομία και προς το σκοπό της υλοποίησης της στρατηγικής αυτής σε εθνικό επίπεδο.

β) Τη συμμετοχή σε Ευρωπαϊκούς και Διεθνείς Οργανισμούς που έχουν σχέση με τα αντικείμενα της αρμοδιότητάς του.

γ) Τη συνεργασία με διεθνείς οργανισμούς και όργανα ή/και υπηρεσίες της Ευρωπαϊκής Ένωσης ή άλλων κρατών για την εκπόνηση, ανάληψη, χρήση, υλοποίηση προγραμμάτων - στρατηγικών σχεδίων για την κοινωνική οικονομία.

δ) Τη συγκέντρωση καλών πρακτικών καινοτόμων έργων και δράσεων διεθνώς τα οποία επικοινωνεί σε αρμόδια Υπουργεία και Φορείς του Δημοσίου, καθώς και σε Φορείς της Κοινωνικής και Αλληλεγγύης Οικονομίας.

ε) Το σχεδιασμό και την υλοποίηση δράσεων προβολής της κοινωνικής και αλληλεγγύης οικονομίας στην Ε.Ε. και διεθνώς.

στ) Τη διασύνδεση με φορείς κοινωνικής και αλληλεγγύης οικονομίας του εξωτερικού με σκοπό την εκπόνηση πολιτικών και παραγωγή εργαλείων για την υποστήριξη και την ανάπτυξη διακρατικών συνεργασιών μεταξύ φορέων κοινωνικής οικονομίας.

ζ) Το σχεδιασμό και προώθηση δράσεων για την ανάπτυξη δικτύων των Φορέων Κοινωνικής και Αλληλεγγύης Οικονομίας.

III. Το Τμήμα Έρευνας και Μελετών για την Κοινωνική και Αλληλεγγύη Οικονομία έχει τις κάτωθι αρμοδιότητες:

α) Το σχεδιασμό, τη διεξαγωγή και παρακολούθηση ερευνητικών δραστηριοτήτων και μελετών που αφορούν στην προώθηση και στήριξη της Κοινωνικής και Αλληλεγγύης Οικονομίας.

β) Τη δημιουργία ηλεκτρονικής βάσης δεδομένων / βιβλιοθήκης μελετών και ερευνών, δημόσια προσβάσιμη.

γ) Τη συνεργασία με πανεπιστημιακά και ερευνητικά ιδρύματα για τη συμμετοχή και παρακολούθηση ερευνητικών προγραμμάτων και μελετών.

δ) Τη δημιουργία Μητρώου ερευνητών / μελετητών σε θέματα κοινωνικής και αλληλεγγύης οικονομίας, κοινωνικής καινοτομίας και επιχειρηματικότητας.

ε) Το σχεδιασμό και την ανάπτυξη της εφαρμογής του εργαλείου μέτρησης κοινωνικού αντίκτυπου (social auditing).

στ) Την ενσωμάτωση των διεθνών αρχών για τον κοινωνικό αντίκτυπο.

IV. Το Τμήμα Μητρώου Φορέων Κοινωνικής και Αλληλεγγύης Οικονομίας έχει τις κάτωθι αρμοδιότητες:

α) Την παροχή πληροφοριών τύπου help desk σε πολίτες αναφορικά με τις προϋποθέσεις σύστασης και λειτουργίας κοινωνικών συνεταιριστικών επιχειρήσεων, συνεταιρισμών εργαζομένων, απόκτησης ιδιότητας «Φορέα Κοινωνικής και Αλληλεγγύης Οικονομίας».

β) Την παροχή πληροφοριών τύπου help desk σε πολίτες αναφορικά με τη λειτουργία και συμμετοχή στις υποστηρικτικές δομές και στα υποστηρικτικά μέτρα.

γ) Την έγκριση σύστασης Κοινωνικών Συνεταιριστικών Επιχειρήσεων και Συνεταιρισμών Εργαζομένων.

δ) Την τήρηση και λειτουργία του Γενικού Μητρώου Φορέων Κοινωνικής και Αλληλεγγύης Οικονομίας.

ε) Το σχεδιασμό και την ανάπτυξη υποστηρικτικών μέτρων για τους Φορείς Κοινωνικής και Αλληλεγγύης Οικονομίας.

στ) Την παρακολούθηση των δράσεων που αναπτύσσονται για την υποστήριξη των Φορέων Κοινωνικής και Αλληλεγγύης Οικονομίας.

V. Το Τμήμα Παρακολούθησης και Ελέγχου Φορέων Κοινωνικής και Αλληλεγγύης Οικονομίας έχει τις κάτωθι αρμοδιότητες:

α) την καταγραφή και παρακολούθηση της δραστηριότητας των Φορέων Κοινωνικής και Αλληλεγγύης Οικονομίας,

β) τον έλεγχο νομιμότητας των Φορέων Κοινωνικής και Αλληλεγγύης Οικονομίας κατά τη λειτουργία τους, αναφορικά με την τήρηση των διατάξεων του παρόντος νόμου, η σύνταξη έκθεσης πορισμάτων ελέγχου και η έκδοση σχετικών διοικητικών πράξεων,

γ) τη συνεργασία με τους καθ' ύλην αρμόδιους δημόσιους φορείς για την τήρηση του πλαισίου ελέγχου των Φορέων Κοινωνικής και Αλληλεγγύης Οικονομίας.

δ) την εποπτεία και παρακολούθηση του Ταμείου Κοινωνικής και Αλληλεγγύης Οικονομίας.

3. Για την πλήρωση των θέσεων προϊσταμένων οργανικών μονάδων της Ειδικής Γραμματείας Κοινωνικής και Αλληλεγγύης Οικονομίας εφαρμόζονται οι ισχύουσες κάθε φορά διατάξεις του Π.δ. 3528/2007.

Άρθρο 40

Στελέχωση - Σύσταση θέσεων

1. Οι υπηρεσίες της Ειδικής Γραμματείας Κοινωνικής και Αλληλεγγύης Οικονομίας στελεχώνονται από είκοσι επτά (27) υπαλλήλους, εκ των οποίων δύο (2) στο Γραφείο Ειδικού Γραμματέα και είκοσι πέντε (25) στη Διεύθυνση Κοινωνικής και Αλληλεγγύης Οικονομίας.

Για τη στελέχωση της Διεύθυνσης Κοινωνικής και Αλληλεγγύης Οικονομίας συνιστώνται δώδεκα (12) θέσεις τακτικού προσωπικού κατηγορίας ΠΕ Διοικητικού-Οικονομικού, ΠΕ Πληροφορικής, ΤΕ Πληροφορικής και ΔΕ Διοικητικού-Λογιστικού.

2. Με απόφαση του Υπουργού Εργασίας, Κοινωνικής Ασφάλισης και Κοινωνικής Αλληλεγγύης θα γίνει η κατανομή των θέσεων ανά κατηγορία, κλάδο και ειδικότητα, καθώς και κάθε λεπτομέρεια σχετικά με τη λειτουργία της Διεύθυνσης Κοινωνικής και Αλληλεγγύης Οικονομίας.

3. Μετά τη δημοσίευση της υπουργικής απόφασης της προηγούμενης παραγράφου και των αποφάσεων τοποθέτησης Προϊσταμένου Διεύθυνσης, Προϊσταμένων Τμημάτων και υπαλλήλων στις οργανικές μονάδες της Διεύθυνσης Κοινωνικής και Αλληλεγγύης Οικονομίας καταργούνται τα εδάφια γ' και δ' της παρ. 2, καθώς και τα εδάφια γ' και δ' της παρ. 3 του άρθρου 17 του Π.δ. 113/2014.

4. Η Ειδική Γραμματεία Κοινωνικής και Αλληλεγγύης Οικονομίας στελεχώνεται, σύμφωνα με τις διατάξεις του άρθρου 14 του Ν. 2190/1994 (Α' 28). Τα προσόντα διορισμού στις παραπάνω θέσεις καθορίζονται από τις διατάξεις του Π.δ. 50/2001 (Α' 39).

5. Για τη στελέχωση του Γραφείου του Ειδικού Γραμματέα εφαρμόζονται οι διατάξεις του Π.δ. 63/2005. Με απόφαση του Υπουργού Εργασίας, Κοινωνικής Ασφάλισης και Κοινωνικής Αλληλεγγύης διαβαθμίζονται οι θέσεις του προηγούμενου εδαφίου και καθορίζονται τα καθήκοντά τους.

1731

ΕΦΗΜΕΡΙΣ ΤΗΣ ΚΥΒΕΡΝΗΣΕΩΣ

ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ

ΤΕΥΧΟΣ ΠΡΩΤΟ

Αρ. Φύλλου 96

17 Μαΐου 1999

ΝΟΜΟΣ ΥΠ' ΑΡΙΘ. 2716

Ανάπτυξη και εκσυγχρονισμός των υπηρεσιών ψυχικής υγείας και άλλες διατάξεις.

Ο ΠΡΟΕΔΡΟΣ
ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ

Εκδίδομε τον ακόλουθο νόμο που ψήφισε η Βουλή:

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α'
ΓΕΝΙΚΕΣ ΑΡΧΕΣ

Άρθρο 1

Γενικές Αρχές Παροχής Υπηρεσιών Ψυχικής Υγείας

1. Το Κράτος έχει την ευθύνη για την παροχή υπηρεσιών ψυχικής υγείας που έχουν σκοπό την πρόληψη, τη διάγνωση, τη θεραπεία, την περίθαλψη, καθώς και την ψυχοκοινωνική αποκατάσταση και κοινωνική επανένταξη ενηλίκων, παιδιών και εφήβων με ψυχικές διαταραχές και διαταραχές αυτιστικού τύπου και με μαθησιακά προβλήματα.

2. Οι υπηρεσίες ψυχικής υγείας διαρθρώνονται, οργανώνονται, αναπτύσσονται και λειτουργούν σύμφωνα με τις διατάξεις του παρόντος νόμου, με βάση τις αρχές της τομεοποίησης και της κοινοτικής ψυχιατρικής, της προτεραιότητας της πρωτοβάθμιας φροντίδας, της εξωνοσηκομειακής περίθαλψης, της αποιδρυματοποίησης, της ψυχοκοινωνικής αποκατάστασης και κοινωνικής επανένταξης, της συνέχειας της ψυχιατρικής φροντίδας, καθώς και της πληροφόρησης και εθελοντικής αρωγής της κοινότητας στην προαγωγή της ψυχικής υγείας.

Άρθρο 2

Γραφείο και Επιτροπή Προστασίας των
Δικαιωμάτων των Ατόμων με Ψυχικές Διαταραχές

1. Συνιστάται, στο Υπουργείο Υγείας και Πρόνοιας, στην αυτοτελή υπηρεσία-προστασίας των δικαιωμάτων των ασθενών, Γραφείο για την Προστασία των Δικαιωμάτων των Ατόμων με Ψυχικές Διαταραχές.

2. Συνιστάται Ειδική Επιτροπή Ελέγχου Προστασίας των Δικαιωμάτων των Ατόμων με Ψυχικές Διαταραχές στην Επιτροπή Ελέγχου Προστασίας των Δικαιωμάτων των Ασθενών του ν. 2519/1997 (ΦΕΚ 165 Α'/21.8.1997).

Με απόφαση της Επιτροπής Ελέγχου Προστασίας των Ασθενών του ν. 2519/1997 ορίζεται πενταμελής Εκτελεστική Γραμματεία της Επιτροπής Ελέγχου Προστασίας των Δικαιωμάτων των Ασθενών.

Η Ειδική Επιτροπή Ελέγχου Προστασίας των Δικαιωμάτων των Ατόμων με Ψυχικές Διαταραχές είναι επταμελής και αποτελείται από:

- α) έναν ψυχίατρο και έναν παιδοψυχίατρο,
- β) δύο κοινωνικούς λειτουργούς,
- γ) έναν από τους λοιπούς επαγγελματίες ψυχικής υγείας και
- δ) δύο νομικούς.

Ο Πρόεδρος και τα μέλη της Ειδικής Επιτροπής Ελέγχου Προστασίας των Δικαιωμάτων των Ατόμων με Ψυχικές Διαταραχές, καθώς και οι αναπληρωτές τους, ορίζονται με απόφαση του Υπουργού Υγείας και Πρόνοιας, μετά από γνώμη της Επιτροπής Ελέγχου Προστασίας των Ασθενών του ν. 2519/1997. Με απόφαση του Υπουργού Υγείας και Πρόνοιας, που εκδίδεται μέσα σε διάστημα τριών (3) μηνών από τη δημοσίευσή του παρόντος νόμου, ορίζονται τα τακτικά και αναπληρωματικά μέλη της Ειδικής Επιτροπής. Ένα εκ των μελών ορίζεται ως Πρόεδρος με την ίδια απόφαση. Η θητεία της Επιτροπής είναι πενταετής.

3. Η Ειδική Επιτροπή εποπτεύει και ελέγχει την προστασία των δικαιωμάτων των ατόμων με ψυχικές διαταραχές, όπως το δικαίωμα για αξιοπρεπείς συνθήκες διαβίωσης στις Μονάδες Ψυχικής Υγείας, το δικαίωμα για εξειδικευμένη ατομική θεραπεία, το δικαίωμα να αμφισβητεί ο ασθενής στο δικαστήριο την ακούσια νοσηλεία, να συναμείλει κατ' ιδίαν με δικηγόρο, να έχει πρόσβαση στα δεδομένα των αρχείων που τον αφορούν, το δικαίωμα να προστατεύει την περιουσία του, το δικαίωμα της κοινωνικής του επανένταξης.

Ειδικότερα η Ειδική Επιτροπή:

α) Δέχεται παράπονα, αναφορές ή καταγγελίες από κάθε πολίτη, οργάνωση, φορέα ή οποιαδήποτε Επιτροπή ή Αρχή.

β) Επισκέπτεται σε τακτά χρονικά διαστήματα τις υπηρεσίες ψυχικής υγείας.

γ) Πραγματοποιεί αυτεπαγγέλτως ή μετά από καταγγελία έκτακτες επισκέψεις σε υπηρεσίες ψυχικής υγείας.

δ) Ενημερώνει τους πολίτες για τα δικαιώματα των ψυχικά ασθενών με κάθε πρόσφορο μέσο, όπως έκδοση ενημερωτικών φυλλαδίων, καταχωρήσεις στον Τύπο ή τηλεοπτικά μηνύματα.

ε) Δέχεται και διερευνά περαιτέρω τις ετήσιες υποχρεωτικές εκθέσεις των υπευθύνων των υπηρεσιών ψυχικής υγείας ή των νόμιμων αναπληρωτών τους, καθώς και των τριμελών επιτροπών προστασίας των δικαιωμάτων των ασθενών του άρθρου 1 παρ. 4 εδ. 2 του ν. 2519/1997.

στ) Υποβάλλει ετήσιες εκθέσεις για το έργο της στον Πρόεδρο της Επιτροπής Ελέγχου Προστασίας των Δικαιωμάτων των Ασθενών.

ζ) Υποβάλλει έκθεση κάθε φορά που διαπιστώνει παραβίαση των δικαιωμάτων των ατόμων με ψυχικές διαταραχές στον Πρόεδρο της Επιτροπής Ελέγχου Προστασίας των Δικαιωμάτων των Ασθενών του ν. 2519/1997, η οποία προβαίνει στις περαιτέρω νόμιμες ενέργειες, όταν κρίνεται απαραίτητο.

η) Παρεμβαίνει κάθε φορά που διαπιστώνει παραβίαση των δικαιωμάτων των ατόμων με ψυχικές διαταραχές, προβαίνει σε συστάσεις και αποστέλλει αναφορά στο αρμόδιο όργανο για την ποινική ή πειθαρχική δίωξη.

θ) Οργανώνει, εποπτεύει και συντονίζει σε συνεργασία με τους Δικηγορικούς Συλλόγους του τόπου κατοικίας ή διαμονής των ατόμων με ψυχικές διαταραχές την εθελοντική δικηγορική αρωγή σε θέματα προστασίας των δικαιωμάτων τους, σύμφωνα με τις αρχές οργάνωσης του τμήματος δικηγορικής αρωγής του Δικηγορικού Συλλόγου Αθηνών.

4. Με κοινή απόφαση των Υπουργών Δικαιοσύνης και Υγείας και Πρόνοιας, μετά από εισήγηση του Προέδρου της Ολομέλειας των Προέδρων των Δικηγορικών Συλλόγων, ορίζονται οι προϋποθέσεις, τα κριτήρια, ο τρόπος οργάνωσης και παροχής της δικηγορικής αρωγής για την προστασία των δικαιωμάτων των ατόμων με ψυχικές διαταραχές και κάθε λεπτομέρεια εφαρμογής του παρόντος άρθρου.

5. Με κοινή απόφαση των Υπουργών Οικονομικών και Υγείας και Πρόνοιας, η οποία εκδίδεται εντός τεσσάρων (4) μηνών από της δημοσίευσής του παρόντος, ορίζονται το ύψος της αμοιβής ή αποζημίωσης του Προέδρου και των μελών της Επιτροπής Ελέγχου Προστασίας των Ασθενών του ν. 2519/1997 και της ανωτέρω Ειδικής Επιτροπής κατά τις κείμενες διατάξεις, η γραμματική υποστήριξη, καθώς και κάθε λεπτομέρεια εφαρμογής του παρόντος άρθρου.

Για τις δαπάνες κίνησης των μετακινούμενων μελών της Επιτροπής Ελέγχου Προστασίας των Ασθενών και της Ειδικής Επιτροπής ισχύουν οι κείμενες διατάξεις για τη μετακίνηση με εντολή του Δημοσίου για εκτέλεση υπηρεσίας. Οι Πρόεδροι εκδίδουν τις σχετικές εντολές μετακίνησης. Το αυτό ισχύει και για τα μέλη της Εκτελεστικής Γραμματείας της Επιτροπής Ελέγχου των Δικαιωμάτων των Ασθενών του ν. 2519/1997.

6. Στην παρ. 1 εδ. β του άρθρου 1 του ν. 2519/1997 προστίθεται και ένας εκπρόσωπος της Ολομέλειας των Προέδρων των Δικηγορικών Συλλόγων που προτείνεται από αυτήν με το νόμιμο αναπληρωτή του. Ομοίως ορίζονται οι αναπληρωτές των μελών της Επιτροπής Ελέγχου Προστασίας των Δικαιωμάτων των Ασθενών.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β' ΤΟΜΕΟΠΟΙΗΣΗ

Άρθρο 3

Τομείς Ψυχικής Υγείας - Ένταξη των Μονάδων Ψυχικής Υγείας στους Τομείς Ψυχικής Υγείας

1. Οι Υγειονομικές Περιφέρειες διαιρούνται σε Τομείς Ψυχικής Υγείας (Το. Ψ.Υ.), με κριτήρια γεωγραφικά και

πληθυσμικά, στους οποίους εντάσσονται Μονάδες Ψυχικής Υγείας (Μ.Ψ.Υ.) που οργανώνονται σύμφωνα με τις διατάξεις του παρόντος νόμου.

2. Με απόφαση του Υπουργού Υγείας και Πρόνοιας, μετά από γνώμη του Κ.Ε.Σ.Υ., καθορίζονται τα όρια, η περιοχή και η έδρα κάθε Τομέα Ψυχικής Υγείας εντός έξι (6) μηνών από τη δημοσίευσή του παρόντος. Με την ίδια ή όμοια απόφαση γίνεται:

α) Η σύσταση Τομέα Ψυχικής Υγείας (Το.Ψ.Υ.) σε κάθε νομό ή σε ευρύτερη περιοχή.

β) Η σύσταση στην Αττική και το Νομό Θεσσαλονίκης, καθώς και σε όποιο νομό απαιτούν οι συνθήκες, περισσότερων του ενός Τομέων Ψυχικής Υγείας Ενηλίκων. Στην Αττική, στο Νομό Θεσσαλονίκης και σε όποιο νομό απαιτούν οι συνθήκες, συστήνονται και Τομείς Ψυχικής Υγείας Παιδιών και Εφήβων (Το.Ψ.Υ.Π.Ε.).

γ) Η υπαγωγή των Τομέων Ψυχικής Υγείας που δεν διαθέτουν επαρκείς Μονάδες Ψυχικής Υγείας σε όμορους ή μη Τομείς Ψυχικής Υγείας της αυτής Υγειονομικής Περιφέρειας.

δ) Η υπαγωγή των Τομέων Ψυχικής Υγείας που δεν διαθέτουν επαρκείς Μονάδες Ψυχικής Υγείας σε όμορους ή μη Τομείς Ψυχικής Υγείας διαφορετικής Υγειονομικής Περιφέρειας.

3. Με απόφαση του Υπουργού Υγείας και Πρόνοιας και του τυχόν κατά περίπτωση συναρμόδιου Υπουργού ορίζονται οι Μονάδες Ψυχικής Υγείας που εντάσσονται και λειτουργούν σε κάθε Τομέα Ψυχικής Υγείας. Οι Μονάδες αυτές είναι:

α) Οι Μονάδες Ψυχικής Υγείας που ανήκουν στα νοσοκομεία του ν.δ. 2592/1953 (ΦΕΚ 254 Α') και του ν. 1397/1983 (ΦΕΚ 143 Α'), οι Μονάδες Ψυχικής Υγείας που ανήκουν σε νομικά πρόσωπα ιδιωτικού δικαίου μη κερδοσκοπικού χαρακτήρα, καθώς και οι Κανονικοί Συνεταιρισμοί Περιορισμένης Ευθύνης, που ιδρύονται με τον παρόντα νόμο.

β) Τα Πανεπιστημικά Ψυχιατρικά Νοσοκομεία και οι Μονάδες Ψυχικής Υγείας που ανήκουν σε νομικά πρόσωπα δημοσίου δικαίου ή σε οργανισμούς τοπικής αυτοδιοίκησης.

4. Με κοινή απόφαση των Υπουργών Εσωτερικών, Δημόσιας Διοίκησης και Αποκέντρωσης, καθώς και Υγείας και Πρόνοιας, η οποία εκδίδεται εντός εννέα (9) μηνών από τη δημοσίευσή, ορίζονται οι προϋποθέσεις, ο τρόπος επιστημονικής, εκπαιδευτικής, νοσηλευτικής και λειτουργικής διασύνδεσης των υπηρεσιών των Μονάδων Ψυχικής Υγείας των Τομέων Ψυχικής Υγείας που υπάγονται σε διαφορετικές Υγειονομικές Περιφέρειες, καθώς και κάθε λεπτομέρεια εφαρμογής της παρ. 2 εδ. δ του παρόντος άρθρου.

5. Με απόφαση του Υπουργού Υγείας και Πρόνοιας και του τυχόν κατά περίπτωση συναρμόδιου Υπουργού, Μονάδες Ψυχικής Υγείας αιματολημένα μπορεί να εξυπηρετούν τις ανάγκες περισσότερων του ενός Τομέων Ψυχικής Υγείας όπου κρίνεται αναγκαίο.

6. Οι Τομεακές Επιτροπές Ψυχικής Υγείας είναι πενταμελείς και συγκροτούνται εντός πέντε (5) μηνών από της δημοσίευσής της απόφασης σύστασής του Τομέα, με απόφαση του Υπουργού Υγείας και Πρόνοιας, μετά από γνώμη του Κ.Ε.Σ.Υ., από:

α) Επιστημονικούς Διευθυντές ή Υπεύθυνους των Μονάδων Ψυχικής Υγείας των νοσοκομείων του ν.δ. 2592/1953 και του ν. 1397/1983 του Τομέα (Το.Ψ.Υ.) με τους νόμιμους αναπληρωτές τους ή κατά περίπτωση των Πανεπιστημικών Ψυχιατρικών Νοσοκομείων. Ένας τουλάχιστον είναι Επιστημονικός Διευθυντής ή Υπεύθυνος των Μ.Ψ.Υ. του άρθρου 5 παρ. 1 με το νόμιμο αναπληρωτή του.

β) λοιπούς επαγγελματίες ψυχικής υγείας (ψυχολόγους, κοινωνικούς λειτουργούς, λογοθεραπευτές, εργοθεραπευτές, επικοινωνιακούς, νοσηλευτές με ψυχιατρική ειδικότητα, παιδαγωγούς, εκπαιδευτικούς) που υπηρετούν στις Μονάδες Ψυχικής Υγείας του Τομέα Ψυχικής Υγείας των νοσοκομείων του ν.δ. 2592/1953 και του ν. 1397/1983 με τους νόμιμους αναπληρωτές τους ή κατά περίπτωση των Πανεπιστημιακών Ψυχιατρικών Νοσοκομείων.

γ) Ψυχιάτρους ή παιδοψυχιάτρους ή λοιπούς επαγγελματίες ψυχικής υγείας, οι οποίοι υπηρετούν σε Μονάδες Ψυχικής Υγείας νομικών προσώπων ιδιωτικού δικαίου μη κερδοσκοπικού χαρακτήρα του άρθρου 11 του παρόντος νόμου, οι οποίες ανήκουν στο συγκεκριμένο Τομέα.

7. Τρία (3) μέλη της Τομεακής Επιτροπής Ψυχικής Υγείας, μεταξύ των οποίων ο Πρόεδρος, είναι από τα οριζόμενα στην παρ. 6 εδ. α'. Τα λοιπά μέλη, μεταξύ των οποίων ο Αντιπρόεδρος, από τα οριζόμενα στην παρ. 6 εδ. β' και γ'. Στην περίπτωση που δεν υπάρχει επαρκής αριθμός μελών για τη συγκρότηση των ανωτέρω Τομεακών Επιτροπών, ο Υπουργός ορίζει ως μέλη, πρόσωπα κύρους και με εμπειρία στην ψυχική υγεία. Ο Πρόεδρος, ο Αντιπρόεδρος και τα μέλη της Τομεακής Επιτροπής Ψυχικής Υγείας είναι ελεύθερος ανακλητά με απόφαση του Υπουργού Υγείας και Πρόνοιας.

Η θητεία των ανωτέρω Τομεακών Επιτροπών Ψυχικής Υγείας (Τ.Ε.Ψ.Υ.) είναι τριετής και οι θέσεις ημετέρες και άμισθες.

8. Ο Πρόεδρος, ο Αντιπρόεδρος και τα μέλη των Τομεακών Επιτροπών Ψυχικής Υγείας (Τ.Ε.Ψ.Υ.) προσφέρουν τις υπηρεσίες τους παράλληλα με τα κύρια καθήκοντά τους. Η Τ.Ε.Ψ.Υ. συνεδριάζει στην έδρα της Μονάδας Ψυχικής Υγείας από την οποία προέρχεται ο Πρόεδρος και υποστηρίζεται γραμματειακά από διοικητικό υπόλληλο της Μονάδας. Στα πρακτικά των συνεδριάσεων αναφέρεται αναλυτικά τόσο η απόφαση της πλειοψηφίας όσο και η γνώμη της μειοψηφίας. Με κοινή απόφαση των Υπουργών Οικονομικών και Υγείας και Πρόνοιας καταβάλλεται στον Πρόεδρο, Αντιπρόεδρο και μέλη της Τ.Ε.Ψ.Υ. αποζημίωση κατά συνεδρίαση σύμφωνα με τις κείμενες διατάξεις. Με απόφαση του Υπουργού Υγείας και Πρόνοιας ο Πρόεδρος της Τ.Ε.Ψ.Υ. δύναται να αναπληρώνεται, κατά τη διάρκεια της τριετούς θητείας του, στα ιατρικά του καθήκοντα εν όλω ή εν μέρει κατ' ανάλογη εφαρμογή της διάταξης της παραγράφου 3 του άρθρου 18 του ν. 2519/1997. Για τις δαπάνες κινήσεως των μετακινούμενων μελών της Τομεακής Επιτροπής Ψυχικής Υγείας (Τ.Ε.Ψ.Υ.) ισχύουν οι κείμενες διατάξεις για τη μετακίνηση με εντολή του Δημοσίου για εκτέλεση υπηρεσίας. Ο Πρόεδρος εκδίδει τις σχετικές εντολές μετακίνησης. Οι δαπάνες λειτουργίας της Τ.Ε.Ψ.Υ. βαρύνουν τον προϋπολογισμό του νοσοκομείου από το οποίο προέρχεται ο Πρόεδρος της μετά από έγκριση του Διοικητικού Συμβουλίου του.

9. Οι Τομεακές Επιτροπές Ψυχικής Υγείας (Τ.Ε.Ψ.Υ.) έχουν τις εξής αρμοδιότητες:

α) Επισκέπτονται και συντονίζουν την ενδοτομεακή ιατρική, νοσηλευτική, διοικητική, επιστημονική, εκπαιδευτική και λειτουργική διασύνδεση των Μονάδων Ψυχικής Υγείας στην περιοχή αρμοδιότητάς τους με κριτήριο την ποιτική παροχή υπηρεσιών ψυχικής υγείας στα άτομα με ψυχικές διαταραχές. Εισηγούνται στον Υπουργό Υγείας και Πρόνοιας προς έγκριση τον κατ'έλεγχο των Μονάδων Ψυχικής Υγείας που εφημερεύουν και το πρόγραμμα εφημεριών αυτών, με σκοπό σε κάθε Τομέα Ψυχικής Υγείας Ενηλίκων, καθώς και Παιδιών

και Εφήβων, να εφημερεύουν Μονάδες Ψυχικής Υγείας σε εικοσιτετράωρη βάση.

β) Γνωμοδοτούν στον Υπουργό Υγείας και Πρόνοιας, ύστερα από γνώμη των επιστημονικών υπευθύνων των Μονάδων Ψυχικής Υγείας που ανήκουν στο νοσοκομείο που υπάγονται στις διατάξεις του ν.δ. 2592/1953 και του ν. 1397/1983 ή στα Πανεπιστημιακά Ψυχιατρικά Νοσοκομεία και των επιστημονικών υπευθύνων των λοιπών Μονάδων Ψυχικής Υγείας της περιοχής αρμοδιότητάς τους, δράσεις για την πρόληψη, την ψυχοκοινωνική αποκατάσταση και κοινωνική επανένταξη των ατόμων με ψυχικές διαταραχές. Ομοίως γνωμοδοτούν στον Υπουργό Υγείας και Πρόνοιας, μετά από γνώμη της Επιστημονικής Επιτροπής των ψυχιατρικών νοσοκομείων για την ανάπτυξη και οργάνωση εντός της κοινότητας Μονάδων Ψυχικής Υγείας, σύμφωνα με τις διατάξεις των άρθρων 8, 9, 10 και 11 του παρόντος με σκοπό την αποιδρυματοποίηση, ψυχοκοινωνική αποκατάσταση, καθώς και κοινωνική και επαγγελματική επανένταξη ατόμων με χρόνιες ψυχικές διαταραχές και σοβαρά ψυχοκοινωνικά προβλήματα που νοσηλεύονται στα ψυχιατρικά νοσοκομεία.

γ) Παρακολουθούν και αξιολογούν, ετησίως, στην περιοχή αρμοδιότητάς τους την αποδοτικότητα των δραστηριοτήτων των Μονάδων Ψυχικής Υγείας.

δ) Γνωμοδοτούν στον Υπουργό Υγείας και Πρόνοιας για την τροποποίηση των Οργανισμών των ψυχιατρικών νοσοκομείων και των γενικών νοσοκομείων ως προς τις Μονάδες τους Ψυχικής Υγείας.

ε) Προτείνουν, εισηγούνται ή γνωμοδοτούν, κατά περίπτωση, στον Υπουργό Υγείας και Πρόνοιας για τη σύσταση Μονάδων Ψυχικής Υγείας στο δημόσιο τομέα, καθώς και για την έκδοση της όδους ίδρυσης Μονάδων Ψυχικής Υγείας στον ιδιωτικό μη κερδοσκοπικό τομέα, σύμφωνα με τις διατάξεις του παρόντος νόμου.

στ) Διαμορφώνουν προτάσεις προς τον Υπουργό Υγείας και Πρόνοιας για την προαγωγή της ψυχικής υγείας και την ανάπτυξη κατάλληλων Μονάδων Ψυχικής Υγείας στην περιοχή αρμοδιότητάς τους.

ζ) Γνωμοδοτούν σε θέματα που αφορούν την πολιτική ψυχικής υγείας, όταν τους ζητηθεί από τον Υπουργό Υγείας και Πρόνοιας, το ΚΕ.Σ.Υ., το ΣΥ.Σ.Ε.Δ.Υ.Π.Υ. και το Γενικό Γραμματέα της Περιφέρειας.

η) Διαμορφώνουν και προάγουν διατομεακές συνεργασίες ή συνεργασίες με άλλες υπηρεσίες και φορείς της Πρωτοβάθμιας Φροντίδας Υγείας, της Πρόνοιας και της Κοινωνικής Προστασίας, σε επίπεδο περιφερειών. Επίσης διαμορφώνουν και προάγουν συνεργασίες με υπηρεσίες των νομαρχιακών αυτοδιοικήσεων, οι δραστηριότητες των οποίων έχουν επιδράσεις στην ψυχική υγεία του πληθυσμού της περιοχής αρμοδιότητάς τους.

θ) Υποβάλλουν ετήσιες εκθέσεις για το έργο τους στον Υπουργό Υγείας και Πρόνοιας.

10. Με απόφαση του Υπουργού Υγείας και Πρόνοιας καθορίζονται ο τρόπος οργάνωσης και λειτουργίας, η διαδικασία και κάθε λεπτομέρεια εφαρμογής των διατάξεων του παρόντος άρθρου που αφορούν τη λειτουργία των Τομεακών Επιτροπών Ψυχικής Υγείας.

Σε περίπτωση σύστασης Τομέων Ψυχικής Υγείας Παιδιών και Εφήβων, σύμφωνα με την παρ. 2, εδ. β' παρ. β' ισχύουν τα αυτά και για τις Τομεακές Επιτροπές Ψυχικής Υγείας Παιδιών και Εφήβων (Τ.Ε.Ψ.Υ.Π.Ε.).

11. Με απόφαση του Υπουργού Υγείας και Πρόνοιας που εκδίδεται με πρόταση των Τομεακών Επιτροπών Ψυχικής Υγείας, μετά από γνώμη του ΚΕ.Σ.Υ. και εισήγηση των διοικητικών συμβουλίων των νοσοκομείων του ν.δ. 2592/1953 και του ν. 1397/1983, κάθε τμήμα τους αναλαμβάνει την ευθύνη να παρέχει νοσηλεία και

υπηρεσίες αποκατάστασης σε έναν ή περισσότερους Τομείς Ψυχικής Υγείας της αυτής ή άλλης Περιφέρειας στο πλαίσιο των αντίστοιχων Τομέων Ψυχικής Υγείας.

Το αυτό ισχύει για τα Πανεπιστημιακά Ψυχιατρικά Νοσοκομεία, εφόσον ενταχθούν στους Τομείς Ψυχικής Υγείας.

12. Με απόφαση του Υπουργού Υγείας και Πρόνοιας και του τυχόν κατά περίπτωση συναρμόδιου Υπουργού καθορίζονται η οργάνωση και λειτουργία κοινών υπηρεσιών στα αντικείμενα της ψυχικής υγείας ή η συγχώνευση, η μεταφορά και η ένταξη αυτών που ήδη υπάρχουν ή η συνεργασία για την εκτέλεση κοινών προγραμμάτων λειτουργίας των Μονάδων Ψυχικής Υγείας που αναλαμβάνουν να παρέχουν υπηρεσίες ψυχικής υγείας στους αντίστοιχους Τομείς Ψυχικής Υγείας.

13. Οι Μονάδες Ψυχικής Υγείας του Τομέα Ψυχικής Υγείας παρέχουν υπηρεσίες ψυχικής υγείας στα άτομα με ψυχικές διαταραχές που κατοικούν ή διαμένουν στην περιοχή αρμοδιότητας του Τομέα. Το αυτό ισχύει και στην περίπτωση ακούσιας νοσηλείας. Η διάταξη αυτή δεν ισχύει στις περιπτώσεις: α) επείγουσας ανάγκης, β) απουσίας ανάλογης Μονάδας Ψυχικής Υγείας στον αρμόδιο Τομέα Ψυχικής Υγείας. Σε κάθε περίπτωση φροντίδας ατόμου με ψυχικές διαταραχές από Μονάδα Ψυχικής Υγείας άλλου Τομέα Ψυχικής Υγείας, αυτή έχει την υποχρέωση να ενημερώνει την αρμόδια Μονάδα Ψυχικής Υγείας του Τομέα Ψυχικής Υγείας της κατοικίας και να αποστέλλει σε αυτήν τα άτομα με ψυχικές διαταραχές μετά τη λήξη της φροντίδας που τους παρασχέθηκε.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Γ' ΜΟΝΑΔΕΣ ΨΥΧΙΚΗΣ ΥΓΕΙΑΣ

Άρθρο 4 Γενικές διατάξεις

1. Μονάδες Ψυχικής Υγείας (Μ.Ψ.Υ.) είναι τα Κέντρα Ψυχικής Υγείας, τα Ιατροπαιδαγωγικά Κέντρα, τα Πολυδύναμα Ψυχιατρικά Ιατρεία, τα Πολυδύναμα Ιατροπαιδαγωγικά Ιατρεία, οι Κινητές Μονάδες, τα Ψυχιατρικά Τμήματα Ενηλίκων ή Παιδιών και Εφηβών Γενικών Νοσοκομείων ή Περιφερειακών Νοσοκομείων, οι Πανεπιστημιακές Ψυχιατρικές Κλινικές Ενηλίκων ή Παιδιών και Εφηβών, τα Πανεπιστημιακά Ψυχιατρικά Νοσοκομεία, τα Πανεπιστημιακά Ινστιτούτα Ψυχικής Υγείας και οι Πανεπιστημιακές Μονάδες που έχουν ως αντικείμενο την ψυχική υγεία, τα Ψυχιατρικά Νοσοκομεία ή Παιδοψυχιατρικά Νοσοκομεία, οι Ιδιωτικές Κλινικές, τα Κέντρα Εξειδικευμένης Περιθαλψής, οι Μονάδες Ψυχοκοινωνικής Αποκατάστασης, τα Ειδικά Κέντρα ή οι Ειδικές Μονάδες Κοινωνικής Επένταξης και οι Κοινωνικοί Συνεταιρισμοί Περιορισμένης Ευθύνης.

2. Με απόφαση του Υπουργού Υγείας και Πρόνοιας μετά από γνώμη του ΚΕ.Σ.Υ. μπορεί να ορίζονται και λοιπές μορφές Μ.Ψ.Υ. για την καταλληλότερη παροχή υπηρεσιών ψυχικής υγείας και την καλύτερη εξυπηρέτηση των αναγκών ψυχικής υγείας του πληθυσμού, σύμφωνα με το άρθρο 1 του παρόντος νόμου. Με απόφαση του Υπουργού Υγείας και Πρόνοιας και του κατά περίπτωση συναρμόδιου Υπουργού καθορίζονται οι προϋποθέσεις, ο τρόπος οργάνωσης, λειτουργίας και κάθε λεπτομέρεια εφαρμογής.

3. Με όμοια απόφαση, η οποία εκδίδεται εντός έξι (6) μηνών από της δημοσίευσής της απόφασης σύστασής του Τομέα, καθορίζονται οι προϋποθέσεις, οι αρχές και ο τρόπος οργάνωσης και λειτουργίας των μονάδων ασφαλιστικών οργανισμών και ταμείων, οργα-

νισμών ταπικής αυτοδιοίκησης ή άλλων νομικών προσώπων δημοσίου δικαίου και υπηρεσιών του Δημοσίου, που ήδη λειτουργούν και παρέχουν υπηρεσίες ψυχικής υγείας, και όσων θα αναπτυχθούν για το σκοπό αυτόν.

4. Οι Μονάδες Ψυχικής Υγείας, οποιασδήποτε νομικής μορφής, υπάγονται στην εποπτεία του Υπουργείου Υγείας και Πρόνοιας ως προς τον τρόπο παροχής ψυχιατρικών και ψυχοκοινωνικών υπηρεσιών ψυχικής υγείας, στον τρόπο άσκησης του ιατρικού, νοσηλευτικού, επιστημονικού και εκπαιδευτικού έργου και γενικά στον τρόπο λειτουργίας τους.

5. Για τις Μονάδες Ψυχικής Υγείας που έχουν συσταθεί από νοσοκομεία του ν.δ. 2592/1953 και του ν. 1397/1983 ή από μονάδες ψυχικής υγείας που ανήκουν σε νομικά πρόσωπα δημοσίου δικαίου και νομικά πρόσωπα ιδιωτικού δικαίου μη κερδοσκοπικού χαρακτήρα που επιχορηγούνται εν όλω ή εν μέρει, άμεσα ή έμμεσα από το Δημόσιο, η εποπτεία εκτείνεται και στον τρόπο διοίκησης και στην οικονομική τους διαχείριση. Η διάταξη της παραγράφου αυτής δεν ισχύει για τις Μονάδες Ψυχικής Υγείας των Ενόπλων Δυνάμεων, των Πανεπιστημιακών Ψυχιατρικών Νοσοκομείων.

6. Η χρήση των όρων 'Κέντρα Ψυχικής Υγείας', 'Ιατροπαιδαγωγικά Κέντρα', 'Πολυδύναμα Ψυχιατρικά Ιατρεία', 'Πολυδύναμα Ιατροπαιδαγωγικά Ιατρεία', 'Υπηρεσίες Νοσηλείας και Ειδικής Φροντίδας Ψυχικής Υγείας κατ' Οίκον', 'Φιλοξενούσες Οικογένειες', 'Κέντρα Εξειδικευμένης Περιθαλψής' σε συνδυασμό ή όχι με οποιονδήποτε άλλο τίτλο ή επωνυμία γίνεται αποκλειστικά για υπηρεσίες ψυχικής υγείας που παρέχονται από το Δημόσιο, σύμφωνα με τις διατάξεις του παρόντος νόμου. Η χρήση των όρων σε τίτλο ή επωνυμία από κάθε τρίτο, φυσικό ή νομικό πρόσωπο, απαγορεύεται. Στην απαγόρευση υπάγονται όλα τα φυσικά ή νομικά πρόσωπα ιδιωτικού δικαίου κερδοσκοπικού ή μη χαρακτήρα, που εποπτεύονται ή όχι από το Υπουργείο Υγείας και Πρόνοιας. Τα ανωτέρω νομικά πρόσωπα, εφόσον έχουν ήδη χρησιμοποιήσει τίτλους με τους συγκεκριμένους όρους, υποχρεώνονται σε διάστημα έξι (6) μηνών από τη δημοσίευσή του παρόντος νόμου να αφαιρέσουν τους όρους από τον τίτλο τους. Με απόφαση του Υπουργού Υγείας και Πρόνοιας, οι παραβάτες τιμωρούνται με πρόστιμο και σε περίπτωση μη συμμόρφωσής τους σε νέα προθεσμία με αφαίρεση της άδειας λειτουργίας.

Άρθρο 5 Κέντρα Ψυχικής Υγείας - Ιατροπαιδαγωγικά Κέντρα Πολυδύναμα Ψυχιατρικά Ιατρεία Πολυδύναμα Ιατροπαιδαγωγικά Ιατρεία

1. Τα Κέντρα Ψυχικής Υγείας και τα Ιατροπαιδαγωγικά Κέντρα συσταίνονται με κοινή απόφαση των Υπουργών Εσωτερικών, Δημόσιας Διοίκησης και Αποκέντρωσης, Οικονομικών και Υγείας και Πρόνοιας, μετά από γνώμη του ΚΕ.Σ.Υ. και πρόταση της αρμόδιας κατά τόπο Τομεακής Επιτροπής Ψυχικής Υγείας, ως αποκεντρωμένες οργανικές μονάδες των νοσοκομείων του ν.δ. 2592/1953 και του ν. 1397/1983. Με την αυτή ή όμοια απόφαση συσταίνονται και οι θέσεις προσωπικού των Μονάδων αυτών. Τα Πανεπιστημιακά Ψυχιατρικά Νοσοκομεία δύνανται να αναπτύσσουν Κέντρα Ψυχικής Υγείας και Ιατροπαιδαγωγικά Κέντρα, τα οποία συσταίνονται με κοινή απόφαση των Υπουργών Εσωτερικών, Δημόσιας Διοίκησης και Αποκέντρωσης, Οικονομικών, Υγείας και Πρόνοιας και Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων.

2. Με απόφαση των Υπουργών Εσωτερικών, Δημόσιας

Διοίκησης και Αποκέντρωσης, Οικονομικών, καθώς και Υγείας και Πρόνοιας, μετά από πρόταση της αρμόδιας κατά τόπο Τομεακής Επιτροπής Ψυχικής Υγείας, στις περιοχές που δεν λειτουργούν Κέντρα Ψυχικής Υγείας ή Ιατροπαιδαγωγικά Κέντρα, μπορεί να συνιστώνται Πολυδύναμα Ψυχιατρικά Ιατρεία ή Πολυδύναμα Ιατροπαιδαγωγικά Ιατρεία ως αποκεντρωμένες μονάδες των Κέντρων Ψυχικής Υγείας ή των Ιατροπαιδαγωγικών Κέντρων του αντίστοιχου Τομέα Ψυχικής Υγείας και οι θέσεις προσωπικού τους.

3. Με προεδρικό διάταγμα, που εκδίδεται ύστερα από πρόταση των Υπουργών Εσωτερικών, Δημόσιας Διοίκησης και Αποκέντρωσης, Οικονομικών και Υγείας και Πρόνοιας, καθορίζεται ενιαίο πλαίσιο οργάνωσης των Κέντρων Ψυχικής Υγείας και των Ιατροπαιδαγωγικών Κέντρων, ανάλογα με τον εξυπηρετούμενο πληθυσμό και τις τυχόν γεωγραφικές ιδιαιτερότητες του Τομέα Ψυχικής Υγείας.

4. Σε Κέντρα Ψυχικής Υγείας, Ιατροπαιδαγωγικά Κέντρα, Πολυδύναμα Ψυχιατρικά Ιατρεία και Πολυδύναμα Ιατροπαιδαγωγικά Ιατρεία, τα οποία είναι εγκατεστημένα σε περιοχές που ο πληθυσμός που εξυπηρετούν έχει ιδιαίτερα προβλήματα πρόσβασης σε άλλες Μ.Ψ.Υ. παροχής νοσηλείας, μπορεί να λειτουργούν περιορισμένα τμήματα βραχείας ή μερικής νοσηλείας (ημερήσιας ή νυκτερινής). Με απόφαση του Υπουργού Υγείας και Πρόνοιας ορίζονται οι μονάδες που αναπτύσσονται τμήματα βραχείας ή μερικής νοσηλείας, τα κριτήρια, οι συνθήκες, οι προϋποθέσεις λειτουργίας και η στελέχωση των τμημάτων αυτών.

Άρθρο 6

Υπηρεσίες Νοσηλείας και Ειδικής Φροντίδας Ψυχικής Υγείας κατ' Οίκον

Παρέχονται υπηρεσίες νοσηλείας ή ειδικής φροντίδας ψυχικής υγείας κατ' οίκον από τα νοσοκομεία του ν.δ. 2592/1953 και του ν. 1397/1983, τα Πανεπιστημικά Ψυχιατρικά Νοσοκομεία ή από τις Μονάδες Ψυχικής Υγείας του άρθρου 5 του παρόντος νόμου. Με απόφαση του Υπουργού Υγείας και Πρόνοιας, η οποία εκδίδεται εντός εννέα (9) μηνών από της δημοσίευσής του παρόντος νόμου, καθορίζονται οι προϋποθέσεις, οι κατηγορίες των ατόμων με ψυχικές διαταραχές, ο τρόπος και η διαδικασία παροχής των υπηρεσιών αυτών, καθώς και κάθε λεπτομέρεια για την εφαρμογή του παρόντος άρθρου.

Άρθρο 7

Κινητές Μονάδες Ψυχικής Υγείας

1. Οι Κινητές Μονάδες Ψυχικής Υγείας συνιστώνται με απόφαση του Υπουργού Υγείας και Πρόνοιας και του κατά περίπτωση συναρμόδιου Υπουργού, που εκδίδεται μετά από πρόταση της αρμόδιας κατά τόπο Τομεακής Επιτροπής Ψυχικής Υγείας ως μονάδες νοσοκομείων του ν.δ. 2592/1953 και του ν. 1397/1983 των Πανεπιστημικών Ψυχιατρικών Νοσοκομείων, των Πανεπιστημικών Ινστιτούτων Ψυχικής Υγείας και των Πανεπιστημικών Μονάδων που έχουν ως αντικείμενο την ψυχική υγεία, ή ως μονάδες των Μονάδων Ψυχικής Υγείας του άρθρου 5 παρ. 1 του παρόντος νόμου για την εξυπηρέτηση των αναγκών ψυχικής υγείας των περιοχών με ιδιαίτερα προβλήματα πρόσβασης στις υπηρεσίες ψυχικής υγείας.

2. Οι Κινητές Μονάδες Ψυχικής Υγείας παρέχουν υπηρεσίες πρόληψης και νοσηλείας ή ειδικής φροντίδας ψυχικής υγείας κατ' οίκον σε συγκεκριμένο Τομέα Ψυ-

χικής Υγείας. Με απόφαση του Υπουργού Υγείας και Πρόνοιας, ύστερα από γνώμη της Τομεακής Επιτροπής Ψυχικής Υγείας, Κινητές Μονάδες Ψυχικής Υγείας μπορεί να εξυπηρετούν περισσότερους του ενός Τομείς Ψυχικής Υγείας της αυτής ή άλλης Υγειονομικής Περιφέρειας.

3. Με απόφαση του Υπουργού Υγείας και Πρόνοιας καθορίζονται, εντός έξι (6) μηνών από της δημοσίευσής, ο τρόπος λειτουργίας, η στελέχωση, καθώς και κάθε λεπτομέρεια εφαρμογής του παρόντος.

Άρθρο 8

Τα Κέντρα Εξειδικευμένης Περιθαλψής

Τα Κέντρα Εξειδικευμένης Περιθαλψής μπορεί να είναι Κέντρα Ημέρας, Νοσοκομεία Ημέρας και Κέντρα Παρέμβασης στην Κρίση για Ενηλίκες, Παιδιά ή Εφήβους. Με κοινή απόφαση των Υπουργών Υγείας και Πρόνοιας, Οικονομικών και Εσωτερικών, Δημόσιας Διοίκησης και Αποκέντρωσης και κάθε συναρμόδιου Υπουργού κατά περίπτωση, μετά από πρόταση των αντίστοιχων Τομεακών Επιτροπών Ψυχικής Υγείας, ορίζονται τα τμήματα, οι Μονάδες ή οι υπηρεσίες των αποκεντρωμένων μονάδων των Γενικών Νοσοκομείων, των Ψυχιατρικών Νοσοκομείων και των Πανεπιστημικών Ψυχιατρικών Νοσοκομείων, των Πανεπιστημικών Ινστιτούτων Ψυχικής Υγείας και των Πανεπιστημικών Μονάδων που έχουν ως αντικείμενο την ψυχική υγεία, οι οποίες λειτουργούν ως Κέντρα Εξειδικευμένης Περιθαλψής. Με κοινή απόφαση των Υπουργών Υγείας και Πρόνοιας και Εσωτερικών, Δημόσιας Διοίκησης και Αποκέντρωσης, μετά από πρόταση της αντίστοιχης Τ.Ε.Ψ.Υ., μετατρέπονται τμήμα ή τμήματα ή υπηρεσίες των αποκεντρωμένων μονάδων των νοσοκομείων και Ψυχιατρικών Νοσοκομείων του ν.δ. 2592/1953 και του ν. 1397/1983 σε Κέντρα Εξειδικευμένης Περιθαλψής. Με απόφαση των Υπουργών Υγείας και Πρόνοιας και Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων, μετά από γνώμη της αντίστοιχης Τ.Ε.Ψ.Υ. και της οικείας Ιατρικής Σχολής, μετατρέπονται τμήμα ή τμήματα ή μονάδες των Πανεπιστημικών Ψυχιατρικών Νοσοκομείων, των Πανεπιστημικών Ινστιτούτων Ψυχικής Υγείας και των Πανεπιστημικών Μονάδων που έχουν ως αντικείμενο την ψυχική υγεία, σε Κέντρα Εξειδικευμένης Περιθαλψής. Με απόφαση του Υπουργού Υγείας και Πρόνοιας και του κατά περίπτωση συναρμόδιου Υπουργού ορίζονται ο τρόπος οργάνωσης και λειτουργίας, οι προϋποθέσεις και οι όροι, καθώς και κάθε λεπτομέρεια εφαρμογής του παρόντος.

Άρθρο 9

Μονάδες και Προγράμματα Ψυχοκοινωνικής Αποκατάστασης

1. Οι Μονάδες ή προγράμματα όπου παρέχονται υπηρεσίες ψυχοκοινωνικής αποκατάστασης για ενήλικες, παιδιά ή εφήβους είναι τα Οικοτροφεία, οι Ξενώνες, τα Προστατευμένα Διαμερίσματα και οι Φιλοξενούσες Οικογένειες.

2. Οι Μονάδες Ψυχοκοινωνικής Αποκατάστασης, καθώς και τα προγράμματα Προστατευμένων Διαμερισμάτων και Φιλοξενουσών Οικογενειών έχουν σκοπό την τοποθέτηση και ψυχιατρική παρακολούθηση, σε χώρους διαβίωσης, θεραπείας και υποστήριξης, για μακρόχρονη ή βραχεία πηραμένη των ατόμων με ψυχικές διαταραχές και σοβαρά ψυχοκοινωνικά προβλήματα, όταν δεν έχουν στέγη ή κατάλληλο οικογενειακό περιβάλλον, μετά από αίτησή τους, με σύμφωνη γνώμη του θεράποντος ψυ-

χιότρον ή της θεραπευτικής ψυχιατρικής ομάδας.

3. Τα Οικοτροφεία και οι Ξενώνες συνιστώνται με κοινή απόφαση των Υπουργών Εσωτερικών, Δημόσιας Διοίκησης και Αποκέντρωσης, Οικονομικών, Υγείας και Πρόνοιας και του κατά περίπτωση συναρμόδιου Υπουργού, μετά από πρόταση της αρμόδιας κατά τόπο Τομεακής Επιτροπής Ψυχικής Υγείας, ως αποκεντρωμένες μονάδες νοσοκομείων του ν.δ. 2592/1953 και του ν. 1397/1983, των Πανεπιστημιακών Ψυχιατρικών Νοσοκομείων, των Πανεπιστημιακών Ινστιτούτων Ψυχικής Υγείας και των Πανεπιστημιακών Μονάδων που έχουν ως αντικείμενο την ψυχική υγεία ή των Μονάδων Ψυχικής Υγείας του άρθρου 5 του παρόντος νόμου με σκοπό την παροχή ιδίως στεγαστικών, θεραπευτικών, κοινωνικών και πολιτιστικών υπηρεσιών.

Ειδικότερα, τα Οικοτροφεία και οι Ξενώνες αναπτύσσουν δραστηριότητες Ψυχοκοινωνικής Αποκατάστασης και συμμετέχουν από κοινού με άλλα νομικά πρόσωπα της περιοχής τους σε δραστηριότητες πολιτιστικές και εκπαιδευτικές, καθώς και κοινωνικής και επαγγελματικής επανένταξης.

Με προεδρικό διάταγμα, που εκδίδεται ύστερα από πρόταση των Υπουργών Εσωτερικών, Δημόσιας Διοίκησης και Αποκέντρωσης, Οικονομικών και Υγείας και Πρόνοιας, συνιστώνται και οι θέσεις προσωπικού των μονάδων αυτών.

Με απόφαση του Υπουργού Υγείας και Πρόνοιας και του κατά περίπτωση συναρμόδιου Υπουργού καθορίζονται οι προϋποθέσεις, ο τρόπος οργάνωσης και λειτουργίας, οι αρχές, η στελέχωση, καθώς και κάθε λεπτομέρεια εφαρμογής του παρόντος, εντός έξι (6) μηνών από της δημοσίευσής.

Η τοποθέτηση στις Μονάδες και τα Προγράμματα Ψυχοκοινωνικής Αποκατάστασης και η ψυχιατρική παρακολούθηση σε αυτά παιδιών ή εφήβων με ψυχικές διαταραχές και σοβαρά ψυχοκοινωνικά προβλήματα παρέχεται μετά από απόφαση του αρμόδιου δικαστηρίου. Στις περιπτώσεις αυτές λαμβάνεται υπόψη και η γνώμη του ανηλίκου.

4. Οι υπηρεσίες ψυχικής υγείας στα προγράμματα των Προστατευμένων Διαμερισμάτων παρέχονται από τα νοσοκομεία του ν.δ. 2592/1953 και του ν. 1397/1983, τα Πανεπιστημιακά Ψυχιατρικά Νοσοκομεία, τα Πανεπιστημιακά Ινστιτούτα Ψυχικής Υγείας και τις Πανεπιστημιακές Μονάδες που έχουν ως αντικείμενο την ψυχική υγεία ή τις Μονάδες Ψυχικής Υγείας του άρθρου 5 του παρόντος νόμου, με απόφαση των Διοικητικών Συμβουλίων τους, μετά από πρόταση των Τομεακών Επιτροπών Ψυχικής Υγείας, με σκοπό την εγκατάσταση και ψυχιατρική παρακολούθηση ενηλίκων ατόμων με ψυχικές διαταραχές, σε διαμερίσματα ή άλλης μορφής κατοικία στην κοινότητα.

Στα Προστατευμένα Διαμερίσματα εγκαθίσταται αριθμός ατόμων με ψυχικές διαταραχές, μέχρι έξι (6), με περιορισμένη εποπτεία και παροχή υπηρεσιών ψυχικής υγείας από τα προσωπικά της Μονάδας Ψυχικής Υγείας στην οποία υπάγονται.

Οι υπηρεσίες ψυχικής υγείας στα Προστατευμένα Διαμερίσματα παρέχονται σε χώρους που ανήκουν ή μισθώνονται από τα νοσοκομεία του ν.δ. 2592/1953 και του ν. 1397/1983, καθώς και από τα Πανεπιστημιακά Ψυχιατρικά Νοσοκομεία, τα Πανεπιστημιακά Ινστιτούτα Ψυχικής Υγείας και τις Πανεπιστημιακές Μονάδες που έχουν ως αντικείμενο την ψυχική υγεία ή από τα ίδια τα άτομα με ψυχικές διαταραχές, όπως ειδικής σε χώρους που παραχωρείται η χρήση τους από οποιοδήποτε νομικό ή φυσικό πρόσωπο ή δωρίζονται ή κληροδοτούνται, στην αντιστοίχη Μονάδα Ψυχικής Υ-

γείας γι' αυτόν το συγκεκριμένο σκοπό.

Με απόφαση των Υπουργών Οικονομικών, Υγείας και Πρόνοιας και του κατά περίπτωση συναρμόδιου Υπουργού, η οποία εκδίδεται μέσα σε έξι (6) μήνες από της δημοσίευσής του παρόντος νόμου καθορίζονται οι προϋποθέσεις εφαρμογής των προγραμμάτων αυτών ως και οι προϋποθέσεις καταβολής χρηματικών ποσών που χορηγεί το νοσοκομείο στον ασθενή για την αντιμετώπιση των δαπανών διαβίωσης στο πλαίσιο της θεραπευτικής-εκπαιδευτικής διαδικασίας κοινωνικής τους επανένταξης, τα της επιλογής του υπολόγου διαχείρισης από τη θεραπευτική μονάδα, ο τρόπος οργάνωσης και λειτουργίας, καθώς και κάθε λεπτομέρεια εφαρμογής του παρόντος.

5. Οι υπηρεσίες ψυχικής υγείας στα προγράμματα Φιλοξενουμένων Οικογενειών παρέχονται από τα νοσοκομεία του ν.δ. 2592/1953 και του ν. 1397/1983, τα Πανεπιστημιακά Ψυχιατρικά Νοσοκομεία, τα Πανεπιστημιακά Ινστιτούτα Ψυχικής Υγείας και τις Πανεπιστημιακές Μονάδες που έχουν ως αντικείμενο την ψυχική υγεία, καθώς και από τις Μονάδες Ψυχικής Υγείας του άρθρου 5 παρ. 1 του παρόντος νόμου και έχουν ως σκοπό την τοποθέτηση και ψυχιατρική παρακολούθηση ενηλίκων με ψυχικές διαταραχές σε κατάλληλες οικογένειες.

Οι Φιλοξενούσες Οικογένειες μπορεί να ανήκουν στο φιλικό ή συγγενικό περιβάλλον του ασθενή, υπό την προϋπόθεση ότι δεν τελούν σε πρώτο βαθμό συγγένειας με τον ασθενή. Τα καθήκοντα της Φιλοξενούσας Οικογένειας μπορεί να ανατεθούν και σε μεμονωμένα άτομα.

Με απόφαση του Υπουργού Υγείας και Πρόνοιας και του κατά περίπτωση συναρμόδιου Υπουργού καθορίζονται οι προϋποθέσεις, η οργάνωση, η λειτουργία, οι αρχές και κάθε λεπτομέρεια εφαρμογής του παρόντος εντός εννέα (9) μηνών από της δημοσίευσής.

Τα αυτά ισχύουν και για τα νοσοκομεία του ν.δ. 2592/1953 και του ν. 1397/1983 που λειτουργούν ψυχιατρικά τμήματα ή Πανεπιστημιακές Ψυχιατρικές Κλινικές παιδιών και εφήβων και για τις μονάδες αυτών του άρθρου 5 του παρόντος νόμου, ως προς την τοποθέτηση και ψυχιατρική παρακολούθηση σε Φιλοξενούσες Οικογένειες παιδιών και εφήβων με ψυχικές διαταραχές μετά από απόφαση του αρμόδιου δικαστηρίου. Στις περιπτώσεις αυτές λαμβάνεται υπόψη και η γνώμη του ανηλίκου. Με απόφαση του Υπουργού Υγείας και Πρόνοιας και του κατά περίπτωση συναρμόδιου Υπουργού καθορίζονται οι προϋποθέσεις, ο τρόπος οργάνωσης και λειτουργίας των Υπηρεσιών Φιλοξενουμένων Οικογενειών, τα κριτήρια και κάθε λεπτομέρεια εφαρμογής του παρόντος εντός εννέα (9) μηνών από της δημοσίευσής.

Άρθρο 10 **Ειδικά Κέντρα Κοινωνικής Επένταξης** **Ειδικές Μονάδες Αποκατάστασης και** **Επαγγελματικής Επένταξης**

1. Υπηρεσίες αποκατάστασης και κοινωνικής-επαγγελματικής επένταξης παρέχονται από ένα ή περισσότερα τμήματα ή μονάδες των Ψυχιατρικών Νοσοκομείων, των Πανεπιστημιακών Ψυχιατρικών Νοσοκομείων και των νοσοκομείων του ν.δ. 2592/1953 και του ν. 1397/1983. Τα τμήματα αυτά ορίζονται με απόφαση των Υπουργών Υγείας και Πρόνοιας, μετά από πρόταση των αντιστοίχων Τομεακών Επιτροπών Ψυχικής Υγείας Ενηλίκων, ως Ειδικά Κέντρα Κοινωνικής Επένταξης.

Τα Ειδικά Κέντρα Κοινωνικής Επένταξης μπορεί να είναι Θεραπευτικές Μονάδες Αποκατάστασης και

Κέντρα Κοινωνικής Επένταξης για ενήλικες, παιδιά ή εφήβους και Κέντρα Προεπαγγελματικής Εκπαίδευσης και Επαγγελματικής Κατάρτισης για ενήλικες και εφήβους.

Με απόφαση του Υπουργού Υγείας και Πρόνοιας και του κατά περίπτωση συναρμόδιου Υπουργού ορίζονται ο τρόπος οργάνωσης και λειτουργίας, οι προϋποθέσεις και οι όροι, καθώς και κάθε λεπτομέρεια εφαρμογής του παρόντος εντός εννέα (9) μηνών από της δημοσίευσής.

2. Οι Ειδικές Μονάδες Αποκατάστασης και Επαγγελματικής Επένταξης είναι τα Προστατευμένα Εργαστήρια και τα Εργαστήρια Επαγγελματικής Εκπαίδευσης για ενήλικες ή εφήβους ηλικίας δεκαπέντε (15) ετών και άνω, με χρόνιες ψυχικές διαταραχές και σοβαρά ψυχοκοινωνικά προβλήματα. Τα Προστατευμένα Εργαστήρια και τα Εργαστήρια Επαγγελματικής Εκπαίδευσης συνιστώνται με κοινή απόφαση των Υπουργών Εσωτερικών, Δημόσιας Διοίκησης και Αποκέντρωσης, Οικονομικών, Εργασίας και Κοινωνικών Ασφαλίσεων, Υγείας και Πρόνοιας και Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων κατά περίπτωση μετά από πρόταση της αρμόδιας κατά τόπο Τομεακής Επιτροπής Ψυχικής Υγείας, ως αποκεντρωμένες μονάδες νοσοκομείων του ν.δ. 2592/1953 και του ν. 1397/1983 και των Πανεπιστημιακών Ψυχιατρικών Νοσοκομείων και ως Μονάδες των Πανεπιστημιακών Ινστιτούτων Ψυχικής Υγείας και των Πανεπιστημιακών Μονάδων που έχουν ως αντικείμενό τους την ψυχική υγεία. Με προεδρικό διάταγμα, που εκδίδεται ύστερα από πρόταση των Υπουργών Εσωτερικών, Δημόσιας Διοίκησης και Αποκέντρωσης, Οικονομικών και Υγείας και Πρόνοιας, συνιστώνται και οι θέσεις προσωπικού αυτών.

Τα Προστατευμένα Εργαστήρια και τα Εργαστήρια Επαγγελματικής Εκπαίδευσης λειτουργούν σε χώρους που ανήκουν ή μισθώνονται από τα νοσοκομεία του ν.δ. 2592/1953 και του ν. 1397/1983, καθώς και από τα Πανεπιστημιακά Ψυχιατρικά Νοσοκομεία, ως και σε χώρους που τους παραχωρούνται δωρεάν κατά χρήση γι' αυτόν το συγκεκριμένο σκοπό.

Στα Προστατευμένα Εργαστήρια και τα Εργαστήρια Επαγγελματικής Εκπαίδευσης παρέχονται υπηρεσίες για την απόκτηση λειτουργικών, μαθησιακών και επαγγελματικών δεξιοτήτων στα άτομα με χρόνιες ψυχικές διαταραχές και σοβαρά ψυχοκοινωνικά προβλήματα από το κατάλληλο προσωπικό με σκοπό τη θεραπεία, την κοινωνική επένταξη και την τοποθέτησή τους στην ελεύθερη ή προστατευμένη αγορά εργασίας ή σε Κοινωνικούς Συνεταιρισμούς Περιορισμένης Ευθύνης ή άλλες μορφές κοινωνικών ή δημοτικών επιχειρήσεων.

Με απόφαση του Υπουργού Υγείας και Πρόνοιας και του κατά περίπτωση συναρμόδιου Υπουργού, η οποία εκδίδεται εντός έτους από της δημοσίευσής του παρόντος, καθορίζονται η οργάνωση και λειτουργία των Προστατευμένων Εργαστηρίων και των Εργαστηρίων Επαγγελματικής Εκπαίδευσης, οι προϋποθέσεις και τα κριτήρια επιλογής, η ατελέχυσή τους, καθώς και κάθε λεπτομέρεια εφαρμογής του παρόντος άρθρου.

Άρθρο 11 **Μονάδες Ψυχικής Υγείας στον Ιδιωτικό** **Κερδοσκοπικό και μη Κερδοσκοπικό Τομέα**

1. Επιτρέπεται η ίδρυση και λειτουργία από φυσικά ή νομικά πρόσωπα ιδιωτικού δικαίου κερδοσκοπικού ή μη χαρακτήρα, πέραν των όσων προβλέπονται από τις διατάξεις του π.δ. 247/1991 (ΦΕΚ 93 Α') και του π.δ. 517/1991 (ΦΕΚ 202 Α') αποκλειστικά Κέντρων Ημέρας,

Προστατευμένων Διαμερισμάτων, Οικοτροφείων, Ξενώνων, Ειδικών Κέντρων Κοινωνικής Επένταξης και Ειδικών Μονάδων Αποκατάστασης και Επαγγελματικής Επένταξης. Από νομικά πρόσωπα ιδιωτικού δικαίου μη κερδοσκοπικού χαρακτήρα επιτρέπεται η λειτουργία και Κινητών Μονάδων Ψυχικής Υγείας.

Το αυτό φυσικά ή νομικό πρόσωπο μπορεί να λειτουργεί περισσότερες από μία Μ.Ψ.Υ.. Οι μονάδες αυτές των φυσικών και νομικών προσώπων ιδιωτικού δικαίου εντάσσονται στον αντίστοιχο Τομέα Ψυχικής Υγείας (Το.Ψ.Υ.).

2. Η άδεια ίδρυσης χορηγείται από τον Υπουργό Υγείας και Πρόνοιας εντός τριών (3) μηνών από την απόφαση σκοπιμότητας, η οποία εκδίδεται μετά από γνώμη της αρμόδιας Τομεακής Επιτροπής Ψυχικής Υγείας. Με απόφαση του Υπουργού Υγείας και Πρόνοιας, η οποία εκδίδεται εντός έξι (6) μηνών από της δημοσίευσής του παρόντος νόμου, καθορίζονται τα κριτήρια που πρέπει να πληρούνται για την έγκριση σκοπιμότητας.

3. Με όμοια απόφαση, η οποία εκδίδεται εντός έξι (6) μηνών από της δημοσίευσής του παρόντος νόμου, καθορίζονται οι προϋποθέσεις, τα απαιτούμενα δικαιολογητικά, η διαδικασία και κάθε λεπτομέρεια για τη χορήγηση άδειας ίδρυσης των Μ.Ψ.Υ. του παρόντος άρθρου.

4. Τα φυσικά και νομικά πρόσωπα ιδιωτικού δικαίου κερδοσκοπικού ή μη χαρακτήρα υποβάλλουν εντός έτους, από τότε που έλαβαν τη σχετική άδεια ίδρυσης των Μ.Ψ.Υ. της παραγράφου 1 του παρόντος άρθρου, τα σχετικά δικαιολογητικά για να λάβουν την άδεια λειτουργίας, η οποία χορηγείται με απόφαση του Υπουργού Υγείας και Πρόνοιας.

Σε αντίθετη περίπτωση η άδεια ίδρυσης που χορηγήθηκε ανακαλείται αμέσως και επιβαλλονται κυρώσεις οι οποίες προβλέπονται από τις διατάξεις των άρθρων 20 και 21 του π.δ. 247/1991 όπως κάθε φορά ισχύει.

Με απόφαση του Υπουργού Υγείας και Πρόνοιας, η οποία εκδίδεται εντός έξι (6) μηνών από της δημοσίευσής του παρόντος νόμου, καθορίζονται οι διαδικασίες ελέγχου, τα δικαιολογητικά, οι προϋποθέσεις και κάθε άλλη λεπτομέρεια για την έκδοση της άδειας λειτουργίας Μονάδων Ψυχικής Υγείας από φυσικά και νομικά πρόσωπα ιδιωτικού δικαίου κερδοσκοπικού ή μη χαρακτήρα.

5. Δεν επιτρέπεται η χορήγηση άδειας ίδρυσης και λειτουργίας σε νομικά πρόσωπα των οποίων οι νόμιμοι εκπρόσωποι, οι διαχειριστές ή τα μέλη του Διοικητικού Συμβουλίου έχουν καταδικαστεί για παράβαση των διατάξεων του ποινικού νόμου, που συνιστά κώλυμα διορισμού στα Δημόσια ή για παράβαση που αφορά το νόμο για τα ναρκωτικά ή για εγκλήματα κατά γενετήσιας ελευθερίας.

Δεν επιτρέπεται η χορήγηση άδειας ίδρυσης και λειτουργίας σε νομικά πρόσωπα των οποίων οι νόμιμοι εκπρόσωποι ή διαχειριστές είναι γιατροί ή ψυχολόγοι κλάδου Ε.Σ.Υ. ή επαγγελματίες ψυχικής υγείας που έχουν τη δημοσιονομική ιδιότητα.

Δεν επιτρέπεται η χορήγηση άδειας ίδρυσης, εφόσον δεν υπάρχει σκοπιμότητα.

6. Οι Μονάδες Ψυχικής Υγείας που ήδη λειτουργούν υποχρεούνται να προσαρμοστούν στις διατάξεις του παρόντος και των αποφάσεων που θα εκδοθούν εντός προθεσμίας έτους από τη δημοσίευσή τους.

Άρθρο 12 **Κοινωνικοί Συνεταιρισμοί Περιορισμένης Ευθύνης** **(Κοι.Σ.Π.Ε.)**

1. Οι Κοινωνικοί Συνεταιρισμοί Περιορισμένης Ευθύνης

(Κοι.Σ.Π.Ε.) αποβλέπουν στην κοινωνικά-οικονομική ενσωμάτωση και επαγγελματική ένταξη των ατόμων με σοβαρά ψυχοκοινωνικά προβλήματα και συμβάλλουν στη θεραπεία τους και στην κατά το δυνατόν οικονομική τους αυτάρκεια. Οι Κοι.Σ.Π.Ε. είναι νομικά πρόσωπα ιδιωτικού δικαίου με περιορισμένη ευθύνη των μελών τους, έχουν εμπορική ιδιότητα και αποτελούν Μονάδες Ψυχικής Υγείας, οι οποίες εντάσσονται στους Τομείς Ψυχικής Υγείας. Η μέριμνα για την ανάπτυξή τους και η εποπτεία τους ανήκουν στον Υπουργό Υγείας και Πρόνοιας και ασκούνται μέσω της Διεύθυνσης Ψυχικής Υγείας.

2. Οι Κοινωνικοί Συνεταιρισμοί Περιορισμένης Ευθύνης μπορούν να είναι ταυτόχρονα παραγωγικές, καταναλωτικές, εμπορικές, προμηθευτικές, μεταφορικές, τουριστικές, οικοδομικές, πιστωτικές, αναπτυξιακές, κοινωνικές, εκπαιδευτικές και πολιτιστικές μονάδες και να αναπτύσσουν οποιαδήποτε οικονομική δραστηριότητα (αγροτική, κτηνοτροφική, μελισσοκομική, αλιευτική, δασική, βιομηχανική, βιοτεχνική, ξενοδοχειακή, εμπορική, παροχής υπηρεσιών, κοινωνικής ανάπτυξης).

Οι Κοινωνικοί Συνεταιρισμοί Περιορισμένης Ευθύνης μπορεί:

α) Να ιδρύουν και να διατηρούν καταστήματα πώλησης και υποκαταστήματα οποιαδήποτε.

β) Να συμμετέχουν σε επιχειρήσεις κοινής ωφέλειας εφόσον η συμμετοχή αυτή επιτρέπεται από τις ειδικές κατά περίπτωση διατάξεις. Ειδικότερα, μπορεί να συμμετέχουν σε Ευρωπαϊκούς Ομίλους Οικονομικού Σκοπού (Ε.Ο.Ο.Σ.), Κοινοπραξίες, Εταιρείες Περιορισμένης Ευθύνης (Ε.Π.Ε.), Ανώνυμες Εταιρείες (Α.Ε.) και Δημοτικές Επιχειρήσεις.

γ) Να συμμετέχουν σε αναπτυξιακά προγράμματα ή να συμμετέχουν με άλλες επιχειρήσεις ή εταιρείες στην πραγματοποίησή τους και να συνεργάζονται μέσω κοινοπραξιών ή προγραμματικών συμβάσεων με άλλα φυσικά ή νομικά πρόσωπα δημοσίου ή ιδιωτικού δικαίου, εταιρείες ή άλλες ενώσεις κάθε τύπου, οι οποίες έχουν ως αντικείμενο την ανάπτυξη δραστηριοτήτων, από αυτές που προβλέπονται στον παρόντα νόμο.

Οι Κοινωνικοί Συνεταιρισμοί Περιορισμένης Ευθύνης έχουν έδρα τους το δήμο στον οποίο εδρεύει η διοίκησή τους. Η επωνυμία τους περιλαμβάνει υποχρεωτικά τον ορα Κοινωνικοί Συνεταιρισμοί Περιορισμένης Ευθύνης και την έδρα. Μπορεί να περιλαμβάνει και διακριτικό τίτλο. Σε κάθε Τομέα Ψυχικής Υγείας συστήνεται και λειτουργεί αποκλειστικά ένας Κοινωνικός Συνεταιρισμός Περιορισμένης Ευθύνης. Η επωνυμία των Κοινωνικών Συνεταιρισμών Περιορισμένης Ευθύνης διακρίνεται από την επωνυμία άλλων συνεταιρισμών, οι οποίοι εδρεύουν στον ίδιο δήμο, αναπτύσσουν τις δραστηριότητές τους στον ίδιο Τομέα Ψυχικής Υγείας και έχουν τον ίδιο ή παρεμφερή σκοπό. Στην επωνυμία δεν επιτρέπεται να περιλαμβάνονται ονόματα φυσικών προσώπων ή επωνυμίες άλλων νομικών προσώπων.

3. Η σύσταση των Κοι.Σ.Π.Ε. ρυθμίζεται από τις διατάξεις της παρ. 3 του άρθρου 1 του ν.1667/1986 (ΦΕΚ 196 Α') χωρίς τον περιορισμό για υπογραφή του καταστατικού από εκατό (100) τουλάχιστον πρόσωπα αν πρόκειται για καταναλωτικό συνεταιρισμό. Απαιτείται άδεια σκοπιμότητας, η οποία χορηγείται από τον Υπουργό Υγείας και Πρόνοιας μετά από εξέταση του προτεινόμενου καταστατικού και αφού ληφθούν υπόψη οι δυνατότητες των Μονάδων Ψυχικής Υγείας, τα αναπτυξιακά δεδομένα της περιοχής δράσης και η γνώμη του Τομέα Ψυχικής Υγείας. Κατά τα λοιπά ισχύουν οι διατάξεις των παρ. 4 έως 8 του άρθρου 1 του ν.1667/1986 εκτός από τα εδάφια δ' και ε' της παρ. 4.

4. Μέλη των Κοι.Σ.Π.Ε. μπορούν να γίνουν:

α) Φυσικά πρόσωπα, ενήλικες ή ανήλικοι τουλάχιστον δεκαπέντε (15) ετών, οι οποίοι λόγω ψυχικής διαταραχής έχουν ανάγκη αποκατάστασης, όπως αυτή προσδιορίζεται από την αντίστοιχη Τομεακή Επιτροπή Ψυχικής Υγείας, ανεξάρτητα από τη διαγνωστική κατηγορία, το στάδιο της νόσου και τη διαμονή (Προσωπική Κατοικία, Μονάδες Ψυχοκοινωνικής Αποκατάστασης του παρόντος νόμου, νοσοκομεία του Ε.Σ.Υ., κυρίως ψυχιατρικά, Πανεπιστημιακά Ψυχιατρικά Νοσοκομεία ή άλλες Μ.Ψ.Υ.), χωρίς να απαιτείται να έχουν την ικανότητα για δικαιοπραξία, κατά παρέκκλιση των διατάξεων του Αστικού Κώδικα και των νόμων Περί Συνεταιρισμών. Τα μέλη αυτής της κατηγορίας αποτελούν τουλάχιστον το 35% του συνόλου των μελών.

β) Ενήλικες που εργάζονται στο χώρο της ψυχικής υγείας, όπως εργοθεραπευτές, εκπαιδευτές και άλλες κατηγορίες επαγγελματιών της ψυχικής υγείας. Επιτρέπεται η συμμετοχή των δημοσίων υπαλλήλων ή ψυχιάτρων ή ψυχολόγων κλάδου Ε.Σ.Υ.. Τα μέλη αυτής της κατηγορίας δεν είναι δυνατόν να υπερβαίνουν το 45% του συνόλου των μελών.

γ) Δήμοι, κοινότητες ή άλλα φυσικά ή νομικά πρόσωπα δημοσίου ή ιδιωτικού δικαίου, εφόσον προβλέπεται από το καταστατικό των συνεταιρισμών, και ειδικότερα τα νοσοκομεία του Ε.Σ.Υ., κυρίως τα Ψυχιατρικά Νοσοκομεία, τα Γενικά Νοσοκομεία, τα Πανεπιστημιακά Ψυχιατρικά Νοσοκομεία, τα Ν.Π.Ι.Δ. τα οποία έχουν αναπτύξει Μονάδες Ψυχικής Υγείας και υπάγονται στον κατά περίπτωση Τομέα Ψυχικής Υγείας. Τα μέλη αυτής της κατηγορίας δεν είναι δυνατόν να υπερβαίνουν το 20% του συνόλου των μελών.

Μέλη των Κοι.Σ.Π.Ε. δεν μπορεί να γίνουν νομικά ή φυσικά πρόσωπα τα οποία μετέχουν σε άλλο συνεταιρισμό, ο οποίος έχει τον ίδιο ή παρεμφερή σκοπό και έχει την έδρά του στον ίδιο Τομέα Ψυχικής Υγείας.

5. Τα μέλη των συνεταιρισμών μπορεί να απασχολούνται στους Κοι.Σ.Π.Ε. ως εξής:

α) Τα μέλη της πρώτης κατηγορίας μπορεί να παρέχουν εργασία στους Κοι.Σ.Π.Ε. και να αμείβονται ανάλογα με την παραγωγικότητά τους και το χρόνο της εργασίας τους, όπως προβλέπεται από τον κανονισμό εσωτερικής λειτουργίας του κατά περίπτωση Κοι.Σ.Π.Ε.. Αν τα απασχολούμενα μέλη της κατηγορίας αυτής έχουν σύνταξη γήρατος ή αναπηρίας ή επίδομα πρόνοιας ή επιδόματα επανένταξης ή οποιασδήποτε μορφής νοσήλιο ή παροχή, δεν χάνουν αυτές τις παροχές, αλλά συνεχίζουν να τις εισπράττουν ταυτόχρονα και αθροιστικά με την αμοιβή τους από το συνεταιρισμό. Αν τα απασχολούμενα μέλη της πρώτης κατηγορίας της παρ. 6 εδ. α' δεν είναι ασφαλισμένα, ούτε καλύπτονται από τις διατάξεις των παραγράφων 1 και 2 του άρθρου 18 του ν.2072/1992 ασφαλιζονται από τους Κοι.Σ.Π.Ε. στους αντίστοιχους ασφαλιστικούς οργανισμούς των κλάδων τους.

β) Τα μέλη της δεύτερης κατηγορίας μπορεί να παρέχουν εργασία στους συνεταιρισμούς, με πλήρη ή μερική απασχόληση, σύμφωνα με τους όρους που προβλέπονται από το καταστατικό και τον κανονισμό εσωτερικής λειτουργίας τους. Ειδικότερα, εργαζόμενοι σε Μονάδα Ψυχικής Υγείας του Τομέα Ψυχικής Υγείας με την οποία οι συνεταιρισμοί συνεργάζονται για επιστημονικούς, εκπαιδευτικούς και θεραπευτικούς σκοπούς μπορεί να απασχολούνται παράλληλα, με μετακινούνται ή να αποσπώνται με τη συναίνεσή τους στους Κοι.Σ.Π.Ε.. Τα απασχολούμενα μέλη αυτής της κατηγορίας δεν αμείβονται από τους Κοι.Σ.Π.Ε.. Οι συνεταιρισμοί οφείλουν μόνο να καταβάλουν σε αυτά τις

δαπάνες στις οποίες υποβλήθηκαν λόγω της εργασίας τους σε αυτούς.

6. Τα ιδρυτικά μέλη γίνονται μέλη των Κοι.Σ.Π.Ε. με την υπογραφή του καταστατικού. Η εγγραφή νέων μελών είναι πάντοτε ελεύθερη σε νομικά και φυσικά πρόσωπα που συγκεντρώνουν τις προϋποθέσεις του νόμου και του καταστατικού. Η διαδικασία εγγραφής διέπεται από τις διατάξεις του ν.1667/1986 άρθρο 2 παράγραφοι 4-6. Τα μέλη μπορεί να αποχωρήσουν από τους Κοι.Σ.Π.Ε. με γραπτή δήλωσή τους, που υποβάλλεται στο Δ.Σ. τρεις (3) μήνες τουλάχιστον πριν από το τέλος της οικονομικής χρήσης. Το Δ.Σ. μπορεί σε εξαιρετικές περιπτώσεις να επιτρέψει την αποχώρηση μελών πριν από τη συμπλήρωση του παραπάνω χρονικού διαστήματος. Το μέλος διαγράφεται από τους συνεταιρισμούς στις περιπτώσεις που προβλέπει το καταστατικό ή αν λόγω μη εκπλήρωσης των υποχρεώσεων τους βλέπονται τα συμφέροντα των Κοι.Σ.Π.Ε.. Στα μέλη που αποχωρούν ή διαγράφονται από τους Κοι.Σ.Π.Ε. αποδίδεται η συνεταιριστική μερίδα που εισέφεραν το αργότερο τρεις (3) μήνες από την έγκριση του ισολογισμού της χρήσης μέσα στην οποία έγινε η αποχώρηση ή η διαγραφή.

7. Κάθε μέλος εγγράφεται με μια υποχρεωτική συνεταιριστική μερίδα που καθορίζεται στο καταστατικό. Αν το καταστατικό δεν ορίζει διαφορετικά, η εισφορά της συνεταιριστικής μερίδας γίνεται μέσα σε ένα (1) μήνα από την καταχώριση του συνεταιρισμού ή από την εγγραφή του μέλους. Η συνεταιριστική μερίδα είναι αδιαίρετη και ίση για όλα τα μέλη.

Το καταστατικό μπορεί να επιτρέψει την απόκτηση από κάθε μέλος έως 5 προαιρετικών μεριδίων, εκτός από την υποχρεωτική μερίδα και να ορίζει χωρίς περιορισμό τον αριθμό προαιρετικών μεριδίων που μπορούν να αποκτήσουν νομικά πρόσωπα δημοσίου δικαίου ή νομικά πρόσωπα ιδιωτικού δικαίου μη κερδοσκοπικού χαρακτήρα που υπάγονται στον ευρύτερο δημόσιο ή στον ιδιωτικό τομέα. Η αξία κάθε προαιρετικής μερίδας είναι ίση με την αξία της υποχρεωτικής. Για την απόκτηση της υποχρεωτικής ή των προαιρετικών μεριδίων τα νομικά πρόσωπα δημοσίου δικαίου εγγράφουν στον προϋπολογισμό τους ανάλογη πίστωση για το σκοπό αυτόν. Η μεταβίβαση της συνεταιριστικής μερίδας σε τρίτο γίνεται εγγράφως ύστερα από συναίνεση του Δ.Σ., εφόσον στο πρόσωπο του τρίτου συντρέχουν οι όροι που απαιτούνται για την είσοδό του ως μέλους.

Η προαιρετική συνεταιριστική μερίδα μπορεί να μεταβιβάζεται χωρίς προηγούμενη άδεια του Δ.Σ. σε άλλο μέλος του Κοι.Σ.Π.Ε.. Ισχύουν οι διατάξεις της παρ. 5 του άρθρου 3 του ν. 1667/1986. Η συνεταιριστική ιδιότητα δεν κληρονομείται ούτε κληροδοτείται. Στους κληρονόμους αποδίδεται η συνεταιριστική μερίδα.

8. Τα δικαιώματα των μελών διέπονται από τις διατάξεις της παρ. 2 του άρθρου 4 του ν. 1667/1986. Κάθε νέο μέλος υποχρεούται να καταβάλει, εκτός από το ποσό της μερίδας του και εισφορά ανάλογη προς την καθαρή περιουσία του συνεταιρισμού, όπως αυτή προκύπτει από τον ισολογισμό της τελευταίας χρήσης. Η εισφορά αυτή φέρεται σε ειδικό αποθεματικό. Το καταστατικό μπορεί να ορίζει καταβολή μικρότερης εισφοράς ή συμβολικής αξίας εισφορά για τα μέλη της πρώτης και δεύτερης κατηγορίας. Το καταστατικό μπορεί να ορίζει ότι τα μέλη υποχρεούνται να καταβάλουν ορισμένο χρηματικό ποσό για την κάλυψη ζημιών των συνεταιρισμών και μόνο ύστερα από απόφαση της Γ.Σ.. Τα μέλη ευθύνονται για τα χρέη των συνεταιρισμών σε τρίτους μέχρι το ποσό της συνεταιριστικής τους μερίδας.

Η ευθύνη των μελών υφίσταται και για χρέη που είχαν δημιουργηθεί πριν γίνουν μέλη και δεν περιλαμβάνει τα χρέη που δημιουργήθηκαν μετά την έξοδό τους. Η σχετική αξίωση παραγράφεται μετά την παρέλευση ενός (1) έτους από την έξοδο του μέλους ή από την περσίωση της πτώχευσης ή της εκκαθάρισης. Δεν απαγγέλλεται ποτέ προσωπική κράτηση κατά των μελών των οργάνων των συνεταιρισμών για χρέη προς τρίτους και προς το Δημόσιο, καθώς και για χρέη μεταξύ μελών και συνεταιρισμών.

9. Το Δ.Σ. αποτελείται από επτά (7) τακτικά μέλη και ισάριθμα αναπληρωματικά που εκλέγονται από τη Γ.Σ.. Η σύνθεση του Δ.Σ. είναι η ακόλουθη: Πέντε (5) μέλη της δεύτερης και τρίτης κατηγορίας, καθώς και δύο (2) μέλη της πρώτης κατηγορίας του παρόντος άρθρου εφόσον δεν τελούν σε πλήρη στερητική δικαστική συμπαράσταση.

Το Δ.Σ., με πρόσκληση του συμβούλου που πλειοψήφησε, συνέρχεται και εκλέγει με φανερό ψηφοφορία πρόεδρο, ταμία και γραμματέα, δεν μπορεί να εκλεγούν στη θέση του προέδρου, γραμματέα και ταμία μέλη της πρώτης κατηγορίας. Το Δ.Σ. μέσα σε τρεις (3) μήνες πρέπει να δηλώσει την εκλογή του για καταχώριση στο μητρώο συνεταιρισμών του αρμόδιου Εργνοδικείου. Η διάρκεια της θητείας του Δ.Σ. είναι τριετής και παρατείνεται μέχρι την εκλογή νέου Δ.Σ. το πολύ για τρεις (3) μήνες. Το Δ.Σ. συνέρχεται σε τακτική συνεδρίαση μία φορά το μήνα και σε έκτακτη, όταν το συγκαλέσει ο πρόεδρος ή το ζητήσουν τρία (3) από τα μέλη του. Βρίσκεται σε απαρτία και συνεδριάζει έγκυρα, όταν παρίσταται πέντε (5) τουλάχιστον μέλη του. Οι αποφάσεις λαμβάνονται με πλειοψηφία των παρόντων μελών. Σε περίπτωση όριου αριθμού, υπερσχύει η ψήφος του προέδρου. Εκπροσώπηση μέλους δεν επιτρέπεται.

Οι αποφάσεις καταχωρούνται από το γραμματέα στο βιβλίο πρακτικών του Δ.Σ.. Κατά τα λοιπά ισχύουν οι διατάξεις των παραγράφων 4 και 5 του άρθρου 7 του ν. 1667/1986.

10. Το Εποπτικό Συμβούλιο αποτελείται από τρία (3) μέλη που εκλέγονται από τη Γ.Σ.. Το ίδιο μέλος δεν μπορεί να μετέχει στο Ε.Σ. και στο Δ.Σ.. Μέλη των Κοι.Σ.Π.Ε. της πρώτης κατηγορίας δεν μετέχουν στο Ε.Σ.. Τα μέλη του Ε.Σ. και του Δ.Σ. δεν επιτρέπεται να έχουν μεταξύ τους συγγένεια μέχρι δεύτερο βαθμό ή να είναι συζυγοί. Αν τα μέλη του συνεταιρισμού είναι λιγότερα από είκοσι (20) δεν απαιτείται η εκλογή Ε.Σ., εκτός αν ορίζει διαφορετικά το καταστατικό. Μείωση των μελών κάτω των πενήντα (50) δεν θίγει τη σύνθεση και τη λειτουργία του Ε.Σ. μέχρι τη λήξη της θητείας του. Κατά τα λοιπά εφαρμόζονται ανάλογα οι διατάξεις της παρ. 9. Το Ε.Σ. ελέγχει τις πράξεις του Δ.Σ., καθώς και την τήρηση των αποφάσεων της Γ.Σ. από το Δ.Σ.. Το Ε.Σ. έχει δικαίωμα και καθήκον να λαμβάνει γνώση οποιασδήποτε βιβλίου, εγγράφου ή στοιχείων των συνεταιρισμών, να διενεργεί λογιστικό και διαχειριστικό έλεγχο και να παρακολουθεί την πορεία των υποθέσεων του συνεταιρισμού. Για τη διενέργεια λογιστικού και διαχειριστικού ελέγχου μπορεί να διορίσει έναν ειδικό σύμβουλο ή επιμετρογνώμονα. Το Ε.Σ. αν διαπιστώσει παραβάσεις του νόμου, του καταστατικού ή των αποφάσεων της Γ.Σ. εκ μέρους του Δ.Σ. ή παραρτηρές ως προς τη διαχείριση, που βλάπτουν τα συμφέροντα των συνεταιρισμών, υποδεικνύει εγγράφως την επανόρθωσή τους και ζητεί εκτάκτως από το Δ.Σ. τη συγκλήση της Γ.Σ..

11. Η Γενική Συνέλευση των μελών είναι το ανώτατο όργανο του Κοι.Σ.Π.Ε., αποφασίζει για κάθε υπόθεση

που δεν υπάγεται στην αρμοδιότητα άλλου οργάνου και έχει την εποπτεία και τον έλεγχο των οργάνων της διοίκησης. Στην αποκλειστική αρμοδιότητα της Γ.Σ., εκτός από τις προβλέψεις της παρ. 2 του άρθρου 6 του ν. 1667/1986, υπάγονται:

α) Η έγκριση για συμμετοχή σε Ευρωπαϊκούς Ομίλους Οικονομικού Σκοπού (Ε.Ο.Ο.Σ.), σε Εταιρείες ή Επιχειρήσεις δημόσιου συμφέροντος, καθώς και η αποχώρηση από αυτές.

β) Η έγκριση για συμμετοχή των συνεταιρισμών σε Κοινοπραξίες ή Ενώσεις συνεταιριστικές ανώτερου βαθμού και η αποχώρησή τους από αυτές.

γ) Η παύση των μελών των οργάνων της διοίκησης, οποτεδήποτε, για σπουδαίο λόγο και κυρίως για παράβαση καθήκοντος ή για ανικανότητα να ασκήσουν την τακτική διαχείριση.

Η Γ.Σ. απαρτίζεται από όλα τα μέλη, που συνέρχονται σε τακτική ή έκτακτη συνεδρίαση όπως ορίζει ο παρών νόμος. Όλα τα μέλη των Κοι.Σ.Π.Ε., ανεξάρτητα από κατηγορία, μετέχουν και ψηφίζουν αυτοπροσώπως, εκτός αν το καταστατικό προβλέπει την αντιπροσωπεία διαμέσου άλλου μέλους εξουσιοδοτούμενου από αυτό. Ειδικότερα τα μέλη της πρώτης κατηγορίας παρέχουν εγκύρια εξουσιοδότηση κατά παρέκκλιση των διατάξεων του Αστικού Κώδικα για δικαιοπρακτική ικανότητα. Η εξουσιοδότηση γενικά παρέχεται με απλό έγγραφο. Κάθε ποριστάμενο μέλος μπορεί να αντιπροσωπεύει μόνο ένα από τα μέλη.

Θέματα συγκλήσης, λειτουργίας και εγκυρότητας των αποφάσεων της Γ.Σ. ρυθμίζονται από τις διατάξεις των παραγράφων 2-6 και 8 του άρθρου 5 του ν. 1667/1986. Η σύγκληση της Γ.Σ. γνωστοποιείται και στη Διεύθυνση Ψυχικής Υγείας. Αιτήματα για σύγκληση έκτακτης Γ.Σ. υποβάλλονται από τουλάχιστον πέντε (5) μέλη στα οποία περιλαμβάνονται και μέλη του εδαφίου α' της παρ. 4 του παρόντος άρθρου.

12. Οι παροι των συνεταιρισμών προέρχονται από:

α) Επιχορήγηση από τον Τακτικό Κρατικό Προϋπολογισμό ή το Πρόγραμμα Δημοσίων Επενδύσεων αποκλειστικά για συγχρηματοδοτούμενα προγράμματα από την Ευρωπαϊκή Ένωση ή Διεθνείς Οργανισμούς.

β) Χρηματοδότηση από Εθνικούς Οργανισμούς, το Πρόγραμμα Δημοσίων Επενδύσεων, Αναπτυξιακά Προγράμματα, καθώς και από την Ευρωπαϊκή Ένωση ή Διεθνείς Οργανισμούς.

γ) Κληροδοτήματα, δωρεές και παραχωρήσεις της χρήσης περιουσιακών στοιχείων.

δ) Έσοδα από την άσκηση των δραστηριοτήτων των Κοι.Σ.Π.Ε.

ε) Έσοδα από την εκμετάλλευση περιουσιακών τους στοιχείων.

Το κεφάλαιο των Κοι.Σ.Π.Ε. απαρτίζεται από:

α) τις συνεταιριστικές μερίδες,

β) το τακτικό αποθεματικό,

γ) το έκτακτο αποθεματικό,

δ) τα ειδικά αποθεματικά που τυχόν αποφασίζει η Γ.Σ..

Τακτικό αποθεματικό σχηματίζεται από την παρακράτηση τουλάχιστον του ενός εικοστού (1/20) των καθαρών κερδών χρήσης. Η συγκεκριμένη παρακράτηση δεν είναι υποχρεωτική όταν το ύψος του αποθεματικού έχει εξισωθεί με τη συνολική αξία των συνεταιριστικών μεριδών. Επιπλέον περιέχεται στο τακτικό αποθεματικό κάθε άλλο έσοδο για το οποίο δεν υπάρχει ειδική πρόβλεψη στον παρόντα νόμο και στο καταστατικό.

Ειδικά αποθεματικά σχηματίζεται από την εισφορά νέων μελών ανάλογη προς την καθαρή περιουσία των Κοι.Σ.Π.Ε., όπως αυτή προκύπτει από τον ισολογισμό

της τελευταίας χρήσης. Το καταστατικό μπορεί να ορίζει την καταβολή μικρότερης εισφοράς.

Τα μέλη που είναι Ν.Π.Δ.Δ. ή μη κερδοσκοπικά Ν.Π.Δ. του ευρύτερου δημόσιου και ιδιωτικού τομέα μπορεί να μην εισπράττουν τα καθαρά κέρδη χρήσης, με απόφαση του διοικούστος οργάνου τους, για το σχηματισμό ειδικού αποθεματικού. Το ποσό αυτό χρησιμοποιείται όταν το αποθεματικό είναι ανεπαρκές για την κάλυψη ζημιών των Κοι.Σ.Π.Ε. και κυρίως για την αποπληρωμή από έκτακτη εισφορά των συγκεκριμένων μελών που δεν εισέπραξαν τα διανεμηθέντα καθαρά κέρδη.

Οι επιχορηγήσεις από τον Τακτικό Κρατικό Προϋπολογισμό, το Πρόγραμμα Δημοσίων Επενδύσεων, τα Αναπτυξιακά Προγράμματα, την Ευρωπαϊκή Ένωση, καθώς και τα έσοδα από χορηγική αιτία, εφόσον ο σκοπός τους δεν ορίζεται ειδικά, αποτελούν ειδικό αποθεματικό για την κάλυψη των προγραμμάτων, των εργασιών, των δαπανών και των αναγκών των Κοι.Σ.Π.Ε.. Σε περίπτωση διάλυσης των συνεταιρισμών το ειδικό αυτό αποθεματικό δεν διανέμεται εξίσου στα μέλη του, αλλά διατίθεται για παρεμφερείς σκοπούς. Εκτός από το αποθεματικό που προβλέπεται στον παρόντα νόμο και στο καταστατικό, η Γ.Σ. μπορεί να αποφασίζει για το σχηματισμό έκτακτων και ειδικών αποθεματικών.

Μετά την αφαίρεση των αποθεματικών, το υπόλοιπο των καθαρών κερδών διανέμεται μεταξύ των μελών. Ειδικότερα, αν το καταστατικό δεν ορίζει διαφορετικά, τα μισά καθαρά κέρδη διανέμονται ανάλογα με τις συνεταιριστικές μερίδες με την επιφύλαξη των διατάξεων του παρόντος άρθρου και του καταστατικού και τα άλλα μισά ανάλογα με την ποσοστιαία συμμετοχή τους στις εργασίες του συνεταιρισμού. Το καταστατικό καθορίζει τον τρόπο υπολογισμού της ποσοστιαίας συμμετοχής.

13. Πέραν των διατάξεων της παρ. 3 του άρθρου 9 του ν. 1667/1986, οι οποίες ρυθμίζουν θέματα διαχείρισης, οι Κοι.Σ.Π.Ε. υποχρεούνται να δημοσιεύσουν περίληψη του ισολογισμού τους στον αθηναϊκό ή επαρχιακό τύπο, αναλόγως της έδρας τους.

Οι Κοι.Σ.Π.Ε. τηρούν τα εξής βιβλία:

α) βιβλίο Εσόδων-Εξόδων, που προβλέπει η φορολογική νομοθεσία,

β) ημερολόγιο, βιβλίο απογραφών κινητής και ακίνητης περιουσίας και βιβλίο επιστολών που προβλέπει η εμπορική νομοθεσία,

γ) βιβλίο πρακτικών Δ.Σ.,

δ) βιβλίο πρακτικών Ε.Σ.,

ε) βιβλίο πρακτικών Γ.Σ.,

στα οποία καταχωρούνται τα πρακτικά των αντίστοιχων οργάνων,

στ) βιβλίο μητρώου μελών Κοι.Σ.Π.Ε., στο οποίο καταχωρούνται με χρονολογική σειρά η ημερομηνία εγγραφής, τα στοιχεία ταυτότητας του μέλους, ο αριθμός των μεριδών και η αξία τους, η εισφορά νέων μελών και η χρονολογία τυχόν αποχώρησης ή διαγραφής των μελών. Τα βιβλία υπό στοιχεία (γ) έως (στ) θεωρούνται πριν από τη χρήση τους από το Ειρηνοδίκη στην περιφέρεια του οποίου εδρεύουν οι συνεταιρισμοί.

14. Οι Κοι.Σ.Π.Ε. διαλύονται:

α) Αν τα μέλη τους μειωθούν κάτω των δέκα (10).

β) Όταν λήξει ο χρόνος διάρκειάς τους, όπως ορίζεται στο καταστατικό.

γ) Αν αποφασίσει η Γ.Σ..

δ) Αν κηρυχθούν σε πτώχευση, μόνο αφού αποτύχει η διαδικασία για έκτακτη εισφορά κατά τις διατάξεις του παρόντος άρθρου.

Η σχετική διαπιστωτική πράξη καταχωρείται, με μέριμνα του Δ.Σ., στο μητρώο συνεταιρισμών του Ειρη-

νοδικείου στην περιφέρεια του οποίου εδρεύουν οι Κοι.Σ.Π.Ε..

Κατά τα λοιπά, ισχύουν οι διατάξεις των παραγράφων 2 - 4 του άρθρου 10 και της παρ. 1 του άρθρου 11 του ν. 1667/1986.

Αν αποτύχει η διαδικασία η οποία προβλέπεται στην παρ. 1 του άρθρου 11 του ν. 1667/1986, οι Κοι.Σ.Π.Ε. κηρύσσονται σε πτώχευση με απόφαση του αρμόδιου Ειρηνοδίκου, ύστερα από δήλωση του Δ.Σ. των συνεταιρισμών ή αίτηση οποιασδήποτε δανειστή.

Μέσα σε τρεις (3) μήνες από την υποβολή της δήλωσης ή αίτησης για την κήρυξη σε πτώχευση των συνεταιρισμών, το Δ.Σ. είναι υποχρεωμένο να δηλώσει στο Ειρηνοδικείο αν θα καταβλήσουν τα χρέη των συνεταιρισμών ή αν η διαφορά μεταξύ παθητικού και ενεργητικού μειώθηκε κάτω από το ένα τρίτο (1/3).

Μετά την παροδο του τριμήνου, πριν από τη λήψη οποιασδήποτε άλλου μέτρου, ο Ειρηνοδίκης συγκαλεί τους δανειστές για συμβιβασμό. Κατά το συμβιβασμό, στη συνέλευση των δανειστών προεδρεύει ο Ειρηνοδίκης. Ο συμβιβασμός, εφόσον επιτευχθεί, επικυρώνεται από το Ειρηνοδικείο. Μετά την επικύρωση οι συνεταιρισμοί συνεχίζουν τις εργασίες τους. Η απόφαση αυτή κοινοποιείται στη Διεύθυνση Ψυχικής Υγείας με φροντίδα του Δ.Σ. του Κοι.Σ.Π.Ε..

Σε περίπτωση που αποτύχει ο συμβιβασμός, το Ειρηνοδικείο κηρύσσει σε πτώχευση τους συνεταιρισμούς. Από την κήρυξη τους σε πτώχευση οι συνεταιρισμοί διαλύονται.

Αρμόδιο δικαστήριο για την πτώχευση είναι το Ειρηνοδικείο της έδρας των συνεταιρισμών. Καθόσον αισηγητή δικαστή εκτελεί ο Ειρηνοδίκης. Σύνδικος διορίζεται αυτός που υποδεικνύει η πλειοψηφία των δανειστών, εκτός αν σπουδαίος λόγος δεν το επιτρέπει.

15. Πέντε (5) τουλάχιστον Κοι.Σ.Π.Ε. που διέπονται από αυτό το άρθρο μπορεί να συστήσουν Ένωση Κοι.Σ.Π.Ε. με σκοπό το συντονισμό και την προώθηση των δραστηριοτήτων τους. Η Γ.Σ. της Ένωσης απαρτίζεται από τους αντιπροσώπους των συνεταιρισμών-μελών. Οι αντιπρόσωποι εκλέγονται από τη Γ.Σ. κάθε Κοι.Σ.Π.Ε. σε αναλογία ένας ανά δέκα (10) μέλη. Κάθε αντιπρόσωπος έχει μία ψήφο.

Οι Ενώσεις Κοι.Σ.Π.Ε. και οι Κοι.Σ.Π.Ε. που διέπονται από αυτό το άρθρο μπορεί να συστήσουν την Πανελλήνια Ομοσπονδία Ενώσεων Κοινωνικών Συνεταιρισμών. Η Π.Ο.Ε.Κοι.Σ.Π.Ε. έχει ως σκοπό τη γενικότερη εκπροσώπηση και το συντονισμό των δραστηριοτήτων της κοινωνικο-οικονομικής ενσωμάτωσης, της επαγγελματικής ένταξης ατόμων με ψυχοκοινωνικά προβλήματα. Κάθε Ένωση Κοι.Σ.Π.Ε. και κάθε Κοι.Σ.Π.Ε. συμμετέχει στη Γ.Σ. της Πανελληνίας Ομοσπονδίας Κοι.Σ.Π.Ε. με δύο (2) αντιπροσώπους. Κάθε αντιπρόσωπος διαθέτει μία ψήφο. Οι αντιπρόσωποι εκλέγονται από τη Γ.Σ. της Ένωσης Κοι.Σ.Π.Ε. ή των Κοι.Σ.Π.Ε.. Στις Ενώσεις Κοι.Σ.Π.Ε. και στην Πανελλήνια Ομοσπονδία Κοι.Σ.Π.Ε. εφαρμόζονται αναλόγως οι διατάξεις του παρόντος άρθρου.

16. Το Δ.Σ. μπορεί να προσλάβει εργαζομένους που δεν είναι μέλη των Κοι.Σ.Π.Ε.. Οι εργαζόμενοι που δεν είναι μέλη των συνεταιρισμών μπορεί να παρίστανται στη Γ.Σ. και να εκφέρουν τη γνώμη τους χωρίς δικαίωμα ψήφου, εφόσον προβλέπεται στο καταστατικό.

17. Το Δημόσιο, οι Δημόσιοι Οργανισμοί, οι Ο.Τ.Α. α' και β' βαθμού και τα νομικά τους πρόσωπα προμηθεύονται αγαθά και δέχονται υπηρεσίες από τους Κοι.Σ.Π.Ε.. Η προμήθεια αγαθών και η παροχή υπηρεσιών της παραγράφου αυτής απαλλάσσεται από κάθε κράτηση υπέρ τρίτου.

Το Δημόσιο, οι Δημόσιοι Οργανισμοί, οι Ο.Τ.Α. α' και β' βαθμού και τα νομικά τους πρόσωπα επιτρέπεται να παραχωρούν κατά χρήση στους Κοι.Σ.Π.Ε. πράγματα κινητά ή ακίνητα και κάθε μορφής εγκαταστάσεις. Ειδικότερα, το ίδιο ισχύει για νοσοκομεία του ν.δ. 2592/1953 και του ν.1397/1983, τα Πανεπιστημιακά Ψυχιατρικά Νοσοκομεία και λοιπές Μ.Ψ.Υ. που λειτουργούν ως Ν.Π.Δ.Δ. ή Ν.Π.Ι.Δ.. Παραχώρηση κατά χρήση πραγμάτων κινητών ή ακινήτων και κάθε μορφής εγκαταστάσεων, που έχει πραγματοποιηθεί μέχρι τη θέση σε ισχύ του παρόντος σε άτυπες συνεταιριστικές δραστηριότητες ή σε μονάδες επανένταξης ή αποκατάστασης που δημιουργήθηκαν με τον Καν. 815/1984, διατηρούνται μέχρι τη σύσταση των Κοι.Σ.Π.Ε.. Μετά τη σύσταση των Κοι.Σ.Π.Ε. επιτρέπεται η κατά παραχώρηση χρήση.

Τα καταστατικά ή τροποποιήσεις των καταστατικών των Κοι.Σ.Π.Ε., πρωτοβάθμιων και δευτεροβάθμιων, δεν υπόκεινται στο τέλος χαρτοσήμου ή άλλη επιβάρυνση υπέρ του Δημοσίου. Οι Κοι.Σ.Π.Ε. απαλλάσσονται από κάθε φόρο άμεσο, έμμεσο ή υπέρ τρίτων εκτός του φόρου Προστιθέμενης Αξίας όπου εφαρμόζονται οι διατάξεις του ν.1642/1986 όπως ισχύει.

18. Οι Κοι.Σ.Π.Ε. διέπονται από τις διατάξεις του παρόντος και συμπληρωματικά από τις διατάξεις του Αστικού Κώδικα, από το νόμο για τους αστικούς συνεταιρισμούς και από κανόνες δικαίου που ρυθμίζουν ψυχιατρικά θέματα.

19. Στο ν. 1892/1990, όπως κάθε φορά ισχύει, υπόγονται και οι Κοινωνικοί Συνεταιρισμοί Περιορισμένης Ευθύνης. Με κοινή απόφαση των Υπουργών Εθνικής Οικονομίας, Οικονομικών και Υγείας και Πρόνοιας, καθώς και του τυχόν κατά περίπτωση συναρμόδιου Υπουργού καθορίζονται το ίδιο κεφάλαιο συμμετοχής, το ποσοστό επιχορήγησης και επιδότησης των Κοι.Σ.Π.Ε., οι προϋποθέσεις, τα κριτήρια, οι όροι, ο τρόπος και η διαδικασία καταβολής, καθώς και κάθε λεπτομέρεια εφαρμογής του ν. 1892/1990, όπως κάθε φορά ισχύει, και ως προς τους Κοινωνικούς Συνεταιρισμούς Περιορισμένης Ευθύνης.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Δ'

Άρθρο 13 Πόροι των Μονάδων Ψυχικής Υγείας

1. Με κοινή απόφαση των Υπουργών Οικονομικών, Εργασίας και Κοινωνικών Ασφαλίσεων και Υγείας και Πρόνοιας, η οποία εκδίδεται μέσα σε τρεις (3) μήνες από της δημοσίευσής του παρόντος, καθορίζεται ειδικό νοσήλιο, για τις μονάδες και προγράμματα ψυχοκοινωνικής αποκατάστασης, τις υπηρεσίες νοσηλείας και ειδικής φροντίδας ψυχικής υγείας κατ' οίκον και τα Κέντρα Εξειδικευμένης Περίθαλψης, των άρθρων 6, 7, 8, 9, 10 και 11.

2. Με την αυτή ή όμοια απόφαση καθορίζεται το ποσοστό του ειδικού νοσηλίου το οποίο αποδίδεται στη Φιλοξενούσα Οικογένεια και στον ασθενή του Προστατευμένου Διαμερίσματος.

3. Με απόφαση των Υπουργών Οικονομικών και Υγείας και Πρόνοιας παρέχεται οικονομική ενίσχυση στις Μονάδες Ψυχικής Υγείας για τα ανασφάλιστα, οικονομικά αδύνατα άτομα με ψυχικές διαταραχές, που βαρύνει τον προϋπολογισμό του Υπουργείου Υγείας και Πρόνοιας.

4. Οι δαπάνες λειτουργίας των Μονάδων Ψυχικής Υγείας των νοσοκομείων του ν.δ. 2592/1953 και του ν. 1397/1983 βαρύνουν τον προϋπολογισμό του οικείου

